ZBORNIK OTOKA KORČULE

2

44 autora

PRIVREDA • TURIZAM • KULTURA
UMJETNOST • POVIJEST • NOB
ARHEOLOGIJA • KNJIŽEVNOST
FOLKLOR • HUMOR I DRUGO

Recenzent: ZORAN PALČOK

Lektori: VJEKOSLAV ZRNC (za književni dio)
IVO KAŠTROPIL (dijalektalni dio)

Tehnički uredio: MARINKO GJIVOJE

SURADNICI II. SVESKA

Andreis Ljiljana (Blato)
Andreis Jerolim (Blato)
Bačić-Fratrić Ante (Ajdovščina)
Bačić-Grlica Ante (Sarajevo)
Bakarić Pavle (Dubrovnik)
Baljković Aleksandar (Beograd)
Bojović Zlata (Beograd)
Božičević Srećko (Zagreb)
Buškariol Ante (Blato)
Cetinić Milovan (Vela Luka)
Curać-Šilo Ante (Split)
Curać Roko (Žrnovo)
Dupor Mile (Korčula)
Fio Oliver (Split)
Fisković Cvito (Split)
Tocht Ivan (Sarajevo)
Foretić Vinko (Dubrovnik)
Gjivoje Jadranko (Korčula)
Gjivoje Marinko (Zagreb)
Ivančević Stijepo (Korčula)
Ivančević Vinko (Dubrovnik)
Jeričević Ivo (Korčula)
Kalođera Ante (Šibenik)
Kanavelić Petar
Kastropil Stjepan (Zadar)
Kaštropil Ivo (Split)
Krpan Mladen (Split)
Kršinić-Šove Franjo (Dubrovnik)
Laus Milan (Čara)
Lešaja Ante (Zagreb)
Marijetić Petar (Dubrovnik)
Milat Zdravko (Blato)
Miletić Gorki (Zagreb)
Milina-Peršona Ante (Dubrovnik)
Oreb Franko (Split)
Oreb Izvor (Vela Luka)
Oreb Marin (Vis)
Ostoić Ivo (Blato)
Portolan Simeone (Firenze)
Prizmić Anka (Split)
Rapanić Željko (Split)
Šain Drago (Pupnat)
Tomašić Kuzma (Smokvica)
Vučetić Šime (Zagreb)

Biografije suradnika vidi na str. 383.

Glavni i odgovorni urednik: Marinko Gjivoje, II Armije 21. 41040 Zagrebačka Dubrava P. p. 25.

Za članke odgovaraju potpisani autori.

Vinjete: F. Delalle, A. Maurović, Lovor Dragojević
Tiskanje dovršeno travnja 1972. Naklada 1000 primjeraka.

Izdavači: KPD »Bratska sloga« Žrnovo i Marinko Gjivoje, Zagrebačka Dubrava, P. p. 25.

Tisak: »ZRINSKI« Čakovec

2004.

44 AUTORA

ZBORNIK OTOKA KORČULE

2

ZAGREB 1972.

PREDGOVOR

Želja mnogih da prvi svezak Zbornika otoka Korčule dobije uskoro i svog mlađeg brata, ispunila se evo nakon dvogodišnjih napora. I u ovom svesku dokazali smo i pokazali (srećom još više nego u prvome) svojim rukama i svojim mozgom da je zavičaj neiscrpno nadahnuće, izvor tema silno bogatih, zanimljivih, raznolikih. Moramo odmah istaknuti da su od 44 suradnika ovog sveska samo dvanaestorica surađivala u 1. svesku, što znači da je ovaj svezak obogaćen sa 32 novih suradnika koji pripadaju različitim generacijama i zanimanjima. Većinom su to predstavnici našeg korčulanskog javnog i intelektualnog života, a mali broj pripada istaknutim javnim radnicima koji nisu Korčulani, ali su »čvrsto zagrizli« u neku našu temu.

Smatramo da je potrebno da se najprije ukratko upoznamo s onim što je izneseno na slijedećih 400 stranica. Na prvome mjestu nalazi se članak koji je zapravo referat predsjednika Skupštine općine što ga je iznio na Saboru općine Korčula u povodu proslave 100. obljetnice prelaska općine u hrvatske ruke. U njemu je ukratko izneseno što smo sve postigli u razvoju naše komune i koji su zadaci pred nama. Slijedi poslovičnom akribijom pisan članak dra Vinka Foretića, povjesničara Korčule, u kojem je u svezi s nekoliko korčulanskih povijesnih obljetnica dan presjek kroz prošlost Korčule, a u prikazu su izneseni i poneki novi pogledi i dosad neobjavljeni podaci.

O rubrici »Okrugli stol«, nadovezujući se na uvodne napomene u toj rubrici, moramo priznati da smo bili prisiljeni ograničiti se na uzak broj problema. Svakako je vrlo vrijedan prilog dra Ante Lešaje o javnoj upravi. Rad bi mogao potaknuti korisnu diskusiju o ovim važnim pitanjima, a i sam nosi izvanredne poticaje za neposrednu praksu u razvitku javne uprave (»vlasti«) na Korčuli, gdje je ona (dakako, ne samo tamo!) tradicionalno rutinska i neprimjerena samoupravnim potrebama. Dok Pavle Bakarić iznosi probleme poljoprivrede, Ivo Kastropil obrazovanja, dr Oliver Fio ističe brodarstvo kao značajni činilac gospodarstva otoka. Svakako je šteta što obrađivači drugih predviđenih tema (industrije, turizma, brodogradnje itd.) nisu ispunili svoja obećanja i nakane.

U rubrici »Povijest«, nakon zanimljiva izvještaja pok. Iva Ostoića o danas teže dostupnom arhivu, knjižnici i stvarima koje su Ostoići u Blatu skupili i sačuvali tokom stoljeća, slijede članci Ante Bačića-Grlice i Vinka Ivančevića koji obrađuju još nedovoljno istraženo razdoblje francuske i engleske okupacije Korčule, te pismo Simeona Portolana iz Firenze u kojem izvještava kako je u Trentu otkrio nadgrobnu ploču Jakova Baničevića, o kojem smo pisali u prošlom svesku (posebno o njegovoj korespondenciji s Erazmom Roterdamskim).

Historijat najstarijih kulturno-umjetničkih i prosvjetnih društava (»Hum« Vela Luka, »Bratska sloga« Žrnovo), koja su od svog osnutka 1909. godine,

nastavljajući na temeljima naslijeđene tradicije i danas aktivna u svom plemenitom poslu, poslužit će kao primjer drugima. Orebov članak predstavlja pokušaj da se na jednome mjestu prikaže cjelokupna 60-godišnja kulturno-prosvjetna i umjetnička djelatnost »Huma«, pa je bogato ilustriran i faksimilima i slikama. Vjerujemo da će to potaknuti sadašnje i nove pregaoce na obrađivanje povijesti i ostalih naših kulturnih društava.

Orebov pregled arheoloških lokaliteta i nalaza na području Vele Luke predstavlja sintezu svega onoga što je dosad pisano i objavljivano o bogatim arheološkim lokalitetima i nalazima na tom području, a dopunjen je i iscrpnim popisom izvora i literature. Na temelju evidentiranih nalaza, koje je pronašao u posljednje vrijeme, autor iznosi neke nove postavke, te na kraju i neka razmišljanja i preporuke u pogledu istraživanja i prezentacije pojedinih arheoloških lokaliteta i njihova uključivanja u turističke svrhe. Smatramo da je krajnje vrijeme da se i »mi« (arheolozi, povjesničari umjetnosti, povjesničari rodom Korčulani — a ima nas lijep broj) i »oni dolje na otoku« trgnemo te započnemo s realizacijom nekih naših jasnih htijenja. Možda će se jednog dana stvoriti povoljna klima za rješavanje i realizaciju nekih programa, pa i za financiranje Zbornika otoka Korčule, u kojem se mogu objavljivati rezultati istraživanja i iznijeti ovakvi i slični problemi koji bi trebalo da budu poznati svim kulturno-prosvjetnim, privrednim i političkim faktorima našeg zavičaja, a i šire zajednice.

U informativnim prilozima prikazani su Frano Radić i Vid Vuletić-Vukasović, dva najistaknutija trudbenika koji su za svog dugogodišnjeg boravka na Korčuli koncem prošlog stoljeća pisali o kulturnoj i umjetničkoj povijesti otoka Korčule, a današnji ih stručnjaci često navode i pretresaju njihova mišljenja.

Suradnici Zbornika nisu se zaustavili samo na onim pojavama zavičaja koje se događaju na zemlji i u atmosferi nego su prodrli i u tajanstveno podzemlje, kao Srećko Božičević u svojem prilogu »Speleološke pojave otoka Korčule«, kome vrijednost podiže speleološka karta što (iako u osnovnim crtama) prikazuje raspored 116 spilja i jama. Dva vrlo zanimljiva informativna priloga s područja podvodnih istraživanja pokazuju da su se suradnici Zbornika Željko Rapanić i Jadranko Gjivoje uhvatili u koštac i s morskim dubinama, obogativši ovaj svezak prilozima koji će, nadamo se, zanimati širi krug čitalaca.

Akademik dr Cvito Fisković izložio je u oduljem prilogu iscrpan pregled bogate i raznolike kulturne baštine svih mjesta i zaselaka na području korčulanske općine, dajući pri tome dragocjene priloge za njeno spasavanje, zaštitu spomenika i krajolika te sustavno proučavanje. I urednik Zbornika iznio je iscrpan i slikama popraćen pregled kaštela koji se nalaze na otoku Korčuli, ukazujući na potrebu zaštite i ovih spomenika fortifikacione umjetnosti, koji su ujedno svjedoci naše gospodarsko-ladanjske kulture.

U rubrici »Portreti našeg vremena« Mile Dupor iznosi svoja sjećanja na našeg istaknutog slikara Maksimiljana Vanku (koji je 1963. našao smrt u valovima Tihog oceana kraj mjesta Vallorta u Meksiku) te na temelju njegovih pisama ističe povezanost velikog umjetnika s otokom Korčulom. Stjecanjem okolnosti urednik Zbornika morao se (vjerujte, vrlo nerado!) prihvatiti posla i likovnog izvjestioca da bi u četiri uzastopna napisa skrenuo dužnu pažnju na četvoro naših likovnih umjetnika od kojih prvo dvoje (Marinko Ra-

dovanović i Anka Prizmić) pripadaju starijoj, a druga dvojica (Izvor Oreb, Ante Sardelić) mladoj generaciji. Svakako je zadaća pozvanijih (kojima ovi reci neka posluže kao poziv) da se pozabave našim likovnjacima: od najstarijih i najistaknutijih, koji su dobro poznati našoj jugoslavenskoj javnosti, do najmlađih, koji polako već prodiru.

Radnja dra Ante Kalođere o klimatskim obilježjima otoka Korčule predstavlja zacijelo vrijednu i korisnu naučnu analizu koja po prvi put osvjetljava bitne značajke klime otoka Korčule, u nekim aspektima znatno povoljnije od poznatih jugoslavenskih i mediteranskih turističkih mjesta i područja. U ovom svesku Drago Šain obrađuje najsiromašnije korčulansko selo Pupnat, predočujući probleme od obale izoliranog naselja.

Iako su svi dosad spomenuti prilozi vrijedni, ipak se jedan, po našem mišljenju, posebno odvaja po svojoj korisnosti za nauku i stanovnike otoka: prilog dra Ivana Fochta o gljivama koje rastu na Korčuli. Iako zbog kratkoće istraživanja (godina dana) nije mogao izraditi zaokruženu studiju, istraživač je prvi put na jednom našem dalmatinskom otoku, samo u mjesecu prosincu, ustanovio stotinjak vrsta gljiva. Ovaj je rad osnova za daljnje istraživanje flore gljiva na otoku, a htjeli — ne htjeli morat će se ovim prilogom koristiti i budući obrađivači gljiva na drugim našim otocima i u drugim područjima.

Vrijedno je hvale što se od stotinjak zdravstvenih radnika koje je naš otok dao ovog stoljeća našao jedan — dr Zdravko Milat — da obradi bolničku patologiju Korčule i Lastova, doduše koristeći se podacima iz 1958. godine i samo iz dubrovačke bolnice, u koju odlaze pretežno bolesnici istočnog dijela otoka Korčule (iako su spomenute godine, na koju se podaci odnose, prema uputama institucije socijalnog osiguranja bili upućivani u dubrovačku bolnicu i bolesnici sa čitavog otoka). Kad budu obrađeni još i podaci splitske bolnice, dobit će se svakako sigurnija slika patologije ovih dvaju susjednih otoka.

Iz područja ribarstva dr Marin Oreb opisao je razlike u ribarskoj djelatnosti između Velolučana i Komižana (dizanje ili izvlačenje brusketa) što će zanimati ne samo stanovnike ovih dvaju najvažnijih ribarskih središta na Srednjem Jadranu nego i ostalih, pa i svakog tko se zanima za običaje ribara koji su gotovo postali zakon.

Dosadašnji radovi o toponomastici otoka Korčule (Skok, Vinja) obogaćeni su prilogom Iva Kaštropila koji je ovdje objavio i protumačio toponime skupljene na području zapadnog dijela otoka Korčule, podijelivši ih, radi preglednosti, u nekoliko skupina.

U rubrici »Književnost« objavljena je na prvom mjestu odulja pjesma (668 stihova) najvećeg korčulanskog pjesnika Petra Kanavelovića »Trstenko pastijer u veselju« (napisana 1703., sačuvana ne u autografu nego u četiri prijepisa kasnijih prepisivača) s uvodom Zlate Bojović. Stjepan Kastropil osvijetlio je u svojoj profinjenim stilom pisanoj raspravi pjesnički lik prerano preminulog pjesnika Kuzme Petkovića. Njegovo ime i njegova poezija, pogotovo lik pjesnika kao čovjeka, bili su mnogima potpuna nepoznanica. Kastropil je uspio smjestiti poeziju i pjesnika u književno-povijesni okvir kojemu pripada te je tako revalorizirati u našem sadašnjem književnom trenutku.

Osim pjesama starijih pjesnika (Šime Vučetić, Kuzma Tomašić) koje odišu originalnošću, po prvi puta se objavljuju pjesme Anke Prizmić, Ljilja-

ne i Jerolima Andreisa, te pet narodnih pjesama s komentarom Iva Kaštropila.

Folklor je zastupljen narodnim vjerovanjima o bićima poput ljudi (mora, štringe, tenac, macići), jednom dosad nepoznatom Martinovom koledarskom pjesmom iz Blata te Ivančevićevim opisom starih pokladnih običaja. To su pokušaji da se otmu zaboravu običaji u kojima je bilo mnogo vedrine i živosti duha naših predaka.

U rubrici »Događaji koji se ne zaboravljaju« dr Kuzma Tomašić obavještava nas u svojoj pregršti sjećanja iz Češke (iako u vrlo fragmentarnom obliku) o licu i naličju jedne borbe u kojoj je sam sudjelovao, ocrtavajući karakterističnu atmosferu prelomnih godina 1912—1914. kada je, pored ostalog, bio jedan od rijetkih naših ljudi koji su prisustvovali i važnoj sjednici na kojoj je govorio Lenjin. Slijede neka sjećanja iz NOB: Ante Milina-Peršona opisao je dramatičnu akciju otimanja dvaju brodova u Luci kod grada Korčule sredinom 1944. gdje su se bili zadržali njemački okupatori; Ante Buškariol prikazuje rad partizanske kovačko-bravarske radionice u Blatu u razdoblju od 1941—1942; Petar Marijetić iznosi svoja ustanička sjećanja. Nadopunjuju ih dvije pjesme pučkog pjesnika Milana Lausa iz Čare, napisane za vrijeme boravka u našem zbjegu u El Shatu 1944. godine. (Bilo je pozvano još desetak istaknutih sudionika NOB da opišu svoja sjećanja, ali se nisu odazvali).Ova se rubrika završava s dva napisa posvećena našima u stranom svijetu — dalekoj Australiji, gdje živi oko 300.000 Jugoslavena. U tim prilozima govore oni sami — slikovito i dirljivo.

U rubrici »Osvrti« dr Vinko Foretić, dr Zdravko Milat, Vinko Ivančević i dr Mladen Krpan iznose svoje primjedbe u povodu Gjivojeve monografije »Otok Korčula«, koje u stvari dopunjuju ovu »enciklopediju Korčule«. U rubrici »Prikazi« prikazan je Pelješki zbornik (spomenica Gospe od anđela), Kaporova brošura o zdravstvenim prilikama u Korčuli u srednjem vijeku te Studijski projekt o razvoju općine Korčula (nekoliko monografija).

Novost 2. sveska Zbornika je rubrika »Kronika« u kojoj su prikazane proslave nekoliko značajnih obljetnica koje su 1971. proslavili stanovnici otoka Korčule, te prigodni govori i referati održani prilikom otvaranja nekoliko spomen-ploča; zatim najznačajnija dostignuća privrede, turizma i sl.

U rubrici »Iz naroda za narod« objavljeno je nekoliko odabranih humorističkih priloga iz Vele Luke i Blata napisanih lokalnim govorom. Od posebnog značenja za sve one koji se žele dalje baviti Korčulom i njenim problemima ili saznati što je sve s tog područja i gdje napisano, predstavlja bibliografija, koja je dopuna i nastavak rada objavljenog u monografiji »Otok Korčula«.

Biografije sa slikom suradnika omogućuju da se nešto više sazna o autorima, dok rječnik manje poznatih riječi omogućava svakome razumijevanje tekstova koji su pisani lokalnim govorom.

Privodeći ovaj predgovor kraju, izričem zahvalnost svim požrtvovnim i ustrajnim suradnicima te svima koji su nas u ovom poslu na zajedničkoj stvari na bilo koji način nesebično pomagali. U prvom redu moram se zahvaliti recenzentu prof. Zoranu Palčoku (njegovo se ime s pravom nalazi na prvom mjestu u Zborniku), koji je kraj svih svojih brojnih dužnosti, uključivši i one u Prosvjetnom saboru i Saboru SRH, našao vremena da pažljivo pregleda čitav rukopis te uredniku i autorima dade svoje dragocjene primjedbe. Njegova svestranost, a nadasve čestitost (oh, kako ta riječ u našem vremenu

često zvuči kao arhaizam i nažalost — anahronizam!) to je, po našem sudu, glavna odlika i vrlina koja Zorana Palčoka resi u toku čitava njegova života, pa je uvijek bila prisutna i u našim dodirima s njime. Dužan sam spomenuti i lektora Vjekoslava Zrnca koji za svoj trud, kao ni jedan od autora, nije dobio nikakav honorar. Moram se dakako i posebno zahvaliti Vinku Ivančeviću, koji ima najviše zasluga da je nadopuna bibliografiji dobila takav opseg i da su otklonjene mnoge tiskarske pogreške.

Zbornik otoka Korčule je prohodao. To znači da su pred nama nove obaveze. Izdavač, unatoč svakakvim teškoćama, nije još izgubio ni upornosti ni strastvene ljubavi prema zavičaju, ali mu se ipak čini da bi rezultati mogli biti veći kada bi njegov trud bio organizaciono i materijalno jače potpomognut od društveno-političkih i ostalih javnih činilaca na otoku.

Na kraju se unaprijed zahvaljujem svima koji će, prelistavši i pročitavši ovaj svezak, postati propagatora svih naših izdanja o Korčuli koja se još mogu dobiti, a istaknuta su na posljednjoj strani Zbornika.

Marinko GJIVOJE

O kontinuitetu borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje na području općine Korčula[1]

(Referat predsjednika Skupštine općine Iva Jeričević na Saboru općine Korčula 28. 11. 1971.)

Prije 100 godina općinska vlast preuzeta je iz ruku autonomaša u hrvatske narodne ruke, a prije 30 godina počela je narodna revolucija. Danas, kad slavimo 100. obljetnicu preuzimanja općine u hrvatske ruke i 30 godina Ustanka, dobro je da obnovimo uspomene na te događaje, da vidimo što smo postigli u razvoju naše Komune i koji su zadaci pred nama.*

I. UVOD

Zašto narodi slave određene povijesne događaje? Razlozi mogu biti različite naravi:

— To može biti tradicija da se naprosto slavi uspjeh vlastitog otpora tuđinu i slično.

— Uz određeni datum može biti vezan neki važan događaj, ili više njih. U našem slučaju, osvajanje općine važan je događaj, jer je to bio značajan korak prema nacionalnom oslobođenju, prema inkorporiranju u jedinstven nacionalni teritorij, a to je bio osnovni uvjet bržeg ekonomskog razvoja.

Proslave se mogu održavati ako želimo istaknuti neprekinutu povezanost progresivnih zbivanja u prošlosti i sadašnjosti. U našem slučaju kontinuitet postoji jer se borba stalno vodila za odstranjenje prepreka prosperiteta naroda. Npr. do 1918. godine stalna borba za nacionalnu emancipaciju unutar Austrougarske monarhije, od 1918—1941. borba protiv polukolonijalnog statusa u staroj Jugoslaviji, od 1941.—1945.—1971. borba za socijalistički preobražaj Jugoslavije i Hrvatske, što je uključivalo najprije borbu protiv okupatora i njegovih domaćih pomagača, dakle borbu protiv nacionalnog porobljavanja, protiv prijetnje nezavisnom toku razvoja, protiv pokušaja saveznika da podijele našu zemlju na zone utjecaja, protiv Informbiroa, ucjena zapadnih sila itd.

I kao što je 1870-tih godina nacionalna sloboda bila uvjet razvoja, tako je to ostalo do danas, pa je borba za nacionalnu slobodu uistinu kontinuirana. Zatim kontinuitet je i u tome što se, iako na drukčiji način, u različitom obliku i izrazu, i danas zapravo na temelju nacionalne slobode, izražene u ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije, vrši napor za rješavanjem bitnih egzistencijalnih pitanja naroda.

Kriterij ocjene nekog događaja, određuje se uvažavanjem prilika koje su vladale, odnosno snaga, sadržajem (programom) borbe, kvalitetom nosilaca programa i borbe — u skladu s Marxovom postavkom da se pokreti moraju vrednovati s

[1] Citati u tekstu uzeti su iz literature što je navedena na kraju. Uz citate nije naznačen izvor zbog praktičnih razloga. Da bi ostavili autentičnim tekst referata i prilikom štampanja smo zadržali ovaj postupak. Mislimo da time autori citata nisu oštećeni. (Ur.)

* Zbog značenja proslave uredništvo Zbornika zamolilo je predsjednika Skupštine općine da omogući štampanje referata u Zborniku kako bi se s tim povijesnim događajem upoznala šira javnost.

obzirom na realne povijesne determinante. Marx je pokazao da su sve povijesne borbe u klasnom društvu, bez obzira da li su izražene kao političke, filozofske, religiozne i sl., izraz realnog položaja klasa u društvu, a o tom položaju ovisi i oblik što ga borba klasa poprima. Radi se u prvom redu o ekonomskom položaju klasa.

O preuzimanju vlasti u narodne ruke prije 100 godina u našoj općini i u Dalmaciji uopće treba reći da je to bio napor mlade hrvatske građanske klase da se ostvare elementarni uvjeti za kapitalistički razvoj u Hrvatskoj (jedinstvo jezika, teritorija, vlasti koja ih unapređuje), analogno takvim procesima u drugim zemljama. Budući da je hrvatski narod bio i politički nesamostalan i razdvojen (kao i drugi narodi na području Hrvatske) navedeni klasični zahtjevi buržoazije u nastojanju poprimili su i vid borbe za nacionalno ujedinjenje pa je klasna suština izrazitije izbila tek kasnije na vidjelo (npr. nakon osvajanja općine nije se mnogo napredovalo ekonomski, a u daljnjem toku sve do 1941. očituje se izrazita sporost razvoja, jaka klasna diferencijacija i velika emigracija — trbuhom za kruhom). Razlog što u Korčuli buržoazija i poslije ostaje »sitna« nalazimo u polukolonijalnom položaju Jugoslavije općenito, a Korčula je posebno bila uzak prostor za formiranje kapitala većih razmjera.

Navodeći razloge slavljenja i kriterije ocjene povijesnih zbivanja, mi zapravo dajemo određenu interpretaciju, a interpretacija mora poći od duboke analize činjenica, mora ući u bit i zakonitosti procesa.

II. — PRILIKE U DALMACIJI I KORČULI 70-tih GODINA 19. STOLJEĆA

1. Socijalne prilike

Da bismo mogli lakše pratiti tok stvari i da bismo mogli ocijeniti veličinu i značenje preuzimanja općine u hrvatske narodne ruke, potrebno je da se podsjetimo na socijalno-političke prilike u Dalmaciji i Korčuli 70-tih godina 19. stoljeća. U to vrijeme, prema nekim procjenama, u Dalmaciji je bilo 457.000 stanovnika, od kojih 359.000 na selu, a 98.000 u gradovima i gradićima. Od gradskog stanovništva 93.500 su domaći ljudi, a samo 4.500 stranci. Iz tih podataka proizlazi da je u Dalmaciji, po mjestu stanovanja, bilo 79% seljaka i 21% građana. Broj seljaka povećava se ako se zna da je i u velikim gradovima bilo dosta seljaka, pa je vjerojatnije da je seljaštvo činilo 89%, a građanstvo svega 11% stanovništva Dalmacije. Prema tim podacima, uz 4.500 stranaca ima među stanovnicima gradova **10.000 onih koji govore samo talijanski**, znači da od 457.000 stanovnika 15.000 ne zna naš jezik. Očito je da golema većina stanovništva etnički slavenska, da govori naš jezik, ali je jako prisustvo i utjecaj talijanskog jezika i kulture.

Dalmatinski gradovi nisu velika industrijska naselja, već manji administrativni centri u kojima ima dosta vojnika, naseljeni su činovnicima, aktivnim i penzioniranim, svećenicima, trgovcima, sitnim zanatlijama, pravnicima, ekonomski propalim plemstvom, nadničarima, inteligencijom (advokati, bilježnici, profesori, liječnici i dr.) te dijelom seljaštva. Nepostojanje snažne građanske klase industrijskog tipa osnovno je obilježje dalmatinskog građanstva prošlog stoljeća.

No bez obzira na sve, građanstvo u Dalmaciji bilo je ona društvena snaga koja je značajno utjecala na politički život pokrajine. Ali zbog njegove ekonomske slabosti i malograđanskog mentaliteta ono je uvijek moralo tražiti političkog saveznika u ostacima plemstva, svećenstva ili u činovništvu. Za razliku od ranijih vremena, kada je dominantnu ulogu u političkom životu općine ili provincije igralo plemstvo, u 19. stoljeću javljaju se trgovci, advokati, pomorski kapetani, profesori i činovnici te poneki bogatiji seljak — kao društvena snaga koja popunjava mjesta u općinskoj skupštini i vijećima, dobiva načelničke stolice i saborske mandate.

Državna administracija, koja se vodila na talijanskom jeziku, zatim pomorstvo, čiji je jezik također talijanski, kao i ranije kulturno nasljeđe, učinili su svoje: dalmatinsko građanstvo bilo je velikim dijelom pod utjecajem talijanskog odgoja. To posebno važi za područje nekadašnje Mletačke Dalmacije. Ali baš poznavanje

talijanskog jezika i kulture odvodit će omladinu na sveučilišta u Italiju gdje će se upoznati s idejama evropskog liberalizma. U razračunavanju s austrijskim apsolutizmom dio građanstva evoluirat će od liberalizma do nacionalne ideje, koja se je počela buditi i ranije pod utjecajem ilirskog preporoda. Šezdesetih godina 19. stoljeća njihov je broj malen, ali brane ideju koja je povijesno bila ispravna, pa ih je tijekom vremena bilo sve više. Od nekadašnjih nacionalno neizdiferenciranih Slavena, koji su svoj jezik slabo poznavali, postaju nacionalno svijesni Hrvati i Srbi. Preporod dalmatinskog građanstva išao je najviše linijom jezika. Malobrojni Talijani ili pristalice Italije postali su kasnije iredenta, sa svim njenim osobinama.

Po socijalnom sastavu Dalmacija je seljačka zemlja, jer 70-tih godina 19. stoljeća oko 89% njenog stanovništva čini seljaštvo. Zemljišni posjed je temelj njenog privrednog života, a dvije osnovne grane za koje je vezan seljački stalež jesu ratarstvo i stočarstvo. Dalmatinski seljak 19. stoljeća ekonomski je podređen i zavisan

Radno predsjedništvo Sabora općine Korčula (od lijeva na desno): Marko Farac, predsjednik Općinskog sindikalnog vijeća, Ivo Botica, predsjednik Općinskog SUBNOR-a, Petar Kalođera, predsjednik Općinske konferencije SK, Ivo Jeričević, predsjednik Skupštine općine Korčula, Mara Klisura, predsjednica Saveza žena, Ante Telenta, predsjednik Saveza omladine, (na slici se ne vidi) Mojmir Žuveia, predsjednik SSRN općine Korčula.

iako je pravno slobodan. On je više kolon i kmet, a manje slobodan zemljišni posjednik. U Dalmaciji 19. stoljeća odvija se lagani proces formalne transformacije feudalnih zemljišnih odnosa u kapitalističke, u kojima ostaju isti čimbenici: vlasnici zemljišta i njihovi obrađivači. Seljak je u najboljem slučaju od kolona i kmeta postao napoličar (zakupnik), ali time se njegov socijalni položaj nije bitno popravljao. Zato seljak i vidi u slobodnom zemljišnom posjedu, pa i malenom, osnovu za svoju bolju egzistenciju. Ona politička stranka koja mu je otvarala takvu

perspektivu imala je i njegov glas. I to se, naročito u vrijeme izbora, vješto eksploatiralo. Poslije izbora stanje je ostajalo isto. Socijalne prilike koje su važile u Dalmaciji identične su i u Korčuli.

2. Političke prilike

»U Korčuli su 21. do 25. kolovoza godine 1871. obavljeni izbori gradskog zastupstva. Narodna je stranka dobila većinu zastupnika, te je Rafo Arneri izabran za načelnika grada Korčule, što su tamošnji narodnjaci proslavili 13. prosinca 1871.« (R. Horvat).

Događaji koji su izravno ili neizravno prethodili ovome događaju vrlo su složeni i u povijesnom smislu neiscrpno poučni. U ovoj prilici posebno je potrebno istaknuti njihovu važnost za razumijevanje i vrednovanje onih pojedinačnih i organiziranih djelatnosti koje nam predočuju dugotrajni put oblikovanja političko-pravnih i teritorijalno-upravnih narodnih ingerencija.

Koji su događaji i kakva je to djelatnost?

Prilike u korčulanskoj općini 1871. godine, kao i one ranije i kasnije, po svojim su osnovnim odrednicama sastavni dio prilika koje su značajne za čitavu Dalmaciju tijekom druge polovice 19. stoljeća. U njoj se živo osjećaju sve varijante stranačkih sukoba i sve ideje narodnih i protunarodnih tribuna. Pa ipak, zbog nemogućnosti i nepotrebnosti da se u ovoj prilici prati sve to previranje ograničit ćemo se na one važne pojedinosti koje su izravno povezane s 1871. godinom, ili su u njoj, odnosno počevši od nje zadobile svoje karakteristično uobličenje.

1871. godine zbio se, naime, odlučan događaj: austrijski car Franjo Josip I odlučio je »da će se pomiriti i sa Slavenima kako se 1867. pomirio sa Mađarima«, a na to ga je naputilo stanje u vanjskoj politici, jer je te godine proglašeno ujedinjenje Njemačke (Versailles) s carem Vilimom I na čelu, pa je time bila dokrajčena habsburška politika u Njemačkoj. Habsburška je dinastija tada odlučila da se trajno osloni na Slavene, a slavenski narodi u sastavu monarhije nastojali su da, svaki na svoj način, iskoriste taj »zaokret« u politici dinastije i traže određene koncesije.

Od svih koncesija što ih zastupaju i traže dalmatinski narodnjaci, Miho Klaić, pop Ivan Danilo, Mihovil Pavlinović, Rafo Arneri, Niko Pucić i drugi, za ovu su priliku osobito važne one koje se odnose na političku reorganizaciju na narodnoj osnovi, što znači da treba temeljito promijeniti sastav osoblja u svim namjesništvima i to u korist narodnih zastupnika, zatim je to koncesija koja se odnosi na prometnu povezanost Dalmacije s Hrvatskom što je bilo odrazom težnje i nastojanja narodnjaka da se Dalmacija potpuno pripoji Hrvatskoj. U konkretnom slučaju radilo se o izgradnji željezničke pruge od Ogulina preko Like do Knina i dalje do Splita s ogrankom Knin—Zadar. Važna koncesija koju treba istaknuti u ovoj politici, odnosila se na potrebu uvođenja hrvatskog narodnog jezika, kao službenog, u škole, upravu, sudstvo i u Dalmatinski sabor.

Shvativši da je jezik jedna od vrlo važnih odrednica bića nekog naroda, u ovom slučaju hrvatskog naroda, narodnjaci su predlagali ovakvo ozakonjenje jezičnog pitanja: »1. Podnesci se moraju rješavati u onom jeziku kako ih je podnijela dotična stranka. 2. Hrvatskim se jezikom smiju koli činovnici toli stranke (odnosno njihovi odvjetnici) služiti u svim podnescima, raspravljanju, rješavanju i osudama. 3. Grbovi i pečati svih javnih (ali ne i vojničkih) ureda moraju imati natpis jedino u hrvatskom jeziku«.

Premda ovaj prijedlog nije postao tada zakonom, kao što ni druge spomenute koncesije nisu bez muke krčile svoj put, sve to ipak dovoljno jasno svjedoči o jednom zaokruženom političkom programu, duhovnoj zrelosti i već razvijenoj narodnoj svijesti. Taj je program poticao stalno na silne borbe, koje su u Korčuli, kao i u drugim gradovima, npr. u Šibeniku i Zadru, najžešće bile baš onda kada su se vodile za općinu, u kojoj su dugo vremena glavnu riječ imali autonomaši. U samom gradu Korčuli narodnu hrvatsku stvar zastupali su kanonik Kuzma Petković, pomorski kapetan Frano Slavić, Vicko Dobrošić i Mitar Lovričević. Vođa im je bio Rafo Arneri.

III. — OSVAJANJE OPĆINE KORČULA OD NARODNJAKA

Ovom prilikom dužni smo podsjetiti na razvoj događaja do pobjede narodne stranke, jer on pokazuje koliko je za uspjeh potrebno jedinstvo i upornost. Prema tome, stvarni tok ove borbe može nam biti i pouka, a to je najbolji dokaz aktualnosti djela naših predaka. Preporodno gibanje će se jače i kontinuirano osjetiti počevši od godine 1860.

Na političkoj pozornici pojavila su se dva tabora. Narodna stranka, koja je bila za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i za punopravnu upotrebu narodnog jezika u svim granama javnog života, te autonomaši ili autonomaška stranka, koja je bila protiv sjedinjenja s Hrvatskom, a za tzv. autonomiju Dalmacije, priznavajući slavenski karakter Dalmacije i stanovita prava narodnom jeziku, no ističući talijansku kulturu u njoj.

Za politički život Dalmacije pa i Korčulu važne su godine 1864. i 1865. Prvi nastup narodnjaka u Korčuli uslijedio je 1864. godine prigodom izbora zastupnika za pokrajinski sabor. Na tim izborima izabran je zastupnik izbornog kotara vanjskih općina Korčula—Pelješac—Ston, Miho Klaić (koji je od 50 glasova dobio 36). Na izborima za gradskog zastupnika Korčule pojavila su se dva korčulanska svećenika, Petar Franasović, župnik u Trstenom, kao kandidat narodnjaka i šibenski biskup Ivan Zafron (inače čovjek slavenskog osjećaja) kao kandidat provladinih autonomaša. Kao daljnji kandidat, politički tada neizrazit, pojavio se dr. Jerko Giunio. Od 124 glasača koji su pristupili izborima Zafron je dobio 103 glasa, Giunio 15, a Franasović samo 6.

Treba istaknuti da je ondašnji izborni sistem favorizirao posjednike i građanstvo. Po tom sistemu birači su bili razdijeljeni u tri kategorije, ili kako se onda nazivalo tri izborna tijela. Svaki novi politički izbori pokazivali su vidno napredovanje narodne svijesti.

Nisu nam do danas potpuno jasni općinski izbori u općini Korčula 1865. godine kada se Narodna stranka pokušala već tada afirmirati, imajući za sobom većinu birača trećeg izbornog tijela (pretežno seoskih izbornika). Prema tadašnjem zakonu svako je izborno tijelo bilo predstavljeno s jednakim brojem vijećnika, no seljaci pod vodstvom don Frana Cetinića, župnika Lumbarde, tražili su za treće tijelo polovinu svih vijećnika, stojeći na stajalištu da ono predstavlja većinu birača. Kad tome zahtjevu nije udovoljeno, u znak protesta seljaci nisu glasali.

Drugi općinski izbori održani su 11. studenoga 1868. godine u žestokoj borbi između narodnjaka i autonomaša. Narodna stranka nastupala je svjesnije i bolje organizirano. Na tim izborima narodnjaci su dobili većinu, ali nezakonitim poništenjem nekih mandata od strane kotarskog poglavarstva, ostali su u manjini. Time je ipak učinjen korak naprijed, jer su narodnjaci, iako u manjini, ušli u općinu i tako se pokazalo da je narodna svijest u razvitku, da narodna stranka danomice jača. Za autonomaše ovo je bio početak kraja. Tada je napokon za Dalmaciju došla odlučna godina 1870. kada su narodnjaci dobili većinu u Dalmatinskom saboru. Za zastupnika u izbornom kotaru vanjskih općina Korčula — Pelješac — Ston izabran je vođa korčulanskih narodnjaka Rafo Arneri, koji je taj mandat držao do 1876. godine. Izborom Rafa Arnerija za pokrajinski sabor porastao je ugled Narodne stranke u Korčuli. Kako smo prije rekli, narodnjaci su intervencijom kotarskog poglavarstva ostali u manjini prigodom općinskih izbora 1868. godine, ali su oni i u takvom položaju u općinskom vijeću odlučno nastupali protiv većine, tako da su izazvali raspust Općine 6. travnja 1871. godine radi slabog ekonomsko-financijskog upravljanja.

Na novim općinskim izborima od 21. do 25. kolovoza 1871. godine masa birača narodnjaka zapremila je općinsku vijećnicu. Izbor je trajao tri dana i na kraju Narodna je stranka slavila pobjedu. Time je konačno korčulanska općina došla u narodne hrvatske ruke. Eto, to je taj velik i značajan događaj u političkom nacionalnom i kulturnom životu grada i čitavog korčulanskog kotara, s kojim je usko

povezano dalje narodno osvješćivanje i potpuni preporod, te preuzimanje svih pozicija iz ruku autonomaša.

Nakon provedenih općinskih izbora sastalo se novoizabrano općinsko vijeće radi izbora općinske uprave 14. prosinca 1871. godine, pa je ta uprava od 7 članova, koju su sačinjavali sve narodni ljudi, izabrana, s načelnikom Rafom Arnerijem na čelu. O tome je sačuvan pismeni izvještaj, što ga je privremeni upravitelj raspuštene općine Jerolim Kačić uputio Zemaljskom odboru u Zadru.

Potrebno je istaknuti da su preporoditelji, usporedo s borbom za nacionalnu stvar, razvijali i svoju djelatnost i na prosvjetno-kulturnom polju s lozinkom: »Prosvjetom k slobodi«. Tako je 13. svibnja 1871. otvoreno u Korčuli prvo Kulturno — prosvjetno društvo pod nazivom Narodna slavjanska čitaonica, sa 70 članova. Prvi je predsjednik bio Rafo Arneri. Godine 1877. ukinuta je talijanska realna gimnazija, a osnovana je građanska škola s hrvatskim nastavnim jezikom.

Godine 1881. formiran je odbor za postavljanje spomenika korčulanskom pjesniku iz XVII st. Petru Kanaveliću. Godine 1883. osnovano je Korčulansko pjevačko društvo »Sveta Cecilija«, prvo hrvatsko društvo ove vrsti u Dalmaciji, koje će, prema Pravilniku, »gajenjem milozvučne narodne pjesme osvojiti i oplemeniti srca mjesne omladine; podžižavati u njoj ljubav prema našem jeziku i običajima,usaditi joj u dušu tvrdo osvjedočenje kako je dužna da čuva i brani narodne svetinje i da bude svoja u svojoj kući«.

Nastavljajući s kulturno-prosvjetnim radom, ustanovljen je 1888. godine tamburaški zbor kao posebna sekcija pjevačkog društva, a godine 1892. zasnovana je općinska glazba nasuprot već postojećoj talijanskoj glazbi. Godine 1907. osnovano je Hrvatsko prosvjetno društvo »Kanavelić« s knjižnicom.

I na ekonomskom polju narodna stranka razvija svoju djelatnost. Tako je 1881. godine pri građanskoj školi osnovan strukovni tečaj za dva glavna korčulanska zanata: brodogradnju i klesarstvo. Godine 1908. ustanovljena je »Hrvatska pučka štedionica« nasuprot starijoj »Cassa mutua« koja je bila vođena od talijanaša i bila podrška stranci autonomaša.

Godine 1900. zalepršala je prvi put hrvatska trobojnica s gradskim grbom na općinskoj kuli, a u znak afirmacije hrvatstva na ovom tlu i u našem gradu.

IV. — RAZVOJ NARODNE STVARI POSLIJE PREUZIMANJA OPĆINE U NARODNE HRVATSKE RUKE

1. Od 1918 — 1941.

Prije nego nastavim želio bih reći što podrazumijevamo pod pojmom »narodna stvar«. Narodna stvar je sve ono što unapređuje jedan narod: nacionalna sloboda, gospodarska djelatnost, društvena nadgradnja, vlastite institucije, vlastiti jezik, prosvjeta, zdravstvo, kultura, ukratko sve ono što izražava biće jednog naroda.

Nacionalno oslobođenje je samo podloga za svestrani gospodarski i opći razvoj naroda. Nesreća je bila cijelo vrijeme što se nacionalno oslobođenje nije ostvarilo potpuno, a socijalne prilike naroda nisu se u biti promijenile ni poslije preuzimanja općine u hrvatske ruke, ni u predratnoj Jugoslaviji.

U općini Korčula (tada općine Orebić, Korčula, Blato i Vela Luka), gospodarskog razvoja između dva rata gotovo uopće nije bilo. Brodogradnja i klesarstvo odvijali su se u sitnim zanatskim radnjama, turizam je ostajao nerazvijen, Tvornica sardina u Veloj Luci, kao jače poduzeće, bila je sezonskog karaktera, nekoliko radionica drvodjelskih, kovačkih, postolarskih, krojačkih i sl. upošljavalo je vrlo malen broj radnika, a pomorstvo kao i ribarstvo sačinjavali su privatni vlasnici trabakula i mreža. Prema popisu iz 1931. vidi se da je cijelo zanatstvo u općini uz neke druge djelatnosti zapošljavalo 400—500 radnika, što je samo 2% stanovništva, koje je iznosilo 22.000.

Radnik je živio jadno. Životario je od danas do sutra. Nikada nije znao hoće li sutra naći posla. Primitivni način proizvodnje, nesigurnost u poslu, neredovito primanje zarada, stalna nesigurnost bacala je radnika u naručaj »vječnog duga«, u naručaj lihvarima. Ekonomska nesigurnost prisiljavala je radnika da traži izlaz u emigraciji. Na selu je prevladao sitni seljački posjed, a njegovi su se vlasnici pretežno bavili vinogradarstvom. Prezadužen i opterećen lihvarskim i hipotekarskim dugovima težak nije mogao ekonomski egzistirati. Seljački je posjed osiromašio, jer trgovac, bogatiji zanatlija i veći zemljoposjednici na osnovu zelenaških dugova oduzimaju u bescjenje zemlju, pojavljujući se, potpomognuti vladajućim režimom, kao nosioci ne samo ekonomske snage već i političkog nasilja.

Većina je životarila u bijedi, bavеći se sitnim stvarima i pojavama oko kojih su se ljudi prepirali, svađali, ne nalazeći nikada izlaz iz te olovne atmosfere surovih uvjeta, u kojima se teško kalemi istina, plemenitost i vedrina življenja. Radna žena je još teže prolazila u ovakvim ekonomskim prilikama. U takvim okolnostima izlaz se tražio u ekonomskoj emigraciji i potrazi za zaradom »trbuhom za kruhom«, i naš se čovjek iseljavao na sve kontinente.

Takva je bila ekonomska situacija i socijalna struktura u kojoj je golemu većinu stanovništva sačinjavao sitni seljak, što je živio u vječitom strahu od suše ili grada, s niskom proizvodnošću rada, prenaseljen i prezadužen. U tom sklopu nerazvijenih gospodarskih djelatnosti, u kojima je život bio mukotrpan i pun neizvjesnosti, gladi i borbe za bolji život, djelovale su razne građanske stranke i Komunistička partija. Građanske stranke imale su oslonac uglavnom u bogatim slojevima i činovništvu (trgovci, vlasnici zanatskih radnji, činovnici, odvjetnici, bogatiji seljaci i drugo).

Klasne suprotnosti sela nisu imale nekog većeg značenja u društvenim odnosima, jer selo uglavnom nije bilo klasno izdiferencirano. Politika vladajuće klase išla je za tim da putem niskih cijena vinu još više osiromaši i održi u zavisnosti taj i onako osiromašeni živalj. Jugoslavenska buržoazija, koja nije riješila nacionalno pitanje, raspirivala je nacionalnu netrpeljivost. Dominira politika terora, progona i bezakonja. Zbog takvog stanja u seljačkom stanovništvu skupljala se sva gorčina i ona se izražavala u odlučnom traženju rješenja agrarnog pitanja. Pošto su nosioci ostatka kolonata bili bogatiji pojedinci, kao grupacija koja pripada režimu, ili su sami bili nosioci lokalnih vlasti i zato privilegirani, to je borba protiv njih poprimila karakter borbe protiv »gospode«. Predratna Jugoslavija »riješila« je agrarno pitanje na taj način što je vlasnicima zemlje dala velike svote novca te ih time učinila još jačim eksponentom svoje reakcionarne politike.

Takva opća situacija, teško stanje na selu i u gradu, bila je vrlo pogodna za politiku vladajućih krugova koji su nalazili kompromise za diobu vlasti, ali uvijek protiv narodne stvari. Takvo stanje, dominantno za cijelo vrijeme stare Jugoslavije, utjecalo je na ljudske odnose, odvajalo ljude jedne od drugih, razdvajalo sela među sobom, odvajalo sela od grada.

Razbijanje takvog stanja bilo je u početku teško. Protiv svakoga koji se tome stanju suprotstavljao organizirani su pritisci okoline čak i porodice. Vladajuća buržoazija je uporno nastojala da se već jednom uspostavljeni red stvari ne remeti, jer je bio priznavan samo njen moral i politika. Žandarmerijski teror nad svim što ne misli režimski punio je zatvore, ljudi su premlaćivani i poduzimane su represalije prema narodu i pojedincima. Međutim, nastajalo je otrežnjavanje, prije svega kod siromašnih slojeva, jer su oni vidjeli da su prevareni raznim obećanjima i iluzijama o boljem životu, a umjesto toga došla je bijeda, nesigurnost, dugovi i niske cijene agrarnih proizvoda.

U tim prilikama i na takvoj osnovi javlja se i djeluje Komunistička partija i radnički pokret. U sredini koja je bila pritisnuta atmosferom političke neravnopravnosti i socijalnog ugnjetavanja, siromaštva i bijede, gdje su i sitne pomoći države — kao što je bio rad na cestama za kukuruz — narodu značile mnogo; gdje su se malim pomoćima lomili karakteri, prodavale savjesti i razbijali ljudski odnosi — postojanje i djelovanje komunističkog pokreta značilo je odlučan otpor poku-

šajima da se zamrači sve ono što je bilo svijetlo i pozitivno u narodu; jer taj pokret nije nosio samo jasan borbeni politički program, nego je svojim humanističkim shvaćanjima odnosa među ljudima pozivao na neprekidnu borbu protiv svakog ponižavanje čovjeka i njegove ličnosti.[2]

2. Od 1941 — 1971.

Nije nikakvo iznenađenje što je na temelju opisanih suprotnosti klasna vladavina buržoazije u Jugoslaviji pošla putem paktiranja s najreakcionarnijim režimima u Evropi u uvjetima međunarodne zaoštrenosti i svjetskog rata, kada je suradnja sa svakim, tko je osiguravao kontinuitet režima eksploatacije, bila dobro došla. Klasna vladavina jugoslavenske buržoazije pošla je nacionalnom veleizdajom, boreći se protiv svog vlastitog naroda. No, ideje borbe za političko oslobođenje ponovno su oživjele. Kao što je 1861. planula iskra narodnog preporoda, tako 1941. Komunistička partija podiže nacionalne osjećaje protiv zavojevača. Naš NOP organizira tako otpor koji sada ne traži samo nacionalno oslobođenje i političku slobodu, već mu je cilj i nacionalno i socijalno oslobođenje.[3] Započinje era socijalističke revolucije u historiji jugoslavenskih naroda. Slijedeći svijetle primjere Pariške komune i Velikog oktobra, narod, Partija, Tito ocrtavaju jasno put socijalističke revolucije i socijalnog razvitka.

Korčulani su shvatili gdje im je mjesto i da je kucnuo njihov čas. To su potvrdili i svojim sudjelovanjem u revoluciji i svojim žrtvama. O masovnosti sudjelovanja u oslobodilačkoj borbi uvjerljivo i bez ikakvog komentara govore činjenice da je u borbi sudjelovalo oko 4.500 odnosno gotovo svaki četvrti stanovnik naše općine, tj. 22,5%, da je na ratištima poginulo 760 boraca, da se iz rata vratilo preko 300 invalida, da je okupator strijeljao 190 rodoljuba, da su kroz logore i okupatorske tamnice prošle stotine i stotine naših ljudi. Borci s našega područja borili su se u svim značajnim bitkama koje je vodila vojska naše revolucije na Neretvi, Sutjesci, u Sremu, Istri, Trstu i drugim područjima, do oslobođenja zemlje. Ove žrtve nisu bile uzaludne. Vjekovne težnje naših naroda za narodnu stvar ispunile su se. Te njegove težnje, želje, očekivanja sadržane su u odlukama zasjedanja AVNOJ-a 1943. ZAVNOH-a 1944. godine i Ustavotvorne skupštine 1945. i 1946.

Na drugom zasjedanju AVNOJ-a 29.studenoga 1943. u Jajcu stvoren je sistem nove političke vlasti Jugoslavije. Stoga i odluke II. zasjedanja AVNOJ-a predstavljaju u punom smislu revolucionarne dekrete nove revolucionarne narodne vlasti. Jedna od odluka bila je i o izgradnji Jugoslavije na federativnom načelu. Dakle udareni su temelji ravnopravnoj zajednici svih naroda Jugoslavije. Nakon 1945. godine definitivno je osigurana nacionalna sloboda, a čine se napori i za razvijanjem humanijih društvenih odnosa. Isto tako pokrenuto je bitno socijalno pitanje, ekonomski razvoj kao osnova svestranog općeg razvoja naroda. Ali ne samo to. Stvara se kvalitetan prijelom: nosilac toga razvoja nije više neka eksploatatorska klasa, nego radnička klasa i ostali radni slojevi sela i grada, dakle većina naroda. To je točka u kojoj narodni pokret (narodna stranka iz 1870-tih godina) prevladana i to radikalno, ali s uključenjem njenih naprednih težnji (jezik, teritorij, nacionalna sloboda); po tome je upravo radnički pokret kod nas stvarni i zakonski nastavljač progresivnih ciljeva borbe i programa narodne stranke toga doba. Došli smo u situaciju koju Marx u Komunističkom manifestu definira: »... proletarijat mora da se podigne do nacionalne klase, da se sam konstituira kao nacija ... i on još nacionalan, iako ne nikako u smislu buržoazije«.

Ako bacimo letimičan pogled na prijeđeno razdoblje od 30 godina te prelistamo stranice povijesti i odluke zasjedanja AVNOJ-a i ZAVNOH-a, vidjet ćemo

---

[2] Ovdje se ne obrađuje detaljno razvoj i rad naprednog pokreta na našem području između dva rata i u toku rata jer je o tome na proslavi 50-te godišnjice KP, što je održana 1969. bilo rečeno najabitnije (vidi bibliografiju).

[3] U tekstu se dosljedno koristi termin »socijalno« kao sinonim za problematiku klasnog. Budući da je radnička klasa bila veoma nerazvijena, a prevladavao seoski sastav društva, u kome je tek postepeno dolazilo do diferencijacija, čini se da se terminom »socijalni« bolje izražava sva složenost društvenog i klasnog položaja radnih slojeva u Jugoslaviji.

organsku povezanost tadašnjih i današnjih događaja, grandioznost temelja bez kojih ni naša današnja socijalistička stvarnost i naše samoupravljačko društvo ne bi čvrsto stajalo niti se razvijalo. Bez jedinstva socijalističke zajednice Federativne Jugoslavije mi se ne bismo održali u teškim poslijeratnim godinama, niti krenuli putem samoupravnog socijalizma, putem koji je naša današnja stvarnost. Bilo je zaista potrebno mnogo revolucionarne hrabrosti da se tako krene u jednoj zemlji bez jače demokratske tradicije, bez solidne materijalne baze, u nepovoljnim međunarodnim prilikama i uvjetima poznate ekonomske blokade i drugih pritisaka.

Povijesna je zasluga Partije i druga Tita u svemu tome. Drug Tito i Savez komunista Jugoslavije još su jednom pokazali svoju veličinu kada su predložene nove promjene u našem revolucionarnom putu. Te promjene realizirane su u amandmanima na savezni Ustav i u amandmanima na Ustav SR Hrvatske. Te promjene ubrzavaju i još jednom ističu da je naš put jasan i jedini — samoupravni socijalizam. U skladu sa bitnošću amandmana na Ustav SFR Jugoslavije učinjen je velik napor i posao na razradi amandmana na Ustav SR Hrvatske da bi se dalje odredilo mjesto i odnos SR Hrvatske u Jugoslaviji. U tom je smislu jasno definirano da radni narod Hrvatske svoja suverena prava ostvaruje u SR Hrvatskoj, a dio svojih prava dogovoreno i zajednički ostvaruje s drugim narodima i narodnostima SFR Jugoslavije. Mislim da je potrebno još jednom istaknuti da je konstituiranje dosljedno samoupravne socijalističke zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti te svih radnih ljudi ona čvrsta spona koja nas još više povezuje i osposobljava kako za uspješan unutrašnji razvitak svakog pojedinca, svakog radnog čovjeka i nacije, tako i za čvrstinu i spremnost za obranu nezavisnosti i slobode čitave Jugoslavije i svake republike. O tome Jakov Blažević kaže: »Kad govorimo o Federaciji kao državi, republikama kao državama, onda o njima govorimo kao o organizacijama koje se samolikvidiraju. U protivnom pravcu jačati državu ili je konstituirati na nekoj apstraktnoj državnosti nacije, znači ne vidjeti što se zbilo u toj naciji tokom onih desetljeća ,ne vidjeti smisao svih promjena političkog sistema, petrificirati postojeće stanje, vraćati natrag, što u sebi nosi sve opasnosti restauracije staroga. Ne samo restauracije staroga socijalističkog administrativnog sistema nego i restauracije vlasti propalih klasa i sistema«.

Prema tome, decentralizacija i deetatizacija koju provodimo, stalna borba za socijalističke društvene odnose, borba da novostvorenom vrijednošću raspolažu oni koji su je stvorili, borba za samoupravljanje, nije gotova stvar. Naša revolucija stalno traje pa tako i promjene u ustavima moramo tako gledati ,a ne kao nešto konačno. No, želim još jednom istaći, da sadašnje ustavne promjene ne kidaju s temeljima na kojima stoji ova država i društvo, da se s njima neće iznevjeriti socijalizam i čvrstina države, već da su ove promjene naprotiv dijalektički kontinuitet naše revolucije, da su principi od kojih u ovim promjenama polazimo ugrađeni u najvažnije dokumente naše revolucije: odluke AVNOJ-a i nacionalnih vijeća u toku rata. To posebno vrijedi za načelo nacionalnog oslobođenja, samostalnosti i samosvijesnosti svakog naroda, sa čvrsto izraženom voljom tih naroda da stvore ravnopravnu, zajedničku i federativnu zajednicu Jugoslaviju

V. ZADACI U RAZVOJU »NARODNE STVARI« NA TEMELJU NAŠE VLASTI

Proletarijat se konstituirao kao nacija, sačuvao je, pred fašistima i poslije rata, od svih pritisaka, kako sam naveo, nacionalnu slobodu i sve to izrazio kroz narodnu vlast. Sada je na osnovi tih dostignuća naša dužnost: da razvijamo materijalnu osnovu za svestrani razvoj radnog čovjeka, da on bude ne samo realizator nego i kreator razvoja, nosilac svih odluka.

Prilikom današnje proslave vrijedno je da se makar i sumarno podsjetimo na velike rezultate što su postignuti u razvoju naše općine u sklopu općeg razvoja Hrvatske i Jugoslavije, a iz čega proizlaze i naše obaveze u daljnjem razvoju općine Korčula.

I bez nekih usporednih pokazatelja, svakome tko prođe našom Općinom, vidljivo je da je u poslijeratnom razdoblju ostvaren impozantan razvoj materijalnih proizvodnih snaga, društvene proizvodnje i drugih društvenih djelatnosti. Iz temelja je izmijenjena ekonomska i socijalna struktura. Iz osnova je promijenjen način života. Standard, u pogledu stanovanja, prehrane, posjedovanja tehničkih aparata, motornih vozila, cestovnih i pomorskih itd., dosegao je zavidnu razinu. Sadašnji život, ekonomija, uposlenost, školovanje omladine, teško se može uspoređivati s onim što je kod nas bilo između dva rata, poslije oslobođenja ili čak pred deset godina. Prije nego iznesem nekoliko usporednih podataka, koji govore o našem rastu, navest ću letimično što se napravilo samo u posljednje dvije godine:

— u Veloj Luci izgrađeni su hoteli »Posejdon« i »Korkira« (sa 450 kreveta), asfaltirana je glavna cesta, uređena je škola, gradi se Zdravstveni centar, počela je izgradnja u brodogradilištu »Greben« za proširenu djelatnost, u završnoj je fazi izrada detaljnog plana Vele Luke;

— u Blatu asfaltiran je put do Prigradice, napravljeni su veći zahvati u proširenju »Radeža«, renovira se škola, izgrađen je hotel na Prižbi i vodovod do Prižbe, napravljen je detaljni plan Prižbe, izgrađene su nove prostorije »Trikopa«;

— u Čari i Smokvici asfaltirana je cesta do Brne a sada će i do Zavalatice, Zavalatica je osposobljena kao turističko izletište, izgrađen je hotel u Brni, nabavljeni su novi uređaji za preradu čuvenih vina, uređaji za stabilizaciju i traka za punjenje, pri kraju je izrada detaljnog plana od Zavalatice do Brne;

— u Pupnatu je otvorena suvremena prodavaonica, uređena pošta;

— u Žrnovu je otvorena nova samoposluga i pošta, izvršena je urbanizacija Banje i Medvidnjaka;

— u Račišću asfaltira se put Korčula — Račišće;

— u Lumbardi su izgrađeni novi hotelski kapaciteti, u izgradnji je nova samoposluga i nove prostorije za komunalno-uslužne djelatnosti;

— na »Pelješkoj rivijeri«, od Orebića do Lovišta, izgrađeni su hoteli »Perna« (sa 500 kreveta), izgrađeno nekoliko novih prodavaonica i drugih objekata javnog interesa, asfaltirana je cesta do hotela »Perna« i započeti radovi na cesti do Lovišta;

— u Korčuli su izgrađeni novi hotelski kapaciteti (250 kreveta), dovršava se bivši Dom kulture u okviru Školskog centra, izvršena je modernizacija u brodogradilištu »Brodograditelj«, pri kraju je izradba detaljnog urbanističkog plana; postavljeni su kamen-temeljac za novu zgradu osnovne škole, za gimnastičku dvoranu i Dom zdravlja;

— u općini Korčula dovršena je cesta Ston — Vela Luka preko Pelješca, dovršena je dionica Smokvica — Blato, napravljeni su projekti novih trajektnih pristaništa u Orebiću i Korčuli, položen je kabel 110 kV Hvar — Korčula, napravljen je elaborat za dovod vode iz Neretve, program razvoja općine Korčula je pri kraju (ekonomski dio je gotov, Ekonomski institut u Splitu, — a prostorno rješenje bit će gotovo koncem godine, Urbanistički zavod Split). Dakako, ovdje nije nabrojeno sve što su naši radni ljudi napravili, ali i navedeno upozorava na dinamičnost našeg razvoja i zamah napora.

Sada da vidimo naš rast i iz nekoliko brojčanih pokazatelja. Uzmemo li rast nacionalnog dohotka, prema podacima što smo ih mogli dobiti iz publikacija Republičkog zavoda za statistiku u Zagrebu, kroz svodne pokazatelje, usprkos dilemama što ih sadrže, možemo konstatirati da je za općinu kao cjelinu nacionalni dohodak brže rastao u razdoblju od 1956. do 1969. od prosječnog rasta za Jugoslaviju i Hrvatsku. Vodeći računa o promjenama cijena moglo bi se približno uzeti da je realni narodni dohodak općine Korčula u razdoblju od 1956. do 1969. porastao za 3,7 puta, dok je u Jugoslaviji taj porast bio 2,78, a u Hrvatskoj 3,3 puta.

S obzirom na naša nastojanja za brzim rastom društvene privrede kao materijalne osnove za ekspanziju ukupnog društvenog razvoja, mora se konstatirati da je u stvaranju ukupnog narodnog dohotka općine Korčula udio društvenog sektora

1956. bio 52%, a 1969. 76,9%, dok je privatni sektor sudjelovao u tim godinama 1956. 48% i 1969. 23,1%.

U nizu godina došlo je do radikalnih promjena u strukturi stanovništva prema udjelu u djelatnostima; tako je 1910. u općini bilo 82% poljoprivrednog stanovništva, 1953. 52%, 1961. 39,4%, a 1969/1970. 21%. To znači da je u sedamnaest godina (1953—1970) udio poljoprivrednog stanovništva u stanovništvu općine smanjen isto onoliko koliko i za razdoblje od četrdeset i tri godine prije toga (1910—1953), dakle dva i po puta brže. Ova činjenica svjedoči o brzini transformacije, o narastanju novih djelatnosti kao izvora ekonomskog i društvenog prosperiteta područja i o potrebi da uočimo u kojoj smo se mjeri tome uspješno prilagodili.

Danas je zaposlenost u općini po djelatnostima u društvenom sektoru kako slijedi: (30. IX 1970)

— industrija	1418	zaposlenih
— poljoprivreda	210	„
— saobraćaj (pomorski i cestovni)	436	„
— trgovina i ugostiteljstvo	887	„
— zanatstvo (društveni i privatni sektor)	586	„
— kulturno prosvjetna i socijalna djelatnost	270	„
— društvene i državne službe	185	„
U K U P N O:	3992	zaposlenih

Prema zadnjem popisu stanovništva 1971. Korčula ima 20.176 stanovnika. Od toga je 1585 na privremenom radu u inozemstvu (7,8%). Usporedo s ovim dostignućima treba konstatirati i slijedeće: smanjuje se broj aktivnog, a raste broj uzdržavanog stanovništva: uzdržavano je stanoništvo 1948. činilo 103,4% prema aktivnom, a 1969. 155,8%. Općina Korčula ima nepovoljnu dobnu strukturu, a starije dobne skupine gotovo su dva puta veće nego je prosjek za Jugoslaviju i Hrvatsku (Korčula 12—13%, Jugoslavija 6%, Hrvatska 8%), dok su mlađe dobne skupine izrazito deficitarne. To se odrazilo i na broj učenika u osnovnim školama: u odnosu na 1961. broj djece u osnovnim školama je opao od 3166 đaka na 2209 .

Budući da raste broj starijih dobnih skupina, sužava se baza vitalnih snaga koje osiguraju kadrovsku osnovu suvremenog gospodarskog i društvenog razvoja naše općine. A drugo, navedeni rast gospodarstva postignut je uz minimalni porast zaposlenih u društvenom sektoru, i to od svega 109 u razdoblju 1961. do 1969. Pozitivna je strana ovoga što je postignuta veća proizvodnost, pa dakle i veći dohodak po zaposlenom, ali je negativna strana što je mlađa radna snaga u najboljim godinama radne sposobnosti morala otići s područja. No, iako i ovaj negativni faktor kreće na bolje (od 1961. do 1971. zapaža se lagan porast stanovništva od 418, praktički nemamo nezaposlenih na općini, ekonomska je emigracija gotovo zaustavljena), moramo se boriti da zadržimo svakog mladog čovjeka, a i da omogućimo povratak drugih.

Promijenjena struktura stanovništva odražava promjene u strukturi privrede. Tako su pojedine djelatnosti u stvaranju narodnog dohotka sudjelovale 1956. i 1969.: industrija (uključena je brodogradnja) 23,2% i 28,1%; poljoprivreda 45% i 14,4%; trgovina 3,7% i 15,2%; turizam i ugostiteljstvo 1,1% i 10,1%; saobraćaj samo za 1969. 16%; komunalne djelatnosti samo za 1969. 0,5%; građevinarstvo u 1969. 6,7%; zanatstvo u 1969. 9%.

Naši pravci razvoja osnovnih grana jasno su određeni: industrija, turizam, saobraćaj, poljoprivreda. Ostale grane moraju ih pratiti, naročito trgovina, zanatstvo, građevinarstvo i komunalne djelatnosti. Industrija treba da integracijom i visokom specijalizacijom postigne daljnji razvitak. Saobraćaj se mora intenzivirati, no pritom treba posebno razmotriti i optimalno razviti kako magistralni, tako i

lokalni saobraćaj, kao pretpostavku razvoja općenito. U sklopu saobraćaja treba također posvetiti naročitu pažnju razvoju pomorske plovidbe, koja je dostigla stupanj na kome su potrebna radikalna poboljšanja i definiranje suvremene poslovne politike. »Mediteranska plovidba« raspolaže danas sa oko 20.000 Brt, što je u usporedbi sa 1955. godinom svakako napredak. No i u slučaju ovog poduzeća, kao i Obalne plovidbe mora se uvažiti razmjerna istrošenost osnovnih sredstava i nužnost razvoja u obimu koji osigurava veću efikasnost poslovanja.

U poljoprivredi treba izvršiti prijelaz na korištenje najkvalitetnijeg zemljišta (oko 30% od ukupnog obradivog zemljišta omogućava suvremenu poljoprivredu) i uvođenje asortimana koji daje za naše prilike najveće rezultate (stolno grožđe, čuvena vina, povrće i određene vrste voća, cvijeća itd.

Iako su turizam i trgovina posljednjih godina imali najbrži tempo razvoja, ipak turizam zaostaje prema mogućnostima, jer je iskorišteno samo 10% od prostornih mogućnosti. Dok je prije rata 1939, broj noćenja za općinu bio oko 52.000, u 1970—1971. ostvareno je preko 600.000, što predstavlja porast od oko 12 puta. No upravo je turizam jedna od bitnih mogućnosti razvoja te postignuti rezultati upućuju da treba: prvo, ubrzati razvoj, uz odgovarajuću organizaciju ponude, jer su mogućnosti velike, i, drugo, ovako veliki porast traži da se na našem području razviju kapaciteti infrastrukture koji ga uopće omogućuju (voda, energetika, saobraćaj, otpadne materije, kanalizacija i sl.). Zato je onako nizak udio komunalnih službi u dohotku samo dokaz da smo već prešli kritičnu točku i da se taj razvoj ne može osigurati bez kvalitetnih promjena. To mora učiniti samo ugostiteljstvo, najviše svojom objedinjenošću i racionalnom poslovnom politikom, osobito u izgradnji, plasmanu i izobrazbi kadrova.

U vezi s navedenim uspjesima moramo još naglasiti da su i brojni drugi pokazatelji izrazili opći razvoj naše općine. Tako su u razdoblju od 1961. do 1969. osnovna sredstva porasla za 3,47 puta, broj noćenja za 2,42 puta, a broj ukupnih kreveta za 1,9 puta, što znači da su kreveti bolje korišteni. Imamo također i brži rast broja automobila u razdoblju od 1961. do 1969, osobnih automobila od 28 na 349, a teretnih od 20 na 63, da bi 1971. godine imali motocikla 358, priključnih vozila 17, osobnih automobila 416, ostalih motornih vozila 87, ili ukupno 878. Na općini danas imamo čamaca 1583 (ribarskih 475, teretnih 5, sportskih 195, ostalih 908). Dok je 1961. godine bilo 1827 radio pretplatnika, 1969. ima 3244 radio i 1575 TV pretplatnika, da bi već u 1971. godini imali 1951 TV pretplatnika, što znači da smo 1969. imali jedan radio-prijemnik na 6,2 stanovnika ,a 1 TV-prijemnik na 12,7 stanovnika (danas jedan TV na 10,3 stanovnika), dok su za Jugoslaviju ti odnosi 7,2 i 12,6, a za Hrvatsku 5,8 i 9,6. Isto tako od 1962. u općini je sagrađeno 1500 novih zgrada, generalno adaptiranih 700, ili ukupno 2200. Ta je brojka značajnija kada je usporedimo sa zadnjim popisom koji nam pokazuje da u cijeloj općini imamo 5702 stana. U našoj općini omladina ima mogućnosti obrazovanja kroz škole za kvalificirane radnike i gimnazije. Danas u školama usmjerenog obrazovanja na općini imamo 710 polaznika, a od toga 318 ženske omladine.

U cjelini uzevši naša se općina razvija nešto brže od jugoslavenskog i hrvatskog prosjeka, ali je po ostvarenom dohotku po stanovniku još uvijek ispod tog prosjeka. Tako je u 1961. i 1969. ovaj odnos bio slijedeći: dohodak po stanovniku prema Jugoslaviji 1961. 87,4% i 1969. 95,8%, a prema Hrvatskoj u 1961. 71,4% i u 1969. 84,7%. Iako nemamo obrađene statističke podatke za 1970. i 1971. godinu, naši prvi podaci pokazuju da se nastavlja kretanje na bolje. Iz navedenih podataka o strukturi stanovništva i privrede proizlazi da je uvjet za naš još brži razvoj upravo prevladavanje naznačenih nedostataka. To je utoliko hitnije što se glavne grane, industrija — brodogradnja, turizam, a dijelom i saobraćaj, direktno povezuju sa svjetskim tržištem pa i njihovi rezultati moraju biti na toj razini. To bi onda osiguralo i dohotke koji bi najvitalniju radnu snagu zadržali, a istovremeno privukli u naš kraj i druge sposobne stvaralačke snage.

Iz svega rečenog proizlaze slijedeći zadaci:

— za daljnji razvoj potrebno je procijeniti točno što imamo, (analiza stanja);

Avionski snimak grada **Korčule** *i korčulanskih otoka*

— izraditi razuman program razvoja, od općeg do poduzeća i ustanova (opći program se radi, pri završetku je, kako sam prije rekao, i raspravljat će o njemu Sabor općine krajem 1971. ili početkom 1972. godine);

— na osnovu programa stvoriti organizaciju privrede i javnih službi, kao i ostalih ustanova koje bi osigurale realizaciju programa na osnovi interesa radnih ljudi i cijelog stanovništva (visoki dohoci kao rezultat ekonomske efikasnosti).

Ovi zadaci traže od svih nas odgovornost, znanje, konstruktivnu suradnju, naročito objedinjavanje snaga, jer svi zavisimo od svih.

VI. ZAKLJUČAK

U zaključku se može reći da se iz cjelokupnog izlaganja vidi kontinuitet borbe za »narodnu stvar«, ali se vidi osobito i to da je nacionalno oslobođenje u punom smislu te riječi mogao izvesti samo zajednički front radničke klase i ostalih radnih slojeva sela i grada, jer su buržoaski i sitnoburžoaski slojevi nacionalnim oslobođenjem manipulirali, polazeći od svog klasnog interesa, uslijed čega je dolazilo do nacionalnog ugnjetavanja, raspirivanja mržnje itd.

Zahvaljujući naporima i rezultatima u toku borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje svih naroda koji čine jugoslavensku zajednicu, dosadašnjem ekonomskom, kulturnom i ostalom razvoju, područje naše općine zajedno sa cijelom našom zajednicom, u sastavu Hrvatske, stoji pred značajnim zadacima koji od nas traže svestranu suradnju svih radnih ljudi našeg područja.

Realizacija spomenutih značajnih zadataka opravdat će ovo sjećanje na naše prethodnike, koji su u drugim prilikama započeli i uspješno vodili borbu za nacionalno oslobođenje kao prvog uvjeta njegove opće emancipacije i razvoja. Dosadašnja iskustva iz borbe za nacionalno oslobođenje pokazala su da su nacionalni razvoj i sloboda neposredno zavisni o rješavanju socijalnih pitanja goleme većine naroda. Komunistička partija, odnosno Savez komunista pokazao je u cijelom poslijeratnom razvoju do današnjih dana, konkretizacijom dijalektičke povijesne povezanosti socijalnog, odnosno klasnog i nacionalnog momenta u razvoju naroda, da se jedino na taj način moglo postići ono što smo postigli u općini, Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Popis djela korištenih pri izradi referata

1. Dr VLADIMIR BAKARIĆ: 1. Izlaganje političkom aktivu Korduna i Banije u »Vjesnik« 2. X 1971. 2. Intervju Zagrebačkoj televiziji u »Vjesniku« od 20. VII 1971.
2. JAKOV BLAŽEVIĆ: Izlaganje: 1. Političkom aktivu SR Hrvatske u »Vjesniku« od 20. VII 1971. 2. na IV. redovnoj sjednici Republičkog odbora rezervnih vojnih starješina u »Vjesniku« od 4. XI 1971.
3. MARIN ČETINIĆ: »O razvojnom putu i ulozi Saveza komunista u prijeđenom pedesetogodišnjem razdoblju«, 1969.
4. V. FORETIĆ: Iz narodnog preporoda na Korčuli od god. 1860. (članak iz časopisa »Dubrovnik« br. 3—4 1962.
5. MARINKO GJIVOJE: »Otok Korčula«, II izdanje, 1970.
6. Dr RUDOLF HORVAT: »Hrvatski preporod u Dalmaciji«, 1935.
7. K. MARX — F. ENGELS: »Izabrana djela« tom. I latinicom, 1947.
8. VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ: »Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću«, 19
9. Dr GRGA NOVAK: »Prošlost Dalmacije« II, 1944
10. Dr RADE PETROVIĆ: »Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX. stoljeću«, 1967.
11. ZDRAVKO STANIĆ: »Referat podnesen na sjednici Skupštine općine Korčula prigodom 80. obljetnice preuzimanja općine u hrvatske narodne ruke«.
12. ŠIDAK, GROSS, KARAMAN, ŠEPIĆ: Povijest hrvatskog naroda g. 1860 — 1914; 1968.
14. ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, tom. 1., 2. i 4.
15. PROGRAM RADA OPĆINE KORČULA, MONOGRAFIJE od 1 do 13: EKONOMSKI INSTITUT U SPLITU, 1970/71.
16. NACRT USTAVNIH AMANDMANA ZA USTAV SR HRVATSKE
17. SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU: Statistički godišnjaci Jugoslavije od 1954—1971, »prvi rezultati popisa stanovništva i stanova od 31. III 1971.«.
18. PUBLIKACIJE REPUBLIČKOG ZAVODA ZA STATISTIKU u Zagrebu.
19. STATISTIČKI GODIŠNJAK KRALJEVINE JUGOSLAVIJE iz 1940.
20. RAZNI IZVJEŠTAJI PREDSJEDNIKA SKUPŠTINE OPĆINE KORČULA OD 1969. do danas.

Presjeci kroz prošlost Korčule

(Povodom korčulanskih povijesnih obljetnica)

dr Vinko FORETIĆ (Dubrovnik)

I

Godine 1214. prihvaćen je bio prvi statut grada i otoka Korčule. U tom prvobitnom obliku se nije sačuvao, već u redakciji iz g. 1265. Bila je namjera, da se u godinama 1964—1965. održi znanstveni skup o statutu prigodom 750-godišnjicé prvog statuta dotično 700-godišnjice sačuvanog statuta. Skup se tada nije održao, već se odlagao, pa ni do danas nije održan. Makar i sa zakašnjenjem dobro je, da se obilježi i ova važna obljetnica.

15. kolovoza 1571. bila je turska opsada Korčule, i Korčulanima je uspjelo odrvati se turskim navalama. Ove godine imamo četiristogodišnjicu tog važnog događaja.

U ovoj godini 1971. imamo i obljetnice u vezi s hrvatskim narodnim preporodom.

G. 1841. posjetio je Korčulu vođa hrvatskog narodnog preporoda Ljudevit Gaj. Od tog vremena prošlo je eto 130 godina.

G. 1672. naselili su se Račišćani na otoku Korčuli, pa ćemo 1972. imati tristagodišnjicu.

13. svibnja 1871. utemeljena je u gradu Korčuli **Narodna Slavjanska čitaonica,** koja se g. 1893. prozva **Hrvatska čitaonica.**

21, 22. i 23. kolovoza 1871. provedoše se u općini Korčuli općinski izbori, kojima je korčulanska općina definitivno prešla u hrvatske ruke.

K tome imamo još neke značajne obljetnice u povodu važnih događaja na otoku Korčuli. G. 1891. osnovano je u Veloj Luci društvo **Hrvatski napredak,** a g. 1911. dovršena je melioracija Blatskog polja. Iste godine osnovano je i društvo **Bratska sloga** u Žrnovu. 21. travnja 1921. prestala je na Korčuli prva talijanska okupacija, i vlast su preuzeli državni organi Jugoslavije, zvane tada »Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca«.

O nekim događajima i prilikama, čije obljetnice ove godine slavimo, već sam pisao. U svojoj radnji **Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420,** izdanoj od Jugoslavenske akademije g. 1940, opširnije sam pisao o korčulanskom statutu. U Vjesniku Vojnog muzeja u Beogradu objelodanio sam g. 1958. radnju **Turska opsada Korčule g. 1571.** U časopisu »Dubrovnik« u dvobroju 3—4 za g. 1962, posvećenom hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji, tiskao sam radnju **Iz narodnog preporoda na Korčuli od godine 1960. dalje.** U njoj sam iznio i podatke o prijelasku korčulanske općine u hrvatske ruke.

Pozvan, da bih i u Zborniku otoka Korčule napisao nešto povodom korčulanskih povijesnih obljetnica, rado se tome odazivam. Nastojat ću dati nekoliko presjeka kroz korčulansku povijest i posebno istaknuti značenje događaja, kojih obljetnice slavimo, i to onih, o kojima sam došao do podataka. U doba pak najnovijeg hrvatskog preporoda, koji danas proživljujemo, željet ću istaknuti i trenutke povezanosti Korčule s ostalim hrvatskim na-

rodnim tijelom i one, kada je hrvatska narodna misao dolazila do naročitog izražaja. O stvarima, o kojima sam već pisao, dat ću sažetiji sintetični prikaz, ali ću pri tome iznijeti poneki noviji pogled i poneki podatak dosada neiznesen.[1]

II

Nažalost o povijesti Korčule do 13. stoljeća nove ere nemamo mnogo povijesnih izvora. Ipak ima poneki značajniji dokument, a sliku povijesnog razvoja Korčule do tog doba možemo steći na temelju tih rijetkih izvora i općih prilika u Dalmaciji i hrvatskom narodu. Nećemo u ovoj radnji iznositi potanko redoslijed svih vlasti na Korčuli, to više, što ga za sva vremena nije moguće ni ustanoviti. Istaknut ćemo samo neke najvažnije momente. Znamo, da je u starom vijeku i na Korčuli postojala grčka kolonizacija. Još nijesmo u potpunosti na čistu sa svim pitanjima grčke kolonizacije na otoku Korčuli, ali svakako moramo spomenuti važan grčki natpis nađen na Koludrtu u području sela Lumbarde. Taj je natpis nađen u fragmentima nekoliko puta. Neki mu komadi nedostaju, pa baš ta okolnost otvara još neke probleme u vezi s tim natpisom, ali možemo saznati njegov glavni sadržaj. Taj je natpis proučio poznati hrvatski arheolog starije generacije Josip Brunšmid. Prema njemu, taj je natpis — iz prve polovice 4. stoljeća prije nove ere te se smatrao najstarijim pisanim povijesnim izvorom s područja Jugoslavije. Tako su držali i brojni učenjaci, koji su nakon Brunšmida pisali. No u novije vrijeme Duje Rendić-Miočević piše, da je natpis tek iz trećeg stoljeća prije nove ere, a jer ima na Hvaru natpisa starijih od trećeg stoljeća, to grčki natpis s Korčule ne bi bio najstariji pisani spomenik s područja Jugoslavije.[2] Prema novinskim vijestima, nedavno je nađeno u Lumbardi još nekoliko fragmenata tog grčkog natpisa. Bio taj natpis ili nešto stariji ili nešto mlađi, njegova važnost ostaje i dalje vrlo velika te on ostaje jedan od najvažnijih grčkih natpisa iz vremena starog vijeka uopće. U njemu se govori o osnutku te odnosne grčke kolonije na otoku Korčuli, i to o osnutku zidanog grada te o razdiobi zemljišta među kolonistima unutar grada i izvan njega. U natpisu se nalazi i popis kolonista. Natpis se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a u Korčulanskom muzeju nalazi se njegov odljevak u gipsu. Ima još problema u vezi s grčkom kolonizacijom na Korčuli, ali u pojedinosti se sada ne možemo upuštati. No grčke kolonije na otoku Korčuli nestale su već tijekom starog vijeka, ali na otoku su ostali i dalje još stariji njegovi stanovnici Iliri. Rimski vojskovođa Oktavijan, kasniji car

[1] Nastojat ću da stavim što manje bilježaka, i to samo tamo, gdje nađem naročito potrebnim. Želja mi je, da tekst bude što popularniji, te ću poneki citat na stranom jeziku iznijeti u bilješkama. Upozorit ću odmah na važna djela, kojima sam se, među ostalim, naročito poslužio: Vinko Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420, Zagreb 1940; Marinko Gjivoje: Otok Korčula, II izdanje, Bjelovar 1969, u kojem se na kraju nalazi brojna bibliografija djelâ, kojima sam se i ja poslužio; Zbornik otoka Korčule 1, Gospić 1970. (pod uredništvom Marinka Gjivoja i s prilozima brojnih autora). Arhiv stare Korčulanske općine od g. 1338. do prve polovice 19. stoljeća nalazi se u sklopu Historijskog arhiva u Zadru, te sam se djelomično njime poslužio. Arhiv nove Korčulanske općine i arhiv Kotarskog poglavarstva, 19—20. stoljeća, stradali su u prošlom ratu uslijed zračnog bombardiranja, a ostaci smješteni u Gradskom muzeju u Korčuli nijesu još uređeni. I inače Gradski muzej u Korčuli ima nešto arhivalija, koje sam dobrotom direktora Stijepa Ivančevića imao na uporabi, na čemu mu mnogo zahvaljujem. Važan je i obiteljski arhiv Arneri (sada u sklopu Dubrovačkog arhiva), ali neka pisma iz tog arhiva nalaze se u Historijskom arhivu u Zadru. Osobito je važna autobiografija Rafa Arneri. Kao vrlo važan izvor za 19. i 20. stoljeće jesu tadašnje novine Il Nazionale — Narodni list, Il Dalmata, Crvena Hrvatska, Dubrovnik, Prava Crvena Hrvatska i druge, kojima sam se prema mogućnostima poslužio. Zbog nepotpunosti novinskih kolekcija u knjižnicama sigurno mi je i koja važnija stvar izbjegla.

[2] Među ostalim vidi Josip Brunšmid: Psefizma ob uređenju grčke naselbine na otoku Korčuli (Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva g. 1905); Petar Lisičar: Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu, Skopje 1951; Duje Rendić-Miočević: Zur Frage der Datierung des Psephisma aus Lumbarda (Archeologica Iugoslavica VI, Beograd 1965).

August, u vremenu g. 35. prije nove ere svladao je Ilire na otocima Korčuli i Mljetu te je, prema izvještaju starog historičara Apijana, mlade ljude sve dao poubijati, a ostale stanovnike prodao u roblje. Iako se ta vijest ne mora doslovno shvatiti, mi možemo uzesti, da je Korčula nakon toga dobila novo rimsko stanovništvo. Iz rimskog vremena nema na Korčuli naročitih događaja. Našlo se natpisa i drugih ostataka, a najvažniji rimski natpis jest onaj nađen u Potirni, koji govori o hramu posvećenom božici Veneri Pelagiji. G. 476. naše ere propalo je zapadnorimsko carstvo. Istočnorimsko carstvo pretvorilo se tijekom 6. stoljeća u Bizantinsko carstvo, gajeći i dalje tradicije rimskog carstva. Cijeli Balkanski poluotok našao se u sastavu Bizantinskog carstva. U prvoj polovici 7. stoljeća imamo dvije seobe južnih Slavena u prostor zapadnog dijela Balkanskog poluotoka. Prva seoba bila je takva da su Slaveni općeg slavenskog imena provalili kao podanici Avara. U drugoj seobi naselila su se dva već formirana naroda Hrvati i Srbi. Oni su istjerali Avare i osnovali svoje države. U doba avarske provale propali su mnogi cvatući gradovi naseljeni romanskim stanovništvom, među ostalim i grad Salona na mjestu današnjeg Solina kraj Splita. Bjegunci iz Salone pobjegoše na otoke Šoltu, Brač, Hvar i Korčulu. Još u istom sedmom stoljeću vratiše se natrag na kopno i naseliše unutar sklopa Dioklecijanove palače, i tako nastade grad Split, ali zadržaše i dalje pod svojom vlašću spomenute otoke. Hrvatska država, osnovana u 7. stoljeću, pokrila je i prostor između rijeka Cetine i Neretve. I Hrvati su preslojili tamošnje ranije naseljeno slavensko stanovništvo. Tu nastade Neretvanska oblast, koja je imala svoga kneza, ali se nalazila ipak u sklopu Hrvatske države. Hrvatski Neretvani predoše u 9. stoljeću na otoke Brač, Hvar i Korčulu te ih oteše vlasti grada Splita pa se naseliše na njima i još na otoku Mljetu. Tako i Korčula u 9. stoljeću dobi hrvatsko stanovništvo i nađe se u Hrvatskoj državi. Hrvatsko stanovništvo ostade tako na Korčuli od 9. stoljeća do danas, a u političko-teritorijalnom pogledu mijenjale su se razne vlasti. Bizantinski car-pisac 10. stoljeća Konstantin Porfirogenet spominje naše krajeve, među ostalim Neretvansku oblast i neretvanske otoke, a među njima i Korčulu. On izričito spominje, da i na Korčuli žive Neretvani i da se na Korčuli nalazi njihov grad. Porfirogenet mu ne određuje položaj, ali mi možemo reći, da je taj grad bio na mjestu današnjeg grada Korčule. Da li je na tome mjestu već u starom vijeku bio neki grad, sa sigurnošću ne možemo reći. Svakako od 10. stoljeća dalje imamo na ovom istom mjestu kontinuitet hrvatskog grada Korčule. Nešto Romana ostalo je bilo na otoku Korčuli, ali ti iščezoše krajem 13. stoljeća.

U ratu, što ga je mletački dužd Petar II. Orseolo bio poveo protiv Hrvatske i njoj pridružene Neretvanske oblasti, nakon danog mu otpora zauzme Korčulu, ali mletačka vlast ovaj put dugo ne ostane na njoj, pa možemo reći, da se povratila vlast Neretvana. Dakle uglavnom od 9. do 11. stoljeća, uz mali prekid, Korčula se nalazila u sklopu Hrvatske države. Ne znamo točno kada, ali u vremenu 11—12. stoljeća došla je Korčula bila pod Zahumlje, koje je bilo neka prijelazna oblast, nad kojom su se mijenjale vrhovne vlasti, a nekad je bilo samosvojno. U vremenu od 1125—1129. do 1180. bijaše Korčula pod mletačkom vlasti. Nakon toga je htio zahumski knez Miroslav podvrći Korčulu, ali kad je to pokušao, Korčulani ga g. 1184. poraziše, a Korčula se nađe ponovno u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, sada već od g. 1102. dalje združenog s Ugarskom. Znamo pak, da su se

g, 1221. nalazili otoci Brač, Hvar, Korčula i Lastovo pod krčkim knezovima, kasnije nazvanim Frankopanima, a njima ih je poklonio bio ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. Nakon toga vidimo Korčulu opet pod Zahumljem. Koliko je trajala vlast Zahumlja i da li ju je ponovno zamijenila vlast ugarsko-hrvatskih kraljeva, sigurno ne znamo, ali g. 1254. nađe se Korčula pod vlasti mletačke obitelji Zorzi, a time i Mletačke republike, te ova vlast potraje do g. 1358. Mletačka obitelj Zorzi htjela je od Korčule napraviti običnu svoju feudalnu gospoštiju, ali su se Korčulani tome odupirali te su uspjeli ipak sačuvati svoju autonomiju.

Godine 1358. vrlo je važna u hrvatskoj povijesti. Nakon poraza, koji su Mleci doživjeli u ratu s ugarsko-hrvatskim kraljem Ludovikom, morali su se odreći u korist kralja svih svojih posjeda i pretenzija na istočnoj obali Jadranskog mora od Kvarnera do međa Dračke oblasti. Tako je i Korčula došla u sklop Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije i ostala u tome sklopu do g. 1420. To je doba, kad je Korčula uživala veliku autonomiju. Doduše g. 1390—1394. bila je Korčula pod vlašću bosanskih kraljeva, ali to je doba, kad je bosanski kralj proširio bio svoju vlast nad znatnim dijelom Hrvatske i Dalmacije te je svojem kraljevskom naslovu dodao bio naslov kralja Hrvatske i Dalmacije. G. 1403—1413. otoci Korčula, Hvar i Brač bili su pod vlašću vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, ali on je bio velikaš Hrvatskog kraljevstva, a g. 1413—1417. povjerio je bio ugarsko-hrvatski kralj Žigmund privremenu upravu nad otocima Korčulom, Hvarom i Bračom Dubrovčanima, ali tako da je on vrhovni vladar, a k tome se i sam Dubrovnik nalazio pod vrhovnom vlasti ugarsko-hrvatskih kraljeva odnosno kao slobodna republika u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije. Dalmacija je bila bitni sastavni dio Hrvatskog kraljevstva, ali naslovu Hrvatskog kraljevstva dodavao se i naslov Dalmacije, da se pokaže pravo Hrvatske te hrvatskog a kasnije ugarsko- hrvatskog kralja nasuprot Bizantu, koji je svojatao Dalmaciju, a također i ranije i kasnije nasuprot Mlecima, koji su je svojatali. Uostalom i etnički je Dalmacija postala hrvatska zemlja, a njezine granice su se stoljećima mijenjale.

Ipak tijekom 15. stoljeća zlosretnim razvojem prilika uspjela je Mletačka republika prisvojiti veći dio Dalmacije, pa tako i Korčula dođe pod mletačku vlast g. 1420. te ostane pod njom sve do g. 1797, kad su i Korčulani kao i ostali Dalmatinci zbacili mletačku vlast nešto ranije od propasti Mletačke republike, koja je uslijedila iste godine.

Iako je već ranije tri puta bila Korčula došla pod mletačku vlast, a sada trajno po četvrti put, Korčula je stoljećima sačuvala svoj hrvatski narodni karakter. Ona je bila kao i ostala Dalmacija pod znatnim kulturnim uplivom prekomorske Italije, ali etnički je uvijek ostala hrvatska.

Mletačka je vlast bila znatno ograničila autonomije dalmatinskih gradova, pa tako i onu Korčule, ali ih nije potpuno ukinula. K tome je mletačka vlast ometala i slobodni ekonomski život Dalmacije. Nastojat ćemo ukratko istaći neke značajke odnosa hrvatskog naroda prema Mlecima. Prvo, naočigled turske opasnosti, jer se Turska bijaše raširila po krajevima današnje dalmatinske Zagore i ponegdje u istom primorju, narod Dalmacije, nalazeći se u jednoj državi s istom kršćanskom religijom, u zapadnoevropskom kulturnom krugu i u državi sa sigurnijim pravnim poretkom, bio se donekle priljubio mletačkoj vlasti. No ipak, naročito u 15. i 16. stoljeću, pojavljivala se težnja za oslobođenjem od Mletaka i pridruženja Hrvatskoj. Razne izjave

odanosti Mletačkoj republici nijesu bile uvijek iskrene. Dalmatinski gradovi znali su se legalnim doduše sredstvima odupirati raznim mletačkim odredbama o ograničenju autonomije i sputavanju ekonomskog života, pa su u tome imali i djelomičnih uspjeha. I sam je život bio jači te rušio pregrade, koje je postavljala mletačka vlast, a to se osobito opaža u 17. i još više u 18. stoljeću, kad se ruši, utjecajem naravno i vanjskih prilika, mletački pomorsko-trgovački monopol, podiže se opet pomorstvo Dalmacije i prodire čak u Mediteran. U Korčuli 17. i 18. stoljeća postaje slobodnija brodogradnja, a tada se počinju jače razvijati i korčulanska predgrađa.

Nakon austrijsko-francuskog rata u Leobenu 18. travnja 1797. **tajno** su ugovorili Napoleon, tada još samo vrlo uplivni pobjednički general, u ime Francuske, i posebni opunomoćenici u ime Austrije, da će Austrija dobiti mletačke posjede Dalmaciju i Istru. 12. svibnja 1797. Francuzi su srušili aristokratsku vladu u Mlecima i uspostavili demokratsku. Ipak je i ova mletačka demokratska vlada htjela, da joj ostane vlast nad Dalmacijom i Istrom. Austrijska vlada i prije sklapanja konačnog mira spremala se zaposjesti Dalmaciju. Relativno znatno prije austrijske okupacije i ne znajući još sigurno, da se ona sprema, narod u Dalmaciji pod dojmom općih događaja sam je zbacio mletačku vlast i izjasnio se za sjedinjenje s Hrvatskom. Tako su i na Korčuli veliko vijeće i opća skupština naroda zbacili mletačku vlast i izjavili su, da žele doći pod zakonitog ugarskog kralja (što znači ugarsko-hrvatskog) još prije nego što je došao u Korčulu glas o dolasku austrijske vojske u Zadar. 16. travnja 1797. došao je u Korčulu austrijski general Hrvat Matija Rukavina, koji je od Korčulana bio pozdravljen te kao i drugdje po Dalmaciji preuzeo vlast u ime cara Franje I, ali kao kralja Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, pozivajući se na stara prava. Rukavina je izdao manifest, koji je zabilježen u zapisniku velikog vijeća korčulanskog na talijanskom jeziku, ali u zapisniku se veli, da je na raznim mjestima grada i predgrađa pročitan i na **ilirskom** jeziku, kako se često tada nazivao hrvatski jezik, pred velikim mnoštvom ljudi.[3] U Dalmaciji se javio već tada pokret za sjedinjenje s Hrvatskom, ali mu se austrijska vlada usprotivila i potiskivala ga. No dosta kratko zatim prema odluci mira u Požunu sklopljenog krajem prosinca g. 1805. Dalmacija je došla pod vlast francuskog cara Napoleona. U g. 1806—1807. nekoliko puta se izmijenila francuska i ruska vojna vlast na Korčuli, ali kad su Rusi u istoj godini 1807. morali napustiti Jadransko more, učvrstila se francuska vlast, sve dok g. 1813. Korčulu okupiraše Englezi. Engleska vojna zaprema potraja do g. 1815, kad prema odluci Bečkog kongresa, koji je cijelu Dalmaciju dodijelio Austriji, i Korčula pripadne njoj. Austrijska vlast potraje do g. 1918.

Zanimljivo će biti reći koju riječ i o naseljima otoka Korčule.[4] O gradu Korčuli smo već iskazali. Isprave u privatnim arhivima počinju s godinom 1307, a dokumenti Korčulanskog arhiva (pohranjenog u Historijskom arhivu u Zadru), naime notarske i sudbene knjige, počinju s godinom 1338. Otada se spominju i stara korčulanska sela: Žrnovo sa zaseokom Pupnatom (koji se kasnije razvio u posebno selo), Čara, Smokvica i Blato. Područje Lum-

[3] Zapisnik velikog vijeća Korčule iz vremena g. 1782—1807. nalazio se u Općini Korčuli i skupa s ostalim arhivskim materijalom bio u prošlom ratu znatno oštećen, a sad se čuva u Historijskom arhivu u Dubrovniku.

[4] Za vrijeme do g. 1420. vidi u mojoj knjizi »Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420«, a u Zborniku posvećenom Branimiru i Marijani Gušić izlazi moja radnja »Nekoliko napomena o stanovništvu i naseljima otoka Korčule«.

nje sela Račišća, te ćemo o njemu nešto više reći, s obzirom na predstojeću tristogodišnjicu i tim više, jer se o njemu na temelju povijesnih javlja se Lumbarda kao selo tek krajem 15. stoljeća. Zanimljivo je naseljebarde bilo je doduše naseljeno već u starom vijeku, ali u srednjem vijeku izvora malo znalo. a šire se kojekakve kombinacije i neprovjerene tobožnje tradicije. Među mnogim ostalima jedna skupina porodica preselila se iz Makarskog primorja na Hvar, a s Hvara na otok Korčulu g. 1672. u uvalu zvanu Račišće, pa se i novonastalo selo po njoj prozvalo. To su porodice podrijetlom iz zapadne Hercegovine, zabiokovske Zagore i dalmatinske Neretve, a neke iz samog Primorja. Cijelo ovo područje odavna je kraj, koji sačinjava jednu cjelinu, a u kojem žive Hrvati katolici štokavskog ikavskog govora. Podrijetlom su iz zapadne Hercegovine obitelji **Matić** iz Crvenog Grma i **Lelekoviće** iz Klobuka; iz današnje dalmatinske Neretve su podrijetlom **Borovac** iz sela Borovci, **Botica** iz sela Desne, **Druškoviće** iz Bagalovića; iz Vrgorca su podrijetlom **Franić,** a podrijetlom iz Podaca u Makarskom Primorju su **Šarić.** Obiteljima **Jurišić i Unković,** koje su također došle iz Makarskog Primorja, nije zabilježeno pobliže podrijetlo. Obitelj Vulić i Vardaus izumrle su. Za Gugića je zabilježeno, da je kao pravoslavni pojedinac došao iz Istre, oženio se u kući Lelekovića i učinio se katolikom. Za Silića je zabilježeno g. 1723, da je iz Slivnice kraj Popova Polja kao pojedinac pravoslavni došao u Račišće i vjenčao Anu kćer Pavla Botice. Dakle su od starih porodica račiških devet njih došle iz Makarskog primorja kao katoličke, a tek dvije potječu od pravoslavnih dvaju pojedinaca, koji su se u Račišću oženili i prešli na katoličku vjeru. No tokom vremena doselili su se u Račišće i ljudi iz ostale Dalmacije. Od tih imamo prema podrijetlu obitelji Poša, Radaić i Vlašić iz Pupnata, Šimunović iz Blata, Ivančević iz grada Korčule, Dabelić s Mljeta, Torić iz Turnja kod Biograda, Žmirić iz Benkovca.[5] Vela Luka počela se razvijati krajem 18. stoljeća, a pokročila u napretku nakon napoleonskih ratova poslije g. 1815. Većinom su se tu naselili ogranci blatskih obitelji, a ponešto iz ostale Dalmacije.[6] Osim Račišćana i još ponekih doseljenika iz drugih krajeva, ponajviše u gradu Korčuli, može se reći, da je stanovništvo otoka Korčule autohtono.

III

O statutu Korčule dosta se pisalo. I ja sam mu u svojoj radnji »Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420«, Zagreb 1940 posvetio na str. 224—241 posebno poglavlje, a i u ostalim dijelovima radnje dosta sam se na nj osvrtao. Sažet ću ovdje uglavnom te rezultate i iznijeti ponešto nova.

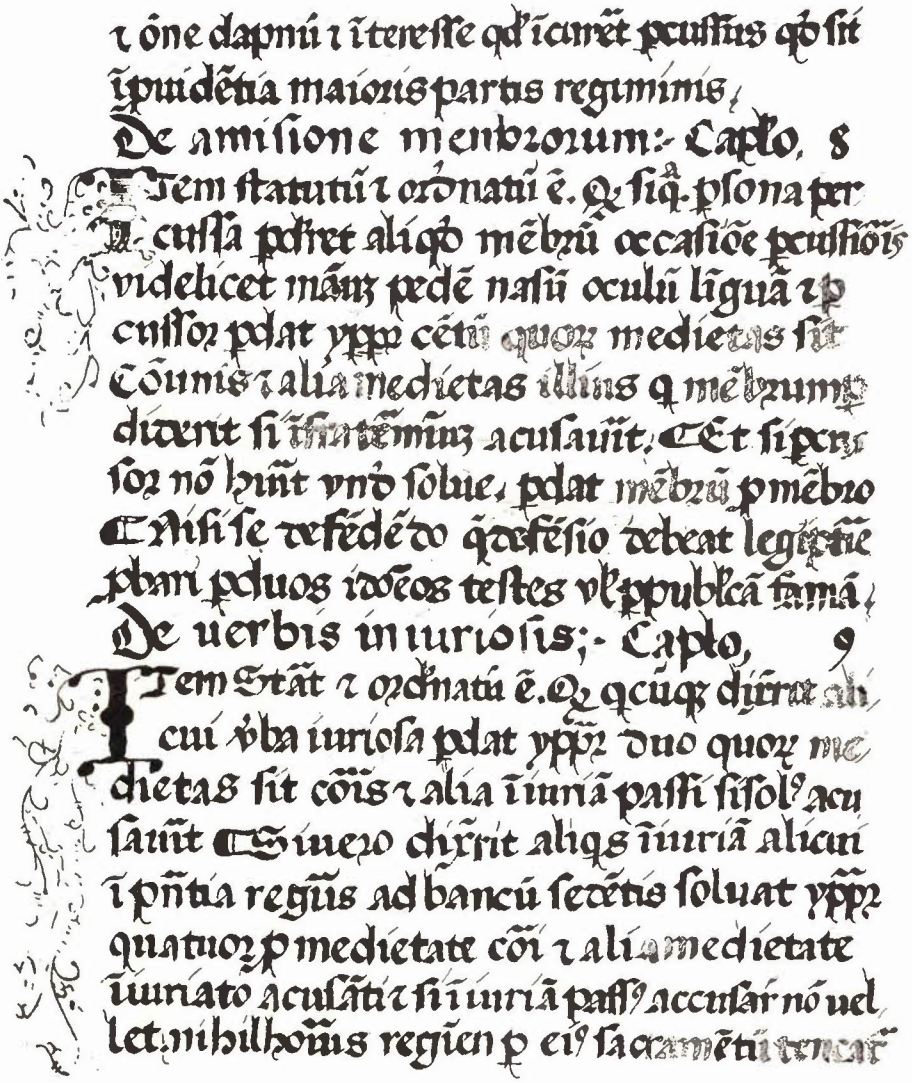
Danas upotrebljavamo riječ **statut** kao **zakonik,** koji sadrži više zakona ili poglavlja. U ranije vrijeme pojedini zakon ili poglavlje zove se **statut** (latinski **statutum,** u množini **statuta).** Pojedini zakoni zovu se latinski i **lex,** genitiv jednine **legis,** množina **leges.**

---

[5] Pobliže o Račišću raspravljam s dokumentacijom u radnji »Nekoliko napomena o stanovništvu i naseljima otoka Korčule«. Glavni izvor jesu Zabilježba o stanovništvu Račišća zapisana u prvoj polovici 19. stoljeća od korčulanskog historičara Mateja Kapora i matične knjige. Osim ponekog točnijeg opažanja neznanstveno je pisao Stevan Vujadinović u radnji »Neka zapažanja o postanku sela Račišća na Korčuli i poreklu njegovog stanovništva« (Glasnik Srpskog geografskog društva sv. XLVIII — br. 1 — g. 1968).

[6] Posebno o Veloj Luci vidi Nikola Ostoić: Vela Luka. Historijsko-topografski prikaz. S dodatkom novije povijesti od Iva Ostoića. Dubrovnik 1953.

Obično se iznosi, da je statut Korčule prihvaćen g. 1214. I ja se slažem s tim datumom, pa ću i spomenuti, gdje je on zabilježen, ali sada odmah mogu reći, da ta prva redakcija nije sačuvana. Nama je sačuvana tek ona redakcija iz g. 1265, kada je statut bio preuređen. Ta redakcija ima 53 poglavlja. G. 1271. dodano je toj redakciji još 20 poglavlja. No ni ta redakcija nije sačuvana u prvobitnom primjerku već u rukopisu iz 14. stoljeća, i to u Mlecima.

Faksimil Kaporova kodeksa Korčulanskog statuta, folio 4.

Druga sačuvana redakcija nalazi se u rukopisu Knjižnice inž. Ambroza Kapora u Korčuli. Nema točno određenog datuma, kad je nastala, ali to je moralo biti između g. 1428. i 1455. Pravni povjesničar Hanel misli, da je ona prihvaćena g. 1432. No na čelu te redakcije latinski piše ono, što donosimo u hrvatskom prijevodu ovako: »U ime vječnog Boga amen. Ovo su statuti i odredbe općine i ljudi grada i otoka Korčule učinjene, izdane, sastavljene i autentizirane po malom te velikom i generalnom vijeću istog grada i otoka tisuću dvjesta i četrnaeste, druge indikcije : u danima tekućim u rečenoj godini«. Ova godina 1214. nikako ne može odgovarati godini, kad je ova redakcija donesena. U raznim poglavljima ove redakcije imamo datume 14. i 15. stoljeća, kad su odredbe tih datuma prihvaćene. Redakcija iz g. 1265. imamo samo 53 poglavlja s još dvadeset nadodanih g. 1271, dok ova redakcija ima 157 poglavlja. Mi moramo dakle uzesti, da se ona zabilježba na čelu ove redakcije, koja spominje godinu 1214, odnosi na prihvaćanje prvobitnog statuta, čiji tekst, kako već rekosmo, nije sačuvan. Iz historijskih izvora možemo zaključiti, da je u vremenu 14—15. stoljeća prije g. 1428. postojala barem još jedna redakcija statuta, ali ni ona nije sačuvana.

Korčulansko veliko vijeće bilo je važna vlast u Korčuli, o čijim sjednicama se vodio zapisnik, a u nj su se unosile, osim tekućih poslova, i zakonske odredbe trajnije naravi. Razne takve zakonske odredbe prepisane su bile u ovu novu redakciju statuta donesenu u vremenu između g. 1428. i 1455. No nakon g. 1428. donosile su se i nove odredbe, a bilo je i ranijih odredba 14. i 15. stoljeća, koje pri redigiranju nove redakcije statuta nijesu u nj bile unesene. Te ranije u statut neunesene kao i novoprimljene odredbe unesene su u novu zakonsku knjigu nazvanu »Reformacije općine Korčule« za vrijeme dvogodišnje uprave korčulanskog kneza Stefana Magna, koji je upravljao Korčulom ili g. 1453—1454. ili g. 1454—1455. Riječ **reformacija** znači **nova odredba.** Ima svega dvjesta poglavlja. I ova zbirka reformacija nalazi se u istom rukopisu 15. stoljeća, u kojem je i nova redakcija statuta donesena u razmaku vremena nakon g. 1428, a koji se rukopis, kako već rekosmo, čuva u knjižnici Kapor u Korčuli. Možemo reći, da je i ova zbirka reformacija postala sastavnim dijelom Korčulanskog statuta.

Prema naredbi mletačkog generalnog providura Dalmacije Đambatiste Grimanija tiskan je u Mlecima g. 1643. korčulanski statut one sačuvane redakcije 15. stoljeća skupa sa zbirkom reformacija. Ovaj ima naslov: »Knjiga zakona i statutâ grada i otoka Korčule tiskana po naredbi Presvijetlog i Preuzvišenog Gospodina Ivana Krstitelja Grimanija, generalnog providura Dalmacije i Albanije za vrijeme dužda Prejasnog Gospodina Frana Erizzo, principa Venecije, i za budnog upravljanja Presvijetlog Kneza Gospodina Federika Molina«. Ako usporedimo ovo izdanje s rukopisom u knjižnici Kapor, vidimo, da se tekst u glavnom podudara, ali ipak s ponekom sitnijom razlikom. U ovom mletačkom izdanju ima ipak nekih dodataka. Tako zbirka reformacija ima ovdje još poglavlje 201, odredba kojeg je donesena g. 1486. Izvorni tekst statuta i zbirke reformacija je na latinskom jeziku, ali prigodom ovog prvog tiskanog izdanja iz g. 1643. prevedeni su statut i zbirka reformacija na talijanski jezik, te u izdanju imamo s lijeve strane latinski, a s desne strane talijanski tekst. Opisat ćemo još neka obilježja ovog izdanja. Još prije naslovnog lista je slika u bakrorezu, koja nam u gornjem dijelu prikazuje zaštitnike Korčule, u sredini sv. Marka, a sa strane sv. Bartula i sv. Jeronima. Ispod toga su u okviru smješteni grbovi, i to na vrhu krilati

lav kao grb Mletačke republike; zatim u jednom nizu tri grba, i to grb tadašnjeg mletačkog dužda, a sa strane grb mletačkog providura Dalmacije i mletačkog kneza Korčule; na dnu je grb Korčulanske općine. Zatim slijedi naslovni list, koji na prednjoj strani ima naslov, a na stražnjoj na latinskom predgovor k ovom izdanju statuta. Nakon toga slijedi na talijanskom naredba generalnog providura od 28. veljače 1642. o izdanju statuta; po tom popis poglavlja statuta, a nakon toga tekst statuta. Nakon teksta statuta slijedi novi dodatni naslovni list »Reformationes«, zatim popis poglavlja zbirke reformacija, a zatim ista slika kao i na početku statuta. Nakon toga slijedi zbirka reformacija s novom posebnom paginacijom. Mletačka je vlast znatno ograničila autonomiju dalmatinskih gradova pa tako i onu Korčule, te su među ostalim i organi mletačke vlasti izdavali razne odredbe, koje su morale važiti na Korčuli. Ti organi bili su knez Korčule, generalni providur Dalmacije, sama vlada u Mlecima i prigodimice još poneki organ. Nakon zbirke reformacija imamo u ovom izdanju još nekoliko odredaba tih raznih organa mletačke vlasti. Postojale su i razne druge odredbe trajne vrijednosti izdane od mletačke vlasti, koje u ovom izdanju statuta nijesu tiskane.

Na kraju Kaporova rukopisa statuta i zbirke reformacija imamo popis zemljišnih imanja Korčulanske općine iz g. 1427, takozvani Katastik, a taj je tiskan i na kraju ovog mletačkog izdanja korčulanskog statuta poslije svih onih odredaba organa mletačke vlasti.

Nakon prestanka mletačke vlasti g. 1797. imamo prvu austrijsku vlast do g. 1805. Za to vrijeme još donekle vrijedi autonomija Korčule i važnost starog statuta i zbirke reformacija, ali dolaskom francuske vlasti g. 1806. i ponovne austrijske g. 1815. prestaje važenje tog statuta. Ipak stari pravni život dalmatinskih gradova, pa tako i Korčule, zanimao je pravnu i povijesnu znanost. Tako se i o korčulanskom statutu dosta piše. Austrijski povjesničar Josip Hormayr (1782—1848) objelodanio je stariju redakciju korčulanskog statuta, onu naime, koja se u rukopisu čuva u Mlecima, u svojem djelu »Geschichte Tirols« (Povijest Tirola). Nažalost nijesam dosad imao to djelo u rukama, te ne znam, kakve veze ima to, što je u knjizi o povijesti Tirola objelodanjen korčulanski statut. G. 1877. počela je Jugoslavenska akademija u Zagrebu izdavati južnoslavenske pravne spomenike i kao prvi izdala je statut Korčule. To je izdanje priredio pravni povjesničar J. J. Hanel. On je napisao uvod, a objelodanio je najprije stariju redakciju korčulanskog statuta iz g. 1265, koja se čuva u rukopisu u Mlecima, zatim redakciju iz 15. stoljeća i s njom spojenu zbirku reformacija sastavljenu nešto kasnije u istom stoljeću, kakve imamo u rukopisu kod knjižnice Kapor u Korčuli i u mletačkom izdanju g. 1643. Već smo prije istakli, da postoje male razlike između teksta Kaporova rukopisa i teksta mletačkog izdanja. Hanel je u svojoj priredbi kombinirao negdje se držeći teksta spomenutog rukopisa a negdje teksta mletačkog izdanja prema tome, kako mu se činilo logičnijim, ali je sva ta odstupanja kritički zabilježio u podnožnim bilješkama. No kao dodatak objelodanio je tiskom jedan zbornik iz arhiva Arneri (sada u sklopu Historijskog arhiva u Dubrovniku) s naslovom, koji u hrvatskom prijevodu glasi: »Duždevi dopisi te ostale odluke i privilegiji, koji se tiču Općine i zajednice naroda i otoka Korčule«. Tu su sadržane razne odredbe mletačke vlade, duždevim dopisima priopćene, te odluke mletačkog generalnog providura Dalmacije, mletačkog kneza Korčule i ostalih nadležnih organa mletačke vlasti, koje su bile obvezatne na Korčuli, i to iz vremena g. 1420—1558.

Na kraju prenosi Hanel iz mletačkog izdanja jednu odluku generalnog providura Dalmacije Grimanija iz g. 1643. i Tarifu korčulanske kancelarije iz iste godine.

I mletačko izdanje i ovo još opsežnije i kritičnije Hanelovo moramo oprezno upotrebljavati, što nažalost mnogi, površno ih gledajući, ne čine. Tako krivo shvaćajući onu bilješku ispod naslova redakcije 15. stoljeća, koja govori, da je korčulanski statut prihvaćen g. 1214, krivo i površno shvaćaju, da je to ona izgubljena nam inače prva redakcija iz g. 1214. Neki dapače, upotrebljavajući ono Hanelovo izdanje, i onaj pridodani zbornik s odredbama organa mletačke vlasti iz g. 1420—1558. također krivo uzimaju kao dio korčulanskog statuta. Tako se to površno gledajući ističe katkada, da je Korčula već g. 1214. ukinula ropstvo, a u stvari je to drukčije. Tek odlukom od 11. studenog 1399. zabilježenom kao poglavlje 36. u zbirci reformacija korčulansko veliko vijeće zabranjuje Korčulanima, da se ne smiju baviti trgovanjem robljem kao izvorom dobitka, ali mogu ih kupovati za svoju potrebu, a stoprv odlukom donesenom u vremenu prije prosinca 1412, zavedenom kao poglavlje 141. zbirke reformacija, zabranjuje se u svim vidovima ustanova ropstva.

Korisno je dati opći pogled na korčulanski statut. Već smo istakli, da je u prošlosti imao više redakcija, najmanje četiri. Najstariji tekst statuta iz g. 1214. nije nam sačuvan, već je kao najstarija sačuvana redakcija iz g. 1265. s dodatkom iz g. 1271. Postojala je dalje barem još jedna redakcija, ali ona nije sačuvana, a imamo sačuvanu onu konačnu iz 15. stoljeća. Pri proučavanju korčulanskog statuta moramo se poslužiti i s ostalim dokumentima korčulanskog arhiva, a naročito sačuvanim zapisnikom korčulanskog velikog vijeća iz g. 1398—1404. I starija i novija redakcija korčulanskog arhiva sa zbirkom reformacija sadržava razne odredbe građanskog i kaznenog prava, ali iz poglavlja jedne i druge skoro ništa ne saznajemo o političkom odnosu autonomne Korčulanske općine prema vrhovnoj državnoj vlasti. Ipak prva sačuvana redakcija iz g. 1265. sadrži uvod, iz kojeg možemo u tom pogledu dosta saznati.

Ona bilješka, iz koje saznajemo, da je prvobitni statut prihvaćen g. 1214, ne veli, pod kojom se državnom vlasti nalazila autonomna Korčulanska općina. Iz drugih podataka i indicija saznajemo, da je Korčula tada bila u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije združenog s Ugarskom. No nešto drugo nas začuđuje. Mi o povijesti Korčule u srednjem vijeku do g. 1214. malo znamo i malo dokumenata imamo o njoj, dapače nemamo ni jednog pisanog dokumenta nastalog u njoj. Najedamput vidimo Korčulu g. 1214, kako se pojavljuje kao autonomna općina, čije veliko vijeće prihvaća statut. Bez sumnje taj vrlo važan događaj nije ipak došao iznebuha, jer pojava statuta pretpostavlja prethodni pravni, a prema tome i kulturni razvoj. Nezgoda povijesti je ta, da nam se raniji korčulanski dokumenti, kojih je sigurno bilo, nijesu sačuvali. No i poslije g. 1214. mi imamo malo dokumenta o Korčuli, a počinju se javljati dokumenti o Korčuli u Mletačkom arhivu tek g. 1254, kad je mletačka obitelj Zorzi zavladala Korčulom. Korčulani su vodili borbu već s prvim korčulanskim knezom iz te porodice, Marsilijem, a sigurno je nakon stanovite borbe došlo do kompromisa između Marsilija Zorzija i Korčulana, kad je Korčulanski statut bio preudešen i potvrđen od Marsilija, i to je ta druga, ali prva sačuvana redakcija statuta, iz g. 1265. Ova redakcija ima uvod, koji je važan s gledišta državno-političkog odnosa

Korčule prema vlasti mletačke porodice Zorzi dotično mletačkoj vlasti uopće, a s istog gledišta važan je i kraći uvod dodatku iz g. 1271. Inače sama poglavlja statuta manje su važna s tog gledišta, a više kao odredbe građanskog i kaznenog prava.

Korčulanski statut je važan i stoga, jer je najstariji među statutima dalmatinskih gradova, pa ako i ne uzmemo u obzir prihvaćanje prvobitnog nesačuvanog statuta iz g. 1214. te uzmemo u obzir sačuvani preuređeni statut iz g. 1265, i tada je to najstariji dalmatinski statut. Dubrovački statut donesen je npr. nekoliko godina kasnije, naime g. 1272.

Kad su g. 1420. Mleci zavladali Korčulom, mletačka vlast je tokom vremena znatno ograničila njezinu autonomiju, ali je ipak nije nikada potpuno ukinula. Tako su uz odredbe korčulanskog statuta i odluke korčulanskog velikog vijeća, koje je i dalje funkcioniralo, Korčuli počeli nametati svoje odredbe i mletačka vlada u obliku duždevih naredba, mletački generalni providur Dalmacije, mletački knez Korčule i poneki još drugi organ mletačke vlasti.

Spomenuli smo, da je mletačko izdanje korčulanskog statuta iz g. 1643. donijelo tekst redakcije statuta i zbirke reformacija iz 15. stoljeća. Moramo se pitati, zar se u 200 godina ništa nije izmijenilo. Jest, uistinu se ponešto izmijenilo, pa je i poneki mletački organ vlasti ukinuo poneku odredbu statuta, a poneka je zastarjela i sama po sebi. Tako znamo, da je u srednjem vijeku bilo zabranjeno stalno stanovanje u Lumbardi, te znamo, da je o tome bila izdana zabrana u veljači g. 1390. Kasnije je ta zabrana pooštrena i ušla u drugoj doduše formi u zbirku reformacija kao poglavlje 82. Znamo pak, da je krajem 15. stoljeća počelo stalno naseljavanje i u Lumbardi, a u 16. stoljeću već se razvilo kao posebno selo, iako u uskoj vezi s gradom. No uza sve to u tiskanom izdanju statuta iz g. 1643. mi vidimo tu i nepromijenjeno poglavlje 82. zbirke reformacije. Jer je g. 1643. tiskan statut sa zbirkom reformacija u obliku dobivenom u 15. stoljeću, mi moramo ipak uzeti, da je u pretežnoj većini svojih odredaba ostao na snazi još u 17. stoljeću, a stereotipnost i nedovoljna pažljivost je prouzrokovala, da se bez promjene tiskala redakcija iz 15. stoljeća. Posebni predmet proučavanja bi bio, da se vidi, koliko su odredbe mletačke vlasti promijenile neke odredbe statuta, a k tome, da se iz pravne prakse složene u arhivskim dokumentima vidi, u koliko se odredbe statuta u konkretnim slučajevima primjenjuju. No ukoliko i o važećoj stvarnoj snazi odredba statuta u stoljećima 15—18. valja dakle istraživati i izvršiti potrebne konstatacije, bez sumnje statut sa zbirkom reformacija nije bio jedini zakonik, po kojem se od 15. stoljeća dalje upravljalo Korčulom i sudovalo, jer su kao dopunski k statutu važili također razni opći mletački zakoni i posebne odredbe za Dalmaciju i specijalne odredbe mletačkih vlasti za Korčulu a i štošta toga, što se u lokalnoj kompetenciji i korčulanskog velikog vijeća od 15. stoljeća dalje odlučivalo. I inače jednostrano je proučavati stvarni život samo po pravnim odredbama, jer je često život svojom živom dinamikom razbijao ograde nametnute propisima i zakonima. Zato i autonomiju dalmatinskih gradova, pa tako i Korčule, pod mletačkom vlasti valja promatrati ne samo kroz zakone i propise, već na raznolikom arhivskom materijalu, koji nam odrazuje cjelokupni život, pa će se vidjeti, da je u stvari autonomija bila i veća, nego što bi se to po samim zakonima i propisima činilo.

I starija redakcija statuta i novija važne su i po tome, jer nam uz druge dokumente pomaže stvoriti sliku, kako se od 13. do 15. stoljeća na Korčuli iz nekih uglednijih i imućnijih porodica razvijalo plemstvo, da konačno preotme glavnu vlast u autonomnoj općini. Taj je proces već bio gotov prije početka definitivne mletačke vlasti g. 1420. No već u 15. stoljeću razmahala se na Korčuli jaka klasna borba između plemstva i puka, koja je stoljećima trajala, a puk je ipak uspio izvojevati, iako u ograničenoj mjeri, stanovita prava, pa je priznata bila svakako g. 1512, a možda i ranije, pučka skupština, takozvana kongrega. U toj međusobnoj borbi i plemstvo i puk utječu se raznim predstavkama i poslanstvima mletačkoj vlasti, najviše vladi u samim Mlecima, koja nastupa kao arbitar te u nekim stvarima daje pravo plemstvu u nekima puku, mijenjajući često svoje stanovište, ali ipak se Mleci i sami kao klasna aristokratska država u većoj mjeri priklanjaju plemstvu. Dobar dio odluka mletačke vlasti u zborniku iz arhiva Arneri, tiskanom u Hanelovu izdanju korčulanskog statuta u dodatku, tiču se baš tih sporova između plemića i puka, ali iz drugih dokumenata nakon g. 1558, kojom svršava taj zbornik, vidimo, da se te klasne borbe nastavljaju.

Pravna povijest proučava razne statute utvrđujući međusobne utjecaje, ali i prvobitne zajedničke korijene. Već se nešto i kušalo, ali koristan bi posao bio ispitati međusobnu vezu statuta Brača, statuta Hvara, statuta Korčule, statuta Lastova i statuta Mljeta. Jasne su nam neke veze, npr. Brača i Hvara zato, jer su neko vrijeme bili jedna općina, a kod Lastova i Mljeta, koji su bili autonomne općine unutar Dubrovačke republike, dosta je toga preuzeto ili nametnuto im iz Dubrovnika, a k tome je lastovski statut prihvaćen g. 1310. djelovao i na mljetski donesen g. 1345. No s obzirom, što su Brač, Hvar, Korčula, Lastovo i Mljet bili prvobitno neretvanski otoci, bilo bi dobro i s tog gledišta ispitati njihove poneke zajedničke osobine, kojih bi korijen mogao biti i vremenski znatno dalji od vremena, kad su statuti kodificirani.

III

Ove je godine važna obljetnica turske opsade Korčule dana 15. kolovoza 1571, ali su važni i razni događaji i prije i poslije tog dana u vezi s time. O tome nećemo mnogo govoriti, jer se već dosta o tome pisalo. Onaj, koji je preuzeo obranu Korčule, arcidijakon Antun Rozanović, opisao je tu opsadu potanko na latinskom jeziku. Taj latinski opis sačuvan je u rukopisima, ali još nije objelodanjen. Rukopisi su pristupačni u Dubrovačkom i Zadarskom arhivu i u Knjižnici Male braće u Dubrovniku. No talijanski prijevod izrađen od korčulanskog kanonika 18. stoljeća Jakova Salečića iz Smokvice objelodanjen je g. 1882. u časopisu »Bullettino di storia e archeologia dalmata« (Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku). Hrvatski prijevod objelodanio je g. 1871. u Dubrovniku Korčulanin dum Petar Franasović. O stvari je pisao i Vicko Lisičar u brošuri »Obrana Korčule od Turaka 1571, Dubrovnik 1934«. Ja sam u Vjesniku Vojnog muzeja Jugoslavenske narodne armije g. 1958. na temelju Rozanovićeva opisa i mnogih drugih pristupnih mi izvora objelodanio opširnu studiju »Turska opsada Korčule g. 1571«, gdje sam uz naznaku izvora nastojao sve stvari u vezi s tim događajem izvesti na čistac. Na tu opsadu s događajima s time u vezi g. 1571. osvrnuo sam se i u svojim radnjama »Vjekovne veze Dubrovnika i Korčule« (časopis Dubrovnik br. 4

g. 1965) i »Hektorovićevo doba na relaciji Hvar — Korčula — Dubrovnik« (isti časopis br. 3, g. 1968). Uza sve to ima i nakon toga onih, koji netočno i jednostrano prikazuju ovu opsadu. Budući da sam dakle o tome već opširnije pisao, sada ću dati kraći opći ali bitni prikaz, a nastojat ću iznijeti i po koji novi moment na temelju vlastitog istraživanja i proučavanja drugih.

Situacija se tokom 15. i 16. stoljeća bila tako razvila u Dalmaciji, da su se tu nalazile dvije vlasti jedna prema drugoj. Mletačka je vladavina obuhvaćala veći dio primorja, a turska se vlast prostirala u današnjoj dalmatinskoj Zagori, ali i u jednom dijelu primorja, kao u Makarskom primorju i sjevernom dijelu Boke Kotorske. U sjevernom Jadranu bio je ostao u sklopu Hrvatske dio primorja slobodan od mletačke i turske vlasti, a na jugu slobodna Dubrovačka republika. Dolazilo je do ratnih borba u pograničnom području između Turske i mletačke Dalmacije. No u 16. stoljeću bio je i na Mediteranu veliki sukob između kršćanskog i islamskog svijeta. Od vremena 14. stoljeća sve do g. 1570. nalazio se otok Cipar pod mletačkom vlasti, a g. 1570. oduzeše Turci Mlecima ovaj otok, pa se raspalio takozvani Ciparski rat, koji potraje g. 1570—1573. Rat se vodio na Mediteranu, gdje se okupilo kršćansko brodovlje Mletaka, Španjolske, pape i još drugih vlasti, ali su se borbe vodile i na granici tursko-mletačkoj u Dalmaciji, a oživjela je i djelatnost neretvanskih i hercegnovskih Turaka, koji su se svojim manjim brodovima zalijetali po Jadranu. Iako je u Dalmaciji uvijek bilo stanovitih nekad otvorenijih a nekad pritajenih protivljenja mletačkoj vlasti, narod, nalazeći se na drugoj strani nasuprot turskoj vlasti, bio se donekle priljubio Mlecima, jer ga je s njima vezala zajednička religija, pripadnost zapadnoevropskom kulturnom krugu, jači pravni poredak, a od Turaka su ga odbijala turska nasilja. Tako je i u ovom ratu narod bio na strani Mletaka. Za vrijeme ovog rata došlo je do poznate bitke kod Lepanta 7. listopada 1571. između kršćanskog i turskog brodovlja, u kojoj je kršćansko brodovlje izvojevalo sjajnu pobjedu.

Ratne flote obiju zaraćenih strana okupljale su se već dosta prije, naravno ni neznajući, da će baš tog dana i na tome mjestu doći do odsudne bitke. Turska flota otplovila je 25. travnja 1571. iz Carigrada. Ušla je i u Jadransko more. U Jadranskom moru nije bilo jake inače mletačke flote, jer je bila iz njega izišla, da se pridruži ostaloj kršćanskoj floti, te je 23. srpnja već bila u Mesini na Siciliji, mjestu okupljanja. Turska je flota tako na Jadranu imala slobodne ruke te je u južnom njegovu dijelu operirala i skupa s kombiniranim snagama s kopna zauzela trajno za Turke gradove Bar i Ulcinj, koji su od prve polovine 15. stoljeća pa dotada bili pod mletačkom vlasti. Malo zatim glavnina turske flote vrati se natrag i dođe do Lepanta, gdje ostade do dana spomenute već bitke. No dva podređena turska komandanta Uluz-Ali, alžirski namjesnik, odvoji se sa 20 galija, a Karakozija iz Albanije sa pedeset i pet njih. Iako su se ponekad sreli i skupa nastupili, predstavljali su odvojene snage. Uluz-Ali nađe se pred Korčulom 15. kolovoza g. 1571, dakle na dan Vele Gospe, rano u zoru. Mletački knez Korčule Balbi kukavički već ranije napusti Korčulu, a pobjegne i znatan dio korčulanskih građana. Obranu grada preuze hrabri korčulanski arcidijakon Antun Rozanović, a oni građani Korčule, koji ostadoše u gradu, skupa s priteklim seljacima s otoka hrabro su se borili te su uspjeli odbiti tursku silu u opsadi i borbi, koja je trajala oko pola dana, tako da se Turci još istog dana udaljiše iz Korčule. Ova turska opsada i obrana Korčulana imala je znatnog

odjeka u tadašnjem svijetu , pa se i tada i kasnije dosta prepričavala, te su se pri tome raširili i netočni glasovi, koji su došli do izražaja i u pisanim izvještajima. Najmjerodavniji je ipak sam obranitelj Korčule Antun Rozanović, koji nam je ostavio opširni objektivno pisani opis opsade, te se poglavito po njemu uz pomoć ostalih korčulanskih i izvankorčulanskih izvještaja dade predočiti vjerna slika samog događaja. Svaki povjesničar, koji makar i sporedni želi o tome pisati, mora svakako u prvom redu uzeti u ruke Rozanovićev izvještaj, što nažalost svi ne čine. U svojoj posebnoj radnji »Turska opsada Korčule g. 1571« pomno sam analizirao u opširnom razlaganju Rozanovićev izvještaj i ostale izvore. Skupa s onima sa sela tu su bila 154 muška borca, koji su izdržali glavni teret borbe, ali su im kao pomoćna snaga pomagale i ženske. Ti u gradu preostali Korčulani, nakon bijega onih preplašenih, borili su se zaista s velikom hrabrošću. Korčula je imala doduše obrambene zidine, ali osim poneke jače kule one bijahu dosta slabe. Moramo istaknuti, da Korčula tada i još dugo nakon toga nije imala mletačku vojnu posadu, već je samo građanstvo sa seljacima činilo narodnu vojsku. Bolje uvježbano bilo je samo nekoliko priučenih topnika, koje je izvježbao poglavica topnika stručnjak, zapravo jedino strano vojno lice.

Spomenut ću još samo jedan izvještaj, o kojem nijesam govorio u spomenutoj radnji, a u kojem se mimogred spominje ovaj događaj u Korčuli, i to zato, jer nije nedavno pravilno bio interpretiran. U jednom izvještaju iz Šibenika u vremenu nakon ovih ratnih događaja žali se izvjestilac, da se vojnici Talijani, koji su u Dalmaciji bili smješteni u raznim tvrđavama, nijesu hrabro borili, te ih predali kukavički Turcima u ruke, a da su tu bili domaći ljudi, bili bi se borili i sačuvali ih, te se tuži, zašto obrana nije bila povjerena domaćim ljudima. Tako navodi primjer Solina, Kamena kod Splita i kaštelâ nadbiskupa, koje su kukavički napustili vojnici Talijani. Splićani su bili ogorčeni zbog toga te s[illegible] rekli među ostalim: »Zašto nam nijesu njih nama predali na čuvanje?« I vjestilac pri tome mimogred sa četiri riječi kaže: »I tako na Korčuli« oč[illegible]o, u koliko je točno objelodanjen dokument, misleći na mletačkog kneza, koji je iz Korčule pobjegao. U interpretaciji dokumenta ne može se misliti na mletački garnizon u Korčuli, jer ga nije bilo, a ni na Splićane u vezi s obranom Korčule, jer Korčula nije bila pod Splitom niti su se ikad oni brinuli za vojnu obranu Korčule.[7] Turci su se iskrcali bili u predgrađima pa su i s te strane navaljivali na grad. Predgrađa nam se počinju spominjati krajem 15. stoljeća, a razvila su se ponajviše u vezi s brodogradnjom, jer su u njima bila brodogradilišta. Turci su poharali predgrađa pa i dominikanski samostan sv. Nikole, koji se nalazi na kraju Donjeg Varoša prozvanog baš po toj crkvi **Sveti Nikola.** No ako su poharana predgrađa, sam je grad, izuzev nešto relativno manje štete na nekim ku-

[7] Taj izvještaj objelodanio je V. Solitro: Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia vol. I. Venezia 1844. str. 223, a odnosni pasus glasi: »E, se mi è permesso, io lascierei sempre il principale della difesa in questa brava gente del paese, che a dire la verità sono tori arrabbiati e non guardano il pericolo, nè curano la vita contro dé Turchi, ma danno dentro come matti. Specialmente, Serenissimo Principe, se difendono il paese dove sono nati. E posso dire con verità, sebbene con mio grave rammarico, che più di una zuffa importante si è noi perduto per la vigliaccheria di certi fanti Italiani; come a Spalato, che perdemmo Sasso e la torre di Salona e i castelli dell' arcivescovo, che li Spalatini piansero come ragazzi in quel tempo e volevano tagliare a pezzi quegl' Italiani, se non fosse stato quel rettore e il gran rispetto che hanno per Vostra Serenità. E così a Curzola; così mille altri fatti potrei dire e narrare, dè quali la Vostra Serenità ha già avuto l' avviso alli suoi debiti tempi. Li spalatini dicevano nel loro linguaggio: »ma perchè non ci hanno dato la custodia a noi? noi non saressimo fuggiti; saressimo morti colle donne e colli nostri figliuoli e avressimo dato un esempio al mondo. Ma il Signor Principe si fidò per questa volta più delli altri che di noi; cosa affatto incomportabile. Quelli castelli il hanno fabbricati li nostri nonni, e sempre li hanno difesi, e ogni volta che li Turchi vennero, furono discesi per la loro disgrazia«.
O opsadi Korčule vidi netočno Gligor Stanojević: Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka, Beograd 1970, str. 81—82.

ćama počinjene turskom topovskom paljbom, ipak ostao pošteđen kao i njegova veličanstvena katedrala. Naprotiv grad Hvar, ka kojemu je nakon opsade Korčule išao Uluz-Ali te po njemu i otoku skupa s Karakozijom harao, napušten od stanovnika mnogo je nastradao, pri čemu je počinjena najveća šteta hvarskoj katedrali uništenoj od Turaka, tako da je današnja iz vremena nakon pohare Turaka.

Ako je i grad Korčula uglavnom ostao pošteđen, u znatnoj je mjeri bio poharan otok. Još prije opsade, 8. kolovoza, došli su sa svojim brodovima novski Turci u južnu uvalu otoka Grščicu, a odatle provališe u Blato. Dok su se Uluz-Ali i Karakozija 17—22. kolovoza zadržavali na otoku Hvaru, zaletjevši se i na Brač, a straže s Vrha Pelisca promatrale požare na Hvaru izazvane od ratnih borba, neretvanski Turci sa svojim brodovima dohrliše na sjevernu stranu otoka Korčule te poharaše naročito selo Smokvicu. Karakozija na povratku s Hvara iskrca u osamljenoj tada uvali Račišća jedan dio vojske, koja preko Pupnata i Žrnova pođe u Lumbardu, a s brodovljem pođe najprije na Trstenicu, odatle na Otok (Badiju), gdje pohara franjevački samostan i crkvu, a po tom pođe u Lumbardu, gdje ukrca vojsku, koja je tamo stigla iz Račišća.[8] Akcija turske flote u Jadranskom moru u slučaju osvajanja Bara i Ulcinja imala je i strateški cilj, koji je i postignut, ali daljnji prodor Uluz-Alija i Karakozije prema Korčuli i Hvaru imao je značenje ratne diverzije povezane s pljačkaškim elementima. Spomenut ćemo još neke momente važne u lokalnoj povijesti. Franjevci još prije 15. kolovoza u očekivanju turske provale prenesoše u grad Korčulu starinski križ i starinsku Gospinu ikonu i pohraniše u crkvi Svih Svetih. To je poznati stari križ s Otoka, oko kojeg su se splele razne legende o njegovu postanku, koje su se na razne načine prepričavale, dok napokon nije mladi naš povjesničar umjetnosti Igor Fisković poslije studioznih proučavanja natpisa na njemu, ostalih izvora i historijsko-umjetničkog razmatranja pokazao, da je njega u 15. stoljeću izradio domaći kipar Juraj Petrović, kanonik u Splitu, koji je još nekoliko sličnih križeva po Dalmaciji napravio.[9] Slika Gospina je po mišljenju stručnjaka stara ikona iz 13. stoljeća. Još jednom kasnije za vrijeme takozvanog kandijskog rata (1645—1669) bili su križ i slika privremeno pohranjeni u Korčuli. Nakon bolnog nam ukinuća samostana na Otoku g. 1950. slika je prenesena u korčulansku katedralu, a križ u obližnji samostan Vele Gospe u Podgorju kraj Orebića. U katedrali i djelomično u Crkvenom muzeju čuva se starinsko oružje, za koje se veli, da potječe iz doba napuljske opsade Korčule g. 1483. i ove turske iz g. 1571, ali to pitanje stručnim proučavanjem samog oružja i pomnom analizom povijesnih izvora treba još potanje proučiti.[10]

Upozorit ćemo u vezi s ovom borbom na povijesni jedan položaj u gradu Korčuli. Tik do glavnih gradskih vrata nalazi se malena kapela posvećena Gospi i sv. Bartulu. 5. kolovoza, na blagdan Gospe od Snijega, kad se već očekivala turska opasnost i kad je već postojala tendencija bježanja iz

[8] U mojoj radnji »Turska opsada Korčule g. 1571« u crtežu na strani 78 potkrala se nehotičnom nepažnjom crtača pogreška. Smjer Karakozijina kretanja prikazan je na crtežu između Otoka i Planjaka, što je netočno, jer je u tom prolazu more vrlo plitko. To treba ispraviti tako, da je smjer kretanja bio zapadno od Otoka, a zatim uz njegovu južnu obalu do samostana.

[9] Vidi Fiskovićeve radove: Juraj Petrović kipar-drvorezbar iz XV stoljeća (Telegram br. 322 g. 1966) i Prijedlog za kipara Jurja Petrovića (Peristil, dvobroj 8—9 g. 1965—1966).

[10] Među ostalim o tome kod korčulanskog kroničara Zorzija u »Catalogo dei Conti, Vicari e Rettori che si succedettero nel governo di Curzola (Dalmazia) dell' anno 998—1796. pubbliato per cura di Vid Vuletić Vukasović, Ragusa 1900.« pod godinom 1571. i Farlati—Coleti: Illyricum sacrum VI, Venetiis 1800 str. 387, 394.

grada, arcidijakon Rozanović održao je s tog mjesta propovijed, hrabreći Korčulane i nastojeć ih odvratiti od bijega. G. 1934. pod svodom terase općinske zgrade obnovljena je ta starinska kapela. Tradicija o turskoj opsadi ostala je živa u Korčuli, to više što se od onog vremena vrše zavjeti. Tako su sve do najnovijeg vremena korčulanski kaptol i općinski načelnik išli na zavjetnu misu rano ujutro na Otok, a u Korčuli se u jutro vrši zavjetna procesija unutar starog grada. Inače i u obnovljenoj i kasnije proširenoj dominikanskoj crkvi sv. Nikole uobičajio se naročit kult Vele Gospe u vezi s poštovanjem starinske italobizantinske ikone iz 17. stoljeća, i poslije podne se vrši procesija. Ova živa korčulanska tradicija pojačana je još više s pjesmom o toj opsadi Andrije Kačića Miošića u »Razgovoru ugodnom naroda slovinskog«, koja je bila tiskana nekoć i u čitankama pučkih škola u Dalmaciji, pa se naravno osobito u Korčuli čitala i učila napamet. No Kačić je ponešto i pretjerao, jer on govori o osamdeset galija, a nije ih bilo nego dvadeset. Možda se fama o tome proširila i s time, što je pribrojeno 55 Karakozijinih, koje ipak pri opsadi nijesu sudjelovale (dakle ukupno 75). Kačić, ili neupućen ili iz želje, da se ne zamjeri mletačkoj vlasti, ne spominje kukavički bijeg mletačkog kneza Korčule Balbija, iako ga je mletačka vlada kasnije strogo bila kaznila, te spominje kneza kao branitelja Korčule, a mukom mimoilazi našeg arcidijakona Rozanovića.

Postavlja se i pitanje, da li je korčulanska galija sudjelovala u pomorskoj bici kod Lepanta. Dalmatinski gradovi imali su zaista svoje galije, koje im je dodjeljivala mletačka vlada, ali gradske autonomne općine bile su dužne, da ih opskrbe ljudstvom, a domaći plemić bijaše im zapovjednik. No u svakom ratu nijesu sudjelovale sve galije. Korčula je također imala svoju galiju. U bici kod Lepanta sudjelovale su od dalmatinskih galije Raba, Kotora, Hvara, Trogira, Šibenika, Cresa i Krka, ali korčulanska nije sudjelovala.[11] U kandijskom ili kretskom ratu u vremenu 1645—1669. sudjelovala je korčulanska galija na istoj Kreti, i tom prilikom nabavili su Korčulani na Kreti one glasovite bizantinske ikone, koje se nalaze u crkvi Svih Svetih u gradu Korčuli.[12]

Spomenuli smo eto više puta pomorsku bitku kod Lepanta od 7. listopada g. 1571. Znatan broj turskog brodovlja je propao. Sam glavni turski komandant pogibe. Komandu preuzme poznati nam već Uluz-Ali i vješto povede preostalo još brodovlje u Carigrad. Vijest o pobjedi donio je u Mletke mletački brod, koji je tjeran južnim vjetrovima i nigdje se ne zaustavljajući stigao tamo već 18. listopada. Posebna mletačka galija išla je da obavijesti dalmatinske gradove. Ta je galija, nigdje se prije ne zaustavljajući, stigla u Korčulu 22. listopada uvečer. Išla je u svečanoj opremi, a zaustavila se tek toliko, koliko je trebala da preda dopis. Uslijed veselja nastala je zvonjava zvona, pucnjava i rasvjeta, tako te je to uzbudilo osobitu pažnju na susjednom Pelješcu, i kapetan Trstenice, saznavši o čemu se radi, obavijestio je već sutradan 23. listopada dubrovačku vladu o događaju.[13] Vjerojatno je, da

[11] Među ostalim vidi V. Foretić: Udio naših ljudi u stranim mornaricama i općim pomorskim zbivanjima kroz stoljeća (jubilarni Pomorski zbornik I — g. 1962. str. 293—294).

[12] O njima vidi Alena Fazinić: Zbirka ikona Bratovštine Svih Svetih u Korčuli (Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske broj, 3 g. 1962).

[13] Dubrovački arhiv — Isprave i akti XVI. st. br. 450 p/2.

je to bila i prva vijest, koju je vlada Dubrovnika saznala o boju kod Lepanta.

Neki vele, da se na uspomenu obrane Korčule od Turaka ustanovila u Korčuli viteška igra moreška. Raznih se, pa i neosnovanih, mišljenja izreklo o postanku moreške na Korčuli, pa čak da je prenesena u Korčulu u 12. stoljeću iz Genove, kad je navodno neko vrijeme Genova zavladala bila Korčulom. Međutim tog đenovskog gospodstva u 12. stoljeću nad Korčulom nikada uopće nije bilo. Mletačko-đenovski sukobi odrazili su se kod Korčule tek kasnije, i to prvi put, kad se g. 1298. u Korčulanskom kanalu odigrala pomorska bitka između mletačkog i đenovskog brodovlja, u kojoj je na strani mletačkoj sudjelovao i glasoviti Marko Polo te bio od Đenovljana zarobljen. Drugi put pojaviše se Đenovljani u Korčuli g. 1354, kad je poharaše. No oba puta kontakt Korčule s Genovom bio je kratak i neprijateljski. Drugi eto misle, da bi moresku bili uveli Korčulani nakon g. 1571. Stari komunalni arhiv Korčule, koji se nalazi pohranjen u Historijskom arhivu u Zadru, nije još dovoljno proučen, pa ni svi ostali korčulanski arhivi, te ima nade, da bi se moglo sretnim slučajem još naći podataka o moreški. Zasada možemo reći, kako smo dosad prve podatke o moreški u Korčuli našli iz vremena na razmeđi 17. i 18. stoljeća, no naravno to ne isključuje mogućnost, da moreška u Korčuli nije još starija.[14] Pitanje njezine koreografije prepuštamo povjesničarima bojnih plesova, a glede teksta dramatske igre možemo reći, da ima četiri sačuvana teksta korčulanske moreške.

Moreška je prvobitno u kršćanskoj Evropi prikazivanje borbe između kršćana i muslimana. Takav sadržaj imaju i dva teksta korčulanske moreške. Ostala dva korčulanska teksta zapravo znače borbu između Arapa i Turaka, dakle dvaju muslimanskih naroda. Po jednom od njih, koji završava porazom Arapa, tuče se i sada moreška u Korčuli, a drugi je sličan ovome, ali završava pomirbom. Zaista je čudno, da je u Korčuli kao u kršćanskoj sredini, koja je više puta imala borbe s Turcima, nastala i održala se moreška, koja slavi pobjedu Turaka nad drugim muslimanskim narodom — Arapima. Po sadržaju jedan od tekstova moreške je neodređen, jedan pokazuje na borbu muslimana protiv Ugara na način, da ne može biti raniji od 16. stoljeća, a i ona moreška, koja se sada tuče u Korčuli, i njezina pomirbena varijanta pokazuje na borbe Arapa i Turaka u 16. stoljeću i na prezir, koji su Turci oduvijek imali prema Arapima kao vojnički manje vrijednima; dakle tekst ne može biti raniji od 16. stoljeća. Ne isključujemo mogućnost, da je moreška i nastala u Korčuli nakon obrane od turske navale u godini 1571, ali iz dvaju razloga nikako to ne može biti sa sadašnjim tekstom. Nije moguće, da su Korčulani mogli tada slaviti Turke, a za borbâ oko Lepanta i Korčule i nije više postojao jaz između Turaka i Arapa u formi ratnog neprijateljstva. Tada je cijela sjeverna Afrika osim Maroka bila pod turskom vlasti, te je isti Uluz-Ali, i ako kršćanski renegat, bio alžirski namjesnik, pa je on i doveo brodova iz Alžira, u kojima su sigurno bili i Arapi. Dakle i kod Lepanta i u manjoj mjeri kod Korčule islamski svijet Mediterana skupa je nastupio protiv kršćanstva. Sadašnji tekst moreške u Korčuli nastao je sigurno kasnije onda, kad je otupio žalac protiv Turaka i kad se tražila naročita egzotika. U koliko je moreška u Korčuli nastala ra-

[14] Među ostalim vidi o moreški V. Foretić: Prilozi o korčulanskoj moreški (Građa za povijest književnosti hrvatske 25 — g. 1955) i V. Foretić: Prilozi o moreški u dalmatinskim gradovima (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 12 — g. 1964).

nije, ili se tukla bez teksta ili s drukčijim tekstom, no ne može se, prema dosada nađenim dokumentima, ustvrditi, da je nastala na uspomenu obrane od Turaka g. 1571.

Korisno će biti prije raspravljanja o hrvatskom narodnom preporodu na Korčuli dati barem kratki prikaz ranijeg hrvatskog narodnog života na Korčuli.

U Opatskoj knjižnici nalazi se latinski rukopis, izložen inače u Opatskom muzeju, iz vremena g. 1130—1131, prozvan u znanosti **Korčulanski kodeks.** Sadrži kompendij opće povijesti kao kompilaciju raznih pisaca, a najviše s tekstom takozvanog »Liber pontificalis« o životu papâ, ali pri ovome umeće neke vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije, tako među ostalim o kralju Petru Krešimiru IV i o krunidbi kralja Zvonimira. Iz sadržaja se vidi, da ga je napisao Hrvat iz područja Zadarske nadbiskupije. Korčula se tada nalazila pod Hvarskom biskupijom, a ona je bila podložna Zadarskom nadbiskupu. Nije dakle isključeno, da je ovaj kodeks nastao u Korčuli. No ako i nije ovdje nastao, značajno je ipak, da se odavna čuva u Korčuli, pa je opravdan i dani mu naziv Korčulanski kodeks.[15]

Korčula kao i ostala Dalmacija nalazila se u sferi zapadnoevropske kulture s upotrebom latinskog jezika i k tome pod premoćnim kulturnim utjecajem Italije, te se znatno stoga upotrebljavao talijanski jezik. U dokumentaciji od 15. stoljeća dalje vidimo u Korčuli mnoštvo javnih i privatnih dokumenata na latinskom i talijanskom jeziku, a i intelektualci su se služili u svojim sastavima mnogo latinskim i talijanskim jezikom. Na selu se talijanski jezik malo poznavao, ali ni u gradu, gdje je bio bolje poznat, širi slojevi puka nijesu ga u svemu razumjeli, te je i mletački knez Korčule držao tumača, a kako iz zapisnika raznih sastanaka pisanih inače talijanski proizlazi, razne odredbe i odluke bile su sudionicima skupova protumačene na hrvatskom jeziku.

Inače od 14. stoljeća dalje razvija se i na Korčuli književnost na hrvatskom jeziku. U 14. i 15. stoljeću to su anonimni pobožni tekstovi, a sa 16. stoljećem javljaju se i po imenu poznati pjesnici, ali i dalje imamo još anonimnih hrvatskih pobožnih tekstova. Otok Korčula dao je nekoliko starih hrvatskih književnika. To su u 16. stoljeću Ivan Ostoić i Ivan Vidali, u 17. i 18. stoljeću najpoznatiji korčulanski književnik Petar Kanavelić, i dalje u 18. stoljeću Jakov Salečić-Šale, Augustin Draginić-Šaška, Grgur Geričić, Marin Grego, žena Vica Tulić-Krizić, Nikola Španić. G. 1965. dobili smo i prvu povijest književnosti na Korčuli, naime od prof. Stjepana Kastropila »Nacrt za književnu povijest otoka Korčule do sredine prošlog stoljeća« (u Zadarskoj reviji broj 2 i posebno), a javlja nam se i »Kanavelićev zbornik«, koji rasvjetljuje pobliže i najvećeg pjesnika korčulanskog. Mi ćemo ukratko reći nešto o Ivanu Vidalu, Augustinu Draginiću-Šaški iz Blata i Petru Kanaveliću zbog patriotizma, koji se javlja u njihovim djelima. Kao i kod ostalih Hrvata, tako je i na Korčuli postojala svijest o pripadnosti velikom slavenskom stablu te se često upotrebljavao i naziv **slovinski** za jezik i narodnost, ali imamo i upotrebe imena **hrvatskog.** Petar Kanavelić upotrebljava ime slovinsko. Pisao je mnogo, ali dosta toga i s nacionalnom tematikom. Slavi poljskog kralja Jana Sobjeskog kao onog, koji je g. 1683. najviše pridonio oslo-

[15] V. Foretić: Korčulanski kodeks 12. stoljeća i vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije u njemu (Starine 46 — g. 1956).

bođenju Beča od turske opsade; slavi obližnji Dubrovnik; a najveće njegovo djelo jest epos o Svetom Ivanu Trogirskom, koji je najviše pridonio, da su se dalmatinski gradovi početkom 12. stoljeća momentalno pod Mlecima pokorili ugarskom kralju Kolomanu, a ovaj je, kako znamo, g. 1102. postao ujedno kralj Hrvatske i Dalmacije. Kod Vidala i Draginića dolazi do izražaja osjećaj hrvatskog patriotizma. Vrlo je zanimljiva izmjena pjesničkih poslanica između Ivana Vidala i dubrovačkog pjesnika Nikole Nalješkovića. 16. studenog 1564. piše Nalješković Vidalu te mu među ostalim veli:

Tim **narod Hrvata** vapije i viče
da s' kruna od zlata, kojom se svi diče.
Gospoda slavna bnetačka gdi čuju
da tebe hvali svak, ljube te i čtuju.
Krkar se grad vami diči jak nevista
imavši drag kami srid zlata pričista.
A liepi Dubrovnik sa svu te moć slavi:
ovi je blažen vik cić tebe, svak pravi.
Slave je tvoje Hvar novi pun i stari,
kojom te s neba zgar božja moć nadari.
Tiem ravni grad Zadar iz glasa upije
da imaš boži dar ki druzim dan nie.
Šibenik još i Spljet s Kotorom svi druzi
sciene te kao cviet srid zime na rusi.

Vidali odgovara Nalješkoviću 9. prosinca 1564. te ga odmah prvim stihovima poslanice ovako oslovljuje:

Časti izbrana Niko i hvalo velika
hrvatskoga diko i slavo jezika . . .

Grad pak Dubrovnik uznosi i ovim riječima:

Dubrovnik grad svitli i slavan zadosti
svake Bog nadili obilno milosti,
gospodom uresi, zakonmi i pravdom,
razlicim uzvisi imanjem i blagom,
svuda ga jes pun slava, svud on slove,
hrvatskih ter kruna gradov se svih zove . . .[16]

Franjevac Augustin Draginić Šaška iz Blata, tada s boravkom na Hvaru, spjevao je pjesmu u slavu Đura Bana Peraštanina, poginulog u pomorskom boju s Turcima kod Drača g. 1716. Navest ćemo stihove, gdje naročito dolazi do izražaja Draginićev hrvatski osjećaj.

Đuro Bane u govoru svojim drugovima pred borbu s Turcima među ostalim kaže:

Od Harvaske stare ruke,
Odkle pleme naše ističe
Potribno je Turske puke
Mač oholi naš da siče.

[16] Vidi u izdanju Jugoslavenske akademije Stari pisci hrvatski, knjiga peta — g. 1873. str. 335—336, 351—352. Radi boljeg uočenja ovdje i na drugim mjestima tiskao sam spomene imena hrvatskog jačim slovima.

U opisu bitke, gdje se istaknuo i Škorović, veli Draginić:

I Škorović htije imati
Viečnju slavu danu odzgora
Karvlju svojom kad pozlati
Mač Harvaski u sred mora.

Još na nekoliko mjesta spominje pjesnik **harvaski mač**, gdje govori o borbi s Turcima kod Sinja i Prologa te u službi mletačkoj kod Krfa.

Na kraju apostrofirajući Đura Bana pjesnik pjeva:

Kripos, koja Đura uznosi
Na zamierne časti ove
Svoj Harvatskoj zemlji nosi
Slavu, slave od njegove.

Hrvati će spominjati
Tve kreposti vriedni Bane
I junaci viek pievati
Pod drag romon od tambure.[17]

U korčulanskim knjižnicama imamo mnogo rukopisa dubrovačke i ostale dalmatinske književnosti, a po dalmatinskim knjižnicama i rukopisa korčulanskih književnika, naročito Petra Kanavelića.

U korčulanskim bratovštinama grada i sela naročito se gajio hrvatski jezik te su se pri pobožnostima i procesijama pjevale pjesme na hrvatskom jeziku, a na misi poslanica i evanđelje. I narodna lirska i epska pjesma rašírena je bila na otoku Korčuli. Poznate su i kolede u gradu i na selu. U selu Čari je živa tradicija o braći Crnomirima kao borcima protiv mletačkog gospodstva. Moreška je imala dramatski tekst na hrvatskom jeziku, a i u kumpanijama Blata i sela otoka izgovarali su se stihovi na hrvatskom jeziku. Statut Žrnovske kumpanije iz g. 1630. pisan je hrvatski.[18] U gradu Korčuli imamo neke vrste još neproučenih crkvenih prikazanja, a g. 1663. davala se u Korčuli Kanavelićeva Muka Isukrstova, u Dubrovniku g. 1688. njegov Vjeran pastijer. Andrija Kačić Miošić je prvo tiskano izdanje iz g. 1756. svojeg »Razgovora ugodnog naroda slovinskog« posvetio Vicencu Kosoviću, biskupu korčulanskom.

Za vrijeme prve talijanske okupacije, koja je trajala od studenog g. 1918. do travnja 1921, naročito se isticalo nekadašnje mletačko gospodstvo nad Dalmacijom i Korčulom kao opravdanje talijanskih pretenzija, te se isticao i tobožnji venecijanski karakter dalmatinskih gradova. Na istaknutoj kući Plokate, kasnije srušenoj, u vremenu g. 1919—1920. — Talijani (vjerojatno domaći) ispisali su bili velikim slovima parolu **Se vedi una pietra che non è veneta me la scagli** (Ako vidiš jedan kamen, koji nije mletački, potegni me njime). To je, iako prividno duhovit izraz u lijepom talijanskom jeziku, objektivno gledajući, bio zaista neinteligentan. Iako moramo priznati upliv prekomorske talijanske arhitekture (i to ne samo mletačke) na Dalmaciju, pa ta-

[17] V. Foretić: Pjesma korčulanskog pjesnika Augustina Draginića Šaške u slavu Đura Bana Perastanina poginulog u pomorskom boju kod Drača 1716 (Pomorski zbornik 5 — g. 1967).

[18] O kumpaniji vidi Franko T. Cetinić: Kumpanija, pučki viteški ples od boja (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga 27b — g. 1930); Ivan Ivančan: Narodni običaji korčulanskih kumpanija, Zagreb 1967.

ko i u Korčuli, kao i to, da je bilo talijanskih majstora, koji su kod nas djelovali, ipak su u Dalmaciji naši domaći majstori kamenari, klesari i graditelji razvili bili veliku djelatnost sa specijalnim domaćim karakteristikama. Naročito se u Dubrovniku i Korčuli u simbiozi razvila bila klesarsko-graditeljska škola, koja je zračila i drugamo po Dalmaciji, ali s naročitim radiusom do Lastova, Stona, Hvara, Visa i Boke Kotorske. Tu se naročito u 15. i 16. stoljeću istakla korčulanska klesarsko-graditeljska porodica Andrijića, koja je i u Dubrovniku i Korčuli ostavila svoja djela. Iako je značenje ove škole uočeno u jačoj mjeri tek nakon g. 1945. marljivim radom povjesničara umjetnosti Cvita Fiskovića, o korčulanskim klesarima znalo se i dotada, a bilo ih je tada u prvim decenijama ovog dvadesetog stoljeća još i djelatnih, pa je mogao ličilac one parole (vjerojatno korčulanski talijanaš) znati, da korčulanski ukrasni kameni potječu većinom od naših domaćih majstora, premda sigurno tada još nije mogao znati, da su na korčulanskoj katedrali radili i domaći majstori, naročito Marko Andrijić, i prije Andrijića radili Talijani (ali ne Mlečići) Jakov Correr iz Tranija i Bonino iz Milana. No korčulanske ukrasne kamene izradio je spomenuti Marko Andrijić g. 1478, prenio morskim putem a zatim rijekom Po i drugim vodenim putovima u Mantovu za palaču porodice Valentis, i nešto ranije za palaču Mlečića Vetora Salvadego g. 1474. U jednom talijanskom ilustriranom listu bila je izašla slika zvonika korčulanske katedrale s natpisom »Il volto italico di Dalmazia« (Talijansko lice Dalmacije), a lijepo je tom prilikom napisao naš povjesničar umjetnosti Ljubo Karaman, da bi uzaludnu muku mučio onaj, koji bi u Italiji htio naći uzorak korčulanskom zvoniku; k tome dodajmo, da su ga gradili domaći graditelji Korčulani Hranić Dragošević i Ratko Ivančić te Dubrovčanin Ratko Brajković, a završni kupolasti dio sagradio naš glasoviti Marko Andrijić, graditelj ujedno i ciborija u unutrašnjosti katedrale.

Koliko je god graditeljski renesansni stil nastao u Italiji i otud se raširio po čitavoj Evropi, stariji je stil gotike nastao u Francuskoj i dalje se širio. U Korčuli i Dubrovniku u doba širenja gotike u nas djeluje francuski majstor Ivan iz grada Vienne, čiji su biografski podaci na temelju dubrovačkih i korčulanskih arhivskih podataka dobro i dosta iscrpno izneseni, ali našu povijest umjetnosti čeka još zadatak, da na temelju komparativnog materijala u Francuskoj a pogotovo u gradu Vienne i onog našeg pokaže, da li je posredstvom majstora Ivana bilo i direktnih utjecaja francuske gotike u Dubrovniku i Korčuli. Ako pak gledamo stare korčulanske natpise, vidjet ćemo, da su oni uglavnom latinski, ali u crkvi sv. Srđa a kasnije u sv. Justini bio je i danas još sačuvan natpis na hrvatskom jeziku iz g. 1606, kojim se moli dijeljenje milostinje. Razne pak natpise, koji su postavljani u počast raznih mletačkih knezova u Korčuli, dala je jednom prilikom krajem 17. stoljeća ista mletačka vlada isklesati a razne kipove i grbove ukloniti, te se domaći korčulanski kroničar tuži, da je grad bio time nagrđen.[19] Neki takvi isklesani natpisi nalaze se na licu mjesta, ali neki dignuti ukrasni kamenovi s tim otklesanim natpisima bivali su u naše doba upotrebljeni za nove natpise, što ne odobravamo, jer su onakvi, kakvi su ostali nakon naredbe mletačke vlade, neki čak i s još raspoznatljivijim slovima, bili ipak zanimljivo svjedočanstvo jednog vremena. Neki nadripatrioti zadojeni pretjeranim nacionalističkim

[19] U već spomenutom »Catalogo dei Conti, Vicari e Rettori . . .« izdanom od V. Vuletića — Vukasovića (str. 92) Zorzi, govoreći o upravi kneza Zorzi Vizzamano 1691—1694, kaže i ovo: »Sotto questo regimento è venuto ordine di Venezia in ducale, acciò si debba levar tutte le statue, arme, epitaffi fatti in onore delli-reggimenti onde fù levato tutto et mantellato via, anche alcune bagatelle, a tal segno che quasi restò la città deturpata, e con proibizione di non erigerli più.«

duhom oštetili su ili uništili neke lavove sv. Marka. Mletačku vladavinu, iako nam je bila tuđinska, ne smijemo promatrati očima novog nacionalizma. No našli su se i takvi neinteligentni patrioti, koji su, očito ne znajući što čine ili obuzeti brzinom nacionalističkog zanosa, uništili korčulanski grb na zgradi nekadašnjeg skladišta za žito, podignutog od Korčulanske autonomne općine, i to prema zavještaju glasovitog Korčulanina 16. stoljeća Nikole Petrovića, poznatog humanista čak i u dalekoj Francuskoj i neko vrijeme rektora dubrovačke gimnazije. Budimo oprezni u čuvanju spomenika, jer nekada tek nakon počinjenog barbarizma uviđamo zlo, koje smo počinili. Uza svu njegu spomenika, nažalost i danas se ponekad pojave tendencije rušenja spomenika u Korčuli pod motivacijom, da to traže društvene potrebe, a čak se žigošu oni, koji ih žele čuvati.

U korčulanskim crkvama i bratovštinama imamo umjetničkih slika i kipova, koji pokazuju, da je malena Korčula skupljala umjetničko blago i sa zapada i s istoka, ali da su u njoj djelovali i domaći majstori. Korčula se ponosi oltarskom slikom korčulanskih gradskih zaštitnika sv. Marka, sv. Bartula i sv. Jeronima od velikog Tintoretta, a ima u katedrali i slika skromnijih talijanskih majstora Karla Ridolfa i Leandra Bassano, ali u istoj katedrali na oltaru bratovštine sv. Roka imamo u drvu izrađene umjetničke kipove sv. Roka, Kuzme i Damjana i Gospe od zdravlja od korčulanskog kipara 16. stoljeća Frana Čučića. U crkvi i dvorani bratovštine Svih Svetih nalaze se vrlo vrijedne bizantinske ikone, ali i umjetnički poliptih Blaža Trogiranina 15. stoljeća i srebrni križ 15. stoljeća dubrovačkog zlatara Ivana Progonovića.

V

I u prvoj polovici 19. stoljeća dolazi u Korčuli slovinsko-hrvatski narodni duh do izražaja. Slavenskim pitanjima bavili su se u to vrijeme braća Kapor. Matej Kapor (1789—1842) živio je kao posjednik u Korčuli, a g. 1834—1842. bio je i načelnik Općine Korčule. Ivan Kapor (1772—1849) živio je u Rimu kao kanonik hrvatskog kaptola sv. Jeronima. Ivan je napisao na talijanskom jeziku, u duhu tadašnjih teorija, knjigu »Prikaz starine i kontinuiteta ilirskog jezika kasnije prozvanog slavenskim u Dalmaciji prema najpouzdanijim piscima« i objelodanio u Splitu g. 1844. Spjevao je na hrvatskom jeziku na temelju pučke tradicije pjesmu o braći Crnomirima u selu Čari, koji su se prema predaji borili protiv mletačkog kneza u Korčuli. U arhivu obitelji Kapor u Korčuli nalazi se jedan od njega sastavljeni molitvenik na hrvatskom jeziku, u uvodu kojega razvija lijepe misli o narodnom jeziku, nazivajući ga našim jezikom. Zanimljivo je g. 1841. Gajevo putovanje po Dalmaciji, pri kojem je posjetio Korčulu i susjedne Orebiće. U Korčuli je došao u kontakt s tadašnjim načelnikom Općine Korčule Matejom Kaporom. Iz Korčule je Ljudevit Gaj otišao u Dubrovnik, gdje je bio vrlo dobro primljen, a na povratku je svrnuo u Korčulu, gdje je ponovno došao u kontakt s Kaporom. Gaj je darovao Kaporu nekoliko tiskanih knjižica s preporodnom tematikom, a među ostalim djelce Dragutina Seljana »Početak, napredak i vriednost literature ilirske«, a vlastoručno je napisao na knjizi ovu svoju posvetu: »Privriednom i milom prijatelju i bratu ilirskom, mnogoučenomu i zaslužnom gospodinu poglavaru od Korčule Matii Kaporu — u Korčuli d. 26. Lipnja 1841. — Ljudevit Gaj, Slavljan od ilirskog plemena iz Hrvatske Kraljevine«. Pod nazivom

»poglavar« Gaj misli na Kapora kao na načelnika Općine. Matej Kapor darovao je pak Gaju svoj prijepis hrvatske redakcije Dukljaninova ljetopisa, koji je Kapor za vrijeme svog boravka u Rimu g. 1819. prepisao iz jedinog dotada primjerka te redakcije. Taj se prijepis nalazi sada u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Skupa s Ljudevitom Gajem putovao je tada i Antun Mažuranić, njegov tijesni suradnik. Baš u to vrijeme putovao je Dalmacijom i Vuk Stefanović Karadžić, te su se Gaj, Mažuranić i Karadžić katkada sretali. Tako su se sreli u Korčuli i odatle išli u Orebiće. Slavni slavist Vatroslav Jagić zapisao je u jednom svome zapisu ono, što mu je Antun Mažuranić pripovijedao o tom boravku u Korčuli i Orebićima. Tu su ugledni gosti došli u kontakt i s pukom. U Korčuli su im izričito kazali **»da se ondje hrvatski**

Matej Kapor

govori«, a u susjednim Orebićima na izričito Vukovo raspitivanje bilo mu je odgovoreno **»Mi smo Hrvati i hrvatski govorimo«.**[20] To su svakako dragocjeni spomeni hrvatskog imena.

Četrdesetih godina razmahao se i u Dalmaciji hrvatski narodni preporod, iako s manjom intenzivnošću nego u sjevernoj Hrvatskoj. Tada je g. 1844. počeo izlaziti u Zadru hrvatski časopis **Zora dalmatinska,** i odmah u prvom broju pjesma **Zora puca — bit će dana** Petra Preradovića, proslavljenog kasnije hrvatskog pjesnika. Njegov urednik Antun Kuzmanić daje mu u skladu sa sveslavenskom idejom izričito hrvatski pravac. Među suradnicima Zore ističe se mladi svećenik Korčulanin Ivan Zafron, kasniji bi-

[20] Vidi među ostalim Nikola Kojić: Boravak Ljudevita Gaja u Dubrovniku 1841 (časopis »Dubrovnik« br. 1 g. 1965). Također Josip Horvat — Jakša Ravlić: Pisma Ljudevitu Gaju (Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga 26 g. 1956. str. 240).

skup, člancima iz povijesti i numizmatike.[21] Među pretplatnicima Zore vidimo već g. 1844. mladog bogoslova u Zadru Korčulanina Petra Franasovića, a kasnije je postao on i suradnikom, i k tome s otoka Korčule još sedam pretplatnika, među kojima i Dimitrij Lovrićević, koji će se kasnije od g. 1861. do svoje smrti 1869. isticati u narodnom preporodu Korčule.[22] Počinje u Dalmaciji, pa tako i u Korčuli, sve veći interes za narodnu knjigu. G. 1846. knjižara Battara u Zadru izdala je »Ribanje i ribarsko prigovaranje« Petra Hektorovića. Među pribilježenim pretplatnicima ima lijep broj Korčulana, a to su poimence Andrija Alibranti, Petar Bačić, Josip Bošković, Josip Depolo, Petar Franasović, Frano Kunjašić i Bartul Sponselli. Znameniti Nikola Tommaseo, koji je bio jedan od tipičnih primjera (ograničenog doduše broja) rastrganog dalmatinskog intelektualca, u kojem bujaju i prelivaju se slavenska i talijanska čuvstva, u jednoj fazi jačeg zanosa za slavenstvo šalje već spomenutom Korčulaninu Ivanu Kapor svoju sliku s ovom posvetom na hrvatskom jeziku: »Da Bog narodnost našu čuva 30 travnja 47 Mleci Nikola Tommaseo«.

Godine 1848, koja se proplamsala demokratskom i nacionalnom revolucijom pokazujući ponegdje i jake socijalne momente, ustalasala je u znatnoj mjeri Dalmaciju, a u njoj i Korčulu, gdje je osnovan bio u gradu politički klub s programom ustavnosti i političkih sloboda. Naročito su bili djelatni u Korčuli mladi svećenik Petar Franasović i pravnik dr Ivan Smrkinić. Franasović, evocirajući kasnije u godini 1871. te događaje i obraćajući se Korčulanima veli doslovce ovako: »Korčulanima — koji su 48. godine, može se reć prednjačili sve dalmatinske gradove u najiskrenijim izrazima za sve što se ticalo slavjanske narodnosti, uzvišenja i napredka«.[23] To raspoloženje nastavlja se i u godini 1849. U mjesecu rujnu g. 1848. politički klub bio je podnio predstavku Općini Korčule, kojom traži, da se narodu Korčule omogući biranje svojih vlastitih predstavnika u Općini. Općina je to odbila, a na to se klub obratio dalmatinskom namjesniku, ali od njega nije dobio ni rješenja ni odgovora. Na to je upućena narodna predstavka namjesniku, ali ni tad se nije dobio odgovor. Dubrovački biskup Jederlinić pod pritiskom političke vlasti zabranio je dum Petru Franasoviću posjećivati politički klub. Postojala je društvena skupina takozvanih **ljubodomaca,** koji su pazili, da se govori jedino hrvatski. Tko bi u njihovu krugu progovorio talijanski, morao je platiti globu. Međutim ljubodomcima bio je glavni dr Ivan Smrkinić, koji se isticao kao Slaven i Hrvat.[24] I Korčulani, našavši se izvan Korčule, zanosili su se narodnim duhom. U broju 22. Zore dalmatinske od 29. svibnja 1848. objelodanjen je proglas pod istim datumom s potpisnicima većinom iz Zadra, kojim se pozdravlja slavenski kongres u Pragu. Među potpisnicima se nalaze i »đaci iz velikog simeništa zadarskoga latinskoga«, njih jedanaest, a među njima Korčulani označeni kao takvi Petar

[21] Zora Dalmatinska g. 1844. br. 21 i 35.

[22] Vidi »Imena Gospode pribroiteljah na Zoru Dalmatinsku u godini 1844.« O Lovrićeviću, Il Nazionale br. 4 g. 1870.

[23] U uvodu svojeg prijevoda »Povijest Korčulanske pobjede proti Uluz-Aliji Algjerskome polukralju održane dne 15. kolovoza 1571. godine. Dubrovnik 1871«.

[24] O svim tim političkim kretanjima g. 1848—1849. imamo i savremene izvore i kasnije podatke. Među savremenim izvorima vidi u priredbi Vinka Foretića: Šest pisama Andrije Alibrantija iz Zadra g. 1849. Petru Franasoviću u Korčuli (Radovi Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru sv. IV—V — g. 1959) s brojnim bilješkama, u kojima se također navode savremeni izvori. Dalje su vrlo zanimljivi za ove godine spisi u Opatskom arhivu u Korčuli u skupini dekanatskih spisa od kojih je najznačajniji dopis Okružnog poglavarstva u Dubrovniku br. 575/p od g. 1848. upućen Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku, a od ovog upućen u Korčulu, jer se tu govori o **ljubodomcima u Korčuli.** Kasnije podatke vidi u: Il Nazionale br. 17 i 54 g. 1864; Crvena Hrvatska br. 32 g. 1894. i br. 29 g. 1903; Brzojavna izvješća XXXI zasjedanja Pokrajinskog Sabora Dalmatinskoga g. 1896. str. 343.

Depolo-Beor, Andrija Alibranti i Grgur Boschi. U broju 53. od 16. lipnja 1848. izlazi patriotska pjesma »Popivkinja Blatske mladosti«.

23. ožujka 1848. bi u Hrvatskoj imenovan banom Josip Jelačić. Ujedno bi imenovan generalom i zapovjednikom Banske krajine, a malo kasnije generalom zapovjednikom u cijeloj Hrvatskoj i cijeloj Vojnoj Krajini. 2. prosinca imenovan je Jelačić gubernatorom Dalmacije. Kod rodoljuba u Dalmaciji nastalo je veliko oduševljenje, jer su vjerovali, da su se tako pod vlašću hrvatskog bana sjedinile sve hrvatske zemlje. No to nije uistinu bilo tako, jer je Jelačić namjesnikom Dalmacije bio imenovan samo ad personam, a budući da Jelačić nije boravio u Dalmaciji, već samo u nju ponekad navraćao, namjesničku funkciju vršio je prezidencijalni administrator Ghetaldi, koji nije dobivao upute od Jelačića, već naredbe dobivao direktno iz Beča. Ipak je još dugo u Dalmaciji trajalo oduševljenje za Jelačića. Jelačiću su iz mnogih mjesta stizale predstavke i izjave odanosti. Tako su i Korčulani s brojnim potpisima poslali Jelačiću izjavu odanosti, koja je objelodanjena u broju 4. Zore dalmatinske 29. siječnja 1849. Javlja se, naravno, i u Dalmaciji težnja za sjedinjenjem s Hrvatskom. Ipak se već tada javljaju u Dalmaciji autonomaši, koji su protiv tog sjedinjenja, a neki gaje već i iredentističke želje, pogledavajući na Italiju. Ni u Korčuli nijesu svi htjeli potpisati izjavu odanosti Jelačiću, te ih Franasović u Zori Dalmatinskoj žestoko napada, ne spominjući im ipak imena. Inače i u Korčuli se ustrojila bila narodna garda, a njezin vođa ili srzenat bio je dr Ivan Smrkinić. Nosio je mali mač sa čimbulom crveno-bijelo-plavim. Konte Španić, otac kasnijeg autonomaša Jaka, spjevao je bio u počast banu Jelačiću na hrvatskom jeziku pjesmu, u kojoj je među ostalim i ova kitica:

Kruno vitezova
Jelačiću bane
Primi vrh svih vikova
Virne Korčulane.

I u Dubrovniku bijaše veliko oduševljenje za Jelačića. Tu je pjesnik Antun Kaznačić g. 1848. posebno tiskao pjesmu pod naslovom »Priuzv. Priplem. Gosp. Jozipu knezu Jelačiću banu i vladaocu troje — kraljevine Hrvatske Slavonske Dalmatinske . . .« Mladi svećenik Marko Kalogjera rodom iz Blata na Korčuli preveo je tu Kaznačićevu pjesmu na talijanski i tiskao u Beču g. 1849. Nešto kasnije u Dubrovniku je svećenstvo izdalo u počast Jelačiću malu zbirku pjesama pod naslovom »Neumarlomu vitezu banu Jelačiću trojedne kraljevine vladaocu Ovi Vienac njegove nepotamive slave biskup i dubrovačko misništvo P. P.« U toj zbirci nalazi se jedna Kalogjerina pjesma na talijanskom.

Dalmatinske gimnazije imale su tada još talijanski jezik kao nastavni, a hrvatski se do g. 1848. nije uopće učio kao predmet. Tek g. 1849. uvodi se i hrvatski jezik kao predmet, i prvi profesor hrvatskog jezika na dubrovačkoj gimnaziji bio je Korčulanin svećenik bivši pijarist Glicerije Depolo. G. 1849. dobavlja u Korčuli Petar Franasović posredstvom svojih prijatelja bogoslova Andrije Alibranti u Zadru, dotično knjižare Battara u istom gradu, i Petra Stijića razne hrvatske knjige, neke za sebe, a neke za raspačavanje po Korčuli. Knjige, koje mu šalje iz Zadra Alibranti, doduše u malom broju, jesu: Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, Vila Ostrožinska, Beč 1845; Stanko Vraz, Gusle i tambure, Prag 1845; Toma Blažek, Političke pjesme, sabrane i

izdane od Antuna Nemčića g. 1848. nakon smrti Blažekove; i šestu knjigu iz g. 1847. Kola, književnog lista koji je uređivao Stanko Vraz. Alibranti nešto ranije u istoj godini nudi Gorski vijenac od Petra Petrovića Njegoša (prvo izdanje iz g. 1847) i Iskrice Nikole Tommasea. Inače Franasović g. 1849—1850. raspačava sa znatnim uspjehom po Korčuli »Obći Zagrebački Koledar«. G. 1849. osniva se u Zadru društvo »Slavenska lipa«, te mu Franasović, iako s boravkom u Korčuli, postaje članom. Pretežno upotrebljujući ime slavensko, Franasović u jednom dopisu u Glasniku dalmatinskom g. 1849. naziva narodni jezik **hrvatskim.**

Naročito je zanimljivo dopisivanje, koje vode g. 1849. Petar Franasović, kapelan u Korčuli, i Andrija Alibranti, još student bogoslovije u Zadru, o narodnim stvarima. Sačuvano je šest Alibrantijevih pisama, od kojih je prvo pisano talijanski, a ostalih pet na hrvatskom jeziku u novom Gajevu pravopisu na štokavsko-ikavskom govoru. I Alibranti, kasniji autonomaš, ovdje nastupa s slavenskim osjećajima i zagrijan za njegovanje narodnog jezika. U jednom pismu potpisuje se čak **Alibrantić,** a iz pisma od 27. ožujka 1849. saznajemo, da su studenti bogoslovije, među njima i Alibranti, pokrenuli list na narodnom jeziku zvan **Sloga,** koji je izlazio dvaput sedmično. Pisan je bio jamačno rukom, a dosad još nije pronađen ni jedan primjerak.

G. 1851. započeo je u Austriji Bachov apsolutizam. O prilikama u Korčuli tada manje znamo. Petar Franasović se nalazi tada već izvan Korčule, i to kao župnik u Trstenom, gdje ostade u tom svojstvu do svoje smrti g. 1883. Zanimljivo je pismo, koje mu 3. prosinca 1858. piše iz Korčule dr Ivan Smrkinić, doduše na talijanskom jeziku. Franasović se zanimao za geografiju i povijest Korčule te je o tome pitao Smrkinića neke obavijesti. Ovaj mu u tom pismu odgovara te mu među ostalim piše i ovo: »Prelazeći od naših specijalnih stvari na one također naše, ali više općenite, uzeo bih kao osobitost: starinu slavenskog jezika kod nas Dalmatinaca. Djelo našeg natpopa Kapora u tome bi ti moglo dati ne malu pomoć. Imena barem lokaliteta su sva slavenska, ona porodica također, i u najstarijim našim vijećanjima sadržaj stvari je bio uvijek narodu protumačen u ilirskom.« Tumačeći i staro ime otoka Krkar kao slavensko u toj rečenici izričito veli **mi Slaveni** (noi Slavi). Dalje nastavlja: »Ovo razmatranje me vodi k tome, da ti sugeriram jednu stvar. Ako sam onu prvu nazvao osobitosti, za ovu drugu kažem, da je korisna. I zaista zaslužilo bi, da učenjaci, i specijalno filolozi, dođu među nas da proučavaju u našim starinama isti ovaj jezik. Jesmo obrtnici, pomorci, poljodjelci i svugdje ćeš naći slavenske izraze. Zašto da se ne prouče ovi izrazi, i nije li bolje ovako, nego dati pravo građanstva riječima drugih jezika ili izmišljati izraze, koji nam ne donose značenje riječi? Zašto Rusi moraju barbarski kazivati jakir za sidro, ako je, kako mi kažemo pravi naziv **sidro?**«[25] Ove godine 1858. već je Smrkinić bio načelnik Korčule, postavljen dakako prema tadašnjem sistemu od vlasti, a ostade u toj funkciji sve do g. 1863.

Zavedenjem ustavnog stanja g. 1861. oživio je politički život u Dalmaciji, pa tako i u Korčuli. Stvorile su se u Dalmaciji dvije stranke. Narodna stranka bila je za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom te za uvođenje hrvatskog jezika u škole, urede i javni život. Uz Hrvate u toj stranci sudjeluju i Srbi sve do g. 1879. Nasuprot narodnoj stranci stvorila se autonomaška

[25] Ovo Smrkinićevo pismo nalazi se u osobnom arhivu don Petra Franasovića u sklopu Dubrovačkog arhiva.

stranka, koja je bila protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, navodno za autonomnu Dalmaciju, dopuštajući stanovite koncesije hrvatskom narodnom jeziku, ali ipak za prevlast talijanskog jezika; u ovoj stranci bili su ljudi, koji su se osjećali Talijanima, ali bilo je i onih, koji su se osjećali Slavenima, ali su bili protivnici hrv tskog imena. Tokom vremena neki ljudi slavenskih osjećaja pređoše u narc nu stranku i prigrliše hrvatsku narodnu misao, a neki se iščahuriše u Talij ie, no tek g. 1886. proglasi se ova stranka talijanskom. U prvoj fazi narodnog preporoda u Dalmaciji do g. 1849. a i sada u početku ove druge faze često se u redovima narodne stranke u znaku sveslavenske ideje upotrebljava **slavjansko ime,** koje je k tome ono i zajedničko za Hrvate i Srbe, jer do g. 1879. zajednički nastupaju. No tokom vremena se među Hrvatima sve češće upotrebljava hrvatsko ime, a narodni preporod je u Dalmaciji konačno pobijedio onda, kad se i hrvatsko ime konačno afirmiralo, jer su ljudi, koji su više, pa i među narodnjacima, isticali samo ime slavensko, bili potencijalna rezerva za prijelaz u autonomaški tabor, a iz autonomaštva za prelaženje k talijanstvu. Toga se i u Korčuli događalo. Inače bilo je i nestalnosti u opredjeljivanju ljudi, pa čak i kod istaknutijih intelektualaca.

Zgodno će biti ovom prilikom objasniti neke pojmove, koji se pri tretiranju političkih prilika Dalmacije pa i Korčule javljaju. To su nazivi **autonomaš, talijanaš** i **Talijan.** Riječ **autonomaš** dolazi od zagovaratelja navodne **autonomije** Dalmacije. Pod austrijskom vladavinom bila je doduše stanovita pokrajinska autonomija oličena u Pokrajinskom saboru, Zemaljskom odboru, čak i nekim pokrajinskim zakonima, ali ta autonomija nije bila velika, pa je u nekim stvarima predstavljala i teret, jer je državna vlast mnoge troškove i brige prebacivala na pokrajinu, dosta siromašnu u vlastitim prihodima, a državna subvencija za takve poslove nije uvijek bila baš obilata. Od riječi **autonomaš** nastala je jezičnom preobrazbom u Korčuli riječ **tolomaš.** Zaista je u početku bilo i ljudi slavenskih osjećaja takozvanih Slavo-Dalmata ili samo »Dalmatinaca« u autonomaškoj stranci, ali prevlast i vodstvo imali su oni, koji su se osjećali Talijanima, a stranka se g. 1886. i formalno opredijelila kao talijanska, iako je i dalje u njoj među običnim pristašama bio pokoji samo »Dalmatinac«. Pitanje pripadnosti nekom narodu ili naciji nije uvijek pitanje logičnog razuma, nego često **pitanje osjećaja.** Iako je Dalmacija odvajkada hrvatska zemlja, priznajemo, da je moglo u njoj biti **Talijana,** i to ili doseljenih i nikada asimiliranih domaćoj sredini, a i onih hrvatskog podrijetla, koji su pod premoćnim uplivom talijanske kulture, odgoja u talijanskim školama i drugih razloga mogli postati Talijani. To je sve točno i pojmljivo, ali nepravedno, nemoralno i protiv principa narodnog samoodređenja je bilo, što su ti malobrojni Talijani htjeli na silu davati Dalmaciji talijanski pečat i kasnije zagovarali prisajedinjenje Dalmacije Italiji, a nijesu se htjeli zadovoljiti statusom nacionalne manjine. Gdje ima osjećanja pravednosti, ne smije doći do nacionalne suprotnosti, a onaj, koji je u manjini, uvijek može biti vjeran naciji, čijoj se pripadnosti osjeća, i time što većinskoj naciji priznaje njezino pravo, može uvijek ostati dobar patriot svoje nacije, jer patriotizam ne valja izjednačivati s imperijalizmom, šovinizmom i narodnom mržnjom. Pogotovo je nesimpatično, kad netko mrzi onaj narod, iz kojeg potiče makar po ranijem ili docnijem podrijetlu. S radikalne strane nije se htjela u hrvatskoj zemlji Dalmaciji priznavati opstojnost Talijana, te se za njih iskonstruirao naziv **talijanaš.** U

Korčuli se taj naziv uvriježio barem u široj upotrebi dosta kasno, najviše u godinama prve talijanske okupacije, a inače smo ih nazivali u sinonimnom smislu **tolomašima** ili **Talijanima.** Izraz **talijanaš** za oznaku svih Talijana u Dalmaciji očito je bio pretjeran i netočan. U stanovitom smislu je ipak opravdan, kad se uzme u obzir, da su mnogi Talijani bili hrvatskog podrijetla, da su neki takvima postali prelazeći iz tabora Slavo-Dalmata i neki čak iznevjeriše se hrvatstvu; da se često pitanje narodne pripadnosti shvaćalo kao pitanje stranačke pripadnosti (takozvanog »partita«); da su mnogi od tih ljudi govorili hrvatskim jezikom kao materinskim i međusobno u svakodnevnom životu; i da su neki ponekoliko puta prelazili iz jednog tabora u drugi. Naravno, da je za ljude takve vrste bio pogodan naziv **talijanaš,** kao što je u Koruškoj za ponijemčene Slovence **nemškutar.** Naravno, bilo je i ljudi talijanskog podrijetla, koji su se baveći u Dalmaciji kao hrvatskoj sredini asimilirali hrvatstvu. Takve asimilacije ima u svim zemljama i nijesu pokudne, pa je i razumljivije bilo, da se čovjek talijanskog podrijetla asimilira hrvatstvu u hrvatskoj zemlji, negoli da se čovjek hrvatskog podrijetla živeći i dalje u svojoj hrvatskoj zemlji asimilira talijanstvu, dakle naciji prekomorske zemlje. Moramo pri tome reći, da mnoga prezimena, koja neki smatraju talijanskim i nijesu talijanska, već zapravo latinizirana kao s drugim padežom jednine na **-i** (na pr. od Petrus — Petri u hrvatskoj varijanti Petrić), sa šestim padežom jednine na **-o** (na pr. Cetineo od Cetin-us u hrvatskoj varijanti Cetinić), sa šestim padežom množine na **-is** (na pr. od Petrus — de Petris). Mi ćemo nazive autonomaš, talijanaš, Talijan oprezno upotrebljavati prema podesnosti odnosnih pasusa, ali priznajemo **Talijanima** one, koji se takvima osjećaju.

U svojoj radnji »Iz narodnog preporoda na Korčuli od g. 1860. dalje« dosta sam opširno govorio o prilikama na Korčuli, pa ću sada u bitnim crtama iznijeti samo neke najvažnije momente, a za kasnije decenije nastojat ću iznijeti i novih momenata. U pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom izjašnjavale su se i razne dalmatinske općine. Naravno, sve do novog zakona o općinama donesenog g. 1864. i po njemu provedenih izbora g. 1865—1867. općinska predstavništva nijesu birana od naroda, već su uglavnom postavljana od vlasti. Zavisilo je dakle od ljudi, koji su se i g. 1848—1849. i sada 1861. našli u općinskim predstavništvima. Neke općine izjasnile su se za sjedinjenje s Hrvatskom, a neke su zauzele rezervirani stav stojeći na tome, da o tome ima reći glavnu riječ Dalmatinski sabor. Takav je stav zauzela i općinska uprava u Korčuli, naime načelnik dr Ivan Smrkinić i dva prisjednika. Uopće Smrkinić ima u ovoj godini nestalno držanje. Kao načelnik Općine izrekao je rezervirani stav, a pri izborima za Dalmatinski sabor priklanjao se narodnjacima. Izbori za Dalmatinski sabor vršili su se po takozvanim kurijama, pri čemu su se privilegirale više klase i gradovi. Postojala je kurija veleposjednika, kurija trgovačko-obrtničkih komora, kurija gradova (i to samo nekih) i kurija takozvanih vanjskih općina, naime birača izvan gradova, koji su imali svoje zastupnike.

Grad Korčula, iako po stanovništvu malen, birao je svojeg posebnog zastupnika. U gradu je bilo u znatnoj mjeri narodnjačko raspoloženje, pa se i Smrkinić kao kandidat priklanjao narodnjacima. Korčulanski političar nešto kasnijeg vremena Josip Zafron tvrdio je kasnije g. 1896, kako su se na Plokati korčulanskoj tada pjevale rodoljubne pjesme »Još Hrvatska nij' propala«, »Slavljani na noge se dižite« i »Rado ide Srbin u vojnike« (ovo

posljednje očito u raspoloženju zajedničke političke suradnje Hrvata i Srba u to vrijeme). No kad je Smrkinić došao na Sabor u Zadar, predobio ga je vođa dalmatinskih autonomaša poznati dr Ante Bajamonti iz Splita, te je prešao k autonomašima, a daljnja njegova faza bila je, da se iščahurio u Talijana, dapače postao vođom autonomaša u Korčuli. U gradu Korčuli i do novijih vremena bio je znatan upliv uglednijih vodećih osoba, pa je i Smrkinić tim svojim novim držanjem privukao u autonomaški tabor dosta građana. Ipak kad je Bajamonti bio u ime jednog dijela takozvanih liberalnijih autonomaša g. 1864. sklopio s narodnjacima takozvani liberalni savez uperen protiv vlade, Smrkinić je pristajao uz vladu. Brzo se raspao taj savez, te se svi autonomaši opet nađoše skupa.[26] No pri drugim izborima za Dalmatinski sabor g. 1864. nađoše se u gradu Korčuli dva protukandidata, oba iz svećeničkih redova, vladin autonomaš šibenski biskup Ivan Zafron, koji je g. 1848—1849. bio u narodnim redovima i surađivao u Zori Dalmatinskoj, ali ostao do smrti čovjek slavenskih osjećaja, i kao narodnjački kandidat poznati nam već don Petar Franasović, a bio je i treći kandidat politički dovoljno neizrazit Jerko Giunio.[27] Zafron je iste te godine 1864, ranije od izbora, prigodom pastirskog pohoda u siječnju u Skradinu izrekao i ove riječi: »... treba da se staramo, koliko je više moguće našem puku učionice zavodit, i to na njegovu narodnom jeziku; jer kad bi na kom drugom, onda bismo njegov jezik srušili. Dobro je da mi staramo poznati strane jezike; ali naš samo može biti kao jedan most, preko koga, ono što po naših silah pribavimo znanja, izobraženja i prosvjete od drugi narodah, puku dodavati«.[28] Autonomaški kandidat Zafron prošao je s pretežnom većinom. Tome je mnogo pridonio dalmatinski namjesnik Lazar Mamula, inače Ličanin, ali provoditelj vladavine politike pomaganja autonomaša, posebno g. 1864. vladinih autonomaša. Mamula je održao brodograditeljima i kamenarima, tim glavnim predstavnicima privredne djelatnosti u Korčuli, govor na hrvatskom jeziku te time oduševio obrtnike i radnike, pa nije čudo, što je izišao, pripomognut i drugim utjecajima, kandidat kojeg je preporučio Mamula.[29]

K tome tada se već agitiralo u Korčuli s time, da će vlada Korčulanima sagraditi brodogradilišni dok, pa je i to djelovalo.[30] Pitanje doka bilo je zaista podržavano naročito od izabranog eto zastupnika Zafrona, te je bilo i dalje aktuelno, a dalmatinski zastupnici nastojali su, da i ne bude samo izborno obećanje, pa su oko toga radili i narodnjaci. 15. prosinca 1866. jedna skupina zastupnika na pokrajinskom saboru podnijela je obrazloženu predstavku, kojom predlaže mjere za unapređenje brodogradnje u Korčuli, među njima i gradnju brodogradilišnog doka. Tu su predstavku potpisala uz autonomaške zastupnike i tri narodnjaka, među njima isti Mihovil Pavlinović i Kosta Vojnović, tadašnji zastupnik izbornog kotara vanjskih općina Korčule — Pelješca — Stona. Sabor je prihvatio tu predstavku. Pitanje doka javljalo se kao agitaciono sredstvo i pri izborima za pokrajinski sabor g. 1867, pri kojima je ponovno izabran Ivan Zafron, ali tada ipak već manje primamljivo, pa i g. 1870. Iako je sabor prihvatio zaključak o gradnji doka, on se nije nikada sagradio. Jamačno to i nije zavisilo od sabora, već od dru-

[26] O Smrkiniću među ostalim vidi Il Nazionale g. 1864. brojeve 58, 71, 103.
[27] Vidi među ostalim Il Nazionale g. 1864. broj 48 i 51.
[28] Prilog uz Narodni list broj 13 g. 1864.
[29] Il Nazionale br. 25 g. 1864.
[30] Prilog uz Narodni list br. 49 g. 1864.

gih faktora.[31] Pri daljnjim pokrajinskim izborima broj glasova za hrvatskog narodnog kandidata je sve više jačao, ali tek g. 1884. izabran je, i to uskom većinom, prvi put narodnjački kandidat dr. Josip Zafron za gradskog zastupnika Korčule, i otada dalje grad Korčula uvijek bira hrvatskog kandidata. Josip Zafron, eto narodnjak, bio je sinovac autonomaša biskupa Ivana Zafrona. Dok je u gradu Korčuli trebalo mnogo borbe, dotle su seoski birači otoka Korčule već g. 1861. većinom birali hrvatskog kandidata. Otok Korčula, područje poluotoka Pelješca i područje Stona sačinjavalo je jedan kotar vanjskih općina, koji već od g. 1861. stalno bira hrvatskog zastupnika.

Prije nego što progovorimo o prvim općinskim izborima u Korčuli g. 1865, valja iznijeti nešto o ljudima s Korčule, koji su se već g. 1848—1849. isticali u narodnim redovima. O Smrkiniću ćemo imati prilike još govoriti, a o svećeniku Ivanu Zafronu, kasnijem šibenskom pa dubrovačkom biskupu do smrti g. 1881, kao ustrajnom Slavo-Dalmatu već smo rekli. Možemo u vezi s njime još nešto spomenuti. Kad je g. 1866. Štrosmajer dao svojim obilatim darom inicijativu za stvaranje sveučilišta u Zagrebu, koje su nazivali jugoslavenskim, počeli su se skupljati prilozi, pa također u Dalmaciji. Pod naslovom »Prilozi za Jugoslavensko sveučilište« u broju 104 Narodnog lista g. 1866. zapisan je, među ostalima, i biskup Zafron sa 20 forinti. Osim njega, priloge su davali i razni drugi istaknuti autonomaši. Don Petar Franasović ustrajao je i nakon g. 1861. sve do svoje smrti g. 1883. u narodnim redovima, pa je kasnije kao župnik sela Trsteno kraj Dubrovnika bio u redovima ljudi oko dubrovačkog časopisa »Slovinac«, koji je izlazio g. 1878—1884. i zagovarao južnoslavensko narodno jedinstvo Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara pod imenom slovinskim. Franasović se priznavao Hrvatom. Pred crkvom u Trstenom stoji njegov skromni grob s natpisom:

NEZABORAVLJIVOM LJUBLJENOM DUM PETRU FRANASOVIĆU
TRSTENSKOM ŽUPNIKU VRLOMU KNJIŽEVNIKU VATRENOMU
RODOLJUBU POČASTNOMU KANONIKU KOJI PREMINU
DNE 5. PROSINCA 1883. U 63. GODINI UCVILJENI PRIJATELJI
RODBINA P.

Potanje o životnom toku Andrije Alibrantija neznamo. Bio je kanonik zbornog kaptola u Korčuli, a kasnije kanonik katedralnog kaptola u Dubrovniku sve do svoje smrti g. 1903. Bavio se i pisao o korčulanskoj povijesti. Ne znamo točno u kakvim peripetijama, ali od nekadašnjeg mladog čovjeka jakih slavenskih osjećaja godine 1848. iščahurio se tokom vremena u Talijana, ali i tada pišući govori o pretežno slavenskom karakteru Dalmacije, uznosi Hrvate narodnjake dum Đura Pulića i Luku Svilovića, te je i spjevao hrvatsku koledarsku pjesmu o sv. Martinu, a prigodom otkrića Gundulićeva spomenika g. 1893. u Dubrovniku slavi, doduše na talijanskom jeziku, tog slavnog pjesnika i pri tome Dubrovnik kao slavensku Atenu.

Zanimljiv je politički put svećenika Marka Kalođere, kojeg smo g. 1849—1850. spomenuli kao slavitelja bana Jelačića. Poslije postade kotorskim biskupom. G. 1861. bio je biran od predstavnika bokeljskih općina u delegaciju, koja je imala poći k caru, da zagovara sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Znak, da su imali u nj takvo povjerenje, ali on se ne odazva.[32] Kasnije prista-

[31] Među ostalim vidi Il Nazionale br. 88 g. 1864. i Prilog uz Narodni list br. 91 g. 1864; Atti della Dieta Provinciale Dalmata. Sessione VI. Anno 1866. str. 311—312); Il Nazionale br. 52 g. 1870.
[32] Vidi A. M.: Boka i ustavni pokret (Jubilarni broj Narodnog lista 1912. str. 69).

de otvoreno uz autonomašku stranu te je postavši splitski biskup g. 1866. bio uz Bajamonta i radio u tom pravcu, ali napokon postade narodnjakom, te je i on živo radio g. 1882. u borbi narodnjaka za pridobivanje splitske općine. Toliko se zalagao za hrvatsku stvar, da su mu narodni ljudi oprostili njegovo ranije pristajanje uz autonomaše, te je bio od narodnjaka visoko poštovan, što je naročito došlo do izražaja pri njegovu pogrebu g. 1888.[33]

Među mladim ljudima, koji se počinju isticati u prvoj fazi narodnog preporoda u Dalmaciji, bio je mladi svećenik don Petar Bačić, kojeg vidimo kao pretplatnika Ljubićeva izdanja Hektorovićeva Ribanja g. 1846. Od g. 1863. do 1881. bio je župnik i dekan u Stonu. Od g. 1876. do 1883. bio je u Dalmatinskom saboru hrvatski zastupnik izbornog kotara vanjskih općina Korčule — Pelješca — Stona. Za vrijeme bosansko-hercegovačkog ustanka protiv Turske g. 1875—1876. i u Stonu je postojao odbor za pomaganje ustanika i hercegovačkih bjegunaca, a glavni u tome odboru bio je Bačić. Sačuvano je u vezi s ustankom njegovo dopisivanje s prvacima narodne stranke te s ustaničkim vođama i crnogorskim komandantima, koji ga svi cijene kao velikog rodoljuba.[34]

Spomenuli smo one ljude, koji su se kao mladi svećenici i bogoslovi počeli isticati od g. 1846—1849. u narodnim redovima, da bismo vidjeli daljnji njihov politički tok. Možemo ovom prilikom još spomenuti rodoljubnog svećenika iz Blata, koji se istakao izvan svog otoka. To je don Antun Gavranić, župnik sela Stravče u Konavlima, koji se borio za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i tu misao propagirao u Konavlima, skupa s ostalim rodoljubima, osobito Đurom Vragolovom. Jedna od glavnih zasluga njihovih bila je, što je u izbornom kotaru vanjskih općina Dubrovnika — Cavtata bio izabran g. 1861. don Đuro Pulić. Don Marin Gavranić bio je g. 1861. uhapšen skupa s Đurom Vragolovom i seljakom Antunom Bećirom, te su tek nakon petnaest mjeseci istražnog zatvora g. 1862. pušteni na slobodu. Proces Vragolova i drugova naišao je na silni odjek u cijelom slavenskom svijetu[35]

Kao vođa narodnog pokreta na Korčuli javljao se od g. 1861. dalje Rafo Arneri, bilježnik. Iako odgojen u talijanskim školama s boljim poznavanjem talijanskog jezika nego hrvatskog cijelog života do svoje smrti g. 1899. ističe se kao žarki hrvatski rodoljub. Već smo istakli, da su se tek od g. 1865. vršili u Dalmaciji izbori za općinska predstavništva, jer ih je prije uglavnom postavljala vlada. Ipak nije još postojalo opće jednako pravo glasa, već su postojala tri tijela: prvo tijelo najmalobrojnijih izbornika, u kojem bijahu najjači porezovnici i osobe s visokom školskom kvalifikacijom; drugo tijelo sa srednjim izbornicima — porezovnicima; i treće tijelo s najnižim porezovnicima, ali i najbrojnije. No svako tijelo dobivalo je jednaki broj općinskih vijećnika. Općinski izbori g. 1865. u Korčuli nijesu provedeni bili po širem političkom programu već po lokalnim interesima. Među općinskim prisjednicima bio je i vođa narodnjaka Rafo Arneri, a g. 1867. i Smrkinić je ušao u općinsku upravu kao prisjednik, ali je ostao u suprotnosti prema većini općinske uprave. G. 1867. u raznim političkim akcijama ova općinska uprava

[33] Nekrolog napisan od Dinka Politea u Obzoru g. 1888. a zatim tiskan u »Izabrani članci. I dio. II. svezak, Donja Tuzla« (bez godine izdanja).

[34] Marko Vego: Korespondencija ustaničkih vođa u hercegovačkom ustanku 1875—1876. god. s don Perom Bačićem iz Stona (Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu sveska XI — g. 1956).

[35] O tom procesu vidi Ivo Šeman: Proces braće Vragolov i drugova (Jubilarni broj Narodnog lista g. 1912); G. Novak: Veleizdajnički proces u Dubrovniku godine 1861—1862. (Anali Historijskog instituta u Dubrovniku III — g. 1954); Stijepo Obad: Uloga braće Vragolova i drugova u Narodnom preporodu (Dubrovački vjesnik br. 613 g. 1862).

bila je dapače pronarodnjačka, o čemu sam opširnije pisao u spomenutom već članku »Iz narodnog preporoda na Korčuli od g. 1860. dalje«. G. 1868. zaplovila je općinska uprava u autonomaške vode, te je Rafo Arneri dao ostavku na položaju prisjednika, a ostao dalje samo općinski vijećnik. No te iste godine 1868. bijahu novi općinski izbori u Korčuli. Skupa su i pri izborima za vijećnike i kasnije u samom vijeću nastupile narodna stranka i novostvorena lokalna građanska stranka, koja je nastala time, što je dio autonomaša napustio bio autonomašku stranku. Kotarski poglavar Ivan Avoscani, kasnije jedan od vođa talijanaških u Dubrovniku, postavivši se očito na stranu autonomaša, činio je svakovrsna nasilja, poništavajući mandate, te se tako nasiljem isfabricirala umjetna većina od samog jednog glasa, koja je izabrala autonomaškom načelnika poznatog nam već Ivana Smrkinića.

Godina 1870. značila je pobjedu narodnjaka pri izborima za Dalmatinski sabor. Grad Korčula je i ovaj put izabrao autonomaškog zastupnika, ali je vođa korčulanskih narodnjaka Rafo Arneri ušao u sabor kao zastupnik izbornog kotara vanjskih općina Korčule — Pelješca — Stona i držao taj mandat do g. 1876. Narodni duh bio je u gradu Korčuli već znatno uznapredovao, te je 13. svibnja g. 1871. osnovana bila **Narodna Slavjanska Čitaonica,** koja je kasnije promijenila ime, **a čiju stogodišnju obljetnicu osnutka također slavimo.** Prva prostorija čitaonice bijaše u kući čiji je vlasnik bila obitelj Kalogjera iz Blata na trgu pred katedralom.[36]

Značajan politički događaj za Korčulu bijahu općinski izbori provedeni 21, 22 i 23. kolovoza 1871. Ovaj put pobijedi narodna stranka u drugom i trećem tijelu te tako dobije većinu u općinskom vijeću. Pobjedi u trećem tijelu pridoniješe sela, ali i drugo tijelo je također u većini glasovalo za narodnjake. Kao općinski načelnik bi izabran Rafo Arneri. **Ovo je bila velika narodna pobjeda. Otada dalje Općina Korčula nalazi se u narodnim rukama. Ovo je bez sumnje najznačajnija obljetnica od sviju koje ove godine slavimo.** No kada promatramo i ovu narodnu pobjedu u Korčuli i ostala pridobivanja općina u Dalmaciji, obično se na to gleda jednostrano. Moramo spomenuti posebno sada za Korčulu, da su u stvari izraziti autonomaši vrlo kratko prije toga vladali Korčulanskom općinom. Najprije treba reći, da je sve do g, 1864. općinska predstavništva postavljala vlada, pa ako su ponegdje i ponekad imali u njima upliva autonomaši, to su općine živjele uglavnom kao lokalne ustanove većinom apolitičnog karaktera, a tek od g. 1865. imaju one političko značenje. Tako se ni za Korčulansku općinu do g. 1865. ne može reći, da je bila autonomaška, pa ni za onu općinsku upravu od g. 1865—1868. ne može se to kazati, jer je bila lokalistička,štoviše g. 1867—1868. je nastupala i pronarodnjački. Tek je g. 1868. nastupala autonomaški, a za onu novoizabranu općinu od g. 1868—1871. vidjesmo, da je izabrana nasiljem. U stvari Korčulanska općina bijaše u autonomaškim rukama tek razmjerno kratko vrijeme g. 1868—1871. Dakle g. 1871. zapravo nije ni osvojena bila neka jaka dugotrajna autonomaška tvrđava, te s tog gledišta ni ne valja to dobiće slaviti. Godine 1871. zapravo je bio prvi veći okršaj korčulanskih Hrvata i autonomaša, u kojem je narodna stranka odmah pobijedila, pa s tog gledišta treba gledati na ovu narodnu pobjedu.

Zgodno će biti osvrnuti se sada prigodom ovih obljetnica na daljnji tok političkog života na Korčuli i upotpuniti s onim, što u spomenutom članku

[36] Il Nazionale br. 63 g. 1871.

nijesam bio kazao, a svako daljnje istraživanje dat će mogućnosti novim saznanjima. Pri novim općinskim izborima g. 1875. upeše autonomaši ponovno sve sile, da dobiju Korčulansku općinu, no narodnjaci dobiše i ovaj put većinu u II i III izbornom tijelu, ali vladin povjerenik, koji je favorizirao autonomaše, htjede sa sobom odnijeti izborne spise u svrhu falsificiranja izbora, ali prisutni narodnjaci silom to spriječiše. Zbog navodnog nasilja odlukom kotarskog poglavarstva Rafo Arneri bi lišen načelničke časti, no taj spor dopre i do samog carskog Beča, te vrhovna odluka iz glavnog grada države uspostavi Arnera za načelnika. Ovaj je događaj odjeknuo po hrvatskim krajevima, pa o njemu piše i zadarski Narodni list, a zagrebački »Obzor« u broju 120 od 29. svibnja 1875. donosi članak **Divljačtvo dalmatinskih ortačara,** gdje **ortačarima** imenuje autonomaše u sprezi sa sklonim im birokratima, i u tom članku među ostalim iznosi i ovaj korčulanski događaj.

G. 1871. bila je tristogodišnjica turske opsade Korčule od g. 1571, te je već spominjani Petar Franasović izdao hrvatski prijevod latinskog opisa arcidijakona Rozanovića o toj opsadi. U uvodu datiranom 28. travnja 1871, dakle prije i osnutka čitaonice i prije općinskih izbora, on se osvrće i na savremene političke prilike. Naslućuje skori preporođaj te govoreći o pripremama za proslavu jubilarne obljetnice veli: »Pa hajde ti da odoliš ovakijem čuvstvima! Osobito kad slutiš u ovakijem pojavama nesumnjivi znak skoroga preobraćenja, i očitu pritegu ka prirodnome življu sa strane zavedene svoje braće. Koju šmrlingovo samosilje, i njegovijeh hrtića vuhvenost ulovi mamom tolik više priteživijeh kolik manje izvedivijeh obećanja. Odsudni pako udarac — a i najsmiješniji — podade im obećani docks! A oni priprosti ko su, nijesu se sjetili da u sadašnjim okolnostima, u Korčuli docks bio bi trošak bez smijera i bez cilja: van da nijesu šmrlingovci, u izućnosti postvorišta i pojmova svojijeh obilnijeh glava izumieli za nj' kakvu novu vananravsku prekomorsku trgovinu s Eskimpzima i Patagoncima, il' sa novom — Kaledonijom! Ama nečudimo se pogreški prostijeh ljudi, gdje se pustio zavesti njihov pouzdanik, ludo orugje sebičnjaka koji, mješte ponugjene mu bogate žetve — na koju za sebe samo smijeraše — ostaviše mu milostinjsko paljetkovanje«. Franasović govori ovdje o šmrlingovcima. Antun Schmerling bio je austrijski ministar predsjednik g. 1860—1865, dakle u doba prvih i drugih pokrajinskih saborskih izbora, g. 1861. i 1864, kad su austrijska vlada i njezin eksponent dalmatinski namjesnik Lazar Mamula naročito pomagali autonomaše i kad se u Korčuli g. 1864. agitiralo sa strane vlade i njezinih pristaša, birokrata i autonomaša, nazivanih od Franasovića prema Schmerlingu porugljivo šmrlingovcima, obećavanjem doka. Doduše vidjeli smo, da su se za dok u Korčuli zalagali i narodnjaci Pavlinović i Kosta Vojnović, no uza sve to Frasanović drži, da dok u Korčuli ne bi imao smisla. Ne mislimo se sada upuštati u to, koliko je mišljenje Franasovićevo ispravno, ali evocira u nama predimenzioniranost pri izgradnji velikog industrijskog brodogradilišta u Korčuli za naših dana, koje je doživjelo neuspjeh, a njegovo izrugivanje prekomorskom trgovinom s dalekim zemljama podsjeća nas na to, kako je onaj lukavi brodovlasnik iz daleke Danske kao naručitelj brodova u Korčuli izigrao pred nekoliko godina naivne Korčulane. Ne znamo inače, koja je ono osoba, na koju cilja Franasović kao na pouzdanika »prostijih ljudi«.

Uz slavjansko ime na Korčuli se u to doba upotrebljava i ime **hrvatsko.** Oko izdavanja Franasovićeva prijevoda naročito je mnogo radio prijatelj mu Vicko Zafron. Za to se zalaže mnogo Zafron u Narodnom listu. U broju 103

od 4. prosinca 1870. objelodanjuje »Poziv na predbrojenje prevoda u **Hrvatski** jezik djela »Poviest obsjede Korčule god. 1571 Antuna Rosanića«, a u broju 10 od 4. veljače 1871. u sličnom pozivu veli: »Na 15 kolovoza 1571 završuje treći viek od one zgode po nas toli slavne, po nas i po cielo **hrvatsko pleme.** Za to odlučio sam obielodaniti **hrvatski** tom slavnom prigodom, poviest velikog Rosanića ob onom obsjedu . . .« Još nekoliko mjeseci stoje pod dojmom hrvatske pobjede na općinskim izborima u Korčuli, te Narodni list objelodanjuje u broju 1 od 3. siječnja 1872. pjesmu poslanu iz Blata s datumom od 14. prosinca 1871. pod naslovom »Kolovođam Korčulanskijem imenito Rafu Arneriću skoro imenovanom Načelniku Pjesan«, a u toj pjesmi čitamo i ovu kiticu:

Izmedj svijeh **Hrvatica** vila
Tankim glasom na sve grlo pjeva,
Što nas bijelim zadojila mliekom,
Bjelim mliekom jezikom **hrvatskim.**

Osim općine grada Korčule, koja je obuhvaćala sela Lumbardu, Račišće, Žrnovo i Pupnat, na otoku je postojala i općina Blato, koja je obuhvaćala osim Blata i sela Čaru i Smokvicu te Velu Luku.. Vela Luka izdvojila se kao posebna općina g. 1898. Zanima nas, kako je stvar s općinom bila u Blatu. Blato, priznato kao varoš (trgovište) već g. 1838, imalo je također autonomaša, iako znatno manje nego u gradu Korčuli. Nejasno je još i do danas pitanje općine Blata od g. 1865. do nekog stanovitog vremena. Ni Dinko Foretić, pisac izvrsne i opširne povijesne studije »Borba za ponarodnjavanje općina u Dalmaciji (1865—1900)« izdane u zborniku »Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Matica hrvatska Zagreb 1969« nije posve na čistu s općinom Blato. Treba u tom pravcu još proučavanja, pogotovo na izvorima u samom Blatu. G. 1865—1869, naime do svoje smrti, bio je općinski načelnik Blata Nikola Ostoić, posjednik, poznat i kao zaslužni povjesničar Korčule, i to prvenstveno po svojem djelu talijanski pisanom g. 1858 »Povijesni prijegled otoka Korčule«, ali tiskanom posmrtno tek g. 1878, i po svojoj arheološkoj zbirci, arhivi i biblioteci, čuvanoj sada u Samostanu Kćeri milosrđa u Blatu. Pisao je također na hrvatskom. Ponekad se čulo o njemu, da je naginjao ka autonomaštvu, a Ivo Ostoić u biografskim crtama o njemu g. 1953. piše ovo: »Zanašao se je i za ondašnjim narodnim pokretom, te se je dopisivao i sa pok. Mihom Pavlinovićem i pok. Nikolom Tomaseo. Jugoslavenska akademija u Zagrebu imenovala ga svojim muzealnim povjerenikom, ali ga je imenovanje zateklo, kad je baš umro. G. prof. S. Ljubić u ime Jugoslavenske akademije piše 15. III. 1869. njegovom sinu prigodom vijesti o smrti: »Ta viest dakako nas teško ucvielila, budi što je pokojnik, kako je opće poznato, poštena duša bila i pravi rodoljub, bud što smo se i za uspjeh ovoga zavoda mnogo pouzdavali u njegovu znanost i ljubav navlastito na okupljanja i sabiranja starinskih predmeta, na kojih obiluje taj otok«.[37] Možemo reći svakako, da su u ono doba pri općinskim izborima u mnogim mjestima još prevladavali lokalni interesi i obziri, pa je sigurno i Nikola Ostoić bio izabran kao ugledna i uplivna ličnost zauzeta za probitke mjesta. I zaista kao načelnik mnogo se zalagao za interese Blata, naročito u pitanju raspodjele općinskih dobara iz-

[37] U predgovoru knjizi »Nikola Ostoić«: Vela Luka. »Historijsko-topografski prikaz« pod naslovom »Predgovor«. O piscu ovih bilježaka str. 7. O Ostoiću vidi Vid Vuletić — Vukasović: Slovinstvo na otoku Korčuli (Slovinac g. 1881., br. 18, str. 351) i Stjepan Kastropil: Nacrt za književnu povijest otoka Korčule do sredine prošlog stoljeća str. 125.

među Blatske i Korčulanske općine, kad je opravdano tražio, da općinska dobra na teritoriju Blatske općine, koja je još držala i uživala Korčulanska općina, pripadnu Blatu.[38]

No za raspoloženje općinskog vijeća u Blatu važno je istaknuti jednu činjenicu. Do g. 1867. većinom je i u pučkim školama bio talijanski jezik nastavni. Kad je g. 1867. u Dalmaciji bilo aktuelno pitanje, hoće li u pučkim školama biti nastavni jezik hrvatski ili talijanski, tražilo se u tom pitanju izjašnjenje svakog pojedinog mjesta. K tome padale su razne izjave u prilog jednom ili drugom jeziku, a izjašnjavale su se i općine. U gradu Korčuli bilo je važno pitanje nastavnog jezika u nižoj realnoj gimnaziji. Blatska općina nije doduše zauzela službeno stanovište, ali je od 32 općinska vijećnika njih 18, među njima i dva prisjednika, dakle većina, u broju 99. Narodnog lista od g. 1867. dala izjavu, koja odiše žarkim hrvatskim patriotizmom s izričitim spomenom **hrvatskog** imena, a kojom se zalažu za hrvatski jezik u školama i naročito u korčulanskoj realnoj gimnaziji.[39] G. 1870—1877. bio je načelnik Blata Franko Kalogjera. Prema nekim okolnostima se zaključuje, da je, ako ne sve općinsko vijeće, a ono uprava naginjala k autonomaštvu, ali mislim, da stvar valja još bolje proučiti.[40] G. 1879—1884. općinski načelnik bio je Antun Kunjašić. Otada se nesumnjivo nalazila Općina Blato u hrvatskim rukama te je i ona poput brojnih hrvatskih općina pozdravila dolazak Splitske općine u narodne ruke g. 1882. ovim pozdravom »Splitu gnjezdu sivih sokolova i slavnih junačkih branioca svetih narodnih hrvatskih prava občina Blatska kliče: Slava! Načelnik Kunjašić«.[41] Razumljivo je, kad je Vela Luka dobila g. 1898. svoju općinu, da je to odmah bila hrvatska općina. Inače u Blatu je bilo i čišto lokalnih momenata i borba pri biranju općine i općinskog načelnika. Kanonik don Petar Bačić st. napisao je i objelodanio tiskom g. 1888. satiričku pjesmu »Zbor za načelnika u Blatu na Korčuli godine 1888. Poruka i očitovanje Starca Svetogorca«. Vrijeme je daleko odmaklo, da bismo u toj pjesmi prepoznali sve osobe, ali korisno bi bilo, kad bi neki Blaćanin intelektualac starije generacije, ljubitelj povijesti, pokušao dati komentar ovoj satiri.

Hrvatski narodni duh na otoku Korčuli razvija se i dalje. Kad je osnovana čitaonica u Blatu, sigurno ne znamo, ali godine 1882. i **Blatska čitaonica** pozdravlja hrvatsku pobjedu na općinskim izborima u Splitu ovim riječima: »Pobjeda Splita pobjeda je naša. Neumornim boriocem slava«. Kasnije je čitaonica zamrla, i ponovno osnovana g. 1897 kao **Hrvatska čitaonica.** Inače hrvatsku pobjedu u Splitu pozdravili su s otoka Korčule prema pozdravima tiskanim u Narodnom listu: Općina Korčulanska, iz Blata još skupa zastupnik Bačić i Šeman, te iz Vele Luke devet potpisnika, na čelu im Ivo Petković, seoski glavar, i Frano Četinić župnik.[42]

God. 1883. osniva se u Korčuli »Korčulansko Pjevačko društvo sv. Cecilije«- prvo pjevačko društvo u Dalmaciji, koje je odmah počelo s djelovanjem, a osim pjevačkog zbora i solista tokom vremena imalo je tamburaški zbor i dramatsku družinu. Prvih decenija živahno je djelovalo, a kasnije bi se čas

---

[38] O podjeli općinskih imanja vidi i Il Nazionale br. 37 i 42 g. 1864. O općinskim izborima u Blatu, o prilikama u Blatu i o Nikoli Ostoiću: Il Nazionale g. 1865. br. 72 i 77; g. 1866. br. 69, 74, 76, 79, 85, 92; g. 1867.br.7, 95, 98, 100; g. 1868. br. 47; g. 1869. br. 79 i 82; g. 1870. br. 51.

[39] Vidi V. Foretić: Iz narodnog preporoda na Korčuli od godine 1860. dalje (časopis Dubrovnik dvobroj 3—4 g. 1862. str. 41—42). Na strani 42 retku 4 mjesto **32 vijećnika** treba biti **18 vijećnika.**

[40] Dinko Foretić: Borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji (zbornik Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1869. str. 136—137).

[41] Narodni list br. 59 g. 1882.

[42] Narodni list br. 59 i 60 g. 1882. Vidi i brošuru: 1897—1927. Spomenica Jugoslavenske čitaonice u Blatu. Prigodom proslave tridesetogodišnjice njezinog djelovanja, Dubrovnik 1927.

zapustilo čas živnulo, a trajalo je sve do g. 1941. Društvo je imalo hrvatski karakter, ali u prvo vrijeme sudjeluju u njemu i poneki autonomaši.

Već smo spomenuli, kako grad Korčula bira od g. 1884. hrvatskog gradskog zastupnika za Pokrajinski sabor. To je bio od g. 1884. sve do svoje smrti g. 1910. dr Josip Zafron, odvjetnik.

Na mjestu općinskog načelnika u Korčuli dolazi do promjena. Od g. 1871—1878. bio je načelnik Rafo Arneri, vođa Hrvata u Korčuli, zatim njegov brat Jerolim g. 1878—1880, a po tome opet Rafo g. 1880—1888. Kako sam Rafo Arneri u svojoj autobiografiji veli, dao je ostavku jer je smatrao, da je lokalni program na dobrobit Korčule ispunio te može daljnje vođenje općine prepustiti drugome, a više se posvetiti općem narodnom radu. Za općinskog načelnika Korčule izabran je vrli hrvatski rodoljub pomorski kapetan Frano Slavić, koji je bio u toj funkciji g. 1889—1897. Sve donedavna postojala je o njemu u Korčuli tradicija, kako mu je austrijska vlast oduzela brevet. Sve do austro-ugarske nagodbe g. 1868. vijala se i na trgovačkim brodovima austrijska crveno-bijelo-crvena zastava, koja nije bila njemačka nacionalna, već austrijska državna. Nakon nagodbe uvela se zastava austro-ugarska, naime pola zastave austrijske a pola madžarske, tako da je gore bila skroz crvena boja, u sredini skroz bijela, a dolje pola crvene i pola zelene boje. Mnogi naši kapetani kratili su se dugo vremena prihvatiti takvu zastavu, jer Madžari nemaju ni pedalj mora, a priznat im je udio u zastavi, koja se na moru vije. Kad se nakon dugog oklijevanja nijesu htjeli pokoriti, vlast im je oduzela brevet, naime dozvolu plovidbe. Među njima bio je i kapetan Slavić te je on zatim plovio na ruskom brodu. Inače dok je plovio i na austrijskim brodovima, vijao je, kao i mnogi drugi pomorski kapetani, na prvom jarbolu hrvatsku zastavu. U Gradskom muzeju u Korčuli imamo dvije akvarelne slike brodova poznatog francuskog slikara Antoine-a Rouxa iz Marseille-a, i to brodova, na kojima je plovio Slavić. Oba su broda iz g. 1871. Prvi je pod austrijskom zastavom, ali na prvom je jarbolu hrvatska narodna zastava. Drugi je brod ruske zastave, na kojem je Slavić bio zapovjednik.

Kazali smo, da se u prvo vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji uz hrvatsko pretežno upotrebljavalo slavensko ime, no tokom vremena, osobito otkad se Srbi g. 1879. otcijepiše od narodne stranke, počelo se sve više upotrebljavati i afirmirati ime hrvatsko, te se i stranka nazivala narodno-hrvatska stranka. Budući da je to bila većinska stranka u Dalmatinskom saboru, a jer je željela postići od austrijske vlade i razne koristi za narodnu stvar, vodila je kadikad u dobroj namjeri oportunističku politiku. No radikalniji patrioti nijesu bili zadovoljni time, te se i u Dalmaciji počelo širiti raspoloženje za radikalniju hrvatsku stranku prava. Od mlađih ljudi tu bijahu Ante Trumbić, Josip Smodlaka i Frano Supilo, a od starijih narodnjaka pristupiše neki u tu stranku, među ostalima i Juraj Biankini, urednik Narodnog lista, i naš Rafo Arneri. Za njim se povede znatan dio korčulanskih Hrvata, pa je i Općina dobila pravaški karakter, tako da se i u Korčuli g. 1894. stvorila organizacija hrvatske stranke prava, a Rafo Arneri postade i članom Središnjeg odbora stranke prava u Dalmaciji.

U toj jačoj atmosferi afirmacije hrvatskog narodnog imena i kod narodnjaka i kod pravaša, razna društva u Dalmaciji, naročito čitaonice, koja su prvobitno nosila **slavjansko** ime, promijeniše u hrvatsko. Tako Narodna slavjanska čitaonica u Korčuli, sačuvavši svoj pravni i stvarni kontinuitet, voljom i odlukom članova prozva se g. 1893. **Hrvatska čitaonica,** i to potvrdilo Na-

mjesništvo g. 1894. O tom je stigla Narodnom listu brzojavna vijest od 13. studenog 1893, u kojoj se među ostalim kaže: »Danas, nakon duge 23 godine, naša čitaonica prozvala se svojim pravim imenom hrvatskim«.[43] Osim promjena imena još se tada g. 1894. raspravljalo i inače o promjeni pravila.[44] To je bilo doba, kad se hrvatsko ime u Dalmaciji sve više isticalo pa se g. 1893. i šibenska čitaonica prozvala Hrvatska čitaonica.[45] I u Korčuli se počev od g. 1871. to ime sve više ističe, što dolazi do izražaja u raznim dopisima u Narodnom listu.[46] Budući da su se u korčulanskoj Gradskoj glazbi ugnijezdili bili autonomaši, Hrvati, mjesto da je nastoje predobiti, odvojili su se i osnovali su g. 1892. svoju glazbu, koju odmah prozvaše **Općinskom hrvatskom glazbom.** Odmah u istoj godini posjetila je glazba na dan Male Gospe selo Žrnovo na poziv i želju seoskog glavara Nikole Cebala, a dopis u Crvenoj Hrvatskoj br. 35—36 iz Žrnova piše o tome ovako: »Njegovoj želji odgovorila u tili čas kita odlučnijeh rodoljuba, pa tako oko tri sata po podne eto nam nove hrvatske glazbe. Žrnovo zauprav još ne pamti toli silu ljudi u svome krilu, da ih je bila divota vidjeti u onome poduljemu triumfalnome ophodu.« Postoji

fotografija iz g. 1898, gdje je u uniformama prikazana ova glazba pod naslovom »Korčulanska Općinska Hrvatska Glazba 29 Maja 1898«. Kao predvodnika (kapobandu) prepoznajemo Anta Jerićevića (starijeg) s hrvatskom trobojnom trakom preko ramena, a kao članove uprave skupa s glazbarima vidimo Pera Tedeskija, trgovca, i Mitra Ivančevića, trgovca.

I u općinu Blato prodrla je pravaška misao, te su g. 1894. pravaši pobijedili na općinskim izborima, ali dotadašnji općinski načelnik narod-

[43] Narodni list br. 77 i 94 g. 1893.
[44] O tom je u Gradskom muzeju Korčule sačuvan zapisnik iz g. 1894, a docent zadarskog Filozofskog fakulteta dr Stijepo Obad dostavio mi je iz Historijskog arhiva u Zadru iz registra društava u Dalmaciji također odnosne podatke, na čemu mnogo zahvaljujem.
[45] Narodni list br. 102 g. 1893.
[46] Osim već spomenutog vidi među ostalim Narodni list g. 1893. br. 3, 19, 36.

njak Ivan Batistić-Dúpe, o čijoj se lukavosti do nedavna pripovijedalo po otoku Korčuli, uspijevao je još odrvati staru općinsku upravu i vijeće, a tek g. 1896. predana bi Općina pravašima, pa općinskim načelnikom postade Ivan Petković-Kovač, veleposjednik, koji ostade načelnikom do novih izbora g. 1898. Pri novim izborima dođe Blatska općina opet u narodnjačke ruke, a ti izbori bijahu, poslije nego što se Vela Luka otcijepila. Načelnikom bi izabran Frano Ostoić, sin historičara Nikole, i ostade do g. 1905. Pravaši uložiše utok protiv ovih općinskih izbora, ali bi odbijen. Dopisnik Crvene Hrvatske u broju 8 od g. 1900. napada općinu, a za Ostoića kaže, da je autonomaš.[47] U općoj narodnoj atmosferi ponovno bi g. 1897. uz veliko oduševljenje hrvatskog patriotizma ustanovljena čitaonica pod imenom Hrvatska čitaonica.

U Veloj Luci je već g. 1891. osnovano društvo **Hrvatski napredak** sa čitaonicom. Račišće je osnovalo **Hrvatsku čitaonicu** g. 1904, a Žrnovo je također imalo **Hrvatsku čitaonicu**, a u predjelu Podstrani **Bratsku slogu** osnovanu g. 1911. Račišće je tada bilo primjerom hrvatske sloge kao uzor drugim mjestima, gdje je bilo stranačkih borba i o kojima su novine mnogo pisale. Dopisnik Crvene Hrvatske iz Račišća, ciljajući na to u broju 42 g. 1904. piše: »Ako se za nas ne čuje, jedini je razlog u tome, što u nas nema nego jedino dobrih Hrvata bez stranaka i strančica«. Nešto niže dopisnik o čitaonici veli: »Iste nedjelje bi svečano otvorena naša »Hrvatska Čitaonica«. Prostorije su krasne, a oduševljenje veliko, pa smo stalni, da će dobro napredovati«. Tokom vremena osnivaju se po otoku Korčuli i razna druga kulturna društva, tako u Veloj Luci g. 1893. **Velolučka glazba,** koja je prvi put nastupila s koračnicom »Oj Hrvati«. No dopisnik Narodnog lista iz Vele Luke u broju 67 od 23. kolovoza 1893. nije zadovoljan s imenom te kaže: »... ako nijedno u Dalmaciji, to barem ovo mjesto nema ma niti jednog stanovnika, koji bi smio drugo biti nego Hrvat; u mjestu nemože se niti na čas, ma niti u snu pomisliti na kakovu protuhrvatsku političku stranku, koje nije nikad ni obstojalo; pa zašto naš privremeni odbor nije našu glazbu krstio: »Hrvatska Velolučka Glazba«.« G. 1894. osniva se u Blatu glazba, koja odmah nastupa s hrvatskom himnom i hrvatskim narodnim koračnicama, a g. 1911. osnovana je i glazba Hrvatskog sokola.

Uza sve to, što su se u Dalmaciji, pa tako i na Korčuli, Hrvati pocijepali u dvije stranke, narodno-hrvatsku i hrvatsku stranku prava, ipak u narodnim društvima nastupaju skupa, i kada to zahtijeva narodno-politička potreba, naročito u trenucima borbe protiv neprijatelja hrvatskog naroda, pogotovo autonomaša i talijanske stranke, nastupaju i na izborima skupa. Još ćemo nešto niže vidjeti o razvitku političkih prilika u Korčuli, ali možemo reći, da uza sve to, što narodno-hrvatska stranka naglašava narodno jedinstvo Južnih Slavena, sve do g. 1918. svi Hrvati Dalmacije, pa tako i Korčule, nastupaju bez razlike na stranačku pripadnost pod hrvatskim imenom kao Hrvati. Tek godinom 1918. stvaranjem Jugoslavije jugoslavensko ime počinje i na Korčuli potiskivati ono hrvatsko, iako većina naroda ostaje i dalje odana hrvatskom imenu. Tako svi Hrvati grada Korčule, otkad se javilo pravaštvo u Korčuli, glasuju složno uvijek za gradskog zastupnika narodnjaka Josipa Zafrona. Iako je već g. 1892. Juraj Biankini nastupio kao pravaš,

[47] Vidi u Crvenoj Hrvatskoj dopise iz Blata g. 1894. br. 36, 45, 47, 48; g. 1895. br. 17, 21; g. 1896. br. 29, 39; g. 1900. br. 13, 16, 17, 20; g. 1902. br. 12.

ipak je složno od svih Hrvata bio izabran za zastupnika izbornog kotara vanjskih općina Korčule — Pelješca — Stona. Poznato je, da su se u sjevernoj takozvanoj banskoj Hrvatskoj pobijale dvije hrvatske opozicionalne stranke, neodvisna narodna stranka i stranka prava, i tek velikim naporima došlo je g. 1894. do sloge i pomirenja. Naročito je postojala suprotnost između Ante Starčevića, vođe stranke prava i političkog idola radikalno raspoloženih Hrvata, i Josipa Jurja Štrosmajera, đakovačkog biskupa i velikog dobrotvora, zagovaratelja idealno shvaćenog jugoslavenstva. Naročito je Starčević žestoko napadao Štrosmajera. Put k pomirenju je nastao g. 1894, kad su se obje hrvatske opozicionalne stranke složile, a prethodno g. 1893. čak dolazi i do pomirbenog sastanka Starčevića i Štrosmajera u Krapinskim Toplicama. Iako je i u Dalmaciji bilo međusobnog pobijanja između narodnjaka i pravaša, narod u Dalmaciji nije uvijek išao u suptilne distinkcije, već je jednako slavio i pozdravljao i Starčevića i Štrosmajera. Štrosmajer postade počasnim članom i korčulanske čitaonice i one u Blatu, te se i danas čuvaju Štrosmajerova pisma upućena čitaonicama. Koliko znam, u prostorijama Hrvatske čitaonice u Korčuli visjele su slike i Štrosmajera i Starčevića. Korčulanin Frano Ivančević je pri krštenju svoga sina Trpimira (sada još živućeg akademskog kipara) g. 1895. kao kumove pozvao Štrosmajera i Starčevića, koji su se odazvali, te je Štrosmajerov zamjenik u Korčuli bio stručni učitelj Frano Radić, poznati obrađivač korčulanske povijesti i starina, a Starčevićev dr Roko Arneri, odvjetnik, sin Rafa. Kao zagovaratelj narodne sloge općenito u Hrvatskoj, a posebno u Dubrovniku, bio je poznati Frano Supilo, urednik Crvene Hrvatske, koji je tu slogu propagirao i preko svoga lista.

Iako se već g. 1889. udaljavao od narodne stranke, da se konačno pridruži pravaštvu, i Rafo Arneri bio je zagovaratelj narodne sloge. Poznat je posjet dalmatinskih Hrvata Zagrebu prigodom opće hrvatske gospodarske izložbe g. 1890, u kojemu je sudjelovao i Rafo Arneri. Taj svoj put preko Splita i Rijeke, a povratak preko Đakova i Broda dosta opširno pripovijeda u svojoj autobiografiji. U Zagrebu je odsjelo kod dra Josipa Franka, a skupa s ostalim Dalmatincima bio je u posjetu kod Anta Starčevića, pa je i on Starčeviću preporučio pomirenje sa Štrosmajerom. G. 1897. došlo je bilo prigodom izbora za Carevinsko vijeće u Beču do izbornog kompromisa u Dalmaciji između narodno-hrvatske stranke i hrvatske stranke prava, pa su izdani u tom smislu i proglasi, koji su među ostalim tiskani u Crvenoj Hrvatskoj te godine. U broju 9. proglas pod naslovom »Izborni kompromis« od 11. veljače 1897. u ime stranke prava potpisali su Rafo Arneri, don Ivo Prodan, dr Ante Trumbić, dr Leonard Tommaseo i Frano Supilo. Posebni proglas izdao je 1. ožujka 1897. Središnji odbor stranke prava u Dalmaciji (tiskan u broju 10) potpisan od više osoba, među kojima su od istaknutijih uz predsjednika popa Ljubića Kažimira Rafo Arneri, Biankini, Supilo i Trumbić. Prema tom izbornom sporazumu prepušten je bio izborni kotar vanjskih općina Korčule — Pelješca — Stona — Dubrovnika — Cavtata (dakle širi od onog za Dalmatinski sabor) pravašima, znak, da su oni u tom kotaru bili naročito jaki, te je zaista bio izabran pravaš Juraj Biankini. U srpnju g. 1899. umro je Rafo Arneri još razmjerno mlad u dobi od 62 godine. Crvena Hrvatska je u broju 28 i 29 objelodanila dirljive nekrologe.

Na političko poprište stupio je krajem stoljeća njegov sin dr Roko Arneri, odvjetnik, također na liniji Hrvatske stranke prava. G. 1897. postade

općinskim načelnikom Korčule i ostade do g. 1915. Pri pokrajinskim izborima za Dalmatinski sabor izabran je g. 1901. kao zastupnik izbornog kotara veleporeznika Dubrovnika i Korčule i djelovao u pravaškom klubu sabora. Postoji fotografija zastupnika pravaške stranke, objelodanjena u Horvatovoj Političkoj povijesti Hrvata, na kojoj je i Roko Arneri.

Nakon g. 1903. dolazi u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji do politike takozvanog novog kursa. Odjeke ima ona i na Korčuli. Dio pravaša fuzionira se g. 1905. s narodno-hrvatskom strankom u stranku, koja se prozvala **hrvatska stranka.** Toj sjedinjenoj stranci pristupiše od istaknutijih političara Juraj Biankini i Ante Trumbić, a od istaknutijih Korčulana Roko Arneri i Joakim Kunjašić, načelnik Blata,također dotadašnji pravaš. Pristup Biankinija, Arnerija i Kunjašića k sjedinjenoj hrvatskoj stranci djelovao je na stanovništvo, te se pretežni dio opredijelio k toj stranci, ali je ostalo i dalje još mnogo pravaša. Nakon uvedenja općeg prava glasa za bečki parlament g. 1907. Biankini je biran u izbornom kotaru Dubrovnik — Korčula. Mnogo je radio za interese Blata, gdje je imao veliki broj birača, te je isposlovao posebni sud u Blatu za općine Blato i Velu Luku otvoren g. 1911, a uz općinsku upravu zagovarao je i melioraciju Blatskog polja koja je dovršena g. 1911. Nakon g. 1946. sud u Blatu više ne postoji.

Pitanje Blatskog polja vrlo je važno s gledišta povijesti, geografije, poljoprivrede i vodoopskrbe te bi zaslužilo posebnu studiju. Sada možemo ukratko reći, da njegov fenomen ističe i korčulanski arcidijakon Antun Rozanović u uvodnom dijelu svojeg opisa turske opsade Korčule g. 1571, gdje govori općenito o otoku Korčuli. U porodičnom arhivu Arnerija našli smo mnogo starih historijskih dokumenata o tom polju, a nekadašnji učitelj poljodjestva na Korčuli Marko Marčić povodom izvršenja melioracije dao je o tome opširni prikaz u raspravi »Prosušenje Blatskog polja na otoku Korčuli« (Gospodarska smotra br. 9—10 g. 1913).

Razgranjivanjem kulturnog života stvaraju se i nova društva na Korčuli. G. 1907. stvoreno je u gradu Korčuli »Hrvatsko prosvjetno društvo Kanavelić«, koje je od Hrvatske čitaonice preuzelo knjižnicu, koja je bila posudbena, i proširilo je te priređivalo predavanja. Dugo je vremena bio njegovim predsjednikom don Božo Depolo (pravaške političke orijentacije). G. 1905. osnovan je na Korčuli i **Hrvatski sokol,** kojem bi starješinom izabran dr Roko Arneri, podstarješinom Niko Mlinarić i tajnikom dr Pero Cvilićević (ova dva posljednja pravaške orijentacije). Hrvatski sokol osnovan je g. 1906. i u Blatu.[48] Postoji slika, koja se i kao dopisnica širila, pod naslovom **Prednjački zbor Hrvatskog Sokola u Korčuli g. 1910,** na kojoj se od umrlih nalaze Pero Lozica, Ivo Tedeski, Frano Blažić, Karlo Dovadlel, a od danas još živih Mate Kalogjera, Ante Bernardi i Božo Tedeski. I danas se još čuva u Gradskom muzeju hrvatska sokolska zastava. G. 1908. osnovano je u Veloj Luci **Hrvatsko pjevačko-tamburaško društvo »Hum«.**

Uza sve stranačke razmirice hrvatski narodni duh se lijepo razvija. Od rodoljuba, koji su dali i vanjskog vidnog znaka svome patriotizmu, isticao se trgovac Mitre Ivančević. U svojem ljetnikovcu na Dominču u glavnoj sobi na stropu dao je g. 1898. prikazati vilu svih Hrvata, koja u desnoj ruci drži hrvatsku zastavu, a u uglovima su prikazani grbovi Korčule te Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Taj strop tako ocrtan i danas postoji. Dao je izraditi

[48] Crvena Hrvatska br. 6 g. 1906.

posebno stolno posuđe ukrašeno hrvatskim narodnim emblemima, što i danas pomno čuvaju njegovi potomci i time se ponose.[49]

I Korčula sudjeluje u svim važnijim općenarodnim hrvatskim akcijama. G. 1890. sudjeluju i Korčulani u otkrivanju spomenika Andriji Kačiću Miošiću u Makarskoj, a dosta obilni novčani prilozi odnosnom odboru za sam spomenik poslani su bili iz Korčule. Pod godinom 1890. zabilježio je Rafo Arneri u svojoj autobiografiji: »Ušao sam kao član Starinarskog društva u Kninu, ustanove za mene od velike važnosti ne samo arheološke već i političke, jer s iskopinama, koje vrši, pokazuje sa činjenicama hrvatsku povijest onog područja«. G. 1895—1904. Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu tiskalo je u Dioničkoj tiskari u Zagrebu svoje stručno glasilo **Starohrvatsku prosvjetu.** Stvarno uredništvo bilo je u Korčuli, jer je urednik časopisa bio

Prednjački zbor Hrvatskog Sokola u Korčuli g. 1910.

Frano Radić, učitelj Strukovnog tečaja u Korčuli, inače rodom iz Bola na Braču. Već smo spomenuli, kako je Rafo Arneri bio g. 1890. na općoj hrvatskoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu. Možda i ranije, ali sigurno g. 1890. postoji u Korčuli povjereništvo Matice hrvatske. G. 1893. sudjeluje mlada još hrvatska općinska glazba na proslavi otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku, a iz Korčule su također išli prilozi za spomenik. Arneri bilježi izričito u svojoj autobiografiji, kako su tom prilikom na povratku iz Kotora i Dubrovnika ticali Korčulu »glasoviti Rački, Amruš, Smičiklas i drugi«. Već

[49] Vidi o tome i u članku Vinko Ivančević: O hrvatskim imenima brodova Dubrovačkog okružja (časopis Dubrovnik dvobroj 3—4 g. 1962. str. 135).

tada je postojala akcija za otvaranje medicinskog fakulteta u Zagrebu, koji je bio otvoren tek u prosincu g. 1917. I u Korčuli su se kupili prilozi u tu svrhu. Čitaonica u Korčuli priređivala je tako sjajne plesne zabave, da su ostale u ugodnoj uspomeni naših majki još u njihovim starim godinama. No čitaonica je pokazivala i požrtvovnost. Tako čitamo u broju 14 Crvene Hrvatske od 9. svibnja 1891: »Doznajemo, da je glavna skupština narodne čitaonice u Korčuli zaključila, da bi društvo počam od dojduće godine, mjeste da troši na zabave namjenjivalo svake godine na korist liječničkog fakulteta barem po 50 fior.« Neko vrijeme, dok je stvar bila aktuelna, ta se odluka primijenjivala. G. 1893. u počast smrti Marije, žene kap. Frana Slavića i tadašnjeg korčulanskog načelnika, mjesto vijenca sakupljena je među članovima čitaonice svota od 17 fiorina za medicinski fakultet u Zagrebu. I dubrovačka Crvena Hrvatska i zadarski Narodni list postavljaju Korčulu drugim mjestima za uzor.[50] U Narodnom listu br. 94 od g. 1893. zabilježeno je, kako Hrvatsko akademičko zabavno literarno društvo »Hrvatska u Gracu« (štajerskom) zahvaljuje rodoljubima, koji su poimence nabrojeni, da su kao podupirajući članovi društva pristupili. Među brojnim drugima spomenuti su tu iz Korčule Božidar i Pero Tedeski, trgovci; Jozo Fazinić mirodijar i Đuro Ivančević, trgovac. I Korčulanska općina sudjeluje u akciji protiv štetnog za Dalmaciju trgovačkog ugovora Austro-Ugarske s Italijom zbog vinske klauzule, koja dopušta uvoz talijanskog vina uz povoljne uvjete, te g. 1891. brzojavlja u tom smislu splitskoj Trgovačko-obrtničkoj komori.[51] Prigodom smrti rodoljuba pomorskog kapetana Frana Slavića, bivšeg načelnika Korčulanske općine, g. 1899. u počast njegovu brojni Korčulani pridonijeli su zajednički stanoviti iznos »za Društvo Sv. Ćirila i Metodija u Istri te za Hrvatske Škole u Zadru.«[52]

Događaji u Banskoj Hrvatskoj u godini 1903. i borba protiv bana Khuen-Hedervaryja naišla je na veliki odjek i brojne proteste u cijeloj Dalmaciji pa u velikoj mjeri i na otoku Korčuli. U listu Crvena Hrvatska g. 1903. br. 21, 22, 23 zabilježeni su odjeci u gradu Korčuli i Veloj Luci. I u Korčuli je sakupljena znatna svota za žrtve. 3. lipnja održana je velika protestna javna skupština, o kojoj dopisnik Crvene Hrvatske u broju 23 ovako izvješćuje: »U 10 sati pr. p. započe javna skupština, prisutno je preko hiljadu osoba ženskog i muškog spola, svako sa trobojnom vrpcom. Jednoglasno biran predsjednikom skupštine dr Dinko Giunio, koji zahvalio se na povjerenoj časti protumači jezgrovito smjer i svrhu skupštine. Zastupnik dr Arneri opširno izvijesti skupštinu o radu zastupnika u Beču. Trgovac Lupis na dugo i sasvim uspješno dokaza pravi uzrok današnjeg žalosnog stanja naše braće u Banovini. Zatim pravnik Petar Cvilićević o tlačenju prava hrvatskog naroda sa strane bana Khuen Hedervaryja. Ponovno uze riječ predsjednik skupštine, živo preporuči da se učesnici nakon skupštine mirno raziđu i svojim kućama povrate, a da na sve moguće izazive bilo sa koje strane ostanu hladnokrvni. Pročita napokon rezoluciju:

»Hrvati Općine Korčulanske sakupljeni u Javnoj skupštini 2 Juna 1903 izrazuju svoje ogorčenje i bol radi teških događaja u Banovini, te osuđujuć despotizam Hedervaryja i ustavno, moralno i materijalno upropašćivanje

[50] Narodni list br. 35 i 36 g. 1893.
[51] Crvena Hrvatska br. 47 g. 1891.
[52] Popis u Gradskom muzeju u Korčuli.

pučanstva šalju narodnim osvetnicima bracki pozdrav obećavajuć mu svaku potporu u borbi za ostvarenje narodnih ideala«, koja bi jednoglasno prihvaćena te zaključena skupština pjevanjem narodne himne. Preko govora pojedinog govornika klicalo se »Slava hrvatskim mučenicima, doli nedostojni ban, perat, doli tiran!«

I drugih još izražaja solidarnosti s ostalim hrvatskim krajevima bilo je na Korčuli.

U doba Balkanskog rata 1912. i u Korčuli, bez razlike stranaka, zavladalo je među Hrvatima oduševljenje, pogotovo nakon savezničkih pobjeda. Bio je stvoren odbor za pomaganje Crvenog križa balkanskih slavenskih država, kojemu je bio predsjednikom dr Dinko Giunio, odvjetnik i gradski zastupnik Korčule nakon smrti Zafrona g. 1910, a blagajnikom Ivan Foretić pok. Dinka (pravaške političke orijentacije). Poslana je bila novčana potpora srpskom, crnogorskom i bugarskom Crvenom križu, te su sva tri posebno pismeno zahvalila korčulanskom odboru.[53]

Napretkom hrvatskog narodnog duha gubilo se postepeno autonomaštvo i talijanstvo u Korčuli, ali je ipak ostalo još dosta jako te se afirmiralo konačno kao talijanstvo. Osvrnut ćemo se na statistike. U Austriji nije se vodila statistika po narodnostima već po jeziku općenja, a uz ostalo i po vjeri. Kao jezik općenja za Hrvate i Srbe uzimao se jedan pod nazivom srpskohrvatski. Ovo vođenje po jeziku općenja a ne po narodnosti imalo je cilj zavođenja neupućenih na korist gospodujućih naroda. U gradovima su, doduše ne svi stanovnici ali mnogi, u Češkoj Česi i u Sloveniji Slovenci govorili njemački uz svoj narodni jezik, a u primorskim gradovima Slovenci i Hrvati uz svoj narodni jezik i talijanski. Tendencija je bila, da se u statistikama što više njih privuče uz njemački dotično talijanski. No statistike su provodile općine, te je zavisilo mnogo od političkog sastava općinskih uprava, kako će ispasti statistike. To se opazilo u Dalmaciji, kad su općine došle u hrvatske ruke, jer ne samo osvještenjem narodne mase već i samom činjenicom, da hrvatska općina provodi statistiku, pokazao se i drukčiji statistički rezultat. Rezultat jezika općenja smatrao se praktički kao oznaka narodnosti. Iako ima raznih tiskanih izdanja statistika, pojedinostima doduše sitnijim, ne slažu se. Statistike narodnosne mogao sam za Korčulu naći tek od g. 1880. Iako je nešto malo autonomaša ranije bilo i u Blatu, u statistikama po jeziku općenja ne dolaze do izražaja, tako da Talijani dolaze do izražaja jedino u gradu Korčuli. Prema jeziku općenja dakle iskazao je u gradu Korčuli (sa zaseocima):

	hrvatski	talijanski	ostalih[54]
g. 1880.	1625	463	3
g. 1900.	1572	412	25
g. 1910.	1652	416	14, i 75 stranih podanika

Prema prilikama, kakve su vladale u Korčuli, gdje je od g. 1871. hrvatska općina, ne možemo reći, da su nekog stanovnika, koji se nije smatrao

[53] Crvena Hrvatska br. 90 g. 1912. Kod Ivana Foretića čuvala se odnosna korespondencija, a u doba prošlog rata u poremećaju mnogih stvari izgubljena je ili zametnuta. Prije g. 1941. više puta sam je pregledavao i čitao.

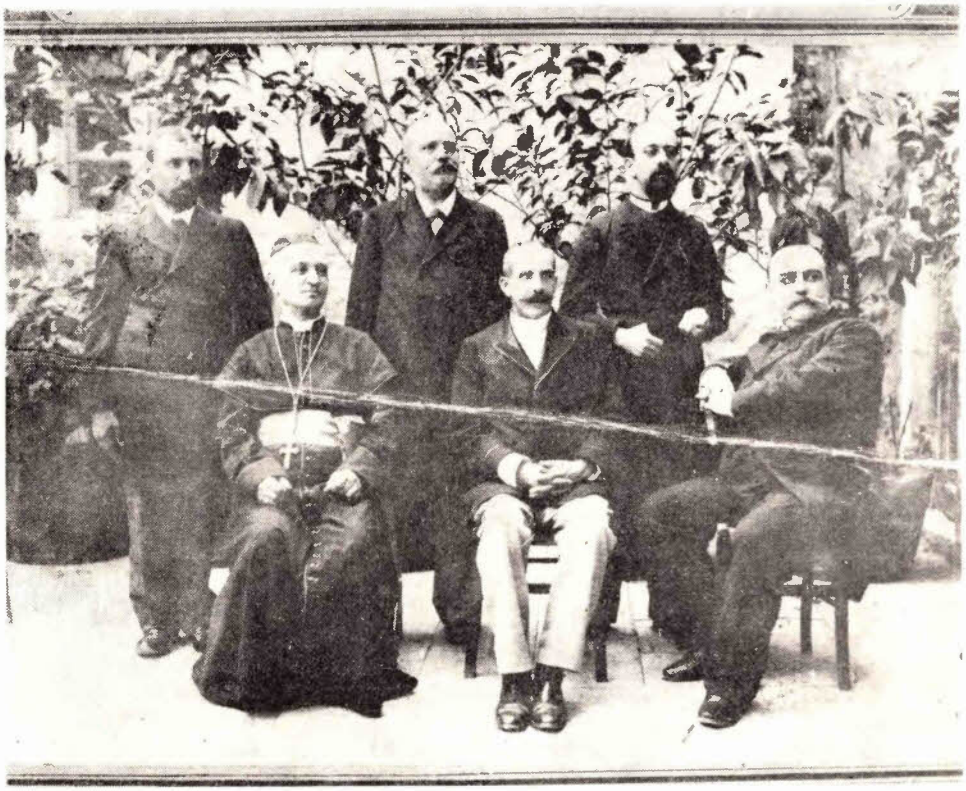
[54] Prema: Luigi Machek: Repertorio geografico-statistico dei luoghi abitanti nel Regno di Dalmazia sulla base di dati ufficiali, Zara 1888. Poneki podaci nešto drukčiji u Kažimir Ljubić, Statistika pučanstva u Dalmaciji, Zadar 1885.

Talijanom, uvrstiti u one s talijanskim jezikom općenja, dapače možemo reći, da su možda i poneki autonomaši ubrojeni u one s hrvatskim jezikom općenja. Ako ne uzmemo u obzir činovnike s privremenim boravkom, možemo kazati, da je većina inteligencije i trgovaca bila hrvatska, te da je pored hrvatskog govorila i talijanski. Članova inteligencije i trgovaca Talijana bilo je malo i ogovorili su talijanski. Većinu stanovništva Korčule sačinjavali su obrtnici i radnici. Većina autonomaša i od njih kasnije iščahurenih Talijana u gradu Korčuli bila je iz reda obrtnika i radnika, ali je govorila hrvatski. U Dubrovniku su i Hrvati oduvijek hrvatski jezik nazivali **naški,** dok su u Korčuli Hrvati nazivali, otkad se u našim generacijama pamti, **hrvâški,** a autonomaški obrtnici i radnici, koji su se osjećali Talijani ali većinom govorili hrvatski, iz protivnosti prema hrvatskom imenu zvali su ga **naški.** Iako je kod mnogih ljudi hrvatska narodna svijest bila čvrsto ukotvljena, a i neki autonomaši se čvrsto i trajno držahu kao Talijani, u Korčuli pa i u ostaloj Dalmaciji nalazilo se ponekad i nestalnih ljudi, koji hrvatstvo i talijanstvo nijesu shvaćali kao stvar narodnosti, već kao stvar stranke. Iako je uslijed narodnog osvještavanja bilo stalno opadanje autonomaša i prilaz njihov k hrvatstvu, ipak je bilo pojedinaca, koji su mijenjali boje. U Korčuli su mi pripovijedali, da je barjaktar Hrvatskog sokola iz g. 1905. poslije iz nekog prkosa postao Talijan, a bio je i slučaj, da je Hrvat postao Talijan a poslije opet Hrvat. Poznato je inače, da se u Dalmaciji talijanstvo počelo javljati u nešto većoj mjeri tek u doba francuske i austrijske vladavine, jer su ga te vlasti na razne načine i forsirale, i to naročito pomoću škola na talijanskom nastavnom jeziku.

U gradu Korčuli imamo zanimljivih pojava, koje se od g. 1848. ponavljaju na razne načine do danas. Godine 1848—1849. i 1861. u početku hrvatska narodna stvar stajala je dobro, a nakon g. 1861. pogoršala se i autonomaši dugo imaju većinu. Dugotrajnim djelovanjem hrvatske općine od g. 1871. te trajnim dobitkom mandata gradskog zastupnika Korčule u hrvatske ruke g. 1884. te širenjem narodnog duha prilike su se poboljšale, te su i škole pohrvaćene. S time je put k potpunom pohrvaćivanju bio utrt te su npr. i neki autonomaši sudjelovali u hrvatskom pjevačkom društvu. No kad je talijanska stvar u Dalmaciji naglo propala, nastao je posljednji talijanski otpor toleriran pa negdje i nekad potpomognut od austrijske vlasti, te su Talijani stvorili svoje propagandno društvo »Lega nazionale«, koja je u Korčuli osnovana g. 1894, a g. 1904. otvorila i svoju školu.[55] »Lega nazionale« i njezina škola ojačala je poznavanje talijanskog jezika među autonomaški orijentiranim obrtnicima i radnicima i donekle ukočila daljnji hrvatski preporođaj u Korčuli. Novi pojačani pokušaj oživljavanja talijanstva pokazao se baš u to doba i g. 1895. prigodom izbora za gradskog zastupnika. Nakon poraza autonomaša g. 1884, u slijedećim izborima g. 1889. osjećajući se slabijim nijesu bili postavili svoga kandidata, ali g. 1895. postavili su ga u osobi Natala Trojanisa, mitronosnog opata Korčule, ali je on podlegao i izabran narodni hrvatski kandidat Josip Zafron. Trojanis, nadžupnik Korčule od g. 1865. a od g. 1876. do 1917. opat, osjećajem Talijan, izvršio je stanovit upliv u održanju autonomaštva i talijanstva u Korčuli. Iako je u korčulanskim bratovštinama odvajkada u odnosnim obredima vladao hrvatski jezik, Trojanis je uporno u stolnoj crkvi sv. Marka što više podržavao latinski. Zbog bole-

[55] Crvena Hrvatska br. 24 i 32 g. 1894; Prava Crvena Hrvatska br. 36 g. 1905.

sti umirovljen je g. 1917. a umro malo zatim 8. veljače 1918. Upravu nadžupe i dekanata preuzeo je don Dome Gvozdenović i on je u kratko vrijeme uveo u sve odnosne obrede hrvatski jezik. Ipak je i Trojanis morao voditi računa o narodu, u kojem je živio, te je češće i hrvatski propovijedao, pa smo u njegovoj ostavštini u Opatskom arhivu našli dosta propovijedi hrvatski napisanih. Inače bilo je svojedobno članova obitelji Trojanis i Hrvata, i tako

Članovi CK Kotarskog učioničkog Vijeća u Korčuli g. 1898. (od lijeva na desno): Marin J. Đurđević, ravn. učitelj u Lumbardi, mitronosni opat Dr Božo Trojanis, Vjekoslav Pjerotić, kotarski učitelj-nadzornik, Oskar Jazabek, kotarski poglavar, predsjednik vijeća, Frano Radić, učitelj strukovnog tečaja, Dr Josip Zaffron, odvjetnik, narodni zastupnik.

je g. 1871. pri izborima za gradskog zastupnika hrvatski kandidat bio Vicko Trojanis.[56] Nakon ulaska Italije u rat g. 1915. počeše se mnogi autonomaši i »Talijani« približavati Hrvatima, svirati u hrvatskoj glazbi pa čak i hrvatsku himnu »Lijepa naša« te uopće posjećivati hrvatska društva. Dakle to je bio stadij napretka u hrvatskom smislu. U godini 1918. pri oslobođenju od Austrije neki su sudjelovali u narodnoj manifestaciji. No baš malo zatim do-

[56] Il Nazionale br. 76 g. 1871.

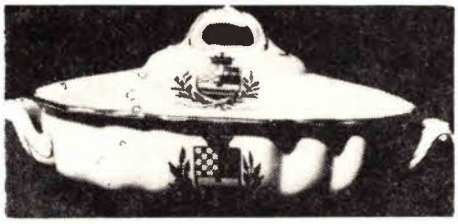
lazi talijanska okupacija Korčule, koja je kod njih opet uzbudila talijanske osjećaje, dok se stalno hrvatsko stanovništvo, sada već obuzeto i jugoslavenskim duhom, dobro držalo.

U doba pada Austro-Ugarske obrazovalo se u Korčuli Narodno vijeće i Narodna garda. Na čelu Narodnog vijeća bijaše kao predsjednik dr Roko Arneri, a kao potpresjednik dr Petar Mirošević, liječnik. Prvi talijanski brod došao je početkom studenog u Velu Luku, a odatle je došao u Korčulu talijanski oficir. On je predstavnicima Narodnog vijeća navijestio talijansku okupaciju rekavši, da dolaze u ime Antante i Sjedinjenih Država Američkih. Narodno vijeće uložilo je protest. Talijanska okupacija Korčule počinje tako 4. studenog 1918. Iako je bila teška, mora se priznati, da nije bila onako nasilna i okrutna kao ona druga od g. 1941—1943. Talijanska vlast je ipak nastupala kao vojna okupatorna vlast, ali daljnja sudbina se tek očekivala. Došao je i Rapallski ugovor 12. studenog g. 1920. Iako je tim ugovorom Korčula pripada Jugoslaviji, ipak vijest o Rapallu nije pobudila veliko oduševljenje, jer je velik dio hrvatskog i slovenskog teritorija pripao bio Italiji, pa i Korčuli susjedno Lastovo. No kad je nakon dugog čekanja 21. travnja 1921. Korčula bila preuzeta od jugoslavenskih vlasti, stanovništvo je to dočekalo s velikim oduševljenjem, te se u Korčuli upriličila dotle nezapamćena narodna manifestacija.

S razvojem događaja nakon g. 1921, dakle srazmjerno dugim razdobljem od pedeset godina punih raznolikih peripetija, nećemo se sada baviti. Možemo samo u nastavku razloženog nešto spomenuti. Nakon g. 1921. dio Talijana optirao je za Italiju, a dio prihvatio jugoslavensko podanstvo. Od onih, koji su optirali za Italiju, dio je odmah iselio, a drugi je iselio g. 1943. nakon kapitulacije Italije. Oni nekadašnji autonomaši, koji su prihvatili ju-

goslavensko podanstvo, asimilirali su se hrvatstvu i jugoslavenstvu, a to im i nije bilo teško, jer su i sami osjetili, da pripadaju hrvatskom narodu i jer su od mladih nogu u svojim kućama i onako govorili **naški,** a to znači **hrvâski.** Danas u Korčuli Talijana više nema. Pojava autonomaštva i s njim spojenog talijanstva bila je u Dalmaciji, pa tako i u Korčuli, prolazna pojava. I društva su krenula drugim tokovima, pa se u Blatu i u Korčuli Hrvatska čitaonica preimenovala u Jugoslavensku, a u Korčuli je nešto kasnije uz Jugoslavensku otvorena i druga čitaonica kao Hrvatska čitaonica. Obje su tokom vremena zamrle i konačno nestale pojavom druge talijanske okupacije. Danas uostalom čitaonice nemaju više ono značenje, koje su imale u doba narodnog preporoda i političkog života do g. 1918. Unutar Doma kulture postojala je čitaonica i u novije vrijeme nakon prošlog rata.

Korčula kao i ostala Dalmacija doživjela je nakon stoljeća, da se nalazi u svojoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, te njezino stanovništvo diše hrvatskim duhom. Shvaćamo i razumijemo ono nekoliko pojedinaca u gradu i selima, koje se i u doba priznavanja individualnosti pojedinih južnoslavenskih naroda izjavljuju i nacionalno Jugoslavenima, jer je to ostatak nekadašnjeg općeg jugoslavenskog zanosa. No nimalo ne shvaćamo one još rjeđe pojedince, koji tim isticanjem jugoslavenstva hoće negirati hrvatstvo, kojem su njihovi djedovi i očevi pa neki od njih i sami u mladim danima bili odani, pa počinju isticati, da su samo Dalmatinci Jugoslaveni. Time se vraćamo zapravo, iako u drukčijoj vanjskoj formi, na nekadašnje autonomaštvo Slavo-Dalmata, što u stvari više nije ni unitarizam, već zaista separatizam svoje vrste. Nadamo se, da će takve još rjeđe pojedince pregaziti vrijeme. Najnovija statistika od g. 1971. pokazala je uostalom, kako ogromna većina stanovništva grada i otoka Korčule misli, osjeća i pokazuje svoju pripadnost hrvatskom narodu.

Posebno stolno posuđe što ga je koncem prošlog stoljeća dao ukrasiti hrvatskim emblemima rodoljub Dmitar Ivančević pok. Stjepa

Okrugli stol

Premda smo u početku naivno pomislili da ćemo moći u ovoj rubrici zahvatiti čitav niz »tema trenutka« koje smo bili predvidjeli i izabrali najpogodnije suradnike, zbog razloga već spomenutog u predgovoru, dotaknuta su samo neka pitanja. Ostaje na drugima da drugom prilikom rasprave i o drugim granama ljudske djelatnosti na našem području, a i o ovim istim temama. Naši sudionici pismenog razgovora svojim prilozima pokušavaju dati uvid u neke probleme otoka Korčule.

JAVNA UPRAVA I PROBLEMI RAZVOJA OPĆINE KORČULA

dr Ante LEŠAJA (Zagreb)

I

Opći razvoj nekog područja zavisi od mnogih okolnosti, ali je sigurno jedna od njih i javna uprava. Značenje javne uprave i njen utjecaj mijenja se s vremenom i prilikama, ali se može reći da s prevladavanjem općeg nad privatnim ili na neki drugi način izraženim parcijalnim interesom javna uprava postaje sve važnija.

Iako bi se o pitanjima s tim u vezi moralo opširnije raspravljati (npr. pitanje načina formuliranja općeg interesa, kriterija za njihovu klasifikaciju, i sl., pa zatim odnos uprave i vlasti, sadržaj javne uprave, i sl.) na ovome mjestu treba naglasiti samo slijedeće.

Samoupravni oblik razvoja potiče pitanje efikasne javne uprave s dva aspekta: najprije s aspekta pripreme elemenata za odlučivanje, a zatim s aspekta realizacije odluka. S proširenjem samouprave javna uprava u smislu servisa postaje u neku ruku izraz organiziranosti na vitalnim sektorima općeg interesa. To znači da je i pitanje formiranja organa uprave, njihovih kompetencija, oblika realizacije kompetencija (autoritet) nužno rješavati na drugačiji način nego kada je odgovarajućim organima javne uprave politička vlast države osnova oblikovanja i funkcioniranja. Naći prave odgovore u kratkom vremenu veoma je teško, naročito zbog toga što svagdje nisu sazreli ni uvjeti za radikalnu formulaciju i rješavanje ovog pitanja. Najbolje je stoga neprestano uočavati zahtjeve što ih na javnu upravu postavlja osobito komunalno samoupravljanje i strpljivo pronalaziti prikladna rješenja koja odgovaraju konkretnim okolnostima dane sredine.

Iz navedene napomene proizlazi da je ispravno definiranje sadržaja razvoja nekog područja i javne uprave jedan od bitnih uvjeta prikladnih rješenja.

II

Razvoj općine Korčula određen je u ovom trenutku dvjema okolnostima: prvo to je još uvijek najrazvijenija otočna općina u Dalmaciji (priv-

redno), a drugo, dostignutom razinom i strukturom privrede, a s tim u vezi i ostalih sektora, na neki je način dospjela u prijelomnu fazu razvoja.

Stupanj se razvoja približno izražava dohotkom po stanovniku, koji za općinu u cjelini iznosi oko 5440 dinara u 1969. Međutim, mora se navesti da je u razdoblju od 1961—1970. u odnosu na većinu susjednih nam općina, a isto tako Dalmaciju, Hrvatsku i Jugoslaviju rast dohotka po stanovniku bio sporiji. To dakle upućuje na stagnaciju, kojoj treba naći razloge i putove prevladavanja. Čini se, stoga, da nepovoljna starosna struktura stanovništva (povećan udio starijih dobnih skupina, koji je nepovoljniji od većine susjednih općina i prosjeka Dalmacije) upućuje na pitanje o vezi između utvrđene stagnacije i emigracije najvitalnijih skupina stanovništva. U svakom slučaju, osiguranje privrednog razvoja općine nije samo rutinski zadatak.

Prelomnost faze određena je najprije spomenutom stagnacijom, a također i nužnošću odluke o pravcima razvoja. Oko 20% poljoprivredno aktivnog stanovništva upućuje na zaključak da jednostavno »prelijevanje« radne snage iz poljoprivrede u neku djelatnost ne može više osigurati potrebnu ekspanziju privređivanja. To znači da se za općinu Korčula kao nužno postavlja formuliranje i realizacija razvojnog programa kojim se na suvremeni način (usmjerenošću, opsegom, kvalitetom) formiraju svi sektori odlučni za brži razvoj područja.

Ako bismo htjeli samo najkraće upozoriti na glavne točke tog napora, onda bismo ih ovako formulirali:

a) racionalizacija privredne osnove koja već postoji na području (kapaciteti industrije, ugostiteljstva, trgovine, pomorstva, dijela poljoprivrede) u smislu poboljšanja proizvodnog programa i organizacije poslovanja,

b) sinhronizacija u rješavanju infrastrukture i ekspanziji privrednih djelatnosti, za koje postoje najpovoljniji uvjeti, od kojih osobito onih što se osnivaju na turističkom prometu,

c) postepeno, ali smišljeno urbaniziranje svih naselja u skladu s razvojem označenim u prethodnoj točki.

III

Razvojni zadaci općine Korčula određuju i značaj javne uprave, a u isto vrijeme daju osnovu za njeno konkretno oblikovanje, određivanje zadataka i aktuelnosti. Iz navedenog sklopa pitanja neosporno je samo da se dobra rješenja za aktuelne razvojne probleme općine Korčula ne mogu dati ako se ne osigura kompetentna, efikasna i ažurna javna uprava.

Pod pojmom »javna uprava« moramo stoga ovdje obuhvatiti samo one službe što su neposredan izraz organiziranog napora na izvršenju i osiguranju pitanja koja proizlaze iz samoupravno određenih zadataka razvoja općine Korčula. Pri tom, dakako, ne zanemarujemo one sektore javne uprave što proizlaze iz funkcije vlasti, ali su ovi sektori više ili manje određeni zakonom, a u širem smislu mogu se također tretirati kao dio mehanizma zaštite zajedničkih interesa društva. U koncipiranju javne uprave za obje komponente moraju se osigurati realne dimenzije i oblici. Može se, međutim, reći da s proširenjem samouprave raste značaj one komponente javne uprave koja proizlazi iz samoupravnog određivanja razvojnih zadataka općine

Korčula. Odatle onda proizlaze i prerogative javne uprave, ali i odgovornost nosilaca samoupravnog odlučivanja za koncipiranje i osiguranje kompetentne javne uprave.

S tim u vezi spomenimo samo dvije okolnosti, iz kojih se o tome može zaključivati.

Općenito je priznato danas da s rastom industrije, saobraćaja i intenziviranjem urbanih komponenti života postaje sve urgentnije dugoročno planiranje, usklađivanje i sagledavanje posljedica primjene suvremenih dostignuća. Nije riječ samo o izbjegavanju ili sprečavanju »zagušenja«, dakle o povećanju racionalnosti cjelokupnog privrednog i društvenog djelatnog procesa, nego prvenstveno o stvaranju uvjeta za ljudski razvitak čovjeka, zaštitu njegove osobnosti od poremećaja koji su s intenzivnom, a nekontroliranom, primjenom suvremenih dostignuća neizbježni (zagađivanje okoline, buka, gubici vremena, itd.). Budući da razvoj suvremenih proizvodnih snaga zahtijeva sve veću primjenu umnih sposobnosti čovjeka, to je onda osiguranje svih uvjeta za takav razvoj čovjeka istovremeno uvjet i za veću efikasnost privrednog razvoja. Jasno je, međutim, da se osiguranje takvog načina razvoja ne može postići bez formulacije općeg interesa područja, usklađivanja parcijalnih interesa i zatim kompetentne provedbe onih pothvata kojima se osigurava opći interes.

Posebno je aktuelno pitanje u kojoj mjeri su regulativne funkcije u prostoru i zajednici neposredan uvjet uspješnog i racionalnog razvoja privrede. U vezi s tim treba naglasiti da su istraživanja o privrednom razvoju općine Korčula pokazala da je razvoj ponude, što zadovoljava turističku tražnju, u sadašnjim okolnostima osnovna privredna mogućnost za brzu ekspanziju i šansa za prevladavanje spomenute stagnacije, ali uz uvjet da svojim opsegom i kvalitetom osigura suvremenu efikasnost. Ne treba naročito spominjati da je glavna »sirovina« za razvoj ove djelatnosti upravo sama priroda područja i da se stoga naročito u vezi s njenim razvojem javlja potreba za regulativnim funkcijama, što proizlaze iz elemenata spomenutih u II -b) i c).

I ove dvije okolnosti dovoljne su da ukažu na pravac rješavanja javne uprave u općini Korčula. Imajući na umu cjelinu razvojne problematike, predložio bih da se u rješavanju javne uprave obuhvate ova pitanja: izvori organizacije i zadataka javne uprave, kriteriji njena funkcioniranja, organizacioni oblici, kompetencije i kadrovska struktura javne uprave. Na ovom mjestu htio bih naglasiti, u smislu poticaja za daljnje razmišljanje, koje su funkcije u danim prilikama osobito važne.

a) inspekcijsku funkciju,
b) analitičku funkciju,
c) komunalnu funkciju,
d) administrativnu funkciju.

O svakoj od njih evo samo nekoliko napomena.

Inspekcijska funkcija je u biti kontrolnog karaktera. Od osobite su važnosti: sanitarna, tržišna i građevinska. S razvojem društvenog sektora privrede javlja se potreba i za posebnim organom kontrole u raspolaganju društvenim sredstvima. Značenje inspekcijske funkcije određen je u općini Korčula specifičnošću razvojnih okolnosti. Već je sada u toku devastacija područja, a proširenjem privrednih djelatnosti pritisak u pravcu devastacije će se pojačati. Samo onim dijelovima stanovništva kojima je privatni ili neki

posebni interes isključivo važan, a koji je kratkoročno orijentiran, odgovara stanje »bezvlađa«, odsutnost kompetentne kontrole. To, međutim, pogoduje svakojakim zloupotrebama i ne može se smatrati prihvatljivim. Mislim da je neosporno kako u općini Korčula inspekcijske službe nisu razvijene u mjeri nužnoj da zadovolji potrebe područja.

Stanje osobito ne zadovoljava u analitičkoj funkciji, koja je rudimentarna i nedovoljna. Suvremeni je razvoj nemoguće kompetentno provoditi ako ne postoje službe koje sistematski prikupljaju i obrađuju činjenice i na osnovu njih izrađuju razne alternative. Najveću štetu od toga imaju upravo samoupravne strukture mjerodavne za odlučivanje, a posljedica je nepostojanje kriterija za procjenu općeg interesa. Ako se imaju na umu ove opaske, onda je jasno da pod analitičkom funkcijom moramo razumijevati: statistiku, analizu i planiranje.

Komunalna funkcija ima dva osnovna aspekta. Prvi je briga o funkcioniranju komunalnih službi, kao što su vodoopskrba, kanalizacija, čistoća, lokalni saobraćaj i sl. kojih se djelovanje ne može svesti u cjelini na kriterij rentabilnosti. Drugi je aspekt koncentracija napora na infrastrukturnom uređenju prostora, što se može izvesti samo uz formiranje stručnog tijela, kompetentnog da ga realizira u skladu s odlukama samoupravnih tijela u općini.

Konačno, administrativna funkcija u svim oblicima (od matičnog ureda do porezne uprave i katastarskog ureda) mora biti organizirana na suvremenim osnovama. Njenu važnost ne treba ovdje isticati.

Iz kratkih napomena o funkcijama javne uprave težište stavljamo na prve tri. Ali se sve one dopunjuju.

Važno je spomenuti još da javna uprava mora do krajnjih konzekvencija biti organski dio zajednice, što je zovemo općinom. Ona nije samo »vlast«, ali nije ni puki servis bez vlastitih kompetencija. Upravo zbog toga je za koncipiranje javne uprave u posebnim okolnostima nužno mnogo znanja, dobre volje i javnog angažiranja. Za općinu Korčula se to mora posebno naglasiti i zbog spomenutih specifičnosti u razvojnim okolnostima.

Potanja rasprava o stanju javne uprave sa stanovišta što sam ga naznačio ne može biti ovdje izvedena. Ipak treba upozoriti da je sadašnje stanje veoma loše: javna uprava nije koncipirana sa stanovišta potreba područja, brojne funkcije ili ne postoje ili su rudimentarno razvijene, a čak ni administrativna funkcija razinom rada ne odgovara potrebama. Dovoljno je upozoriti da je konstatirana velika diskrepancija u sadašnjoj i potrebnoj strukturi zaposlenih u glavnim sektorima općinske uprave u materijalima za raspravu na Skupštini općine (listopada 1971), prema kojoj bi broj zaposlenih od sadašnjih 63 trebao po sistematizaciji porasti na 77. No instruktivnija je za našu svrhu konstatacija po kojoj je odnos kvalifikacija (prva brojka pokazuje stanje, a druga koliko bi trebalo po sistematizaciji): VSS — 4 i 15; Viša SS — 7 i 10; SSS — 26 i 36; NSS — 26 i 16.

Očito je da bismo s realizacijom svih funkcija javne uprave u ovom pogledu dobili još instruktivnije pokazatelje.

IV

Svrha je ovih napomena da dadu poticaj za razmišljanje i zbog toga su sve pretenzije teoretske naravi isključene. Dosadašnji rad na »Programu razvoja općine Korčula«, što ga po narudžbi Skupštine općine Korčula obavljaju Ekonomski institut Split i Urbanistički zavod Split ukazuje da će se

pitanje javne uprave javiti kao jedan od bitnih uvjeta njegove realizacije. Po mom uvjerenju, stečenom proučavanjem dosadašnjeg razvoja općine Korčula i rezultata iz razrada u okviru Programa, aktuelnost je problematike javne uprave u svoj kompleksnosti takva da se moraju hitno angažirati svi od kojih zavisi postojanje i funkcioniranje javne uprave. Može se uzeti da je stav prema javnoj upravi u konkretnim okolnostima općine Korčula pouzdan kriterij za procjenu u kojoj se mjeri privatni ili parcijalni interesi korigiraju i dovode u sklad s općim interesom područja. Za razvoj općine Korčula takve su korekcije neophodne, a kompetentna i odgovarajuća uprava može ne samo doprinijeti razvoju nego na specifičan način izraziti i stupanj preovladavanja općeg interesa područja.

Svi navedeni elementi su i razlog što se ovdje ne daju prijedlozi za konkretne organizacione oblike: koncipiranje javne uprave mora proizići iz zrelosti okolnosti samog područja, a dio tog koncipiranja su i odgovarajući organizacioni oblici.

VIŠE ZABRINJAVAJU SPOROST I NESUVREMENOST NOVIH PROCESA U POLJOPRIVREDI NEGO NJIHOVA POJAVA

Pavle BAKARIĆ (Dubrovnik)

Poljoprivreda, temeljno i do pred kratko vrijeme gotovo jedino zanimanje stanovništva općine Korčula, gubi svoje značenje i ulogu, ustupajući mjesto brodogradnji, turizmu-ugostiteljstvu i trgovini. U poljoprivredi i na selu još su u toku duboke društveno-ekonomske i socijalne promjene. Poljoprivredom kao jedinim zanimanjem bavi se sve manji broj ljudi i obitelji, a želje i potrebe za odlazak u druge djelatnosti ili inozemstvo ne jenjavaju. Uzroci i posljedice različito se tumače i ostaju neizučene. Svuda se najčešće tuguje za poljoprivredom prošlosti, nerealno se ocjenjuju vrijeme i uvjeti života u kojem danas živimo.

Težak je i mučan bio život poljoprivrednika općine Korčula. Siromašna zemlja, oteta golim rukama od škrte prirode, davala je toliko da se samo mogao održavati goli život, i to ne svih koji su se rađali i htjeli tamo živjeti. Morali smo seliti u tuđe krajeve i zemlje jer se od poljoprivrede nije moglo živjeti. I kada su se širom naše zemlje počeli stvarati bolji uvjeti života dostojniji radnog čovjeka, počeli smo još u većem broju napuštati rodni kraj. Radimo i stvaramo u drugim sredinama i živimo bolje i ugodnije. Poljoprivreda je ostala bez nas, bez ljudi koji nisu u njoj bili produktivni. Prestaju se obrađivati strme, plitke terase zasađene vinovom lozom, zapuštaju se masline i smokve. I nad tom stvarnošću sada svi tugujemo. Tugujemo i kritiziramo, ali se nitko više ne bi vratio u uvjete života i rada naših očeva i djedova. Krenuli smo novim pravcima, vođenim naukom i tehnikom, i za mene je najveći problem u tome što se u poljoprivredi Korčule nije tako pošlo. Ako smo žalosni i tužni, budimo samo zbog toga. Ljude koji su otišli sa sela trebali su zamijeniti strojevi, motokultivatori, motorne prskalice, suvremena oprema i tehnologija. A toga danas nema u poljoprivredi općine Korčula. Pa ako treba koga žaliti, žalimo naše poljoprivrednike koji još rade od jutra do mraka na način svojih predaka, bez ičije pomoći i razumijevanja (strojevi i društvo).

Na području općine Korčula postoje prirodni uvjeti za razvoj poljoprivredne proizvodnje u kojoj može naći mjesto samo određen broj poljoprivrednika. Pošip, maraština i druga neimenovana kvalitetna vina, maslinovo ulje, bajam i dr. danas se traže na domaćem i stranom tržištu, a sutra će još više. Ovi se proizvodi tako visoke kvalitete nigdje na svijetu ne mogu proizvoditi nego samo na Korčuli. Ta visoko kvalitetna i druga roba u turizmu i ugostiteljstvu visoko se oplemenjuje. Zato poljoprivreda općine Korčula ima dobre izglede. Dolaskom vode i mogućnošću natapanja površina, na kojima uspijevaju stolno grožđe, voće, povrće i cvijeće, nastat će nova epoha u poljoprivredi Korčule. Nadajmo se da će to ipak biti u bliskoj budućnosti. A do tada činimo zajedničke napore da poljoprivrednik ne bude sam na polju i društvu! Ali ne bez njega i samo radi njega. Poljoprivredu treba temeljiti na znanosti i primjeni suvremenih dostignuća, dati joj mjesto u društvu koje joj pripada. Zato sam u ovim razmišljanjima više zabrinut sporošću i nesuvremenošću procesa koji se dešavaju u poljoprivredi općine Korčula nego njihovom pojavom. U tom bi pravcu trebalo razmišljati. Ako je moja studija o poljoprivredi općine Korčula dala tome poticaj, onda sam zadovoljan.

OBRAZOVANJE KOJE ĆE ZADOVOLJITI SUVREMENE POTREBE

Ivo KAŠTROPIL (Split)

Danas je opće prihvaćeno mišljenje da je obrazovanje jedan od presudnih čimbenika gospodarskog i društvenog razvoja. Standard obrazovanja neke zemlje sve više postaje značajan pokazatelj općeg standarda i privredne moći zemlje. Očigledno, dakle, da je i za razvitak Korčule od temeljnog značenja čovjek osposobljen za suvremeno gospodarenje i društveni život. A u osposobljavanju ljudi znatnu ulogu imaju odgojno-obrazovne ustanove.

Iako na Korčuli imamo relativno razvijeno školstvo s nemalom tradicijom, moramo, na žalost, ustanoviti da sadašnje stanje nije dobro, ni po stupnju organiziranosti, ni po materijalnim uvjetima ni konačno, po razini zadovoljavanja suvremenih potreba otoka. To podjednako vrijedi, više-manje, za sve stupnjeve odgoja i obrazovanja, tj. od predškolskog odgoja do III školskog stupnja.

U oblasti predškolskog odgoja u narednom razdoblju trebalo bi nastaviti širenjem mreže dječjih vrtića u svakome mjestu gdje ima barem 25 djece dorasle za vrtić, a, bar u tri veća centra, uvesti i produžni (cijelodnevni) boravak u neke dječje vrtiće. Do 1975. godine realno je očekivati da se obuhvati oko 45% generacije djece od 3—7 godina (sada 37%), a do 1990. godine više od 80% generacije.

U suvremenoj osnovnoj školi postoje uz nastavu i drugi oblici odgojno-obrazovnog rada: slobodne aktivnosti, fizički i zdravstveni odgoj, društveno-proizvodni odgoj i opća kulturna i javna djelatnost. Da bi škola mogla izvršiti postavljene joj zadatke, mora biti materijalno i kadrovski osposobljena. Bržem osuvremenjivanju korčulanskih osnovnih škola stoji na putu još uvijek usitnjena mreža osnovnih škola. Tako je 1969/70. školske godine 2.250 učenika raspoređeno u sedam škola, tj. prosječno 322 učenika po jed-

noj školi, dok je iste godine u SRH prosječna škola brojila 640 učenika. Izlaz je u usmjeravanju učenika manjih škola u bliže veće škole. Pri tome razumljivo treba riješiti pitanje prijevoza i prihvata učenika te osigurati povoljne materijalne i kadrovske uvjete u centralnoj školi. Ako se riješe materijalni i kadrovski preduvjeti, do 1975. godine na području općine Korčula ne bi trebalo biti više od četiri centralne osnovne škole, od čega jedna na Pelješcu (Orebić).

Sadašnjim stanjem u organizaciji škola II stupnja na Korčuli sigurno ne može biti nitko zadovoljan. U tim školama 1969/70. školovala su se ukupno 643 učenika (ili 165 učenika po svakoj školi), a u tri škole za kvalificirane radnike izučavano je deset struka (oko 46 učenika po struci). Stanje je loše i u pogledu materijalnih i kadrovskih uvjeta rada tih škola. Škole II stupnja na Korčuli treba uključiti u suvremene reformne tokove i organizirati ih tako da mogu zadovoljiti potrebama gospodarskog i društvenog razvoja otoka. Najbolje i pedagoško-ekonomski najsvrsishodnije rješenje jest formiranje jedinstvenog školskog centra za cijelu općinu gdje bi se obrazovali pretežno kvalificirani i visokokvalificirani radnici koji su najpotrebniji otoku. U takvoj školskoj organizaciji pruža se mogućnost stvaranje zajedničkih službi za programiranje i unapređivanje odgojno-obrazovnog rada i za izvršavanje drugih zajedničkih zadataka. Uvažavajući tri razvijenija centra i njihov budući gospodarski razvoj, predloženi školski centar organizirao bi svoju djelatnost u Blatu, Korčuli i Veloj Luci.*

S obzirom na broj učenika obuhvaćenih obrazovanjem na II školskom stupnju, na području Korčule ne može se racionalno školovati više od pet struka, računajući i gimnazijsko obrazovanje. U svakom slučaju u Blatu i Veloj Luci treba razviti tzv. opće srednje škole s odgovarajućim usmjerenjem, da se ne ponavljaju dva ista profila u ova dva susjedna mjesta. Na kraju treba upozoriti na nužnost da se u okviru općine solidnije organizira kreditiranje i stipendiranje učenika i studenata radi usmjeravanja obrazovanja potrebnih kadrova na školama izvan općine.

BRODARSTVO — ZNAČAJAN ČINILAC GOSPODARSTVA OTOKA KORČULE

dr Oliver FIO (Split)

Poznato je da brodarska djelatnost, kao dio pomorske privrede, može djelovati ili kao sastavni dio privrede ili prometnog sustava neke regije ili grada ili luke odnosno da djeluje potpuno neovisno, poslujući na vanjskim tržištima, dajući svom užem zavičaju doprinos koji se, po pravilu, bilježi pretežno financijskim i društvenim značajkama, a manje naturalnim pokazateljima. Potonje je značajka brodarstva otoka Korčule, jer dva najznačajnija brodara, Mediteranska plovidba u Korčuli i Obalna plovidba u Veloj Luci, pretežno su usmjerili svoj rad na međunarodni prijevoz robe u bazenu Sredozemlja i u prijevoze duž cijele naše obale, specijaliziravši se uz to za prijevoz hladnjačama.

* Zamisao o osnivanju jednog Školskog centra nije se mogla probiti, pa je donesena odluka o osnivanju dva centra: jedan za istočni, drugi za zapadni dio otoka. U listopadu 1971. u Korčuli je već osnovan Školski centar, a drugi je (za Velu Luku i Blato) u formiranju. (Ur.)

Početkom 1971. godine ova dva brodara raspolagala su sa 19 brodova s ukupno 20.448 brt. Ovoj tonaži treba dodati i tonažu koja se nalazi u društvenom sektoru (ribarske i poljoprivredne zadruge kao i turističke organizacije), ukupno 8 brodova s ukupno 239 brt, te 21 brod sa 476 brt u privatnom vlasništvu, od kojeg broja najviše otpada na Velu Luku, i to 14 jedinica sa 314 brt, a slijedi Račišće sa 3 broda sa 58 brt.

Ako se zadržimo samo na ona prva dva spomenuta brodara Korčule, te uporedimo podatke poslovanja samo za dvije godine, i to 1967. i 1969, tada se vidi da ti brodari bilježe stalni poslovni uspjeh, pa će njihov udio u gospodarskom životu otoka Korčule biti u budućnosti sve značajniji. Sama nabavna vrijednost osnovnih sredstava iznosila je 1969. godine 115,25 milijuna n.d pa u odnosu na 1967. godinu indeks pokazuje povećanje, i to 123,1. Bruto produkt po fakturiranoj realizaciji istih godina pokazuje povećanje, i to 137,6 dok indeks neto osobnih dohodaka također bilježi povećanje od 125,62 do 142,97 te u 1969. godini je dostignut iznos od 3163 n. dinara. Računa se da ova brodarska djelatnost danas zapošljava, bilo na brodu bilo na kopnu, gotovo 500 osoba, što je za otočne prilike veoma značajna brojka. Daljnje razvijanje ove brodarske djelatnosti omogućit će da se otvore nova radna mjesta te će se time, ako ne spriječiti, a ono barem ublažiti ona stalna emigracija koja je izrazita baš za otok Korčulu.

Utjecaj brodarske djelatnosti na gospodarstvo bilo kojeg našeg otoka, posebno Korčule, gdje postoji izrazita sklonost prema ovoj pomorskoj privredi, ne samo da je logičan i najlakše primjenjiv i moguć već i najbrže daje pozitivne rezultate ne samo u gospodarskom pogledu već — što je veoma značajno — i u ostalim društvenim oblastima. Treba koristiti onaj veoma dragocjeni izraziti afinitet stanovnika prema ovoj privrednoj djelatnosti, koja danas — uslijed sve većeg prodora novog ritma i novih životnih navika, posebno onih koje su stigle u naše krajeve s prodorom turizma — postaje sve manja i sve rjeđa. To je i jedan od preduvjeta za solidno poslovanje brodarstva koje može uz poljoprivredu biti čvrsta okosnica za dugoročni razvoj ovog našeg jadranskog otoka.

PITANJA TREBA RJEŠAVATI USPOREDO

Marinko GJIVOJE (Zagreb)

Razvoj turizma i industrije zaustavio je proces osipavanja stanovništva otoka Korčule i smanjio emigraciju do koje je bilo došlo donekle zbog krize agrarnog rada. Zahvaljujući turizmu, uspostavljene su bolje i brže prometne veze s priobalnim područjem, nadalje došlo je do uređenja cesta, uljepšavanja mjesta i okolice, razvoja ugostiteljstva i suvremenije organizacije trgovine.

Međutim, što se tiče izgradnje turističkih objekata na ovom području postoje ambiciozni planovi, a nije prethodno definirano niz pitanja koja treba rješavati usporedo s gradnjom novih hotela, a neka čak i prije. Naime, novi objekti traže da se riješi problem vode (sada od pansiona koji gost plaća u hotelima samo na vodu koja se dovozi brodovima-cisternama otpada oko 6,00 n. d na dan!), pa kanalizacije, zatim nove kadrove (konobare, kuhare,

recepcionare), koje treba pronaći, smjestiti ih i osigurati im zdravstvenu zaštitu.

Te potrebe traže da se i naše školstvo na otoku nešto malo preorijentira, da daje kadrove kakvi su potrebni, a ne one za koje je neizvjesno kada će i gdje naći posao. To se odnosi u prvom redu na škole učenika u privredi, a zatim i na gimnaziju u Korčuli, koja bi trebala razmotriti mogućnost da kao nastavni predmet uvede turizam, kao što je to učinjeno u Dubrovniku, tako da bi dio gimnazijalaca preko sezone radio u turizmu i ugostiteljstvu, kao što, uostalom, neki već sada rade, samo s više spretnosti i stručnosti.

Iako neki vide život na ovom području isključivo kroz prizmu turizma, ima ih koji, ne umanjujući značenje prihoda od turizma, vide udarnu snagu naše privrede u tradiciji brodogradnje i pomorstva (gdje je od 4000 zaposlenih zaposleno više od tisuću naših otočana), a djelomično i u industriji.

S razvojem industrije razvija se na zapadnom dijelu otoka i težnja za policentričnim razvojem naselja koja od sela prerašćuju u grad. To će izazvati i težnju za zatvaranjem prema vani u jednu cjelinu i organiziranje u zasebno političko, sudsko i administrativno tijelo. Međutim, prerastanje u grad nužno iziskuje, pored ostalog, i razvijen društveni, kulturni i sportski život, a k tome i drukčiji odnos sredine prema humanističkoj inteligenciji, koja je i u gradu i na selu bačena na sporedni kolosijek.

Već godinama, na primjer, govorimo da nam je potrebna galerija korčulanskih kipara i slikara. Dok su — da se izazove turistički »bum« — pozivani na internacionalni susret u Veloj Luci manje poznati strani umjetnici (a da pri tome nije pozvan gotovo ni jedan domaći), nitko se od onih koji bi to mogli (a možda i trebali) nije našao da okupi, krajem ljeta kada su gotovo svi na Korčuli, tih dvadesetak naših umjetnika na jedan sastanak pa da se međusobno upoznaju i razgovaraju o nekim fundamentalnim problemima otoka na polju likovne kulture u sadašnjem trenutku. Uvjeren sam da bi se takav sastanak pretvorio u dogovor kako da se s mrtve točke pokrene osnivanja jedne galerije sinova Korčule. Danas kada u našoj sredini, izgleda, više kotiraju menedžeri nego istinski stvaraoci, ako se netko pojavi s pametnom idejom, ona nailazi na sukobe, a onaj koji je predlaže postaje čudak u vremenu kada je gotovo sve svedeno na površinsku zabavu (kanconete, diskoklubove, šund), a posjedovati automobil i vikendicu* znači »uhvatiti boga za bradu«.

Moderni turizam iziskuje i drugi odnos prema našim starinama, koje nisu samo kulturno-povijesna već i privredna komponenta. Stoga nam je razumljivo zašto ni jedan turistički prospekt ne propušta debelo podvući njihovu vrijednost i atraktivnost. Jednako je atraktivan naš folklor koji je toliko raznolik i bogat (kumpanjije, moreška — samo dajmo je izvedimo jedanput na godinu bez skraćivanja, koja su pojava degeneracija, a ne regeneracije!), posebno crkveni folklor. Sve je to dio naše povijesti, u biti bitnost naših drevnih običaja, pa zašto da im ne damo taj karakter. Pogotovu kad nam to služi kao dobra legitimacija za istup pred domaćim i stranim turistima. Zar time, uključujući i naše stare utvrde i spomenike povijesnog obilježja, nismo mahali kao barjakom da bismo domamili goste? Tá sunca, mora i luksuznih hotela ima i drugdje!

* Između 1964. i 1970. godine na Korčuli je sazidano 136, a na susjednoj pelješkoj obali 119 vikendica, ukupno 255. Od toga u Orebiću 110, Kućištu, Podgorju, Stankoviću i Lovištu 9, u Prižbi i Prigradici 54, Brni 29, Veloj Luci 18, Zavalatici 8, Lumbardi 10, Žrnovskoj banji 7 i Korčuli 2. Vlasnici vikendica su: iz Beograda 121, Zagreba 37, Splita 24, Sarajeva 22, Zemuna i Novog Sada po 4, a vlasnici preostalih 43 vikendica su iz 28 raznih mjesta.

Arhiv obitelji Ostoić Blatu*

Ivo Ostoić

Obitelj Ostoić opstoji u Blatu još od XV. stoljeća. Tu se rodio i pokojni Vid Ostoić, biskup Krbave, kako piše Farlati u svojoj povijesti: »Vitus Ostoich nobili genere natus est Blattae in oppido non ignobili Corcyrae Melenae insulae Dalmaciae; duplex cognomen habuit, alterum a parente alterum a maioribus acceptum: ab his comuni familiae vocabula Marinich, ab illo Ostovich, id est Ostojas filius lingua Slavonica appellatus«. Stoga Ostoja Marinić bio je njegov otac, a budući da je biskup uzeo prezime Ostoić, tako su i svi nasljednici preuzeli prezime Ostoić. Nikola Ostoić napravio je 1836. rodoslovlje obitelji Ostoja-Marinić iz autentičnih izvora počevši od 1420. g. do danas. Kroz stoljeća obitelj Ostoić imala je svoje kuće i imanje u Korčuli, Žrnovu i Blatu, a sada ima samo u Blatu. Bili su starinom plemići, a živjeli su većinom u Korčuli sve do polovice XVI stoljeća, onda u Blatu, isto kao plemići dok plemstvo nije ukinuto. Dosta se toga sačuvalo u obitelji u Blatu kroz toliko stoljeća. Mnogo je toga sakupljao, što se odnosi na obitelj, otac Bernardin Ostoić franjevac (umro 19. V. 1828.) i don Frano Ostoić (umro 17. VIII. 1811.), a pogotovo Nikola Ostoić (umro 20. I. 1869.) kao prvi načelnik Blata. On je pohađao samo dva razreda gimnazije kod OO. Franjevaca na Otoku (Badiji), ali se poslije sam izobrazio te je poznavao dobro talijanski i latinski i sakupljao sve stare povijesne spise otoka Korčule. Mnogo se je bavio knjigom iako je bio posjednik i obnašao razne službe u Blatu, počevši već od 18-e godine života. On je već u glavnom bio sredio oko 40 svezaka koji rade o raznim obiteljskim i domaćim pitanjima, i koji su do danas sačuvani. Koliko je taj čovjek ispisao i prepisivao u svom životu, uz svu svoju službu i kućni rad, čovjek se mora čuditi. Bio je mnogo načitan. Poznavao je talijanske i latinske a i naše pjesnike, kao i sveto pismo. U njegovim pjesničkim pokušajima kao i u privatnim pismima često navađa citate tih pjesnika i sv. pisma. Grehota da nije živio u širem ambijentu, gdje je mogao imati prigode da lakše upotpuni svoje znanje na korist svoju i naroda svoga.

U posebnom svesku (1319* br. knjižnice) sakupljeni su razni podaci o rodoslovlju obitelji Ostoić (tu je i rodoslovno stablo od 1420. g.), te diobe obitelji, bilješke, starija pisma, neke uspomene obitelji, te potanko zemljišni izvaci obitelji Ostoić.

Dalje u svescima: (1300) Obiteljske oporuke. Najstarija 14. XII. 1520. (1322) Stari obiteljski računi. Opis posjeda i prihoda. (1290) Stari kupoprodajni ugovori i diobe obitelji Ostoić. (1287) Razne starinske obiteljske parbe za zemljišta i sudbene osude. (1314) Zemljišne izmjene obitelji Ostoić u XVIII. stoljeću. (1293) Podaci o raznim obiteljskim posjedima. (1303) Mirazni ugovori članova obitelji Ostoić, najstariji iz 1748. g. (1307) Stari obiteljski listovi bez osobite vrijednosti. (1315 i 1321) Neki spisi za vrijeme prvog načelnika u Blatu (N. O.) 1865 — 1869.; dosta zapisnika općinskih sjednica za njegova načelnikovanja. Neki općinski poslovi i pjesme u čast prvog načelnika ,te podmetanja protiv njega. (1288) Razne oporuke, diobe, rasudbe, molbe, radnje za razne osobe pravljene od N. Ostoića, kao i razni natječaji i imenovanja (1312) Razne domaće parnice (i sudbeni zaključci) vođene od Nikole i Frana Ostoića. (1318) Neki spisi za vrijeme otpremnika poslova općine Korčule po N. Ostoiću (1841—1865 g.). (1316) Neki spisi za vrijeme sindikata N. Ostoića (1860 — 1865). (1299) Dopisivanja N. Ostoića (1820 — 1869 g.) s uvaženijim osobama na otoku Korčuli,

* Ovaj je arhiv nakon smrti don Iva Ostoića preseljen u samostan Družbe »Kćeri milosrđa« reda sv. Franje u Blatu, gdje će, uvjereni smo, biti dobro čuvan, ali nepristupačan onima koji se žele baviti njegovim istraživanjem.

osobito s M. Kaporom, s D. Dimitrijem, s D. Lovričevićem, iz kojih pisama mogu se upoznati ondašnje državnoupravne i političke prilike onog razdoblja, zatim dopisivanje s Mihom Pavlinovićem i drugim poznatijim osobama u Dalmaciji. (1306) Starinske kućne uspomene. Služba Ivana Ostoića kao sanitetskog zastupnika (1770 — 1803 g.). Svjedodžbe i služba don Frana Ostoića, župnika Smokvice i Blata (1735 — 1811). (1307) Obiteljska pisma o domaćim stvarima, najviše od O. Bernardina i don Frana Ostoića drugom polovicom XVIII. i prvom polovicom XIX. stoljeća. (1317) Neki općinski spisi za načelnikovanja Frana Ostoića i njegovi utoci u borbi za vrijeme njegovog načelnikovanja (1899 — 1905.).

(1289) Starinske naredbe i zakoni pod upravom Mletačke Republike u civilnom poslu. Borbe između plemića i pučana u Blatu drugom polovicom XVIII. stoljeća. Suđenje je bilo u Mlecima. Borba oko isplate troškova za vođenje pravde. Razne naredbe proveditura Dalmacije za plaćanje, ukidanje poreza na razno. Neke molbe na njega. O sucima i provediturima u Blatu drugom polovicom XVIII. stoljeća, te njihova briga za kapele i čuvanje reda u mjestu. (1294) Neki popisi imovina pojedinih obitelji početkom XIX. stoljeća prema naredbi Preture u Korčuli. (1291) Predradnje za procjenu poreza općine Blata god. 1841 po upravitelju procjene N. Ostoiću. (1304) Opis opsjedanja Korčule 1570 g. Uspomene geografske i znanstvene otoka Korčule. Odlične osobe iz Blata. Razne pergamene (16 komada). (1324) Razni spisi i bilješke za političku — crkvenu — ekonomsku povijest Blata. Pitanje polja »Blato«. — Mišljenje u Blatu o pokretu za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom 1861 g. (1311) Bilješke o nekim znamenitim našim ljudima. Proglašenje Ustava 1848 g. O nekim događajima na otoku Korčuli i u Dalmaciji XIX. stoljeća. (1295) Crkovinarstvo u Blatu od god. 1826 do 1831, kad je N. Ostoić bio predsjednik crkovinarstva. Iz tih spisa može se zaključiti kako su crkovinari u ono doba vodili svu ekonomiju crkve, trošili novac i brinuli se za sve potrebno u crkvi. A opet oni nisu mogli ništa većega potrošiti bez dozvole državne vlasti — Preture u Korčuli, kao ni Biskupskog Ordinarijata, kojemu su morali polagati račune. — Optužbe don Boža Sokota, sakristana crkve, proti vice-plebanu don Ivu Stipkovića. Također neslaganje vice-plebana don I. Stipkovića sa predsjednikom crkovinarstva N. Ostojićem. — Prepirke crkovinarstva sa sindikom općine Fr. Kunjašićem radi kuće Bratovštine Svih Svetih i klupe u crkvi za sindika. — Popravci župskog stana, crkve Matice, nekih kapela i javnog sata. — Dobava orgulja u Blatu oko 1860 g. (1296) Uspomene Plebanije. Prijenos sv. Vincence u Blatu 1795 g. Biskup korčulanski Toma Triali 23. V. 1769. daje povlasticu Blatu da može narod birati svoga plebana (župnika). Vikar korčulanski (iako Blaćanin) hoće da ukine to pravo 28. I. 1829. Borba radi toga između sindikata u Blatu i crkovnih i državnih vlasti. Borba između raznih natjecatelja za plebana. (1297) Za sindikata Padovan — Kunjašić pitanje liječnika, lože, učitelja, stana za školu, sječe šume ,putova i ostalog. Dopisivanja u tim pitanjima sa Preturom u Korčuli prema ondašnjim naredbama. (1305) Nadarje sv. Jakova od njegovog ustanovljenja po biskupu Vidu Ostoiću 1456. Kasnije je obitelj Ostoić povećala to nadarje. Iz daljih se spisa doznaje tko je kroz stoljeća uživao to nadarje do njegovog uništenja 1894 g., kad ga je otkupio pok. F. Ostoić. (1310) Spisi nadarja sv. Jeronima u Blatu od njegovog utemeljenja 19. III. 1442. po Branku Radičeviću. Od utemeljenja tog nadarja do agrarne reforme 1931 g., kad je nadarje propalo, nalaze se mnogobrojni stari spisi iz kojih proizlazi kako se obitelj Ostoić kroz stoljeća borila za svoje pravo na postavljanje uživatelja tog nadarja prema naznačenom rodoslovlju.

(1323) Pomoćni izvori i bilješke za povijest, i rukopis povijesti otoka Korčule (Compendio storico dell' isola di Curzola od N. Ostoića) izdana od njegovog sina 1878. g. (O tome dopisivanje sa M. Kaporom radi raznih povijesnih razjašnjenja. Napose prikaz postanka nekih obitelji u Blatu. Povijest Crkve u Korčuli (prepis u rukopisu). Popis znamenitijih ljudi iz Blata. (1326) Povijest Vele Luke sa nekim povijesnim ispravama. Preveo, nadopunio i izdao potpisani 1953, (1286) od mnogobrojnih pisama (mnoge je potpisani uništio, jer se je radilo samo o obiteljskim prihodima) neka su sačuvana, da se može upoznati o čemu se dopisivao M. Kapor

i N. Ostoić, veliki prijatelji. Napose o književnim prilikama njihovog vremena. (1298 i 1325) Dva sveska pjesama. Tu ima dosta pjesama — soneta ondašnjim poznatijim ljudima mjesta Korčule i Dalmacije većinom na talijanskom jeziku iz prve polovine prošlog stoljeća. Ima dosta satiričnih pjesama na našem jeziku o mjesnim prilikama i među prijateljima. Pjesme hrvatske, izvorno napisane i spjevane od don Ivana Ostoića pranećaka biskupa (umro 1574): 1. Rasgovor Blasene Dive Marie s'grisnicom, sloxen po Ivannu Ostoichiu nedostojnomu sluci g. ne godischia 1564 g. 2. Tomacegne podugo posdravljenja Angeoskoga sdrava Maria. 3. Drugo kratko spivagne iste sdrave Marie. 4. Slava Blagsenoj Divi Marii. — Rukopis pjesama O. Augustina Draginića; 1. Pisme duhovne, 2. Fala od Kotora. 3. Fala plaže Farske, 4. Slava uspomeni Jura Bana Perastianina 1717 g., 5. Tužba Lausova, 6. Plać Marka Koćine u izgubljenju svog tovara u Zavalatici (N. Ostoić razložito tvrdi da je ta pjesma od A. Draginića, a ne od Kanavelića, kako se mislilo). 7. Dun Durillo (također N. Ostoić opravdano misli da je od Draginića, a ne od Kanavelića. »Asinajda« spjevana od Antuna Kaznačića, kad njegov prijatelj Benigno Albertini pade s tovara hodeć u Segiupu. »Trešnja Dubrovnika 1667 g. od Petra Kanavelića«. »Tusba Gliurglienna Marunka Mlichianina za Pavizzom Bobopoljkom od Ignacija Djordjića (koji je radi ove pjesme morao tajno pobjeći iz Mljeta). »Govnaida« od Djona Palmotića 1646 g. »Ban Horvat« od Marka Kazotića Trogiranina »Tužbe varhu Tarstenika« od Joza Bettondi dubrovčanina. »Pisme složene od Vice Tulić-Kriska u slavu triju pokladnih kolovoja. Rasgovor Korčulana i Dubrovčana od Pase Primoevića, umro 1640 g. »Počasnice« staroga i novoga sloxgna pripisane od N. Ostoića 1836. g. Pisma varhu viskoga boja 1866 g. od Nikole Tantez-prostaka iz Visa. Putovanje izbornika s Blata put grada Korčule 21. III. 1861.

IZ OBITELJSKE KNJIŽNICE:

Između ostalih, razne knjige znanstvenog i bogoslovnog sadržaja na talijanskom i latinskom jeziku tiskanih u XVII. i XVIII. stoljeću. Slijedeće povijesne knjige na talijanskom jeziku za Blato: 1. Per il Comun del casal di Blatta. 2. Per li fratelli Faurovich Talenta — Al Laudo. 3. Per li nobili abitanti nel casal di Blatta. — Al Aaglio. 4. Per li procuratori del popolo del comun di Blatta. Al laudo. 5. Per il comun del casal di Blatta (nepotpuno). 6. Per il comun del casal di Blatta. 7. Per il comun del casal di Blatta. 8. Stampa — nobili abitanti nel casal di Blatta. Al taglio, (dva primjerka). 9. Per li divisori del prato grande di Blatta. Al laudo. 10. Per li nobili abbitanti nel casal di Blatta. Al laudo.

Gazzeta di Zara 1833 i 1848. »Dalmazia« književno ekonomski tjednik 1845 i 1846 g. — Cosmorama — pittorico — Milano 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842 g.

Starinske knjige na hrvatskom jeziku: 1. I. F. Gundulić: »Osman« (rukopis). Četrnajesto i petnajesto pjevanje izgubljeno u trešnji 1667 g. Marin Zlatarić vlastelin Dubrovački nadopunio ta pjevanja oko 1776 g. i u ovom rukopisu su unešena. Prof. Karlić je pisao natrag godina da se tako popunjena nalaze samo u dva-tri primjerka, 2. Joakim Stulli: Rjecososloxje — u Dubrovniku 1806 g. 3. Anton Kadoch: Bogoslovje Dilorredno olliti Rukovod slovinski na poznagne Svetoga Reda, Bononiae 1729 g. str. 556. 4. F. Paval Draghichievich: Pripovijdanje — nauka karstijanskoga. — U Mletzih 1765 str. 380. 5. N. N. Slidi blagoslov ,koji se dava puku na Mlado lito 1764 g. (rukopis). 6. N. N. Scivot Gospodina Jesusa Christa naroda cjovieczjanskoga Spasitelja. u Mlezik 1764 str: 196. 7. Fr. Ostoich: Stato di anime di Blatta circa 1810 g. — S. J. Redovnik: Pisma Chiudoredna. U Mleczih 1760 str: 14. 9. N. Redovnik: Frosctegna od mnosieh svetijeh otacaa papaa dopuctena. — U Jakinu 1763 str. 12. 10. M. Tomasso Triali: Kratko sabragne od onih stuarih koje su potribnite znattise od kartianina za sahranitise — V Mlezih 1768 str. 28. 11. F. Thomas Babich: Czuyt razlika mirisa duhovnoga. U Mnecih 1759. str. 328. 12. Giulio Parma: Nauk za tezake od Dalmaczje prinesen u Hrvatski jezik po Francesku od Cyprianih Farkovichiu — U Mletczii 1743. str. 116. 13. N. N. Saerze: Prisveto Jesussovo razgledano, sagljubjeno. U Bnezih 1783. str. 375. 14. P. Ardelio della Bella: Dizionario italiano

— latino — illirico. — Ragusa 1785. str. 448. 15. Stipan Blascovich: Nauk karstyanski. — In Venezia 1758. str. 36. 16. Nauk karstyanski in Venetia 1702. str. 36. 17. N. N.: Navk Karstyanski, in Venezia 1708. str. 46. 18. N. N. Plač B. D. Marie (rukopis) 1766. 19. N. N. Sprovod za brachiu i sestre od S. Rusaria (rukopis) 1766. 20. N. N. Neke lekcije i sv. ruzari (rukopis) 1769. 21. Herolim Butterin: Kratki nauk. — V Bnecih 1747. str. 43. 22. Don Luca Terzich: Pokripgljenije umiruchi. U Mletczii 1750. str. 584. 23. N. N. Pisctole i evangelia priko svega godischa. V. Bnecieh 1682. 24. Lekcie Božića i Velike Sedmice (rukopis) 1685. 25. D. Ivan A. Nenadich: Nauk krstianski. U Mlezieh 1768. str. 288. 26. N. N. Misli o krasnieh umjetnosti 1844. 27. N. N. Hvale duhovne illiti popivke svete u vrime od svetoga poslanija. — V. Buecih 1747 str. 62. 28. D. Ivan Ant: Nennadich: Put krixa. V Mlezima 1757. str. 60. 29. N. N. Ispovidagne viere za Garczi promisgliegne u Rimu 1789. str. 29.

STARINSKI PREDMETI:

1. Kameni grb obitelji Ostoića, renesansa. 2. Mramorni fragment trosca antiknog kipa, nađen na Kozjači. 3. Fragment desnog ramena i gornjeg dijela ruke rimskog antiknog kipa. 4. Rimski natpis Signie Urse kćeri Signia Sinforia, u kojem se govori o gradnji hrama Venere i Pelage i postavljanja kipa Božice, nađen u Potirni. 5. Fragment rimskog natpisa: M:TINO. 6. Fragment sigurno kakve kamene ploče, koja je morala biti veća, nalazi se djelomični natpis u pet početnih crta: LICIS ... VIBIX ... SPL.VS ... ANISXL .... LIATRIC .... 7. Loza izumrle obitelji Radičevića, na drvu, XVIII. stoljeća. 8. Vlasulja N. Ostoića na odgovarajućem kalupu glave. 9. Portret Vita Ostoića, Krbavskog biskupa iz XV. stoljeća, iz vremena kraja XVII. i početka XIX stoljeća. 10. Lukjernal sa 4 noska stila Empire, potpun. 11. Naslonjač stila Luja XVI. — sjedalo je zamijenjeno daskom i manjka jedna prečka naslona. 12. Starinsko gotičko zvono na kapeli sv. Jeronima (povjerena obitelji Ostoić) s natpisom godine MCCCCXXXXIIII, donji rub zvona oštećen.

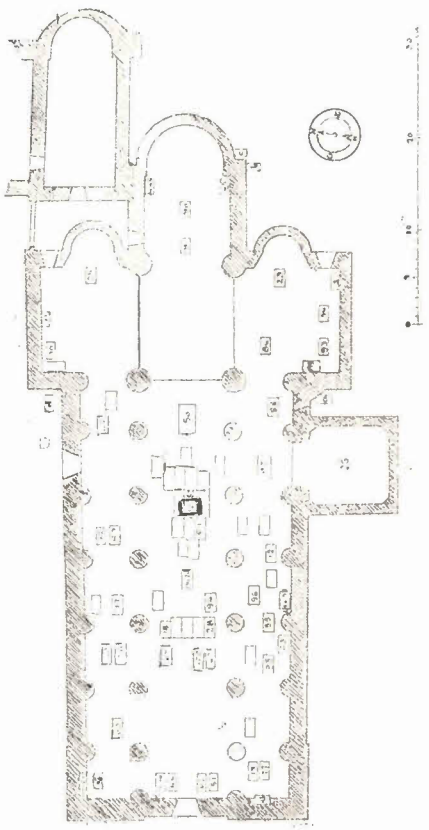
Gdje se nalazi nadgrobna ploča Jakova Baničevića?

Poštovani uredniče,

Kad sam pretprošlog ljeta bio u Korčuli nabavio sam primjerak drugog izdanja Vaše monografije »Otok Korčula«, a kasnije i »Zbornik otoka Korčule« u kojem je uneseno malo više svjetla u zanimljivu ličnost našeg poznatog Korčulanina Jakova Baničevića. Srdačno Vam se zahvaljujem što ste u svome djelu spomenuli i mog neprežaljenog oca i našeg pretka u Dalmaciji (Francesco Maria Portolan), koji se doselio iz rodnog Trentina, kako se pretpostavlja iz Portola, mjesta prema kojemu je naša obitelj dobila prezime.

Što se tiče Baničevića, koji je pokopan u Trentu, kada sam se zbog službenih razloga zatekao u tome gradu, uznastojao sam da saznam gdje mu je grob, ali mi nitko u tom pogledu nije mogao pružiti podatke. Konačno, potkraj 1969. godine, nekoliko dana prije mog umirovljenja i povratka u Firenzu, upućen sam nekom svećeniku, profesoru tamošnjeg višeg sjemeništa. Budući da nisam našao nadgrobnu ploču u katedrali, na mjestu na kojem sam smatrao da se nalazi, ponovo sam mu telefonirao i on mi je odgovorio, da su prigodom rekonstrukcija poda u katedrali 1893. godine bile skinute nadgrobne ploče i smještene na trg sa strane, ali da nije mogao saznati gdje je završila Baničevićeva. Pretpostavljao je da je možda i prodana (što je bila namjera biskupa koji je dao nalog da se skinu i drugi nadgrobni spomenici).

Kada sam se početkom prošle godine vratio u Trento na kratak boravak, dao sam se na potragu u općinskoj knjižnici te našao u Bonellijevom djelu »Monumenta Ecclesiae Tridentinae . . .« Tridenti, 1745, p.p. biografske podatke o Jacobus-u de Bannissis, koje vam šaljem, a kasnije u »Studi Trentini« g. II, 1921, prikaz Achille Albertinija »Le sepolture e le lapidi sepolcrali nel Duomo di Trento«. Tu je u skici koju vam prilažem u fotokopiji označen smještaj grobova, odnosno nadgrobnih ploča koje su skinute, pa je u sredini srednje lađe katedrale označena brojem 10 i Baničevića, a na str. 108 objavljen je i njen crtež. Na žalost, nijedan od autora ne navodi izvore koji bi mogli poslužiti za temeljitije istraživanje i koji bi bili korisni za eventualnu dopunu biografije, do koje je bilo stalo Giuniju (»Lanterna« 1968, str. 30, odnosno Zbornik otoka Korčule str. 96). Da bi se nešto našlo, trebalo bi — rekoše mi —

Tlocrt katedrale u Trentu koji pokazuje grobove prilikom rušenja poda (prema Albertiniju, Studi Trentini, II/1921, str. 101); Baničevićev grob u sredini označen debljim kvadratićem

pregledati arhivske dokumente kaptola biskupije i Državnog arhiva uz opasnost da se izgubi mnogo vremena, a nađe vrlo malo ili ništa.

Međutim, nisam htio sustati u potrazi za Baničevićevim nadgrobnim spomenikom (pločom), želeći također da ustanovim koji je od dva epitafa uklesan: da li onaj što ga navodi Giunio ili onaj što ga navodi Paulini. Ostavio sam zabilješku vrhovnom nadzorniku Galerije lijepih umjetnosti u Trentu preko općinskog geometra s kojim sam bio u stalnom dodiru. Kad je moj unuk nedavno premješten iz Trenta u Firencu, ponovo sam krenuo tamo da bismo se zajedno vratili. Posjetili smo geometra, koji mi je saopćio da su već na dobrom putu i da se nada uspjehu. I konačno kad smo nakon toga otišli u dvorac »Castello del Buon Consiglio«, koji je prije bio sjedište knezova-biskupa, a sada je sjedište vrhovnog nadzorništva, tek što smo prešli vrata koja vode u dvorište, primijetili smo pod jednim trijemom na lijevoj strani, među mnogim drugima, nadgrobnu ploču od crvena mramora. Potaknuti radoznalošću približili smo se, otkrivši, ne bez uzbuđenja i čuđenja, ono što smo tražili više od godine dana. Bareljef i natpis gotovo su nečitljivi; samo onaj tko je bio zainteresiran mogao ga je prepoznati. Tko zna koliko je milijuna osoba prešlo preko njega u toku više od četiri stoljeća! Lavlje glave Dalmacije, ugrađene u Baničevićev grb, može prepoznati samo onaj koji zna da su bile uklesane. Malo ima slova, ali ne cijelih riječi, koje se u natpisu mogu raspoznati, uz dosta muke: D. O. M. i poneko slovo imena i prezimena. Radi se o natpisu što ga je objavio Giunio u svom već spomenutom članku. Dostavljam vam snimak nadgrobne ploče i kao dokaz pronalaska i kao dokaz autentičnosti nadgrobne ploče.

Što se tiče vaše želje da se u II svesku Zbornika otoka Korčule objavi ono što ću uspjeti pronaći o Baničeviću, nekako teško prihvaćam vašu molbu, jer nisam otkrio gotovo ništa, ali ipak ako smatrate potrebnim da ove podatke objavite, dajem vam potpunu slobodu.

Simeone Portolan
(Firenze)

Nadgrobna ploča J. Baničevića

NAPOMENA UREDNIKA:

Poštovani gospodine Portolane, s osobitim veseljem objavljujem u prijevodu s talijanskog izvatke iz nekoliko Vaših pisama upućenih mi nekoliko puta. Ne slažem se s Vama da niste gotovo ništa otkrili. Naprotiv, i Vaš prilog smatram važnim za podrobnije osvjetljavanje ovog našeg istaknutog zemljaka, koji je ujedno bio znamenita ličnost političkog i kulturnog života Evrope. K tome ste dokazali da Vam je još uvijek na srcu naša Korčula. Uvjeren sam da izražavam i osjećaje naših čitalaca ako Vam se od srca zahvalim na Vašem trudu.

Dopisivanje don Franka Franulovića Glumca, plebana Blata, sa francuskim okupacionim vlastima od 1807. do 1809. g.

Ante Bačić Grlica (Blato)

Tragajući, ako amater, za pisanim dokumentima iz daleke, burne i bogate kulturne baštine Blata, pronašao sam, između ostalog, i svezak nacrta pisama i podnesaka tadanjeg izabranog plebana Blata don Franka dra Franulovića, koje je ovaj upućivao tadanjim francuskim okupacionim vlastima. Blato je uživalo povlasticu »jus patronata«, tj. da blatske starješine obitelji biraju svoga plebana, kojeg je onda biskup u Korčuli, a kasnije u Dubrovniku potvrdio, uvodio u dužnost i vjenčao s crkvom maticom. To su zapravo nacrti pisama koje je on bio dužan, po službenoj dužnosti, upućivati tadanjim državnim vlastima, uspostavljenima, poslije obaranja mletačke republike, na otoku i u Dalmaciji. Iz ovih se pisama vidi koje su bile tadanje dužnosti plebana Blata prema okupacionim vlastima, pored onih koje je imao kao dušobrižnik. Ujedno se može nazreti tadanje ustrojstvo administracije te političkih, vojnih i policijskih vlasti u samome Blatu.

Autor je napravio svezak od običnog bijelog papira bez crta i u nj prethodno unosio nacrte svojih dopisa, koje je onda prepisivao u čisto na poseban papir te upućivao onima na koje su se odnosili. Na prvom listu sveska prepisao je neke članove iz neke naredbe, koji su mu služili kao podsjetnik, kako treba raditi. Poslije ovoga ređaju se, jedno za drugim, bez ikakva razmaka, 52 pisma. Na kraju sveska je ostalo nekoliko praznih listova. Pisma su pisana u talijanskom jeziku i nešto teže čitkom kaligrafijom. Pisma sam dekaligrafirao, tj. prebacio u čitkopis te napravio faksimil iz kojega stručnjaci za jezik, pravo i povijest mogu mnogo više izvući nego ja kao amater. Ne treba nikoga da zbunjuje što su ta pisma pisana na talijanskom jeziku, jer je tada bila takva administracija, sve do časa kada su narodnjaci izborili da hrvatski jezik postane službeni jezik i stekne pravo da se upotrebljava u administraciji.

Prije nego prijeđem na prikaz samih pisama nije na odmet da se pozabavimo malo s prošlošću Dalmacije i njenih autonomnih općina. To će nam pomoći da bolje sagledamo prilike.

Mletačku republiku pokorio je i ukinuo Napoleon 1797. godine i njene posjede pripojio talijanskom kraljevstvu sa sjedištem u Milanu.

Za vrijeme mletačkog vladanja u Dalmaciji od 1420—1797. vanjski izgled gradskih općina ostao je posve sličan izgledu prije njihova dolaska; sačuvale su svoje statute, plemićka vijeća birala su i dalje činovnike, u prvom redu suce, koji su bili pravi predstavnici općine. Knezovi ne zavise više od plemićkih vijeća; ma kakav naslov imao, knez nije predstavnik velikog vijeća i izvršilac njegovih zaključaka, nego je predstavnik države, čije naredbe izvršuje bez obzira na plemićko vijeće, pa i onda kad su one u suprotnosti sa zaključcima vijeća ili čak i sa statutom. Veliko vijeće pojedinih općina ne stvara više zakone u starom smislu, nego samo zaključke mjesnog i sporednog značaja. Zaključci vijeća ne unose se u statut kao dodaci, nego se u općinsku knjigu unose različne naredbe mletačkih vijeća i magistrata. Tih naredaba biva sve više, i statut pred njima blijedi. U 17. i 18. stoljeću veće se parnice ne vode u općinama, već u Mlecima, gdje se ne sudi po statutarnom pravu gradova, nego po mletačkim zakonima.

Na čelu mletačke Dalmacije stajao je generalni providur (provveditore generale) koji je bio providur i mletačke Albanije, tj. Boke Kotorske i područja njoj na jugu. Generalnog providura biralo je mletačko veliko vijeće na tri godine; stolovao je u Zadru, gdje je bio i dvor i straža. Svi poslovi pokrajine, civilni i vojnički, stajali su pod njegovom upravom. Kad se pokazivao na velikim svečanostima, bio je odjeven u odijelo slično duždevu.

Na čelu dalmatinskih općina stajali su conti (knezovi) ili conti provveditori (knezovi providuri) ili conti capetanei (knezovi kapetani) ili provveditori. Svaki knez morao je sa sobom dovesti mali dvor, koji se sastojao od kancelara i posluge.

Svi plemići pojedine općine sačinjavali su zajednicu, koja se nazivala »plemićka zajednica« (magnifica communita nobile). Svaki njezin punoljetni član postajao je član vijeća, koje je odlučivalo o općinskim pitanjima, ako su se ona kretala u okviru priznate samouprave. Malo-pomalo i uz velike borbe s plemstvom, a s dopuštenjem mletačke vlade postigli su u većini dalmatinskih općina i »građani«, odnosno »građani i puk« pravo da se sastaju u skupštine i biraju neke svoje činovnike.

Plemićko je vijeće bilo zatvoreno tijelo; prije je donosilo zakone, a sada upravlja onim poslovima koji se odnose na unutrašnji život grada-općine. Njegove zaključke mogla je vlada i ukinuti i mijenjati. Ono je biralo općinske suce (3, odnosno 4), defensore (općinske odvjetnike), bukarije, eksaminatore, blagajnika (kamerlenga) i manje činovnike, zatim liječnika, ljekarnika, učitelja i druge. Sazivaju ga knez i suci a predsjedaju mu suci i defensori.

Pučani su se sastajali u zborove (congrega) u koje ih je sazivao knez. Kongrega je birala pučke načelnike (soprastante), poslanike puka u Mletke, pučke prokurature, pučkog (građanskog) blagajnika (kamerlenga) i tumača. Međutim, poneka prava pučkih skupština, u pojedinim općinama različita, trajala su posvuda često kratko vrijeme, da ih izgube i opet dobiju. Borbi s plemićima bilo je posvuda.

Javni život pučana odvijao se u bratovštinama, tako i u Blatu u Bratovštini Svih Svetih, tzv. Biloj skuli.

Nakon nesretnog rata s Francuskom Austrija dobiva primirjem u Loebenu 18. travnja 1797. u zamjenu za Lombardiju mletačku Istru i Dalmaciju, gdje buknuše nemiri, koji su ubrzo bili ugušeni. I dok okupaciju Dalmacije provodi general Matija Rukavina, narod se putem svojih predstavnika izjašnjavao za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Na ovoj strani uz Rukavinu rade u Dalmaciji franjevci na čelu s Dorotićem i pravoslavni kaluđeri, a u Hrvatskoj zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, senjski biskup Ježić i neki hrvatski velikaši kao Drašković, Knežević i drugi. Budući da to nije bilo pravo bečkoj vladi, novoimenovani guverner u Dalmaciji grof Thurn imao je suzbiti ovu »maniju« dalmatinskih Hrvata. Kada je Austrija kampoformijskim mirom 17. listopada 1797. dobila i jadranske otoke, Boku Kotorsku i Mletke, nastojala je svim silama učvrstiti u Dalmaciji svoju upravu i iskorijeniti pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Godine 1802. Hrvatski sabor traži sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, u čemu ga podupire i Ugarski sabor u Požunu. Ali zbog tadanjih događaja kralj odgađa svoju odluku. Od srpnja 1804. do veljače 1806. upravlja Dalmacijom i Bokom kotorskom kao civilni i vojni komesar Irac general Brady, koji stvara od ove zemlje vojnički logor za novi rat s Francuzima.

Kada je Austrija, nakon poraza kod Austerlitza, sklopila s Napoleonom mir u Požunu 26. prosinca 1805, izgubila je sve ono što je dobila kampoformijskim mirom, pa tako i Dalmaciju, koju je u veljači 1806. general Brady predao Francuzima. I dok su Francuzi polako zaposjedali Dalmaciju, Rusi i Crnogorci zaposjedoše Boku Kotorsku. Na to Francuzi zaposjedoše Dubrovnik. Kada je izvršena predaja Dalmacije, Napoleon preda vojničku upravu u njoj generalu Marmontu, a civilnu Mlečaninu Dandolu, koji je nastojao podići zemlju u svakom pogledu, napose u kulturnom i gospodarskom, ali je podupirao talijanizaciju. Na čelu francuske uprave u Dalmaciji bio je providur, koji je podvrgnut talijanskom potkralju, a stolovao je u Zadru, gdje je bila i zemaljska vlada (providurija). Ova se dijelila na odsjeke. Zemlja je bila podijeljena u 4 okružja na čelu s delegatima, a ovi na kotare s vice delegatima, kotari pak na općine. O zemaljskim i državnim potrebama zemlje

raspravlja glavno savjetujuće vijeće pod predsjedanjem providura. Sudstvo je odijeljeno od uprave. Dandolo je unaprijedio stočarstvo, veleobrt, trgovinu, brine se za zdravstvo i školstvo, gradi ceste i izdaje službeni list »Il Regio Dalmata — Kraljski Dalmatin« na talijanskom i hrvatskom jeziku. Glavni prihodi koje je davala Dalmacija: desetina, travarina, te solane i carine, nisu davali dovoljno za uzdržavanje zemlje, koju je pomagao talijanski potkralj i Dandolo. Iako je Dandolo Dalmaciji želio dati moderni temelj, ne voli ga, kao ni Francuze, ni svećenstvo ni narod, što se najbolje očituje u čestim bunama (Poljica, Makarsko primorje). Kada je Napoleon dobio od Rusa Boku Kotorsku, ukida dubrovačku republiku i stvara od nje posebnu provinciju. Rat Francuske s Austrijom, koji je započeo u travnju 1809, zadojio je narod Dalmacije nadom, da će Francuzi biti istjerani iz zemlje. Iako je general Knežević osvojio gotovo cijelu Dalmaciju, osim Zadra, pobijedio je Napoleon Austrijance kod Wagrama, te je Franjo I. morao sklopiti mir u Šenbrunu 14. listopada 1809. po kojemu se ne samo morao odreći svojih težnji glede Dalmacije, nego je prepustio i velik dio svojih zemalja, pa tako i Prekosavsku Hrvatsku, od kojih je Napoleon stvorio »Ilirske provincije«. Upravu nad njima predao je maršalu Marmontu, koji je stolovao u Ljubljani. Sada Dandolo ostavlja Dalmaciju, koja dobiva novog komesara. Marmont je nastavio sa reformama u zemlji, gdje je bila zavedena provizorna uprava.

Konačno je Dalmacija dobila svoj oblik, kada je Napoleon izdao 15. travnja 1811. dekret o organizaciji ilirskih provincija. Civilna provincija Dalmacija bila je tada podijeljena u 5 okružja, ovi na 17 kotara, a ti na 85 općina. Na čelu ove pokrajine bio je intendant, a na čelu okružja i kotara podintendant, na čelu gradskih općina načelnici (maire), a seoskih starješine. Sudstvo je ostalo odijeljeno od uprave, te su svi stanovnici jednaki pred zakonima, koji su izjednačeni s onim iz francuskog carstva. Dalmacija je nanovo preuređena u vojničkom i financijskom pogledu, pa je kao prihod ostala isprva samo desetina, a kasnije su uvedeni i neizravni porezi, koji su izazvali veliko nezadovoljstvo u narodu. Francuzi su pokazali veliku ljubav prema školstvu, ali ne prema crkvi. Najviše su nastojali učiniti za zemlju gradnjom cesta, regulacijom rijeka, sušenjem močvara i uvođenjem državne pošte.

Dok su Francuzi čvrsto držali u svojim rukama kopnenu Dalmaciju, Jadranskim morem gospodarili su Englezi sa svojom mornaricom. Oni su nakon poraza francuske mornarice kod Visa konačno zauzeli cijeli otok 1812. On se pod njihovom upravom u svakom pogledu podigao. Nakon toga zauzeli su Lastovo i Korčulu koja dobiva domaću upravu u kojoj su bila i dva Blaćanina, a onda zauzmu i otoke kod Dubrovnika.

Poraz napoleonove vojske u Rusiji bio je znak habzburškom carstvu za opću navalu na Francuze. Austrija je u prvom redu htjela prisvojiti krajeve i pokrajine, kojima je dužc ili kraće vrijeme vladala. Tako je došlo i do okupacije Dalmacije, u koju je austrijska vojska ušla pod zapovjedništvom generala baruna Tomašića bez ikakvih zapreka, uz suradnju naroda. Narod je bio izmoren dugim ratovima i neprestanim političkim promjenama. Planovi francuske vladavine, koja je trajala i previše kratko, nisu se u svemu ostvarili, a nove fiskalne mjere i prisilni zajmovi, što ih je francuska uprava uvela, pomračili su sve njene lijepe osnove i nastojanja. Austrija je, dakle, bila u mogućnosti da dobrom upravom i gospodarskom obnovom zemlje zadobije posebnu naklonost pučanstva, ali barun Tomašić, koji je bio na čelu uprave u Dalmaciji, nije imao dovoljno smjelosti ni pravog pogleda da temeljito pristupi gospodarskoj obnovi pokrajine i da prosvjetno podigne zemlju. Uveo je sustav odlaganja, polovičnih mjera, koji je ostao značajan za austrijsku upravu za cijelo vrijeme, što je Austrija držala Dalmaciju. Nije povratio u život stare općine i plemićke privilegije, premda je vlada posvećivala neobično veliku važnost plemstvu, pa je stoga i brižno nastojala da utvrdi i potvrdi listine plemića. Mjesto mletačkog sustava upravljanja, uvodio se sustav koji je vrijedio za neke druge krajeve monarhije, bez obzira je li odgovarao potrebama zemlje. Nemajući dovoljan broj činovništva, koje bi postalo izvršiteljem i onih neznatnih vladinih nastojanja za poboljšanje života pučanstva, Tomašić je zadržao uglavnom činovništvo, koje su Dalmaciji namrle mletačka i francuska uprava. To činovništvo niti je poznavalo život pokrajine, niti

je imalo osjećaja za narod, koji je u toj pokrajini živio. Golemom većinom stranog podrijetla, polako se obnavljalo, ali opet strancima. Ispočetka polako, a kasnije sve više u Dalmaciju su dolazili činovnici stranci, dobrim dijelom pripadnici aristokracije, koji su Dalmaciju smatrali svojim Eldoradom.

Dalmacija, pod austrijskom upravom, u pravom smislu životari, kao neki privjesak austrijskih zemalja, bez veze sa svojim prirodnim zaleđem, bez razumijevanja sa strane državne vlasti, gospodarski slabi, kulturno se ne razvija, gradovi su zapušteni, a sela još više. Školovani ljudi bili su malobrojni, pretežno zavisni od vlasti, a doseljenici su u himeri »Kraljevine Dalmacije« vidjeli zaštitu svojih položaja. Umjetna tvorevina činila im se dovoljno snažnom da živi svojim samostalnim životom kao zasebna krunovina habzburške monarhije. Neki su krugovi ispravno prosudili u čemu se nalazi tajna za održanje povijesno-političke aglomeracije Austrije, tj. u federalističkom, a ne u centralističkom uređenju države, ali dvor ni odgovorni austrijski političari nisu imali dovoljno političke dalekovidnosti ni moralne snage da iziđu u susret željama naroda, pa je i rješenje bilo protivno narodnim željama. Pobijedila je taktika na štetu države, što nije jedini primjer u povijesti država. Vladalo se po prokušanoj metodi »podijeli pa vladaj« te se među predstavnicima pojedinih naroda našlo ljudi koji su zaslijepljeni obećanjima ili položajima te vlastitom koristi služili probicima dvora a ne naroda. U Dalmaciji je dvorska politika uspijevala prema svojim trenutnim ciljevima pa se tako dobivala »parlamentarna« većina i vladalo narodom.

* * *

Don FRANKO dr. FRANULOVIĆ-GLUMAC bio je pleban u Blatu od 1802. do 1813. godine upravo u burno vrijeme napoleonskih ratova poslije pada mletačke republike i prenošenja rata na Jadran i u Dalmaciju, kada je ova u nekoliko godina prelazila iz jednih ruku u druge, sad u francuske, sad u austrijske, pa opet u francuske i na kraju, konačno, u austrijske. Tada je Dalmacija, koju je blokirala engleska mornarica, vrvjela špijunima i krijumčarima, pogotovo otkada je engleska mornarica zauzela Vis, koji je postao glavni krijumčarski centar na Jadranu te za srednju i jugoistočnu Evropu. Tu su se stjecali brodovi svih mogućih zastava puni razne robe, a odatle se granala krijumčarska mreža preko Kotora, Dubrovnika, Korčule, Hvara, Splita, Rijeke i Trsta prema kontinentu. Englezi sa saveznicima bili su blokirali čitavu Evropu koju su držali Francuzi i tako je osiromašili da je ostala bez hrane i druge industrijske robe. Čak su francuski činovnici i časnici kupovali i prodavali krijumčarsku robu, a osobito tekstil i štofove, koje su Englezi dopremali u velikim količinama.

Tada su se i na samom otoku Korčuli vodile borbe između Francuza s jedne strane te saveznika Engleza, Austrijanaca i Rusa potpomognutih od Crnogoraca s druge strane. U tim borbama sudjelovala je i stalna blatska Narodna Straža pod tadašnjim zapovjednikom Jurjem Cetinićem (Cetineo) — Longo, koja je odvajkada postojala za obranu Blata od gusara i drugih nasrtljivaca s turskog područja, te za održavanje javnog reda i poretka. U Blatu se nikada do pada Venecija nije vršila stavnja (novačenje) i Blato je imalo svoju stalnu naoružanu Narodnu Stražu, koja je egzistirala i kasnije sve do konačnog pripojenja Dalmacije Austriji 1815. godine.

U tom burnom vremenu bilo je škakljivo nalaziti se na nekom upravnom položaju, bilo svjetovnom ili crkvenom. Trebalo je obazrivosti i umješnosti u postupcima kako bi se sačuvala lojalnost u svim mogućim situacijama i promjenama. Čini se da je Franulović kao pleban i ujedno doktor obaju prava, kanonskog i civilnog, obavljao uz svoju dušobrižničku dužnost službu javnog bilježnika i vladinog povjerenika, kako to proizlazi iz sačuvanih nacrta pisama. Franulović je bio promoviran za doktora prava na padovanskom sveučilištu 3. kolovoza 1756. godine, kako se to vidi iz njegove sačuvane diplome iz toga vremena. Sačuvani svezak njegovih nacrta dopisa sadrži jedan podsjetnik od 6 članova nekog pravilnika i 52 nacrta pisama od kojih je upućeno: mirovnom sucu 17, vladinom pod-ovlašteniku 24, starješini Vojnog

odjela 3, pristavu II reda 1, nadzorniku za bogoštovlje 3, izaslaniku Javne dobrotvornosti 1, Općinskom vijeću Korčule 1, Kr. ovlašteniku 1, Svjedodžba o siromaštvu 1.

Dopisi upućeni tim vlastima odnose se na:

— sastavljanje imovnika pokretnih i nepokretnih dobara iza smrti vlasnika radi njegovih nasljednika,
— nadzor nad starateljima (skrbnicima) sirota i nad samim sirotama te socijalno ugroženima,
— sastavljanje oporuka u miru i u ratu te o njihovu otvaranju,
— objave proglasa o ratu,
— izdavanje uvjerenja o siromaštvu,
— upravljanje imanjima siročadi te o dužnicima,
— vođenje evidencije izdataka za skrbništva,
— primanje zdravstvenih uputa za podupravitelje cijepljenja.

Ustanovljeno je da je pleban:

— vodio statistiku o ukupnom broju pučanstva Blata te o rođenima, oženjenima i umrlima, o čemu je slao mjesečne i godišnje izvještaje,
— vršio objave vladinih naredbi izdanih od poglavara okruga, poglavara kotara, mirovnog suca, guvernera u Zadru, državnog odvjetnika te onih od potkralja u Milanu,
— objavljivao ukaze vlade u pogledu izdanog okupacionog novca od mjedi, i carina na potrošnju žitarica, uvezenih na leđima konja,
— upućivao pozive licima koja treba da se jave kao svjedoci pred sudom,
— primao naređenja o mjestima gdje će biti osnivani bilježnički arhivi,
— provodio naredbe i sazivao skupštine te uvodio u dužnost punomoćnike — crkovinare — crkve plebanske te nadarbina i oltara koji su ostali ispražnjeni,
— pozivao brodovlasnike duge i kratke plovidbe radi podizanja diploma (moreplovnica) i propusnica u susretu s francuskim ratnim brodovima na Jadranu,
— izdavao potvrde za podizanje dvopeka onima koji su u oskudici,
— tražio pomoć i objašnjenja što da radi s onima koji odbijaju da se sastave imovnici, a osobito kad bi nastalo prisvajanje dobara sirota od strane skrbničkih zamjenika i sličnih slučajeva; čak je tražio pomoć stražara (rondara-noćobdija i oružnika) da bi se provele pojedine mjere,
— oglašivao javne dražbe dobara koja su pripadala nadarbinama,
— tražio pomoć kad skrbnici i njihovi zamjenici nisu htjeli doći da izvrše obračun upravljanja imovinom štićenika,
— vodio evidenciju o prihodima biskupskim od oltara i nadarbina,
— izvještavao nadležne vlasti o škodljivim novim plesovima te o ćudorednim prilikama u Blatu i Veloj Luci, tražeći da se plesovi ne vrše u svečane dane pred crkvom, jer topot nogu i svirka mišnjica odvraćaju od pobožnosti one koji se nalaze u crkvi. Plesove izvode stražari iz Narodne Straže, predvođeni nekim Marinom Žaknićem. Žali se i na to što su u Blatu krčme pune kao i neke prostorije u općini; ima mnogo neispovjeđenih od mnogo godina kao i sablažnjivih u stvarima putenim. Traži da se tome stane na put nekim duhovnim propisom;
— objavljivao je rokove, određene od potkralja iz Milana, do kojih se mogu vratiti u svoje jedinice — bez kazne — oni koji su iz njih pobjegli, kao i rokove za mornare, koji su podsticani od neprijatelja, da napuste francusku, prešli u neprijateljsku mornaricu;
— sastavljao spiskove za novačenje,
— slao izvještaje o ponašanju i stezi u Narodnoj Straži u Blatu kao i o javnom miru i sigurnosti u mjestu,
— izvještavao o špijunskoj djelatnosti u općini, te
— o drvu brodolomnika i o zaplijenjenom.

Putem njega bio je u Blato upućen od strane vladinog pod-ovlaštenika

— poslovnik redarstva seoskoga, i
— poslovnik redarstva poljskoga.

U odgovoru na dopis br. 642 od 30. svibnja 1809. »tičući se gospodarstva narodnoga toliko preporučenog .... odnoseći se na slame koje moraju biti u doba žetava sakupljane i čuvane«, vjerojatno radi rekvizicije za francusku vojnu komoru, odgovara vladinom pod-ovlašteniku (vicedelegatu = kotarskom poglavaru) slijedeće: ».... buduć oskudni (seljaci) u krmi i pašnjacima prisiljeni su ići na udaljenost od deset, dvanajest, petnajest i više milja po otočićima (brati) travu za njihove životinje sa najvećom opasnošću i sa gubitkom života kao što, u više slučajeva se je vidilo. Osim toga za uzdržavanje životinja u množini, na mjesece iznajmljuju otočiće općinske da na njih smjeste (životinje) kroz četiri mjeseca zimska sa opasnošću od gusara i lupeža da budu pokradene. Ove činjenice cijenio sam dobrim podastrijeti ih vašim rasuđivanjima ...« Na taj način on želi spriječiti da se slama i sijeno ne odvode iz Blata, kome su potrebni. Međutim, u Blatu su se još do nedavno mogle čuti pjevati pjesme o tim pogibijama, koje su bile spjevane za svaku pojedinu prigodu i onda dugo vremena pjevane.

U izvještaju upućenom kr. pod-ovlašteniku (kotarskom poglavaru), koji se odnosi na javni poredak i Narodnu Stražu u Blatu, piše: »... U ovoj općini uživa se mir i tišina i dobar red u Straži Narodnoj, na savršenstvo se izvršava u vremenu sadašnjem ..... U Veloj Luci ima duhova, nemirnih, povodljivih i naprasitih ..., poviše toga su učinjene tužbe poručniku gore rečene Straže Narodne«. Vela Luka još tada nije bila odvojena od Blata, politički i vjerski bila je naime još blatski zaselak kao sada Prižba i Prigradica.

U izvještaju kr. ovlašteniku (poglavaru okruga) u Makarskoj na br. 66 od 13. svibnja 1809. o neprijateljskoj djelatnosti u Općini Blato i o blatskoj Narodnoj Straži izvješćuje: »U ovoj Općini su se pojavile neke glasine o sudbini vojska ratujućih, i ove su (glasine) podbadane od nekih pojedinaca. Vjerujem, da ovo govorkanje je bilo raspršeno od nekog duha zlo sklona Općini, jer koliko je meni poznato, niti posebno niti u javnom životu ne čuju se takvi osjećaji, također do časa sadašnjeg se uživa mir i spokojstvo potpuno. Straža Narodna naoružana i sastavljena od jednog Zbora znatnoga (Zbora znatne jačine), čini vlastitu dužnost i preko svih svetkovina bude od njega (Zbora) zaposjednut trg (pijaca), daje se poštivati od svih a za vrijeme noći tvore razne noćne straže koje obilaze čitavu noć i našavši osobe bilo kojeg staleža bez fenjera ili fenjera zaštićena od vjetra, ili sa oružjem budu uhapšeni i dovjerene naše sudbine«.

»Osim toga bivaju često puku objavljivane pobjede našeg uzvišenog vladara (Napoleona), a poviše toga se dade koje tumačenje u ovoj crkvi plebanskoj na misi svečanoj; za otkup naklonosti bje pjevano Tebe Boga (Te Deum) i preko blagdana Duhova bi izloženo na klanjanje puku Svetotajstvo moleći Gospodina da obaspe svojim svetim blagoslovima velike pobjede velikog junaka (Napoleona) kojemu su povjerene naše sudbine«;

Iz ovoga čini se da pleban Blata Franulović nije bio nesklon Francuzima, kao mnogi svjetovni svećenici u Dalmaciji, radi njihovih reformi, pogotovo što u dopisu od 10. rujna 1809. za glavno političko lice Blata i vojnog zapovjednika Narodne straže, inače osvjedočenog i istaknutog frankofila Stjepana Cetineo-Longo kaže: »Na moje prigovore bjehu zabranjeni (plesovi) u dane svetačne, najviše u doba službe crkvene rečeni plesovi, a zaslužni gosp. Stjepan Cetineo-Longo, kapetan Straže Narodne, ne učini se voditeljem gore rečenih plesova već neki Marin Žaknić u otsutnosti rečenog gosp. zapovjednika«.

Iz pisama se može nazreti da su francuske vlasti bile uspostavile spregu između Općine, vojnog zapovjednika i plebana u Blatu i da su vodile kontrolu o radu jednoga preko drugoga kako bi mogle što bolje nadzirati njih i njihov rad.

Čini se da je već tada, pored plebanskog ureda u Blatu, bila uspostavljena i Općina, jer on u svojim dopisima od 28. i 29. svibnja te 19. lipnja i 24. srpnja 1809. godine izričito kaže: »U ovoj općini« u kojoj spominje i funkciju »višeg službenika«

te »čauša« koje spominje nekoliko puta. Blato je imalo kako vidjesmo, svoju stalnu naoružanu vojničku posadu »Narodnu Stražu«, sastavljenu od Blaćana. Ona je imala na čelu »kapetana«, dopis od 24. srpnja i 10. rujna 1809. god., i u svom sastavu »poručnika«, dopis od 27. svibnja 1809, dok je ista: »naoružana i sastavljena od jednog Zbora znatnoga«, dopis od 29. svibnja 1809. godine. Ova vojna jedinica pohitala je iz Blata u pomoć opsjednutim i napadnutim Francuzima u gradu Korčuli (po Ostoiću) pod zapovjedništvom Jurja Cetinea (Cetinić)-Longa, sina Stjepanova, kada su ovi bili napadnuti od Engleza. Kada su Francuzi bili istjerani i uspostavljena domaća uprava otoka Korčule pod protektoratom Engleza, u vladi otoka, koja je brojila 5 članova, našao se i Juraj Cetineo-Longo s još jednim Blaćaninom. Pored crkvene i političke — Općine — organizacije Blato je imalo »Poslovnik Redarstva seoskog«, dopis od 29. svibnja 1808. g. i »Poslovnik Redarstva poljskoga«, dopis od 3. kolovoza 1808.

Franulović, pozivajući se na poodmaklu dob od osamdeset godina i bolest zbog koje leži u krevetu, morao je dati izraditi povjerljivi popis vojnih obveznika svom pomoćniku don Kuzmi Kovačiću-Bosniću, u vjeru čega prilaže, radi opravdanja, i liječničku svjedodžbu, dopis od 24. ožujka 1809. Tada je u Blatu trebao biti liječnik dr Ivan Dundović, jer se u obitelji Glavočić-Trtaja u Blatu nalazi jedna njegova svjedodžba od 31. kolovoza 1810. Blato u kojoj stoji: »Potvrđujem pod zakletvom ja dole potpisani kirurg o v e O p ć i n e (Blato), o k r u g a (kotara) Korčule, da sam pregledao i liječio Vicka Andrijića pok. Vicka ... u vjeri čega ja Ivan Dundović Antunov potvrđujem svojom rukom«. Dakle i Dundović u svojoj svjedodžbi kaže za Blato »kirurg ove Općine, okruga Korčule«. Tako je bilo za francuske vlasti. Kasnije za vrijeme Austrije ustrojena je općina Blato i 1822, a po novom zakonu od g. 1864. organizirana je i u Blatu općina, te je dobila financijsku samostalnost i bio g. 1865. ustoličen u smislu novog zakona kao prvi načelnik Nikola Ostoić. Kada smo spomenuli da Blato ima liječnika, neće biti na odmet ako se doda i to da je Blato imalo svoga mjesnog liječnika još 1688. godine kako to proistječe iz jednog sačuvanog pisma Vicka Ismaeli od 6. travnja 1688. Nije isključeno da je Blato, kao najveće mjesto na otoku, imalo svoga liječnika i prije, ali o tome još nije pronađen nikakav pisani dokument.

Iz toga sačuvanog dopisivanja može se zaključiti da je u Blatu postojao plebanski ured, vojna formacija Narodne straže i u ono vrijeme općina sa seoskim i poljskim redarstvom, a u Korčuli vicedelegat, kr. pod-ovlaštenik = kotarski poglavar, Giudice di Pace = mirovni sudac, dakle i sud, agiunte di seconda classe = pristav II reda na kotaru, ispetore pel culto = nadzornik za Bogoštovlje, deputato di publica beneficienza = izaslanik Javne dobrotvornosti, Capo del Riparto = poglavar -starješina vojnog odjela, Municipalita di Curzola = Općinsko vijeće Korčule.

U Makarskoj se je nalazio Reggio Delegato, kr. ovlaštenik = poglavar okruga, u čijem se sastavu nalazio i kotar Korčula.

U Splitu se nalazio, odvojen od uprave Reggio tribunale di prima instanza = kr. sudište prvog stepena, i uz njega reggio procuratore = kraljevski ili državni odvjetnik

U Zadru se nalazio guverner ili intendant = namjesnik, dok je u Milanu bio potkralj.

Poslije formiranja »ilirskih provincija« središnja uprava se nalazila u Ljubljani.

Blato je tada brojilo »petsto skoro obitelji« kako navodi u dopisu od 1. siječnja 1808. godine, ili da budemo točniji 480, kako navodi u dopisu bez datuma. Prethodni dopis nosi nadnevak 1. listopada, a potonji 11. studenoga 1808. u kome se traži ukupan broj pučanstva župe. U dopisu spominje instituciju »Savjeta Obiteljskoga održanog od tog kr. sudišta« (dopis 13. svibnja 1808.) i »Kr. Sudišta Obitelji« (dopis bez datuma, prethodni od 16. srpnja, a potonji od 31. srpnja 1808.) putem kojih su sirotama postavljani skrbnici.

Vladine i ostale naredbe oglašavao je, kako to iz dopisa proizlazi, u nedjelje i prigodom drugih blagdana u crkvi s propovjedaonice i za svečanih misa obične je-

danput a važnije u nekoliko uzastopnih navrata. Nadalje još objavljivanjem na trgu (pijaci) putem čauša i vješanjem na glavnim crkvenim vratima i na uobičajenom mjestu na trgu (pijaci). Upućivao je pismene pozive skrbnicima i ostalim preko »višeg službenika« u Općini, a ovaj adresantima putem čauša. K tome su bili još i javno oglašivani sa trga putem čauša radi veće sigurnosti i kako se ne bi izvlačili da nisu bili obavješteni.

Trojicu nadstojnika plebanske crkve imenovala bi nadležna vlast, a njihovo uvođenje u dužnost vršio je pleban u prisustvu »starijeg službenika« općine. Ovi su birani na godinu dana, a smjena je vršena prvog siječnja. Stari su kod smjene trebali predati račun o svom upravljanju zajedno s viškovima novca i knjigama koje su predavane Nadzorniku Bogoštovlja, koji je sebi pridržavao pravo da kasnije ispita knjige i upravljanje.

Ovdje ću još spomenuti »moreplovnicu« — dozvolu za plovidbu izdanu na koži na francuskom jeziku od francuskih vlasti u Dubrovniku kapetanu Kuzmi Petković pok. Jerka iz Blata, koji je plovio sa svojim brodom »Sv. Ante«, a matična mu je luka bila »luka Blata« tj. Vela Luka, koja se je tada nazivala »Blatska Luka« kao na primjer sada Pupnatska Luka tj. Luka Pupnata. Moreplovnica je izdana 1810. godine pod registarskim brojem 6321.

Toliko s moje strane, kao amatera i diletanta, a na stručnjacima je da ovu materiju i ondašnje prilike bolje osvijetle i dadu autentično tumačenje.

Pad Korčule u engleske ruke g. 1813.[1]

Vinko IVANČEVIĆ (Dubrovnik)

Za Napoleonovih ratova grad i otok Korčula nalazili su se od g. 1806—1813. pod francuskom vladavinom. Dobivši je s cijelom Dalmacijom od Austrije mirom zaključenim 26. XII 1805. u Požunu, Francuzi je nisu ni mirno ni dugo posjedovali. Odmah u početku g. 1806, pa opet na kraju te godine Korčula je prelazila iz francuskih ruku u ruske i obratno. Nešto duža francuska vladavina nad Korčulom je ona od kolovoza 1807. do veljače 1813. No tada su 1813. Englezi konačno otjerali Francuze s Korčule pa su njome vladali do 1815. kada su je napustili prema odluci bečkog kongresa.

U danu prvog dolaska ruskog brodovlja pod Korčulu povjesničari se ne slažu. Prema jednom nepotpisanom spisu o tadašnjim događajima iz arhiva P. Franasovića to je bilo 6. IV 1806, dok P. Pisani i T. Erber naznačuju 10. IV. Mi ćemo ovdje uglavnom pratiti tu borbu prema spisu iz Franasovićeva arhiva (P. F. 48, II-27) koji se nalazi u Historijskom arhivu u Dubrovniku s nekim nadopunama iz drugih izvora. U flotnom sastavu bili su ovi brodovi: jedan vašel na kojem je bio zapovjednik već otprije proslavljeni viceadmiral Dimitrije Nikolajevič Senjavin, jedan brik i drugi manji brodovi, ukupno 13 brodova. Brodovi su se pojavili sa zapadne strane grada uz povoljni vjetar maestrala. Čim ih je opazio, francuski zapovjednik odmah naredi, da se na obalu postave tri topa, koja su uostalom bila slaba, i odvaži se upraviti jedan pucanj na vašel. Na to je vašel odgovorio s cijelom baterijom s desne strane. Zbog zaglušne paljbe stanovništvo se grada i predgrađâ razbježalo, tražeći gusto grmlje i duboke pećine. Smrtno su stradale djevojka Jaka Milović i žena Ursula Giugno, a bio je ranjen Mato Drušković. Osim zvonika crkve Svih Svetih, bili su oštećeni mnogi krovovi kuća u gradu i predgrađu. Nakon toga se brodovi još više približe, sve do pred sam grad, i vašel se tu usidri čekajući sutrašnji dan. Tada su započeli pregovori o predaji francuske posade koji su završeni 11. IV 1806. Rusi su u gradu ostavili posadu pod zapovjedništvom jednog časnika starije dobi. Kad je pučanstvo saznalo da su se Francuzi predali i da su neprijateljstva prestala, počelo se vraćati u grad koji se smatralo razorenim i opljačkanim. Međutim, građani su na svoje čuđenje vidjeli da je sve na svojem mjestu, osim onog što je paljba s broda oštetila, jer, kako su kasnije saznali, vojnicima je bilo naređeno da pucaju u zrak, kako ne bi oštetili ni grad ni osobe te da poštuju njihove stvari.

Kratko vrijeme iza toga Francuzi su pokušali ponovo zaposjesti Korčulu, pa su se 8. svibnja s 500 vojnika iskrcali u Račišće. Odatle su se noću domogli brežuljka sv. Vlaha da bi pucali na grad. Međutim, ruski časnik, videći da se neće moći oduprijeti francuskoj sili, uze barku na obali i uputi se prema Pelješcu. Ali ga Francuzi puščanom paljbom prisile da se zaustavi na sredini korčulansko-pelješkog kanala i tu ga zarobe. Odmah nakon toga slučajno su se s istočne strane grada pojavili 4 ruska vašela i drugi mali brodovi koji su bili na putu za Hvar i usidrili su se pod Ružarijem na Pelješcu. Neki Bokelj, koji je znao kakvo je stanje u Korčuli, obavijesti Ruse i oni su poslije pola noći digli sidra i približili se brodovima gradu. Ali Francuzi, predvidjevši ruski napad, pobjegoše noću preko Lumbarde na Pelješac. Tako su Francuzi bili gospodari Korčule samo jedan dan. Pri bijegu su Francuzima pomogli Josip Drušković i Đuro Pavlić koji su vješto upravljali čamcima punim vojnika. Tada su Rusi zarobili dva leuta i dvije bracere kojima su se Francuzi iskrcali u Račišću i jednu barku koja je bila vlasništvo Lumbardanina Marka Bisarina. Iz spisa Historijskog arhiva u Dubrovnika saznajemo da se dubrovačka vlada zbog tog francuskog iskrcavanja na njezinu području morala opravdati ruskom zapovjedniku Sankowskom koji se tada nalazio u Kotoru. Na Pelješcu u selu Podstupu iskrcalo se 300 francuskih vojnika s 12 časnika pobjeglih iz Korčule. Idući preko Janjine,

[1] Odlomak iz rukopisa »Korčula pod Francuzima 1806—1813.«

prevezli su se na neretvansku stranu s jednim trabakulom i 11 ribarica na 4 vesla (Dopisi i upute za Zapad VIII-1/590). Kako vidimo, broj francuskih vojnika u pojedinim izvorima različito je naveden, a tako je i s nadnevcima pojedinih događaja.

Zapovjednik cjelokupnog ruskog ratnog brodovlja u Jadranskom moru bio je već spomenuti viceadmiral Senjavin. Ovdje ću objaviti u slobodnom prijevodu s talijanskog (a to je opet prijevod iz ruskog) proglas što ga je Senjavin 14. V 1806. uputio stanovništvu otoka Korčule s carske ruske fregate SELAFAIL. Prijevod toga proglasa nalazi se u arhivu Arneri iz Korčule (sign. 19, poz. 592) koji se sada čuva u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Proglas glasi:

> Stanovnici otoka Korčule!
>
> Čovjekoljubivost i želja da vas učinimo sretnim, kao što su hrabri Bokelji i Crnogorci, jedini je cilj koji imamo oslobađajući vas od jarma pod kojim vas je Napoleon htio držati. Cijeli svijet zna za neprocjenjive i velikodušne osjećaje slavnog vladara Aleksandra, cara svih Rusa koji nikako neće dopustiti, da narodi pod pokroviteljstvom njegove vlade budu potlačeni. U to vjeruju mnogi narodi. Naša nakana nije otimati i udarati namete, kako to čini Napoleon svuda gdje se na nesreću uvuče, već da vam priskrbimo sretno stanje, branimo kršćansku vjeru kako obreda grčkog tako rimskog i da poduzmemo najuspješnije mjere da bismo vam zajamčili i povećali trgovinu, pomorstvo i industriju.
>
> Stanovnici Korčule!
>
> Budite dakle privrženi i vjerni svome vladaru i bit ćete sretni kao što su drugi podanici. Prema vašoj želji imat ćete isti oblik vladavine koji ste imali do sada. Mi od vas tražimo samo čvrstu vjernost podanstva i javna davanja koja ćete redovito nastaviti, a bit će namijenjena za uzdržavanje vaših činovnika i za podmirenje troškova koje bi zahtijevale unutrašnje potrebe zemlje, a što bi dakle sve bilo za veći boljitak vašeg otoka.
>
> Živite mirni i složni pod zaštitom koju vam tu ostavljamo.
> Na carskom ruskom brodu SELAFAIL 2/14. svibnja 1806.
>
> *Viceadmiral Senjavin*[2]

Za rusku vladavinu nad Korčulom bit će zanimljivo spomenuti da je ruski kapetan Henry Bailie koji se potpisivao kao »komandant I ruske flotile na Jadranu« 9. V 1806. izdao proglas kojim je Korčulanima prepustio »za tri neprekidne godine tj. za tekuće 1806, 1807. i 1808. kao dar: porez od desetine, od stoke i od žita koji po pravu od biskupskih dohodaka spada polovica blagajni vladara«. Osim toga 7. VI 1806. izdao je još jedan proglas s ratnog broda ASIA kojim je tražio dobrovoljce »za službu na oružanim brodovima i da se oružaju u obrani vlastite domovine«. O tim dvjema proglasima pisao je Dušan Berić u članku »Operacije ruske flote po otocima srednje Dalmacije 1806. i 1807«. (Jugosl. mornar 1949, 3, 113—114).

Iz jednog zaključka dubrovačke vlade od 17. V 1806. saznajemo da je spomenuti zapovjednik Bailie namjeravao svoje bolesnike koje je imao u Korčuli iskrcati na Pelješac. Međutim, prema uputama koje je vlada dala Malom vijeću, trebao je notar Ivan Tromba po mogućnosti sklonuti Bailija da odustane od te namjere, jer što se tiče vode bolesnici bi mogli biti jednako opskrbljeni dobrom vodom iz samostanâ pri moru na otoku Korčuli. A što se tiče njihove sigurnosti, bolesnici bi bili mnogo sigurniji pod obranom Korčule negoli na dubrovačkom području koje je nenaoružano. Dubrovačka vlada koja se i ovom prigodom željela poslužiti tradicionalnom neutralnošću bojala se da će tim iskrcavanjem bolesnika njezina neutralnost biti zacijelo kompromitirana, što bi moglo izazvati čak posvemašnje uništenje

[2] U opatskom arhivu u Korčuli pronašao sam isti takav Senjavinov proglas u prijepisu na talijanskom jeziku s ovom opaskom koju prevodim na hrvatski: Objavljeno u Blatu za svečane mise na ilirskom [tj. hrvatskom] jeziku dana 1. lipnja 1806.

Republike. To su bili vladini razlozi koje je Tromba trebao izložiti Bailiju zbog kojih ne može udovoljiti njegovom traženju, a što je uostalom bilo u suglasnosti s pet uvjeta o dubrovačkoj neutralnosti u tadašnjem ratu između Rusa i Francuza koje je tražio ruski zapovjednik Sankowski, a koje je dubrovačka vlada bila prihvatila. Ako bi zapovjednik Bailie unatoč svemu ipak uporno tražio da iskrca svoje bolesnike tada mu je Tromba s mnogo opreza trebao reći da Dubrovačka Republika ne može a da ne protestira sa svim poštovanjem protiv takve povrede. Nadalje je Tromba trebao nastojati da bolesnici prilikom iskrcavanja na Pelješcu ostanu bez straže ili bar sa što manjim brojem stražara s obzirom na to da bi baš te straže mogle kompromitirati dubrovačku neutralnost. Tom je prilikom vlada poslala Trombi 120 portugalskih naranača koje je jedva skupila po kućama privatnika, jer ih nikako nije bilo u javnoj prodaji. Iako mu vlada ne piše zašto mu šalje te naranče, znamo iz prijašnjih sličnih vladinih pošiljaka da su bile određene za strane dostojanstvenike, od kojih su njezini izaslanici trebali nešto isposlovati u korist malog, ali vrlo diplomatskog Dubrovnika. Dalje je Tromba trebao obavijestiti Bailija da je vlada preko Marka Lazarevića u Orebićima pisala o svemu tome viceadmiralu Senjavinu, ali ne znajući da li je to pismo došlo do Senjavina vlada je ovlastila Trombu da preuzme od Lazarevića pismo, da ga otvori i da o sadržaju obznani Bailija. Također je vlada naložila svojim dvjema senatorima Kabogi i Sorgu, izaslanicima kod Senjavina, da mu na sličan način izlože njezino stajalište o iskrcaju bolesnika i da nastoje od Senjavina priskrbiti pismenu preporuku o tome za zapovjednika Bailija (Zapisnici vijeća umoljenih 3/210, 46v). Iz svega toga vidimo veliku užurbanost koja je zahvatila dubrovačku vladu, jer se u ovim borbama između Rusa i Francuza našla ni kriva ni dužna između čekića i nakovnja, a kako je poznato, to ju je kasnije stajalo i njezine nezavisnosti.

Za tu prvu rusku vladavinu nad Korčulom znamo da je završila 17. VIII 1806. kada je jaki francuski flotni odred opet Korčulu vratio pod francusku vladavinu. Međutim, polovicom prosinca Rusi su ponovo pod Korčulom. Predvodio ih je zapovjednik Baratinski koji je pod svojim zapovjedništvom imao 4 vašela i nekoliko manjih brodova. Pošto se iskrcala vojska, među kojom je bilo Rusa i Crnogoraca, nastade krvava borba, posebno na brežuljku Sv. Vlaha. Bitka se završila pobjedom Rusa, pa im se 12. XII 1806. predade francuska posada u gradu. Predaju je izvršio francuski zapovjednik Orfengo koji je za to bio izveden pred sud i osuđen, ali mu je uspjelo pobjeći francuskoj oružanoj pratnji. Tada započinje druga ruska vladavina nad Korčulom.

Među Korčulanima bilo je i frankofila i rusofila. O francuskim »žarkim pristašama«, kako ih naziva Erber zbog više podataka o njihovim osjećajima prema Francuzima koje je našao u francuskim spisima, govorit ćemo kasnije pri kraju ovog napisa, a sada ćemo ukratko spomenuti nešto o onim koji su bili za Ruse. Pučanstvo u početku nije bilo na strani Rusa, jer je znalo za prijašnja stradanja stanovništva u dubrovačkoj okolici. Ali su se Rusi pokazali naklonjeni Korčulanima, posebno prema pomorcima, pa se dio pučanstva priklonio Rusima. Među jednima i drugima vladao je takav sklad i međusobno poštovanje da je ruski natpop na Bogojavljenje blagoslovio vodu na trgu po ruskom obredu, pripustivši Korčulane da u bivšem biskupskom dvoru ljube križ, čemu je prisustvovalo veliko mnoštvo ljudi. Kasnije na Tijelovo spomenuti zapovjednik Baratinski, s tri zapovjednika s ostalih triju ruskih vašela, koji su se tada nalazili u luci, htio je u procesiji nositi nebnicu, što su Korčulani rado prihvatili. Ruski zapovjednici bili su u gala-uniformama sa svim odlikovanjima. Procesija je prošla i predgrađem i kad je došla na obalu, Baratinski je džepnim rupcem dao znak brodovima koji su iz svih topova ispalili počasnu paljbu i spustili na pozdrav sve zastave. To je bio dokaz, kaže kroničar, da Rusi nisu netolerantni i vjerski fanatici, kako im se to pripisivalo.

Na početku prosinca 1806. prije drugog dolaska Rusa u Korčulu, znamo i za ovaj događaj. Tada je patrun dubrovačke bracere S. ROCCO Rafo Šišović doveo u

Korčulu tovar brašna za tamošnju francusku vojnu posadu. Kada je iskrcao teret i htio otputovati, bio je zaustavljen od tamošnjeg francuskog zapovjednika koji je tražio da ukrca na brod i odvede u Dubrovnik jednog francuskog časnika i dva bolesnika. U međuvremenu su stigli Rusi, pa ga je francuski zapovjednik prisilio, da bi što brže pobjegao Rusima, da svoju braceru ostavi u Korčuli, a da s nekom manjom preveze dva glasnika: jednog do Stona, a drugog do Dubrovnika. Rusi su Šišovićevu braceru zaplijenili i prodali nekom Korčulaninu (Isprave i akti 19. st. 10.592/180).

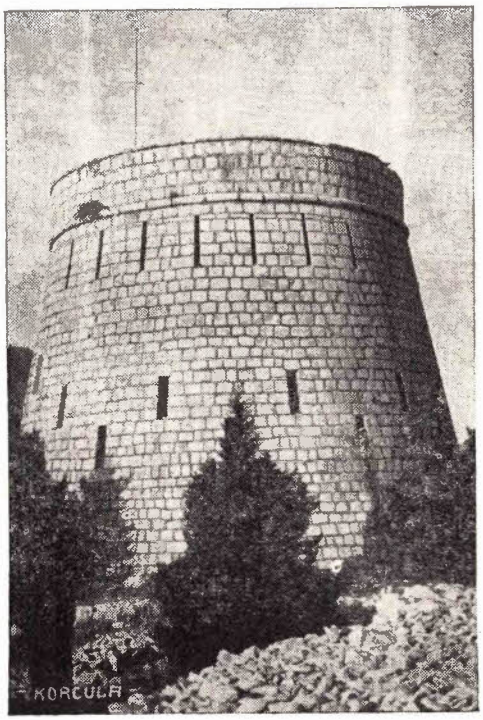
O drugom razdoblju ruske vladavine pronašao sam u arhivu Arneri (sign. 20, poz. 593) tri podatka: 25. I 1807. Frano Fabris pok. Nikole u ime meštara kamenara moli, da se naredi protu kamenara Ivanu Foretiću da pravedno podijeli radove koje mu je naredio zapovjednik carskog ruskog broda SVETA HELENA, što je znak da Rusi za ovo vrijeme izvodili u Korčuli neke radove u kamenu, 2) 23. III općinski upravitelj predlaže da u suglasnosti s naređenjem viceadmirala koje je korčulanskom sudu prikazao zapovjednik carskog ruskog broda MOSKVA, venecijanski zlatni cekin vrijedi otada dalje 9 pjastara i 20 para, i 3) općinski upravitelj predlaže 16. VIII 1807. da se izvijeste Dandolo i Marmont da su se ruske carske trupe udaljile od korčulanskog kanala i otoka »sa zemlje i mora«, pa su odmah istog dana spomenutima poslani ti izvještaji. Kako je poznato, odlazak Rusa s Korčule i uopće iz Dalmacije bio je utvrđen zaključkom mira od 9. VI 1807. u Tilzitu.

Za francuske vladavine na čelu političke uprave u Korčuli nalazili su se subdelegati (vice odnosno subdelegato) od kojih spominjem Arnerija, Vecchiettija, Jakova Luja Biličića, a od 1812. do 1813. subdelegatom je dubrovački vlastelin Vlaho Marin Kaboga. Otok Korčula je ponajprije potpadao pod Makarsku, a zatim je bio distrikt podvrgnut generalnom administratoru u Dubrovniku odnosno kasnije intendantu. Od zanimljive građe francuske vladavine nad Korčulom koja se danas čuva u Historijskom arhivu u Dubrovniku iznosim ovdje samo posljednje dane te vladavine, zapravo pad Korčule prvih dana veljače g. 1813. u engleske ruke. Sve podrobnosti o tome iznio je tadašnji francuski subdelegat u Korčuli spomenuti Kaboga u pismu od 6. II 1813. koje je iz Orebića uputio svom pretpostavljenom intendantu u Dubrovniku Lareintyju (Arhiv francuske uprave 1813. Int. služba R 1—4 No 594).

31. siječnja 1813. stigao je u Korčulu francuski pukovnik Viala de Sommières, a već slijedećeg se jutra pročulo da se neprijateljski brodovi nalaze u Lastovskom kanalu i u istočnim morskim vodama otoka Korčule. Naime, prije dolaska pod Korčulu Englezi su zauzeli otok Lastovo, pa je stoga i napadaj na Korčulu uslijedio s te istočne strane. Viala je uz pomoć zapovjednika mjesta kapetana Vincenta odmah sazvao vijeće svih upravitelja vlasti i ureda da bi saznao kolike su zalihe u mjestu u živežnim namirnicama, u streljivu, kolika je vojna snaga, i o ostalim izvorima koje može pružiti grad u slučaju da budu napadnuti. Grad je imao malo stara žita (star je mjerio 83,30 litara). Topovi su bili u neredu, poglavito su njihova postolja bila neupotrebljiva. Vojna snaga sastojala se samo od gradske Narodne straže. Korčulani su cijeli taj dan i noć prenosili žito iz predgrađa u grad. Iskrcali su također topove koji su se nalazili na bokeljskim trgovačkim brodovima i jednom korsarskom brodu usidrenim u luci i porazmjestili ih na istaknuta mjesta izvan gradskih zidina, naročito radi obrane luke. Pri tome im je pomagala i posada spomenutih brodova.

Predvečer, 1. veljače, s istočne je strane otoka doplovilo neprijateljsko brodovlje u kojeg su sastavu bili jedna fregata, jedan brik, jedna topovnjača i nekoliko čamaca. Fregata se usidrila kod Orebića, a ostali su je brodovi opkolili. Noću se neprijatelj iskrcao u Lumbardi, a pretpostavljalo se da su mu se pridružili seljaci otoka. Budući da su snage Korčulana bile male, nije ih bilo moguće porazmjestiti na više mjesta. Stoga su odlučili povući se u grad i braniti se sa zidina. Idućeg dana tj. 2. veljače neprijatelj je zaposjeo uzvisine nad gradom, poglavito brežuljke Sv. Luke i Sv. Vlaha i tu postavio topove. Istodobno dok se brik približavao gradu, neprijatelj je na brežuljku Sv. Vlaha istaknuo pregovaračku zastavu. Pukovnik je ne-

prijatelju odgovorio da raspolaže većom snagom od njega te ako se usudi napasti ga, uvidjet će kako se znadu boriti podanici njegova Cara. Malo zatim brik je počeo sipati topovske kugle na grad, a mjesna mu je baterija odgovarala živom vatrom iz sama dva topa. Drugi hitac već je pogodio brik koji odmah mijenja mjesto i zaklanja se na zapadnoj strani grada, gdje ga baterija nije mogla više gađati. Zatim se pojavi topovnjača na koju baterija također otvori vatru. Korčulani je s trećim hicem pogode u trup, tako da se prostim okom moglo vidjeti kako joj krma počinje tonuti. U toj borbi topnici su se ponijeli kao pravi vojnici, a posebno su se istakli Vinčenco Dimitri i kapetan topnika Gašpar Mirošević. Na to i topovnjača mijenja mjesto te se usidri blizu brika. Osim s morske strane, neprijatelj je tukao grad i s kopna, osobito iz pušaka. Korčulani su se i tu valjano borili, ali je poginuo općinski podvornik Ivan Marinović. Pukovnik Viala je nastojao da upriliči i izlaz iz grada, ali mu to nije uspjelo, jer je bio napušten od Feliksa Diane, koji se bio ponudio da će on predvoditi taj bijeg, a i od pomoćnika zapovjednika mjesta Marina Depola koji se izgovarao da ga boli noga.

Engleska kula (»forteca«)

Idućeg jutra, 3. veljače, fregata se približila gradskoj bateriji i počela pucati na nju. Također su sipali vatru i topovi smješteni na brežuljku Sv. Vlaha koji prevladava gradom. Baterija kojom je rukovodio spomenuti Mirošević pogodila je više puta fregatu, posebno njezin stražnji jarbol koji je time bio onesposobljen. To su potvrdili Englezi koji su francuske službenike prebacili iz Korčule u Orebiće nakon predaje. Baš u času kad se opazilo da u bateriji nedostaje puščanog praha i topovskih čepova, da je postolje ponovo u slabom stanju, neprijateljski hitac onesposobi

jedan baterijski top. Topnici — koji su već bili umorni od probdjevene dvije cijele noći i neprestanog rada od gotovo dva dana, stalno izloženi fregatinoj vatri — počeli su se povlačiti.

Međutim neprijatelj je ponovo tražio pregovore. Na poziv zapovjednika mjesta sastalo se ratno vijeće, ali pukovnik, nadajući se pomoći s Pelješca, ustrajao je da se ne predaju, već da se pregovori što više odulje. Pukovnik je nastojao poslužiti se ratnom varkom, time što će putem utjecajnih građana sklonuti pučanstvo da ponovo uzme puške i da se neprijatelju pokaže na zidinama u blizini baterijâ. Pučanstvo se skupilo na Trgu oružja te je sada bio čas da se ponovo udari na neprijatelja, ali se uvidjelo da nisu dovoljno jaki i da za to nemaju dovoljno potrebnih sredstava. Jedino im je ostalo da odugovlače pregovore, očekujući spomenutu pomoć s Pelješca. Pukovnik Viala se i dalje opirao, ali je zapovjednik mjesta Vincent bio sklon predaji, te ako neće pukovnik Viala, da će on sklopiti predaju, jer da ga na to ovlašćuju zakoni. Pitali su za savjet gradonačelnika da bi tako saznali mišljenje pučanstva. Međutim, gradonačelnik ih uputi na zapovjednika Narodne straže, a taj je prikazao takvo žalosno stanje obrane da je pukovnik odlučio ne opirati se više. Ratno je vijeće na to razmotrilo neprijateljske uvjete predaje i nakon ispitivanja svake pojedine riječi odnosnih poglavlja pristupilo se pisanju u čisto primjeraka koje je trebalo ponovo dostaviti neprijatelju na potpis. Građani su se za to vrijeme povukli i nije se moglo vidjeti nikoga ne samo na utvrdama nego ni po ulicama, pa nije bilo nikakve nade da bi ih se moglo pozvati na ponovnu borbu. Izgubila se također svaka nada da će stići pomoć s Pelješca, a bilo bi i nemoguće — kraj tolike vojne sile Engleza — obaviti prijevoz u Korčulu. Nisu bili stigli u grad ni Blaćani koji su prije neprijateljstava bili pozvani u pomoć. Stigli su samo do Žrnova, ali se nisu odvažili napasti neprijatelja, jer je 200 ljudi imalo samo 30 pušaka, većinom lovačkih, s vrlo malo metaka. Između 8 i 9 sati navečer bili su zaključeni uvjeti predaje prema kojima su sutradan, tj. 4. veljače u podne, trebali Francuzi isprazniti grad. Uvjete predaje Kaboga nije mogao dostaviti intendentu u Dubrovnik, jer je sastavak uvjeta pukovnik Viala ostavio u Korčuli s drugom Kaboginom robom, dok je izvornik tih uvjeta Viala već bio poslao generalu Patchodu.[3]

Ratno vijeće predlagalo je da se u uvjetima predaje utanači da se novac i dobra koja pripadaju vladi, potjecala iz bilo kojeg izvora, mogu slobodno izvesti. Ali Englezi to nisu dopustili, a ni izvoz spomenutog korsarskog broda ni izvoz arhiva. Naprotiv su dopustili da stanovnici i stranci mogu sobom ponijeti svoju privatnu imovinu. Kaboga je engleskom zapovjedniku predlagao da ostavi na otoku francusku civilnu upravu, a da se zadovolji samo vojničkim zaposjednućem. Ali mu je zapovjednik odgovorio da na Korčuli može ostati samo kao privatna osoba, pa se Kaboga

[3] Tražeći da bih možda negdje drugdje naišao na te uvjete o francuskoj predaji Englezima — kad sam već bio završio ovaj članak — pronašao sam susretljivošću opata Iva Matijace, kojemu i ovdje izrazujem zahvalnost, u opatskom arhivu u Korčuli prijepis tih uvjeta na talijanskom (sign. 49). Uvjete predaje s nadnevkom 3. veljače 1813. potpisali su s francuske strane zapovjednik mjesta i otoka Korčule Vincent i pukovnik Viala, a s engleske strane zapovjednik fregate Tellar. Uvjeti sadrže 9 točaka koje su predložili Francuzi, a uz svaku pojedinu točku navedeno je stajalište Engleza i ovdje te uvjete iznosim u prijevodu. **Prva točka:** Vojnička će posada izaći iz mjesta sa svim ratnim počastima tj. uz bubnjanje bubnja, zapaljenu baklju i razvijenu zastavu. Englezi su s time sporazumni. **Druga točka:** Ratno streljivo, prtljage časnikâ i vojničkih odreda bit će poštovane i prenesene na kontinent. [Tako je ovdje nazvan Pelješac.] Englezi su s time suglasni. **Treća točka:** Svi pripadnici Narodne i Obalne straže, topnici i bombardijeri posebno će biti poštovani i ostat će u svojoj prijašnjoj službi. Neće odgovarati zbog svog vladanja i svojih djela. Englezi su s time sporazumni. **Četvrta točka:** Svi brodovi naoružani ili nenaoružani bit će zaštićeni i nastavit će putovanje do prve francuske luke. Englezi na to ne pristaju, već dopuštaju da samo privatni brodovi sa svojim teretom mogu otputovati, ali bez naoružanja ako ga imaju. Neće moći otputovati korsarski brod sa svojim naoružanjem ni njegov plijen s teretom, dok će posada biti smatrana vojnicima [pa je prema tome mogla otputovati, što je i učinila, kako to dalje iznosim]. **Peta točka:** Sva imovina državna i Demanijalne uprave, bilo koje vrste ili podrijetla, bit će poštovana i prenesena na kontinent. Englezi na to ne pristaju, već zahtijevaju da ostane na otoku sve ono što pripada otoku i ne dopuštaju izvoz onoga što je državno. **Šesta točka:** Svi civilni činovnici bilo kojeg čina i ureda bili oni s otoka, iz grada ili stranci ostat će u službi i njihova će imovina biti poštovana. Englezi su sporazumni s time. **Sedma točka:** Svi će stanovnici otoka i mjesta biti slobodni u svojem mišljenju i u svojim osjećajima. Englezi su sporazumni s time. **Osma točka:** S općinskom će se imovinom postupiti prema već odobrenim uvjetima. Englezi su s time sporazumni. **Deveta točka:** Mjesto će zadržati status quo do sutra u podne i neće biti ispražnjeno ako stigne pomoć koja se očekuje. Englezi na to pristaju, ali uz uvjet da vojska koja se očekuje dosegne broj od 250 ljudi, ako ih bude manje ne odobrava se.

Obaviješten sam od Ambroza Kapora, da u njegovom obiteljskom arhivu u Korčuli postoje dva primjerka ovih uvjeta koji se međusobno unekoliko razlikuju. Međutim Kapor namjerava obraditi cijelo razdoblje engleske vladavine nad Korčulom, pa će u tu obradu ući i spomenuti uvjeti francuske predaje.

stoga odluči na odlazak. Na Kabogino traženje engleski je zapovjednik dopustio, s mnogo ljubaznosti, kako to piše Kaboga u svom izvještaju, da može ponijeti sobom sve što smatra da mu je potrebno od njegova službenog dopisivanja koje je sadržavalo vladine odluke, naredbe i upute, što je Kabogi trebalo za nastavljanje upravljanja preostalim njegovim distriktom koji je sada počinjao s Pelješcem.

5. veljače Kaboga je skupa s pukovnikom Vialom prešao iz Korčule u Orebiće, gdje se smjesti do daljnje naredbe svog pretpostavljenog intendenta iz Dubrovnika. U Orebiće je tada prema dopuštenju engleskog zapovjednika prenio i sve spomenute službene isprave. Kaboga je u Orebićima tada saznao od Aleksandra Giunija da se engleski zapovjednik o obrani stanovništva Korčule ovako pohvalno izrazio: »Bravo Korčulani, učinili ste svoju dužnost, braneći se i ne stavljajući se na našu stranu«. Za svoj odlazak iz Korčule s pukovnikom Vialom Kaboga kaže da je više sličio pobjednicima nego pobijeđenima. Mnoštvo naroda dopratilo ga je do barke,gdje se oprostio od svojih prijatelja, koji su plakali, ne obaziruć se na neprijatelja koji ih je motrio. Pozdravljali su ga klobucima i rupcima. Dinko Giunio, koji je sutradan došao u Orebiće, obavijestio je Kabogu da je neprijatelj ukrcao u brodove sve pokretne topove, streljivo i sol koja je potjecala od zapljene koju je izvršio korsarski brod. Također mu je rekao da su dvjema topovima od 18", koji su ostali u baterijama, polomili uši da ih tako učine nesposobnima. Međutim, ukrcali su i odnijeli njihova postolja.

Po nalogu pukovnika Viale, u obrani grada Korčule sudjelovao je i Dominik Buscia, kapetan korsarskog broda FREZZA iz Ankone, čiji je brod bio u službi Francuza i tada se našao u Korčuli. Stoga navodim nekoliko podataka o obrani i iz kapetanovog izvještaja. Uz kapetana obrani grada priključila se i posada njegova broda. Iskrcali su iz broda dva topa i smjestili ih na rtu Sv. Nikole, odakle su neprestano tukli neprijateljsko brodovlje. Budući da je neprijatelj zauzeo obližnje uzvisine, Buscia se prema dobivenom nalogu povukao u grad i preuzeo mjesto u bateriji. Nakon ispaljena dva hica, top je već bio neupotrebljiv, jer je njegovo postolje bilo u slabom stanju unatoč tome,što su ga popravljali krmilom koji je Buscia dao od svojih korsarskih zapljena. Svi su napori bili uzaludni, jer nije bilo ljudi za obranu, osim nešto Narodne straže i posade njegova broda. Nije bilo streljiva, a ni živežnih namirnica, pa je Buscia bio prisiljen da dade živežne namirnice iz svoga broda onim rijetkim ljudima koji su priskočili obrani. Ali otok se nakon dva tri dana morao predati. Iz njegova izvještaja saznajemo da su braniocima Korčule prilikom odlaska u Orebiće Englezi iskazali ratne počasti i da je u to i on bio uključen (Arhiv francuske uprave 1813 Mornarica R 1—8 No 1067). Začudo o tim ratnim počastima Kaboga ništa ne javlja intendantu u svom izvještaju, nego samo, kako sam već iznio, o ovacijama koje je njemu i njegovima priredilo pučanstvo. Ali o njima govori general Pacthod u pismu od 8. II 1813. upućenom generalu Gauthieru. Taj odlomak pisma objavljuje P. Pisani u svom djelu La Dalmatie 1797—1815 (Pariz 1893, 422). Ratne počasti bile su iskazane pukovniku, zapovjedniku mjesta, a tu se nalazila i njegova supruga s prtljagom i poslugom, zatim topničkoj četi i dvadesetorici s korsarskog broda. Tu se ne spominje subdelegat Kaboga, valjda zbog toga što nije vojnička osoba, ali znamo da je tada i on skupa sa svom tom skupinom napustio Korčulu. Bubnjar je bubnjao, bile su razvijene zastave i zapaljene baklje. Ostatak vojničke posade ostao je u Korčuli, jer su bili njezini stanovnici.

Engleski kontraadmiral Thomas Francis Fremantle došao je 14. II 1813. s Visa u Korčulu fregatom APOLLO i odmah tog dana imenovao u Vijeće grada i otoka Korčule Matiju Miloša za predsjednika, a za članove: Vinčenca Dimitrija, Nikolu Žaknića, Aleksandra Giunija, Todora Andrijića i Đura Cettinea Longa. Imenovao je i glavare naselja: u Blatu Frana Kunjašića i Antuna Franulovića pok. Antuna, u Smokvici Antuna Pecotića pok. Marka, u Čari Jakova Tomića pok. Marina, u Pupnatu Nikolu Prdiju, u Žrnovu Antuna Skokandića pok. Jakova, u Lumbardi Marka Nobila i u Račišću Martina Matića. Istog dana imenovao je admiral za lučkog kapetana Korčule Stjepana Depola. O engleskoj vladavini nad Korčulom pisali su Vid Vuletić Vukasović (u Slovincu, Dubrovnik br. 14/1881 i u Bollettino di archeologia... Split

br. 6—12/1888, br. 1—5/1899), I. Bulić (u Novo doba, Split br. 192/1936), Petar Giunio (Otkrića, Zagreb br. 5/1955).

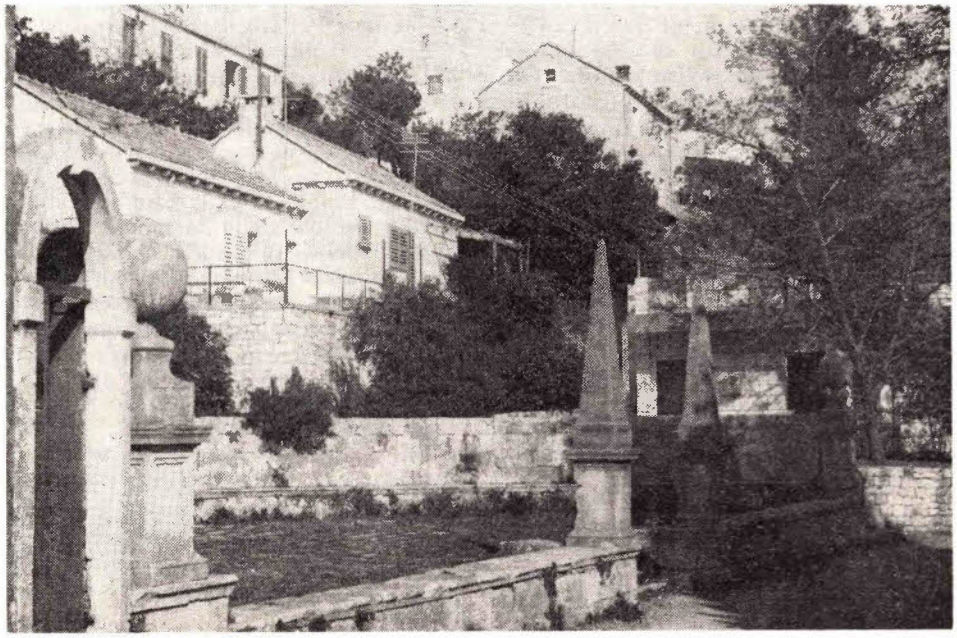
Za kratkotrajne engleske vladavine nad Korčulom (1813—1815) sagrađen je put do Lumbarde. Na početku puta iz grada Korčule je pjaceta s dva mala kamena obeliska na kojima su kugle i natpis što ističe zaslugu engleskog vojnog zapovjednika Petra Lowena za gradnju puta. Dalje je sagrađena tvrđava na brežuljku Sv. Vlaha, jedan dio obale i započeti su radovi na glavnoj cesti. Sve to spominje rečeni zapovjednik Petar Lowen u svom oproštajnom proglasu od 15. VII. 1815. koji u prijevodu glasi:

> Cijelom stanovništvu!
>
> Bečki kongres odlučio je i o vašoj sudbini. Ovaj otok kao i drugi obližnji bit će predan austrijskoj vladi. Stoga ću se doskora odijeliti od vas. Upozoravam vas, moji dragi stanovnici grada i otoka, gdjegod bio uvijek ću vas se sjećati zbog dobrih odlika koje su vas resile pod vladom koju sam kod vas zastupao te zbog posebne naklonosti koju ste trajno pokazivali prema mojoj osobi. Bit ću vam zahvalan i u bilo kojem vremenu, mjestu i prilici koja mi se bude pružila, Korčulani, bit će mi drag trenutak u kojem ću moći djelom dati sigurne dokaze ovog svog dubokog osjećaja.
>
> Rad, revnost i briga za javno i domovinsko dobro ovih vaših ustanova i raznih službenika, a tako isto opće dobro vladanje, poslušnost i pokoravanje, o čemu sam uvijek istinito u korist ovog otoka obavještavao svoje starješine, čine mi danas ugodno zadovoljstvo, da vas u ime svojih starješina mogu obavijestiti da se britanska vlast povlači s ovih strana. Veoma sam zadovoljan što sam za njezine vladavine upoznao dobar i vjeran narod i veseo sam što zbog njegova držanja u svakom pogledu neće ona prestati raditi na njegovom procvatu i zadovoljstvu.
>
> Preporučam ovom dobrom pučanstvu, da se prema novoj vladi kojoj će ponovno pripadati ponaša kao što se ponašao prema mojoj koja mu izriče zasluženu pohvalu. Siguran sam, da će to poslušati, pa sa zadovoljstvom predviđam najsretnije uspjehe.
>
> Maleni prihodi blagajne nisu mi dopuštali da učinim ono što sam želio za boljitak vašeg kraja. Unatoč tome upućeni radovi na velikoj cesti, već zgotovljena cesta prema Lumbardi,[4] još pokoji rad i odlučena te već započeta obala pod ovim gradom pružit će vam, nadam se, barem poneki put priliku da se sjetite da sam bio na čelu vaše vlade. Neka saznam da su dovršene moje pripreme i da svaki od vas lijepo uživa i živi sretno.
>
> Korčula, 15. srpnja 1815.
>
> P. Lowen
>
> Marko Miloš, tajnik

Sve su to sagradili Korčulani (teret je snosilo pučanstvo čitavog otoka) s domaćom radnom snagom i sa svojim vlastitim novcem, jer, kako dalje iznosim, Englezi su se odmah pobrinuli da uz dotadašnje poreze nametnu pučanstvu otoka novi namet koji će im služiti kao izvor potrebnih novčanih sredstava. Englezi su odmah u početku vojnički naoružali Korčulu iako su — kako smo vidjeli — u brodove ukrcali pokretne topove i odnijeli ih. Svakako su osnovali vojničku četu od 65

[4] Čini se, da su cestu za Lumbardu više gradili zbog ponosa i uživanja građana nego li zbog potreba seljaka. Naime, neki su Korčulani naime imali gospodarska imanja u Lumbardi. Međutim najveći su teret snosili seljaci koji su gradili cestu za sam kruh. Stoga je određeno, da se iz državne blagajne isplati pedeset kolonarskih peća glavaru sela koji će ih nepristrano podijeliti obiteljima prema broju i vrsnoći radnika (V. Vuletić-Vukasović, Otok Korčula pod vladom engleskom. Slovinac br. 14/1881, str. 285—286 i Bull. arch br. 5/1889, str. 69—76).

ljudi i naoružali brod kojeg je posada brojila 21 čovjeka. Osim toga, prema odluci koju je donijelo vijeće 14. II 1813. bilo je određeno da se na brežuljku Sv. Vlaha sagradi okrugla tvrđava. Predvidjeli su da na izgradnji tvrđave — ako je potrebno, radi 50 ljudi koji će jednog tjedna doći iz Žrnova, Lumbarde, Pupnata i Račišća, a drugog tjedna iz Blata, Smokvice i Čare. Potrebno vapno moglo se uzeti od bilo koga koji ga ima, uz plaćanje 3:5 lira za 1 moggio ako vapno nije mokro. Moggio je težio današnjih 39,712 kg. Za životinju s goničem, što je potrebno za prijevoz građe, platit će se liru 1:11 za svaki dan. Brod Vinka Foretića pok. Đura bio je određen za prijevoz uz naknadu od lira 1:5 za svaki dan. Za kamenara I razreda bila je određena plaća od lira 3:3, za kamenare II razreda lira 2:2, a za prota nadglednika lira 4:4 sve to za svaki dan. Sigurno je u vezi s time bila i odluka koju je donijelo vijeće da iste

Polukružna pjaceta povrh Verzotijevih banja sagrađena za vrijeme britanske okupacije Korčule

takve plaće imaju i zidari. Na požurenje mjesnog zapovjednika vijeće je 13. III 1813. imenovalo vijećnika Vinčenca Dimitrija da stalno nadgleda radove i poduzima sve potrebne mjere za brzo dovršenje tvrđave. Dimitri je bio povjerljiv čovjek za Engleze, pa ga je kontraadmiral tada unaprijedio od poručnika u kapetana vojničke čete koju su Englezi, kako smo već vidjeli, odmah osnovali u Korčuli. Osim redovnih poreznih obveza koje su postojale pod Francuzima i koje su Korčulani morali i sada plaćati, Englezi su odlukom br. 41 od 15. II 1813. odmah udarili na grad i otok novi poseban namet od 3000 kolonarskih peča. Iz odluke br. 47 od idućeg dana već saznajemo da će se od toga podmirivati i već započete gradnje, u što je nesumnjivo bila uključena i tvrđava. Međutim kratko nakon toga, tj. 4. III 1813. vijeće zaključuje, da se za radove na brežuljku Sv. Vlaha (što drugim riječima znači za gradnju tvrđave) pozajmi od mirovnog suca iz depozita blagajne 15.000 dalmatinskih lira. To je učinjeno zbog toga što je svaki dan trebalo plaćati radove izvršene na tvrđavi, a bla-

gajni riznice još nije pritjecao novac iz spomenutog posebnog nameta (Arhiv Arneri sign. 18, poz. 591).

Na kraju vratit ću se Vlahu Marinu Kabogi i time završiti ovaj prikaz. Kaboga je bio vrlo obrazovan čovjek, dobro je poznavao zakone ne samo francuske nego i prijašnje, i mora se priznati da se brinuo za probitke koliko grada, toliko i cijelog otoka. Osim svog materinjeg jezika znao je dobro talijanski i francuski. Jedne noći ni puna dva mjeseca što se nalazio u Orebićima, oteo ga je iz njegova stana skupa s njegovim tajnikom Petrom Dubravčićem engleski časnik predvođen naoružanim Korčulanima na čelu s Franom Španićem. Kaboga je odveden na otok Vis pred engleskog kontraadmirala. Optuživali su ga da ne dopušta slobodan promet Pelješčana s Korčulom, a to je mnogo smetalo Englezima, jer su na Pelješcu uzimali vodu, kojom je i tada grad Korčula oskudijevao, i neke druge namirnice. Englezi su taj dodir željeli i s drugih, političkih razloga, tako da je engleski kontraadmiral na Visu rekao Kabogi da ne mogu živjeti bez te veze Korčule s Pelješcem. Dalje su općenito razgovarali o vojničkoj sili i pravima čovjeka, te je kontraadmiral tom prigodom rekao Kabogi da vojnici ratuju oružjem, a oni (misleći na parlamentarce) perom. Na Kabogino opravdanje da je njegova dužnost bila spriječiti promet s Korčulom, jer je zaposjednuta od neprijatelja, kontraadmiral mu je odgovorio da je prva čovjekova dužnost da bude vjeran vladi kojoj služi. Kontraadmiral mu je govorio da utvrđuju Korčulu i, kada rov bude gotov, da je Francuzi više neće moći preuzeti. Pod rovom se ovdje misli na tvrđavu na brežuljku Sv. Vlaha. Iz razgovora je Kaboga također razumio da Englezi baš ne pridaju veliku važnost tome da zadrže Korčulu u svojim rukama, osim što im — ako je drže Francuzi — smeta kao skrovište korsara. Za stanovnike mu je kontraadmiral rekao da sada imaju koristi od prodaje vina i da se na brodogradilištu već gradi 30 baraka svake vrste (Arhiv francuske uprave 1813 Int. služba R 1—4 No 1550). Nije bilo teško odmah započeti s tolikom izgradnjom, jer prema jednom popisu iz g. 1812, između nekoliko koje je sastavila francuska vlast, u Korčuli je tada bilo 116 brodograditelja, a u inozemstvu još drugih 66. Kontraadmiral je imao mnogo razumijevanja za Kabogin položaj, pozvao ga je na objed i već sutradan dao ga preko Korčule vratiti opet u Orebiće.

Pjevačko društvo „Hum“ Vela Luka

OSVRT NA DJELOVANJE DRUŠTVA OD OSNUTKA DO DANAS

FRANKO OREB (Split)

Pjevačka društva u Hrvatskoj počinju se osnivati sredinom XIX. stoljeća. Njihova je pojava posljedica romantičarskih tendencija u našoj sredini, posebno težnje mladog građanskog društva, ne bi li i tako pridonijelo buđenju i širenju nacionalne svijesti. Međutim nepovoljne političke prilike (Bahov apsolutizam) zaustavile su na neko vrijeme ovaj proces, pa pjevačka društva u većem broju niču tek nakon pada apsolutizma. Ne samo u većim centrima nego i u manjim mjestima, pjevačka društva su čitavo stoljeće vršila važnu kulturno-političku misiju. Šireći zanimanje za vokalnu i vokalno-instrumentalnu glazbu, ona su svojim djelovanjem pridonijela izgrađivanju muzičke kulturne sredine u kojoj su djelovala.

Pjevačko društvo »Hum« jedno je od najstarijih kulturno-umjetničkih društava u Veloj Luci, osnovano 1909. godine. Na brojnim nastupima, kako u samom mjestu tako i izvan njega, uvijek je dostojno predstavljalo pjesmu i glazbenu kulturu svoga mjesta. Stoga i zaslužuje da njegova aktivnost ostane zabilježena i tako otrgnuta od zaborava, da služi na ponos i diku svim nekadašnjim, sadašnjim i budućim članovima društva, kao i svim Velolučanima, kojima je ovo društvo priraslo k srcu i kojim se ponose.

Posebno me raduje činjenica što mi se eto po prvi puta, i to upravo na stranicama Zbornika otoka Korčule, pruža prilika da dadem cjelovit prikaz postanka i razvitka ovog društva.

Osnutak Pjevačkog društva »Hum« u Veloj Luci predstavlja odjek preporodnog pokreta u Dalmaciji i na otoku Korčuli[1], koji eto nije mimoišao ni Velu Luku. Po uzoru na ostala mjesta i gradove u Dalmaciji i u Veloj Luci, napredniji ljudi, pristaše Narodne stranke i ujedinjenja osnivaju razna kulturno-umjetnička i prosvjetna društva. Godine 1891. osniva se hrvatska čitaonica »Hrvatski napredak«, 1893. se osniva Narodna glazba, a 1909. i pjevačko društvo »Hum«.[2]

Od 1909—1914.

Inicijativa za osnivanje jednog tamburaškog i pjevačkog društva u Veloj Luci potekla je od velolučkih đaka i studenata. Za nju su se zagrijali i napredniji ljudi u samom mjestu (svećenici, učitelji i napredni težaci). Za zimskih i ljetnih školskih praznika, kada bi se velolučki studenti i školarci našli na okupu u Veloj Luci, tema svih njihovih razgovora svodila se na ideju o osnivanju tamburaškog i pjevačkog

[1] Opširnije o narodnom preporodu na otoku Korčuli vidi: V. Foretić, Iz narodnog preporoda na Korčuli od 1860. pa dalje, »Dubrovnik« 3—4/1962; S. Puchiera, Narodni preporod na Korčuli. Jubilarni broj Narodnog lista 1912. god.; S. Obad, Spomendani iz narodnog preporoda u dubrovačkom kraju, »Dubrovnik« 3—4/1962.

[2] Glavni izvori kojima sam se služio u pripremi ovog napisa: Arhiva društva: Zapisnici godišnjih skupština i sjednica upravnog odbora za godne 1909, 1910, 1911, 1921, 1922, 1923, 1940; Financijski izvještaji od 1909—1914, od 1921—1927; Razni spisi upućeni društvu od strane Sreskog načelstva Korčula, Općinske uprave Vela Luka, od raznih društveno-političkih i prosvjetno-kulturnih organizacija i udruženja itd. Koristio sam izjave starijih članova Nikole Tabaina i Jerka Oreba, kojima se i ovom prilikom zahvaljujem. Dobro mi je poslužila i »Kronika Vele Luke« (u rukopisu) od Nikole Tabaina. O »Humu« su još pisali N. Ostoić: Vela Luka — historijsko topografski prikaz, str. 81, i M. Gjivoje: Otok Korčula, str. 220.

društva, koje će okupiti velolučku mladež i »odvratiti ih od loših navika«.[3] Dogovori i pripreme za osnivanje društva započeli su godinu dana ranije, u ljeto 1908. godine. Kao datum osnivanja ovog društva uzima se 22. VIII. 1909. Tada je osnovan inicijativni ili pripravljajući odbor od 13 članova: Danijel Knežević, Ljubo Bačić, Frano Violić, Mihovil Kosić, Željko Vučetić, Petar Mirošević Peho, Petar Žuvela Grizun, Nikola Tabain, Frano Jurković, Ante Farčić, Luka Jurković, Filip Marinović i Marko Šeparović. Odbor je imao zadatak da izradi pravilnik društva i izvrši pripreme za konstituirajuću skupštinu. Za naziv društva uzeto je ime najvišeg brda u Veloj Luci Huma, jer kao što se Hum ističe nad svim brdima Vele Luke, tako i novoosnovano društvo treba da bude na visini i prednjači svim društvima u mjestu.

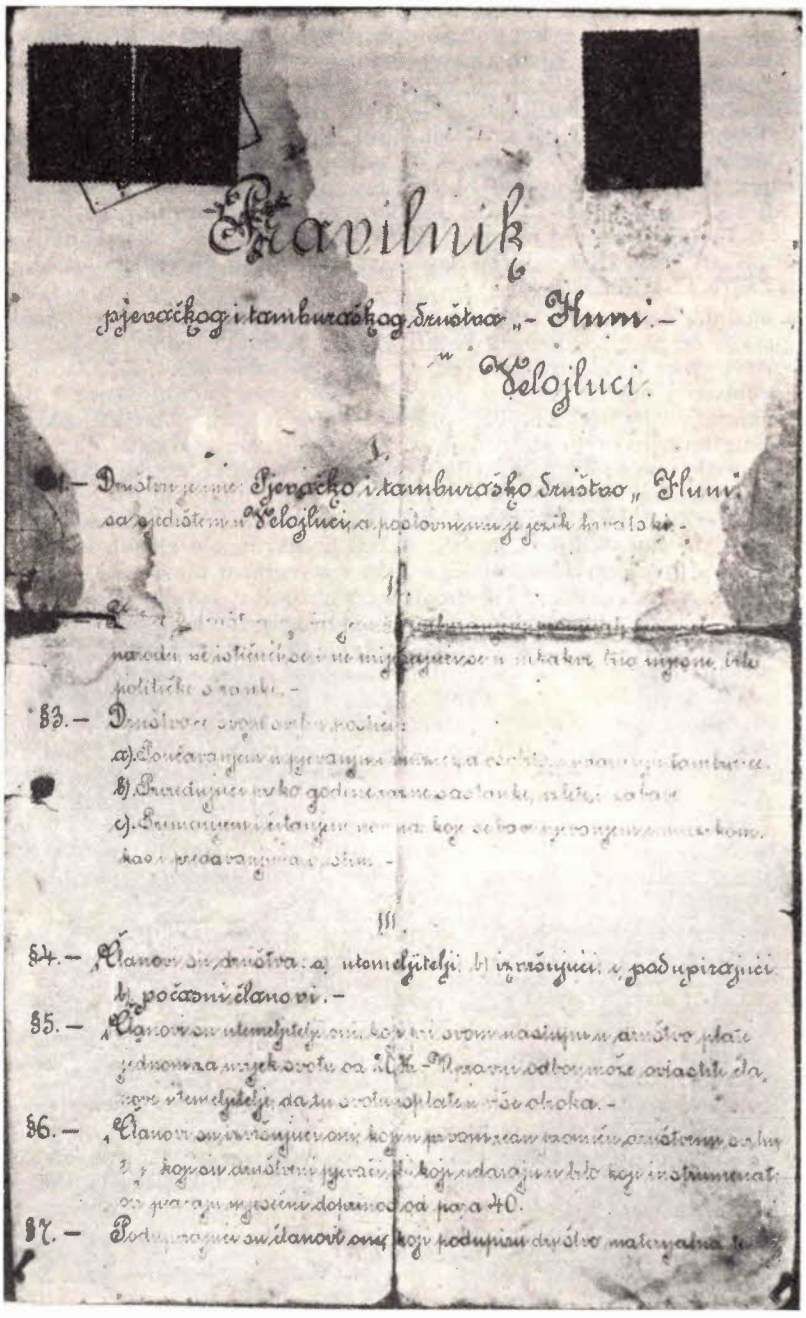
Na temelju sačuvanog pravilnika možemo doznati kakvi su bili ciljevi i zadaci novog društva. Pravilnik ima 11 poglavlja i 34 člana.

Iako su osnivači dali društvu ime »Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo Hum«, zbog tadašnjih političkih prilika morali su iz naziva izbaciti riječ »Hrvatsko«, tako da u čl. 1. Pravilnika stoji: Društvu je ime Pjevačko i tamburaško društvo »Hum« sa sjedištem u Veloj Luci. Svrha je društva bila da pjevanjem i sviranjem širi prosvjetu i kulturu u narodu, ne miješajući se u politiku. Društvo će svoju svrhu postići: a) poučavanjem u pjevanju i muzici, osobito u udaranju tamburice, b) priređujući tokom godine razne sastanke, izlete i zabave, c) primanjem i čitanjem novina, koje se bave pjevanjem i muzikom, kao i predavanjima o njima.

Prema pravilniku, članovi društva dijele se na: utemeljitelje, izvršujuće, podupirajuće i počasne. »Članovi su utemeljitelji oni koji pri svom nastupu u društvo plate jednom zauvijek svotu od 20 kruna. Članovi su izvršujući oni koji u prvom redu promiču društvenu svrhu tj. koji su društveni pjevači ili koji udaraju u bilo koji instrument; ovi plaćaju mjesečni doprinos od 40 para. Podupirajući članovi su oni koji podupiru društvo materijalno, te plaćaju mjesečni doprinos od 50 para. Počasni su članovi, koje takvima imenuje glavna skupština jednoglasno u znak priznanja ili poštovanja. Članom društva može postati samo onaj koji uživa dobar glas i čudorednog je ponašanja«. Prema Pravilniku, društvom upravlja upravni odbor od 8 članova: predsjednik, potpredsjednik, tajnik, blagajnik, zborovođa, arhivar i dva odborska zamjenika. Upravni odbor bira glavna skupština dvotrećinskom većinom glasova na jednu godinu dana. Vrhovnu vlast nad društvom vrši glavna skupština. U čl. 34 Pravilnika stoji: »društvo će se konstituirati tako, da promicateljni odbor, čim stignu odobrenja ovih pravila od c.k. Vlade ili prođe rok od 4 sedmice, sazvati će kroz 15 dana skupštinu svojih pouzdanika, na kojoj će se društvo konstituirati«.

Kada je Promicateljni odbor sastavio Pravilnik, poslao ga je na odobrenje c.k. dalmatinskom Namjesništvu u Zadar 25. X 1909. god., posredstvom Kotarskog poglavarstva u Korčuli. Namjesništvo u Zadru 6. studenog 1909. godine obavještava Promicateljni odbor da u smislu čl. 7. Zakona o pravu udruživanja od 15 novembra 1867. D.Z.L. br. 134., ne zabranjuje naumljeno ustrojenje Pjevačkog i tamburaškog društva »Hum« sa sjedištem u Veloj Luci, na osnovi Pravilnika prikazanog podneskom de praes. 25. X 1909. U dopisu, nadalje, stoji da nakon konstituiranja društva, prosto je društvenoj upravi potražiti, da bude u smislu čl. 9 navedenog zakona, posvjedočen zakoniti opstanak društva, za koju svrhu treba iznova posebnim podneskom podastrijeti priloženi primjerak društvenog pravilnika. Nakon ovih predradnja Promicateljni odbor sazove 12. prosinca 1909. god. konstituirajuću sjednicu ljubitelja pjesme i tamburice. U ime Promicateljnog odbora sjednicu je otvorio i njome rukovodio Ljubo Bačić. U ime odbora upoznao je prisutne što je Promicateljni odbor do sada učinio, nadalje govorio o ciljevima i zadacima društva, preporučujući člano-

[3] Nikola Tabain u »Kronici Vele Luke« zapisao je: »Velolučka mladež prije osnivanja »Huma« bila je razuzdana. Tučnjave i barufe (neredi) su bila čista pojava na plesovima. Naročito je postojala mržnja između Mrkoraćana, Pinskoraćana i Kalana (nazivi za stanovnike pojedinih predjela Vele Luke: Mrki rat, Pinski rat, Kale). Da bi se uklonile ove štetne pojave u mjestu, došlo se na ideju da se osnuje društvo koje će okupiti mladež i odvratiti je od loših navika, čime će se unijeti novi oblik kulture u mjestu.«

Pravilnik

pjevačkog i tamburaškog društva „- Hum -

u Veloj Luci.

Naslovna strana Pravilnika pjevačkog i tamburaškog društva HUM u Veloj Luci

vima marljivost i ustrajnost u radu. Frano Jurković u ime odbora izvještava o stanju blagajne, te imenuje sve one koji su dobrovoljno pomogli društvo. Na konstituirajućoj sjednici izabran je i prvi upravni odbor za 1910. godinu. Prema sačuvanom zapisniku, upravni odbor sačinjavali su: don Ljubo Bačić, svećenik — predsjednik, Antun Dragojević Koža, zemljoradnik — potpredsjednik, Mihovil Kosić, učitelj — tajnik, Frano Jurković, trgovac — blagajnik, Ivan Luka Oreb, službenik — I odbornik, Aleksandro Vučetić, trgovac — II odbornik, dr Danijel Knežević, advokat — zborovođa. U časni sud izabrani su: don Frano Vučetić kao predsjednik, a Antun Vlašić i Antun Šeparović kao članovi. U odbor za procjenjivanje rada i predavanja izabrani su: Frano Vučetić, Ljubomir Bačić, Frano Violić i Anton Farčić. Za revizore izabrani su: Petar Oreb i Jerko Šeparović. Pravila su potvrđena od c.k. Namjesništva u Zadru 13. siječnja 1910.

Na sjednici društva 14. siječnja 1910., dakle odmah nakon i službenog potvrđivanja pravila od Namjesništva u Zadru, Željko Vučetić predlaže da se zahvali sa strane društva gosp. Gašparu Dalleoreu, pravniku u Dubrovniku, zato što je u svoje vrijeme prepisao i poslao društvu pravilnik tamošnjeg tamburaškog i pjevačkog društva »Gundulić«. Danijel Knežević predlaže da se zahvali i Mariji Bošković učiteljici u mjestu, koja je prepisala pravilnik. Stoga možemo zaključiti da je pravilnik »Huma« sastavljen po uzoru na pravilnik dubrovačkog pjevačkog društva. U društvu se odmah od početka vodila briga o slozi među članovima, kao i o podizanju glazbene kulture među članstvom, što se vidi i iz spomenutog zapisnika, gdje Danijel Knežević predlaže članstvu da je voljan držati predavanja o glazbi, što je sa zadovoljstvom bilo prihvaćeno. Financijska sredstva za nabavu tamburica sakupljena su od članarine, od milodara crkve i dobrostojećih obitelji u samom mjestu i onih koji su živjeli izvan mjesta. Odziv je bio veliki i skupljenim novcem naručena su glazbala (tamburice) kod tvrtke »Farkaš« u Osijeku. Međutim, počelo se vježbanjem još prije nego su prispjeli naručeni instrumenti, jer su neki članovi imali svoje vlastite. Zahvaljujući požrtvovnom radu i zalaganju zborovođe Kneževića, kao i cijele uprave i svih tamburaša, ljeti se marljivo uvježbavao program, tako da se prvi javni koncert održao u kući Nikole Žuvela Mula na blagdan »Tri kralja« 6. siječnja 1910. Ovaj prvi javni koncert bio je velik doživljaj za mjesto. »To je bio početak pravog preporoda u Veloj Luci, jer od ovog doba tučnjave, svađe i mržnja su prestale među mladeži«, zapisao je u »Kronici« Nikola Tabain. Uporedo s osnivanjem tamburaškog zbora, osnovan je i pjevački zbor. U arhivi društva se sačuvao i popis pjevača[4] i tamburaša prve generacije »Huma« 1910. godine. Tamburaški zbor brojio je 17 tamburaša, a zborovođa bio je Danijel Knežević.

Društvo je 1910. nabavilo svoj okrugli pečat i znak koji se nosio na prsima. Sastojao se od hrvatske zastave s tamburicom u sredini i natpisom društva. Društvo je povremeno izdavalo svoj humoristično-satirički list »Papataž« (Foj za skerac i sulac), a glavni urednici bili su Luka Jurković i Ante Farčić. Najveća živost u društvu osjetila bi se za vrijeme zimskih i ljetnih praznika, kada bi se skupili školarci i studenti. Javni koncerti održavali su se dva puta godišnje, obično na blagdan Vele Gospe (15. kolovoza) i Tri kralja (6 siječnja). Od prihoda s koncerta nabavljali su se novi instrumenti, partiture i leturini. Redovito su se održavali i društveni plesovi. Sačuvano je u arhivi i nekoliko štampanih pozivnica s programom. U travnju 1910. prišlo se i osnivanju pjevačkog zbora, što se vidi i iz zapisnika sjednice upravnog odbora od 4. travnja. Ovaj je zapisnik važan i stoga što se iz njega vidi da su u odsutnosti D. Kneževića — zborovođe, koji je otišao na nauke u Zagreb, vježbanje

[4] Tenor I: Jerko Mirošević Crnko; tenori II: Nikola Tabain, Nikola Žuvela Ante, Petar Žuvela Doda, Petar Žuvela Grizun, Aleksandro Vučetić; basi I: Matij Žuvela Grizun, Dome Vlašić Kapulina, don Antun Bačić, Rudolfo Joković, Frano Jurković, Antun Dragojević Koža; basi II: don Ljubo Bačić, Jovanin Joković, Petar Mirošević Peho, Ante Žuvela Špiro, Ivan Prižmić Runja i Donjko Barčot Grlan; alti: Margarita Vlašić Kapulina, Mara Mirošević Dubaj, Katina Žuvela Brbe, Jaka Žuvela Ante; soprani: Joza Marinović, Jela Marinović, Kata, Frana i Ema Mirošević Dubaj.

[5] Tamburaški zbor sačinjavali su: bisernice i kontrašice: Nikola Tabain, Nikola Žuvela Ante, Luka Jurković, Franko Berković Rake; braći I, II, III: Antun Dragojević Koža, Antun Farčić Priša, Filip Marinović, Aleksandro Vučetić, Mihovil Kosić, Hinko Šeparović, don Frano Vučetić; bugarija I, II: Frano Violić, Antun Vlašić Kapulina, Franko Jurković, Ivica Padovan, Dinko Deprandel, Rudolfo Joković, don Ljubo Bačić — berde.

pjevača i tamburaša preuzeli članovi zbora: berde i bugarije Anton Farčić, biser-nice i kontrašice don Željko Vučetić, brače II i III Filip Marinović, brače I Antun Dragojević. Pjevački zbor uvježbavao je Ljubomir Bačić.

Na redovnoj godišnjoj skupštini 15. siječnja 1911. izabran je novi upravni odbor u koji su ušli: don Željko Vučetić — svećenik, predsjednik, Petar Žuvela Grizun — zemljoradnik, potpredsjednik, Mihovil Kosić — učitelj, tajnik, Franko Jurković — trgovac, blagajnik, Antun Farčić — učitelj, arhivar, Danijel Knežević, zborovođa, Rikard Šeparović — apotekar, I odbornik, Nikola Žuvela Bili, zemljoradnik, II odbornik. Za revizore računa izabrani su Aleksandro i Šimun Vučetić, a za članove časnog suda Filip Marinović, Frano Violić i Ivan Joković. Na tom je sastanku zaključeno da brigu o vježbanju zborova u odsutnosti zborovođe Kneževića preuzmu Filip Marinović, Antun Farčić, Željko Vučetić i Antun Dragojević.

Iz zapisnika skupštine društva od 31. XII 1911. god. vidi se da je cjelokupna uprava iz god. 1911. izabrana i za 1912. Na ovom je skupu bilo odlučeno da se društvo učlani u Jugoslavenski pjevački savez i da se pretplati na list »Tamburica«. Zapisnici 1913. i 1914. god. nisu se sačuvali, ali prema izjavi starijih članova, uprava, koja je izabrana 1911. i potvrđena 1912., uz neznatne je izmjene ostala na čelu društva sve do 1914. tj. do početka prvog svjetskog rata. U arhivi društva sačuvane su financijske knjige, iz kojih se vidi da su u razdoblju od 1909—1914. prihodi društva bili od članarina,prodaje društvenih značaka, ulaznica od koncerata, plesnih večeri, mi-

Faksimil tiskane pozivnice sa programom iz 1911. godine

lodara od župskog ureda za pjevanje u crkvi na misama, kao i darova i pripomoći pojedinih potpornih i počasnih članova, među kojima su se posebno isticali: Frano Violić, Antun Farčić, don Željko Vučetić, Mihovil Kosić, Antun Vlašić, Ivan Maričić i dr. Isto je tako i Općinska uprava Vele Luke davala od vremena do vremena pripomoć u novcu za turneje i gostovanja izvan mjesta. S time su se popravljali stari instrumenti i nabavljali novi, kupovale note, leturini, knjige i tekstovi za kazališne predstave. Bio je kupljen i zastor za pozornicu od crvenog pliša sa figurom žene u sredini, koja svira na tamburicu. Uporedo sa sviranjem i pjevanjem u društvu se gajila i kazališna predstava. Osnovana je diletantska sekcija, te su se prilikom zabava i plesova davali i manji kazališni komadi. Glumci su opet bili pojedini članovi društva. Teško je nabrojiti (jer točna evidencija ne postoji) koliko su »Humaši« u ovom razdoblju održali koncerata, društvenih zabava i izleta, koja su se djela svirala i pjevala i koji su se komadi izvodili na pozornici. Na temelju sačuvanih štampanih plakata i pozivnica iz 1910, 1911, 1912. god. vidimo da su se izvodile slijedeće kompozicije:

Novak: Hrvatskoj (muški zbor),
Zajc: Večer na Savi (tamb. zbor),
Foerster: Slovenske narodne pjesme
a) Zvonikarjevo (mješoviti zbor),
b) Bleško jezero (mješoviti zbor),
Košćina: Narodni zvuci (tamb. zbor),
Zajc: Zrinsko-Frankopanka (muški zbor)
Na saoniku, polka (tamb. zbor)
Miler: Začarani ormar (vesela igra u 1 činu)
V. G. Brož: Banovac (tamb. zbor)
Vj. Ružić-Rosenberg: San (muški zbor)
J. Offenbach: Hofmanove priče (tamb. zbor)
F. S. Vilhar: Slovenac i Hrvat (muški zbor)
L. Fall: Dolarprincesa — valcer (tamb. zbor)
Usred noći (šaljivi komad u 1 činu)
Hruza: Tamburaška koračnica (tamb. zbor)
F. S. Vilhar: Rasti ružo (muški zbor)
Ipavec: Vse mine (muški zbor)
Majer-Farkaš: Hrvatsko kolo (tamb. zbor)
J. Fleišman: Triglav (mješoviti zbor)
Zajc: Izvadak iz opere Nikola Šubić Zrinski (tamb. zbor)
F. S. Vilhar: Bojna pjesma (muški zbor)
Prvi put u Milan (vesela igra u 1 činu)

Od glumaca su se isticali: D. Knežević, R. Šeparović, F. Marinović, M. Šeparović, L. Jurković, D. Violić, T. Tabain, Farčić, R. Miklauschutz, a od ženskih uloga Grius, Joković i dr. Dakle društvo je bilo vrlo aktivno, razvilo je vrlo živu prosvjetno-kulturnu aktivnost u mjestu i time pridonjelo podizanju prosvjete i kulture u Veloj Luci. Za prvog svjetskog rata 1914—1918. g. rad je društva zamro, jer je dio članova bio na frontovima, a imovina je raspršena.

Od 1921. do 1941.

Za prve talijanske okupacije u Veloj Luci od 27. X 1918 — 24. IV 1921. društvo nije djelovalo. Međutim, mirom u Rapallu Dalmacija je s otocima pripojena bivšoj Jugoslaviji. Talijanska okupaciona vojska se povukla i na inicijativu starih članova »Huma« rad društva je obnovljen. Na izvanrednoj godišnjoj skupštini 13. lipnja 1921. izabrana je prva poslјeratna uprava u koju su ušli: Frano Jurković,

PJEV. DRUŠTVO „HUM" - VELALUKA

PRIREDJUJE

DNE 5. JANUARA 1925. U SOKOLSKOM DOMU

KONCERAT

SA SLIJEDEĆIM PROGRAMOM:

I. DIO.

1.	STOOS:	„U daljinu miso leti"	pjeva muški zbor.
2.	ZAJC:	„Crnogorac Crnogorki"	„ „ „
3.	HATZE:	„Kad mlidija umrieti"	tenor solo pjeva gosp D Padovan na glasoviru prati gosp. Niko M. Mirošević.
4.	ZAJC:	„Himna Zvonimira"	pjeva muški zbor.

II. DIO.

POVRATAK

drama u 1 činu od Tucić-a.

L I C A:

IVO:	. . .	gosp. D. Padovan
DAKO:	. . .	gosp. N. M. Mirošević
JELA:	. . .	g.ca P. Prižmić
MARTA:	. . .	g.ca J. Franulović
STANKO:	. . .	gosp. P. Stipković
KATA:	. . .	g.ca J. Bačić
LUKA:	. . .	gosp. N. Prižmić

POČETAK U 7 SATI U VEČER.

Faksimil plakata javnog koncerta pjevačkog društva »Hum« iz 1925.godine

trgovac — predsjednik, Petar Mirošević Peho, zemljoradnik — potpredsjednik, Hinko Šeparović, apotekar — tajnik, Šime Vučetić, trgovac — blagajnik, Matij Žuvela Grizun, zemljoradnik — arhivar, Nikola Žuvela Ante, zemljoradnik — I odbornik, Nikola Tabain Miko, zemljoradnik — II odbornik, Ivan Joković Nini, limar — zborovođa. Za pročelnika diletantske sekcije imenovan je Antun Simatović. Časni sud

sačinjavali su don Frano Vučetić Željko, Petar Žuvela Grizun, Kuzma Bačić. Revizori bili su Antun Marinović i Jerko Mirošević. Po pravilniku društva organizira se glumačka i kazališna sekcija, koja je prilikom zabava i koncerata društva redovito davala i po jednu predstavu. Prema sačuvanom imeniku, društvo je u to vrijeme brojilo 40 izvršnih članova pjevača. Na skupštini od 23. travnja 1922 godine za predsjednika upravnog odbora izabran je dr Ljubo Bačić a za potpredsjednika Donko Barčot Grlan, dok su ostali članovi uprave ostali isti. Ni na skupštini 8. siječnja 1923. u upravi nije bilo veće promjene. Prema sačuvanom imeniku izvršnih članova, vidi se da je društvo tada brojilo 45 pjevača.

Godine 1924. došlo je do većih izmjena u samoj upravi društva. Za predsjednika izabran je Antun Simatović, trgovac, za potpredsjednika Donko Barčot Grlan, zemljoradnik, Petar Stipković, učitelj, kao tajnik, Marko Žuvela Antiša, zemljoradnik, blagajnik, Nikola Mirošević, Ševe, zborovođa, Jakov Žuvela Vilić, arhivar, Ante Žuvela Špiro, I odbornik, Petar Žuvela Vilić, II odbornik. Pročelnikom diletantske sekcije ostaje Antun Simatović. U časni sud izabrani su: Nikola Tabain Šantić, don Frano Vučetić, Dome Vlašić Kapulina, dok su za revizore izabrani Jovanin Joković i Kuzma Bačić. Nova uprava društva prionula je ozbiljno poslu i, zahvaljujući novoizabranom zborovođi Nikoli Miroševiću Ševetu, došlo je do omasovljenja muškog i mješovitog pjevačkog zbora, kao i obnavljanja tamburaškog zbora. Zalaganjem Antuna Simatovića ponovno je oživljen rad glumačke sekcije. Iste je godine osnovan i »Plesni socij Hum«, koji se brinuo o održavanju plesnih večeri, zabava i čajanki s programom u kući Nikole Žuvele Šabe. Zahvaljujući neumornom radu i zalaganju zborovođe Nikole Miroševića, podršci uprave i ozbiljnosti članstva, iste je godine došlo do javnog nastupa u Veloj Luci i Blatu, a odmah zatim i do kraće turneje Korčula — — Pelješac. Na turneji je skupa s pjevačkim zborom nastupio kao gost i solist, operni pjevač Pjerotić. Za ovu prigodu bilo je uvježbano 18 raznih kompozicija, među kojima: Morje Adrijansko, Hrvatskoj. Tam gdje stoji, Bi mirna noć, Crnogorac Crnogorki, Lahku noć, Kastav gradu, Čuješ dušo, O smiluj mi se i dr. Uprava društva se pobrinula da se dopune i izmjene neki članovi starih pravila i nabavila je nove značke društva (bijela podloga s jugoslavenskom zastavom i prekriženom tamburicom u sredini s natpisom društva). Prema novim nadopunjenim pravilima, članovi društva dijele se na izvršujuće, podupirajuće, članove utemeljitelje i dobrotvore. Prema sačuvanim financijskim knjigama od 1921—1924. razabire se da su se prihodi uglavnom stjecali od članarine, koncerata, plesova, priloga potpornih članova i dobrotvora, a i općinska uprava davala je izvjesnu pomoć. Posebno se u potpomaganju društva materijalno i novčano isticao don Frano Željko Vučetić, koji je darovao društvu klavir. Prilikom njegova odlaska iz Vela Luke u Dubronvik, 25. svibnja 1925. godine, Nikola Mirošević je komponirao »Poputnicu Pjevačkog tamburaškog društva Hum« za muški zbor, na riječi Ante P. Farčića, i izveo je u čast velikom dobrotvoru društva don Franì Vučetiću 8. svibnja 1925. Ova je pjesma i sada omiljena među Velolučanima pa je društvo i danas izvodi na javnim nastupima.

Snažno jekni pjesmo naša, pa zagrmi kao grom,
I zaori Veloj Luci, zavičaju našem, zavičaju našem tom.

Ko olujnog mora huka, živila nam Vela Luka,
Živila oj, Vela Luko oj.

Snažno jekni pjesmo naša, ko olujnog mora huka,
Ko olujno more, jekni pjesmo naša.

Sačuvana je i pismena zahvalnica don F. Vučetića, poslana »Humu« 3. lipnja 1925. »Milo mi je ,da Vam mogu, da od srca zahvalim na poslatoj mi Poputnici pjevačkog društva Hum. Braćo i drugovi, ne zaslužujem toliko Vaše pažnje, kojom me silno vezujete i zadužujete. Bila Vam svaka čast i moja harnost. Osobita pak

hvala zborovođi N. Miroševiću, koji i ovom prilikom pokaza svoj glazbeni talent, te je bio tako učtiv i himnu posvetio meni. Samo složno naprijed, divna braćo Humaši, za napredak mile nam Vele Luke. Uvijek visoko vijali dični barjak našeg dragog Huma. Uz bratski pozdrav jesam Vaš odani Frano Željko Vučetić.« Prigodom postavljanja spomen-ploče na zgradi Opće pučke učionice (danas osmogodišnje škole) u Veloj Luci 1925. u čast 1000-godišnjice hrvatskog kralja Tomislava, »Hum« je uveličao proslavu s jakim pjevačkim zborom, otpjevavši pjesmu »Bože živi blagoslovi«. Iste godine, uz sudjelovanje ostalih mjesnih prosvjetno-kulturnih društava, Hum je sudjelovao na proslavi dana sv. Ćirila i Metoda 5. VII 1925. Tom prilikom je mješoviti zbor u župnoj crkvi sv. Josipa prvi put otpjevao misu na staroslavenskom jeziku, koju je izrekao don Ljubo Bačić. Proslavu su zajednički organizirali: Župni ured, Hum, Narodna glazba, Jugoslavenska čitaonica, Sokolsko društvo i Seoska blagajna. Treba napomenuti da je crkveno pjevanje uvedeno u crkvi odmah netom su nabavljene orgulje 1899. godine. »Hum« je od 1912. sve do 1928. godine u potpunom sastavu sudjelovao u crkvenom pjevanju. Poslije društvo ne sudjeluje više u punom sastavu, nego samo pojedini njegovi članovi, koji to čine i do danas.

Do 1924. pjevala se misa u crkvi na latinskom jeziku. Međutim , na inicijativu don Ljube Bačića i don Frane Vučetića, 3. svibnja 1924. upućena bi molba biskupsko ordinarijatu u Dubrovnik, u kojoj se zahtijevalo da se u župi dozvoli govoriti i pjevati misa na narodnom jeziku (molba se čuva kod Nikole Tabaina). Nakon pola godine molba je uvažena, te se od tog doba misa govori i pjeva na narodnom jeziku. Treba ovdje spomenuti i turneju društva na otok Vis 1925. godine, kada se otišlo brodom Papuk i s dva leuta na vesla. Pošlo je oko 45 pjevača muškog zbora. Na Visu je održan veliki koncert ,na kojem su Humaši također doživjeli velik uspjeh i ovacije. U onim teškim danima ekonomske emigracije, kada je velik broj Velolučana morao napustiti svoj rodni kraj i otići u tuđi svijet (Autralija, Amerika) trbuhom za kruhom, među njima je bio i velik broj Humaša, koji su ipak ostali vjerni svom društvu, interesirajući se i u tuđini za njegove uspjehe i napredak. U arhivi nam je ostalo sačuvano nekoliko pisama bivših članova Huma koje upućuju društvu. Ta su pisma puna nostalgije za rodnim krajem, domovinom i starim društvom. Posebno bih istakao pismo Ante Žuvele Brbete od 1. IX 1925. upućeno društvu iz daleke Australije. U pismu zahvaljuje društvu i svojim bivšim članovima i drugovima na ispraćaju, te šalje skroman prilog od 1 lire za nabavu glasovira. Iseljenik Franko Berković sastavio je pjesmu koja se danas nalazi uokvirena u prostorijama društva:

ZA DUG SPOMEN PJEVAČKOM DRUŠTVU HUM

Da ste mi zdravo moji drugovi stari,
Pjesma i vino nek vam oči žari.
Sjećam se Huma kad sam bio mlad,
Pjesmu pjevati prođe bol i jad.

Složno u društvu, nek bude sloga,
Mladom naraštaju uvijek sreća mnoga.
Naš mladi naraštaj visokog uma,
Nek dižu prosvjetu pjevačkog Huma.

Sjećam se Huma, to mi je čast,
Nek uvijek žive ko stoljetni hrast.
Temelj našeg Huma kao kremen stina,
Poj naše pjesme iznad svih vrlina.

Društvo moga Huma mojom pjesmom slavim,
Srcem i dušom uvijek ga pozdravim.
Godine prolaze ne vidim te davno,
U mom srcu ukopano tvoje ime slavno.

Daleko od tebe srce mi se smuti,
Tužna suza moja oko mi pomuti.
Ti moga života mili uzdisaj,
Živilo društvo Huma i rodni zavičaj.

Složio iseljenik Franko Berković Rake pok. Viska
Sao Paulo 29. travnja 1956.

Još je jedan mještanin svesrdno pomagao društvo. To je svećenik Petar Vlašić, koji je kasnije bio premješten u Beograd, gdje je postao kanonikom. U arhivi je sačuvan dopis koji Općinska uprava u Veloj Luci upućuje Humu i doznačava mu 500 dinara, koju je svotu darovao društvu o. Petar Vlašić. U dopisu se navodi: »Svrha za koju se je sjetio naš dični Velolučanin Petar Vlašić nas i naših društava jest ljubav i osjećanje za našim rodnim mjestom, dobra namjera da se naše mjesto podigne u svakom pogledu, ekonomskom, kulturnom i društvenom, da bude odsada kao i do sada uzveličavati u našem mjestu crkvene i pučke svečanosti, da budete pri ruci svima onima koji rade oko vjerskog i moralnog uzgoja našeg puka, tako da naša Vela Luka ostane vazda ono što je od početka bila katolička, hrvatska i jugoslavenska, što vama pišući osobito preporuča i na srce stavlja, jer samo u slozi, ljubavi i zajedničkom radu može naša Vela Luka, da odbaci sa sebe ovu avet gladi, nesnosnu bijedu svega i svačega« (dopis br. 44 od 16. lipnja 1926.) »Hum« se svom dobrotvoru dostojno zahvalio prilikom njegova posjeta rodnom mjestu. Prilikom služenja mise u župnoj crkvi »Hum« je pjevao, kao i prilikom blagoslova zvona.

Prigodom proslave pete godišnjice osnivanja Sokolskog društva u Veloj Luci 15. i 16. kolovoza 1926. godine, održan je u Veloj Luci II okružni slet uz sudjelovanje sokolskih društava iz Korčule, Blata, Potomja, Janjine ,Mostara, Čapljine, Metkovića, Opuzena, Dubrovnika i Splita. Tom prilikom posvećena je i zastava, koju je poklonio kralj Aleksandar I. Kraljev izaslanik na proslavi bio je Juraj Bjankini (ministar na raspoloženju i predsjednik Jadranske straže) i Marija Gangl, supruga starješine Jugoslavenskog sokolskog saveza. Na proslavi je sudjelovao i »Hum« sa svojim programom. Općinska uprava u Veloj Luci je te godine osnovala Odbor za staranje o siromašnoj školskoj djeci. Zadatak je odbora bio da prikuplja milodare, od kojih bi se nabavljala odijela i školski pribor (učila) za djecu koja su obavezna na pohađanje osnovne škole, a vrlo su siromašna. U tu se svrhu apeliralo na sva mjesna društva koja tokom godine (naročito u pokladne dane) priređuju zabave i plesove, da čisti prihod od takve predstave ili zabave namjene za siromašnu školsku djecu Općine. Ovoj molbi odazvao se i »Hum« koji je čitav prihod jedne zabave poklonio fondu za siromašnu djecu.

U početku su se svi koncerti, zabave i plesovi društva održavali u kući Nikole Žuvele Mule, a kasnije u Sokolskom domu. Vlasnik zemljišta Augustin Padovan dignuo je zajam i sagradio dom, nazvavši ga »Jagoda«. Pri tome su mu najviše pomogli članovi društva »Hum«, tako da su se ubuduće u njemu održavali plesovi priredbe i koncerti. Međutim prostorije je najviše koristilo Sokolsko društvo i »Hum« je uvijek morao da ih unajmljuje za svoje manifestacije, o čemu svjedoči niz dopisa sačuvanih u društvenoj arhivi. Humaši su uviđali da im je za normalan društveni rad potreban vlastiti dom te su na sjednici upravnog odbora 23. veljače 1926. zaključili da se osnuje fond za izgradnju društvenog doma. Iz zapisnika se vidi da je upravni odbor 1926. godine djelovao u sastavu: Petar Stipković, Esav Padovan Mulić, Ivan Padovan Mulić, Kuzma Bačić, don Jozo Geričić, Franko Dragojević Krike, Miko Prižmić Ćirko, Nikola Mirošević Ševe, Ivan Žuvela Brbe. Svake godine 24. lipnja ,na dan sv. Ivana, društvo je organiziralo svoj društveni izlet u Gradinu. U Gradini, u crkvici sv. Ivana, držala se misa i tom je prilikom zbor Huma pjevao misu na narodnom jeziku. U svrhu prikupljanja sredstava za izgradnju doma uprava društva je uputila molbu »Hrvatskom pjevačkom savezu« u Zagrebu. U dopisu se navodi da su se do sada održavali koncerti u najvećoj mjesnoj sali privatne vla-

snosti, koju je u najvećoj mjeri koristio mjesni jugoslavenski sokol. »Dvoranu su nam davali iako s negodovanjem uvijek, međutim prošlo je već šest mjeseci otkad su nam otkazali prostorije i mi smo primorani potucati se po malim dvoranama prigodom priređivanja javnih umjetničkih koncerata. Društvo se lijepo razvija ima zbor od oko 100 pjevača, ali materijalne pomoći nemamo i nemožemo se razvijati onako kako bi morali. Svi smo čvrsto odlučili raditi na tome da podignemo svoj veliki dom, odakle ćemo sijati svoju muzu, bez ičije smetnje. Molimo stoga Ugledni naslov da ovo bratsko društvo podupre materijalno i moralno u svom poduhvatu.«

Vlasnik sokolskog doma Augustin Padovan dopisom 30. XII 1925. obavještava Sokolsko društvo da od 1. I 1926. »prestane odnošaj s vaše strane preunajmljivanja istih prostorija bilo kojim drugim licima, društvima ili udruženjima, a svi oni koji reflektiraju na prostorije da se direktno obrate vlasniku«. Uprava Huma uputila je Sokolskom društvu 2. I 1926. dopis u cilju da se izgladi spor u pogledu unaj-

Pjevačko i tamburaško društvo »Hum« (1926.)

mljivanja prostorija. Isto je tako uprava Huma intervenirala i kod Prosvjetnog odjeljenja županijske oblasti u Dubrovniku, putem Sreskog poglavarstva u Korčuli, dopisom od 4. I 1926. da visoki naslov uzme kao prosvjetno društvo u zaštitu, te da naredi ovdašnjem sokolskom društvu da im i nadalje ustupa prostorije u svrhu održavanja koncerata. Sokolsko društvo dopisom br. 8/25 od 11. I 1926. obavještava Hum da Sokolsko društvo odbija bilo kakvu vezu u ovom sporu i da ga smatraju kao privatnu stvar između vlasnika zgrade i Huma. Sresko poglavarstvo u Korčuli dopisom br. 777 od 31. V 1926. saopćava Humu da po odluci velikog župana u Dubrovniku od 19. svibnja 1926 br. 21212, školske vlasti ne mogu posredovati u pogledu prostorija, jer da je to predmet privatne naravi. Iste godine prilikom posjete Stjepana Radića Veloj Luci organizacija HSS priredila mu je veličanstven doček, kojom je prigodom sudjelovalo i pjevačko društvo »Hum«, te svojom pjesmom uveličalo proslavu.

Iz arhivskih spisa (br. 742/28 od 1. IV 1928) doznajemo da je Općinska uprava u Veloj Luci na sjednici općinskog vijeća od 17. III 1928. donijela odluku da se društvu ustupi komad zemljišta na Lučici (predio Vele Luke) besplatno za gradnju društvenog doma, uz uvjete da prije nego se pristupi definitivnoj doznaci zemljišta, mora prikazati propisani nacrt s troškovnikom po čl. 4. zakona 15/2—1886, da se gradnja mora započeti u roku od 2 godine i završiti u roku od 6 godina. U slučaju da se zgrada ne završi u 6 godina, preuzela bi je Općina u svoje vlasništvo. Ako se zgrada napravi u roku, a društvo se likvidira i osnuje novo, zgrada bi također pripala u vlasnost Općine. Isto tako zgrada se ne smije nikome otuđiti osim Općini. Na sjednici Upravnog odbora društva od 15. IV 1928, »Hum« je uputio zaključke Općinskoj upravi s upozorenjem da se zaključci Općinskog vijeća kose s pravilnikom društva ,jer u slučaju raspusta društva imovina ne pripada Općini već »javnoj dobrotvornosti« u mjestu. Nadalje traže, da se zemljište ustupi na neograničenu vlasnost ili da se proda društvu uz minimalnu cijenu. Do izgradnje doma nikad nije došlo. Vjerojatno zbog pomanjkanja financijskih sredstava ova plemenita ideja nije bila ostvarena. Društvo se i dalje potucalo po tuđim salama u mjestu, a Općinska uprava mu je jedno vrijeme odobrila da koristi prostorije Općinske glazbe. »Hum« se 1931. učlanio u »Južnoslavenski pjevački savez«, koji je osnovan 1924. godine. »Hum« je teritorijalno pripadao župi Šantić u Mostaru. Godine 1933. putem sreskog načelstva u Korčuli podnesena su Ministarstvu prosvjete (opće odjeljenje) Primorske banovine izmijenjena i nadopunjena pravila društva na odobrenje. Pravila su odobrena 1934. I u ovom razdoblju društvo »Hum« je sudjelovalo u kulturno-prosvjetnom životu mjesta. Ni jedna kulturno-prosvjetna manifestacija u mjestu, ni jedna proslava nacionalnog ili državnog praznika nije se mogla zamisliti bez sudjelovanja Huma. Teško bi bilo nabrojiti sve manifestacije u kojima je društvo sudjelovalo, jer mnoge nisu ostale ni zabilježene u društvenoj arhivi.

Spomenimo dakle samo zabilježene. Prilikom održavanja Sreske učiteljske konferencije u Veloj Luci, koncem travnja 1934., Hum je sudjelovao sa svojim programom na akademiji koju je organiziralo sokolsko društvo u čast konferencije. Iste godine 16. prosinca u sokolskom domu održana je u počast kralja Aleksandra komemorativna akademija na kojoj je nastupio i Hum, otpjevavši pjesme »Oče naš« od Slavjanskog, »Nad grobom naroda slavnog« od Zajca i »Staroslavenski Requiem« od Aleksandra Bosiljevca. Prigodom proslave Dana Ujedinjenja 1. XII iste godine, kao i slijedeće 1935. sa svojim programom sudjelovao je i »Hum«. Prilikom otvaranja banovinskog puta Vela Luka — Korčula 20. siječnja 1935, na poziv Općine Vela Luka »Hum« sudjelovao je u dočeku bana, predsjednika senata, ministra građevina i drugih gostiju. Svake godine na Dan mrtvih »Hum« je odlazio na mjesno groblje i s pjesmom tužaljkom odavao počast mrtvima. »Hum« je surađivao i s ostalim kulturno-prosvjetnim društvima i organizacijama u mjestu. Tako je u suradnji s Jugoslavenskom čitaonicom 5. VII 1936. proslavljena 100-godišnjica hrvatske narodne himne »Lijepa naša«, uz sudjelovanje pjevačkog društva »Gundulić« iz Dubrovnika, hrvatske glazbe iz Vele Luke i Lumbarde. Proslavu je organizirao odbor HSS u Veloj Luci. »Hum« je postao članom »Hrvatskog pjevačkog saveza«. 1938. g. na temelju odluke Središnjeg upravnog odbora Hrvatskog pjevačkog saveza od 30. listopada. U organizacionom pogledu Savez je bio podijeljen na 13 župa sa 112 pjevačkih društava. Pjevačko društvo »Hum« je pripadalo Hrvatskoj pjevačkoj župi Hektorović u kojoj su još bili: »Dinara« — Livno, »Gundulić« — Dubrovnik, »Krešimir« — Šibenik, »Petar Kružić« — Klis, »Tomislav« — Split, »Zora« — Split, »Zvonimir« — Mravinci. »Hum« je preplaćen na časopis Saveza »Sklad«. Na sastanku članstva

[6] Hrvatski pjevački savez osnovan je 1875. sa ciljem da podupire razvitak i napredak pjevačkih društava u Hrvatskoj, promiče narodnu muzičku umjetnost, sabire, tiska i širi izvorne hrvatske kompozicije. Izdavao je svoje časopise: »Gusle«, »Jeka hrvatskog pjevačkog saveza« (1879. god.), »Pjevački vjesnik« (od 1905—1912), »Glazbeni vjesnik« (od 1927—1931), »Sklad« (do 1940. god.). Savez je neprekidno djelovao od svog osnutka do pred II. svjetski rat s prekidom od godine dana (od 2. IX. 1934. — 2. XI. 1935.) kada je bio zabranjen zbog političkih razloga, a kontinuitet Saveza za to vrijeme održavala je zadruga »Sklad« u kojoj su bila okupljena sva društva saveza. Za rata Savez nije djelovao, a poslije oslobođenja prestao je s djelovanjem. Opširnije o Hrvatskom pjevačkom savezu vidi: Muzička enciklopedija, izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1958. god. str. 689—690.

11. IV 1938. članovi Huma (slijedi popis njih 32, dokument se nalazi u arhivi) najenergičnije protestiraju da se križarskoj organizaciji u Veloj Luci unajmi pozornica za održavanje zabave. Potpisani ne smatraju križarsku organizaciju prosvjetno-kulturnom, već borbenom političkom formacijom.

Uredbom ministra prosvjete od 26. I 1937., koja je stupila na snagu 26. V 1937., predano je UJMA (Udruženje jugoslavenskih muzičkih autora) isključivo pravo autorsko-pravnog zastupanja za cijelu državu. Po zakonu o autorskom pravu, svi priređivači priredaba obavezni su da za izvedena djela plate taksu u korist autora, čije djelo izvode. Sve upravne vlasti (Općine) imaju nalog da ne smiju dozvoliti održavanje koncerata i zabavnih priredaba, dok priređivač ne iskaže potvrdu, da je za tu priredbu izvođač uredio pitanje takse sa UJMOM. Prema tome, i sva pjevačka društva bila su dužna plaćati autorsko-pravnu taksu UJMI. Da se olakša dužnost plaćanja, UJMA je sklopila sporazum s Hrvatskim pjevačkim savezom, prema kojem je Savez već unaprijed platio UJMI paušalnu svotu za svoje članove, dok će članovi Hrvatskog pjevačkog saveza plaćati takse paušalno godišnje bez obzira na broj priredaba ravno Savezu. Iz spisa društvene arhive vidi se da je i »Hum« morao plaćati tu taksu i prijavljivati svoje koncerte i zabave. Od 1924 — 1936. godine, dok je zborovođa bio Nikola Mirošević Ševe, društvo je bilo vrlo aktivno u svim sekcijama (pjevačkoj, tamburaškoj i diletantskoj). Tokom godine su se više puta priređivali koncerti, na kojima su se izvodili i fragmenti težih opera kao »Trubadur«, »Traviata«, »Rigoleto«, »Toska«, »Nikola Šubić Zrinski« i dr., opereta »Seoska lola«, »Graničari«, »Šokica«, a od dramskih djela »Poslanik« »Hasanaginica« i dr.

Odlaskom zborovođe Nikole Miroševića rad u društvu počeo je stagnirati. Naslijedio ga je zborovođa Antun Dragojević Koža, koji je vodio društvo do početka rata. Godine 1940., po naređenju sreskog načelstva, mjesne vlasti raspustile su društvo. 16. VIII iste godine obnovljen je njegov rad. Osnivačka skupština održana je u prostorijama građanske škole. Otvorio ju je tadašnji načelnik općine u Veloj Luci i član promicateljnog odbora Petar Padovan, koji je u svom pozdravnom govoru naglasio kako je zabrana društva značila veliki gubitak za sve istinske ljubitelje pjesme i hrvatske rodoljube u mjestu. Nadalje je u govoru naglasio da će obnovljeno društvo nastaviti staru tradiciju, gajeći hrvatsku pjesmu i budeći narodnu svijest. Na skupštini je izabran i upravni odbor u sastavu: Dinko Vlašić, trgovac predsjednik, Franko Dragojević Krike, podpredsjednik, Prošper Padovan, apsolvent trgovačke akademije — tajnik, Jerko Oreb, postolar — blagajnik, Svetomir Dragojević, postolar — arhivar, Marko Prižmić Ćirko, Petar Barčot Pule, Ante Šeparović Bare, Ljubo Bačić Baranin, Nedjeljko Tabain Kole — odbornici, Petar Padovan Kolega, Ivan Prižmić Ćirko Ivančica — revizori Ante Šeparović Dole, Lovre Berković Bonaparte — zamjenici, Dome Vlašić Kapulina, Franko Jurković — časni sud. Prema zapisniku primopredaje inventara bivšeg Pjevačkog društva novom hrvatskom pjevačkom društvu, vidi se da je društvo imalo 183 partiture raznih pjesama, kompozicija i 71 kazališni komad.

Početkom rata 1941. društvo prestaje djelovati. Najveći dio članova sudjeluje u Narodnooslobodilačkoj borbi. Neki su i poginuli: Nikola Oreb Mikulica, Stjepan Barčot Bućin, Kuzma Barčot Laštik, Marko Žuvela Tašilo, Sveto Dragojević Koža, Taja Žuvela Miro, Kristo Marinović Sete, Čangarija Barčot Vinko, Ante Surjan Glad, Dubaj Mirošević Ante, Nikica Barčot. Oni koji su se sa zbjegom našli u El Shatu, ubrzo su se uključili u veliki zbor kojim je rukovodio i dirigirao maestro Hatze. To su bili: Ivan Mirošević Hrujo, Ante Miletić Jalo, Miko Tabain, Ivan Prižmić Kremežija, Baldo Jurković, Jovo Oreb Krtur, Kuzma Dragojević Parić.

Od 1945. do danas

Po završetku rata, 14. listopada 1945. na osnivačkoj skuštini, kojoj je predsjedavao stari član društva Jerko Oreb Dedo, obnovljen je rad društva i izabran novi upravni odbor u kojoj su ušli: Josip Žuvela Treće — postolar — predsjednik,

Ivan Prižmić Kremežija, ribar — podpredsjednik, Jerko Oreb Dedo, postolar — tajnik, Franjo Dragojević Krike, zemljoradnik — blagajnik, Kuzma Dragojević Parić, zemljoradnik — arhivar, Maženka Carić, učiteljica — pročelnik diletantske sekcije, Marko Dragojević Koža, zemljoradnik — I odbornik, Mirko Bačić Olić, II odbornik. Časni sud su sačinjavali Baldo Jurković i Nedjeljko Tabain, dok su revizori bili Ante Šeparović Musa, Kuzma Bačić i Ljubo Bačić Baranin. Zborovođa je bio Ivan Prižmić Kremežija. Pod zborovođom Ivanom Prižmićem društvo je uvježbalo čitav niz novih pjesama u duhu socijalističke obnove i izgradnje. Bila je tada vrlo aktivna i diletantska sekcija, koju je vodila Maženka Carić, koja je i režirala komade: »Graničari« i »Pokojnik«. 1947 god. za zborovođu dolazi Dane Šeparović Dole. On je 1948. bio poslan od strane i na trošak društva na tromjesečni tečaj u Zagreb radi

Pjevačko društvo »Hum« na festivalu pjevačkih društava u Splitu od 14—19. VIII. 1949.

muzičke izobrazbe, pod uvjetom da poslije ostane najmanje tri godine zborovođa u društvu. Od 1947—1953. dok je zborovođa bio Dane Šeparović društvo se osobito razvilo i bilo vrlo aktivno. Obnovljen je muški i tamburaški zbor. Novčana sredstva za instrumente dodijelio je društvu Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske 1952. Tada su kupljeni instrumenti za potpuni tamburaški zbor (4 bisernice, 2 kontrašice, 2 brača I, 2 brača II, 2 brača III, 3 bugarije I, 2 bugarije II, 1 bugarija III, 2 berde). U to vrijeme društvo je sudjelovalo na smotrama i festivalima u Splitu, Korčuli, Lastovu, Blatu. Kotarski savez kulturno-prosvjetnih društava — Korčula ,organizirao je u čast 10-godišnjice Narodnog ustanka u Hrvatskoj II. godišnju kotarsku smotru kulturno-prosvjetnih društava kotara Korčula u mjestima:

»Hum« na festivalu u Korčuli 1951. godine

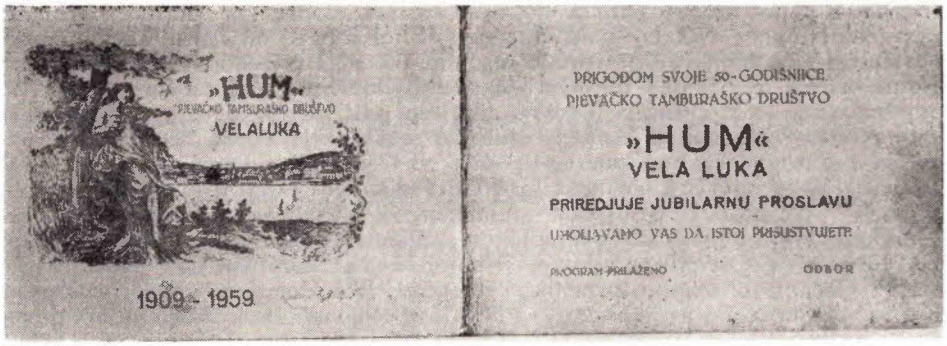
»Škrtac« u izvedbi diletantske sekcije »Huma« 1954. godine

Potomje, Trpanj, Kuna, Lastovo, Lumbarda, Orebić, Čara, Smokvica. »Hum« je nastupio u Lastovu 6. svibnja 1951. u Domu kulture s pjevačkim i tamburaškim zborom, kazališnom sekcijom uz sudjelovanje Narodne glazbe iz Vele Luke. Na kotarskoj smotri 1953. »Hum« je nastupio sa svojim pjevačkim i tamburaškim zborom u Korčuli 6. VI kojom prilikom je za uspješan rad i nastup nagrađeno od Narodnog odbora kotara Korčula novčano i diplomom. Prilikom otkrića spomenika palim borcima u Veloj Luci 1950. »Hum« je nastupio s pjesmom »Nove brazde«. S tom je pjesmom nastupio i prilikom otkrivanja spomen-ploče poginulim članovima u prostorijama društva 1950. Polovicom 1953. društvo je opet ostalo bez stalnog zborovođe, jer je Dane Šeparović napustio Vela Luku, otišavši u Split. Od 1953—1968. društvo nije imalo stalnog zborovođe. Povremeno ga je vodio i uvježbavao Ivan

Folklorna sekcija društva na festivalu u Blatu 1953. godine

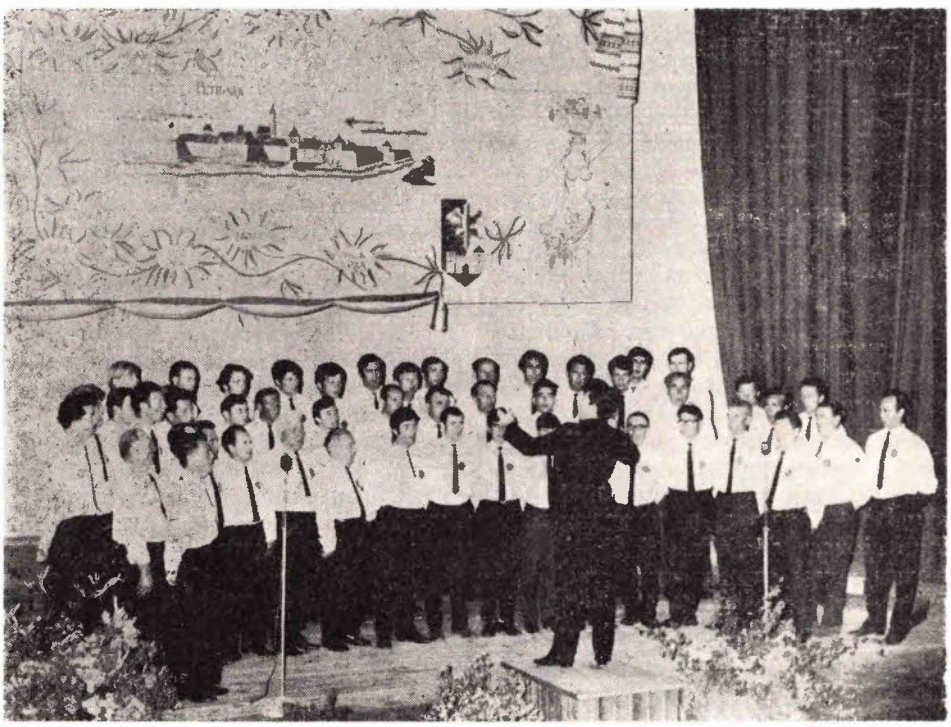
Prižmić Kremežija, a tokom ljetnih praznika Nikola Žanetić, profesor glazbe u Beogradu. Od 1953—1957. više se pažnje posvećivalo dramskoj i folklornoj sekciji nego zboru. Zbor je bio u opadanju, jer nije imalo stalnog zborovođe. U to vrijeme predsjednik društva bio je Petar Žuvela Slave (od 1950—1957). U njegovoj režiji izveli su se slijedeći komadi: »Sumnjivo lice«, »Škrtac«, »Umišljeni bolesnik«, »Bez krivice kriv«, »Zajednički stan«, »Zasjede«, »Teške sjene«, »Devet gomolja«, »Ožalošćena porodica«, »Mrak«, i dr. Od glumaca su se istakli: Perica Surjan Bumba, Ivan Prižmić Kremežija, Bone Mirošević, Nedjeljko Mirošević, Franko Tasovac, Franko Dragojević Krike, Petar Žuvela Slave, Sava Žuvela, Marija Bačić i Jela Bačić Baranin. Svakako bi u ovom periodu trebalo istaknuti i rad Save Žuvele Slave, koja je zaslužna za organizaciju folklorne sekcije (osnovana 1952. god.) kojom je postizala lijepe uspjehe na festivalima u Korčuli i smotrama u Blatu, Veloj Luci i Lastovu.

Prigodna pozivnica za proslavu 50. obljetnice društva

16. svibnja 1959. izabran je na redovnoj godišnjoj skupštini novi Upravni odbor s predsjednikom Filipom Marinovićem. Te je godine na svečan način proslavljena 50-godišnjica osnutka društva. Proslava se održala od 20 — 30 VIII 1959. godine. 22. VIII u Zadružnom domu održana je jubilarna akademija s prigodnim programom.

Sutradan je održan javni koncert na obali uglavnom s istim programom, koji je bio izveden na svečanoj akademiji, s tom razlikom što je muški zbor izveo još

Sa nastupa u Petrinji na festivalu pjevačkih zborova Hrvatske od 19—21. VI. 1970.

tri nove kompozicije i to: »Laku noć« od Vogrica, »Jadransko more« od Hajnriha i izvadak iz opere »Nikola Šubić Zrinski« (»U boj u boj«) od Zajca. Završna svečanost proslave održana je u zadružnom domu 30. VIII priredbom dramske sekcije Huma, kojom je prilikom izvedena »Mati« od Klopčića i »Analfabeta«. Muški zbor uvježbavao je za tu proslavu i njime dirigirao prof. Nikola Žanetić, a tamburaški zbor Nikola Oreb, dok je redatelj dramske sekcije bila Tonka Zec. Ona je rukovodila dramskom sekcijom punih 11 godina od 1958—1969. i u tom vremenu režirala komade: »Oliver Tvist«, »Winetou«, »Mati«, »Klupko«, »Na trnu i kamenu« »Za pravdu«, »Na otoku«, »Gospođa ministarka«, »Lekcija«, »Zet iz Amerike«, »Šarena Lopta«, »Dubrovački škerac« i dr. Godine 1962. osnovan je **Oktet Vela Luka** koji njeguje stare velolučke pjesme, od kojih su neke snimljene na magnetofonskoj traci i pločama te imamo ih prilike češće čuti. 1968. dolazi za stalnog zborovođu Perica Mirošević, nastavnik muzičkog odgoja u osnovnoj školi. Zahvaljujući njemu, kao i novoj upravi koja je izabrana na godišnjoj skupštini 5. lipnja 1970. a koju sačinjavaju: Bore Marinović, predsjednik, Kuzma Dragojević Parić — podpredsjednik, Tonči Franulović — tajnik, Dobren Dragojević — blagajnik, Perica Mirošević — zborovođa, Grizun Žuvela Marin — arhivar, Ivan Cetinić — pročelnik dramske sekcije, Branko Vlašić — I odbornik i Ante Trojanović — II odbornik, društvo je sudjelovalo na smotrama u Korčuli 12. VI, u Blatu 17. VI i u Petrinji na festivalu hrvatskih pjevačkih zborova 19—21. VI. 1970. Na festivalu je nastupilo 25 zborova iz cijele Hrvatske. Koncerti su se održavali u kazališnoj dvorani Doma kulture »Moša Pijade«. »Hum« je nastupio 20. VI sa ovim programom:

— Dvije dalmatinske narodne pjesme (More ti si čežnja i Misto moje) u izvedbi okteta Vela Luka
— Otmar Vogrič ... Lakhu noć s
— P. Mirošević ... Veloj Luci
— N. Mirošević ... Proputnica PD Hum

Na ovom nastupu »Hum« je pobrao veliki uspjeh. Razdragana publika u dvorani nagradila je pjevače dugotrajnim aplauzom i povicima »opet, opet«. Na zahtjev publike zbor je otpjevao dalmatinsku narodnu pjesmu »Dobro jutro dragi« i izvadak iz opere »Nikola Šubić Zrinski« (»U boj u boj«). Publika je na kraju obasula pjevače buketima cvijeća. Za uspješan nastup na festivalu društvo je nagrađeno diplomama.

Pregled arheoloških lokaliteta i nalaza na području Vele Luke i neke mogućnosti istraživanja i prezentacije

Franko OREB (Split)

Na području Vele Luke postoje tragovi ljudske nazočnosti i djelovanja već u najstarijoj prošlosti.

Arheološka iskapanja u Veloj špilji (1951. g.), koja se nalazi iznad samog mjesta s njegove sjeveroistočne strane, na nešto preko 100 m nadmorske visine, u predjelu zvanom Pinski rat, i otkrića do kojih se došlo (fragmenti crno polirane i obojene keramike s fino urezanim ornamentima, koštano šilo, kremeni nož) svjedoče o vrlo ranoj nazočnosti čovjeka i njegovom djelovanju na ovom području. Ovo je najbogatije pretpovijesno nalazište iz mlađeg kamenog doba (neolita) na otoku. S obzirom na oblik i ornamentiku pronađenih fragmenata keramičkih posuda, ovo se nalazište dovodi u vezu s nalazištem obojene keramike u Grapčevoj spilji na otoku Hvaru, što znači da je već u to doba postojala veza između ova dva susjedna otoka.[1]

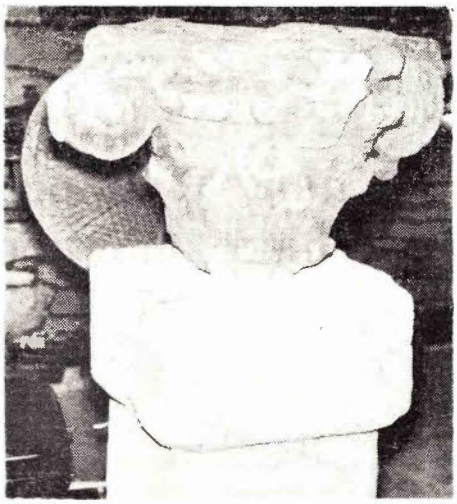
Prvi stanovnici na ovom području bavili su se lovom, ribolovom i stočarstvom, što se može zaključiti po ostacima životinjskih kostiju, školjaka i na temelju tragova paljevine.

Brojne gradine i gomile razasute po čitavom otoku, po proplancima i usamljenim glavicama, najvjerojatnije su ostaci i tragovi Ilira. Te gradine i gomile ni do danas nisu još sistematski istraživane ni proučene, iako su na njih upozorili V. Vuletić — Vukasović i F. Radić (VHAD 1887, str. 104—111), ali se rekognosciranjem terena može uočiti da su smještene na povišenim mjestima prikladnim za obranu i da ih opasuju dva ili više kamenih zidova u obliku obruča, građenih u suho. Uz ovakve gradine obično nailazimo i na gomile u kojima su pokapali svoje mrtvace. Takvih gradina i gomila ima i na području Vele Luke, od kojih je svakako najpoznatija ona u uvali Gradina, na glavici gdje se danas nalazi crkvica Sv. Ivana. Ni ova gradina i gomila nije nikad istraživana, ali i danas se na njoj može naići na mnoštvo fragmenata gradinske keramike pa treba pretpostaviti da bi se njenim uklanjanjem naišlo na arheološke ostatke. Pored ove u Gradini, imamo ih još i u Potirni. Kasnije ilirski period usko je povezan za grčku kolonizaciju otoka. Pitanje grčke kolonizacije otoka posebno je zanimljivo. Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja i mišljenjima, na otoku su postojale dvije grčke kolonije. Što se tiče

[1] O tome vidi slijedeću literaturu:
M. Gjivoje: »U podzemnom svijetu otoka Korčule« (Preštampano iz »Naše planine« br. 9—10 godine 1952.) Zagreb 1952, strana 10—12.
M. Gjivoje: Vela špilja na otoku Korčuli — novo prethistorijsko nalazište — Speleolog 1—2/1955;
G. Novak: Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Hvaru u 1951. i 1952. g., Ljetopis JAZU za godine 1951—1952, knjiga 59, Zagreb 1954.;
U starijoj literaturi spominje je Nikola Ostoić u radnji »Bilješke o postanku predjela Vele Luke na otoku Korčuli, napisane od mene Nikole Ostoića godine 1853«, koji ju je 1853. g. pohodio, opisao njen položaj i ukazao na njenu ljepotu. Djelo je napisano na talijanskom jeziku a preveo ga je s talijanskog njegov unuk, Ivo Ostoić (»Vela Luka — historijsko topografski prikaz«, Dubrovnik 1953. g.).
Arheološki materijal pronađen u toku sondažnih iskopavanja 1951. u Veloj spilji nalazi se uglavnom pohranjen u Gradskom muzeju u Korčuli, a jedan dio u Muzejskoj zbirci u Veloj Luci.

mlađe (iz IV. st. pr. n. e.), koja se nalazila na području današnje Lumbarde, a koju su osnovali stanovnici susjedne Isse (Visa), u nauci je već rasvijetljeno na temelju arheoloških nalaza (lumbardske psefizme).[2]

Međutim, ostaje sporno pitanje mjesta i vremena postanka starije grčke kolonije, jer nema sumnje da su i prije IV. stoljeća prije n. e. postojale trgovačke veze između otoka Korčule i grčkog svijeta. Pored literarnih izvora (vijesti starih pisaca) o tome nam svjedoče i arheološki nalazi grčke provenijencije nađeni na otoku. Antički pisci Pseudo-Skymnos, Strabon i Plinije Stariji, navode da su Knidani (stanovnici maloazijskog grada Knidosa) osnovali svoju naseobinu na otoku Korčuli. Međutim, nijedan od njih ne spominje gdje se ta kolonija nalazila. Neki istraživači su tu koloniju htjeli locirati na području današnjeg grada Korčule.[3] Međutim, vjerojatnija i prihvatljivija je ova druga pretpostavka, a ta je da se kao sjedište knidske kolonije, koja je vjerojatno osnovana koncem VI. ili početkom V. stoljeća pr. n. e. može smatrati najzapadniji dio otoka, tj. područje Vele Luke i Potirne. S obzirom na neposrednu blizinu plodnog zemljišta, na podesna pristaništa i pozicije za ribolov, a u prvom redu na arheološke nalaze[4] dade se zaključiti da se na ovom području morala svakako nalaziti jedna veća naseobina. Po arheološkim lokalitetima i nalazima, rimski period je na području Vele Luke mnogo bogatiji od grčkog. Mnogobrojni nalazi arheološkog materijala (novci, tegule, ulomci

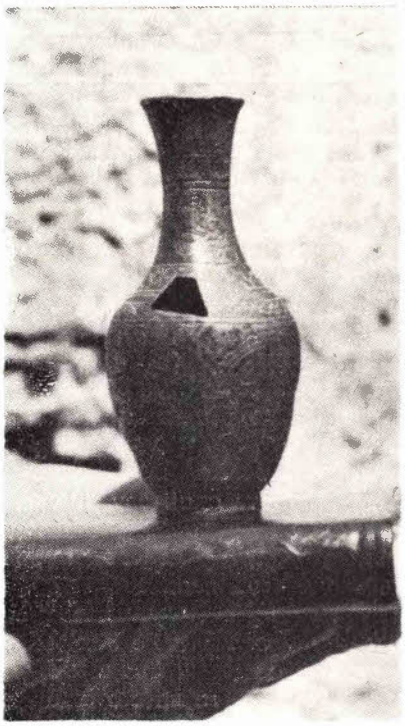
Kompozitni kapitel nađen na lokalitetu Gudulija ili Beneficij

[2] Petar Lisičar: »Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu; Skopje 1951 g.;
Od starijih djela koja se bave ovim grčkim napisom i uopće grčkom kolonizacijom na Korčuli treba spomenuti: J. Brunšmid., »Die Inschriften und Münzen der Griechischen Stadte Dalmatiens«, Wien 1898, (u izdanju Arheološko-epigrafskog seminara Univerziteta u Beču); W. Dittenberger: »Sylloge inscriptionum Graecarum«, Leipzig 1900; J. Brunšmid; Vjesnik HAD NSV (1901) str. 19—20; J. Brunšmid: »Psefizma ob uređenju Grčke naselbine na otoku Korčuli«, Kameni spomenici Narodnog muzeja u Zagrebu, VHAD N. S. VIII (1905), 96—101, br. 176 i br. 177 cf. posebno izdanje, Zagreb 1911; A. Wilhelm: »Neue Beitrage zur griechischen Inschriftenkunde, Die Landlose der Ansidler aus Issa auf Korkyra Melaina«, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Pfil. hist. kl. 175, Band I. Abhandlung, Wien 1913.

[3] A. Hoenig, Eine Dorische Standtankage Deutsche Bauzeitung 1926.

[4] 1867. g. je u Potirni na lokalitetu Grač nađeno grčkih Gnathia vaza (V. Vjesnik Hrv. arh. dr. IX. str. 110—111). Mnogo se antičkog grčkog novca našlo na otoku Korčuli. U prvoj polovici prošlog stoljeća evidentirani su nalazi takvog novca iz okoline Blata i Vele Luke (Frano Petter, Wilkinson i drugi, v. P. Lisičar, Crna Korkira str. 136). V. Vuletić-Vukasović se s pravom žalio što se takvi antički spomenici s otoka Korčule otuđuju i prodaju u inozemstvu. Odao je priznanje Blačaninu Frani Kalođeri što se osamdesetih godina prošlog stoljeća zauzeo za spasavanje ovog blaga prikupljanjem i stvaranjem svoje vlastite zbirke. Zbirku Franja Kalođere baštinio je i konačno prodao splitskom Arheološkom muzeju njegov nasljednik Stijepo Kalođera (v. Vjesnik hrv. arh. društva IX, 1887). Prema izjavi pok. Stijepa Kalođere, s kojim se slagao i pok. Mihovil Abramić, svi grčki novci te zbirke nađeni su na Korčuli i to na zapadnom dijelu otoka oko Blata, Smokvice, Vele Luke i Potirne. Neke je P. Lisičar publicirao u »Radovi« — Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti (I) 1960/61, u izdanju Filozofskog fakulteta Zadar, Zadar 1963. (»Grčki i helenistički novci s otoka Korčule« — u ovoj radnji publicirana je tetradrahma Nikomeda Epifana nađena u Blatu na lokalitetu Dubovac-jugozapadna strana blatskog polja prema Potirni. Novac je datiran: II polovina II stoljeća pr. n.e.). Neumann oko godine 1899. izvještava Centralnu komisiju za antičke spomenike u Beču, da je vidio u zbirci Kalođera u Blatu »vrlo dobro očuvanog antičkog novca iz Gradine kod Vele Luke na Korčuli« (Mitteilungen der Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst-und historischen Denkmale, N.F. XXV — Wien 1899. str. 174.). U zbirci, koju je pok. Stijepo Kalođera prodao splitskom Arheološkom muzeju, nalazi se samo 1 tetradrahma (II st. pr.n.e.). Prema mišljenju prof. Lisičara, koji je objavljuje, to je jedna od onih koje je Neumann vidio u Blatu. Korintski stater spada među starije novce (IV. st.pr.n.e.). Nezna se na kojem je mjestu nađen, ali se smatra da bi mogao biti nađen oko Blata ili Vele Luke. Spomenimo još i blatski lokalitet Kopilu, gdje su nađene grčke fibule (nalaze se u dubrovačkom muzeju) pa time zaokružujemo dosadašnje nalaze arheološkog materijala grčke provenijencije na ovom dijelu otoka (v. »Radovi« str. 28).

posuda, fibule, epigrafskih natpisa — stella i votivnih ara, kao i ostataka arhitekture, grobova itd.), na području Vele Luke (Bradat, Gudulija-Beneficij, Poplat, Gradina, Triporti, Potirna, Gubeša, Proizd, Kamenjak, Kovnici, Garma, Pičena, Kali, Tečar) svjedoče o intenzitetu naseljenosti rimskog stanovništva u ovom kraju.[5] S obzirom na ovako velik broj arheoloških lokaliteta treba pretpostaviti da je na području Vele Luke bilo i većih naseobina. No, koliko je bilo tih naselja i gdje su se ona nalazila teško je sada sa sigurnošću odgovoriti. Ipak bismo s nešto više sigurnosti mogli pretpostaviti da se takva jedna veća naseobina nalazila na lokalitetu Bradat nedaleko od Gradine. Mogući smještaj ovog naselja možemo tražiti na predjelu za koji se odavna kod stanovnika udomaćio naziv »Primirje«, a nalazi se na podanku brda. U podnožju se nalazi plodno polje gdje se odavna gaje kulture vinove loze i maslina.[6] Od polja Bradat vodi oko kilometar dugačak put do uvale Gradina za koju pretpostavljam da bi mogla biti

Brončana posudica nađena u grobu na Gubeši

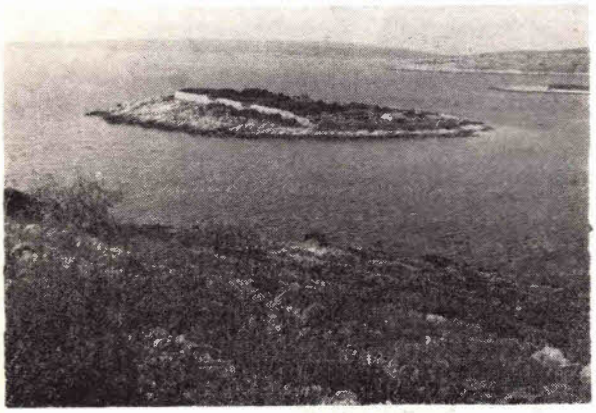
[5] Rimske natpise s otoka Korčule većim je dijelom objavio Mommsen u CIL III, 3065—3073, 10082—10092, zatim u Vjesniku Hrv. arh. društva III (1881) str. 124, IV (1882) str. 78—79, V (1883) str. 70, A.E.M. VIII (1884) str. 168—169, N. Ostoich, »Compendio storico dell' isola di Curzola per Nicolo Ostoich de Blatta di Curzola«, Anno 1858, Zara 1878., V. Vuletić-Vukasović: Arheološke bilješke s putovanja po otoku Korčuli u mjesecu svibnju god. 1887; Vjesnik Hrv. arh. društva IX, Bull. Dalm. IX (1886).

[6] Ožujka 1965. god. obišao sam s Antom Žuvelom Bradat u cilju pregleda i rekognosciranja terena. Tom prilikom zapazio sam slijedeće: Na lokalitetu zvanom »Primirje«, na čestici zemljišta braće Ante i Bogdan Žuvela (Pelić—Pjuh), vide se i danas na jednom velikom prostoru velike gomile, po kojima se nailazi na mnoštvo keramike (ručke posuda, dijelovi posuda raznih oblika i veličine, dijelovi velikih pitosa), školjki-kopitnjaka i komada željezne rude. Još se vide na nekoliko mjesta i ostaci zidova s malterom. Kameni blokovi su malih dimenzija i fino obrađeni (klesani). Interesantno je spomenuti veliki isklesani kamen s rupom pri vrhu i isklesani valjkasti kamen, koji se i danas tamo nalaze (vjerojatno se radi o dijelovima torculara).

Tom su prilikom braća pričala da su prije četrdesetak godina, kada se zemljište krčilo za sadnju vinove loze, njihov otac i djed nailazili na grobove s ljudskim kosturima i novcem. Isto su tako nailazili na zidine i prostorije koje su bile popločane opekama. I danas kad se dublje kopa nailazi se na čitavom ovom području na pijesak i klačinac (vapno). Prilikom obilaska ovog terena pronašao sam dva fragmenta opeke s natpisom PANSIANA (žig keramičke radionice). Isto sam tako tom prilikom razgovarao s Antom Vlašić-Zecom, koji također na tom području ima zemljište. On mi je pružio nekoliko interesantnih podataka. Na lokalitetu zvanom »Primirje«, njegov djed Marin Vlašić, prije nekih 80 godina, prilikom krčenja zemljišta za sadnju vinove loze, nailazio je na grobove s kosturima i s mnogo starog novca, koji je on dao don Frani Vučetiću. Osim toga se nailazilo na velike količine opeke malih dimenzija 10x10 cm, i na veće komade 50x30 cm. Na svima se nalazio žig radionice s natpisom PANSIANA. 1920. god. je Ante Vlašić prilikom krčenja zemljišta nailazio na mnoštvo grobova. Jedan je grob bio posebno zanimljiv. Bio je ograđen kamenim zidom visine oko 60 cm, i bio je pokriven kamenom pločom. U njemu je bio pokopan muškarac i žena (vjerojatno bračni par). Bili su ukopani u smjeru istok-zapad (istok-glave, zapad-noge). U ustima muškarca nađen je zlatni novac koji je na aversu imao prikazanu figuru vojnika, a na reversu natpis VICTOR HONOR. Sada se taj primjerak nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu, jer ga je spomenuti Ante Vlašić prodao don F. Buliću. Isto je tako bio zanimljiv i drugi grob, u kojem je nađen kostur, koji je na nogama imao okrugle lance. U mnogim grobovima nađeni su prilozi: bakrene udice i željezni čekići. Nailazilo se na veliku količinu bakrenog novca i na velike žare, zapremine 40—50 l u kojima su nailazili na dječje kosture salivene s olovom. Na tom je mjestu nađena rimska nadgrobna ploča, koju je seljak Ivo Ševilo prenio u Veliku Luku, a Ambroz Kapor uzidao u dvorište svoje kuće u Korčuli, gdje se i danas nalazi. Tu je još pronađena krstionica, pod od mozaika, ostaci vodovoda itd.

luka spomenutog naselja.[7] I na susjednim otočićima ispred Gradine, Gubeši, Kamenjaku i Proizdu, također nailazimo na rimske tragove.[8]

Htio bih naglasiti da je područje Vele Luke kao i čitavog otoka Korčule u arheološkom smislu vrlo slabo istra-

Otočić Gubeša

ženo. Sistematskih arheoloških istraživanja i iskapanja (osim Vele spilje i na otočićima ispred grada Korčule, Majsanu i Lučnjaku) nije dosad ni bilo, nego su svi do sada poznati arheološki lokaliteti i nalazi ugledali svjetlo dana prigodom krčenja i kopanja u poljima, a sami su seljaci mnogo toga razrušili ili ponovo zatrpali. Mnogi su vrijedni arheološki predmeti ili uništeni ili su dospjeli u muzeje drugih gradova, a neki i u inozemstvo. Od svega toga danas je malo ostalo vidljivo, a neznatan dio te bogate arheološke baštine danas je pohranjen u zavičajnoj muzejskoj zbirci. Nema sumnje da bi buduća sistematska arheološka iskopavanja i istraživanja dala vidljivih rezultata i unijela više svjetla u prošlost ovog kraja.

Srednjovjekovni period predstavlja jednu prazninu u historiji ovog mjesta, jer Vela Luka kao srednjovjekovno naselje nije ni postojala, a historijski izvori za ovaj period su vrlo oskudni. Najstarije isprave koje spominju Velu Luku potječu tek iz XV. i XVI. st. U tim ispravama ni na jednom mjestu ne spominje se Vela Luka kao naselje, već samo kao geografski pojam.[9] Pored utvrđenih kaštela s magazinima, koji su nekad bili vlasništvo korčulanskih knezova i plemića (Ismaelli-Joković, Kanavelić-Petković Kovač, Kolorić-Šantić), a koji potječu iz XV. i XVI. st. i obližnje crkvice Sv. Vincenca, još je iz ovog perioda vrijedna spomena i crkvica sv. Ivana u Gradini, jednobrodna građevina sa zvonikom na preslicu sred proče-

[7] U Gradini, ispod kuće Ante Žuvele Košće i Stipe Zlokića, nalazio se stari most, koji je srušen prilikom gradnje novog. Za ovaj most pretpostavljam da bi mogao biti rimski. Upravo kraj ove kuće, prolazi put iz Bradata u Gradinu. Osim toga u samoj uvali Gradina, i to baš na ovom predjelu, bliže obali, nailazilo se na mnoštvo komada od velikih amfora (pitosa), od kojih i ja čuvam nekoliko.

[8] U siječnju 1965. u pratnji Nedjeljka Gugića, čuvara muzejske zbirke u Veloj Luci, obišao sam susjedne otočiće ispred uvale Gradina. Na otočiću Gubeši, koji zatvara ulaz u uvalu Gradina, naišao sam na ulomke posuda, ostatke zida sa žbukom, veće komade mailerne podloge s mozaikom i valjak od hipokausta promjera 8 cm. Otočić Gubeša bio je vlasništvo Ivana Žuvele Višnje. Ivan Žuvela (koji sada ima preko 70 god.) ispričao mi je da se on sjeća, kada su njegovi pok. otac i djed krčili zemljište na Gubeši za sadnju vinove loze, da su naišli na vrhu otočića na temelje zgrade, koja je bila duga oko 20 m. To je bilo oko 1910, 1911, 1912. god. Zidovi građevine bili su građeni od manjih pravokutnih blokova kamena, lijepo obrađenih. Tom prilikom se nailazilo i na grobove s kosturima. Ispod glave kostura se obično nalazila pločica od kamena. U grobovima se nailazilo i na lacrimarije (suzne bočice od stakla), i male tanjiriće od stakla. Nailazilo se i na rimski novac, male žličice od bakra, amfore, razne posude od stakla i zemlje, lucerne, obojene terine i druge posude ukrašene biljnim i životinjskim ornamentima. Nailazilo se i na prostorije koje su bile pokrivene mozaikom i prostorije s mnoštvom okruglih opeka (valjci od hipokausta). Slično mi je ispričao i Ivan Žuvela Višnja (brat Ivana). Prema njegovu sjećanju zgrada se nalazila na samom vrhu otočića po njegovoj sredini. Kod njega je bio sačuvan jedan valjak od hipokausta, koji mi je predao i sada se nalazi u muzejskoj zbirci u Veloj Luci. Kod Ambroza Bačića Baćca našao sam jednu malu posudicu od bronze, koja je nađena na Gubeši u jednom grobu nad glavom kostura. Čitava posuda je ukrašena biljnim i životinjskim motivima u toreutskoj tehnici. Samo 4 ovakove posude bile su pronađene, a sačuvana je samo ova jedna. Iz svega se ovoga može zaključiti da se na otočiću nalazila rimska gospodarska zgrada (villa rustica). Na otočiću Kamenjaku, koji je također bio vlasništvo Višnjića-Žuvelića, nailazilo se na grobove i ostatke zida. Drago Padovan Kantar izjavio mi je, da je na otoku Proizdu prilikom gradnje svinjca pronašao dva kostura na dubini od 60 cm. Poviše današnje cisterne i svinjca na lijevoj strani vide se velike gomile i temelji zidova. Na tom mjestu nađeni su i grobovi, koji su bili ograđeni sa strane kamenima postavljenim na kortel. U tim grobovima su pronađena tri kostura, koja su bila pokopana u ležećem stavu. Svaki kostur imao je pod glavom pločicu od kamena i na njoj rimski novac. Jedan primjerak rimskog novca je Drago Padovan sačuvao, predavši ga meni te se sada on nalazi u muzejskoj zbirci u Veloj Luci. Bili su pokopani u smjeru zapad-istok (glava-zapad, noge-istok).

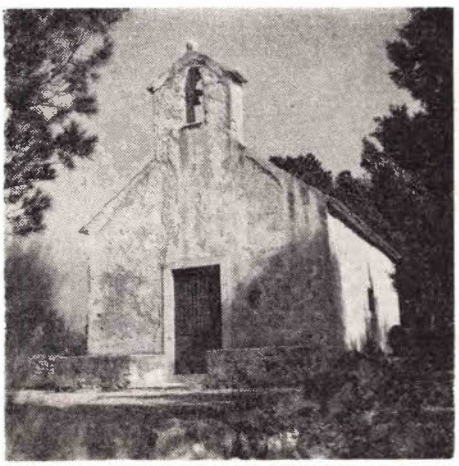
[9] Vidi Ostoić: »Vela Luka, historijsko-topografski prikaz«, poglavlje III str. 20—21.

lja i gotičkim svodom u unutrašnjosti. Današnja crkvica spominje se u dokumentima iz XV. st. kada je najvjerojatnije i građena. Prema predaji koja se i do danas sačuvala kod mještana, zatim po navodima nekih starijih pisaca[10] kao i na ostatke razrušenih zidova koji se i danas mogu razabrati uokolo crkvice, postoji pretpostavka da se tu nalazio benediktinski samostan sa crkvom, koji je u srednjem vijeku bio porušen a u XV. st. sagrađena na istom mjestu današnja crkvica.

Vela Luka je najmlađe naselje na otoku. Koji su razlozi da ona nije postojala kao naselje u srednjem vijeku, teško je za sada odgovoriti.

S obzirom na kontinuitet naseljenosti, počevši od prahistorije, pa preko Ilira, Grka i Rimljana, logično bi bilo očekivati da se život nastavio i u srednjem vijeku i da se na ovom području formiralo srednjovjekovno naselje. Međutim, nedostatak literarnih i materijalnih izvora upućuje nas na zaključak da to ovdje nije bilo. Sasvim je sigurno da je jedan od razloga za to bila opasnost od napada gusara u onim nemirnim vremenima, pa su se ljudi bojali stalno naseljavati na tom području. Možda je bilo i drugih razloga, ali bi to svakako zahtijevalo studioznija i opsežnija istraživanja.

Na kraju ovog pregleda arheoloških lokaliteta i nalaza htio bih nabaciti neka svoja razmišljanja i prijedloge u pogledu mogućnosti istraživanja i prezentacije nekih arheoloških lokaliteta. Smatram da su danas ipak sazreli uvjeti da se neki od ovih arheoloških lokaliteta istraže i prezentiraju turistima kao atraktivni arheološki punktovi, to više što se Vela Luka iz godine u godinu sve više razvija u jak turistički centar (izgradnja novih ugostiteljsko-turističkih objekata, lječilišta za reumatična oboljenja itd.) Zbog toga i postoje mogućnosti uređenja nekih lokaliteta i njihovo uključivanje u turizam. Uvjeren sam da bi ugostiteljstvo, turistička organizacija i Mjesna zajednica našli interesa da financiraju neke pothvate. U takve njihove namjere mogao sam se uvjeriti iz niza kontakata s predstavnicima mjesnih vlasti, turističkih i ugostiteljskih organizacija. Svakako da bi ove inicijative i namjere trebalo prihvatiti i iskoristiti, pogotovo danas kada je oskudica financijskih sredstava za takve pothvate. Nisu dakako svi od nabrojenih lokaliteta zanimljivi. Zbog povoljnog geografskog smještaja, blizine samog mje-

Crkvica sv. Ivana na Gradini

sta u odnosu na Velu Luku, kao i pristupnih putova, za ovu bi akciju tri lokaliteta došla u obzir: Vela spilja, Gradina i Potirna. Osim toga treba naglasiti da već postoji određeni fundus eksponata (u muzejskoj zbirci), koji bi se ovim istraživanjima i nalazima još više obogatio.[11]

---

[10] Paulini: »Istoria eclesiastico-profana di Corzola del. dottor Antonio Paulini cittadino corzolano che contiene anco le cose principali della Dalmazia, e varie disertazioni sopra diverse cose relative a Corzola« (cap. XXII); Farlati-Coleti, Illyr. sacr. VI/368; Iveković: »Die Entwicklung der mittelalterlichen Baukunst in Dalmatien, Wien 1910 (u ovoj radnji spominje i crkvicu sv. Ivana u Gradini, koju ubraja u crkvice IX. i X. st.); N. Ostoić, »Vela Luka«, p. II str. 13—16; I. Ostoić, »Benediktinci u Hrvatskoj«, sv. II str. 408; V. Foretić, »Otok Korčula u srednjem vijeku do god. 1420«, str. 348—350.

[11] Završila se šesta godina otkako je u Veloj Luci otvorena skromna, ali vrijedna i zanimljiva muzejska zbirka. Za njene potrebe adaptirane su prostorije stare palače obitelji Franulović-Repak, koja se nalazi u neposrednoj blizini župne crkve, u centru mjesta, na vrlo istaknutom mjestu. Put od zamisli do ostvarenja nije bio lak. Trebalo je mnogo truda, vremena i upornosti da se uspije. Zbirka je otvorena na Dan borca 4. VII. 1965. god., i od tada djeluje u sklopu Narodnog sveučilišta. U prizemnoj prostoriji

VELA SPILJA

Nalazi se na veoma povoljnom položaju, sjeveroistočno iznad samog mjesta. Temeljito nije nikada istraživana. Pokusna sondiranja vršena su u dva navrata. Rezultati su poznati i objelodanjeni (v. literaturu na str. 123). U turističkim i ugostiteljskim krugovima Vele Luke postoji određeni interes da se spilja iskoristi za neke ugostiteljsko-turističke svrhe, pogotovo jer je impozant-

Uvala Gradina

na po svome obliku i veličini, nalazi se na veoma povoljnom položaju i na udaljenosti od samog mjesta svega 1 km.

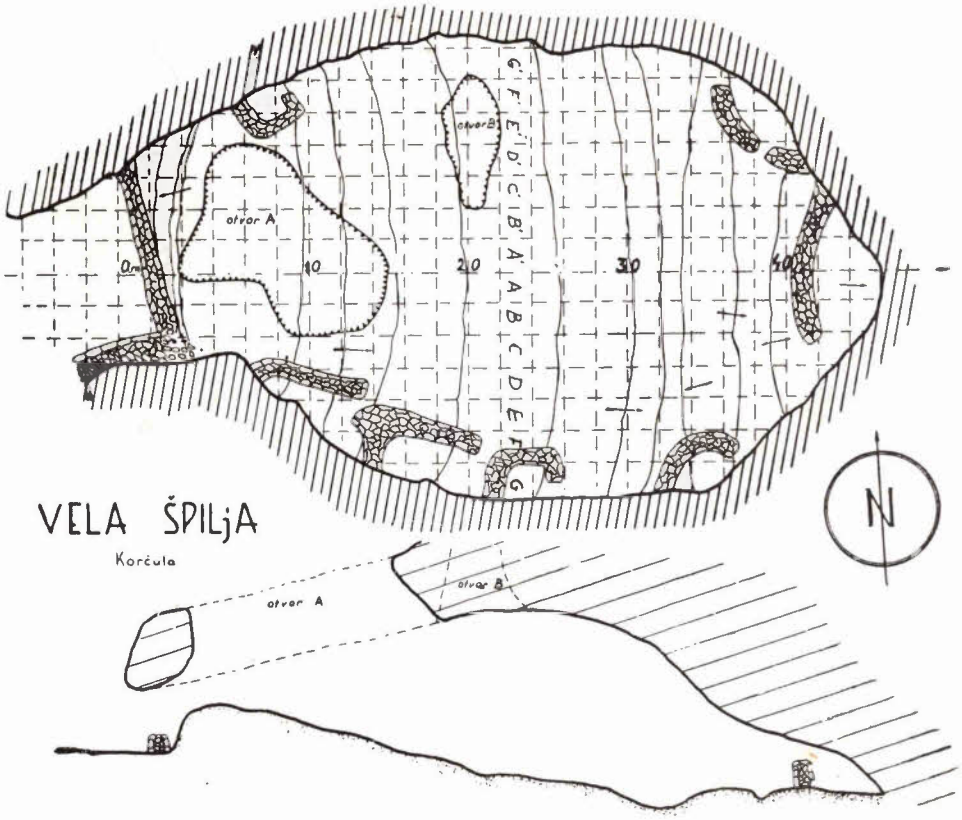
I ranije se ova spilja pokušavala privesti nekoj korisnoj namjeni. Tako Ivo Ostoić u knjizi: Vela Luka, historijsko-topografski prikaz, u dodatku »Daljnji razvoj Vele Luke od 1853—1953 god.« piše: »Pred nekoliko godina (ovo je moglo biti odmah nakon oslobođenja, kada je bila velika oskudica vode, opaska autora) pao je prijedlog da se ova spilja pretvori u javnu cisternu, time da joj se dno cementira, a iznad nje izgradi naplov. Međutim srećom, taj je prijedlog pao u zaborav, no treba budno paziti da ne bi ponovno iskrsnuo te bio ostvaren bez suradnje arheologa, jer bi na taj način ovaj zanimljivi arheološki objekat bio za nauku upropašten zauvijek«. Svakako da ovu ideju ne bismo trebali zanemariti, ali bismo trebali biti krajnje obazrivi kod njene realizacije. Naime, trebalo bi najprije izvršiti sistematska arheološka iskopavanja, a tek onda razmatrati o mogućnostima neke svrsishodnije namjene. Možda bi je ipak bilo najbolje pretvoriti u atraktivni arheološki punkt, gdje bi dolazili posjetioci i odakle bi im se pružao krasan pogled na velolučki zaljev i samo mjesto.

GRADINA

Prostrana i pitoma uvala, nedaleko od samog mjesta, omiljeno izletište Velolučana i svih poklonika i ljubitelja Vele Luke. Sprijeda je zatvorena otočićem Gubešom. Nekada su se u njoj za nevremena skrivali ribarski i trgovački brodovi. Tu se od davnine nalazi nekoliko malih ribarskih koliba. Danas je tu izraslo turističko naselje s vikendicama. Na glavici sv. Ivana, koju je u staro doba od kopna dijelio uski jezičac zemlje, nalazi se spomenuta crkvica sv. Ivana. Crkvica je bila zapuštena, bez vrata i prozora, služila je kao sklonište skitnica i javni zahod. Jedan puta godišnje se u njoj služi misa, i to na dan sv. Ivana od Gradine, 24. VI. Od davnine se spominju veslačke regate u kaićima i barkama na ovaj dan. Tada bi u Gradini poslije mise nastalo narodno veselje. Međutim i ovaj stari običaj danas je pao u zaborav. Toga bi se dana crkvica uvijek uredila iznutra da bi mogla primiti vjernike na službu božju. U zadnje vrijeme su ipak postavljena nova vrata na crkvici. Turisti je mnogo posjećuju, jer se s njenog položaja pruža

uređena je pomorska zbirka. Tu su izložene makete raznih tipova brodova (od grčke trijere i naves liburne, preko dubrovačkih karaka do partizanskih ratnih brodova, leuta i bracera), koji nam dočaravaju razvitak pomorstva tokom stoljeća. To je sve rad velolučkog majstora rezbara Nedjeljka Gugića, čiji se radovi (makete brodova) nalaze u vitrinama pomorskog muzeja Splita. Na gornjem katu u jednoj prostoriji uređena je arheološka zbirka. U dvije slijedeće prostorije smještena je etnografska zbirka, a u posljednjoj zbirka NOB-e. U Zavodu za zaštitu spomenika u Splitu se izrađuje idejni projekat uređenja ove stare palače, koja predstavlja izvanredno vrijedan ambijentalni sklop, u koji bi se smjestio muzej, galerija mozaika i slika, biblioteka i čitaonica, prostorije Narodnog sveučilišta i društvene prostorije Narodne glazbe i pjevačkog društva »Hum«.

lijep pogled na uvalu Gradina, velolučki zaljev i samo mjesto. I danas se uokolo crkvice i glavice primjećuju ostaci zidova. Kameni su blokovi nepravilnih dimenzija, spojeni s malterom u kojem ima pomiješanog tucanog žala i opeke. me crkvice. Na taj bi način i ovo mjesto moglo postati atraktivan arheološki i turistički punkt, pogotovo što je Gradina cijele godine posjećena i do nje se može doći kako morskim putem, tako i kopnenim (novo probijenom cestom preko Bradata).

Tlocrt i uzdužni presjek Vele spilje — poznatog arheološkog nalazišta (Izradio B. Ilakovac)

Ispred glavice, s jedne i druge strane puta koji vodi do crkvice, stoje i danas velike gomile, po kojima se može naći mnoštvo fragmenata keramike. Svakako da ove indikacije upućuju na jednu sistematsku arheološku akciju istraživanja ovog lokaliteta, kao i uređenja sa-

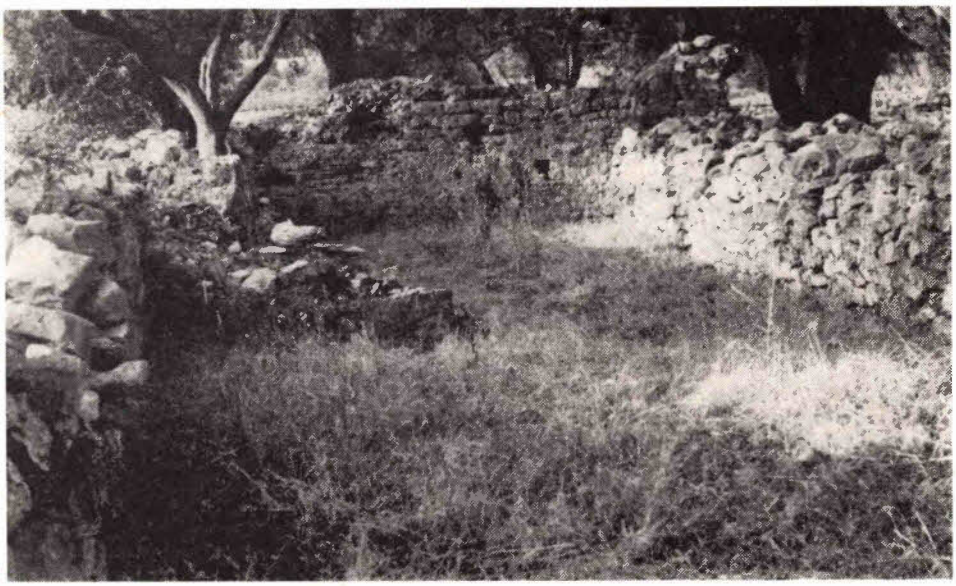
POTIRNA

U zaseliku Potirni na zemljištu Ivana Marinovića Šarenka i danas se još vide ostaci građevina.[12] Tu su nađena i dva natpisa, jedan grčki a drugi rimski. Grčki natpis pronađen je 1883, a rimski 1857. god. Oba natpisa publicirana su.[13]

[12] G. Novak: »Arheol. istraživanja na otocima Korčuli i Hvaru u 1951 i 1952, Ljetopis JAZU za godine 1951—52, knjiga 59, Zagreb 1954.

[13] P. Lisičar: »Crna Korkira«, Skopje 1951, str. 128—131 i 132—134.

Rimski natpis govori o hramu, a današnji vidljivi ostaci građevine mogli bi biti ostaci toga hrama. I danas se uokolo ovih zidova vide ostaci grobova, dijelova sarkofaga, keramike itd. Uz jedan zid pronađene su veće površine mozaika i ponovo zatrpane. »Na predjelu gdje je nađen ovaj rimski natpis nalazili su se ostaci pilastara, stupića, obrađeni arhitektonski ulomci, koji su pripadali hramu«.[14] I ovaj bi lokalitet mogao postati atraktivan. Nalazi se uza samu cestu, koja od Vele Luke vodi do Potirne. Osim toga, u neposrednoj blizini nalazi se i uvala Triporti, gdje su također izgrađene brojne vikendice. I ova je uvala postala jedno od turističkih izletišta Vele Luke. Poznat u nauci, ovaj lokalitet je i prije bio posjećivan. Međutim, probijanjem ceste do Potirne, postao je ugrožen. Svakako bi i na ovom lokalitetu trebalo vršiti sistematska arheološka iskopavanja i istraživanja, koja bi bez sumnje dala pozitivne rezultate, te bi ga u arheološkom smislu još više obogatila i pretvorila u atraktivno arheološko turističko izletište.[15]

Ostaci hrama u Potirni

[14] N. Ostoić: »Compendio storico dell' isola di Corzula«, Zara 1878. str. 39.

[15] Od ostalih lokaliteta, koje bi bilo vrijedno istražiti, spomenuo bih G u d u l i j u ili B e n e f i c i j. Po samom imenu predjela mogli bismo zaključiti da je zemljište bilo beneficij nekakve crkve. Na zemljištu Mirošević Bone (čest. zem. 8965) i obitelji Zlokić (čest. zem. 8967/8 i 8970) i danas se vide ostaci građevina pačetvorinskog oblika. Na parcelama obitelji Zlokić je prilikom kršenja zemljišta bio pronađen lijepi provincijski kompozitni kapitel, ulomci crepova s tvorničkim oznakama i natpisima: NERO, CL. PANS . . . , PANSIANA, AMBROS, SOLONAS., jedna fibula, tri oboda velikih pitosa. Svi su predmeti 1964. otkupljeni od obitelji Zlokić i sada se nalaze pohranjeni u Muzejskoj zbirci. Prilikom obilaska ovog lokaliteta u ljeto 1965. naišao sam nekoliko ulomaka crepova s tvorničkim oznakama i na veće komade mramornih ploča. Tom mi je prilikom Bone Mirošević ispričao da je 1919. i 1920. prilikom kopanja zemljišta nailazio na grobove s kosturima na dubini od 50—60 cm, na žare zapremine i do 50 l, u kojima su bile dječje glavice i kosti, na komade rimskog novca i ostalog arheološkog materijala. Po svemu sudeći, vjerojatno se na tom mjestu nalazila neka stara crkva (bazilika) s grobljem. Stoga bi trebalo i ovo područje istražiti. (O nalazima s Beneficije izvjestio je G. Novak u Ljetopisu JAZU, knjiga 59, Zagreb 1954).

P o p l a t. To je uvala na jugozapadnom dijelu Vele Luke. Na predjelu zvanom Mirje, u blizini današnje crkvice Gospe od Karmena, nailazilo se na grobove s kosturima i novac, prilikom kršenja zemljišta za sadnju vinove loze, prije nekih 50—60 god. Prije nekih 70 godina je na tom mjestu Anton Surjan Glad pronašao rimsku nadgrobnu stelu, koju sam našao kod Marije Surjan ud. Jurja te prenio u Muzejsku zbirku. U konobi kuće Petković-Kovač vidio sam ostatke mozaika i zida. Vjerojatno se je i na ovom predjelu nalazila neka rimska gospodarska zgrada s grobljem. Istraživanja uokolo crkvice i kuće vjerojatno bi dala pozitivne rezultate.

Frano Radić
hrvatski pedagog i arheolog

Marinko GJIVOJE (Zagreb)

»Nit se vještačke veličine dadu trajno održati, a niti zasluge ma koga bilo, vječno pokrivati.«
(F. Bulić u Zborniku MH 1925 str. 241)

»Na djecu utiču najviše oni učitelji koji su u stanju da stvore oko sebe tu atmosferu naučne i karakterne visine.«
(P. Pallavicini)

Frano Radić je zanimljiva ličnost u povijesti naše pedagogije i hrvatske arheologije, posebno značajna za istraživanje kulturne i umjetničke povijesti otoka Korčule i Lastova. Iako Radić nije objelodanio ni jedne svoje knjige, ipak bi mnoge njegove studije zapremale čitavu knjigu. Osim u »Starohrvatskoj Prosvjeti«, gdje su na okupu njegovi (a i tuđi) sastavci s područja arheologije, svi su njegovi radovi raštrkani po raznim, danas većinom teško pristupačnim časopisima. Disiecti membra poetae! U imenicima samo naših većih biblioteka mogu se naći poneki posebni otisci neke njegove radnje.

Ipak je njegov rad opsežan. I ne samo da nije pao u zaborav, već naprotiv. Mnogi noviji stručnjaci koji se bave pitanjima starohrvatske povijesti, umjetnosti i arheologije, češće navode Radića i pretresaju njegove ideje. Stoga sam objeručke prihvatio poziv Šime Jurića, bibliotekara Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, da prelistam Radićevu ostavštinu.[1] U ovom članku osvrnut ću se uglavnom na Radićevu plodnu djelatnost za vrijeme njegova 24-godišnjeg boravka u gradu Korčuli.

Frano Radić rođen je u Bolu na Braču 24. kolovoza 1857 od oca Jurja, pomorca i maloposjednika i majke Margite, kćeri pomorske obitelji Nikolorić.

[1] Ostavština se sastoji uglavnom od korespondencije, prijepisa listina, bilježaka, crteža, slika i osobnih dokumenata kupljenih 1951. od Marije Radić i sestara u Puli i 8. II 1952. od Klare ud. Radić u Bolu na Braču. Tu smo pod brojem R-6081 našli i kopiju rukopisa kucanog na stroju »Frano Radić, pedagog, hrv. arheolog i polihistor«, što ga je o pedesetogodišnjici njegova rada napisao u Beogradu dr Ljubo Radić 1932. godine. Taj rukopis sadrži ukupno 272 strane, te nam je u ovom prikazu bio od velike koristi. U toj čisto kompilatorskoj radnji dr Ljubo Radić dao je sumarni prikaz glavnih Radićevih radova i u njima sadržanih važnijih ideja, zatim ocjene raznih naših i stranih učenjaka o tom radu te na kraju kratki biografski prikaz što ga je sam Frano Radić bio napisao 5. I 1928. u Bolu za Stanojevićevu »Narodnu enciklopediju«, tj. dopunski svezak, koji se nije nikad pojavio.

»Prvi moj učitelj je bio postolar, drugi općinski pisar, treći kojekako usposobljeni učitelj. Od njih sam bio jedva slabo naučio da čitam talijanski« — kaže Radić. Prva dva razreda realke učio je kod učitelja popa Nikole Petravića, treći i četvrti na nižoj realci u Zadru (1871—3), a višu realku u Splitu (1873-6). Hercegovački ustanak 1875. toliko ga je oduševljavao da je sa svojim rodoljubivim drugovima sudjelovao u javnoj manifestaciji priređenoj pri dočeku vojvode Mića Ljubibratića dopraćena od austrijskih žandara preko Sinja u Split da bude interniran u Linac.

Nakon ispita zrelosti položena s odličnim uspjehom odlazi u Beč da na tamošnjoj politehnici uči arhitekturu. Međutim, nemajući potpore, obraća se don Mihovilu Pavlinoviću, narodnom zastupniku u bečkom parlamentu, koji mu savjetuje da se natječe za mjesto prevremenog učitelja građanske škole u Makarskoj. Godine 1878. bude imenovan učiteljem prirodopisa, fizike i crtanja. Kada je godine 1881. u Zadru položio učiteljski ispit, imenovan je početkom listopada iste godine predavačem na stručnom tečaju u Korčuli, gdje ostaje sve do kraja školske godine 1904/5. kada je premješten kao glavni učitelj na žensku učiteljsku školu u Dubrovniku. Zbog kratkovidnosti bio je umirovljen g. 1914. Tada se preselio u svoj rodni Bol, gdje se pošto je ostao udovac, oženio po drugi put, i to udovicom Katom Elezović i s njome živio sve do njezine smrti kada je ostao sam. Umro je 13. IV 1933. u Bolu gdje je i pokopan.[2]

Trudio sam se da u ovom kratkom prikazu, osim kratkih biografskih podataka, iznesem i bibliografiju Radićevih radova koji se odnose na korčulansko i lastovsko područje, kako bi bila pri ruci onima koji će o njegovim radovima htjeti da sude iz samog izvora. Ono što u Radićevim pretežno naučnim radovima pada posebno u oči, to je njihova raznovrsnost. Mnogostručnost i svaštarstvo se često naziva nestručnošću, pa ni naš Radić nije bio pošteđen od tog prigovora. Međutim, on je svaštar samo u prvom razdoblju svoje djelatnosti — od 1879. do 1886. godine, kada se u početku svoje karijere prihvaća raznih predmeta, koji se uglavnom ne udaljuju od struke kojoj se posvetio u realci, na politehnikumu i polaganjem učiteljskog ispita. Nakon prvog članka o potrebi građanskih škola kod nas, u ovom razdoblju predmet njegova nemirnog ispitivanja i rada su pedagogija, kritika umjetnosti (osobito figuralne) i kritika etnografskih djela.

U drugom razdoblju djelatnosti, između 1887. i 1905. godine (koja se uglavnom poklapa njegovim boravkom u Korčuli), prestaje njegova mnogostručnost, jer se opredjeljuje za čisto naučni rad na arheološkom i umjetničko-povijesnom polju. Zatim slijedi duga stanka u Radićevu vidljivom radu. Tome su dva uzroka. Njegova naučna šutnja od g. 1905. do 1912. podudara se s njegovom nastavničkom djelatnošću na ženskoj učiteljskoj školi u Dubrovniku, gdje su nove, pretežno prirodoslovne nauke, koje su mu tada dodijeljene, zaokupile i previše njegov duh te mu onemogućile da nastavi svoje dotadašnje plodno djelo arheologa i povjesničara umjetnosti. Korčula je za tu djelatnost bila povoljnija, Dubrovnik ju je utukao.

Od 1912. dalje slijedi opet duga stanka u njegovu radu, uzrok bolest očiju i tama, koja ga je još čila prisilila da traži mirovinu i da se kloni čitanja i pisanja. Tek nakon rata javlja se u njemu iznova ono plemenito nastojanje da i sam doprinese nešto sređivanju prilika i stvaranju novih vrijednosti poslije propasti starih. Gotovo slijep, vraća se javnom životu i javlja se u ulozi narodnog prosvjetitelja i kulturnog radnika: drži predavanja o raznim naučnim i moralnim temama, javlja se po dnevnim novinama člancima raznog sadržaja, a njegovi pismeni radovi nose biljeg polihistora i moraliste. Međutim, sve je to kratkoga vijeka. Poslije ove kratke

[2] Kako mi je javio O. Albert Drpić iz Bola, počiva u grobu obitelji Elezović koji je danas općinski grob. To je, ušavši u malo bolsko groblje, na desnoj strani (ako brojimo redove grobova od zapada prema istoku) u četvrtom redu četvrti grob z desna nalijevo. Grob nema nikakva spomenika ni natpisa, pa čak ni broja, osim jedva uočljive kratice za »Pax« na vrhu kamene grobne ploče. Radić je zaslužio da mu Boljani podignu barem nadgrobni natpis.

palingeneze, Radić je, nažalost, opet utonuo u duboki mrak najprečih osjetila — vida i sluha.

Kako vidimo, od svih razdoblja Radićeve djelatnosti najvažnije je i najplodnije srednje, ono koje ide od 1887. do 1905. Upravo u tim najboljim godinama života, od 28 do 47 godine, on je uistinu dao najbolje što je mogao.

Radić je posvetio svoje prve umne snage svojoj pedagoškoj dužnosti. Poslije trogodišnjeg učiteljevanja u građanskoj školi u Makarskoj, povjeren je godine 1881. upravo njemu zadatak da organizira prvu teorijsko-praktičnu obrtnu školu u Dalmaciji. I to za tako osebujne lokalne korčulanske struke: brodogradnju i kamenoklesarstvo. Radić tu školu osniva zaslugom nadzornika A. Bakotića, a svrha joj je da »odgoji vješte i valjane kamenare i brodograditelje« i da »izvojuje svojoj otadžbini staru glasovitost u kamenarskim i brodograditeljskim poslovima.« Trebalo je tu skromnim sredstvima sve iznova stvarati.

Odgajati, pomoći rađanju talenata, podsticati njihov normalni razvoj — eto to je postala njegova uzvišena životna zadaća i on je upravo na tom području dao svoje najbolje, iako nepisano djelo. Njegovi su učenici, kao nadmajstori, dospjeli i na skverove Carigrada i Buenos Airesa. Njegovim su učenicima bila dva istaknuta umjetnika kipara: Frano Kršinić i Pero Palavicini. Evo što je o njemu, pored ostalog, rekao ovaj posljednji: »On je u Korčuli bio prava ličnost i uživao glas vrloga učitelja, arheologa, patriote. Ja sam prišao k njemu u trinaestoj godini pod pritiskom tih osjećaja poštovanja i bojazni.«

Kao jedini učitelj teorije na stručnom tečaju u deskriptivnoj geometriji Radić je bio gotovo genijalan. Za učenike svoga stručnog tečaja on je napisao i dva priručnika: jedan za teoriju brodogradnje, a drugi za teoriju kamenarstva. U svojim raspravama[3] on ustaje s prirođenom žestinom protiv risanja pomoću točaka (stigmografske crtanke), kritizirajući nazore o tom predmetu Stjepana Basaričeka, doživjevši zadovoljštinu da je stigmografska crtanka odbačena skoro svuda.

Pored svoje nastavničke dužnosti, Radić je u ovo doba našao vremena da nastavu građanskih škola obdari prijevodom djela »Fizika i lučba«,[4] koji se trideset godina upotrebljavao u hrvatskim građanskim školama. U isto razdoblje padaju i drugi njegovi prijevodi iz najraznorodnijih tema (poljoprivreda, kemija, meteorologija, pivarstvo, kožarstvo i dr.).

Poslije prvog razdoblja naučne mnogostručnosti, Radić se tek poslije godine 1886. strogo ograničava na polje povijesti umjetnosti i arheologije, što mu je omogućilo da postigne vidljive i trajne uspjehe.[5] U arheologiju je ušao kroz politehniku, tj. arhitekturu, isto kao Jackson.[6]

U naučnoj kritici, iz ovog prvog razdoblja, Radić je neumoljivo oštar. On tu ne poznaje blagost, poluistine i konvencije. Srednjega rasta, uvijek u crnini, u dugom svečanom haljetku, s visokim uškrobljenim ovratnikom, s krupnim zlatnim naočarima, uspravnim držanjem, strogim, ozbiljnim, dotjeranim govorom, bez osmjeha ili s osmjehom ironije, ulijevao je neko strahopoštovanje i ostavljao dojam sveznanja. Njego-

[3] Hrvatski učitelj, g. VII/1883. br. 4—6; Zora 1885, br. 1—10.

[4] Autor je dr Eugen Netoliczki, s njem. preveo Fr. Radić, naklada L. Hartman, Zagreb, 1885.

[5] Spominjem ovdje prvu malu, ali značajnu raspravu »Anđelika i Medoro« u zagrebačkom Glasniku društva za umjetnost i umjetnički obrt (g. II/1887. br. 3) u kojoj autor iznosi kako je (rezimirajući sadržaj nastojat ću se poslužiti Radićevim stilom) tragom tri godine za male pare nabavio u Korčuli staru omrčenu sliku, na kojoj se više nisu raspoznavale ni crte ni boje, pa ju je zatim na tenane kod kuće pažljivo isprao i tada mu odjedared zasja pred očima u svom raskošju boja plato ranomletačkog koloriste na kome je, po krnjem natpisu i po osobama, raspoznao epizodu iz Ariostova Bijesnoga Orlanda. Po mršavu crtežu oživljenom skoro nedostiživim obiljem boja, po divnim polusjenama, po kompoziciji i podjeli svjetla, a navlaš po izboru prizora, koji se odigrava u šumi, u prirodi, on s radošću primjećuje da slikar ne bi imao biti nitko drugi do našeg Šibenčanina Andrije Medolle Medulića, koji je u slikarstvu poznat pod nadimkom »Schiavone« baš zbog svog slavenskog porijekla.

U novosadskom »Bršljanu« (g. I/1885, br. 7, str. 50—53) u članku »Slikar Vlaho Bukovac u Korčuli« priča Radić kako je on tu sliku pokazivao Bukovcu da čuje njegovo mišljenje o autoru slikaru, ali još neuk u talijanskoj slikarskoj renesansi ovaj pariski đak izreče samo nekoliko općih opaski.

[6] Thomas Graham Jackson (1835—1924), engleski arhitekt, koji je proučavao spomenike arhitekture i na našoj jadranskoj obali te napisao djelo: Dalmatia, the Quarnero and Istria, with Cettigne in Montenegro and the Island of Grado (Oxfort, 1887).

ve druge osobine i intelektualne strasti bile su sklonost k istančanim definicijama, analizama i sintezama, ljubav za realnu pojedinost i strast za preciznošću, bez koje nema nauke.

Glavni spisi u kojima se ogleda izvornost Radićevih nazora su upravo njegove kritike — uglavnom kritike Jacksona[7] i Bulića. Ilustrirat ću to s primjerima. Radić ispravlja Jacksona u mnogim stvarima, pa i što se tiče Korčule.[8] Međutim, kudikamo teži i zamašniji bio je Radićev trud oko prikaza i kritike I sveska Bulićevih »Hrvatskih spomenika u kninskoj okolici« (Izd. JAZU, Zagreb, 1888). Ovdje moramo podsjetiti da se sve do 1886. hrvatske srednjovjekovne starine nisu sistematično istraživale, već su dolazile na svjetlo prigodimice i sporedno uz iskopine iz antičkog doba, a strani učenjaci i kritičari umjetnosti su još 20 godina poslije otkrića nekih kninskih i ostalih starohrvatskih spomenika uporno odricali svaku posebnost našim starinama. Kninske iskopine iz prvoga sloja (1886—7), kao i neke dotad objelodanjene i neobjelodanjene dalmatinske spomenike iz doba hrvatske narodne dinastije opisao je i naučno obradio naš najčuveniji arheolog Frano Bulić. Naučno prikazivanje drugoga sloja tih starina nastavio je Frano Radić kao glavni naučni izvjestitelj Hrvatskog starinarskog društva u Kninu[9] u društvenom organu »Starohrvatska Prosvjeta« godine 1895. do 1904.

Radić je svoju »Kritiku hrvatskih spomenika iz dobe narodne hrvatske dinastije« započeo objavljivati u Viestniku Hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu br. 2/1889. i produžio u cijeloj 1890. godini, zauzimajući vrlo često sasvim oprečan stav Bulićevom. Bulića je tada bilo 40 godina te je bio najpriznatiji naš domaći arheolog, a Radić je tek bio u tridesetoj godini te je još bio početnik na polju domaće arheologije. Dok don Frano Bulić, izdanak bečke škole, kao s piedestala grupira i normira, smatrajući da ne smije i ne može biti prigovora njegovu komentaru, skromni učitelj F. Radić (»diletant«!) ipak se već 1889. usudio svesti stvari na svoje mjesto. I vrijeme mu je dalo pravo — ističe Đuro Szabo u svom nekrologu Radiću.[10] Sjetimo se njegove polemike o nekim važnijim splitskim i kninskim ulomcima, osobito o ploči iz krstionice sv. Ivana u Splitu, na kojoj je Bulić gledao lik Spasitelja, a ne prikaz starohrvatskog vladara, zatim o ubikaciji crkve sv. Marije u Biskupiji, kao i proučavanja predmeta starohrvatskog obrta[11] i na kraju njegove rasprave o hrvatsko-bizantinskom slogu. Don Frane Bulić će se gotovo 40 godina poslije toga nekako s bolom sjećati Radićeve kritike i prebaciti Radiću »ton i namjeru« te ocjene.[12] Kao primjer Radićeva živog stila može nam najbolje poslužiti njegov govor održan godine 1896. prilikom X glavne skupštine Hrv. starin. društva u Kninu. Taj je stil izraz ne samo jedne ličnosti nego i jedne epohe.

Važan Radićev prinos dalmatinskoj arheologiji jesu njegove studije u kojima je opisao tipove starohrvatskih crkava i crkvica. Kao da je intuitivno osjetio kako je ovo pitanje najvažnije za rješenje problema autohtonosti dalmatinskog graditeljstva! On je pri tome ulazio u detalje, pa je taj njegov rad ostao osnova za svako kasnije kritično

[7] Radićeva kritika ovog djela objavljena je u Viestniku hrv. arh. društva g. X/1888. br. 4. str. 117—121 i g. XI/1889. br. 1 str. 14—15.

[8] »Vara se vl. Jackson brojeći korčulansku katedralu između gotičkih građevina, a griješi protiv povijesti grada Korčule misleći, da mu je katedrala postala samo u XV. v. Korčulanska katedrala je dograđena u XIII. v. kad i druge romaničke crkve u Dalmaciji, koje je napomenuo Jackson. U njoj neima ništa drugo gotičkog osjem slabo zaoštrenih lukova nad dvoja vrata ulazna i u nutrnjim dolnjijem arkadama te na vanjskom okviru prozora. Gotička vrata sakristije ne pripadaju katedrali, već su prenešena u XVII. v. sa crkve sv. Mihovila, kojoj je u to doba pregrađeno pročelje. Ta su vrata iz svršetka XIV. v. i svjedoče, protiv mnenja g. Jacksona, da je gotički slog bio ušao u Dalmaciju još prije XV. v.«

[9] Kninsko starinarsko društvo je osnovano 3. VII 1887. dok je provizorni odbor bio sastavljen koncem 1885. Uslijed ostavke don Frane Bulića i don Luke Jelića na skupštini 24. kolovoza 1893. biran je F. Radić za glavnog izvjestitelja. Ovom je prilikom otvoren i prvi muzej hrvatskih starina u Kninu, pokrenut vlastiti organ i osnovano Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu.

[10] Narodne starine 1933, str. 286.

[11] Moramo ovdje istaknuti da se Radić prvi u nas posebno pozabavio proučavanjem otkopanih predmeta u starohrvatskim grobovima (oružje i nakit).

[12] F. Bulić: Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji, Zagreb, 1925. u Zborniku Matice Hrvatske.

i sintetično promatranje ovog pitanja. Bez Radićeva rada ne bi ni danas bila moguća ona sintetična djela kao što su Struzygovskovo, Vasićevo i Karamanovo.[13] Od nekih 60 raznih crkvenih zgrada od početka IX do početka XIV stoljeća, koje Vasić nabraja u svojoj knjizi o arhitekturi i skulpturi u Dalmaciji (Beograd 1922), ima ih 40 koje je Radić prije ispitao i opisao.[14]

Ime Frana Radića ostat će nerazdruživo vezano ne samo za Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu i za »Starohrvatsku Prosvjetu«, kojoj je on dao pravac i bio urednik od 1895. do 1903. nego i za naš zavičaj. Posjedovao je bodulsku upornost da još mlad, boraveći u malom otočkom gradiću kao u progonstvu, daleko od knjižnica, muzeja i drugih pomagala, bez dovoljnog autoriteta, upre sve umne sile da od arheologije napravi posebnu granu nauke i kulture — hrvatsku arheologiju; da protiv jednodušnih proslavljenih stranih i domaćih autoriteta (»zvaničnih stručnjaka«) sakupi i iznese elemente kao dokaz da je ta kultura bila, bar donekle, i izvorna i visoka.

Taj naš kao pčela radilica vrijedni radenik nije nikad dobio, a ni tražio, nikakva odlikovanja i priznanja za svoj rad; ostao je bez vida pod kraj života; jedina onodobna naša enciklopedija, Stanojevićeva Narodna enciklopedija, niti ga ne spominje,[15] ali za nj govori očito i rječito bibliografija njegovih radova.[16] Nekoliko stotina stranica izvorne naučne građe o Korčuli i Lastovu predstavlja najljepši trajni spomenik i autoru i našem zavičaju, ali ne jedini: balustrada stepenica koje spajaju grad Korčulu sa varošem (predgrađem) izrađena je prema njegovu nacrtu.[17]

[13] Karaman u knjizi »Iz kolijevke hrvatske prošlosti« (Zagreb) često spominje Radića, osobito kada se s njime ne slaže.

[14] Tu se spominju i one na Korčuli (sv. Barbare u Lumbardi, sv. Barbare na Sutvari, sv. Vida na groblju u Žrnovu) i na Lastovu (sv. Juraj u Prijedžbi, kapelica sv. Ciprijana, sv. Mihajlo, sv. Marija, bl. Gospa od Ružarija, sv. Anton Padovanski, sv. Vlaho, sv. Luka, sv. Ivan Krstitelj, sv. Kuzma i Damjan).

[15] Spomenut je u knjizi »Znameniti i zaslužni Hrvati« (Zagreb 1925), gdje se krivo navodi da živi slijep na Korčuli, jer je Radić već od 1914. do kraj života živio u Bolu, nadalje spominje ga i Leksikon Minerva (Zagreb 1936).

[16] Uz Szabov nekrolog u »Narodne starine« 1933, objavljena je i bibliografija njegovih radova.

[17] Radić je, osim nacrta za balustradu stepenice, izradio i nacrt za vrh zvonika franjevačke crkve Gospe od Karmena kod Orebića, a u brodogradnji nacrt za jahtu grofa Kaboge koja se istakla na mnogobrojnim jedriličarskim utakmicama.

Bibliografija radova o Korčuli Frana Radića

S. P. = Starohrvatska prosvjeta; Viestnik = Viestnik hrvatskog arheološkog društva Zagreb

Arheologičke bilješke s putovanja po otoku Korčuli svibnja g. 1887 (sa 6 slika u tekstu). U suradnji sa V. V. Vukasovićem. Viestnik 3/1887 str. 104 — 111

Beschreibung eines gotischen Altarbildes in der Allerheilingen-Kirche zu Curzola. Wien, In Commission bei C. Gerold's Sohn 1896, 8 str.

Crkva sv. Justine. Časopis »Hrvatska« (Zadar) 6/1894 str. 43

Crkve hrvatsko-romaničkoga sloga na Lastovu (sa slikama). S. P. 1/1904 str. 31—34

Crtice za prosvjetu i književnu povijest dalmatinskih Hrvata u prvoj pol. XVIII stoljeća. Časopis »Iskra« god. II, br. 15—16, str. 116—120

Četiri stupčića slavensko-bizantinskog sloga na Otoku (Badiji) kod Korčule. Viestnik 2/1891 str. 43—45

Čudotvorno Propeće na Otoku kod Korčule. S. P. III, br. 2 str. 88

Dopis iz Korčule. »Zora« (Zadar) 3/1885 str. 22

Dopis iz Korčule. O kotarskoj učiteljskoj skupštini. »Zora« (Zadar) 19/1886 str. 150—152

Dopis iz Korčule (u suradnji sa V. V. V.). Viestnik 2/1888 str. 60—62

Drugo rusko zvonce u franjevačkom manastiru bl. Gospe od Orebića. »Slovinac« 24/ str. 350

Dva nova ulomka starogrčkog natpisa iz Korčule. Viestnik 2/1891 str. 42—43

Gotička oltarna slika u crkvi Svih Svetih u Korčuli (XIV. v.). Glasnik zem. muzeja za BiH g. VI/1894 str. 621—630 (Postoji i posebni otisak).

Gotička vrata sa figuralnom plohorezbom u franovačkoj crkvi Bl. Gospe od Milosrđa na otoku (Badia) kod Korčule. Viestnik 3/1892 str. 79—83

Jedan sveščić hrvatskog rukopisa goticicom pisana ob obredu blagoslova vode iz XV v. iz knjižnice franjev. samostana na Otoku kod Korčule. Glasnik zem. muzeja za BiH g. 1894

Jednogodišnji strukovni tečaj za brodograđenje i kamenotesanje pridružen građanskoj učionici u Korčuli. »Zora« (Zadar) br. 2—8/1886 str. 12—13, 21—22, 27—28, 37—38, 44—45, 54—55 i 61—62.

Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastovo (Libro degli ordinamente e delle usanze della universitade et dello comune della isola di Lagusta). U kolekciji: Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. JAZU, Zagreb 1901 vol. VIII str. 131

Kolo sa zvončićima u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana na Lastovu S. P. 1/1904 str. 28—38

Letimice kroz Dalmaciju (Putopisne crtice). »Vijenac« (Zagreb) god. 1891 br. 26—42

Natpisi iz mletačkog doba u dominikanskoj crkvi Sv. Nikole u Korčuli. Bulettino XII/1887 str. 52—54 i 4/1889

Natpis iz srednje dobe na otoku Korčuli. Bulettino X/1887 supp. II, 5

Nova dva ulomka starogrčkoga natpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli, Viestnik XIII/1891 str. 42

O Lastovu i sadašnjoj njegovoj sudbini. »Novo doba« (Split) g. ?

O srodnosti postanka i o graditeljskom razvitku Korčule, Hvara i Trogira. »Novo doba« (Split) g.

Ostanci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule. Viestnik 3/1892 str. 77—79

Ostanci rimske naselbine u selu Lumbardi na otoku Korčuli. »Starinar« IV/1887 str. 10—24

O znamenitosti gvožđa u brodogradnji. »Gospodarski Poučnik« (Sibenik) 20—21/1886 str. 71—78, 81—82

Porinuće prvog parobroda u Korčuli. »Narodni List« (Zadar) 1888 br. 17

Posljedci vremenoslovnog opažanja u Korčuli g. 1884. »*Gospodarski Poučnik*« (*Šibenik*) *3—6/1885 str. 9, 13, 17 i 21*

Povjesno-umjetničke bilješke sa dalmatinskih ostrva. Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1895 8 str. (P. o. iz Glasnika zemaljskog muzeja u BiH 7/1895)

Predhistorički predmeti s otoka Korčule i poluotoka Pelješca u Dalmaciji (u suradnji s V. V. V.). Viestnik 3/1890 str. 73—78

Prilog ikonografiji Arhangjela Mihovila u borbi sa đavolom u srednjem vieku. Bulettino X/1887 supp. IV

Primjedbe na »*Bilješke o nekijem starinama u gradu Korčuli*« *od V. Vuletić-Vukasovića objelodanjene u* »*Starinaru*« *god. IV br. 1, 2, 3 i 4.* »*Starinar*« *VI/1889 str. 8—27, 53—59*

Primjedbe na članak Vid Vuletić Vukasovića »*Sredovječni talij. basoreljev sa nadpisom u gradu Korčuli.* »*Starinar*« *br. 3/1886 str. 104—114*

Rusko zvonce na Korčuli. Slovinac 17/ str.

Ruševine staro-kršćanske crkvice Sv. Barbare na otočiću Sutvari prema selu Lumbardi na Korčuli. Viestnik 2/1892 str. 50—52

Slavenska imena i prezimena Korčulana do konca srednjega vijeka. »*Srđ*« *(Dubrovnik) 12/1906 str. 583—588*

Slavensko-bizantinski spomenici u Korčuli. Viestnik 3/1890 str. 81—82

Slikar Vlaho Bukovac u Korčuli. »*Bršljan*« *(Novi Sad) g. I/1885 br. 7 str. 50—52*

Starinska crkvica sv. Luke na otoku Lastovu (sa 2 slike). S. P. 4/1895 str. 239—241

Starinska crkva Sv. Vida na groblju sela Žrnova na otoku Korčuli. Bulettino X/1887 supp. II, 1 (Postoji i p. o.)

Staro-kršćanski natpis sa otočića Vrnika. Viestnik IX/1887 str. 37—38

Tri nadoltarska gotička križa sa naslikanijem Propećem u riznici starodrevne bratovštine Svih Svetijeh u Korčuli. Viestnik 4/1892 str. 111—118

Tri nova predhistorijska predmeta s otoka Korčule (u suradnji s V. V. V.). Viestnik 2/1888 str. 46—47

Umjetnički spomenici korčulanski. »*Slovinac*« *br. 25 str. 398—399*

Umjetnine i natpisi na Lastovu. Bulettino g. XV/1892 br. 7, 8 i 9 str. 100—101, 121—122, 135—137

Znamenite uljene slike u crkvi sv. Kuzme i Damjana na Lastovu. Glasnik zem. muzeja za BiH g. 1894 str.

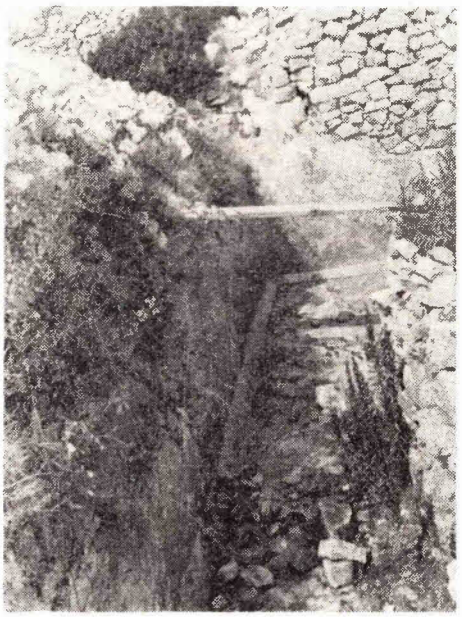
Da li srednjovjekovna crkva ili antička cisterna?

Frano KRŠINIĆ-ŠOVE (Lumbarda)

Mjesto Lumbarda zauzima dobar položaj na krajnjem istočnom dijelu Korčule, na samom ulazu u Pelješki kanal, te je zbog svojih divnih i zaštićenih zaljeva, plodne zemlje i pošumljenih brežuljaka od davnina privlačilo ljude. O tome svjedoče brojni stari tragovi naseljenosti, posebno postojanja nepoznate antikne naseobine na ovom području.

Jedna ruševina na samom vrhu poluotočića Koludrta, koji dijeli zaljeve Prvi žal, na čijoj se obali smjestila današnja Lumbarda, i Račišće, idealni prirodni zaklon za brodove, skrenula je pažnju znanstvenika, osobito od 1877. godine. Naime, Božo Kršinić, seljak iz Lumbarde, te je godine, prebirući kamenje u ruševini, pronašao nekoliko ulomaka ploče ispisane grčkim pismom.

Vid Vuletić-Vukasović objelodanio je 1883. godine ove ulomke[1] i zaključio da je spomenuta ruševina u kojoj su oni pronađeni ostatak srednjovjekovne crkve sv. Ivana, pozivajući se na rukopis dra Paulinija[2] koji govori o njenom postojanju. Kasniji autori nastojeći dopuniti izgubljene i oštećene ulomke, pisali su brojne rasprave i jedan drugoga nadopunjavali i korigirali, ali nisu provjerili što skriva ruševina na Koludrtu, već prihvatili mišljenje V. V.-Vukasovića. Tako Brunšmid, 1898,[3] 1901.[4] i 1905. god.,[5] Lisičar, 1951. god.[6] Prof. Grga Novak, istražujući neke lokalitete u Lumbardi 1951/1952. godine pregledao je ostatke starih zidova na Koludrtu te piše: »Temelji i donji dio bivše crkvice još uvijek postoje. Mi smo ih snimili detaljno i proučili. Rezultati će biti kasnije objavljeni.«[7]

Južni zid antičke cisterne na vrhu Koludrta

Slušajući od roditelja da je moj pradjed Božo Kršinić na Koludrtu slučajno

[1] Vid Vuletić-Vukasović (1883): Ulomci starogrčkoga nadpisa iz otoka Korčule. Viestnik hrv. arh. dr. Br. 4, str. 97—99.

[2] Paulini: Istoria ecclesiastico-profana di Corzola. MSS. p. 361. (rukopis).

[3] Josip Brunšmid (1898): Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens. Svezak, 13. str. 2—14.

[4] Josip Brunšmid (1901): Nov ulomak grčkoga natpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli. Vjesnik hrv. arh. dr. N.S.V. str. 19—20.

[5] Josip Brunšmid (1905): Psefizma ob uređenju grčke naselbine na otoku Korčuli. Vjesnik hrv. arh. dr. N.S. VIII, str. 96—101.

[6] Petar Lisičar (1951): Crna Korkyra i kolonije antičkih Grka na Jadranu. Filozofski fakultet na Univerzitetot — Skopje, Posebni izdanija, knjiga 2.

[7] Grga Novak (1954): Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Hvaru u 1951. i 1952. godini. Ljetopis JAZU, knjiga 59.

Grčki natpis pronađen 1877. godine na mjestu antičke cisterne

pronašao u zidovima neke ruševine dio poznate lumbardske ploče, a kako je to područje u obiteljskom posjedu, gajio sam nadu da ću i ja pronaći koji ulomak, znajući da joj dobar dio nedostaje. Kao srednjoškolac počeo sam 1963. godine tijekom školskih praznika polako čistiti kamenje na mjestu gdje se zid najbolje sačuvao. Kopao sam uz istočni zid i negdje na dubini od 2,50 m našao tarac. U početku kopanja nisam nalazio ostatke keramičkog posuđa za koje sam pretpostavljao da ga tu mora biti, zbog toga što je gornji sloj kamenja bio nabačen nedavno prilikom čišćenja obližnjeg kamenoloma. Tijekom radova početkom kolovoza 1967. godine moje je zalaganje donijelo na vidjelo tri nova ulomka lumbardske psefizme, a nešto kasnije i četvrti.[8] Oslobodivši velik dio istočnog zida i cijeli južni zid, dobio sam dojam da ovaj objekt ne predstavlja ništa drugo nego staru cisternu. Godinu dana poslije istraživala je objekt stručna ekipa Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod vodstvom prof. Rendića. U istraživanju sam sudjelovao i ja. Prof. Duje Rendić-Miočević potvrdio je poslije potanje analize moju pretpostavku, da je ova zagonetna ruševina na vrhu Koludrta uistinu cisterna iz predrimskih vremena te da nema nikakvih tragova arhitekture koja bi se mogla odnositi na samostan ili crkvu.[9]

[8] Frano Kršinić-Šove (1970): Nalaz novih ulomaka grčkog natpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli. Vjesnik arh. muzeja u Zagrebu, 3 serija, svezak 4, str. 119—120.

[9] Duje Rendić-Miočević (1970): Nekoliko novih ulomaka grčkog natpisa iz Lumbarde. Vjesnik arh. muzeja u Zagrebu, 3 serija, svezak 4, str. 31—44.

Cisterna je neobično velikih dimenzija: dužine 17 m, širine 10 m, a dubine 2,50—3 m. Žbuka na južnoj polovici cisterne, koja je do sada pretražena, dosta je dobro sačuvana, na mjestima gdje je otpala mogu se vidjeti tri sloja, a u uglovima četiri. Osnova na koju je žbuka nanošena je suhozid od većih komada kamena dužine do 1 m i visine 40—50 cm. Oslobađanjem materijala našao sam dosta ulomaka, vjerojatno rimske keramike, osobito uz istočni zid pri dnu. Osim ovoga nalazilo se mnogo ulomaka crepova i nekoliko utega za mreže.

Vjerujem da će se daljnjim istraživanjem lokaliteta na vrhu Koludrta razvijetliti lumbardska naseobina, o čijem postojanju govori pseflizma, a osobna mi je želja da se ova znamenita ploča nadopuni.

Postavlja se na kraju pitanje: gdje se nalazila crkva sv. Ivana, za koju Paulini, na temelju dokumenata, kaže da je g. 1388. bila u ruševinama, po čemu se može pretpostaviti koliko je bila stara prilikom svog postanka? Po svemu sudeći, mora da se nalazila na mjestu sadašnje grobišne crkve sv. Ivana, u podnožju Koludrta, gdje su se uistinu, prema kazivanju najstarijih mještana, pri gradnji sadašnje grobne crkve, dali primijetiti ostaci temelja neke ranije crkve, a ne na samom sljemenu poluotočića, danas zvanog Gradina, kako se to dosad mislilo, naime prije izvršenih iskopavanja na samom sljemenu.

Antički brod s teretom keramike kod Vignja*

Željko RAPANIĆ (Split)

Nešto manje od jedne milje zapadno od Vignja, nasuprot Punti Sv. Ivana, leži na dubini od oko tridesetak metara potonuli antički brod. Taj podmorski lokalitet poznat je arheolozima gotovo već jedan decenij, ali mještani, ribari i spužvari, znaju za njega vjerojatno još od ranije, jer se na tom mjestu, kao i drugdje u Pelješkom kanalu, već dugo vremena prilikom ribarenja vade komadi posuđa, amfora i drugih predmeta koji su bili utovareni ili su pripadali potonulim brodovima. Sve je to skupa svojevrstan dokaz prilično opasne plovidbe kanalom i niza potonuća koja su se stoljećima događala u ovom prolazu. Svjedoče pored toga i o prometnosti tog morskog prolaza koji su ljudi od davnine koristili da iz južnog dođu u srednji i onda u sjeverni Jadran. Sama Punta Sv. Ivana relativno je ipak isturena pa je posebice u antičko doba mogla s obzirom na uvjete plovidbe predstavljati opasno mjesto.

Na obali, na strmoj hridini izloženoj jugozapadu, na kojoj je nedavno podignut mali svjetionik, nalazi se na dva mjesta struktura koja podsjeća na crtež većeg, odnosno manjeg, broda (sl. 1) Vjerojatno zbog toga se i taj položaj naziva »Galija« ili »Pod galiju«. Što se tiče tog »grafičkog« prikaza na stijeni, treba odmah istaći dvije stvari. Prvo: teško je pomisliti da se radi o stvarnom, čak antičkom crtežu na hridini. Radije treba vjerovati da je to zaista neobična igra prirode. I drugo: toponim je, točnije hidronim »Pod galiju« poznat i drugdje na našoj obali. Tako se npr. zove dio obale i brijega između uvale Maslinica i uvale Konopljikova (Vala Sv. Ante) u Starigradskom zaljevu, gdje je nekada bilo sidrište.[1]

Međutim, nije na odmet istaći upadljivu sličnost manjeg brodića s navodnog crteža na stijeni Punte Sv. Ivana s jantarnom pločicom koja prikazuje mali brodić s veslačem i dvije amfore iz Nina.[2] Sličnost je zaista tolika da je i ozbiljan prikaz mora registrirati. Ostaje, naravno, neobjašnjivim kako se ta neobična grafika sačuvala na mjestu izloženom svakom malo jačem gibanju mora. Treba se zato nadati da će temeljito ispitivanje, koje bi trebalo poduzeti, dati i adekvatan, točan odgovor (sl. 2).

S arheološkog stanovišta svakako je znatno zanimljivije, barem za sada, ono što se nalazi na dnu, djelomice prekriveno nanosima mulja i pijeska.

---

* U rujnu 1971. godine, kad je ovaj članak već bio predan uredništvu Zbornika, izvođena su sredstvima Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, a od strane ekipe Arheološkog muzeja u Splitu, pod vodstvom autora ovog članka, podmorska arheološka istraživanja na tom lokalitetu. Rezultati istraživanja, koja još nisu dovršena, nisu bitno izmijenila niti dopunila ono što se u tekstu iznosi, pa ovdje izeseni podaci još uvijek imaju svoju aktuelnost i naučno značenje.

[1] Ovu informaciju dugujem kolegi dru Marinu Zaninoviću, pa mu zato i zahvaljujem.

[2] Vidi: Nin. [Vodič po mjestu i spomenicima], Zadar, 1968, slika na str. 15.

Sl. 1. Litica s navodnim crtežom brodova na Punti sv. Ivana zapadno od Vignja

Bez obzira na devastacije, pljačkanja i nepotpuno stručno rekognosciranje, to je nedvojbeno trgovački brod znatnijih dimenzija, tzv. navis oneraria, koji je bio nakrcan keramičkim posuđem. Teret mu je valjda bio namijenjen nekoj luci srednjeg Jadrana. Pri tome je dopušteno pomišljati na Naronu (današnje selo Vid kod Metkovića) ili na nešto udaljeniju i sjeverniju Salonu. Da je smjer plovidbe išao s juga prema sjeveru nameće sadržaj tereta u potonulom brodu, a pri određivanju jedne od odredišnih vjerojatnih luka nije bez značaja nalaz također teretnog broda s identičnim keramičkim proizvodima kod Paklenih otoka pred Hvarom.[3]

Podmorsko ležište, kako smo spomenuli, odavna je poznato, ali je arheolozima pažnja skrenuta tek pred desetak godina, kada su krapnjanski spužvari, a za njima i mnogi drugi ronioci amateri, počeli uvelike vaditi predmete s morskog dna.[4] Administrativne procedure oko zaštite ležišta i gonjenja počinitelja prekršaja nisu dale nikakve rezultate, pa se sve do danas nastavljaju neprekidna uzastopna i sve učestalija vađenja predmeta, kojih

[3] Ilakovac, B. Keramika iz antičkog broda potonulog kod Paklenih otoka. Diadora, Zadar, 4/1968, str. 183. i dalje.

[4] Na to je ležište zapravo skrenuo pažnju dr Niko Duboković-Nadalini, direktor Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara i pomogao da se već na samom početku evidentira i uoči njegovo značenje.

sada ima i po javnim zbirkama, kod registriranih privatnih kolekcionara i pojedinačnih, privatnih osoba. Od te velike količine izvađenih posuda autor ovog članka uspio je vidjeti i pregledati oko četiri stotine, od kojih ima odlično sačuvanih, oštećenih i fragmentarno sačuvanih. Sve to zajedno omogućava uvid u karakter, vrstu i tipologiju tih proizvoda. Na morskom dnu, međutim, ostao je još vjerojatno znatan dio tereta, premda o zamahu devastiranja ovog podmorskog ležišta očito govore podaci zabilježeni u toku dvije stručne arheološke rekognicije. Otkrivena površina, s dna koje su predmeti bili izvađeni, iznosila je 1964. godine oko desetak metara dužine i oko pet do šest metara širine.[5] Danas je ona u dužini utrostručena. Sadašnje sta-

Sl. 2. Detalj hridine na Punti sv. Ivana: u lijevom uglu gore mala lađa s dva veslača; u sredini dio navodne galije.

[5] U srpnju 1964. Arheološki muzej u Splitu pod vodstvom prof. Mladena Nikolancija i uz suradnju kluba »Mornar« rekognoscirao je ležište.

nje vidi se i iz niza podvodnih snimaka učinjenih prilikom druge stručne rekognicije u jeseni 1970. godine[6] (sl. 3). Upravo iz ovih posljednjih podataka, kao i iz aproksimativno pretpostavljenog broja ukrcanih posuda (taj se kreće vjerojatno oko nekoliko hiljada) mogu se pretpostaviti i znatne dimenzije broda.

Brodski tovar sačinjavalo je posuđe za tzv. široku potrošnju, za svakodnevnu upotrebu u domaćinstvu.[7] Može se ustanoviti da je izrađeno ili od finije i pročišćene gline (manji komadi) ili od grublje gline s dosta primjesa kremenog pijeska (zdjele, tave). Podrijetlo te keramike zasad je nemoguće odrediti, jer u nedostatku luksuznijih predmeta, koji redovito nose i neka stilska obilježja pa čak i oznaku provenijencije (eventualno žig radionice), ne postoje elementi za preciznije determiniranje ni radionice pa tako ni luke ukrcaja. Prema analogijama i poznatim okosnicama u datiranju, ova keramika može pripadati koncu prvog i drugom stoljeću naše ere. Ovakvo datiranje u širi vremenski period dolazi stoga što se radi o keramičkim oblicima (lonci, vrčevi, zdjele, čaše, tave, gradele) kojih upotreba prelazi čak iz stoljeća u stoljeće bez bitnih izmjena i koje posuđe nije podložno češćem mijenjanju oblika i dekora što je svojstveno modnim predmetima. Preciznijoj determinaciji pomoglo bi potanje stručno istraživanje preostalog dijela brodskog tereta i eventualnih ostataka broda koji se mogu očekivati, te sistematsko proučavanje cjelokupnog nalaza. U tom slučaju zaključci bi dobili na težini i bili bi određeniji od onih koji su ovdje izneseni uglavnom na temelju odvojenih podataka, često dobivenih i od nestručnih osoba. Svaki potonuli brod, naime, u arheološkom pogledu predstavlja zatvoreni nalaz u kojem svi podaci zajedno mogu dati sasvim preciznu sliku, pa je zbog toga stručno istraživanje od neprocjenjive vrijednosti.

Posuđe koje je izvađeno kod Punte Sv. Ivana danas je izloženo u Opatskom muzeju u Korčuli, u Gradskom muzeju u Korčuli, pohranjeno je u Skupštini općine Korčula, u Milicijskoj stanici, u upravi škole u Vignju, nalazi se kod privatnika u Splitu i u Zagrebu. Ono je, uglavnom, slijedećih oblika koji se donose u sumarnom kataloškom pregledu.

Lončići izrađeni od pročišćene gline, vrlo tankih i lijepo modeliranih stijenki, debelih svega nekoliko milimetara, imaju jednu ručicu naslonjenu na rame posude. Žućkaste su do crvenkasto-smeđe boje, a dimenzija oko desetak centimetara u promjeru (Tabla sl. 1).

Lonci s dvije ručice, oblog neravnog dna, izrađeni od pročišćene i finije gline. Stijenke su im lijepo modelirane s pravilnim kanelurama i nešto malo deblje nego prethodnom tipu. Dimenzije variraju od oko 15 cm do dvostrukog promjera (Tabla sl. 2).

Veoma im je sličan po izgledu i izradi tip lonca s jednom ručicom. Njemu je vjerojatno funkcija bila nešto drugačija, a ručica je valjda zato i masivnija, pa je to jedina bitna razlika od prethodnog oblika.

---

[6] Drugo rekognosciranje izvršeno je od strane ekipe ovog istog muzeja u rujnu 1970. god. a njime je rukovodio autor ovog priloga.

[7] I. Fisković je u članku Kulturno-umjetnička prošlost Pelješkog kanala, Mogućnosti, Split, 6/1970. na str. 652. usputno spomenuo i ovo ležište nedaleko od Vignja. Tu je netočno odredio karakter posuđa koje se nalazilo u brodu.

Zdjele s dvije ručice iz pročišćene, a ipak nešto grublje, gline, oblog naglašenog dna na koji se nadovezuje konični dio. Spoj je nagao i oštar. Veličina varira do tridesetak centimetara, o njoj ovisi debljina stijenki čak do 6 mm (Tabla sl. 3).

Sl. 3. Podmorsko ležište s izlomljenim posuđem (detalj)

Slijedeći tip gotovo identične zdjele pokazuje razliku od prethodnih jedino u dužini koničnog dijela i u završetku (tabla sl. 4), tako da ih se može smatrati tipološkom varijantom. I jednom i drugom obliku po veličini odgovaraju poklopci kojih ima s kanelurama, ali i bez njih. Ima i većih takvih poklopaca koji odgovaraju dijametru tanjira-plitica i tava (Tabla sl. 3, 4).

Tanjiri-plitice iz grublje i nepročišćene gline s dosta primjesa kremenog pijeska. Izrada je zbog samog materijala nešto prostija. Dimenzije u promjeru oko tridesetak centimetara, stijenke su deblje a završavaju proširenjem koje je i profilirano. Dno im je ravno, a stijenke prema vani konične (Tabla sl. 5).

Tave su po obliku veoma slične, a po obradi gotovo identične pret hodnom tipu. Promjer im je zajedno s ručicom i do četrdesetak centimetara. Mala šuplja ručica postavljena je koso, a u liniji sa stijenkom posude (Tabla sl. 6).

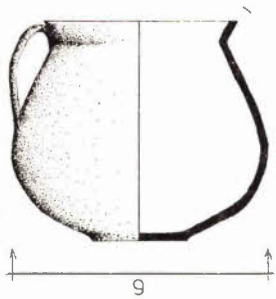
Vrčevi iz finije, pročišćene gline s jednom ručicom i lijevkom u obliku trilobe, loptastog tijela s naglašenim trbuhom u kanelurama. Ručka je profilirana i naslanja se na rame vrča. Stijene su tanke, a promjer iznosi do petnaestak centimetara (Tabla sl. 7).

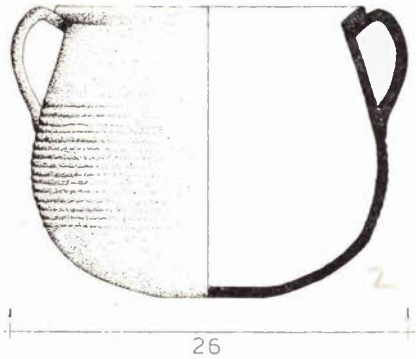
Dva fragmenta gradela (oba u Opatskoj zbirci) predstavljaju vrlo rijetke primjerke te kuhinjske potrepštine. Izrađene su od nešto grublje gline, a imaju pet trakova i ručicu u obliku omče.

Na kraju se može ustvrditi da je sva keramika izrađena vrlo istaknutom radioničkom ujednačenošću i tipizacijom, što govori o većem centru produkcije i upućuje na radionicu koja je robu masovno proizvodila. O tome, naravno, svjedoči i ogromna količina tovara u potonulom brodu. Pored toga, ta velika količina ukazuje i na tržište koje je tako veliku količinu moglo apsorbirati.

Treba se nadati da će stručna arheološka istraživanja dati odgovor na sva ovdje nabačena pitanja te, eventualno, potpunije objasniti kretanje i sudbinu antičkog broda koji leži pred Puntom Sv. Ivana.

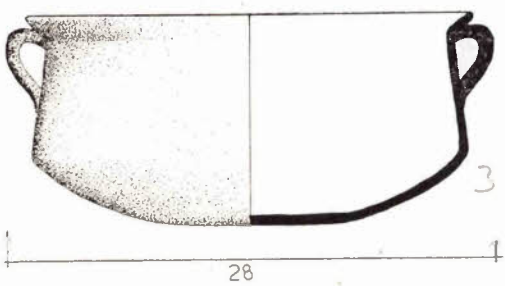
Sl 4. (tabla) Nekoliko tipova posuđa s nalazišta kod Vignja ——►
Izradio: Branko Penđer

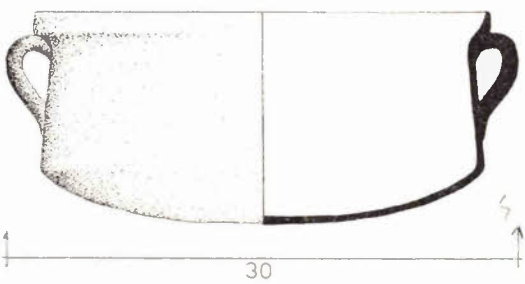

1
9

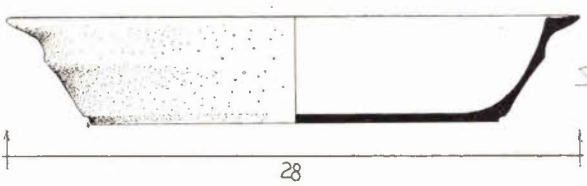

2
26

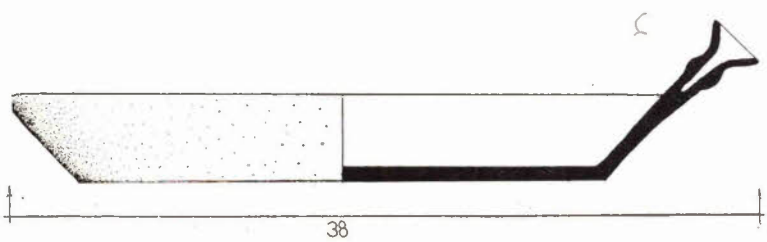

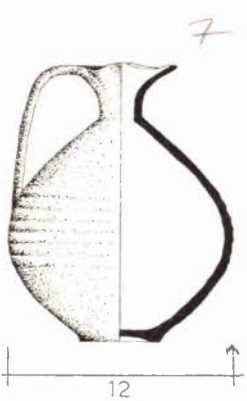

3
28

4
30

5
28

6
38

7
12

Podmorski nalazi u Pelješkom kanalu

Jadranko GJIVOJE (Korčula)

Neki arheološki i drugi nalazi koji su nađeni u Pelješkom kanalu, na morskom dnu, između poluotoka Pelješca i otoka Korčule, nisu još registrirani. Stoga to činimo ovdje da bismo potakli temeljitiji rad i istraživanje morskog dna ovog područja.

Što se tiče nalaza pod morem, slučajnih nalaza bilo je sigurno i u ranijim stoljećima, npr. sredinom XVIII. stoljeća veliko je sidro bio izvadio kapetan Marin Zaffron. Dijelom utrškom od prodaje tog sidra, a dijelom milostinjom skupljenom od građana nabavljen je oltar od kararskog mramora u crkvi sv. Nikole u Korčuli.[1]

Nakon I. svjetskog rata, kada se koraljari i spužvari iz Krapnja spuštaju u teškoj ronilačkoj opremi do 60 metara dubine, otkrivaju se ovdje prvi predmeti na morskom dnu. Doduše ronioci se na ovom području spuštaju na dno samo na rtovima i na kamenitom dnu, gdje traže spužve i koralje, a ne u samom kanalu njegovom sredinom. Poneki vredniji predmet (antikno olovno sidro, amforu i sl.) posebno na manjim dubinama (plićacima) izvadili su bilo ronioci bilo naši ribari slučajno, na primjer na plićaku (4 metra dubine) nedaleko od svjetionika na otočiću Pločica blizu Vele Luke.[2] Sve do šezdesetih godina ovog stoljeća nalaze amfora u moru oko otoka Korčule dugujemo uglavnom spužvarima iz Krapnja, pržinarima iz Lumbarde i profesionalnim korčulanskim ribarima. Već i ti slučajni nalazi od vremena do vremena govore očito o živom i kontinuiranom pomorskom prometu ovim dijelom naše obale od antičkog doba sve do naših dana. To je i razumljivo kada znamo na temelju ostataka na kopnu da su se na području otoka Korčule nalazila antička naselja, a na korčulanskim otocima Vrniku, Sutvari i Kamenjaku kamenolomi iz kojih se kamen izvozio morskim putem. Na mjestu današnje Lumbarde bilo je grčko naselje, o čemu svjedoči, pored ostalog, i pronađena psefizma s imenima kolonista.

U posljednjih desetak godina sve se više afirmiraju tzv. autonomni ronioci. To su oni koji rone s lakom opremom bez cijevi za zrak koja ih veže s površinom ili matičnim brodom. U početku su to bili uglavnom strani turisti, ali danas se naši domaći ronioci ne razlikuju ni u čemu od svojih stranih kolega. Dapače, postali su sposobniji, a ponekad i mnogo bolje opremljeni.

Laka ronilačka oprema (SCUBA) otvara istraživanju morskog dna neslućene mogućnosti. S njom se može bez većih teškoća intervenirati do dubine od 70 do 80 metara. Lakim roniocima koji s raznim ciljevima lutaju po morskom dnu dugujemo najveći broj otkrića pod morem. Međutim, najčešće o takvim nalazima javnost ništa ne sazna, što je potpuno razumljivo. Naročito otkrića stranaca ostaju za nas zauvijek tajna. Neka otkrića koja dugujemo stranim roniocima bit će ipak ovdje publicirana. Također će biti

[1] Natale Trojanis: »Sui monumenti di storia . . .«Trieste 1911. str. 32; Marinko Gjivoje: »Otok Korčula«. II izd. Zagreb 1969, str. 316.

[2] Marinko Gjivoje: »Prilog topografiji arheol. nalaza na otoku Korčuli, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split, 1952, str. 206.

potanje opisan i najveći dio onoga što sam osobno istražio tijekom svoje višegodišnje ronilačke aktivnosti. Pišem to bez nekih naučnih pretenzija, a na stručnjacima je da dadu svoja mišljenja i povežu činjenice koje im se pružaju iz prve ruke.

Ronjenjem na dah bavim se od svoje devete godine. S ronilačkim aparatom zaronio sam prvi put 1963. godine pa otad ronim ljeti i zimi, danju i noću. Raspolažem dobrom opremom i dugogodišnjim iskustvom na osnovu kojeg mogu samo potvrditi izjave ostalih ronilaca širom Jadrana: »Gdje god zaronimo, pronađemo neki potopljeni predmet ili dio brodskog tereta.« Zaista, svuda na morskom dnu i ovog područja nalaze se krhotine amfora ili glinenog posuđa, sidra različitog oblika i starosti. Ovi su predmeti razbacani

Autor članka

bez nekog reda te ih ima na svim dubinama. Zanimljivih nalaza ima već na dubini od pola metra. Najčešće su to grlići slomljenih amfora, različitih oblika i veličina, zakopani u pijesak ili čvrsto zalijepljeni za kamenito dno. Na više mjesta nalaze se čitava amforišta, ali teško oštećena uslijed male dubine mora. Na maloj je dubini utjecaj valova s morske površine jak, pa su se veliki i lomljivi predmeti tijekom stoljeća nužno morali razbiti. Mali i čvrsti predmeti odolijevali su ipak morskoj stihiji, pa su već na dubini od jednog metra pronađeni među krhotinama amfora različiti čitavi predmeti: različiti poklopci za amfore, cigle i pravilne pravokutne ploče od gline raznih dimenzija, vjerojatno crijep.

Na plitkim nalazištima nisu se sačuvali ostaci fine keramike, jer su s vremenom bili toliko usitnjeni valovima da ih je morska struja mogla ukloniti s nalazišta. Ipak su fragmenti lonaca i zdjela pronađeni na dva mjesta, na dubini od oko dva metra. Sačuvali su se jer su bili ukopani u pjeskovitom dnu, a visokom su travom bili zaštićeni od ljudi s površine. Na jednom od ovih nalazišta, na mjestu izloženom jakoj morskoj struji, pro-

nađene su krhotine razbijenih lonaca od smeđe gline različitog oblika i veličine. Na istom je mjestu nađen i ulomak glinenog tanjura s urezanim slikama i ornamentom na unutrašnjoj površini. Koliko se može razabrati, slika prikazuje lađe s visokim kljunom, jarbolom i skupljenim jedrom koje je podignuto na vrh jarbola. Ovaj je predmet od crvene gline. Komadi fine keramike nalaze se i u uvali Lovište, na zapadnom dijelu poluotoka Pelješca.

Na većoj dubini predmeti su bolje očuvani jer na dubini od desetak metara već prestaje utjecaj valova s površine. Jedino ostaju još morske struje, koje na mjestima mogu biti vrlo jake, pravi podvodni uragani. Dolaze iz raznih smjerova, čupaju travu i spužve, podižu i nose školjke, odnose predmete, ukratko mijenjaju sliku dna. S njima treba svakako računati prilikom donošenja bilo kakvih zaključaka o zatečenoj situaciji na morskom dnu.

Najveći dio predmeta koji su potonuli čitavi nije se razbio prilikom pada na dno pa je ostao ležati neoštećen. Ako je dno bilo pjeskovito, potonuli predmeti utonuli su polako u pijesak. Danas ih nalazimo kako samo djelomično vire iz pijeska ili su potpuno prekriveni pijeskom i za naše oko nedostupni. Na ravnom kamenitom dnu predmeti se nisu mogli zadržati, već su bili zbrisani strujom i odneseni do prvog zaklona gdje su, kao u nekoj podvodnoj »zavjetrini«, bili izvan dohvata glavne struje. Na strmom kamenitom dnu predmeti su s vremenom dospjeli u veću dubinu i, kotrljajući se po hridinastom dnu, najčešće stradali. Često se u šupljinama kakvog grebena posutog razbijenim amforama nađe i poneka neoštećena. Ima slučajeva kada od čitavog brodskog tereta nije ostao ni jedan jedini neoštećeni predmet.

Kako objasniti nalazište ili, bolje rečeno, groblje amfora na pličini zvanoj Lucifer, sjeverno od otočića Badija? Na toj pličini nalazi se podignuta kamena oznaka za pličinu. Prije njenog podizanja dubina mora iznosila je na najplićem mjestu 2,5 m, što znači, zbog laganog poniranja naše obale, prije nekih dvije tisuće godina oko 1,5 metar. Mjesto je kao stvoreno za brodolom. I zaista, na dubini od 12 do 18 metara, u smjeru SW od kamene oznake, nalazi se groblje amfora, koje je odavno poznato i mještanima i stranim roniocima. Neki mještani mogli bi štošta ispričati o ovom nalazištu i amforama koje su, navodno, odavde izvađene. Tu sam prvi put zaronio 1962. godine. Tada je nalazište već bilo temeljito opljačkano. Na dnu je ostalo još samo oko stotinu grlića koji su pripadali velikim i masivnim rimskim amforama. Ni nakon temeljitog pregleda dna nije otkriven ni jedan čitav predmet. Da li je ovo groblje doista ostatak potonulog broda ili su Rimljani, usidreni na tom mjestu, bacali preko palube svoj oštećeni teret? Ljeti 1968. godine pronađen je među ovim krhotinama jedan neoštećeni poklopac za amforu izrađen od smeđežute gline. Na njemu se nalaze inicijali pisani latinskim pismom: A* N*. Slova su izbočena 2 do 3 mm, a visoka oko 3 cm. Također su pronađene neoštećene pravilne glinene ploče.

Sličnih nalazišta, koja više sliče na razbojišta, ima dvadesetak u okolici Korčule i Pelješca, pa se s pravom nameće pitanje da li je to ostatak brodoloma ili smeće bačeno s kakvog antičkog broda.

Još dublje, između 20 i 30 metara situacija se mijenja utoliko što se glinenim predmetima pridružuju i sidra. Sidro je jednako staro koliko i brod pa u našem kanalu, prema tome, treba očekivati nalaze sidara već od prve pojave broda na našoj obali. Od probušenog kamena, kakav i danas znaju koristiti naši ljudi za svoje male barke, zatim kamena u obliku pluga da bi se mogao zariti u morsko dno, pa antičkog olovnog sidra, srednjovjekovnog

vitkog željeznog sidra do današnjeg sidra prošlo je nekoliko tisuća godina. Sve do početka XIX stoljeća sidra su se obarala konopom; otada su se umjesto konopa počeli upotrebljavati sidreni lanci od kovanog željeza. Sva sidra koja sam susreo prilikom mojih obilazaka morskog dna u našem kanalu obarala su se konopom, te ni na jednom nismo našli ostatke željeznog lanca, pa nas to, uz oblik i način izrade sidara, upućuje na to da su sidra koja ovdje opisujemo starija od početka prošlog stoljeća. Iznimku čini samo veliko sidro na punti od Križa kod Luke koje ima ogromnu kariku i ostatak lanca s karikama sa sklepom, što, po mom sudu, potječe iz vremena poslije godine 1850. Jedan krak ovog sidra zapeo je pod stijenu te neki veći brod koji je tu bio usidren morao je odustati od nastojanja da ga izvadi.

Sidra na morskom dnu sačuvala su se samo na onim mjestima na kojima je dno hridinasto, jer se dogodilo da je ono zapelo za hrid, tako da ga nije moguće izvaditi. Najbolje su se sačuvala olovna sidra, iako su najstarija. Takva sidra upotrebljavala su se na grčkim i rimskim brodovima do oko VII. stoljeća nove ere. Sastojala su se od drvene grede i olovnih prečki koje su bile pričvršćene na gredi. Od drvenog dijela sidra nisu se sačuvali ni tragovi. Jedino su ostale izvanredno očuvane teške olovne prečke. Prema položaju olovnih dijelova nađenih na dnu može se zaključiti da su antički moreplovci učinili sve moguće da sidro izvuku. Olovne poluge obično se ne nalaze na ravnom dnu, već su podignute nekoliko metara uz strmi greben i tu su zaglavljene i srasle uz stijenu. Tri olovne prečke vidio sam na dubini od 35 metara na zapadnoj strani otočića Majsana, međusobno udaljene dvadesetak metara. Izgleda da je zapadna uvala na Majsanu bila omiljelo sidrište već u najstarije vrijeme.

Međutim, morsko dno nije na tom mjestu bilo naročito naklonjeno mornarima. Izvan pitome uvale proteže se podvodni greben visok sedam metara. Stijene se gotovo uspravno ruše sa 30 na 37 metara. Stoga je svako sidro bačeno s vanjske strane grebena moralo zapeti. To još ne znači da je moralo ostati na dnu, jer se mukotrpnim pokušajima moglo ipak otkvačiti, kako se to i danas radi. Vjerojatno su mnogi antički brodovi uz velike napore posade uspjeli da podignu sidra koja su ovdje zapela. Čime su se dizala teška olovna sidra? Da li su za to postojale na brodu kakve tehničke naprave? Koliko je bilo posade na brodu ako se sidro dizalo »na ruke«? Ne smije se zaboraviti da se sidro moralo dizati sa 30 ili 40 metara dubine! Kolik je napokon bio brod koji je nosio barem dva nezgrapna sidra od kojih je svako bilo teško četiri stotine, petstotina pa i više kilograma? Olovne prečke pronađene uz greben zapadno od Majsana nisu se međusobno znatno razlikovale. Srednja je imala duljinu 135 cm i težinu od oko 280 kilograma. Način pričvršćenja na drvenu gredu bio je u sva tri slučaja jednak: sa šipkom kroz pravokutni otvor. Na dvije prečke nije nakon pažljivog pregleda pronađen nikakav natpis. Na trećoj se pregled nije mogao obaviti jer je u međuvremenu nestala s morskog dna. Prema neprovjerenim podacima izvađena je od strane njemačkih ronilaca uz pomoć mještana, a nalazi se unutar granica naše zemlje u privatnoj zbirci. Preostala dva olovna sidra nestala su ljeti 1968. godine. S obzirom na njihovu impozantnu težinu vjerovatno su mještani pomogli prilikom njihovog vađenja.

Uz zapadnu i jugozapadnu obalu Majsana nalaze se svuda na morskom dnu razbacani komadi amfora. Na dubini od 35 metara nalaze se ukopane u pijesak dvije velike razbijene amfore. Njihova visina, koliko se može ocije-

niti, iznosi oko 2 m, a zapremina između 400 i 600 litara. Na vratu imaju samo dvije ručice, kao i većina amfora koje se nalaze na morskom dnu. Oko tri stotine metara zapadno od Majsana, na dubini od 40 metara, pronađeni su primjerci čitavih amfora. Zanimljivo je da su svi ovi nalazi usamljeni i da se nađeni predmeti međusobno razlikuju. Kako ih onda smisleno povezati? Ali kako objasniti ovo: neke amfore, koje su izvađene i iz njih uklonjen pijesak, na površini mora se održavaju u stabilnoj ravnoteži tj. plivaju! Kako su potonule? Da li su bile povučene na dno sa čitavim brodskim teretom? Da li su bačene pojedinačno s broda koji je ovuda plovio? Međutim, tko bi bacio čitavu, neoštećenu posudu? I prazna amfora, kako god bačena, ostala bi na površini mora sve dok je valovi ne bi razbili o najbliže kopno. Možda su bačene amfore s pokvarenom robom, mesom ili ribom, pa ih je sadržaj povukao na dno. Na osnovi neposrednog zapažanja jedno se sigurno može ustanoviti: na morskom dnu postoje razbacani pojedinačni nalazi neoštećenih glinenih posuda, ali svi se međusobno razlikuju po obliku. Pronađu se ponekad dvije amfore, potpune jednake kako po obliku tako i po materijalu, ali na međusobnoj udaljenosti od nekoliko morskih milja. Ako nisu čvrsto ukopani u pijesku ili u hridinastom dnu, okrugli predmeti neprekidno mijenjaju svoj položaj. Na jugozapadnoj strani Majsana, na dubini od 36 metara, nađena je jedna teška rimska amfora od oko 70 litara. Izvađena je iz pijeska i postavljena na ravno stjenovito dno da bismo je izmjerili i snimili. Već popodne istog dana, gonjena jakom strujom sa zapada, amfora je nestala i nije se više mogla pronaći u krugu od dvjesta metara. Na drugom mjestu, koje je desetak puta pretraženo i ocijenjeno kao prazno, pojavljuju se odjednom novi predmeti.

Neoštećene amfore pronađene su još kod Orebića, na dubini od nekoliko metara, kod Velikog otoka Kneža na 34 i 38 metara, kod Račišća na 18 metara, kod otočića V. Stupa na 45 metara, kod rta sv. Ivan, kod rta Osičac, kod uvale Mala Duba, kod uvale Rasohatica na južnoj strani otoka Korčule i na drugim mjestima. Pola milje zapadno od grada Korčule nalazi se podvodni greben zvan Crna Seka. Tu je 1963. godine na dubini od 36 metara izvađen u mreži glineni ćup s jednom ručicom visokom 26 cm. Bio je ispunjen pijeskom, školjkama i komadima slomljenog glinenog posuđa. Potanjim pregledom dna nije međutim ništa više pronađeno. Na 500 metara udaljenosti od otočića Mulića, u smjeru NW, pronađen je na dubini od 47 metara drugi ćup, neznatno oštećen. I ovo je bio samo usamljen primjerak. Južno od tra Osičac nalaze se tragovi amfora i posuđa do dubine od preko 60 metara. Južno i jugozapadno od Perne, na Pelješcu, oko 300 metara od obale, na dubini između 30 i 40 metara opaženo je nekoliko neznatno oštećenih rimskih amfora. Na strani otoka Korčule najviše tragova nalazi se sjeverno od Velikog otoka Kneža i rta Kneža. Razbacani komadi amfora susreću se ovdje na velikom prostoru, počevši od desetak metara dubine do sredine kanala. Nabrajanje svega što je na dnu viđeno odvelo bi nas predaleko.

Treba, međutim, svakako spomenuti neke pojedinosti o nalazištu rimskog posuđa kod rta sv. Ivan, zapadno od Vignja, na mjestu »Pod galiju«. Ovo nalazište i njegova pozicija gotovo su svima poznati. Na dnu se nalazi potopljeni brod koji je prevozio posuđe. Ostaci leže na dubini između 22 i 26 metara. Smatra se da su brod (galiju) otkrili ronioci-spužvari prije desetak godina. Međutim, ovo je nalazište otkriveno još 1935. godine. Tom prilikom spužvari su s broda izvadili samo olovno sidro, smatrajući da je to jedini

vrijedni predmet. Zatim je nalazište palo u zaborav, a da li je odmah poslije rata bilo posjećeno ne može se sa sigurnošću ustanoviti. Izgleda da olovno sidro koje se čuva u Gradskom muzeju u Korčuli, a nađeno je 1958. između Kneže i pelješke obale[3] potječe s ove galije. Pošto su uhvaćeni brodovi krcati izvađenim predmetima, čitav slučaj dobio je velik publicitet i nalazište je postalo poznato svima. Lijepa zbirka izvađenih predmeta nalazi se izložena u Opatskoj riznici u Korčuli. Bilo je više pokušaja da se nalazište istraži i mnogi su predmeti izvađeni. Među prvima ronili su tu članovi kluba »Mornar« iz Splita, zatim pripadnici mornarice, strani i domaći ronioci, profesionalni ronioci spužava, razne ovlaštene i neovlaštene institucije. Predmeti se vade i dalje i završavaju svoj put u privatnim zbirkama u zemlji i izvan nje. Neprekidno se povećava debeli sloj krhotina iznad nalazišta, koje izgleda neiscrpno. Prema nekim procjenama brodski teret imao je oko 1000 primjeraka posuda. Usuđujem se primijetiti da je ova procjena netočna. Prema onome što je ostalo na morskom dnu prosječno se u jednom kubičnom metru nalazi složeno 80 do 100 različitih neoštećenih predmeta. Vidljivi dio nalazišta ima približno oblik pravokutnika, širine oko 7 metara i duljine oko 12 metara. Kada se nalazište promatra izgleda da je pramac broda okrenut prema obali, a krma prema kanalu. Neka sloj tereta ima debljinu od jednog metra, izlazi jednostavnim računom da su na dnu ostala oko 84 kubična metra, što sadrži preko 8000 primjeraka raznog posuđa. Nasumce učinjena sondiranja pokazuju da je preostali sloj tereta svuda deblji od jednog metra. Prema najnovijem otkriću, nalazište se proteže dalje na sjever, prema obali, samo ga pokriva pješčano dno koje se na tom mjestu strmo spušta s obale. Znači da je duljina broda veća od 14 metara i ne može se odrediti dok se pokriveni dio tereta ne otkopa. Na osnovi toga tvrdim da broj predmeta prelazi sada već 10.000 primjeraka. Ovdje treba dodati još oko 5 do 10 tisuća predmeta koji su već izvađeni pa se dobiva približna slika o teretu što ga je brod nosio. Sve ovo vrijedi pod pretpostavkom da sloj tereta ima debljinu od samo jedan metar. Trebalo bi ustanoviti debljinu sloja na nekoliko mjesta pa prema ustanovljenom uvećati gornju brojku.

Na nekoliko mjesta pronađeni su ostaci drva, koje se u finom mulju dobro sačuvalo. Nađeni su ostaci rebara i oplate broda. U nekim drvenim dijelovima pronađeni su bakreni čavli, pravokutnog presjeka, dugi 14, 18 i više centimetara, a drvo izvađeno iz mora ima intenzivan miris borovine. Među zaista velikim brojem predmeta dosad je nađeno oko 80 predmeta različitog oblika ili veličine. Najviše ima ravnih zdjela, s ručicama ili bez njih, poklopaca, lonaca raznih veličina; u manjoj mjeri nađeni su razni vrčevi, ognjišta, roštilji za pečenje. Svi su predmeti pažljivo složeni, tako da zauzmu što manje prostora u brodu. U velikom loncu nađu se dva manja, u većoj zdjeli manja, a u njoj mali lončić. Često se u najvećem loncu nađe složeno po 6 i 7 manjih predmeta. Tanjuri, zdjele i poklopci složeni su u dugačke vodoravne redove, pa ih se može nabrojiti 10, 12 ili više na dužini od jednog metra. Gornji sloj uglavnom je oštećen i zatrpan komadima slomljenih posuda, pijeskom i kamenjem.

Prije nego zaključim o ovom svakako najznačajnijem nalazu ove vrste, ne samo u Pelješkom kanalu, nego možda na Jadranu uopće, želim istaknuti da se s ovim nalazom odnosno brodolomom dovodi s pravom u vezu urezan

[3] M. Gjivoje: Prilog topografiji arheol. nalaza na otoku Korčuli, str. 206.

crtež broda (galije) na stijeni na obali nad kojom je 1970. godine postavljen mali svjetionik. Iznad glavnog crteža zamjećuju se u gornjim uglovima prirodne ravne plohe dna manjeg prikaza lađe s 2 veslača. Nije isključeno da su sami brodolomci ili netko drugi tim crtežom htjeli nekako obilježiti na najbližoj pećini mjesto gdje je potonuo njihov trgovački brod pun puncat dragocjenog tereta. Rekao bih da su urezane crte bile oličene nekom bojom koja se s vremenom uslijed oplakivanja nešto izmijenila.

Nešto južnije, dvadesetak metara od ovog nalazišta, proteže se podvodni greben po dubini od 32 metara. Prije nekoliko godina ovaj greben bio je posut komadima amfora. Čak su među hridinama pronađene i neoštećene amfora, obujma 33 litre. Međutim, ovi su predmeti polako nestajali, tako da se danas na grebenu više ne može naći nikakav trag amfore. Nalazi amfora na ovom mjestu izgleda nemaju nikakve veze s nalazom potonule galije, jer među teretom u galiji nije nikad pronađena nijedna amfora ni njen ulomak.

Nešto istočnije od rta sv. Ivana, na dubini od 36 metara, nađena je dugačka rimska amfora s malim ručkama na uskom vratu. Još istočnije, ispod Basiljne, na dubini od 34 metara, nađeno je olovno sidro teško oko 60 kg. Položaj sidra jasno pokazuje da je zapelo za stijene prilikom potezanja s površine. Slična mala olovna sidra nađena su s južne strane rta Osičac, također na Pelješcu.

Jednako su zanimljiva željezna sidra koja se mogu naći gotovo svuda na hridinastom dnu. Sidro se sastoji od struka koje na donjem dijelu ima krakove, a na gornjem sidreno oko. Na krajevima krakova nalaze se lopate sa zašiljenim pandžama. Na gornjem dijelu struka, malo ispod sidrenog oka, nataknuta je kod mlađih sidara okovana drvena sidrena gredica, koja je radi lakšeg ukopavanja sidra stajala okomito na ravninu skoba, a sidro se obaralo konopom.[4]) Takva su sidra bila vrlo dobra jer su se sigurno ukopavala i vrlo dobro držala. Međutim, početkom XIX. stoljeća sidra su bila tako velika da je gredica postala golem okovani balvan, nepogodan za smještaj sidra na brodu. Da se sidro učini prikladnijim, W. Rodger je 1846. izradio sidro koje je umjesto drvene imalo željeznu motku, a A. Porter je motku učinio pomičnom (taj tip zadržao se pod imenom admiralsko sidro).

U Pelješkom kanalu nalazimo nekoliko tipova starih željeznih sidara, a svi tipovi podjednako su zastupljeni. Na rtu sv. Nikole, oko 150 m udaljeno od istočnog zida Vankinog muzeja, nalazi se na dubini od 30 do 36 metara dosada najveće groblje srednjo- i novovjekovnih sidara u našem kanalu, a možda i na Jadranu. Na tom mjestu uzdiže se na kamenitom dnu visok greben, ispresijecan brojnim i dubokim procjepima. Od davnine je morsko dno na rtu sv. Nikole bilo poznato korčulanskim ribarima kao negostoljubivo i »zadljivo«. Na dnu preko grebena vise ostaci pokidanih mreža, parangala i konopa, a s dna uzdižu se prema površini strukovi vitkih sidara. Sva sidra očigledno su zapela za dno i nisu se više mogla izvaditi. Otprilike sva su sidra jednako velika: između 5 i 6 metara. Imaju dva kraka s prikovanim trokutastim lopatama, a na gornjem kraju imaju veliku okruglu kariku. Tragova konopa ili lanaca nema. Na dnu se nalazi oko 20 sidara, od kojih su dva izvađena 1969. godine (jedno se nalazi u privatnoj zbirci Kapor u Korčuli, a slično je onom nađenom kod Gnalića u Pašmanskom kanalu, koji nalaz

[4] Za ovaj opis poslužio sam se Pomorskom enciklopedijom i knjigom Petra Mardešića »Pomorstvo«, I dio (Brod), Zagreb 1944.

arheolozi datiraju između 1582. i 1610. godine). Prema načinu izrade i materijalu od kojeg su napravljena, ova sidra stara su najmanje 200 do 500 godina. Izrađena su kovanjem na primitivan način od lošeg željeza koje je u sebi imalo puno uključina i nečistoća. Vrlo je vjerojatno ovo željezo proisteklo iz starog tipa peći za željezo, tzv. pudlovke, koja se ne upotrebljava već 300 godina. Kovanjem su se uključine u željezu razvukle u slojeve, a djelovanjem soli otopljenih u moru onečišćeni slojevi bili su jako nagrizeni. Na svim sidrima vide se jako izraženi slojevi, čega nema u novijih sidara iz XIX. i XX stoljeća, kakva se također nalaze u našem kanalu. U to se doba željezo već dobivalo iz visoke peći koja daje čistiji materijal, bez uključina i nečistoća.

Bilo je primjedbi sa strane da su sidra kod rta sv. Nikole vjerovatno pripadala istom brodu koji ih je jednostavno pobacao u more. Ta je mogućnost isključena, jer su sva sidra zakvačena za dno, a nalaze se u položaju koji odaje da ih je posada broda pokušala svim naporima izvaditi. Neka sidra koja su zapela krakom za stijenu imaju savijen krak uslijed snažnog potezanja s površine. Druga imaju istegnutu kariku za koju je bio vezan konop tako da je karika poprimila ovalni oblik. Jedno se sidro na nesreću mornara spustilo niz strmu stijenu i do pola uvuklo u vodoravan procjep. Kad su ga pokušali izvući, uslijed silnog potezanja svinuo se struk sidra koje na tom mjestu ima 14 cm u promjeru.

Veliki broj sidara na ovom mjestu navodi nas na zaključak da je tu bilo sidrište većih drvenih brodova. Oni su mogli čekati na slobodno mjesto radi iskrcavanja robe. Ovu pretpostavku potvrđuje i stup za privezivanje brodova koji se nalazi na obali, a izrađen je tako da je prirodna stijena zaobljena klesanjem. Ako promatramo najstarije gravire i litografije grada Korčule,[5] primjećujemo gotovo na svakoj u luci ili u kanalu usidreno ili na prolazu nekoliko brodova na jedra raznog tipa, a to nas upućuje na zaključak da su ti brodovi obarali sidro i na drugim mjestima u kanalu. Međutim, dno je bilo pjeskovito i sidro nije zaglavilo na dnu. Kod rta sv. Nikole među spomenutim velikim sidrima nalazi se i desetak manjih sa četiri kraka. Ova su sidra duga oko 2 do 3 metra, naoko su veoma stara, a neka su se već raspala i leže prelomljena na dnu. Nijedno nema kariku za vezivanje konopa; izgleda da se konop vezao izravno za sidreno oko, tj. za struk sidra.

Slična sidra sa četiri kraka nalaze se svuda na hridinastom dnu u kanalu. Nekoliko ovakvih sidara nalazi se kod pličine Lucifer, 170 metara u smjeru NE, na dubini od 40 metara. Prekrivena su debelim slojem školjaka i vapnenca. Kada sam pokušao nožem odstraniti kameni sloj kojim je sidro obavijeno, na moje veliko iznenađenje iz otvorene župljine pojavila se samo gusta crna tekućina. Od željeza nije bilo ni traga. Ostala je samo šupljina u vapnenom omotaču, a sidro je davno istrunulo. Gotovo sva sidra sa četiri kraka koja susrećemo na dnu potpuno su se raspala, pa možemo zaključiti da su veoma stara. Nalazimo ih na Pelješcu kod rta Osičac, ispod Basiljne, zapadno od Vignja, na Korčuli istočno od Velikog otoka Kneža, na južnoj i zapadnoj strani Majsana, na istočnoj strani Velike Sestrice, sjevernoj strani Badije, pa i sredinom kanala.

Na jugozapadnoj strani Majsana na dubini od 34 metara nalazi se desetak željeznih sidara. Neka su po obliku i veličini slična onima kod rta sv.

[5] M. Gjivoje: »Otok Korčula«, II izd. str. 178 i 181.

Nikole, a jedno po svojoj veličini nadilazi sve. Visoko je oko 7 metara, a na vrhu ima okruglu sidrenu kariku koja je tako velika da se svaki ronilac može bez teškoća provući kroz nju. Stoji u kosom položaju, a jedan je krak uvučen pod stijenu. I na ovom sidru poznaju se slojevi u materijalu, što je zajedničko za sva sidra s dva kraka.

Da zaključimo o sidrima. Sidra koja su se kao sastavni dio svakog starog broda sačuvala na morskom dnu, na sidrištu, na nesreću brodovlasnika a sreću današnjih podvodnih istraživača i nauke, pripadala su ilirskim liburnama, grčkim i rimskim galijama, mletačkim navama i vascellima, dubrovačkim karakama, korčulanskim i pelješkim barkama, barkasima, marcilianama, jedrenjacima i škunama, brikima i trabakulama. **Ona su stoga dragocjen dokazni materijal naše slavne pomorske prošlosti i vrijedno bi bilo u nas urediti čak poseban odjel Pomorskog muzeja u nekom od naših poznatih pomorskih centara, u kojem bi bili izloženi razni tipovi sidra, od najstarijeg vremena do danas.** A k tome bi poneko sidro moralo biti neminovni eksponat svakog našeg pomorskog muzeja.

Postavlja se pitanje da li se u Pelješkom kanalu odigrala u prošlosti kakva pomorska bitka, od koje bismo tragove mogli naći na morskom dnu? Prva poznata bitka u vodama Korčule odigrala se u I. stoljeću između Rimljana na čelu s Oktavijanom i Ilira Korčule, Lastova, Mljeta i Pelješca, ali u Lastovskom kanalu;[6] druga godine 1254. između Korčulana i mletačkog kneza Marsilija Zorzi negdje kod grada Korčule;[7] treća 17. rujna 1298. godine u teritorijalnim vodama Korčule (dakle izvan ovog kanala) između đenovske flote i mletačke; četvrta godine 1483. kad su Korčulani osujetili prepad napuljskog kralja Ferdinanda Aragonskog. Međutim, za nas je najzanimljivija ona od 15. kolovoza 1571. godine kad su Korčulani odbili napad turskih gusara, jer nam se sačuvao opis Antuna Rozanovića koji nam govori čak o pojedinostima. Iz tog opisa saznajemo da se borba vodila u neposrednoj blizini grada Korčule, iz kojeg su Korčulani tukli neprijatelja puškama, kopljima, strijelama i s osam topova sa žvalom za zrno od 12 librica, a zatim i drugim topovima od kojih jedan veliki (»Papin top«) koji je izbacivao kugle od 30 librica.[8] Više je nego sigurno da se u pješčanom dnu kanala na domaku grada Korčule kriju stare topovske kugle koje su promašile Uluz-Alijeve galije. Međutim, njihovo pronalaženje i vađenje zahtijeva velike napore ronioca i prikladna tehnička pomagala. Svakako kugle i drugo oružje koje počiva u morskim dubinama bili bi dragocjeni i atraktivni eksponati naših zbirka.

Završavajući ovaj prikaz, ne mogu a da ne zaključim jednom primjedbom. **Više od svake vike na podmorske gusare koristilo bi našoj zajednici doista organizirano istraživanje i vađenje s morskog dna predmeta velike kulturno-povijesne vrijednosti (a ne samo pričanje kako je to potrebno i kako tome treba pristupiti).** Imamo čak i klubove za podvodne aktivnosti (npr. u Korčuli klub »Majsan«, osnovan početkom 1971. godine), imamo zavode koji se brinu oko toga, samo gotovo se ništa konkretno još nije poduzelo.

---

[6] Ibidem, str. 44.

[7] Vinko Foretić: »Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420.«, Zagreb 1940, str. 42.

[8] Antun Ružić: »Povijest Korčulanske pobjede proti Uluz-Aliji Algjerskome polukralju. Preveo iz latinskoga P. F. U Dubrovniku 1871, str. 21—22; A. R.: »Obrana Korčule«, Prijevod korčulanskog opata Iva Matijace, Korčula 1971, str. 18.

OPASKA UREDNIKA: Žalimo što nismo, iz tehničkih razloga i zbog pomanjkanja sredstava, bili u mogućnosti uz ovaj članak objaviti i veliku arheološku kartu morskog dna Pelješkog kanala.

Prilog zaštiti kulturne baštine na području korčulanske općine

CVITO FISKOVIĆ (Split)

O kulturno-povijesnom značenju i likovnoj vrijednosti korčulanskih i peljeških spomenika, koji se nalaze na današnjem području korčulanske općine, pisao sam, počevši od 1932. godine nekoliko puta. Istražujući arhivske spise i proučavajući spomenike, iznio sam i dokumente o značajnom radu korčulanskih majstora. Pri tome sam se najviše osvrtao na likovna ostvarenja u samom gradu Korčuli. Nedavno sam u izdanju Ekonomskog Instituta u Splitu objavio radnju **»Likovni i urbanistički spomenici općine Korčule i njihova zaštita«**, ali su se u njoj potkrale brojne šapirografske greške, budući da je šapirografirana bez moga znanja. Na moj izričiti zahtjev dodan je popis ispravaka, ali i zbog toga, a i malog broja šapirografiranih primjeraka smatrao sam da je potrebito da se odazovem pozivu neumornog urednika ovog Zbornika, te da je proširenu i ispravljenu ovdje objavim bez onog dijela u kojemu se raspravljalo o spomenicima grada Korčule. Činim to jer je opravdana i potrebita namjera ovog zbornika da prikaže kulturnu baštinu, spomenike i pitanja njihove zaštite svih manjih mjesta i sela korčulanske općine. Obilazeći ta mjesta i boraveći u njima, primijetio sam, kao i Viniko Foretić i Maninko Gjivoje, s kojima sam često o tome razgovarao, da se u mjestima na otoku Korčuli i na susjednoj obali mog Pelješca sve više širi zanimanje za povijesnu i likovnu baštinu i njeno uklapanje u kulturni život sadašnjice, pa stoga objavljujem ove bilješke. Očito je da ne obuhvatam sva pitanja, koja su uz rješenje tih mnogostrukih i dugotrajnih zadataka povezana, već ih ovim želim samo djelomično potaknuti.

Krajnje je vrijeme da se ta kulturna baština spasi i da se njena zaštita i njeno proučavanje pojača i pravilno usmjeri. To je, a ne nabrajanje svih spomenika u tim mjestima, bio cilj ovog pisanja. Da bude preglednije, pišem posebno o svakom mjestu.

LUMBARDA

Najznačajniji je spomenik ovog pitomog sela kameni grčki natpis iz IV stoljeća prije n. e. o osnivanju naselja i podjeli zemljišta u ovoj isejskoj koloniji. Natpis se od prošlog stoljeća nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Trebalo bi u Domu kulture izložiti bar

Sjeverni ugao rimske vile u Lumbardi nedavno oštećen prilikom proširenja ceste

njegov sadreni odljev da podsjeća kako su stari Grci izabrali ovaj prikladni i plodni kraj, nedaleko od ulaza u Ilirik preko ušća i doline Neretve, te ovdje osnovali svoju koloniju. Bilo bi dobro izložiti i kopije grčke keramike nađene u ovom selu arkadijskog krajolika i ustrajnih ribara i vinogradara.

Sred polja su ruševine rimske vile rustike, uređenog poljskog imanja pravilnog tlorisa i zida zidanog u tzv. »opus reticulatum«. Iako su davno poznate, nisu još stručno istražene, dapače njihov je sjeverni zid oštećen pri nedavnom proširenju ceste. Bilo bi potrebito stoga izvršiti istraživanja i konzervirati u čitavom opsegu ovaj spomenik koji bi sred lijepog i prostranog polja bio vrednovan u svom predstavljanju.

U Lumbardi postoji i nekoliko renesansnih ljetnikovaca u kojima su u XVI —XVIII stoljeću korčulanski plemići ljetovali, nadzirali svoja imanja i s njih pobirali plodove. Svojim dvorištima i kulama svjedoče da je na Korčuli bila razvijena renesansno-barokna ladanjska kultura, pa bi ih trebalo obnoviti poput ona dva Nobilova, zadržavši im cjelinu i pojedinosti.

Srednjovjekovne i kasnije crkvice obnovljene su ali treba pažljivije istražiti njihove ranije stilske oznake. Najslikovitije je smještena ona sv. Križa pod kojom su ostaci neke starije ruševine. Potrebno je popraviti gotičku crkvu sv. Petra i slike u crkvi sv. Bartula.

U obitelji kipara Frana Kršinića je zbirka njegovih djela, ponajviše odljeva u bronzi. Tu bi zbirku trebalo urediti i njome prikazati djelovanje ovog umjetnika s odljevima i izvornim djelima. To zaslužuje i djelo tragično stradalog kipara Iva Lozice u njegovoj rodnoj kući. Privlačna je i klesarska radionica samoukog kipara Ivana Jurjevića-Kneza.

VRNIK

Stare slikovite kamenolome s radionicama klesara trebalo bi sačuvati, a ujedno ispitati navodne »rimske« tragove u njima, jednako kao i one na otočiću Sutvari o kojima je pisao M. Gjivoje.

ŽRNOVO

Uz mjesto se nalazi nekoliko pretpovijesnih ilirskih gomila koje su branile kao utvrde plodnu dolinu te zaslužuju da budu istražene. Arheološka istraživanja bi trebalo izvršiti i kraj grobišne crkvice sv. Vida uz koju je nađen predromanički pleter iz XI stoljeća, inače vrlo rijedak na otoku, to više, što se crkvica spominje početkom XIII stoljeća. Žrnovski pleterni ulomak, skupa s dva starija, od kojih sam jedan našao u samom gradu a drugi na Majsanu, potiču na traganje za predromanikom na ovom otoku i na susjednom pelješkom kraju, osobito nakon otkrića predromaničkih crkvica na Majsanu i u Zablaću kraj Blata.

Župna crkva sv. Martina, koja svojim imenom sjeća na naše ranosrednjovjekovne veze s karlovinškom Francuskom, svojim položajem, starim stablima, vidikom i trgom oblikuje posebni ambijent koji se ne bi smio nagrđivati

Predromanički pleter iz XI. stoljeća (Žrnovo)

novogradnjama. U toj crkvi, koja se ističe slikovitim zvonikom, čuva se reljefno obrađeni pozlaćeni kasnogotički ophodni križ, rad domaćeg zlatarstva iz početka XVI stoljeća, jedno od najdragocjenijih djela starog zlatarstva na Korčuli.

Slikovitu okolinu crkve sv. Roka u Postrani kraj starih kostila vrijedi također čuvati od nagrđivanja, to više što se na tom vidikovcu igra narodna igra »Moštra« u kojoj se odavna sjekla glava volu. Iz splitskih arhivskih spisa XVIII st. doznajem da se taj običaj ki-

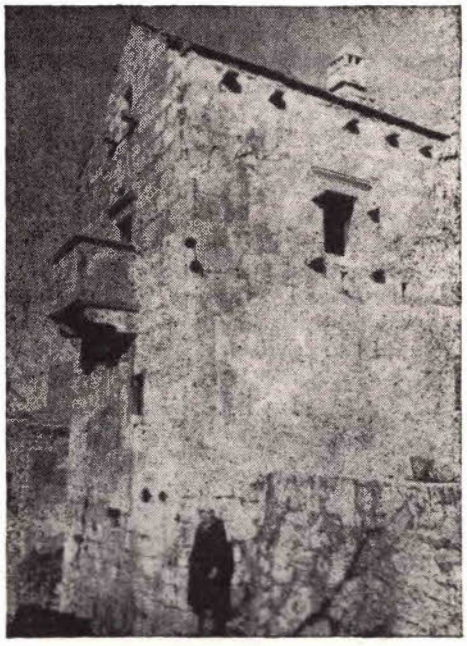
danja glave volu ponavljao svakog tustog četvrtka i u Splitu. Priređivao ga je carinik mesarnice, a bio je dužan na svećanost pozvati gradskog kneza i suce. Trogirski povjesnik Pavao Andreis piše u povijesti svog zavičaja, napisanoj u XVII stoljeću, da su i Trogirani tog dana svake godine, svečano pred Gospinom crkvicom na morskoj obali, sjekli glavu volu, u znak sjećanja pobjede nad Splićanima. Čini se, dakle, da je taj običaj bio uobičajen u XVII—XVIII stoljeću u Dalmatinskoj Hrvatskoj prema sličnom starijem takvom običaju na tusti četvrtak u Mlecima, pa sam stoga ovim podacima htio upotpuniti njegovu raširenost o kojoj je pisao I. Ivančan u svojoj vrsnoj knjizi, ne spominjući obredno ubijanje vola u Splitu i Trogiru.

Mala crkvica sv. Mihovila, s očitim tragovima gotičkog sloga, zahtijeva također njegu. U njoj je grob onog Jakova Baničevića mlađeg koji je napustio dvorove Karla V, milanskih Sforza i Rim, povukavši se na svoj rodni otok, zbog čega ga je splitski barokni pjesnik Jerolim Kavanjin, zaljubljen i sam u zavičajnu sredinu, osobito cijenio i opjevao u osmom pjevanju svog dugog spjeva:

... Jakov Bnicio,
pun poštenja i darovnih
er potajnik bi petoga
Karla cara uzvišenoga.
Pak se ukloni i hti umrieti,
u Žarnovi selu malu,
odikle izide čovik svieti;
nu dostoji veću hvalu,
kad se od dvora oslobodi,

Traženje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture da se ne sruši Gospina crkva sred Žrnova, zbog njenih jednostavnih i usklađenih baroknih oblika, crkvena je uprava uvažila pa već prije rata započete zidove nove crkve treba premjestiti na drugo mjesto koje će se predvidjeti za gradnju nove crkve.

U Postrani je potrebito popraviti nekoliko starinskih obiteljskih kaštela, koji su branili selo, osobito Didovićev i Curaćev, te nekoliko tipičnih kuća s dvorištima. Iako to nisu prvorazredni spomenici ni po likovnoj obradi ni po značenju, ipak bi ih zbog njihove mjesne važnosti trebalo uzdržavati. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu nastoji stoga već dulje vremena dokazati Fondu za unapređenje kulturne djelatnosti u Hrvatskoj da

Didovićev kaštel u Postrani

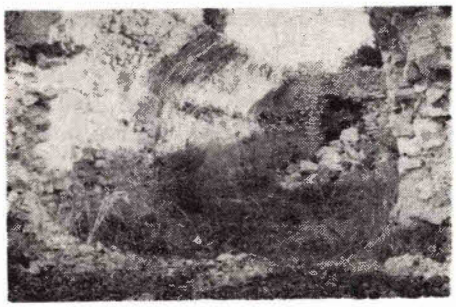
takvi i slični spomenici, iako ne spadaju u prvu vrstu, koja prema odluci i nahođenju Fonda dobiva sredstva za popravak, ipak imaju svoje značenje i da se toj potrebi ne treba oglušiti ako općina ili pojedinac žele sudjelovati u svotama koje država doznačuje obnovi i popravku kulturne, spomeničke baštine.

Među ovim starim žrnovskim kućama je rodna kuća istaknutog diplomate i ličnosti poznate u političkim i kulturnim evropskim zbivanjima prve polovice XVI stoljeća Jakova Baničevića starijeg i književnika Petra Šegedina, koji je u svom najboljem djelu, romanu

»Djeca božja«, i u nekim novelama opisao zavičaj. Nekima bi trebalo zadržati i krov od kamenih ploča, iako je danas to veoma teško, jer nitko više ne želi opterećivati svoje kućne zidove tom težinom. Nestaju čak i krovovi slikovitih kupa »kanalica« koje nadomještaju plitki »francuski« crijepovi, ne usklađujući se s kamenim čvrstim zidovima.

Sve su to pojedinosti koje je danas, u suvremenoj obnovi starih sela, teško zadržati i obnavljati te nam suvremeni život krnji sljubljene, izvorne ruralne sklopove, ljepe i slikovite u svom izgledu, vješto riješene u svojim odnosima prema čovjeku i krajoliku, i to ne samo na Korčuli i Pelješcu već na čitavoj obali i po Dalmatinskoj zagori.

Starinski namještaj, oprema stanova, nošnja, stari alat i predmeti kućne, poljoprivredne i ribarske opreme još više nestaju pred najnovijim ukusom i unošenjem novih savršenijih predmeta svakidašnje uporabe. Gase se stara ognjišta, ruše se dimnjaci, pregrađuju dvorišta, kuće i njihova pročelja, nestaju štale i smanjuju se konobe, a time nestaje i slikovitost sela.

Rimska ruševina u Žrnovskoj Banji (Snimci: M. Gjivoje)

U žrnovskoj »Bratskoj slozi« trebalo bi okupiti odijela i mačeve tzv. skiavone iz XVII stoljeća folklorne igre »Moštre«. Njihove čelične oštrice imaju tvorničke znakove tvornica iz Nassau-a i Solingena iz XVII—XVIII stoljeća.

Posebnu pažnju treba obratiti rimskoj ruševini u **Žrnovskoj Banji** koja još nije arheološki ispitana, a već se oko nje grade ladanjske kuće, koje bi valjalo prostorno planski rasporediti. Vjerojatno je ta ruševina, koja je skoro nepoznata u našoj arheologiji, cisterna koja podsjeća na onu podno sela Mrdakovice kraj Vodica o kojoj piše Krsto Stošić u svojoj knjizi »Sela Šibenskog kotara«.

PUPNAT

Okolo sela nalazi se nekoliko pretpovijesnih gomila koje treba istražiti. Pored župske crkve, djela domaćih majstora, treba konzervirati grobišnu kapelu sv. Jurja sagrađenu u gotičkom stilu u XIV st. na slikovitom brežuljku po srednjovjekovnom običaju. Nadogradnja zvonika župske crkve uspjela je i pokazuje kako se stare građevne zamisli dadu usavršiti.

RAČIŠĆE

Pažnju zaslužuju kasnobarokna župska crkva s ložom i dva spomenika, jedan borcima palim u narodno-oslobodilačkom ratu, rad kipara P. Palavičinija, i drugi prvoborcu T. Matiću, ali trebalo bi, pri pregradnjama, zadržati i slikovitost luke, oko koje se usklađenim stepenovanjem okupilo naselje.

ČARA

Najistaknutiji je spomenik u ovom selu kaštel korčulanske plemićke obitelji Španića iz 1674. Svojim ugaonim stražarnicama podsjeća na senjsku tvrđavu. Nagrđen je poslijeratnim izmjenama, rušenjem dviju ugaonih stražarnica i njihovim lošim oponašanjem u cementu, nadogradnjom uz kulu i rastvaranjem prozora, pa mu treba vratiti izvorno stanje, to više što se ističe na povišenom položaju iznad glavne ceste i sela svojim oblikom, kiparski ukrašenim grbom i natpisom da je to zdanje »sloge i mira«.

U župskoj crkvi treba što prije popraviti oštećenu i potamnjelu sliku mletačkog renesansnog slikara Leandra Bassana iz XVI st. da bi odlike njegova kista, žarke suprotnosti svjetla i sjene došle do izražaja, osobito što nam

ta slika svjedoči kako su i zabitna sela prihvaćala djela darovitih mletačkih manirističkih slikara. U crkvi Gospe Čarskog polja, koja se spominje u XIV st. ali je pregrađena u XVII i XVIII stoljeću u baroknom stilu, nalaze se engleski alabastarski reljefi nothingenske radione iz XV stoljeća s tragovima izvorne polihronije, koje treba osobito čuvati od mogućeg »čišćenja« jer predstavlja rijetkost u našim krajevima.

Ljetnikovac s perivojem, dvorištem i terasama, koji je pripadao obitelji Kapor, a prikazuje ladanjsko gospodarstvo u prošlom stoljeću, jednako kao i crkvicu sv. Ivana, srušenu nakon rata, trebalo bi obnoviti kao spomen na ovu obitelj sabirača starina i erudita, koju je posjetio i Ljudevit Gaj, jer je u ono teško doba buđenja hrvatske svijesti u Dalmaciji pristajala uz narodni preporod.

ZAVALATICA

U uskoj uvali nanizalo se nekoliko ljetnikovaca i gospodarskih kuća korčulanskih plemića iz XVI—XVIII stoljeća. Nažalost, svi su nagrđeni predgradnjama, koje bi trebalo postepeno ispravljati i sprečavati nove koje će se zidati radi privlačnosti ove mirne luke. Valjalo bi sačuvati pojedine građevne ulomke, grbove, a osobito rijetki natpis na kamenu iz XVI stoljeća s hrvatskim stihovima:

YAZIKOV TAMNIH SLAST // YEST GRADIT ZASTAVV
ZA POTARI MNOZIM CAST // IME STAN I GLAVV
ZATO NE VIRVY GLAS // KI TI NOSI TRECHI
NI PRIYA RICI ZGLAS // NEG MISLI SCA CH RECHI

Našao sam ga u jesen 1968 godine u konobi starih Baničevića i nadam se da će ga potomci tog drevnog roda uzidati na dolično i vidljivo mjesto, jer spada među vrednije dokaze vrednovanja hrvatskog jezika u XVI stoljeću, kada su naša slova, usljed prevage latinštine a i službenog talijanskog jezika, bila rijetko uklesavana u kamen. Tako bi se u Zavalatici, čije su kuće u posljednje vrijeme nagrdili i s njih otucali reljefne grbove, sačuvao ovaj dragocjeni spomenik našeg starog pjesništva.

Ali, to je bar lako sačuvati! Teže će, nažalost, biti zadržati minijaturni urbanistički red i uskladiti ga s nametljivim novogradnjama, koje u svakom korčulanskom selu remete stare skladne cjeline.

SMOKVICA

Kao i u Čari, stara župska crkva srušena je te 1920. godine podignuta nova u neoromanici, koja se ističe među zgradama sagrađenim u povijesnim neostilovima na otoku. Pred crkvom je ostala stara loža, koja ne bi trebala doživjeti sudbinu župske crkve.

U okolici Čare i Smokvice treba ispitati crkvice i ruševine onih crkvica koje se spominju u XIV st. da im se utvrdi slog i vrijeme gradnje. Time bi se bolje upoznalo srednjovjekovno graditeljstvo, čiji su oblici morali biti raznoliko razvijeni u ovom plodnom kraju.

Pregrađene ladanjske kuće plemićkih obitelji Giunija i Arnerija, na kojima su natpis i grb, treba ispitati i konzervirati im bar neke starije dijelove, jer one, jednako kao i ostali ljetnikovci korčulanskih plemića od Lumbarde do Vele Luke, doprinose poznavanju zemljišnog stanja, poljoprivrednih odnosa i ladanjske kulture na otoku u prošlim stoljećima.

Zaslužuje pažnju i Duhovićev spomenik palom borcu Jerku Tomašiću, ne samo po svom značenju već i istančanosti tog mladog kipara koji se rodio u Žrnovu, selu starih kamenara.

PRAPRATNA

U zelenom bukoličnom zatišju, uza skrovito polje, ostale su gospodarske kuće korčulanskih plemića, vlasnika ovih vinograda i maslinika, putem kojih prodire stilsko graditeljstvo pojednostavnjenim i rustičnim oblicima u XVI—XVIII stoljeću u zabitne, ali plodne predjele, kao što je skrovita Prapratna. Na jednoj je jednokatnici grb Mlečanina Delfina za kojeg se preudala udovica književnika Petra Kanavelića. Po gr-

bu se može zaključiti da je ovo bila gospodarska kuća na pjesnikovu imanju koje on spominje u svojoj oporuci. Prema tome, ovo jednostavno zdanje s mlinicom i obližnjom kapelom sv. Izidora i Ane dobiva kulturno-povijesno značenje, vezujući staru hrvatsku književnost i ovdje, kao i na mnogim mjestima, sa selom.

BLATO

Potrebno je snimiti i ispitati pretpovijesne gomile na brežuljcima i položaj kraj Sv. Martina, na kojem je nađena pretpovijesna keramika, rimske ruševine i tragovi antičkih ulomaka nađenih kraj Potirne i uz gotičku crkvu sv. Marije u Velom polju, pod kojom je otkriven starinski pavimentum, a 1967. našao sam kraj nje ulomke rimskih amfora, tegula i komad pitosa s natpisom ... IVSIO ... Treba proučiti i starije crkve sv. Jerolima s lijepim gotičkim pročeljem usred Blata, sv. Križa na starom groblju, sv. Martina u Krtinji, sv. Mihovila, sv. Antuna u Lovu i ostale crkvice u okolici Blata koje se spominju u XIV i XV stoljeću, pa još jasnije dokazati da su ovo plodno polje i luka Potirna bili naseljeni u antici i u srednjem vijeku. Tim bi se zaokružila slika starijih razdoblja koju ovo najveće naselje na otoku i plodno polje iziskuju.

Blato pokazuje najljepše urbanističko rješenje od svih korčulanskih naselja. Okupljeno je oko središnjeg uzdignutog i popločanog trga. Na njemu se dižu župska crkva, zvonik i loža. Sa zvonika se širi pogled na kuće stepenasto poredane po okolnim brežuljcima, čiji se pločasti krovovi još bijele, pojačavajući slikovitost ambijenta. Iako sve strane ovog prostranog trga nisu uravnotežene, jer mu je sjeverna niža, ipak njegov prostor djeluje usklađeno. Nažalost, bijelo okrečeni kameni krovovi na okolnim padinama, građeni zbog obrane od bure, i uslijed nestašice crijepova u našim primorskim mjestima još u srednjem vijeku, sve se više zamjenjuju bezizraznim krovovima pokrivenim plitkim »francuskim« kupama, pa i Blato, poput mnogih naših sela, gubi izraz svoje cjelovite i jedinstvene povezanosti s kamenim tlom bregova koji mu oživljuje slikovitost.

Trobrodna renesansna barokna župska crkva i njen vitki zvonik, čija je izrazitost povećana zasebnom od crkve odijeljenom gradnjom, pokazuju oznake domaćeg korčulanskog graditeljstva u vještom spajanju romaničkih, gotičkih i renesansnih predaja s umjerenim barokom. Upravo ti ostaci jedrijih i čvršćih umjetničkih slogova usklađeni s novim shvaćanjima spasavaju barokni slog ovdje kao i u ostaloj Dalmatinskoj Hrvatskoj od raspada, dajući mu nove pobude mjesnih, pokrajinskih oznaka.

Razmjernu velebnost crkve i zvonika povećava stepenište koje im okružuje bočne i pročeljne zidove na trgu kao čvrsta podloga. Iako je u cjelini usklađena, crkva u obradi svojih pojedinosti, osobito u malim kipovima zabata, pokazuje opadanje građevinskog i klesarskog zanata, jednako kao i u neusklađenim omjerima svoje unutrašnjosti. Te nespretnosti XVII stoljeća nastojali su ukloniti nedavno uzdizanjem poprečnog svoda sred glavne lađe i produljenjem pobočnih lađa nakon rata, ali se nesklad neznatno popravio. Šire i ljepše rješenje pokazuje, bar u svojoj unutrašnjosti, barokna kapela sv. Vičence, koju je zidao u XVIII st. graditelj Brutapelle. Čini se da se ugledao u Nikolu Firentinca, koji je u svojoj trogirskoj kapeli također pojednostavnio vanjštinu, prekritu onda okolnim kućama i iskalio se kiparski u unutrašnjosti, ali taj način suprotne obrade zidova nije izuzetan u dalmatinskom baroku. Glatku vanjštinu i raščlanjenu unutrašnjost ima npr. makarska stolna crkva, nekadašnja kapela sv. Duje u splitskoj stolnoj crkvi i obje kapele sv. Marije na Mljetu.

Tri značajnije umjetnine u župskoj crkvi zaslužuju njegu: već restaurirana slika Girolama di Santacroce na glavnom oltaru, dar predaka pjesnika Kanavelića, kasnorenesansne korne klupe i kasnobarokni izrezbareni okvir pobočnog oltara. Vrijeme je da se urede i

okupe obredne srebrne i ostale umjetnine u jednoj od prostorija uz južni crkveni brod.

Većina manjih crkvica u okolici i u mjestu ima po svom stilu spomeničko značenje, a osobito sv. Kuzma i Damjan u polju, koja, iako joj je svod uspostavljen u gotičkom stilu, ipak predstavlja jedini sačuvani spomenik predromaničkog, starohrvatskog graditeljstva, te je, prema tome, pored temelja crkvice sv. Maksima na Majsanu, najstarija srednjovjekovna dosad poznata crkvica na otoku Korčuli. Njene odlike, koje je već uočio M. Gjivoje u knjizi »Otok Korčula«, upotpunile su se novijim istraživanjem koje sam obavljao s Igorom Fiskovićem, a uz pomoć župnika Iva Protića.

Godine 1970. sniže je oko nje nasip i otkriven donji dio zidova koji su bili žbukani. S unutrašnje strane zidova otkrivene su lezene, od kojih su tri i u apsidici, tako da je crkvica, čije su lezene na vanjskim zidovima bile i prije vidljive, nakon toga poprimila jedinstven izgled u svojoj vanjštini i unutrašnjosti, i tek je svod gotički, jer je vjerojatno u XV—XVI stoljeću bio trošan obnovljen novim prelomljenim svodom. Radi otkrivanja lezena u apsidi morao sam ukloniti neizraziti rustični donji dio oltara i u njegovoj građi nađeni su ulomak oltarne pregrade s urezanim ranokršćanskim križem raširenih krakova salonitanskog tipa i profiliranom stopom pričvršćenog okruglog stupića. To je očit a i prvi dosad nađeni trag ranokršćanske bazilike V—VI stoljeća na otoku Korčuli. Time je ovaj prostorni krug između Lastova, Orebića i Majsana, gdje su ranije nađeni ranokršćanski spomenici, zaokružen i ispunjen pojavom te značajne umjetnosti u kojoj su stari Hrvati začeli svoje prvo likovno stvaranje na Jadranu. U blizini crkvice otkriveni su temelji neke vjerojatno kasnoantičke zgrade a i grobovi, od kojih neki imaju predromanički, starohrvatski oblik, sastavljen od ploča poređanih oko mrtvaca u obliku broda. Na susjednim livadama našao sam ulomak pretpovijesnog kamenog noža, rimskog žrvnja, komade rimskih opeka, amfora i kupa. Očito je, dakle, da je predromanička crkvica sv. Kuzme i Damjana sagrađena na temeljima ranijih kasnoantičkih zgrada, a na putu koji s luka jugozapadne obale otoka vodi do Blata, da, po ondašnjem vjerovanju, zabrani ulazak zaraznim bolestima u selo. I ovdje je, dakle, starohrvatsko graditeljstvo nastalo na antičkom.

Nalaz je ovog sklopa, kao i onog na Majsanu i susjednim otočićima Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku, to zanimljiviji što dosad ranokršćanski a jedva i predromanički spomenici ne bijahu poznati. Na njih se nadovezuju vremenski i zemljopisno i oni na Lastovu, kasnoantičke ruševine u Ublima i rustična predromanička crkvica sv. Luke, jednako kao i oni na Pelješcu. Tim se nalazima ovaj dio nekadašnjeg neretvanskog kraja odjednom popunio te zaokružio u spomeničku, kulturnu cjelinu, uvjetovanu plodnošću i prikladnošću kraja, a ujedno su se javile nade i pretpostavke da će se popuniti novim otkrićima za kojima se mora tragati, jer postaje sve očitije da je broj antičkih i ranokršćanskih spomenika mnogo veći nego što se dosad smatralo, pa prema tome i uvjerljivije mišljenje da su stari Hrvati brojnije naselili ta uređena mjesta i naselja na jadranskoj obali.

U Blatu se nalazi nekoliko starijih utvrđenih kuća tzv. kaštela, o kojima u ovom zborniku piše M. Gjivoje. Iako su pregrađivani, ipak pokazuju, kao i nekoliko većih kuća s dvorištima iz XVII—XIX stoljeća, blagostanje pojedinih obitelji, a poznato je da je u Blatu na svojim imanjima živjelo nekoliko korčulanskih plemića. Ističe se sklop Arneričeva kaštela s ljetnikovcem i okolnim gospodarskim zgradama iz XVIII stoljeća. Kada bi se očistilo od pregradnja, dobila bi se uvjerljiva slika jednog dobro uređenog gospodarsko-ladanjskog imanja. Dok se to ne učini, trebalo bi ga bar snimiti, jer takvi spomenici koji predočuju naša stara gospodarstva i poljoprivredu vrlo su rijetko proučavani, budući da se još ograničavamo na istraživanje crkvenog graditeljstva. Među blatskim kućama ističe se Ismaelijeva i Šemanova u klasicističkim oblicima XIX stoljeća, a mnogi grbovi i ulomci po kućama iz XVI

—XVIII stoljeća očituju da je u Blatu bilo renesansnih i baroknih kuća ljepšeg izgleda i udobnog stanovanja.

Za upoznavanje životnosti i izdržljivosti ovog nekoć naseljenog mjesta, poslužit će i zavičajni muzej koji se počeo oblikovati u središnjoj i nedavno za nj uređenoj višekatnici spomenutog Arnerićeva kaštela. Tu već nekoliko godina Mile Vojvodić Ružir okuplja povijesne, poljoprivredne, etnografske, kućne i ostale starinske predmete, počevši od rimskih antičkih ulomaka i amfora do oružja NOB u kojoj je ovaj kraj vidno sudjelovao, ali svi ti predmeti još nisu sređeni ni konzervirani, jer muzej nije osnovan. Trebalo bi posebno okupiti mačeve narodne igre »Kumpanije« i prikazati narodnu nošnju.

Od manjih privatnih zbirki treba svratiti pozornost na Kalogerinu s antičkim rimskim ulomcima i namještajem iz XVIII i XIX st. koji se nalazi i u obitelji Nedjelke Kunjašić, gdje se čuva i arhivska zbirka, dok su arhivalije Iva Ostojića prenesene u samostan Sestara Milosrđa, koje također započeše okupljati zbirku starinskih predmeta.

Spomenik narodnom heroju Ivanu Cetiniću-Bilom, djelo kipara V. Mačukatina usred novog parka ne dolazi do izražaja.

PRIGRADICA

Dva kaštela, Arnerićev i Ismaelijev, na kojemu je grb te veleposjedničke obitelji iz 1581., nažalost su pregrađena, ali njihov položaj s obje strane očituje dalekosežnu zamisao obrane gospodarskih imanja nakon Uluz Alijeva napada na otok s mora, a i moguće navale Turaka s makarskog, neretvljanskog kopna.

VELA LUKA

Slikovitost koju Vela Luka pruža pri dolasku s mora treba zadržati čuvanjem ambijentalnih rješenja na obali, oko spomenika palih boraca, u okolini župske crkve, ali i postepenog uzdizanja naselja, koje ne bi trebalo poremetiti visokim i stršećim novogradnjama. Jednako tako ne bi trebalo pošumiti slikovite terasaste vinograde i vrtove, osobito na rtu Kale sučelice naselju, da se sačuva spomen i dokaz nekadašnjeg napornog težačkog svladavanja kamenitog zemljišta za sadnju vinograda na brežuljcima. Pri postavljanju spomenika, kao što je mozaik sas-

Spomenik palim borcima u Veloj Luci

tavljen i podignut od izabranih radova slikara koji su sudjelovali na međunarodnom skupu likovnih umjetnika 1968. u Veloj Luci, treba obratiti pažnju prostornom uklapanju u okolinu. Ovaj mozaik nema svoje unutarnje jedinstvo, djeluje kao plakatska ploča, a nije usklađen ni s okolnim prostorom. Moglo bi mu se naći prikladnije mjesto, a sve preostale mozaike okupiti i izložiti u posebnoj dvorani.

Narodno sveučilište u Veloj Luci u okviru svoga djelovanja ima i muzejsku zbirku s arheološkim i etnografskim predmetima te modelima brodova

Majsanske iskopine (detalj)

koja je otvorena 1965. zalaganjem profesora Franka Oreba, ravnatelja Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Njen prostor je skučen i neprikladan, ali ga se namjerava proširiti i urediti da bi se okupilo u istoj zgradi Zavičajni muzej, Galerija mozaika i slika, knjižnicu sa čitaonicom i predavaonom. Da bi ta i ostale kulturne djelatnosti uspjele, radne organizacije Vele Luke donijele su nedavno odluku o izdvajanju 0,5% od brutto osobnih dohodaka u Fond financiranja kulturne djelatnosti i investicija u ovom mjestu.

Okolica Vele Luke nije arheološki ispitana, a prema nalazima u spiljama, uvalama i polju iz vremena starih Grka i Rimljana mogu se očekivati otkrića koja će upotpuniti povijest ovog kraja nastanjenog od prapovijesti. Te nalaze, ulomke građevina i keramike, trebalo bi izložiti i osnovati malu zavičajnu zbirku u kojoj bi se mogla prikazati poljoprivreda i ribarstvo u ovom turističkom kraju.

MAJSAN

Arheološka iskopavanja koja sam poduzimao u toku zadnjih godina otkrila su na ovom otočiću pretpovijesne nalaze, utvrđenu rimsku villu rustiku s popločenim predvorjem, prilaznim hodnicima, ugaonim utvrdama, cisternom, kuhinjom, kupaonicom, turnjačnicom, smišljeno provedenim odvodima kišnice, terasastim vinogradima, grobnicama, kulom vrh otočića i građenim pristaništem uz koji je i lukobran. U tom sklopu raspoznaju se i starokršćanski dijelovi a i predromanička crkvica. Nađeno je mnogo kiparski obrađenih građevinskih ulomaka, kasnoantičke keramike, sitnih kovinskih predmeta i novca te bezbroj krhotina finog rimskog stakla.

Pored toga, Majsan je značajan i u hrvatskoj povijesti, jer se na njemu sklonio mletački dužd Petar Orseolo II, kada su mu Lastovci i Korčulani pružili otpor krajem X. stoljeća. On je o-

datle pokorio oba otoka i pozvao Dubrovčane na pokornost.

Na susjednim otočićima Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku otkrivene su tri male ranokršćansko-bizantske crkve V—VI st. važne u tipologiji oblika povijesti crkvenog graditeljstva u našim stranama, o kojima piše Igor Fisković u Vjesniku za historiju i arheologiju dalmatinsku, sv. LXV—LXVII, koji doskora izlazi iz tiska.

Svi ti nalazi i iskopine predstavljaju uz bračke bazilike najveći istraženi sklop južno od Solina, pa mu treba obratiti punu pažnju.

Ruševine su konzervirane privremeno u suhoziđu, a nađeni ulomci i predmeti su kod voditelja iskopavanja dok ih potanje prouči i objavi, a zatim ih treba smjestiti u obližnje muzeje. Ruševine treba čvršće konzervirati vapnom, jer se nalaze na otočićima koji su svojim položajem sred ribolovnog mora i turističkih izletišta vrlo privlačne. Posjećuju ih turisti iz Korčule, Orebića i Lumbarde, a u prikladnu lučicu Majsana svraćaju jedrilice i jahte koje prolaze ovim prometnim kanalom. S vrha otočića pruža se jedinstven pogled na slikovitu okolicu.

Sve to pogoduje da se na Majsanu podigne mala izletnička gostionica uz koju bi bila i mala zbirka majsanskih nalaza i tumač ovih ruševina, koje bi se uzdržavale prihodima od posjetilaca a i vinograda koji se mogu obraditi. Nacrt tog malog sklopa, svratišta i zbirke već je učinjen pa i turistički razvitak ovog kraja traži njegovo ostvarenje koje bi značilo još jedan korak u oplemenjivanju korčulansko-pelješke regije kulturnim sadržajima suvremenog života.

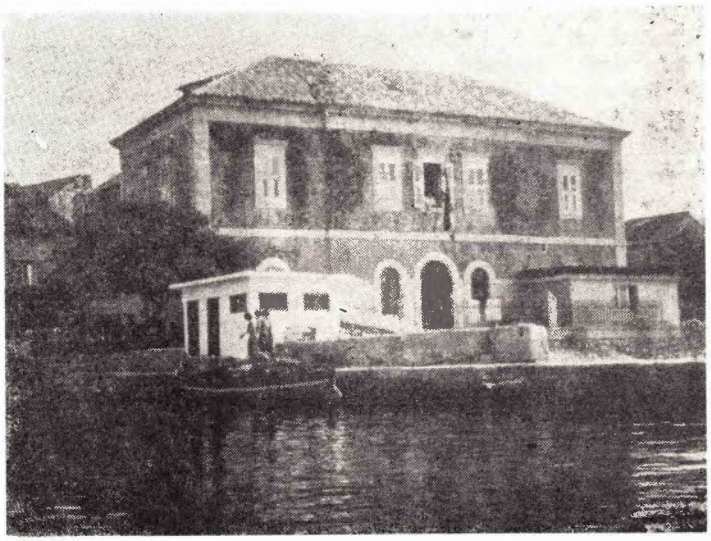
OREBIĆI

Staro jezgro mjesta ne sadrži samo sklop kuća XVI—XIX st. u središtu gdje se zbiše četiri uske i kratke ulice podno nekadašnjeg kaštela i skupina kuća tzv. Fiskovićeva sela koje su povezane u dvije četvorine sa zajedničkim obrambenim ulazima, već i one ostale kapetanske kuće koje su se nanizale od tzv. Škvara do kupališta Trstenice. Sagrađene su od XVII—XIX st. i svojim dvorištima i perivojima čine posebni ambijent. U tom dijelu uzduž obale ne bi trebalo ništa zidati, već sačuvati taj »lungomare« s nasadima i malim pristaništima za čamce, pješčanim i kamenim obalama za kupanje. Kamene česme vodovoda na tom obalnom putu iz 1887. trebalo bi zadržati. Naselje treba da se razvija prema »Prijedlozima za proširenje naselja Orebić i turističku izgradnju u Trstenici«, koje je objavio Shankland Cox and Associates i Urbanistički Zavod Dalmacije Split 1969. u okviru Prostornog razvojnog plana za područje Južnog Jadrana. Neke pojedinosti iz tog plana, npr. autobusnu stanicu zapadno od današnjeg pristaništa, mogle bi se izmijeniti, s obzirom na tipične kuće i ljetnikovce s kojima se ta stanica ne bi uskladila ako se ostvari prema predloženom planu.

Izgled starijih kuća povezanih u skupna dvorišta, odrine na kamenim stupovima i dvorišne ulaze, od kojih je najslikovitiji onaj obitelji Orebića iz 1859. s piramidicama i loptama, balkone i terase treba sačuvati.

Te tipične jednokatnice i njihova popločana dvorišta s kamenim stupićima odrina izmijenjene su osobito u selu Stankovićima, koje je Mussolinijeva soldateska zapalila, i u selu Vignju koje je stradalo u potresu.

Mnoge orebićke kuće oštećene su dijobom obitelji koje u njima stanuju, npr. kuća Flori-Cvitković-Košćina i kuća Bogić iz druge polovice XVIII stoljeća. Mnogima je uništen tipični kameni namještaj, zidni ormari, umivaonici i krune kućnih bunara iz tog vremena. Treba svratiti pozornost na starinski namještaj, porcelan i slike jedrenjaka, osobito one slikara Roux-a i Ivankovića, te različite uspomene i predmete koje su pomorci donosili s raznih krajeva svijeta. Nažalost, ti se predmeti XVIII i XIX stoljeća gube jer se stanovi preuređuju za unajmljivanje turistima, pa se tako mijenja i unutrašnjost kuće brodovlasnika Lovra Kosovića popunjena u secesionističkom slogu. U župnoj

Pomorski muzej u Orebiću

crkvi treba restaurirati Polastrinijevu oltarnu sliku sv. Nikole i konzervirati osam zavjetnih slika starih jedrenjaka te dovršiti popravak kasnobarokne crkve Navještenja. U franjevačkoj crkvi treba svratiti pozornost na najvrednija kiparska djela XV—XVI stoljeća; na Firentinčev reljef Gospe, na Petrovićevo gotičko raspelo i kip sv. Ivana, izložen na izložbi umjetnosti jugoslavenskih naroda 1971. u Parizu, te na Fiambertijev mramorni reljef Gospe sa sinom, budući da su vrsna a i najbolja kiparska ostvarenja starijeg vremena u ovom kraju. Slike glavnog oltara Maffea de Verona iz 1599. treba restaurirati. U samostanu treba sačuvati blagovaonicu iz XVI stoljeća sa starim stolovima.

Potrebito je popraviti grobnicu obitelji Mimbelli, djelo kipara Ivana Rendića i sačuvati najstarije natpise na groblju i u dvorištu samostana.

U Pomorskom muzeju izloženi su predmeti koji predočuju bar djelomično bogatu pomorsku prošlost Pelješca, a posebno Orebića. Ponajviše su okupljeni kao darovi ovdašnjih pomorskih obitelji ili su otkupljeni. U prizemlju su izložene rimske amfore, kojima ovaj kanal obiluje, a u stubištu i trijemu zidni umivaonici i kruna bunara iz XVI —XVII stoljeća koji predočuju stambenu kulturu pomoraca u tom vremenu. Bilo ih je u svim starijim orebićkim kućama. Onaj manji pokazuje usklađeni spoj renesanse i baroka pa je po tome zanimljiv i rijedak. Na prvom su katu izloženi plovidbeni predmeti orebićkih jedrenjaka, brodski dnevnici, priručna ljekarnica, akcije, pravilnik i ostale tiskanice Pelješkog pomorskog društva, koje je u toku svog dvadesetidvogodišnjeg postojanja imalo trideset i tri jedrenjaka duge plovidbe. Slike tih i ostalih obiteljskih jedrenjaka, rad poznatog marinista V. Ivankovića, predstavljaju najveću zbirku tog umjetnika XIX stoljeća, a uz njih su akvareli i ulja ostalih slikara. U posebnoj sobi izloženi su predmeti, pomorski atlasi, dokumenti, oružje, kopije zavjetnih slika peljeških jedrenjaka iz XVII i XVIII stoljeća. Posebno su okupljeni dokumenti i predmeti Narodno oslobodilačkog rata u ovom kraju.

U prizemnoj društvenoj čitaonici izložene su slike parobroda koji su plovili pod zapovjedništvom Orebićana. Muzejska knjižnica s izdanjima Jugosla-

venske akademije vrlo je oskudna i trebalo bi je povećati, ali za to i uopće za muzej, koji doprinosi poznavanju našeg pomorstva u ovom turističkom mjestu nedostaje sredstava. Jedini je njegov službenik agilni upravitelj Matko Župa koji ima i ostala zaduženja. Izložbeni predmeti, kao i u ostalim zbirkama na području općine, zahtijevaju popravak i trajnu njegu, krhki su, zapušteni i nekonzervirani.

Mala franjevačka zbirka u Orebićima, okupljena je tek 1966., nakon popravka u ratu bombardiranog samostana, u posebnoj dvorani. U njoj su izložene zavjetne slike pomoraca, od kojih se one na drvu iz XVII—XVIII stoljeća ubrajaju među najstarije ove vrsti u Jugoslaviji. Ne zna im se slikar, ali treba upozoriti da sliče onima koje se nalaze u crkvi Madonna del Monte kraj Cesene u Italiji (vidi La lettura, a 41. nº. 8. Milano 1941, str. 732). Uz te male primitivističke slike izloženi su i obredni predmeti kovani u srebru i izrezbareni u drvu iz XVI—XIX st. Ističe se kip sv. Ivana rad gotičkog kipara Jurja Petrovića, zavjetne slike jedrenjaka iz XVII—XIX stoljeća, Carneova slika sv. Franja Paulskog, prijepis Gundulićeva Osmana iz XVII stoljeća, slike mletačkih madonera, inkunabule i stare knjige, a okupljen je i stari kuhinjski pribor. Potrebni su novi izlozi, popravci umjetnina i uređenje knjižnice u kojoj ima nekoliko starih izdanja, preostalih arhivalija i rukopisa.

U Orebićima postoje i dvije privatne zbirke, u kojima starinski predmeti, kao i u ostalim starim kućama ovog primorskog mjesta, svjedoče o razvitku brodarstva XVIII—XIX stoljeća a i kulturnoj razini pomoraca dubrovačke republike o kojoj piše i Appendini.

Fiskovićeva zbirka nalazi se u staroj obiteljskoj kući koja je u glavnom zadržala izgled pelješkog kapetansko-brodovlasničkog stana s namještajem, pomorskim, etnografskim, kućnim i kuhinjskim predmetima, iščezlom narodnom nošnjom, knjižnicom i arhivalijama, u čemu se odrazuje život pomoraca i njihovih obitelji u XVIII i XIX stoljeću.

Zbirka Matka Župe smještena je u kući Mimbelli-Župa koja je zadržala svoju tipičnu unutrašnjost, s pravilnim rasporedom prostorija čiji su stropovi i zidovi oslikani. U kući se nalazi starinski namještaj, kućni predmeti, porcelan i kuhinjsko bakreno suđe iz XVIII i XIX stoljeća nabavljeno, kao u svim brodovlasničkim i pomorskim pelješkim kućama, u Rusiji i Engleskoj, Francuskoj, Italiji i drugdje.

Nekoliko uspomena, umjetnina i predmeta ostalo je u kući istaknutog pomorskog kapetana Joza Šunja, pristaše hrvatskog narodnog preporoda i zadnjeg predsjednika Pelješkog pomorskog društva, koju su njegovi nasljednici Marija i Marko Vekarić poklonili Jugoslavenskoj akademiji. U tom bi domu trebalo zadržati starinski namještaj i umjetnine i tako u prizemlju i prvom katu prikazati bar donekle unutrašnjost orebićke kapetanske i brodovlasničke kuće XIX stoljeća. U prostranoj mlinici i konobi moglo bi se prikazati razvitak poljoprivrede, osobito maslinarstva, budući da starinski alat i sprave za to još postoje. Tako bi se, pored pomorstva, koje se može u svojoj povijesnoj slici vidjeti u Pomorskom muzeju, sagledala i nekadašnja poljoprivreda u ovom vinorodnom kraju. U prizemlju kuće mogu se izložiti pomorske uspomene, slike i namještaj obitelji Šunj, Kovačević i Vekarić, povezanih rodbinski uz ovu zgradu sazidanu na antičkom i srednjovjekovnom položaju zvanom Stipanovo po nekadašnjoj crkvici. Jugoslavenska akademija će očito pokazati shvaćanje prema ovoj zamisli koja je ostvarljiva. U perivoju se mogu priređivati različiti skupovi i sastanci javnih, kulturnih i znanstvenih radnika iz zemlje i inozemstva. U budućnosti se može taj dom spojiti s Pomorskim muzejom, koji je sada u sastavu Pomorskog muzeja Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, u jednu uredovnu jedinicu, te postati uz čitaonicu kulturno središte ovog pelješkog kraja.

KUĆIŠTE

Baroknu crkvu sv. Trojstvo treba očistiti od novijih zidnih slikarija koje su nagrdile njenu jedinstvenu unutrašnjost. Mnoge starije kuće pomoraca Bi-

jelića, Jakovljevića, Buntjelića, Pederina, Šimunkovića, Koboevića i ostalih, osobito neoklasicističku palaču i manju kasnobaroknu kuću Lazarovića treba ostaviti i nakon potrebnih popravaka u izvornom stanju s njihovim malim urednim perivojima.

VIGANJ

Bilo bi potrebito obnoviti starinske kuće XVII—XIX stoljeća koje se napuštene, nakon zadnjeg potresa, ruše, a s njihovih slikovitih dvorišta raznose kamene stupove odrina i pločnike. Dvonišne arkade bivšeg dominikanskog samostana u kojemu se nalazi gostionica treba sasvim otvoriti i podići galeriju u istočnom krilu dvorišta.

Gotički drveni kip Marije sa sinom, koja je nedavno restaurirana u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu — a ubraja se, pošto ju je objavio Igor Fisković, među najljepše drvene skulpture iz XV stoljeća u Dalmaciji — treba izložiti na pouzdanije i doličnije mjesto, na glavni kasnobarokni oltar, gdje se sada nalazi beznačajni skeletni kip. Potrebno je popraviti i pobočni oltar izrađen u vrlo rijetko unesenom kamenu iz južnoitalskog grada Lecce s prikazom bitke kod Lepanta na slici, jednako kao i naslikanu kompoziciju ograde na pjevalištu.

Veći je popravak potrebit župskoj gotičko-baroknoj crkvi na groblju koja je oštećena u potresu, kraj koje treba sačuvati neke nadgrobne ploče sa starim natpisima i poljoprivrednim znakovima.

ŽUKOVAC

Treba ispitati i konzervirati srednjovjekovno groblje s nadgrobnim reljefnim križevima iz XIV—XV st. a u crkvi kožnate oslikane antipendije na oltarima iz XVII st. koji, kao i oni u crkvi sv. Jakova u selu Mokalu, pokazuju način obrade kože u starom Dubrovniku i drugdje, a ima ih u Omišu i u Trogiru.

KARMEN

Potrebno je ispitati i konzervirati nadgrobne ploče pred crkvom i restaurirati slike u crkvi. Ruševine dvora trsteničkog kneza i ložu koja je služila za sudnicu tom predstavniku dubrovačke vlasti u ovom kraju treba restaurirati. Kasnobaroknoj kući biskupa Gjivovića, izvjestitelja Dubrovačke republike, trebalo bi zadržati izvorni oblik.

PODVLAŠTICA

Groblje koje se širi uz sv. Jurja treba uskladiti s ambijentom oko crkve i zasaditi čempresima jednako kao i ono koje se širi uz franjevačku crkvu. Na oba groblja bilo bi uputno ograničiti uspravna nadoziđivanja s natpisima i reljefima u ishitrenim oblicima koji nemaju umjetničku vrijednost, već se na njima gomila kič. Treba svratiti pozornost na reljefne pločice s križevima iz XIV—XV stoljeća slične onima u Žukovcu.

STANKOVIĆI

Nažalost, stare kapetanske jednokatnice povezane u slikovita dvorišta gube izvorne oblike, stupovi njihovih odrina se raznose. Trebalo bi spriječiti sakaćenje ovog slikovitog sela i obnoviti kuću pjesnika i bibliofila Ivana Bizzarra koja je utvrđena puškarnicama. U okolici sela, kraj Glabalova i Mokala iznad Jurjevića, trebalo bi ispitati pretpovijesne gomile jednako kao i ruševinu rimske i dubrovačke utvrde na Vižanjici. Osobitu pažnju treba obratiti grobovima nađenim i konzerviranim na gomili kraj Urkunića i tvrđavi otkrivenoj kraj Glabalova, o kojoj ću posebno pisati.

ZAKLJUČAK

Iz svega što je ovdje ukratko rečeno može se vidjeti korist koju bi vrijedna spomenička baština korčulanske općine, u kojoj su se isprepletle mnoge korčulansko-mletačke i pelješko-dubrovačke likovne, kulturne i povijesne vrijednosti, mogla doprinijeti kulturnom a i

privrednom i turističkom razvitku ovog kraja. Ta je baština bogata, raznolika i privlačna. Njenoj slaboj zaštiti, obradi i prikazivanju široj javnosti treba prići sustavno i planski, budući da se potpuno uklapa u program razvoja ove zajednice. Ovdje su stoga iznesene neke njene odlike, spomenuti neki glavni likovni i kulturni spomenici u selima te općine, budući da su manje poznati od onih u gradu. Ti spomenici traže hitan popravak i trajnu njegu, pa sam o njima iznio i neke prijedloge koji se osnivaju na činjeničkom stanju i stvarnim potrebama, a ostvarljivi su u dogledno vrijeme, jer bi se inače, ne izvrše li se, nanijela trajna šteta kulturnom bogatstvu i ugledu ovog kraja. Na Korčuli i na Pelješcu, a i u ostalim mjestima naše republike ima još ljubitelja korčulanskih i peljeških spomenika i starina. Njihovo zanimanje za prošlost ovog kraja trebalo bi usredotočiti u Društvo koje bi doprinosilo obrani i trajnom čuvanju svih spomeničkih vrijednosti, to više što se znanje o korčulansko pelješkoj prošlosti sada proširilo objavljivanjem triju zbornika i to knjigom M. Gjivoja »Otok Korčula« tiskanom 1968, »Zbornikom otoka Korčule« tiskanim 1970. i »Spomenicom Gospe anđela u Orebićima« koja je, objavljena 1970, poprimila oblik prvog pelješkog zbornika.

Zanimanje za tu kulturnu baštinu dužni smo ipak usmjeriti u glavnom prema omladini i novim pokoljenjima, da bi se ona odgajala u usklađivanju svih iskonskih vrednota prošlosti sa suvremenim stremljenjem hrvatskog naroda.

Posebnu pažnju trebalo bi obratiti njezi i zaštiti krajolika, njegovih osebujnosti i njegovoj odnjegovanoj ljepoti. Nije dovoljno obraniti šume od požara i sječe, već i neposrednu okolinu pojedinog mjesta, crkve i zaseoka zaštititi od nagrđivanja neusklađenim novogradnjama koje svojim nametljivim omjerima, neukusnim i bezvrijednim oblicima, u kojima se neuspjelo povode za suvremenim graditeljstvom, ne pristaju našim čednim, ali skladnim ruralnim sredinama.

Plan i dozvole za pojedine gradnje trebalo bi podrediti potpuno općinskoj skupštini, jer divlja, samovoljna i neplanska građenja privatnih i javnih zgrada kvare sljubljene i usklađene cjeline, srasle u toku stoljeća s ljepotom ovog privlačnog kraja koji se ističe svojom izrazitošću i istančanošću u spajanju lijepog i korisnog u toku stoljeća.

Kašteli[1] otoka Korčule

Marinko Gjivoje (Zagreb)

Motto: Čuvaj stari kamen na kamenu
Novi gradi na praznom terenu!
(Dr Ante Ramljak)

U svim naseljima na otoku Korčuli, osim u selima Pupnatu, Račišću i u gradu Korčuli[2] nalazimo stare kaštele. Kako je vidljivo iz popisa koji slijedi, najviše ih ima u najvećem naselju na otoku u Blatu, gdje su tokom stoljeća većinom doživjeli nekoliko preinaka prilikom adaptacija za stanovanje, tako da je nekima vrlo teško nazrijeti njihov prvotni oblik. Naime, negdje su u novije vrijeme ne samo unutarnji nego i vanjski zidovi pokriveni žbukom (npr. 26 u popisu), drugdje je zub vremena uništio krov i unutrašnjost, pa zjape prazni goli zidovi, podsjećajući na prošla vremena (6, 8, 11).

U lukama starog naselja Blata — Veloj Luci i Prigradici — kašteli, smješteni uz samu morsku obalu (da se lako i brzo mogu u njima uskladištiti razni proizvodi i trgovački artikli i zaštititi od pljačke gusara) bili su prve i gotovo jedine stare građevine Vele Luke[3] sve do godine 1800. kada im se počinju pridruživati nove kuće uz obalu od Kali do Bobovišća, po stranama Spilinskog i Mrkog rata i dolinama Dovca i Knežinskih laza. Raznim kasnijim nadogradnjama, adaptacijama i ožbukavanjem promijenili su neki manje neki više svoj nekadašnji izgled.

U ovom kratkom prikazu, gdje su po prvi puta na jednom mjestu skupljani, iznosimo glavne karakteristike i tipove, a i vrijeme njihove gradnje. Opisivanje svakog pojedinog i stilsku obradu morat ćemo sasvim izostaviti, jer to iziskuje mnogo veći prostor, a i dulji studij i istraživanje. Međutim, jedno moramo odmah na početku uočiti i istaknuti. Naime, iako ti naši kašteli nisu prvorazredni spomenici, u našim zabitnim naseljima, gdje su takvi spomenici malobrojni ili ih uopće nema, oni poprimaju mnogo veće značenje nego što im se obično daje, pa prema tome zahtijevaju da im se posveti posebna pažnja. Ti spomenici, koji nam služe za bolje upoznavanje gospodarsko-ladanjske kulture na otoku, a ujedno i fortifikacionog sistema otvorenih naselja u prošlim stoljećima, nisu uopće proučavani, premda su čuvari naših starina nekoliko puta ukazivali[4] na najljepše primjerke. Težište je dosada bilo gotovo isključivo usredotočeno na istraživanje crkvenog graditeljstva. Vjerovatno je tome razlog i činjenica da su svi kašteli od reda u privatnom vlasništvu — osim Arnerićevog u Blatu koji je u općenarodnoj imovini — dok prvorazredni spomenici to nisu.

---

[1] Sama riječ **kaštel** koju u nas susrećemo i u drugim oblicima (»kaštil«, »kaštio«, »kaštelet«) dolazi od latinske riječi **castellum.** Tako se u antičko doba kod Rimljana zvala tvrđava ili manji utvrđeni vojnički logor, osobito na liniji limesa. U srednjem se vijeku tim imenom naziva samostalna utvrda ili pojedini objekt (npr. obrambena kula) u nekom fortifikacijskom kompleksu, a često je sinonim za grad (burg), pa i za naselje podignuto uz grad ili kakav drugi utvrđeni objekt (»kaštela« kraj Splita).

[2] Pupnat je u prošlosti bio stočarsko naselje i zaselak Žrnova. Tamo ugledne korčulanske obitelji nisu imale svoja imanja, kao što su u drugim naseljima na otoku, pa ni potrebe da grade ovakve gospodarsko-ladanjsko-fortifikacione objekte; Račišće je nastalo krajem XVII. stoljeća, a tada je minula potreba za gradnjom kaštela; grad je Korčula već zarana opasan obrambenim bedemom te mu za obranu od neprijatelja nisu bili potrebni kašteli.

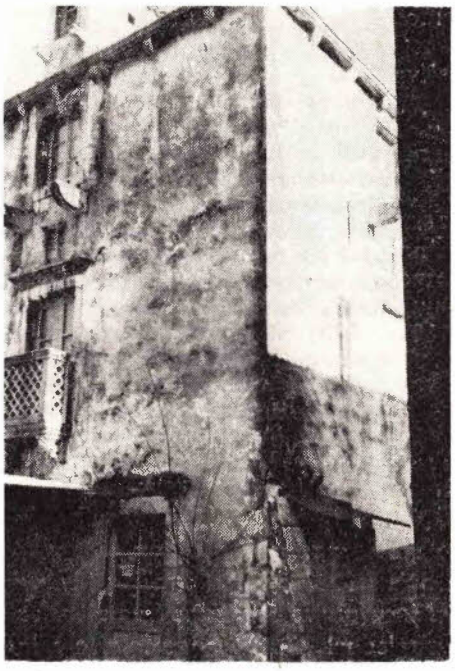
[3] K njima treba dodati i crkvicu sv. Vinčenca i kuće obitelji Gabrielli (Giunio) i Donjerković.

[4] Posebno Nikola Ostoić »Vela Luka«, Dubrovnik 1953; C. Fisković: »Primorske vjetrenjače«, Slobodna Dalmacija, Split, 1959. br. 4311; M. Gjivoje »Otok Korčula« I. i II. izd. Zagreb, 1968. i 1969; »Žrnovo i njegove znamenitosti«, Žrnovo 1970; Igor Fisković »Kulturno-umjetnička prošlost Pelješkog kanala«, Mogućnosti 1/1971.

Bogatiji posjednici gradili su i izdržavali kaštele da im služe kao siguran stan za vrijeme pobiranja poljskih usjeva, a i kao zamak u slučaju napada neprijatelja s morske strane. Otpornost je igrala glavnu ulogu, a udobnost sporednu. U nemirnim i nesigurnim godinama turskog nadiranja prema Jadranu koncem XV. i početkom XVI. stoljeća, kada se slični kašteli grade i na ostaloj našoj obali, npr. Hektorovićev Tvrdalj ili kašteli-ljetnikovci između Trogira i Splita,[5] gradnja kaštela nije bila samo hir bogatih pojedinaca nego nužna potreba vremena u kojem se živjelo, a koje mi danas jedva razabiremo. U takvom utvrđenom gospodarstvu ne samo da je vlasnik mogao zaštititi sebe i svoju najvredniju imovinu nego je, zacijelo, u slučaju iznenadnog neprijateljskog nasrtaja, i svaki stanovnik mogao tu naći sigurno utočište. To je posebno bilo važno kada je seoska straža s određenog mjesta nad naseljem na kojem se čuvala straža (stražice, stražišće) javila približavanje neprijatelja, te je ono stanovništvo koje nije moglo pograbiti oružje za obranu zavičaja moglo naći sigurno utočište u najbližem kaštelu.

Ova nam zdanja dočaravaju u prvom redu blagostanje njihovih vlasnika, uglavnom korčulanskih plemića koji su imali svoja imanja gotovo po čitavom otoku, dakle minulih generacija, bez kojih ne bi bilo ni našega sadašnjega kulturnoga razvoja. Ona nas zapanjuju kad vidimo kako su naši stari, očito domaći majstori spretno rješavali probleme fortifikacione vještine. Ako će ovaj prikaz poslužiti kao putokaz daljnjem istraživanju i čuvanju od propasti ovih zanimljivih zdanja, dakako uz pomoć lokalnih izvora i Fonda za unapređenje kulturne djelatnosti u Hrvatskoj, svaki naš prijatelj turističkih atrakcija pozdravit će svako novo oplemenjivanje našeg lijepog kraja novim kulturnim sadržajem.

Jedno je više nego sigurno: zbog svojih odlika ovakva su zdanja u našim naseljima najprikladnija za smještaj malih zavičajnih muzeja ili zbirki, odnosno za izlaganje u njima povijesnih, etnografskih, poljoprivrednih, pomorskih, ribarskih i drugih starinskih predmeta, dakako nakon njihova otkupa od vlasnika i dovođenja u prvotno stanje, kada se odstranjivanjem kasnijih nado-

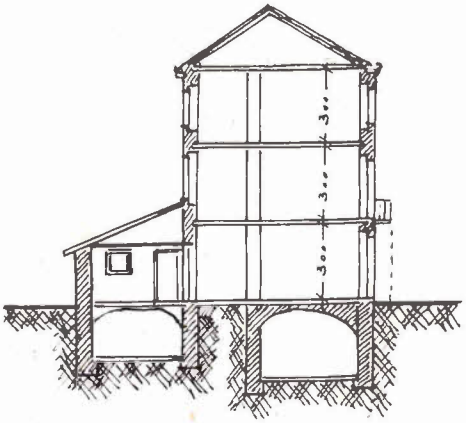

Arneričev kaštel u Blatu

gradnji ili neuglednih betonskih šupa ili drvenih baraka i sl. iz njihove neposredne blizine, izrazitost i slikovitost, što je povećava odjelitost od okolnih kuća, još više oživi. Godinama se za to priprema Arneričev kaštel u Blatu, a atraktivno bi bilo što brže učiniti to i u Žrnovu, Lumbardi i na otoku Vrniku.

Korčulanski kašteli imaju većinom kvadratnu osnovu (prosječno 6 x 6 m), a građeni su na dva kata (prosječna visina 11 metara). Unutrašnji je raspored i uređaj posvuda uglavnom isti, iako ima

[5] V. Ksenija Cicarelli: Vitturijev utvrđeni dvorac u Kaštel Lukšiću. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14. Split 1962, str. 165; I. Fisković: Petar Hektorović i likovne umjetnosti, Baština starih hrvatskih pisaca II, Split 1971, str. 139.

Presjek Petkovićevog kaštela u Blatu u Velom Učijaku

nekoliko vrlo zanimljivih odstupanja od uobičajenog rasporeda.

Prizemlje, presvođeno čvrstim kamenim svodom ili drvenim podom na gredama, služilo je kao konoba, za smještaj težeg tereta. Ponekad je u njemu kruna (pucal) cisterne koja se nalazi u temeljima kaštela (npr. 6, 18, 25, 28), a ponekad do samog kaštela (npr. 21, 29).[6] Voda protječe u cisternu unutrašnjim kamenim cijevima. Zupci u zidu unutrašnjosti prizemlja pokazuju da su na njima bili položeni balvani ili grede na koje su gušće poredane gredice držale drveni pod. U kutu je ostavljena rupa kroz koju se kamenim stepenicama ugrađenim bočno u zidu dolazilo na kat koji je služio za boravak. Tu je ili jedna prostorija ili (rjeđe) više manjih. Iz I. kata drvene stepenice vode na II. kat, nad kojim se nalazi krov, najčešće na dvije vode (dvostrešan), rjeđe na četiri vode (šatorast), a naišli smo i na jedan jednovodan krov (38). Na II. katu smješteno je ponekad ognjište s napom, obično na istočnoj strani (7, 8, 11, 12); dok se vrlo rijetko (6) ognjište nalazi u prizemlju. Ponekad umjesto krova dolazi kameni svod (od sedre), nad kojim je ravna terasa (1, 4) s obrambenim zupčastim kruništem (1) ili zidićem (4).

Prostor je za ulazna vrata uzak; vrata su bila drvena i teška, obijena željezom, a zatvarala su se obično motkama (balvanima), koje bi se uvlačile u žlijeb u zidu. Prozora u prizemlju nema (nešto svjetla dopire kroz puškarnice ili visoko ugrađen prozorčić kroz koji se čovjek ne može uvući (npr. 11). Prozori su na katu maleni; na II. se katu često osim prozora, nalazi balkon s većim vratima[7] (7, 8, 9, 11), rjeđe na I. katu (4, 13, 19), koji počiva na konzolama, dajući tom dijelu kaštela stambeni izgled. Samo na dva korčulanska kaštela (6, 12) nalazimo na II. katu i ugaone stražarnice. Neki kašteli u Blatu (19, 20, 21) imaju na krovu prozorčiće koji puštaju svjetlo u potkrovlje, a nazivaju se luminârji.[8]

U zidnim nišama prizemlja i katova ugrađen je kameni namještaj: umivaonik (pilo) i ormarići s policama za spremanje kuhinjskog posuđa i živežnih namirnica. Svaki je kaštel snabdjeven puškarnicama, obično uz vrata i prozore, koje su na mnogima kasnije zatvorene. Puškarnicama se ponešto mijenjao oblik prema vremenu gradnje i savršenosti oružja, ali su sve uske pukotine.

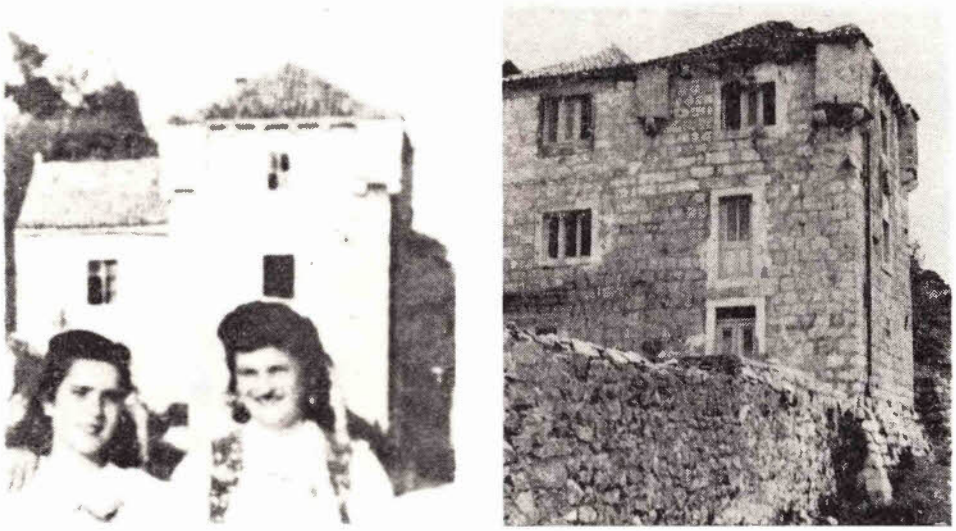
Na nekim kaštelima (1, 3, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 36) nalazimo natpise, grbove i godine (koje su uklesane rimskim pismenima); na nekima (38, 40, 41) su grbovi s godinom gradnje uništeni.[9] Arnerićev u Blatu je bogato ukrašen (19); na nekima nalazimo kao arhitektonski ukras samo ljudsku glavu (7, 8), rijetko danu reljefno (6). Ova su zdanja ipak najčešće bez mnogo ukrasa, pa je gotovo jedini ukras bio vijenac nadstrešnice kao i zupci konzola i menzola. Neprošupljene menzole uz prag prozora služile su za postavljanje drvene daske na kojoj se držahu lonci sa cvijećem i hrana (voće) koja se sušila na suncu.

[6] Prema podacima koje mi je pružio Mile Vojvodić u nekim kaštelima ili uz same kaštele bile su cisterne (neke su kasnije uklonjene, npr. uz kaštel br. 21) koje su se smatrale javnim cisternama.

[7] Kroz balkonska vrata mogao se konopom unositi namještaj koji se teško mogao provući kroz uzani otvor nad prizemljem.

[8] Ovaj izraz zabilježio je S. Castrapelli (»Slovinac« 1880, str. 86—89).

[9] Godine 1944. uništeni su grbovi i godine na velolučkim kaštelima: Ismaellijevom, koji je imao grb te obitelji i uklesanu godinu 1490, Koloićevom (danas Šantić) koji je imao grb s likom lava koji nasrče i godinom 1520. (V. N. Ostoić »Vela Luka«, str. 18—19).

Spanićev kaštel u Čari prije i nakon nadogradnje i adaptacija

Samo oni najotmjeniji imaju uz to uklesan ljudski lik ili ugrađen plemićki grb i natpis vlasnika.

Prije nego načinimo njihov popis moramo istaknuti da većina ovih zdanja ima smišljeno provedene odvode kišnice; samo smo u jednom (6) primijetili praktično riješeno pitanje nužnika u ugaonoj stražarnici na II. katu s kamenom pločom koja imade okruglu rupu u sredini; a u jednom od tih naših kaštela (3) čak i mali kućni oltar.

Neki kašteli, koji su prerasli u utvrđene dvore (npr. 6, 10) imaju popločano predvorje s kamenim stupovima i odrinom koja je za ljetnih sparina stvarala u predvorju hladovinu potrebnu u časovima dokolice. Uz takav kaštel prislonjena je ponekad i posebna gospodarska zgrada. Sve je to skupa položeno na padinama ili uz more te je vješto sljubljeno s krajolikom.

(Slike preostalih 15 najznačajnijih kaštela otoka Korčule vidi na str. 177. i 178.)

POPIS KAŠTELA OTOKA KORČULE

LUMBARDA

1. **Kršinićev**[10] na Veloj Glavici (vlasn. obitelj Kršinić-Cankin)
2. **Nobilov gornji palac** na Veloj glavici (nekadašnje vlasništvo korčulanske obitelji Miloš).
3. **Nobilov donji palac** kuća br. 60, uz crkvicu sv. Petra, prije vlasništvo obitelji Mimbelli, a prije toga potomaka pjesnika Kanavelovića.[11]
4. **Milinin kaštel** u vinogradu u uvali Biližal.[12]
5. Kaštel ob. **Jurjević-Šukalo** blizu morske obale sa sjeverne strane.

VRNIK

6. **Fabrisov k.** (nekadašnje vlasništvo obitelji Mirošević) na pelješkoj strani otočića.

ŽRNOVO

7. **Didovićev k.** u Postrani.
8. **Curaćev kaštil** u Postrani.
9. **Jakasov k.** u Postrani (nekad vlasništvo korč. obitelji Kušpilić).
10. **Dimitrijev k.** u Prvom selu (sada vlasnik Frane Šale-Mrdilo).
11. **Borić-Tvrdeićev k.** u uvali Vrbovica u predjelu Prvine

ČARA

12. **Španićev k.** (od 1958. vlasnik Ljubo Laus pk. Matije koji ga je kupio od Jakice Španić Zvijetić).
13. **Kanavelićev k.** u Zavalatici (kasnije pripadao ob. Arneri, a danas je vlasnik Ante Tomić-Padre).

SMOKVICA

14. **Arnerićev** (sada vlasnik Katica Pecotić pk. Ivana).
15. **Rozanovićev k.**,[13] istočno od župne crkve (nekad pripadao ob. Giunio).
16. **Baničevićev k.** (raniji vlasnik ob. Pecotić Kuzmica, sada File Baničević, žena Grgura) s pokretnim mostićem na ulazu.
17. **Pecotićev k.** (vl. Frana Pecotić pk. Jakova) iznad ceste, s francuskim grbom s terine uzidanim na vrhu na zapadnoj strani.

BLATO

18. **Petkovićev k.** u Velom Učijaku (sadašnji vlasnik Vica Petković Raba pok. Jerka udata za Ivana Žaknića pok. Franka)
19. **Arnerićev k.**,[15] danas zavičajni muzej

---

[10] Imena pojedinim kaštelima dana su ovdje više po sadašnjim nego po negdašnjim vlasnicima (10, 12, 13, 14, 15, 19). Neki su tokom stoljeća prelazili iz ruku jednog u ruke drugog vlasnika, pa bi spominjanje svih vlasnika oduzimalo mnogo prostora i iziskivalo još daljnje istraživanje.

[11] Na ulazu u dvorište je grb nepoznatog korčulanskog plemića koji prikazuje u gornjem dijelu orla, a u donjem pliskavicu (dupina).

[12] Natale Trojanis (»Sui monumenti di storia e di arte . . .«, Trieste 1911, str. 9) navodi da je sagrađen koncem 18. stoljeća od bivšeg vlasnika ovog zemljišta.

[13] Na zapadnom krilu kuće nalazi se grb obitelji Rozanović s natpisom koji spominje kanonika Filipa Rozanovića, koji je započeo gradnju. a nećak Franjo dovršio i ukrasio 1690. Na kaštelu se nalazio Rozanovićev grb (štit razdijeljen vrpcom kosom slijeva nadesno; u gornjem polju heraldička ruža; u donjem polju glava crnca s turbanom). Jedna grana ove obitelji naslijedila je ženidbom imanje izumrle porodice Rozanović, pa i ovaj kaštel. Danas je, na žalost, taj grb i natpis pokriven nadogradnjom zapadnog dijela kaštela, ali je ipak sačuvan u njenom potkrovlju i to **in situ**.

[14] Prilikom obilazaka kaštela u Blatu bio mi je dva puta susretljivo pri ruci Mile Vojvodić-Ružir, na čemu mu izražavam zahvalnost.

[15] Drži se da ovaj kaštel potječe s kraja XIV. stoljeća. Ukrašen je kipovima na lukovima visokog krova, konzole balkona također su ukrašene likovima koji čuče poput onih na portalu korčulanske katedrale, a podsjećaju na dekor dvorišta palače Arneri u Korčuli, što je dotjerano u vrijeme Jakova Arnerija (oko 1678). Njegov četverouglasti oblik širi se pri dnu uslijed ukošenih zidova. Posebno je pažnje vrijedan ulaz u dvorište. Pod lukom portala uklesan je natpis na latinskom »Ostium non hosti«, što u slobodnom prijevodu znači »Vrata nisu za neprijatelja«, odnosno da je u kaštel dobrodošao svatko tko je prijatelj. Natpis istoga sadržaja stoji i nad dvorišnim vratima dvorca pjesnika Jerolima Kavanjina (1634—1714) u Sutivanu i na jednom ljetnikovcu u Postirama na Braču (C. Fisković: Tri ljetnikovca hrvatskih pjesnika. Posebni otisak iz »Hrvatske Revije« br. 7, Zagreb 1940, str. 11).

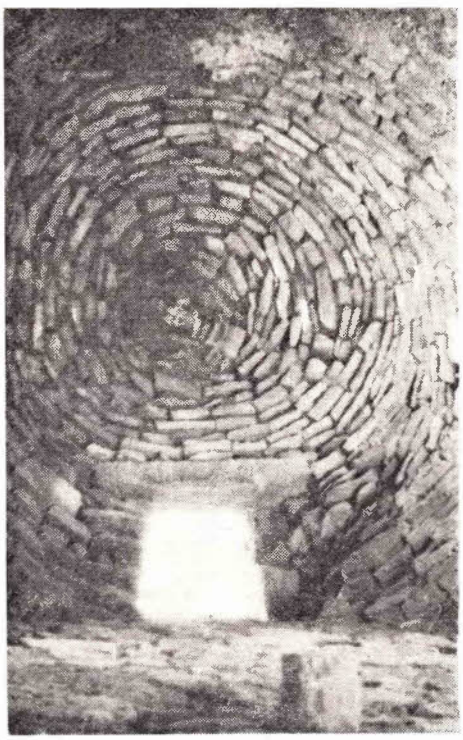
20. **Vrzotićev k.**
21. **K. ob. Telenta Vicio Antunera** u predjelu Vlasinje
22. **K. ob. Bosnić Markun** u istočnom dijelu Vele Strane (»na Pločicama«)
23. **K. ob. Bačić-Grlica**
24. **Ob. Petković-Kovač** (sadašnji samostan Družbe »Kćeri milosrđa«)
25. **K. ob. Šeparović-Hršćalo**
26. **K. ob. Glavočić-Trtaja**
27. **Paskvalićev k.** (kasnije ob. Petković-Kovač, sada ob. Šeparović-Markota)
28. **Španićev k.** (sada ob. Milat-Knez)
29. **Žuvelićev k.** (sada vl. Petar Žuvela)
30. **Šeparović-Bude k.** u Velom Učijaku
31. **Mirošević-Paladinov k.** (sada vl. Antun Bačić-Bačac pk. Marka) u predjelu Buć (Dolac)
32. **Žaknić-Kutlićev kaštel**
33. **Zlatar Koludrović k.**
34. **Jokovićev k.** u Malom Učijaku
35. Dva k. na podnožju V. Učijaka u predjelu Buć (50 m od ceste); vlasnici Šeparović-Bude Jakov i Šeparović-Bude Marko

PRIGRADICA

36. **Ismaellijev k.** s grbom ob. Ismaelli i godinom 1582. (danas hotel)
37. **Kalođerin k.** (s druge strane uvale)
38. **Kapitul** (biv. vl. ob. Skokandić, sada Donko Donjerković-Škrk i Franko Žanetić-Pudarić)

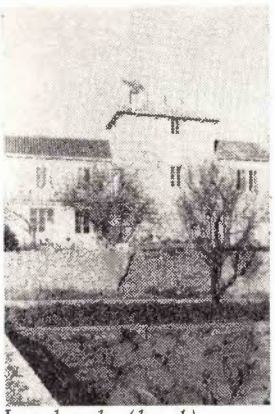
VELA LUKA

39. **Ismaellijev k.** (od sredine prošlog stoljeća v. ob. Joković)[16]
40. **Koloričev k.** (danas vl. ob. Šantić)
41. **Kanavelovićev k.** (mjenjao vlasnike: ob. Petković-Kovač, a prije toga hvarska ob. Nicchini.

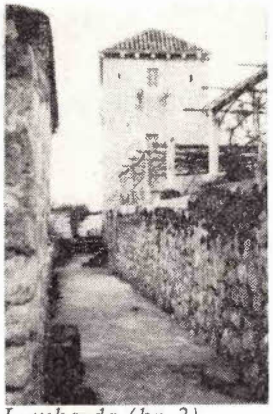

Svod Milininog kaštela u vinogradu uvale Biližal u Lumbardi

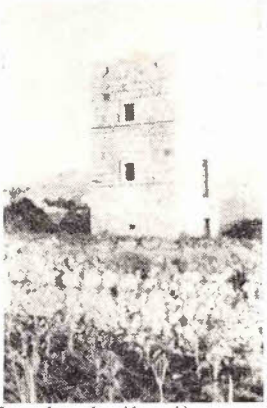
[16] Sudeći po grbu i uklesanoj godini 1490. koji su 1944. uništeni, ovo je najstarija građevina Vele Luke.

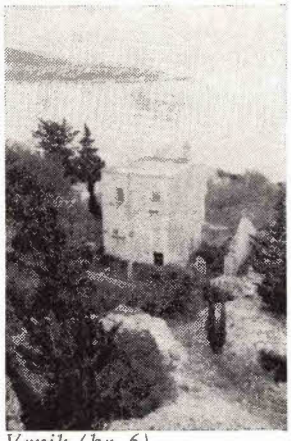
Lumbarda (br. 1)

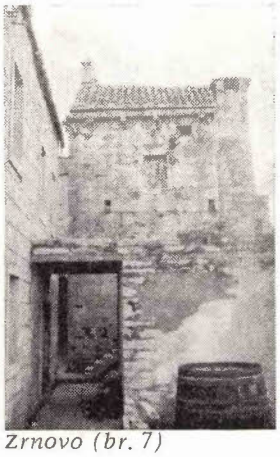
Lumbarda (br. 2)

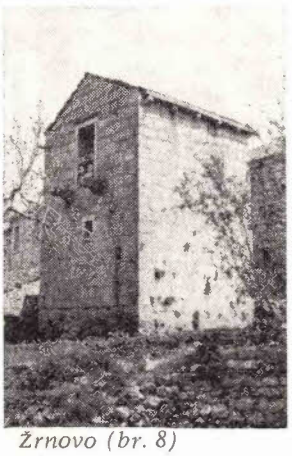
Lumbarda (br. 4)

Vrnik (br. 6)

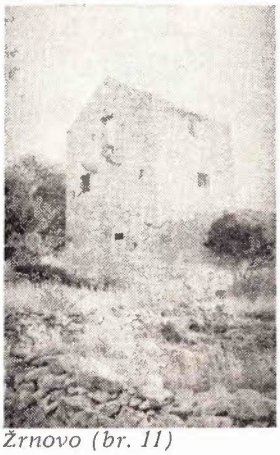
Zrnovo (br. 7)

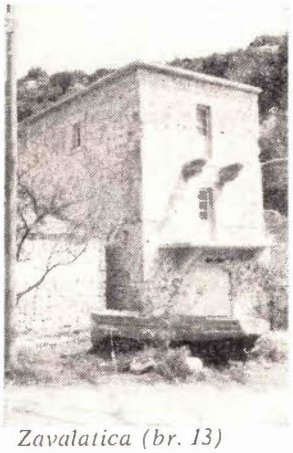
Žrnovo (br. 8)

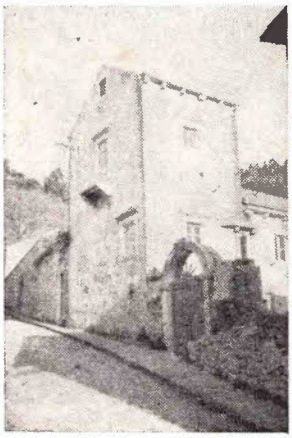
Žrnovo (br. 10)

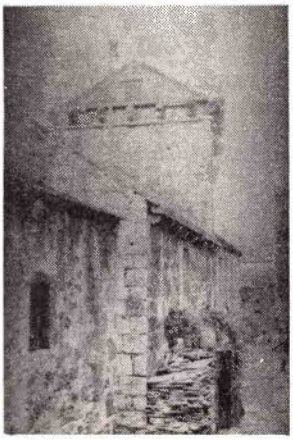
Žrnovo (br. 11)

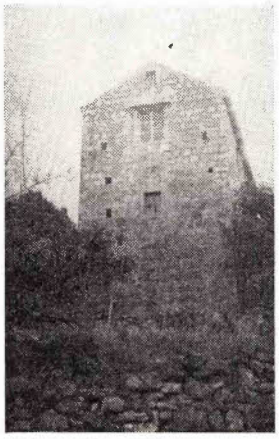
Zavalatica (br. 13)

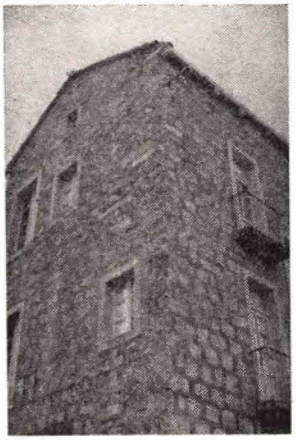
Smokvica (br. 14)

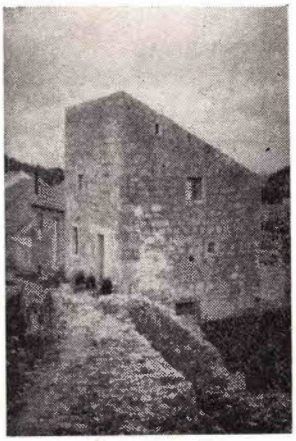
Blato (br. 18)

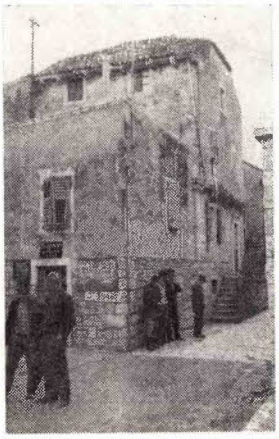
Blato (br. 23)

Prigradica (br. 36)

Prigradica (br. 38)

Vela Luka (br. 40)

(Snimci: Marinko Gjivoje)

Korčulanin Vanka

Zar ga smijemo tako nazvati? Ta on je boem, lutalica, kozmopolit, građanin svijeta. Ne pripada nikome, pripada svima. I neznana je roda. Javio se kao krijesnica, preletio je obje strane globusa. Njegovu dušu uzbuđivaše jednako bio me je za rukav i povukao da nađemo čovjeka. Noge smo slomili kroz uličice, ali je čovo iščezao.

Kažu da je Vanka bio sin aristokrata, a evo kako je volio čovjeka iz puka. U Harlem se u New Yorku tako za-

Maksimiljan Vanka na otoku Bali (Indonezija) između 6 mlađahnih curica

lirski šum valova i epski zov planina. A zovemo ga samo zato što su u njemu stalno žuborili potoci Zagorja i prelijevale se boje korčulanskog zalaza sunca.

Obreo se jednom u Korčuli neki brkati brđanin, sjeo pod ložu, izvukao dvojnice da odsvira neku elegičnu pojku, kao da je u planini među ovcama, a ne među turistima. Kad sam to rekao slikaru Maksimilijanu Vanki, zgra-vlačio među bijedne Crnce. Djetinje se veselio ako mu pismo završih s nekom narodnom: »puče puška, vatra sinu, ode pismo u daljinu!« Kažu da ga je rodila zagorska seljanka. A imao je istančana umjetnička svojstva sina dozorjele kulture.

Bio je građanin svijeta. U jednom pismu oduševljava se da smo se riješili nacionalizma. Zanosi se knjigom »Idu

Maksimiljan Vanka (autoportret)

Slaveni«, ali isto toliko i plemenitim narodima Kambodže, Jave, Indonezije ili potomcima Inka... Neprekidno putuje, juri svijetom, upijajući sve u svoju dušu: jezera Kanade (gdje ga suton podsjeća na Korčulu), otoke Španije, cejlonski Anaradopuro (gdje za Bude bješe grad poput Londona), Maduru sa 11,500.000 kipova. Egipat i Jukatan ga impresioniraju starinama, ushićuju ga neznane kulture Olmeka i Zapoteka, sniva o 15.000 neotkrivenih gradova što ih uništiše uglavnom golubinje blagi nosioci Krista, mori ga tajna sfinge... I odasvud mi piše. Piše mladenački kao da nekamo žuri, ruka mu juri po papiru, uvijek mu je malo stranica i redovno se tuži da se samo kistom može izrazi-

ti... Sve opisuje, a ipak nikada ne propušta da nostalgično spomene Zagorje i Korčulu: gdje je rođen i gdje je želio umrijeti. I zato ga nazvasmo Korčulaninom.

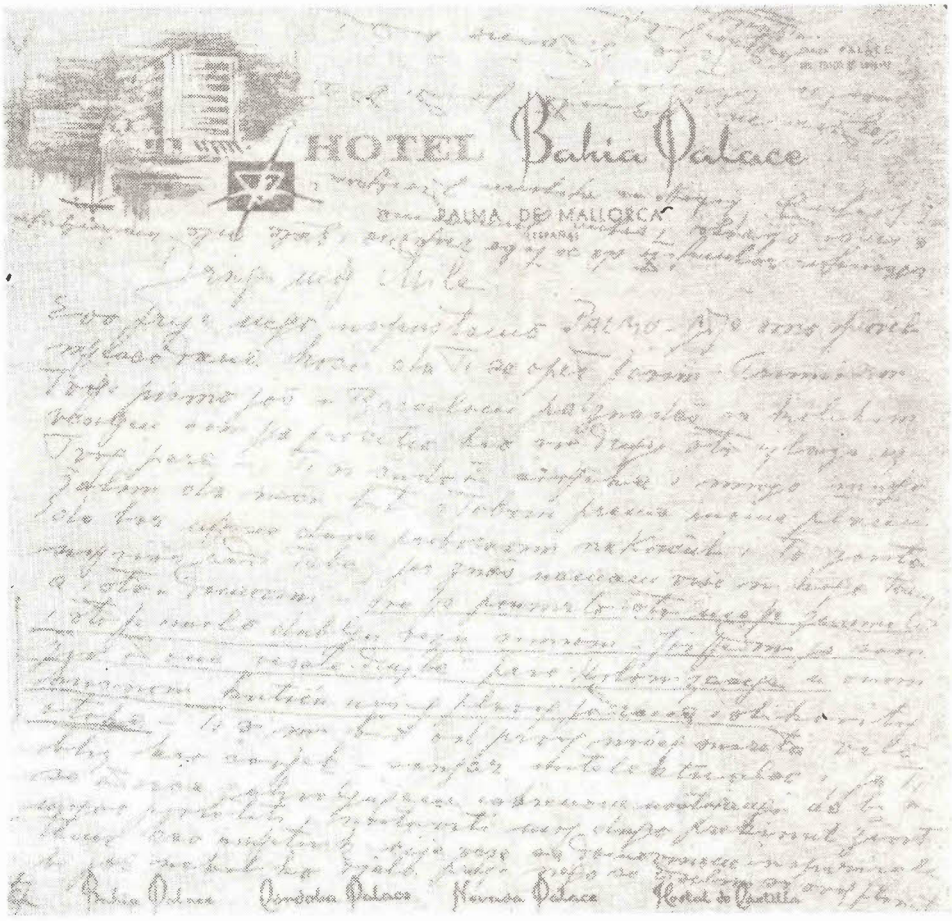
O čemu mi je sve govorio i pisao?

Upoznali smo se na plokati, spontano prilazeći jedan drugome, kao drug drugu. I kasnije, četvrt stoljeća, sve do njegove smrti trajaše prepiska. Nisam više imao sreće da se susretnemo. Sačuvao sam nešto preko 40 pisama, ali to kronološki ne možemo povezati. Skoro nigdje nema datuma, očito nije bio rođen za knjigovođu. Evo kako i što to on piše:

1. 2. 1939. sa 14. sprata gleda široku rijeku Hudson i »ne samo mislima, nego i ovom vodom spojen sam s Korčulom,... zavidim što živite u tom blaženom miru«... A on sam, poput Ljermontovljeva parusa, u burama traži mir.

6. 8. (1939?) N. Y. Riverside Drive »rado bih znao tko je ortao sfingu preko karte Evrope,... ja je naročito volim«. I čezne tu za Ivančicom i Zagrebačkom gorom.

...? »Brate sa Olimpa, kroz knjigu i tvoja pisma vidim i osjećam svu ljepotu našega govora kao kroz Domjanića ljepotu kajkavštine s kojom sam izrastao«...

Faksimil jednog Vankinog pisma upućenog autoru članka iz Španije

2. 1. 1946.: »divni naš jezik, pa to je pjesma za sebe. Knjiga I. S. bila je moj vademecum za vrijeme cijelog ovog nesretnog rata«. I dalje kako je jednu poslao Vorošilovu, kako je inspiriran knjigom radio neke zidne slikarije, te nudi pomoć svojih đaka Musića, Svečnjaka, Pinnata...

...? »Prošle godine izgradio sam farmersku kuću da već toliko ne čeznem za Korčulom i domovinom«.

27. 1. (1955?): »... za vrijeme cijelog puta po Japanu, Indoneziji, Cejlonu, Indiji, Egiptu... bio sam zdrav kao lav, s mnogo energije. Načinio sam 127 većih studija i oko stotinu skica... Šteta što su me bolest i prokleti virusi potjerali iz Italije, jer sam već uspio sklonuti moju »volooku« da posjetim Korčulu i južnu Srbiju, nenatkriljive freske...« Naime, njegova Margareta ima izrazito krupne oči pa sam je po Homeru prozvao »volooka«, a to se Vanki silno dopalo te je uvijek tako u pismu naziva.

16. 7. (1956?) ushićava se unučicom Tatjanom, koja već piše i govori engleski i japanski, a po ocu i ruski. Ushićen je kćerkom Pegicom, koja voli našu zemlju i jezik i pita za nju knjiga. Poslao sam mu tada Nazorova Pastira Lodu. Tatjana je pošla u školu za talentiranu djecu.

5. 4. 1960. Mexiko, hotel Cortes: »piramide i gradovi, koje nisu uz najbolju volju i organiz. metodu destrukcije mogli da unište... Vele još 15.000 gradova i piramida nisu otkopani... Volooka, otkako je tamo bio Meštrović, odlučila se...«

11. 2. (1962?) Obale Pacifika sjećaju ga na Jadran, pretražuje grobnice, uspoređuje hramove indijske i actečke, kipove židovskih fizionomija, prije Cortesa tu su imali križeve i legendu o Adamu i Evi, jabuci koju nudi zmija, itd. Ide u Oxacu da vidi piramide i skulpture Zapoteka stare 10.000 godina, gdje se do koljena lila žrtvena ljudska krv.

6. 5. 1962. U ovom pismu kao i onom prije četvrt vijeka datum je uredno fiksiran. On je sad u Mexicu gdje nemirna djetinja duša bira Hotel de ninos (dječji). I opet pitanje sfinge, piramida, lave stare 9.000 godina. A posljednji put javlja se iz Puerto Vallarta, gdje će ga veljače 1963. ponijeti u smrt golemi valovi Pacifika, Mora Mira. Nestašno dijete veselog Zagorja privlačilo je svuda more i planinska epska zemlja. U smrt ga povuče buntovna epska zemlja Mexica po pjesmi, buntu i magiji smrti toliko slična dinarskom duhu.

Korčula, kojoj je ostavio memorijalnu zbirku, nije se njegovoj ljubavi odužila. Nakon muka koje je imao da skloni svoju volooku da s njim pođe u tu daleku balkansku i uz to komunističku zemlju, nakon jedva dobivene vize, Korčula mu nije uspjela osigurati smještaj u njegovoj kućici (veliku je ionako već poklonio). Po zakonu trebalo je stanaru dati »drugi odgovarajući stan«. Budući da je stanarka gajila kokoši, trebalo joj je pronaći drugi stan s kokošinjcem! Tako je slavni Vanka, kome su zbog svetačke dobrote na ruku slijetali i korčulanski vrapci, izgubio prigodu obići Korčulu zbog prozaičnih kokošiju. Na razglednici iz slavnoga Tadž Mahal piše: »Kad nemam sreće da uživam sunce u mojoj kućici i domovini, to se potucam po svijetu. Bio sam na Bali gdje su svi ljudi umjetnici, pravi raj na zemlji...«

Odatle je stigla i fotografija: prosjedi starčić sjedi na žalu između 6 mlađahnih curica, produhovljena izraza, vjerojatno su to plesačice boga Šive. Vanka je ozaren dječačkom srećom. Bože, šta li im priča? Šta li one u njemu nalaze?

Kako li je bilo njemu pri duši kada je dobivao zlokobne vijesti iz svoje domovine 1941? A kako mu je bilo pri duši kad je leteći avionom preko Jugoslavije gledao svoju zemlju u koju se nije mogao spustiti... zbog nekih kokošiju.

Čovjek velike duše, s tamnom verzijom porijekla iz ljubavi grofa i seljanke našao se odjedared među nama, tu na ulici, vanka, pa je i dobio to simbolično prezime. Pogođen kolapsom ruke, koja htjede još pisati i crtati, nestao je u sinjim valovima. Sinova nema, i više nikad nam neće doći nitko sa simboličnim imenom — Vanka.

Slava će mu ostati. I legenda.

Mile Dupor (Korčula)

Marinko Radovanović - Strule

Jedan od onih naših ljudi koji su »trbuhom za kruhom« morali napustiti svoj zavičaj i nakon početnog »crnčenja« u tuđem svijetu i borbe oko svladavanja jezika progovorili svima razumljivim jezikom umjetnika, stekavši afirmaciju, jest i naš Marinko Radovanović, poznat u svom zavičaju pod obiteljskim nadimkom Strule.

Iako smo ga 1953. godine »otkrili« našoj javnosti jednim napisom u »Slobodnoj Dalmaciji«, osim nekolicini njegovih prijatelja, ponajviše »petraleza« iz Žrnova, našoj kulturnoj javnosti bio je tako reći nepoznat, iako je i poznat i priznat u inozemstvu. U rujnu 1971., nakon prohujalih 30 godina izbivanja iz zemlje, stupila je njegova noga na naše korčulansko tlo. Posjetio je sa suprugom rodni kraj, a ujedno proslavio jednomjesečnim boravkom na Korčuli 25-godišnjicu braka. Njegov boravak u zavičaju bio je poseban doživljaj za njega samoga, a i za sve one koji ga nisu zaboravili.

Rođen 21. VII. 1912. godine u Hobokenu u SAD, kamo je njegov otac, kao i mnogi njegovi mještani iz sela Žrnova na otoku Korčuli, otišao pritisnut bijedom, po svršetku Prvog svjetskog rata, potaknut ponajviše nostalgijom za starim zavičajem, vraća se s ocem na staro ognjište. Pošto je četiri godine proveo u Inđiji u Srijemu, gdje je izučio klesarski zanat, dolazi godine 1933. u Žrnovo sa zanatom u rukama, ali čini se, i s prvom nogometnom loptom u Prvom selu. Dočekali su ga s podijeljenim osjećajima. Sjeća se nezadovoljstva starih žena kojima je »vunbran« (tako su prozvale »fusbal«) ugrozio nesmetan rast kupusa našeg svagdašnjeg, pa su pokušavale i kod župnika da s oltara digne glas protiv te novotarije. Međutim, izazvao je zadovoljstvo omladine obaju zaselaka. Jer moramo priznati da je jedino nogometna lopta uspjela nekako povezati dotad u korisnim akcijama neudruživu omladinu susjednih zaselaka, pa je time stvorila osnovu za druženje pa i naprednija shvaćanja.

U Žrnovu radi kao obični klesar kod klesarskih majstora, ali, pored toga, u slobodnom vremenu trenira »divlji klub« NK »Žrnovo«, svira gitaru i slika. Svaki njegov plakat koji je pozivao na neku nogometnu utakmicu bio je malo umjetničko djelo. Radovanovićeva

Marinko Radovanović (1952)

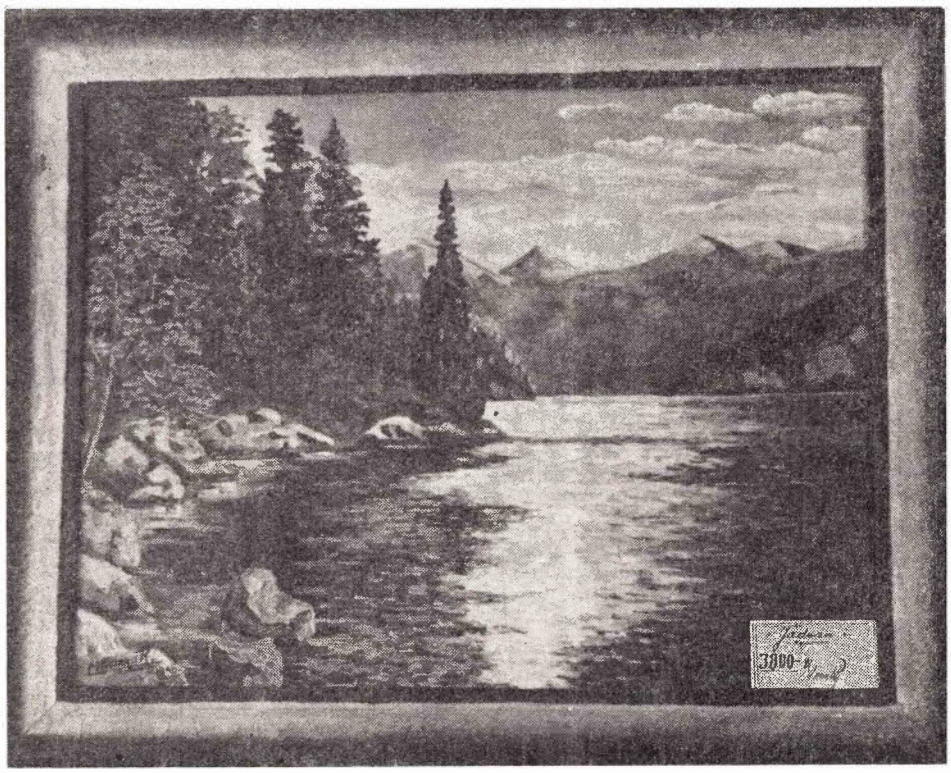
darovitost nije ostala nezapažena pronicavu duhu Maksimilijana Vanke, koji je nakon prvog svjetskog rata sagradio vilu u Strečici, često u njoj boravio i drugovao s Marinkom Radovanovićem još neiskusnim u slikarskoj vještini. Kad su ih u potrazi za motivima koji odgovaraju njihovim nazorima po žrnovskim prisojima znale susresti naše »mlikarice« i prodavačice »malo smokava« i »dobrega vina«, zastao bi im dah. Stranac sa šiljatom bradicom i »bagulinom«, koja je imala držak u obliku

osmice, bio je tako upadljivo sličan Kristovu liku. Ove naše bogobojazne ženice u tamnim pandilima, uprćene bremenom, znale su se prekrižiti, dok jednog lijepog dana nije Vanka jednoj od njih na sebi svojstven način objasnio da on nije Krist koji je došao s onoga svijeta na našu korčulansku zemlju i da nije stranac koji govori »jormaneški oli ingleški«.

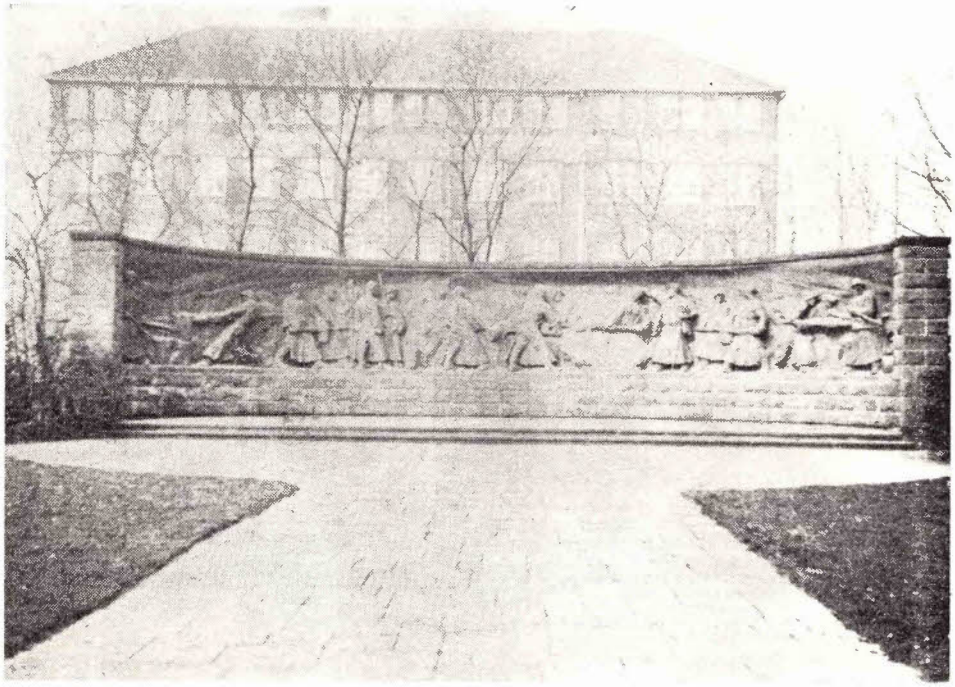
Međutim, buknuo je Drugi svjetski rat. Ostavši bez roditelja, bez posla, bez nade, Marinko je nešto morao uraditi da održi bilo gdje goli život. Zavičaj mu nije mogao ništa pružiti osim ljepote krajolika, a samo od toga ne može se živjeti. Radi boljeg razumijevanja (ne)prilika u zavičaju u to vrijeme, navest ću njegova zemljaka književnika Petra Šegedina:

»Jer, eto, koliko neprijatelja ima, gospode naš sveti, selo Žrnovo pod ovim nebom i na ovoj suhoj zemlji (za koju bi bilo mnogo točnije reći da je kamen, nego zemlja, jer je zemlje ponekad toliko da se mora šakama sakupljati) i svejedno Žrnovo živi, živi kao što žive kvrgave masline među grižama, raspucale česvine i čokoti loze, gladno, žedno i ubogo« (roman »Djeca božja«).

Eto, iz takve sredine nikao je i Šegedin i Radovanović. Iz sredine i doba koje zaokupljeno svojim neprilikama nije ni moglo pokazati neko zanimanje i razumijevanje za rad ove vrste. Za stare Jugoslavije, stavimo ruku na srce i priznajmo, mnogo je talenata propadalo po našim zabitnim selima, ne mogavši doći do izražaja zbog nebrige i nehaja ondašnjih vlasti. Njegov obiteljski nadimak »Strule«, recimo otvoreno, postaje u njegovom zavičaju sinonim za ništaka i dokoličara (iako je on neizmjerno volio raditi i stvarati).

»Jadran« (ulje, 1948)

Kruppov spomenik (Essen)

I nije mu preostalo drugo nego da da se 1941. godine rastane s bijedom i potraži »bokun kruha« u tuđem svijetu. U Njemačku je tada bilo najlakše doći s malo novca u džepu. Bilo mu je tada 29 godina. Kako se u Njemačkoj tada osjećao manjak u rudarskim radnicima, nije mu preostalo drugo nego da se zaposli kao rudar u Essenu. Međutim, kao što je od najranije mladosti stalno u slobodno vrijeme nešto šarao i crtao, tako je to radio i u novoj sredini. Ubrzo se pronio glas o rudaru koji izrađuje slike, kojima se svatko tko ih vidi divi. Tako je došlo i do poznanstva s profesorom Kirchom iz Gelsenkirchena, koji je, vidjevši njegove radove, uskliknuo: »U ovom čovjeku se krije nesumnjiv talent. Treba ga smjesta izvući iz rudnika jer tu mu nije mjesto i omogućiti da se usavršava u slikarstvu.« Najprije, do kraja rata, radi u radionici Bernharda Brinkmanna u Essen-Katembergu, a od 1949. godine pa do danas kod najveće klesarske radionice u Zapadnoj Njemačkoj Alois (sada Eugen) Kalenborn.

Tri puta dobitnik prve nagrade

Kad je postigao sve uvjete za nesmetano školovanje i napredovanje u slikarstvu i kiparstvu, ubrzo dolazi u Katembergu do njegove prve izložbe. Bio je to uspjeh, a ujedno pobuda za još intenzivniji rad na likovnom polju. Na drugoj izložbi u Gelsenkirchenu dobiva naš Žrnovac prvu nagradu za svoj rad »Jadran« (ulje), koji je otkupio Narodni muzej u Düsseldorfu za 3.000 maraka. Izlaže zatim svoje radove u Bochumu, Düsseldorfu i drugdje. Tri je puta dobio prvu nagradu. Na stranicama njemačkog tiska često je njegovo ime, ali se ono pročulo i izvan Njemačke, tako da dobiva ponude da sudjeluje na raznim umjetničkim izložbama. Nižu se uspjesi za uspjesima. Nadimak »Strule« gubi onaj pogrdan prizvuk. On postaje

»Europa« — »Mir« (Essen, 1954)

častan naslov uvaženog slikara i kipara, čiji se radovi procjenjuju i do vrijednosti od 8.000 maraka. U prvih desetak godina njegove slikarske aktivnosti rasprodano je 280 njegovih većih uljenih slika i preko 300 akvarela, ne samo u Njemačkoj, nego i u Nizozemskoj i drugim zemljama.

Naš čovjek obnavlja tuđe spomenike

Kada je 1950. godine postao majstor u najpoznatijoj njemačkoj klesarskoj tvrtki Kalenborn u Essenu, ona mu povjerava izvedbu najpreciznijih radova. Kao rukovodilac kiparskog odjeljenja rukovodi neko vrijeme sa 33 majstora. U Njemačkoj se u poslijeratnim godinama mnogo radilo na obnovi najpoznatijih kulturno-historijskih spomenika koji su bili ratom oštećeni. Naš Radovanović, odrastao u kamenu, i poput školjke prstaca srastao s njim, bez muke svladava sve vrste kamena različite tvrdoće i boje: od šupljikavog tufa i mekog pješčanika do tvrdog eruptivnog bazalta i porfira te nepodatljivog mramora.

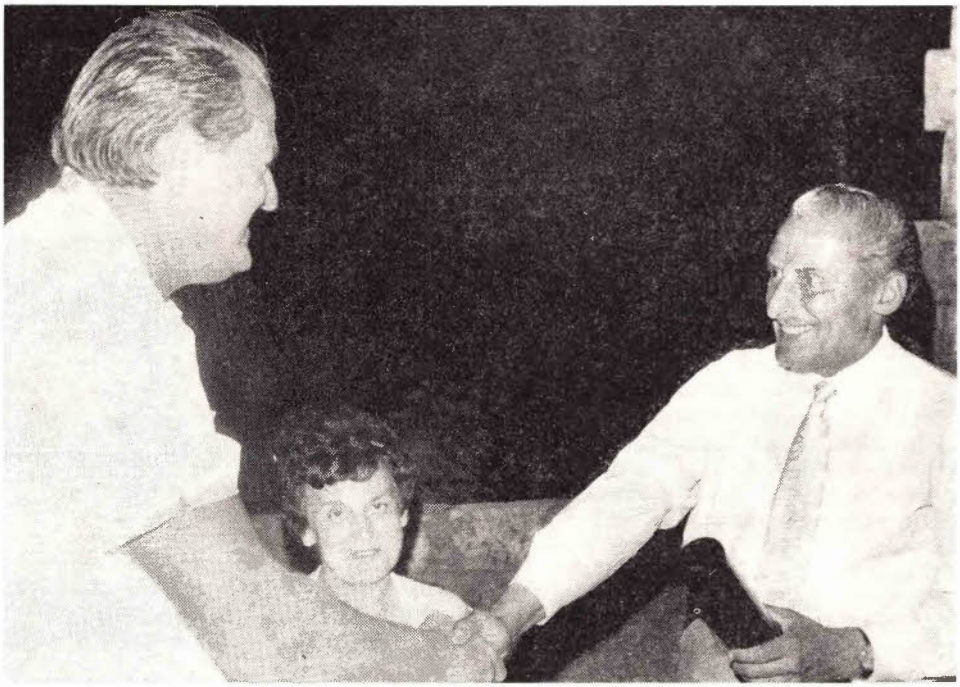
U ovom razdoblju dotadašnji govor kista gotovo će sasvim istisnuti govor dlijeta, koje će doći do svog punog izražaja na monumentalnim reljefima. Snažan dojam ostavlja jedan od njegovih najboljih radova »Mir« i »Europa« (1954. g. Essen). Nadalje spomenici sa snažno karakteriziranim likovima, kao što su »Rudar« (1970. g., mramor). Izradio je čitav niz dekorativnih skulptura na istaknutim građevinama Essena i sjeverne Njemačke. Od radova u bronci najpoznatiji je ogroman Kruppov spomenik u Essenu, na kojem je radilo desetak majstora, a oko 50 posto izvršnog rada djelo je Marinka Radovanovića.

Dodir sa starim zavičajem i starim prijateljima koji ga nisu zaboravili, sasvim prekinut u godinama rata, bio je ponovo uspostavljen nakon rata, najprije u obliku pisama punih nostalgije i čežnje, pisanih narječjem zavičaja (zavičaj se lako ne zaboravlja jer za njega vežu uspomene). Iako je danas teško biti prorok, svojim duhovnim očima gledam svog imenjaka i našeg zemljaka kako nakon zasluženе mirovine ipak ne miruje, nego svake godine posjećuje

»Rudar« Bergmann (mramor, 1970)

Predsjednik »Bratske sloge« Roko Curać predaje počasnu diplomu društva Marinku Radovanoviću

U ateljeu

prisoje Žrnova, po mrkenti Strečice lovi špare i knezice, a u Banji kleše kip najvećem sinu Žrnova, a vjerujem i otoka Korčule — Jakovu Baničeviću, koji će se lijepo uklopiti u ambijent Postrane, o kojoj najveću brigu vodi »Bratska sloga« i njezino članstvo, pa i njezini počasni članovi, među kojima se nalazi i naš Marinko.

Marinko Gjivoje (Zagreb)

Anka Prizmić

U potrazi za našim sinovima i kćerima što nešto znače u našoj kulturnoj sredini, napose u likovnoj umjetnosti, došao sam u posjet Anki Prizmić, o kojoj smo u monografji »Otok Korčula« (II. izdanje), u poglavlju »Korčulanski likovni umjetnici«, uvrstili samo šture biografske podatke. Taj mi se dan duboko usjekao u sjećanje. Evo zašto: 6. III. 1970. Split je — na čuđenje mnogih — iznenada osvanuo u bijelom snježnom plaštu koji se protegao do mora. I krov ateljea Anke Prizmić u Balkanskoj ulici bio je pod snijegom. Snijeg na krovu, poneka sjedina na Ankinoj glavi, ali u ateljeu vladala je neka toplina koju nije isijavala peć, već neugasiva stvaralačka vatra.

Anka Prizmić živi u Splitu, gdje radi kao stomatolog. U Splitu je i njen atelje, ali ona ne pripada Splitu, nego rodnom zavičaju. Onom kamenom dugoljastom tijelu odsječenom od matice i bačenom u plavo more,u kojem se na zapadnoj strani usjekla Vela Luka. Ona pripada velolučkoj sredini. A sredina je — kaže naš Petar Šegedin u svom djelu »Svi smo odgovorni?« — konkretna, živa. Sredina znači: ja, ti, on, onaj, ono, mi, vi, oni... sredina je obitelj, rad, mjesto, grad, pokrajina, moja i tvoja zemlja, država, klasa. Sredina je djetinjstvo, mladost, muževnost, starost. Sredina je jezik, povijest, sredina je rad, omogućavanje rada — života, ona je sporazumijevanje i nesporazumijevanje, ona je rat i revolucija.«

Osjećajući već u djetinjstvu žeđ za oblikovanjem, nakon prvog poleta na likovnom polju, prianja svojski dlijetu, pastelu i kistu, izražavajući se u kamenu, u sadri i na platnu (ulja, tempere). Prve značajne rezultate pokazuje već na I. samostalnoj izložbi u Splitu 1960. godine, gdje je izložila 24 rada (ulja, gips, kamen, ugljen i 1 akvarel), a na samostalnoj izložbi u Veloj Luci 1963. izlaže 17 tempera, 5 radova u kamenu i 1 u sadri. Sve joj slikarske tehnike leže, ne bi se mogla opredijeliti samo za jednu.

Vidio je u svoje vrijeme njene radove i njima se oduševio Meštrović i u Americi kada je pred desetak godina izlagala nekoliko skulptura u velikoj galeriji Sakramenta, a i u Splitu prilikom posjete Jugoslaviji kad je Anki za uspomenu poklonio svoju sliku s potpisom. Pohvalno se izrazio o njenim radovima i Kršinić. Povoljne kritike pomogle su i obodrile Anku i dale nove snage njenoj kreativnoj prirodi.

Hvatala je ono što joj je bilo na domaku misli i ruke. Okušala se u slikarstvu i drugim likovnim izrazima. Sa svojim platnima i skulpturama Anka živi i kada je upitate koja joj je slikarska ili skulpturalna tehnika bliža srcu, sliježe ramenima. Sva su joj djela dio nje same, sva su joj tako mila, teško joj se odijeliti od bilo kojeg, jer u svakom je jedan živi i življeni život.

Pogled mi samo pase zaustavljajući se na jednom djelu više, na drugome

Rad u ateljeu

nešto manje. Ostvarenja preda mnom oživljuju i žive. Jedan portret dovodi mi u sjećanje naše bodulske žene srednjih godina a glava ovijenih crnim rupcima, s rukama krupnim toliko karakterističnim za te naše radine i pouzdane žene što rade u kući i polju, vjerne svom kominu, koje nikad ne miruju, a u predahu predu »kudiju«. Dozivlju mi u sjećanje topla otočka ognjišta i vremena kad se roba prala u lukšiji, a vrijeme prorjecalo za mjesec dana unaprijed, već prema tome kako će se kokot na »fumaru« okrenuti ili kakav će se oblak pojaviti na horizontu.

Drugi portret, nazovimo ga »portret barbe«, zar u njemu, tom našem Lučaninu s nezakopčanom košuljom i jaketom, ne vidimo sliku i priliku našeg čovjeka koji je ujedno zemljoradnik i ribar i mislilac svoje vrste, kao što su bili i Ankini stari. A skulptura kupača, koji je skupio koljena podnimivši ih bradom, zar to nije predstavnik današnjice, današnje Vele Luke koja plovi punim jedrima u pravi turizam, onakav kakav se razvio na ostalim u turističkom pogledu razvijenim otocima, koji, uz brodogradnju, znači izlazak iz začaranog kruga zaostalosti i škrtog izbora načina privređivanja koji je otjerao mnoge od njih u emigraciju. Danas Vela Luka više nije samo naselje ribara, težaka, vinogradara, iseljenika, nego i brodograditelja i ugostitelja.

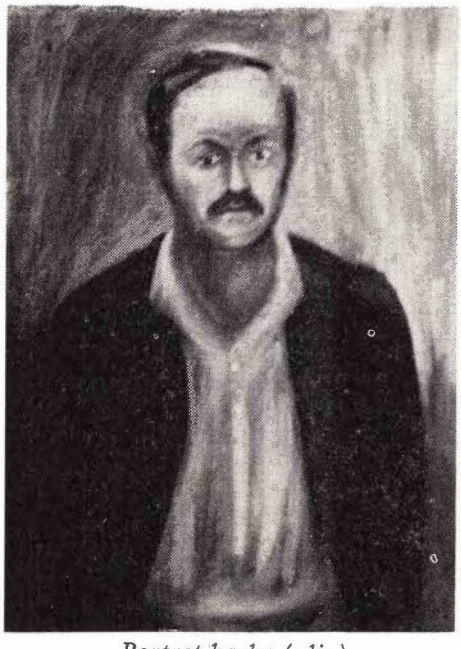
Sjetivši se vrlo slikovitog uspoređenja Vele Luke i Blata što ga je dao Stjepan Radić 1926. godine prilikom svog posjeta tim našim najvećim naseljima na otoku i našim otocima, upitah Anku (gotovo pola stoljeća kasnije): Kako doživljavate Blato, a kako Luku?

Pomorac (sadra)

Studija »Glava« (sadra, 1970)

Portret barbe (ulje)

Studija glave (tempera)

— Blato je iskonskije, a Luka novija. Blatska dolina je nijemi svjedok bijede, tuge, pošasti i prošlosti, a Vela Luka, onako raspjevana kao valcer, pjesma je budućnosti. U Blatu oni Učijaci, nazvani tako valjda po vukovima (zapravo čagljima), poput kamena teško pritišću na prsima. U Luci onaj naš Ošjak, ubavi »otok ljubavi«, kupa se u razigranom modrom maestralu.

Potaknut Ankinim riječima pomislih u sebi: lijepa ti je ta naša Vela Luka bilo kad se sunča na žarkome suncu ili »miseca« (rekao bi pokojni pjesnik profesor Bogomoja) na blijedoj mjesečini.

No vratimo se Ankinom opusu, u kojem je mnogo rečeno, ali nije sve dorečeno. Kad gledam njena djela (platna i skulpture), čitam iz njih senzibilan karakter umjetnice, ali i neku nedovršenost i difuznost poput one koja ponekad vlada u našem ozračju.

Anka će uskoro u mirovinu, ali neće mirovati. Ima ideju u glavi (ideje pokreću naprijed!) a i prenesenu već na nacrtu, da u rodnom mjestu restaurira rodnu kuću, u njoj smjesti reljefe s temom NOB-e, u kojoj je sudjelovala kao zdravstveni radnik, te da izloži i ostale svoje radove.

— Teško bi mi bilo umrijeti a da prije toga ne ostvarim svoj davni san, da kuću svog oca koja je kao stvorena za privatnu galeriju ne pretvorim u spomenik svoje vrste koji će se korisno uklopiti u naša nastojanja na kulturno-umjetničkom polju.

Anka Prizmić je živahan kozer. Njene su misli često identične s našima, tako da je, priznajem, u ovim mislima mnogo Ankinog i ujedno našeg. A kada smo se bili gotovo rastali, izvukla je odnekud neku pjesmicu, da mi je pročita za oproštaj. O toj svojoj pjesničkoj žici nije prije toga ni riječi progovorila. Svako objašnjenje kako je došlo do toga da se Anka Prizmić na drugome mjestu u ovom Zborniku pojavljuje po prvi puta i kao pjesnikinja, sada je suvišno. Ima tu nešto naslijeđeno od pokojnog djeda po majci P. Bačića-Olića, pučkog pjesnika.

Marinko Gjivoje

Anka Prizmić: Narodni ustanak

Izvor Oreb

Kad sam 1968. godine objavio I. izdanje monografije »Otok Korčula« mladog Izvora Oreba (koji je te godine diplomirao grupu likovne umjetnosti na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu) nisam još poznavao; 1969. saznavši za njega i napisavši o jednom od najmlađih likovnika našeg otoka svega 5 redaka u II. izdanju spomenute monografije, ubrzo sam kad sam se s njim i njegovim radom malo bolje upoznao uvidjeo da sam mu nepoklanjanjem dužne veće pažnje nehotice učinio nepravdu. A evo zašto: njegova prva ulja, njegovi polikolori i prešani ugljeni su — kaže Mladen Veža — vrijedna da im se približimo i da ih pokušamo doživjeti svaki na svoj način.

»Naravno da će daljnjim radnim iskustvom Oreb postići i veće rezultate osobito u pravcu još veće ujednačenosti, no treba istaći da se i u ovoj fazi radi o vrlo ozbiljnim rezultatima i da nam se ovim radovima približio jedan istinski mladi stvaraoc.« (Veža)

Kada sam nedavno na III katu njegove rodne kuće, koji je pretvorio u atelje, razgledao njegove prve i kasnije radove, dobio sam utisak da se iz dugog lutanja u tako kratkom djelovanju, a u težnji da postane originalna umjetnička ličnost, vratio takoreći plavim horizontima, vratio se zavičaju i zaustavio između lozja, mrkenti, meja i maslina. Ukratko vratio se ambijentu iz kojeg je potekao, a koji je neiscrpan izvor nadahnuća za umjetnika. U maslini on ne vidi zelene, poluzrele i prezrele plodove iz kojih se vadi ulje, u maslini on ne vidi drvo za gorivo i razne umjetničke izrade, zelene lisnate ogranke i mladice za brst kozama, već prvenstveno čovjeka.

Kao što je otok u moru jedan zaseban morem opkoljen svijet, tako je i maslina ograđena zemljom i međom (u kojoj su opredmećeni stoljetni napori našeg čovjeka) jedan svijet, koji prolazi godišnja doba kao i čovjek. Ona je — reče mi u razgovoru Oreb — vječna, ona predstavlja i simbolizira čovjeka Dalmatinca, otočanina, Korčulanina, Velolučanina. Ona je moja majka i velik dio mog djetinjstva.

Snažne vizuelne dojmove ostavile su masline našeg zavičaja na nekoliko uvaženih likovnika koji su djelovali mnogo prije Oreba. Slikar akademik prof. Ljubo Babić ovjekovječio ih je pred goto-

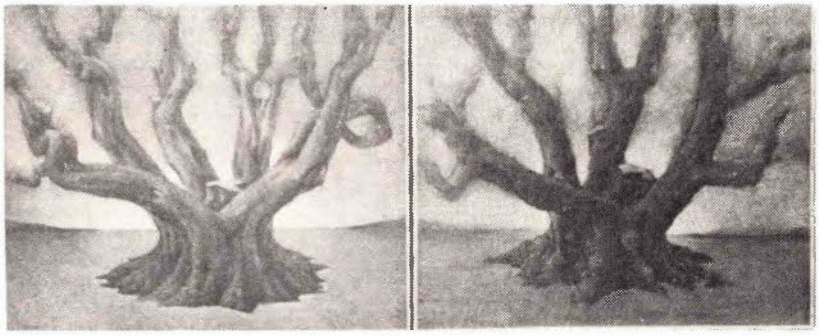

Izvor Oreb (autoportret)

vo pola stoljeća, a poslije rata Cata Dujšin-Ribar. Međutim kod mladog Oreba one, čini se, postaju sretan motiv koji ga potiče na intenzivnu akciju njegove specijalizacije. Jer Oreb me potsjeća na one slikare koji otkrivši neki motiv kao vjernu sliku svoga duha, toliko ostaju za nj vezani, da su ga sli-

kali gotovo cijelog života. Tako je i on u sadašnjoj fazi s posebnim nagnućem odabrao maslinu kao motiv koji osobinama svoga kvrgavog oblika nalikuje našem mnogorukom čovjeku. Odabrao je upravo maslinu, drvo prilagodljivo, izdržljivo i trajno, da mu vijeku kraja nema. Takve osobine imade i ovaj naš otočanin.

Pokušavam — reče mi — zavući se u njezin hram i dati njezinu unutarnju svjetlost, osjetiti njezino disanje i prikazati vječnu samoću, njezin bol i jauk, njezinu dosljednost i ljubav. Njezin torzo koji je uvijek ili crven ili plav. To su upravo dvije kontrastne ali najlokalnije boje našeg kraja. Plava — astralna, okultna, mistična i melanholična; crvena — naša unutarnja svjetlost, naša krvava egzistencija i naš živi ritam.

Diptih »Masline« (ulje, 1970)

Marinko GJIVOJE

Ante Sardelić

Onog nedjeljnog poslijepodneva kad sam se »zaletio« do Blata da se upoznam s djelima našeg mladog kipara Ante Sardelića, dok se u hotelu »Lipa« na nekoliko stolova zaneseno kartalo, svega dvije stotine metara od hotela, u bivšoj tokarskoj radionici (podložnici) na podnožju Velog Učijaka odzvanjali su udarci dlijeta. Da nadjačamo zvonki zvuk dlijeta, lupih šakom o vrata nešto jače i uđoh.

Nakon drugarskog stiska ruke uslijedilo je predstavljanje radova. Uz svaki rad nekoliko popratnih riječi.

— »Oči moga mista«, tako sam nazvao ovaj rad — pokazuje Ante jednu svoju temperu — to su stare (polu)prazne kuće; duše su nestale iz njih. To je naš životni problem — raseljavanje. I to što nas opsjeda duševno, to mi dajemo kroz formu.

I pripovijeda nam dalje kako mladi umjetnik ne mora hrliti u Pariz da bi

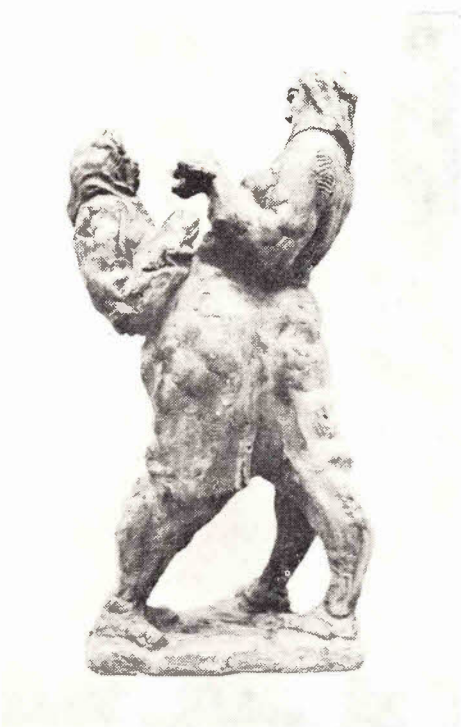

»Tovari« (gips, 1970)

se nadahnuo. Svega ima u prirodi, samo treba da sebe »izvuće« u prirodu. U vlastitoj sredini uvijek se nađe poneki detalj koji će razdragati, potresti, nadahnuti.

Dok je još bio u 2. ili 3. razredu osnovne škole, iz nađene čovjekolike grančice bora, nastavljajući tamo gdje je priroda stala, izradio je svoje prvo umjetničko djelo. Vadi ga iz kuta i pokazuje kao kuriozitet. Već iz tog prvog likovnog ostvarenja dala se naslutiti još jedna nada naše sredine. Prve radove radio je u vrlo zahvalnoj tehnici ugljena, ali ubrzo prelazi na skulpture u gipsu, bronci, kamenu i drvu.

Samostalno je izlagao 1969. u Blatu, 1970. u Korčuli i Dubrovniku, 1971. u Splitu, a sada se priprema za izložbu u Zadru. Već povodom njegove prve samostalne izložbe u Dubrovniku 1970. književnik Petar Šegedin zapisao je u predgovoru kataloga: »Nije bez značenja što se u svojim nastojanjima vezuje za domaći temat, pa i vidljiv osjećaj za humor, za burleksno, izražen u nekim njegovim djelima, napajan je iz

»Strapacada« (gips, 1970)

»Škojarica na tovaru« (gips)

domaćeg podneblja.« A likovni kritičar Matko Sršen, nakon konstatacije da je mladi stvaralac tematikom svojih djela okrenut podneblju iz kojeg potječe, primjećuje da »ta regionalnost kod njega doseže začudo već zrelu likovnu transformaciju.«

Sardelić ima svoj izraz, a svako njegovo likovno ostvarenje temelji se na doživljaju. Zato nam je tako blizak. »Lik čovjeka potvrđuje se u liku životinje koja se vraća svom mitskom, prvotnom sinkretizmu, izvornom značenju« — kaže Jure Kaštelan u predgovoru kataloga za njegovu izložbu skulptura i crteža što ju je priredila Matica hrvatska u Splitu mjeseca svibnja 1971. godine.

U njegovim radovima dominira ekspresija, bilo da izražava tragiku ili komiku. Takva je njegova »Škojarica na tovaru«, tip naše seljanke koja se slamnatim klobukom zaštitila od ljetne pripeke, i »Strapacada«, u kojoj su se dvije susjede pograbile, istresavši u oči jedna drugoj »sve ono što je gre i toka«, pa njegov »Ribar« koji se sav stopio u konop što ga poteže, te »Stara klapa« puna izražajne mimike svojstvene našem čovjeku. Forme su nemirne i razigrane, teme bogate i zanimljive.

Marinko Gjivoje

Pupnat

— problemi od obale udaljenog mjesta

Drago ŠAIN (Pupnat)

OBILJEŽJA NASELJA

Pupnat se smjestio u središnjem dijelu otoka Korčule podjednako daleko od sjeverne i južne obale (17°2' i. g. d. i 42°53' s. g. š. na 317 m nadmorske visine) uz asfaltiranu cestu koja veže Korčulu (14 km) i Velu Luku (33 km). Iako udaljenost od mora iznosi oko 3 km, ono se ipak ne vidi jer je naselje okruženo bregovima. Pred samim selom u pravcu juga prostire se lijepo, ali ne baš veliko polje zasađeno vinovom lozom. Polje se zove **Plasa,** što u starohrvatskom znači njiva.

Da je područje Pupnata bilo nastanjeno i prije dolaska Slavena na otok, svjedoče gomile u predjelu Mocila, u kojima su pokojnici pokopani u zgrčenom položaju, te su uglavnom ilirske. U 9. st. prešli su na otok Hrvati — Neretvljani. Potisnuli su romansko stanovništvo u grad, a sami naselili otok. Od tog vremena, možemo kazati, i Pupnaćani su na otoku Korčuli. Etimologija riječi Pupnat, nejasna je. P. Skok smatra da bi to moglo dolaziti od latinske riječi »pampinatus«, što označava predio zasađen vinovom lozom. I došljaci Neretvljani nazvaše ga po tome Pupnat. Prve kuće bile su niske, prizemnice, pokrivene kamenim pločama. U njima su bili ognjište i ležaji, a često i stoka.

U drugoj polovini XIX st. pojedinci su počeli da odlaze u »svit« (New Zealand). Poslije nekoliko godina vraćali su se, i s ušteđenim novcem gradili kuće na jedan kat (tip jadranske kuće). U prizemlju je smještena konoba, a na katu su »kamare« (spavaće sobe) s posebnim ulazom. Tek poslije oslobođenja selo se pomalo obnavlja. Godine 1963. asfaltirane su glavne ceste, a 1960. g. zasjale su prve žarulje. Dolaskom električnog svjetla stare kuće nastoje se prilagoditi novim prilikama i novom načinu života. Velike promjene nastupaju u izboru pokućstva i opremi kuća. Na starim »kominima« kamene ploče zamjenjuju betonske ploče i tako preuređeni postaju kuhinje sa štednjacima na drva, kasnije električnim štednjacima i hladnjacima. Kad govorimo o Pupnatu, ne možemo govoriti o novom i starom, već o transformaciji i prilagođivanju suvremenim uvjetima života.

RELJEFNE KARAKTERISTIKE

Pupnat se smjestio u zavali okruženoj krškim uzvišenjima. Sa sjevera **Veli vrh** (473 m), zapada **Vela strana** (470 m), jugozapada **Gorča-dol** (509 m). Prema jugu prostire se malo polje Plasa okruženo s juga **Ruškom glavicom** (335 m), a sa istoka **Lozicom** (380 m). Okolna uzvišenja građena su od vapnenaca gornje krede, dok je zavala sastavljena od trošnih dolomita gornje krede i vapnenih lapora. Dolomitno tlo je donekle nepropusno te mjestimično

zadržava vodu u lokvama. U užem području Pupnata nalaze se tri lokve. Vapnenci su ispresijecani nebrojenim pukotinama, tako da lako propuštaju vodu u podzemlje. U Velom vrhu nalazi se jama Golubinjka.** U podnožju brežuljka Lozica nalazi se također jama (25 m duboka), dok se s istočne strane Velog vrha, iznad same ceste, nalazi spilja duga 30 m. Vapnenci i dolomiti mjestimično su pokriveni pleistocenskim brečama i crvenicom, koja se nataložila u ranije nastalim udubinama. Dublja, plodnija i lakše obradiva zemlja nalazi se u manjim udubljenjima (docima) i na dnima vrtača kojih oko Pupnata ima dosta. Tla su pretežno crvenice, a ponegdje ima i pjeskovitih ilovača. Tla su većinom plitka i mršava, teško obradiva i trpe od suše.

KLIMA I OPSKRBA VODOM

Pupnat klimatski pripada mediteranskom tipu. Tokom godine smjenjuju se dva različita perioda, jedan vruć — ljetni period i drugi hladan — zimski period. Najveća količina padalina otpada na zimsku polovinu godine, dok je ljetna uglavnom bez njih. Dobar dio kiše gubi se u propusnom tlu. Karakteristični vjetrovi daju svoj pečat Pupnatu. U zimskoj polovini godine najviše puše jugo i bura, a ljeti prevladava maestral. S obzirom na svoj položaj i nadmorsku visinu u klimi Pupnata javljaju se i prevlađuju lokalne karakteristike. O tome govore podaci kišomjerne stanice Pupnat. Količina padalina iznosila je g. 1961. 790 mm, g. 1968. 933 mm, a 1969. g. 1209 mm, što znači da je srednjak 980 mm. Zimi se često živa u termometru spusti ispod 0° C. U Pupnatu redovito svake godine pada snijeg, obično u siječnju, a zadržava se dva-tri dana. Što se tiče temperature zraka, količine snijega, njegove pojave i zadržavanja postoji nekoliko izrazitih odstupanja od godišnjeg prosjeka.

1922. g. prvi snijeg je pao 28. XI, a to pretstavlja pravu rijetkost za Pupnat.

1936. g. snijeg je pao 10. I.

1939. 16. III napao je neobično velik snijeg.

1954. 10. III popustila dugotrajna hladnoća, koja traje do polovine prvog mjeseca. Snježni pokrivač bio je visok 30 cm, a temperatura zraka spuštala se do —10° C.

1955. g. u svibnju hladnoća još traje i vlada strah od pozebi.

1956. g. 10. II pao je prvi snijeg, a temperatura se spustila slijedećih dana do —11° C. Snijeg je napao 50 cm.* To je najdublji snijeg što se pamti u Pupnatu. Temperatura je stalno oko —5°C. Led je uništio sve povrće, a oštećene su bile i masline. Snijeg se zadržao oko 20 dana.

1. III napao je snijeg do visine 60 cm.* Saobraćaj do Korčule je prekinut. Snježna mećava polomila je mnogo maslina. Od hladnoće strada stoka. U svibnju temperature su još niske s obzirom na uobičajeni prosjek.

1. II 1963. g. Pupnat je zahvatila nezapamćena studen. Snijeg je stalno padao nekoliko dana.

Međutim 1927. zabilježen je kontrast: zavladala je velika žega i suša. Prve kiše počele su padati tek u rujnu, a u susjednom mjestu Žrnovu nije pa-

* Ove podatke našao sam u školskoj kronici Pupnata, a k tome i podatak da je temperatura 1. II 1963. godine iznosila — 30° C, ali taj ekstrem smatram nemogućim za Pupnat.

** Opisuje je M. Gjivoje u »U podzemnom svijetu otoka Korčule, Jame.« Zagreb 1952. (rukopis).

dala sve do prosinca. Mrazevi se obično javljaju u I, II i III mjesecu, a ponekad u IV mjesecu, nanoseći velike štete vinovoj lozi i povrtlarskim kulturama. Tuča ili grad obično pada u zimskim mjesecima a katkada za vrijeme nevere. Zimi najčešće puše: jugo, bura, levantara i levanat, a rijetko oštrijada. Ljeti puše jugo, maestral, levanat i burin.

Najveći dio oborina propadne kroz vapnence te teče podzemno. Na području Pupnata nema površinskih tokova. Opskrba stanovništva vodom, naročito ljeti, oduvijek je bila teška. Svako domaćinstvo raspolaže »gustrinom« u koju se tokom jeseni i zime skuplja kišnica s krovova kuća. G. 1933. izgrađena je seoska čatrnja kapaciteta 30 vagona. U nju se skuplja voda sa seoske crkve i još jedne manje zgrade. Ona se koristi samo u ljetnim mjesecima. Pupnačani pamte mnoge godine kad ljeti u selu nije bilo ni kapi vode, te se nosila na mazgama i magarcima s udaljenijih »bašćina«. Budući da je Pupnat u prošlosti bio poznat kao stočarsko naselje, za potrebe napajanja stoke

Pogled na Pupnat (oko g. 1924.)

izgrađene su 3 lokve. Ako bismo sve tri lokve spojili zračnim linijama, vidjeli bismo da su smještene na vrhovima istostraničnog trokuta uz putove koji vode prema selu. Karakteristično je da sve tri leže na glinenoj podlozi, a za vrijeme ljeta često presuše. Posljednjih su godina mnoge stare cisterne popravljene. Pojedina domaćinstva grade nove cisterne od armiranog betona »u zraku«, kako bi dobile prirodni pad, da ne crpe vodu na stari način vjedrima. Danas opskrba s vodom ne predstavlja takav problem kao što je bilo ranije. Gotovo svako domaćinstvo u proljeće i ljeti zalijeva salatu u vrtu u blizini kuće za vlastite potrebe. Iako bi povrće moglo uspijevati u većim količinama, ono je dosta ograničeno zbog nedostatka vode.

BILJNI POKROV

Biljni pokrov Pupnata je tipično mediteranski. Prevladavaju borove šume a osim njih nalazimo i samonikle degradirane šume česvine ili crnike koje se ističu tamnom bojom svog zimzelenog lišća. Još se javljaju divlja maslina, crni jasen, igličasta smrika i pukinja. Degradacijom ovih šuma, naročito korištenjem šume crnike, razvila se vegetacija tzv. makije. Elementi makije su, pored česvine, zelenika, planika, vrijes, jurovika. Površine pod makijom smanjile su se tokom vremena uslijed štetnog utjecaja čovjeka (sječa, krčenje, požari). U šumi česvine i makije nalaze se i povijuše, kao tetivika, sparožina, bljušt i škrobut. U sloju prizemnog rašća najčešće su različite trave, kao troskot, kadulja, bjelušina, smilje itd. Poslije prvog svjetskog rata u okolini Pupnata se dosta šuma posjeklo. Zbog siromaštva Pupnačani su u Korčuli prodavali ogrijevno drvo a u Račišću mijenjali za hranu. Tako je danas veći dio pupnatske okoline ogoljeli kamenjar. Poslije rata su se mnogi ogoljeli predjeli pošumljavali, sadio se bor koji i danas dominira bližom okolinom Pupnata.

STANOVNIŠTVO

Pupnat g. 1970. broji 432 stanovnika, bez zaselka Kneže koje se nalazi sa sjeverne strane otoka na obali mora i 3 km zračne linije udaljen od Pupnata te broji 85 stanovnika.

Kretanje broja stanovnika Pupnata, uključivši i zaselak Kneže, vidi se iz slijedećih podataka:

God.	1850.	1890.	1900.	1931.	1948.	1953.	1961.	1969.
Br. stan.	300	600	818	647	767	758	691	440

Prirodni prirast, broj stanovnika i iseljavanje za posljednjih 10 godina bez zaselka Kneže ilustrira slijedeća tabela.

God.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Ukup. st.	487	477	476	474	470	466	461	455	455	440
Rođeno	9	10	10	6	13	7	5	4	5	9
Umrlo	9	8	5	7	8	7	5	1	3	7
Prirod. prirast	—	2	5	1	5	—	—	—1	—3	7
Iselilo	10	3	7	5	9	5	16	11	8	6

Iz podataka je lako uočiti pojavu demografskog regresa i depopulacije. Sam je prirodni priraštaj na granici stagnacije. Uzroci emigracije su ekonomske prirode. Škrta i siromašna zemlja usprkos uloženom trudu i radu nije mogla prehraniti stanovništvo koje je moralo tražiti druge izvore života po čitavom svijetu. Najčešće sele ljudi iz brojnih porodica, jer onako usitnjeni posjedi ne pružaju ni minimalne mogućnosti života. Pupnat se zbog svog smještaja i izoliranosti nije uklopio u najperspektivniju privrednu granu otoka — turizam, a zbog malo dobrih obradljivih površina nije u stanju da jače razvije poljoprivredu.

Dobna piramida stanovništva Pupnata ima veoma slab temelj, što svjedoči mali godišnji prirast. Broj stanovnika od 0—19 godina iznosi 129 (29,9%), od 20—59 godina 176 (40,7%), a od 60 i više godina 127 (29,4%).

Broj muškog stanovništva iznosi 197 (46%), a ženskog 235 (54% od ukupnog broja stanovnika). Prirodni je prirast vrlo loš. Muškog stanovništva, koje je ekonomski najvažnije, najmanje je, što znači da migrira najvitalnije stanovništvo. Karakteristična je treća, najbrojnija grupa stanovništva preko 60 godina, što ukazuje na starenje naselja.

Dioba stanovništva po zanimanju*

Poljoprivrednici	%	Industrija	%	Ostalo zanimanje	%	Uzdržavanje	%
302	63,91	52	12,04	10	2,31	68	15,74

Iz ove tabele lako je uočiti velik postotak poljoprivrednog stanovništva što znači da Pupnat spada u nerazvijena mjesta, pogotovo kad znamo da mu je poljoprivreda ekstenzivna.

S obzirom na školsku spremu** najveći dio stanovništva Pupnata je završio 4 ili 6 razreda osnovne škole. Skupini bez školske spreme pripada najstarije stanovništvo, a mlađe završava osnovnu školu i nižu stručnu školu. Broj je stanovnika sa svršenom srednjom, višom ili visokom stručnom spremom neznatan. Broj nepismenih iznosi 43 (9,95% od ukupnog broja stanovnika): 4 muškarca i 39 žena.

Emigracija stanovništva započela je u drugoj polovini XIX. stoljeća,*** a jedini su joj razlozi ekonomske teškoće. Ova će se migracija naročito povećati poslije vinske klauzule (g. 1891) koja je omogućila uvoz talijanskih vina u bivšu Austro-ugarsku monarhiju. Poslije prvog svjetskog rata napala je i vinograde Pupnata filoksera.

---

* Svi podaci uz koje nema godine, a govori se o njima u sadašnjem vremenu- odnose se na godinu 1970.

** **Školstvo.** Niža pučka škola otvorena je u Pupnatu 21. XI 1889. 21. V 1932., prema odluci Ministarstva prosvjete, odobreno je da škola nosi naziv »Narodna osnovna škola kralja Petra I velikog oslobodioca«. Od školske godine 1941. pa za vrijeme nepriiateljske okupacije nastava se održavala neredovito ili nikako. Školska kronika nije u tom razdoblju uopće vođena. U prvim poslijeratnim godinama u Osnovnoj školi Pupnat radi jedna učiteljica u jednom kombiniranom odjeljenju od 4 razreda. Peti razred ima nastavu samo jedanput sedmično. Školske godine 1952/53. nastava se organizira na slijedeći način: I i III razred jedno odjeljenje, II i IV drugo odjeljenje, V i VI razred jedno odjeljenje s predmetnom nastavom. Školske godine 1958/59. dolazi do organizacione promjene u osnovnoj školi Pupnat. Naime učenici V i VI razreda voze se svakog dana u Osmogodišnju školu Žrnovo. U Pupnatu su ostala 4 niža razreda kombinirana u 2 odjeljenja te skupa broje 56 učenika.

Školske godine 1959/60. ponovno dolazi iz opravdanih razloga do reorganizacije osnovne škole Pupnat. Zbog loših prevoznih mogućnosti učenici V i VI razreda zadržani su u Pupnatu, gdje se nastava opet odvija u tri odjeljenja. Školske godine 1960/61. osnovna škola Pupnat postaje područna škola osnovne škole Žrnovo. Odlukom narodnog odbora općine po prvi put u povijesti ove škole od njenog osnutka imat će 8 razreda. Nastava je organizirana na slijedeći način. I, II, III razred čine jedno odjeljenje, IV i V drugo odjeljenje, dok VI, VII i VIII razred imaju organiziranu predmetnu nastavu. Poslije 3 godine rada s punih 8 razreda u osnovnoj školi Pupnat dolazi ponovno do promjene. Zbog skučenosti prostora i malog broja učenika nastava se nije mogla odvijati. Stoga je Savjet za prosvjetu općine Korčula donio odluku da u školskoj godini 1963/64. učenici V, VI, VII i VIII razreda svakog dana odlaze autobusom u centralnu školu Žrnovo, dok u Pupnatu škola ponovno radi s dva kombinirana odjeljenja. Školske godine 1967/68. zbog malog broja djece u razredima u Pupnatu nije se mogla organizirati nastava u dva kombinirana odjeljenja. Školske godine 1968/69 — 1969/70. u područnoj školi Pupnat radi jedno odjeljenje s tri razreda I, II i III. Broj učenika u osnovnoj školi Pupnat u posljednjih deset godina u stalnom je opadanju. Školske godine 1960/61. škola ima 51, a 1969/70. samo 16 učenika. Poslije svršene škole učenici pretežno odlaze u školu s praktičnom obukom u Korčulu. Broj upisanih i broj onih koji redovito završe osnovnu školu pokazuje izvjesne devijacije u negativnom smislu, tj. broj završenih ne odgovara u potpunosti broju upisanih.

*** Prema sjećanju, prvi ekonomski emigranti Pupnata bili su: Marko Vlašić Markov, Ante Ciprijan Petrov, Marin Poša Markov (u Južnu Afriku), Petar Ciprijan Jura i Marko Ciprijan Marka (u N. Zelandiju). Svi su emigrirali posljednjih decenija prošlog stoljeća.

Loza je propala, a vino se slabo prodavalo. Tada je počela velika migracija u prekomorske zemlje: New Zealand najviše, a manje u SAD i Južnu Afriku. Poslije oslobođenja velik broj iseljenika, naročito iz New Zelanda, doznavši za korjenite promjene u zemlji, vratio se u rodni kraj. Ali emigracija se nastavlja. Prosječno svake godine odlazi po 8 stanovnika. U posljednjih 10 godina iz Pupnata je iselilo 80 stanovnika. Najviše je otišlo u Australiju (50), zatim Novi Zealand (23) i SR Njemačku (7).

Iseljenici u Australiji žive najviše u Sydneyu i Perthu, a u Novoj Zelandiji u Aucklandu i njegovoj bližoj okolini. Migracije u posljednjih desetak godina ne pokazuju ni najmanje znakove opadanja, nego se stalno odvijaju. Ova će se pojava nastaviti i u skoroj budućnosti, u najmanju ruku zadržat će sadašnji intenzitet. U devet slučajeva prvo odlazi pojedinac, a zatim odvodi porodicu, dok je samo u dva slučaja čitava porodica krenula zajedno. Gotovo svi iseljenici, naročito oni koji su otišli u posljednjih 10—20 godina, održavaju stalne veze s rodbinom u Pupnatu, a ujedno i ekonomski pomažu svoju rodbinu. Računa se da u Pupnat prosječno svake godine stigne deviza u vrijednosti 20,000 n. d. U posljednjih deset godina posjetila su rodni kraj 22 iseljenika iz Australije i New Zelanda. U četiri slučaja to su bile čitave porodice. Interes za nasljedstvom očituje se kod onih čiji je dio porodice ostao u Pupnatu i oni će se poslije izvjesnog vremena vratiti. Kod mlađih, koji nemaju obavezu prema užoj porodici, interes se ne osjeća. U onih Pupnaćana koji se nalaze na radu u Zapadnoj Njemačkoj interes je za posjećivanje veći, jer im geografske udaljenosti omogućuju da svake godine provedu praznike u Pupnatu.

Dnevne migracije vezane su za Žrnovo (škola) i Korčulu (rad, škola): svakog dana iz Pupnata odlazi na rad ili u školu 108 osoba, od toga 88 muškaraca i 21 žena. Svi se oni prevoze autobusima »Autotransporta — Zadar«, koji obavlja promet na Korčuli. Većinu osoba koje sudjeluju u dnevnoj migraciji čine učenici starijih razreda osnovne škole koji odlaze u Žrnovo, udaljeno 8 km od Pupnata. Radnici koji sudjeluju u dnevnoj migraciji su: kvalificirani (39), polukvalificirani (5), nekvalificirani (10) i službenici (4).

Otrag 15 godina ovaj odnos bio je daleko veći u korist nekvalificiranih. Kvalifikaciona struktura u perspektivi će se i dalje poboljšavati. Za posljednjih 15 godina, 16 osoba je steklo kvalifikaciju na organiziranim tečajevima.

Sezonska migracija vezana je s turizmom i ugostiteljstvom, tako da u Orebić ide 5 žena, u Korčulu 2 muškarca i 2 žene i na Badiju 3 žene.

Sezonska radna snaga radom počinje u svibnju, a završava u rujnu. To su uglavnom žene koje rade kao pomoćno osoblje.

Tjedne migracije nisu karakteristične za Pupnat.

Prosječno je iz svakog domaćinstva po jedan član u stalnom radnom odnosu, ako izuzmemo pasivna domaćinstva koja sačinjavaju jednog ili dva starca. Ovaj podatak ima velik utjecaj na način života u mjestu. Kupovna moć svakog domaćinstva je relativno jaka. To se naročito ogleda u standardu stanovanja i civilizacije o kojima ću kasnije govoriti.

GOSPODARSTVO

Ratarska proizvodnja u dosadašnjem razvoju Pupnata imala je važno mjesto i ulogu. Ona je od davnine bila osnovno i gotovo jedino zanimanje

stanovništva. Više godina poslije oslobođenja ona je isto tako zadržala vodeće mjesto. Jačim razvojem brodogradnje, zanatstva i ugostiteljstva u Korčuli privlači se većina aktivnog stanovništva pa poljoprivreda gubi radnu snagu. Mali broj domaćinstava živi isključivo od poljoprivrede (14). Najveći dio su mješovita (66), dok je najmanje nepoljoprivrednih (2). Većini su članovi iz stalnog radnog odnosa otišli u inozemstvo, odakle svakog mjeseca novčano pomažu porodicu.

Površina oranica, voćnjaka-maslinika, pašnjaka, šuma i neplodnog tla te ukupna površina u ha u k. o. Pupnat je u 1968. godini slijedeća:

Oranice	Voćnjak-maslinik	Pašnjaci	Šume	Nepl. tlo	Ukupno
97	98	391	2601	70	3363

Podaci iz strukture površina Pupnata za razdoblje od 1962—1968. pokazuju povećanje pašnjaka i neplodnog tla na račun šume i obradivih površina. Smanjenje obradivih površina je najosjetljivije kod vinograda i maslinika. Površine zapuštenih vinograda se dijelom pretvaraju u oranice, a najvećim dijelom u pašnjake. Površine napuštenih maslinika pretvaraju se u pašnjake i šume. Površine kvalitetnog zemljišta zaista su malene.

Kat. opć.	I	II	III	IV	V	Ukupno	
A	—	3	9	36	48	96	ha
B	—	3	9	36	49	97	ha

Klasa oranica 1962. (A) i 1968. (B)

U prošlosti se najviše sijala pšenica, ječam i raž. Nakon oslobođenja površine pod žitaricama su se stalno smanjivale, tako da danas možemo reći da su skoro nestale. Još se sije nešto pšenice i to isključivo zbog slame za potrebe stoke.

Površine oranica posljednjih godina su u stalnom porastu uglavnom na račun vinograda. Međutim neobrađene površine oranica su u veoma naglom porastu. Pored već spomenute pšenice na pupnatskim oranicama se još sadi i to isključivo za vlastite potrebe: bob, grah, kupus, repa i krumpir.

Maslinarstvo je dosta dobro razvijeno. Ono se na ovom području počinje brže i jače razvijati nakon pojave filoksere i propadanja do tada velikih površina vinograda domaće loze. Masline su se sadile po površinama propalih vinograda ili onih u propadanju. Maslina se zadovoljila sa zemljištem i položajima na kojima nova američka podloga vinove loze nije mogla uspješno rasti i donositi veće koristi. Zahvaljujući redovnoj obradi, rezidbi i gnojidbi, prinosi maslina su redovno bili visoki. Nakon oslobođenja imamo dvije etape razvoja maslinarstva na području općine. Prva etapa zahvaća razdoblje 1944—1958. kada maslinarstvo, izašlo iz rata dosta opustošeno, još bilježi visoke prinose i povećanje broja stabala i površina.

Druga etapa od 1958. do danas bilježi pad broja stabala, površina i prinosa. Niske otkupne cijene ulja glavni su uzročnik zapuštanja maslinarstva.

Proizvodnja maslinova ulja u tonama kretala se ovako:

1929.	1935.	1939.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.
9	8	29	44	6	7	18	22	10

Proizvodnja maslinova ulja veoma varira iz godine u godinu. Najviše uzrokuju slabu rodnost nedovoljna njega te bolesti i štetočine. Zbog visoke cijene sredstava za zaštitu ploda i niske cijene ulja zaštita ploda ne obavlja se potpuno.

Voćarstvo je na području Pupnata slabo razvijeno. Pravih voćnjaka, tj površina zasađenih samo voćkama, ima vrlo malo. Uglavnom se voćke uzgajaju pojedinačno ili vrlo mali broj na pojedinim parcelama. Među voćkama najbrojnija je smokva i badem, a zatim rogač, trešnja, breskva i kruška. Uglavnom prevladavaju vrste i sorte otporne na sušu. Prinosi su veoma niski, ali s obzirom na njegu koja se voćkama pruža mogu zadovoljiti. Dosadašnje cijene nisu poticale proizvođače na sađenje voćaka; naročito se javljaju teškoće u plasmanu rogača i smokava.

Vinogradarstvo je u historiji poljoprivredne proizvodnje bilo najvažnija grana ratarstva. Skoro sva obradiva površina nalazila se pod vinovom lozom. Pojavom filoksere i ostalih bolesti (peronospore) vinogradarstvo započinje svoju novu fazu razvitka. Od tada se morala za podlogu upotrebljavati američka loza. Ona je osjetljiva na tlo i traži veće znanje i ulaganje. Obnova vinograda na američkoj podlozi odvijala se dugo godina, ali vinogradi nisu više nikada zauzimali tolike površine kao prije. Nakon poznate vinske krize od 1929—1933. površine vinograda su smanjene da bi se već 1937. počele ponovno povećavati.

Proizvodnja grožđa u vagonima bila je

Godina							
1935.	1939.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.
44,53	45,33	49	54	33,5	42,4	37	46

Nakon oslobođenja tendencija rasta površina pod vinogradima se nastavila, a od 1956. počinje se smanjivati. Pupnatski proizvođači grožđa su članovi Poljoprivredne zadruge Blato, koja im za vrijeme berbe vrši otkup grožđa. U posljednjih nekoliko godina količina tako otkupljenog grožđa iznosi prosječno 15 do 20 vagona. Ostatak grožđa poljoprivrednici prerađuju u vlastitoj režiji.

Povrtlarstva prema katastarskoj klasifikaciji, vrtova odnosno vrtlarskih zemljišta, i nema. Povrće se uzgaja na površini oranica i voćnjaka odnosno maslinika i u okućnicama. Uzgajaju se uglavnom vrste povrća koje mogu u toku zime izdržati hladnoću i one koje rano dozrijevaju. Koristi se jesensko-zimski kišni period, jer u ostalim dijelovima godine nije moguće uzgajati povrće uslijed nedostatka vode za natapanje. Proizvodnja je autarkična i tako rentabilna. Sadi se bob, krumpir, luk, grah, grašak, rajčica, salata, blitva, tikva. Pupnatski radnik u stalnom radnom odnosu nastavlja i pored redovnog zaposlenja s obradom zemljišta i proizvodnjom osnovnih poljoprivrednih proizvoda. Na taj je način umanjen efekt rada na radnom mjestu, a izostajanje s posla česta pojava. Najčešće u takvim slučajevima žene preuzimaju ulogu aktivnih poljoprivrednika. Kvalitet obrade zemljišta postaje sve slabiji i dolazi do opadanja proizvodnje. Padom broja poljoprivrednih stanovnika i aktivnih poljoprivrednika trebalo bi da objektivno raste prosječna obradiva površina prema broju takvih stanovnika. Trebalo bi očekivati da napuštene površine od strane aktivnih poljoprivrednika preuzimaju oni koji i dalje ostaju u poljoprivrednoj proizvodnji i da se prema tome poveća-

va njihov kvantum zemljišta. Međutim, već je istaknuta pojava da zemljište onih koji napuštaju poljoprivredu ne prelazi u ruke onih koji u njoj ostaju. Zemljište koje su do tada obrađivali aktivni poljoprivrednici u jednom slučaju obrađuju ponovno oni isti nakon završetka rada ili praznikom. U drugim slučajevima, kada dotadašnji poljoprivrednik napušta svoje mjesto i seli ili pak zbog starosti ne može više obrađivati zemljište, zemljište se prestaje obrađivati.

Prema tome, odlazak iz poljoprivrede djelomično ili potpuno ne donosi promjene u posjedovnoj strukturi. Ne dolazi do povećanja obradivih površina onih poljoprivrednika koji ostaju i dalje u poljoprivredi.

Današnji aktivni poljoprivrednici nisu zainteresirani da i dalje ostaju na svom posjedu. Oni, naprotiv, teže da ga što prije napuste i zato nemaju ni volje ni interesa da svoj posjed proširuju. Današnji poljoprivrednik nema ekonomskog interesa da ulaže kapital u poljoprivrednu proizvodnju, jer su cijene poljoprivrednih proizvoda niske a njihov plasman nesiguran.

Stočarstvo

Vrsta stoke	1948	1969.
Konji	—	1
Magarci	18	12
Mazge i mule	50	54
Svinje	74	65
Ovce	505	276
Koze	303	132
Živad	312	291
Košnice	205	210

Prema već navedenim podacima, površina pašnjaka g. 1968. iznosila je 392 ha. Kvalitet je pašnjaka veoma slab. To je kamenjar po kojem raste nešto trave. Prema tradiciji Pupnat je od davnine bio stočarsko naselje. To je lako pretpostaviti s obzirom na male količine zemlje pogodne za obradu. Prema sjećanju najstarijih ljudi mjesta u 2. polovini XIX st. svako domaćinstvo imalo je u prosjeku 20—50 ovaca. Staje za ovce su u bližoj i daljoj okolici sela. Na poč. XX st. 7 domaćinstava imalo je po par volova s kojima je oralo. Mnoga domaćinstva su tada proizvodila i po 15 kvintala pšenice. Kasnije broj stoke stalno opada.

U Pupnatu se stoka uzgaja na ekstenzivan način. Ovce, koze i mazge se svakog dana izgone na slobodnu ispašu. Prije se za zimskih mjeseci sa stadima spuštalo bliže moru, gdje su već za to bile uređene staje. Danas se ovaj način manje primjenjuje. Svako domaćinstvo ljeti stvara toliku krmnu bazu da može prehraniti stoku za kišnih i jako hladnih dana.

Pčelarstvo ima povoljne prilike za svoj razvitak, ali je nesigurno zbog suše. Pčelarstvo također ima dugu tradiciju u Pupnatu. Najprije je bilo razvijeno na starom principu košnice bez okvira. Godine 1948. broj košnica iznosio je 205, a 1969. 210. G. 1960. Pupnat je prodao 4 tone meda. Danas se veće količine meda nalaze kod proizvođača, jer ga zbog niske prodajne cijene ne prodaju. Zato i opada interes da se i dalje unapređuje ova gospodarska aktivnost. Pored voćnih stabala koja počinju cvjetati u siječnju pa cvjetaju do svibnja (bajam, višnja, trešnja, breskva itd.), kao pčelinja paša dolaze u obzir vrijesovi, planika, lipa, kupina kadulja itd.

Ribarstvo nema za Pupnat većeg značenja jer se ne nalazi na obali mora, pa ta grana nije došla do izražaja. Danas Pupnaćani imaju desetak manjih lađa (barke) smještenih u uvalama udaljenim jedan sat pješačenja od Pupnata i služe isključivo za sportski ribolov. Od ribarskih »arti« imaju vrše, parangal, poneku manju mrežu, zatim pribor za lov »pod sviću«.

Turizam. Iako je Pupnat smješten u relativnoj blizini turističkih centara nije zbog svog specifičnog položaja razvio turističku aktivnost. To je uglavnom jedan od osnovnih uzroka stagnacije Pupnata.

OPREMLJENOST I TIP KUĆE

U razvoju kuće kao stambenog prostora Pupnata mogu se uočiti tri faze. Prva faza traje do osamdesetih godina XIX st. kada su kuće bile prizemne, pokrivene kamenim pločama i bez ikakvih pregrada. U istoj prostoriji bilo je ognjište i ležaj. U drugoj fazi od osamdesetih godina XIX st. do 1948. izgrađene su kuće na jedan kat (jadranski tip). Ognjište se i dalje zadržalo u prizemnoj kući pokrivenoj pločama. Novoizgrađena kuća služi za konobu (prizemlje) i za spavanje (kat koji je podijeljen obično na četiri kamare). Ove nove kuće pokrivene su crijepom »kanalicom«. U trećoj fazi od 1948. do danas komini se ruše, a na istom mjestu grade zidovi u živo i na njih se postavlja betonska ploča. Takva zgrada obično ima dvije prostorije. U jednoj je još zadržan preuređeni komin, a u drugu se stavljaju suvremeni kućanski aparati. Kuća na jedan kat također je doživjela izvjesne promjene u svojoj funkcionalnoj primjeni. Stari krov zamjenjuje se novim (»francuzice«). Zatim se ruše stare kamare i prave nove, veće površine, da bi se mogao smjestiti suvremeni namještaj. Novoizgrađenih je kuća u toj fazi vrlo malo. Prvi štednjak na drva u Pupnat stigao je 1950. Veliki skok i promjene u načinu života izaziva dolazak električnog svjetla 1960. Životni standard i način života brzo se mijenjaju što nam pokazuju slijedeći podaci:

Naziv	broj
Radio	53
Televizor	9
Štednjak na drva	88
Električni štednjak	57
Hladnjak	63
Gramofon	32
Električno kuhalo	54
Električna pegla	68
Butan plin	22

Tipično domaćinstvo sastoji se od 5 članova.

Prosječni prihodi iz poljoprivrede u toku jedne godine: grožđe 40 kvintala, ulje 150 l (kada je povoljna godina). Za dobivene prodane viškove dobije 3000 n. d. U stalnom radnom odnosu se nalazi jedan član domaćinstva s prosječnim mjesečnim primanjem 700 n. d. Jedan od članova domaćinstva je penzioner s prosječnim mjesečnim primanjem 500 n. d.

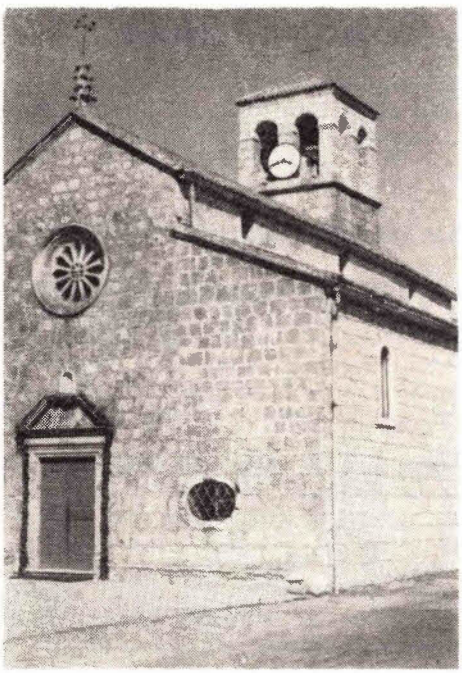
Porodica raspolaže svojom kućom i ostalim pomoćnim prostorijama za vođenje seljačkog posjeda. Broj čestica iznosi 30. Raspolaže sa slijede-

ćim aparatima domaćinstva: radio, električni štednjak, štednjak na drva, hladnjak, električno glačalo.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Osim podržavanja poljoprivrede i stočarstva za čiji razvoj postoje prirodni uvjeti, budući privredni razvoj ovog izoliranog naselja krenut će prema južnoj i sjevernoj obali. To tim prije što će turizam u dogledno vrijeme, po svemu izgleda, postati osnovna privredna djelatnost otoka Korčule. Samonikle šume (bor, čempres) koje okružuju naselje Pupnat predstavljaju veliko bogatstvo kao turistički prirodni ambijent.

Južna uvala, Pupnatska luka — jedna od najslikovitijih na ovom otoku — i sjeverna uvala u zaselku Kneže (koji leži na potezu Račišće — Lum-

Matična crkva Gospe od Snijega u Pupnatu (sagrađena oko g. 1620.)

barda i koji će se turistički valorizirati u razvojnom programu općine Korčula) bit će atraktivne točke za turizam pa će ih trebati povezati boljim pristupnim putovima. Na prostoru Kneže — Račišće uži Program Južni Jadran, kojeg izvršenje neposredno predstoji, predviđa izgradnju tisuću kreveta u komercijalnom ugostiteljstvu. Prema tome, treba očekivati da će se tu u sezoni zapošljavati i stanovit dio radne snage Pupnata.

Iznad atraktivnog izletišta Pupnatske luke, koju treba povezati s plažom, trebat će svakako izgraditi vidikovce s manjim parkiralištima za motorizirane posjetioce. Arheološku atrakciju mogla bi predstavljati jedna od najbližih prethistorijskih grobnih gomila ako bi se najprije znanstveno istražila, zatim konzervirala te joj se omogućio pristup prilaznom stazom.

Literatura:

1. Inž. Pavao Bakarić: »Poljoprivreda općine Korčula«
2. M. Gjivoje »Otok Korčula« — II izd. Zagreb 1969.
3. Školska kronika osnovne škole Pupnat
4. Župska kronika Pupnat
5. A. Kalođera: Otok Korčula. Prilog poznavanju socijalno-geograf. obilježja (Radovi Geogr. instituta u Zagrebu sv. 8, Zagreb 1969)

Speleološke pojave otoka Korčule

(Katastarski pregled)

Srećko BOŽIČEVIĆ (Zagreb)

U V O D

Vapnenjačko-dolomitna građa otoka Korčule osnovica je njegova morfološkog izgleda i svih pojava koja su s tim usko vezane. Pojava pukotinskih sistema u tim naslagama uzrokovana je tektonskim zbivanjima u geološkoj prošlosti. Oborinska voda je svojim razaranjem i prodiranjem u krški reljef dovela do razvoja speleoloških pojava — pećina, jama i ponora.

U ovisnosti o vrsti naslaga, o brojnosti pukotina, te o intenzitetu rada ili eroziji kako površinskih, tako i podzemnih voda veličina speleoloških pojava je različita u svojoj dužini i dubini. Gledamo li s tog stanovišta, morfologija otoka Korčule je tipično krška sa svim površinskim i podzemnim formama. Zbog svega toga ne smije nas čuditi što na prostranstvu ovog otoka nalazimo više od stotine speleoloških pojava. Bez sumnje pravi je broj tih pojava i veći, ali je za sada nepoznat i neotkriven.

DOSADAŠNJA SPELEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Prvi cjeloviti opis speleoloških objekata ovog otoka nalazimo u radu M. Gjivoja pod naslovom »U podzemnom svijetu otoka Korčule«. Ovaj rad objavljen 1952. godine, zasnivao se samo dijelom na starim podacima iz literature i do tada poznatim opisima pećina. Naime, uz priloženu preglednu kartu M. Gjivoje opisuje i spominje 23 speleološka objekta, od kojih se u stručnoj literaturi spominju samo tri. Međutim u Gjivojevoj radnji, koja je u rukopisu, navedene su još i 52 jame i ponora.

U okviru faunističkog istraživanja pećina Korčule, koje je vodila B. Gjulić iz Zagreba, njezin terenski pratilac S. Marjanac izradio je nekoliko nacrta uglavnom poznatih objekata i prikupio popis speleoloških pojava na širem području otoka. Prigodom izrade inženjersko-geološke i hidrološke karte otoka Korčule ekipe Geološkog instituta iz Zagreba vršile su godine 1959. i speleološka istraživanja i rekognosciranja. Tom sam prilikom rekognoscirao, istražio i prikupio podatke za ukupno 88 speleoloških objekata (54 jame i ponora te 34 pećine). U toku rada izrađeno je 12 nacrta, koji se s ostalim podacima nalaze u arhivskim izvještajima Geološkog instituta.

Speleološko društvo Hrvatske iz Zagreba vršilo je 1962. godine speleološka istraživanja na području otoka Korčule. Smjernice za ta istraživanja dobivene su kako iz naših podataka, tako i iz popisa koje je Društvu dostavila općina Blato (35 objekata). Speleološka ekipa Društva pod vodstvom prof. A. Kotenka istražila je u toku kolovoza 51 speleološki objekt. O svim istraživanim objektima postoje nacrti u rukopisu uz sve ostale podatke. Zahvaljujem se Upravnom odboru SDH što mi je omogućio uvid i korištenje prikupljenih podataka.

Na temelju svojih istraživanja, rada M. Gjivoja, podataka općine Blato, te podataka SDH pokušao sam izraditi što potpuniji katastar speleoloških pojava ovog otoka. Vjerujem da će i ovaj popis zahtijevati ispravak novim podacima, a sve dopune i ispravke primit ću s najvećom zahvalnošću. Neke objekte, koje prema korištenim podacima nisam mogao naći na terenu, nisam ni unio u sam

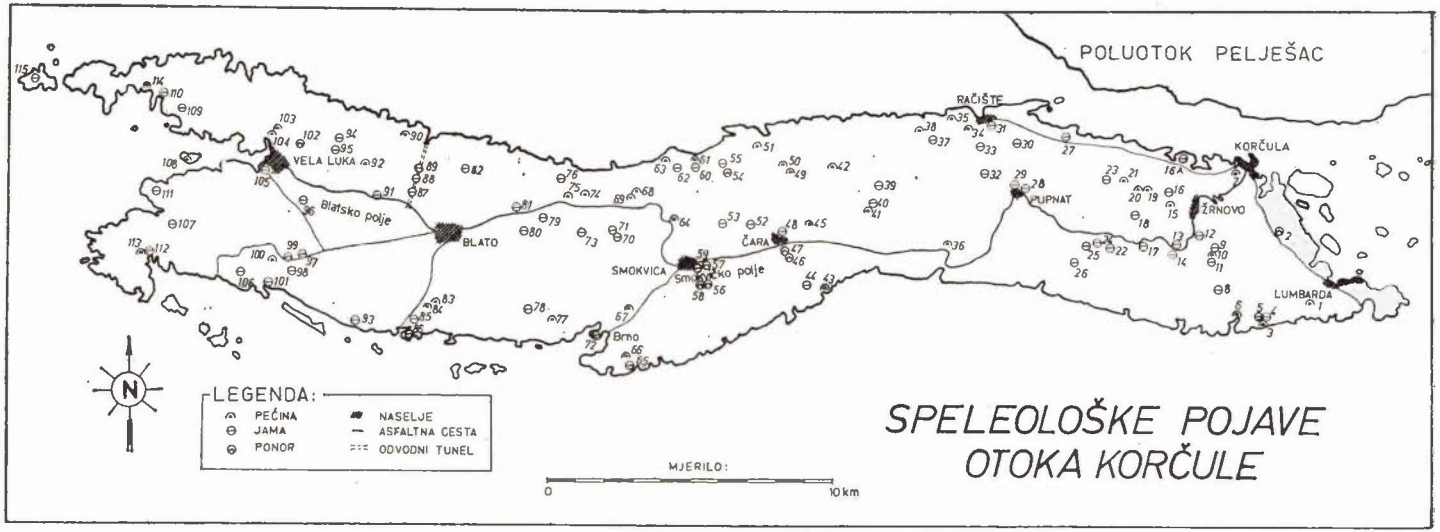
katastar. U katastru speleoloških pojava koje su unesene od istoka prema zapadu, redni broj u tekstu odgovara rednom broju na priloženoj karti. Lokacija objekata vršena je na karti M 1:25.000 i prenošena na kartu M 1:100.000. Pri unošenju nastaju neminovne pogreške s kojima se mora računati pri određivanju lokaliteta. Osim imena pojava (pećine, jame ili ponora) unesen je i podatak o dubini i dužini, o postojanju nacrta i napomena ako objekt nije istražen. U napomeni je u zagradi označen i izvor podataka uz slijedeća slova: GI — Geološki Institut, SDH — Speleološko društvo Hrvatske, O — općina Blato i Đ. — M. Gjivoje.

POPIS OBJEKATA

1. Spilja na Glogovcu — duž. 15,5 m, nacrt postoji (Đ, GI)
2. Ponor u polju — dub. 4 m, neistražen (GI)
3. Pećina uz more — duž. 3 m, nema nacrta (GI)
4. Mala jama kod Butine — dub. 24 m, nacrt postoji (SDH)
5. Vela jama kod Butine — dub. 46 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
6. Jakasova spilja — duž. 86 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
7. Pećina Pišurka — duž. 84 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
8. Jama Glasovinka — dub. 28 m, nacrt postoji (SDH)
9. Jama poviše lokvice — dub. 10 m, nacrt postoji (SDH)
10. Pećina Dobro Korito — duž. 18 m, nacrt postoji (SDH)
11. Jama pod Vučje — dub. 41 m, nacrt postoji (SDH)
12. Jama u Biljušin vrhu — dub. 84 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
13. Jama pod Kovač — dub. 32 m, nacrt postoji (SDH)
14. Jama u Sustatinji — dub. 8 m, nacrt postoji (SDH)
15. Pećina za brdom pod stijenom — duž. 6 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
16. Jama pod Uniškim vrhom — dub. 58 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)

16a. Jama Zaglave za uvalicom Devet Kliba — dub. 18,5 m, nacrt postoji, na dnu jame je voda (GI, SDH)

17. Jama u Mikulin Docu — istraž. do dubine od 34 m, ali je još dublja (SDH)
18. Jama u Ošića — dub. 16 m, nacrt postoji (SDH)
19. Pećina u Kočije — duž. 15 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
20. Tunel u Kočije — duž. 36 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
21. Lastovača spilja — duž. 17 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
22. Jama u Sintači — dub. 21 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
23. Jama u Vrisju — dub. 48 m, nacrt postoji (SDH)
24. Jama pod Sintači — nedovoljno istražena, pretpost, dub. 50 — 80 m (SDH)
25. Jama u Mahovje na putu — dub. 13 m, nacrt postoji (GI, SDH)
26. Ponor juž. od Sv. Ilije — vrtačasto udubljenje, neistražen (GI)
27. Jama Plišivac — dubina oko 40 m, neistražena (GI)
28. Pupnatska Golubinka — dub. oko 19 m, (Đ, GI)
29. Jama u Pupnatu — dub. 5 m, nacrt postoji (GI)
30. Jama sjeverno od Oblog Brda — dub. 2,5 m (zatrpana!) — GI
31. Jama »Crkvena« — dub. oko 10 m, neistražena (GI)
32. Jama u jarku — neistražena (GI)
33. Jama u Brdu Glavica — dub. oko 15 m, neistražena (GI)
34. Račiška Golubinka — duž. oko 11 m, dub. 13 m — nedov. istraž. (Đ, GI)
35. Pećina Žukovica — duž. oko 20 m, nedovoljno istražena (Đ, GI)
36. Spilja u Pupnatskoj luci, duž. 26 m, nacrt postoji (Đ, GI)
37. Jama Bezdanka — neistražena (GI)
38. Spilja u uvali Samograd, dub. 2 m, duž. oko 100 m, nedov. istraž. (Đ, GI)
39. Jama zatrpana — neistražena (GI)
40. Jama Jelin Rog — dubina 25 m, nacrt postoji (GI)
41. Partizanska spilja u Jelin Rogu — duž. 8 m, nacrt postoji (GI)
42. Polupećina u Zapovju — duž. 4 m (Đ, GI)

POLUOTOK PELJEŠAC
RAČIŠTE
KORČULA
VELA LUKA
Blatsko polje
BLATO
PUPNAT
ŽRNOVO
ČARA
SMOKVICA
Smokvičko polje
Brno
LUMBARDA
N
LEGENDA:
PEĆINA
JAMA
PONOR
NASELJE
ASFALTNA CESTA
ODVODNI TUNEL
MJERILO:
0
10 km
SPELEOLOŠKE POJAVE
OTOKA KORČULE

43. Bleuševa spilja — omanja polupećina! (GI)
44. Jama u Čavića luci — dubina znatna, neistražena (Đ, GI)
45. Pećina iznad Čare — duž. 5 m, nacrt postoji (Đ, GI)
46. Ponor II. u Čarskom polju — vrtačasto udubljenje u kvartaru (Đ, GI)
47. Ponor I. u Čarskom polju — vrtačasto udubljenje u kvartaru (Đ, GI)
48. Jama u Dovcu u predjelu Gič — dubina oko 12 m (Đ, GI)
49. Spilja Brkovčina — duž. 11 m, nacrt postoji (GI, SDH)
50. Spilja Babina — duž. 16 m, nacrt postoji (GI, SDH)
51. Pećina pod Vele Griže — duž. 35 m, nacrt postoji (GI, SDH)
52. Golubinka jama — neistražena (Đ, GI)
53. Ponor u Dole polju — otvor zatrpan kamenjem (GI)
54. Ponor Gumanca — dub. oko 36 m, nedovoljno istražen (GI)
55. Jama Gumanca — neistražena (GI)
56. Ponor II u Kruševu polju — neistražen (Đ, GI)
57. Gunča jama — vidljiva dubina 5 m (GI)
58. Ponor I u Kruševu polju — vrtačasto udubljenje u kvartaru (GI)
59. Jama u polju Smokvica — vrtačasto udubljenje u kvartaru
60. Jama Tačala — neistražena, predp. dub. preko 100 m (GI, SDH)
61. Pećina Tačala — duž. oko 4 m (GI)
62. Bezdana jama Paklenica, neistražena (Đ, GI)
63. Spilja Blaca — duž. 9 m (GI)
64. Polupećina u Smokvičkoj Gredi — veće dimenzije otvora (GI)
65. Jama u zaljevu Brendana — neistražena (GI)
66. Partizanska spilja — nedovoljno istražena (Đ, GI)
67. Spilja u Docu od Istruge — duž. 14 m, nacrt postoji (Đ, GI)
68. Spilja Kotavca II. — duž. 4 m (GI)
69. Spilja Kotavca I. — duž. 4 m (GI)
70. Jama Hotina — neistražena (Đ, O)
71. Jama Komoračišće ili jama na Komu — neistražena, vel. dub. (Đ, GI)
72. Jama u Brni — dub. 17 m, nacrt postoji (GI)
73. Jama Subotica — neistražena, dub. znatna! (GI)
74. Pećina Vela Kapja — duž. 30 m, nedovoljno istražena (GI)
75. Spilja Spivnik — duž. 11 m, dub. 9 m, nacrt postoji (GI, SDH)
76. Bezdana jama Lovorik — neistražena (GI)
77. Spilja Morkan — duž. 3 m (GI)
78. Bezdan jama Morkan — neistražena (GI)
79. Jama uz cestu — dub. 4 m, duž. 9 m, nacrt postoji (SDH)
80. Jama od Kapje — dub. 18 m, nacrt postoji (SDH)
81. Jama Vrsine u Dubravama — dub. 68 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
82. Bezdan jama Čelopike — neistražena (GI)
83. Spilja uz cestu — neistražena (GI)
84. Spilja Raznožje — duž. 3,5 m (GI)
85. Bezdana jama Gršćica — neistražena (Đ, GI)
86. Jama Podjamlje — neistražena (O)
87. Jama III. u tunelu — duž. 9 m, nacrt postoji (GI, SDH)
88. Mala jama u tunelu — duž. 5 m, nacrt postoji. Ima vodu! (Đ, GI, SDH)
89. Vela jama u tunelu — vis. 19 m (visoki dimnjak), nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
90. Spilja u Crnoj Luci — duž. 7 m (Đ, GI)
91. Tri jame iznad polja — neistražene (GI)
92. Spilja u Orebovim Docima — zapravo polupećina (Đ, GI)
93. Jama Brusje — neistražena (GI)
94. Jama u vinogradu Tabain — dub. 8 m, duž. 16 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
95. Jama u posjedu Žuvela — dub. 32 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
96. Jama na Ančinovom brdu — dub. 9,5 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
97. Vela jama I u Sitnici — dub. 30 m, duž. 38 m, nacrt postoji (GI, SDH)
98. Jama II u Sitnici — dub. 19 m, duž 11 m, nacrt postoji (GI, SDH)

99. Ponor u polju Sitnica — djelomično zatrpan (GI)
100. Spilja Kupica — duž. 14 m, dub. 4 m, nacrt postij (SDH)
101. Bezdana jama na zaglavu — dub. 36 m, nacrt postoji (GI, SDH)
102. Tri ponora u polju Vrbovica — vrtačasta udubljenja u kvartaru (GI)
103. Vela spilja — dužina 50 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH) — zanimljivo arheološko nalazište na otoku koje bi trebalo urediti
104. Mala spilja (Tabainova) — duž. 20 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
105. Jama u tvornici ribljih konzervi — dub. 7 m., djelomično zatrpana (Đ, GI)
106. Bezdanka jama »Gradec« — dubina 30 m, nacrt postoji (SDH)
107. Jama u Šibalovim nogama — dubina oko 5 m, nacrt postoji (Đ, SDH)
108. Spilja u Ošijaku — duž. 13 m, nacrt postoji (SDH)
109. Jama u uvali Gradina — dub. 3 m, dalje zatrpana (GI)
110. Jama Stražinčica — dubina 51 m, na dnu je voda, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
111. Jama na rtu Vranina — dub. 36 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
112. Jama u odjelu VI — dubina 6 m, duž. 4 m, nacrt postoji (SDH)
113. Partizanska pećina — duž. 10,5 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
114. Jama pećina na Meji — dub. 3 m, duž. 10 m, nacrt postoji (Đ, GI, SDH)
115. Jama na otočiću Proizdu — dub. 15 m, izvor bočate vode (Đ)

Napomena! Na otoku Korčuli sada je registrirano 116 speleoloških pojava. Imena se nekih možda ponavljaju, ili se radi o jednom te istom objektu pod dva različita naziva. Za unošenju nabrojenih objekata potrebna je vrlo podrobna karta ili avionski snimci s kojih bi se lokacija prenijela na kartu. Samo vrlo potanka istraživanja terena, uz pomoć domaćih vodiča, omogućila bi stopostotno lociranje svih do sada poznatih objekata. Naši podaci unošeni su na karte M 1:50.000 i M 1:25.000. I u kartama starog izdanja mogle su nastati nenamjerne pogreške. Molio bih čitaoce da to uvaže.

ZNAČAJ SPELEOLOŠKIH POJAVA NA OTOKU KORČULI

Iz iznijetog vidljivo je da istraživanja speleoloških pojava na ovom otoku nisu još završena. Ako se pojavi interes Općine grada Korčula ili drugih naselja na otoku, uz njihovu financijsku pomoć, istraživanja bi se mogla završiti i upotpuniti. Od 116 registriranih speleoloških pojava ili objekata nepotpuno je ili uopće neistraženo 28 jama i pećina. Ponori nisu ubrojeni u neistražene pojave, jer je njihovo funkcioniranje usko povezano s hidrološkim prilikama u nekom polju za vrijeme jačih kiša ili u kišnom periodu. Za sada je najdublja jama na ovom otoku Jama u Biljušin vrhu s izmjerenom dubinom od 84 m. Međutim, raspoloživi podaci i dosadašnja rekognosciranja ukazuju da će dubina jame Tačala biti znatna, a isto tako i u nekoliko za sada neistraženih jama u središnjem dijelu otoka. Zacijelo bi bilo vrlo zanimljivo, kako sa stručnog hidrogeološkog, tako i s općeg stanovišta saznati i utvrditi koji je objekt na ovom otoku najdublji. Mogućnost postojanja vode u tako dubokim objektima bez sumnje bi pridonijela objašnjavanju mnogih hidrogeoloških problema vodoopskrbe ovog otoka.

Budući da ovaj otok iz dana u dan postaje sve zanimljiviji sa stanovišta turizma, bogatstvo turističkih privrednih pogodnosti moglo bi se dopuniti i s izvanrednim podzemnim ljepotama korčulanskih pećina. Uređenjem nekih pećina za potrebe turizma, privreda ovog otoka mogla bi naći još jedan izvor prihoda. Prijedlog za uređenje predmet je posebne studije pa bi s njome također trebalo na vrijeme računati. U sklopu toga trebalo bi provesti već sada određene zakonske i zaštitne mjere za zatvaranje nekih pećina radi sprečavanja njihova daljnjeg uništenja i devastacije. Naučni značaj pećina ovog otoka također je znatan i one su kao takve poznate u naučnom svijetu (M. Gjivoje), pa bi se i s tog aspekta dobiveni rezultati mogli predočiti svim zainteresiranim ljubiteljima starina i turistima. Srećom mnoge zanimljive pećine nalaze se u blizini većih otočnih naselja ili asfaltnih saobraćaj-

nica, tako da za njihovo uklapanje u opći turistički interes postoje najpovoljniji uvjeti. Ne zaboravimo činjenicu da nam je priroda u unutrašnosti pećina dala bogatstvo koje se ne mora svake godine iznova kopati ni orati, već ga treba zaštititi i razumno iskorištavati.

Od svih za sada registriranih pećina za turizam ovog otoka, a i s naučnog stanovišta svakako su zanimljivi slijedeći objekti:

— Jakasova spilja,
— Pećina Pišurka (u neposrednoj blizini grada Korčula),
— Pećina i tunel Kočije u vrlo zanimljivom dolomitnom kamenom ambijentu,
— Spilja u Pupnatskoj luci (trebalo bi ju palentološki i arheološki istražiti),
— Vela spilja iznad Vele Luke — i zanimljiv arheološki objekt, koji bi se dao zanimljivo urediti uz prikaz otkrivenih eksponata i eventualnu rekonstrukciju nekadašnjeg života u ovoj pećini.

U toku budućih istraživanja možda će se otkriti još nešto zanimljivo tako da bi ljepotu površinskih pejsaža ovog kraja dopunile i podzemne osobitosti. Vjerujem da će jednog dana opći interes i potreba dovesti do realizacije turističkog iskorištavanja, da će ljepota podzemnih i nadzemnih krških oblika postati dostupna širem krugu zainteresiranih ljubitelja prirode. Podzemni svijet otoka Korčula to nesumnjivo zaslužuje!

LITERATURA

Božičević, S (1960): Speleološki objekti otoka Korčula. Arhiva. Geol. Instit. broj 3261, Zagreb.

Girometta, U. (1924): Jame i pećine Srednje Dalmacije. Glasnik Geogr. Društva sv. 9., Beograd.

Gjivoje, M. (1952): U podzemnom svijetu otoka Korčule. Spilje. Preštampano iz »Naše planine« 9—10/1952 Zagreb.

Gjivoje, M. (1952): Jame otoka Korčule. (rukopis)

Gjivoje, M. (1955): Vela spilja na otoku Korčuli novo prethistorijsko nalazište. Speleolog, god. III, br. 1—2, Zagreb.

Speleološko društvo Hrvatske (1962): Katastar speleoloških objekata otoka Korčula. Rukopisi u Arhivi Društva.

Klimatska obilježja otoka Korčule

dr Ante KALOGJERA (Šibenik)

Suvremeni tokovi društveno-gospodarskog razvitka uvjetuju sve izrazitiju turističku valorizaciju otočnog prostora, kojem ova gospodarska aktivnost otvara nove horizonte i neviđene mogućnosti.

U sklopu svega onoga što neki kraj čini privlačnim i atraktivnim, klimatski elementi zauzimaju svakako najvažnije mjesto, jer ljudi hrle na Jadran prvenstveno zbog sunca i topline mediteranskog ugođaja.

Koliko je značenje klime u razvitku turizma, najbolje se vidi iz činjenice da su prvi propagatori ove gospodarske aktivnosti na Korčuli uvijek isticali specifičan položaj otoka i izrazito mediteranska obilježja klime, naglašavajući u brojnim prospektima[1] vrijednosti temperatura i uspoređujući ih s drugim mjestima na Jadranu i Mediteranu.

Ovim se radom prvi put žele osvijetliti bitne značajke klime otoka Korčule, koje su u nekim aspektima znatno povoljnije od poznatih jugoslavenskih i mediteranskih turističkih centara.

Otok Korčula ima tipičnu jadransko-mediteransku klimu modificiranu specifičnim položajem i lokalnim utjecajima. Raspored klimatskih stanica[2] povoljan je za analizu klimatskih obilježja prostora, ali nekontinuirana opažanja donekle otežavaju usporedbe.

Danas je poznato da oscilacije klime mogu nastajati i u manjim vremenskim ciklusima, te stariji podaci često ne mogu odraziti stvarno stanje. Ranija opažanja na Korčuli ne pokazuju znatnije razlike,[3] ali se ipak uočavaju izvjesne oscilacije vrijednosti klimatskih elemenata, koje se odražavaju u intenzitetu vremenskih tipova. Upravo zbog toga, za analizu su uzeti podaci posljednjeg 15-godišnjeg perioda opažanja, jer će oni odraziti suvremena klimatska zbivanja i dati realnu sliku klime otoka Korčule.

Vjetrovi

U životu otočana posebno se ističe uloga vjetrova. O njima ovise osnovne gospodarske aktivnosti stanovništva, naročito veze s kopnom, koje zimi, zbog njihove snage, mogu biti prekinute.

---

[1] Klimatski podaci o otoku Korčuli zabilježeni su u brojnim turističkim vodičima i prospektima, ali se nigdje ne navode izvori. Prospekt »Bon Repos« 1929. g. (Temperature ljeti su 4—6°C niže od drugih mjesta na Jadranu; temperatura mora od IV—X mj. 18—24°C; padaline 500—600 mm); Prospekt »Dalmacija, Korčula, Jugoslavija« iz 1930. g. (Korčula siječanj 9,1°C — Girgenti 9,2, Hvar 8,6, Dubrovnik 8,7, Nizza 8,0, Napoli 8,2; insolacija 2900 h/god.; godišnje 41 dan kada kiša pada od 6—20 sati, jer većinom pada noću); »Morsko kupalište otok Korčula—Pelješac Orebić i okolica« 1934. g. donosi slične podatke; »Korčula Seebad und klimatischen Kurort«, g. (insolacija iznad 2700 h/god.); »Korčula morsko kupalište i zimsko klimatsko lječilište«, (kiša traje po danu svega 37 h?); Vela Luka-Seebad und Sommerfrische, pension Šantić«, (donosi usporedne podatke za temperaturu V. Luke i Beča. V. Luka I. = 8,6 VII. = 24,1°C); Vodić, »Korčula-Morske Lazne a klimaticky lečebny ostrov na jaderskem mori v Jugoslavii«, (donosi kompletne podatke o temperaturi i padalinama Korčule — I 9,1; VII 25,6°C, god. 16,8°C, padaline 1088 mm).

[2] Korčula — sv. Nikola, 30 m nadmorske visine izložena buri i maestr. Čara- kod crkve, 120 m. Blato- u Blatskom Polju 9 m. Vela Luka — u naselju 11 m, izložena jugu i maestralu.

[3] Sistematska opažanja vršena su u Korčuli 1851—1900. g. (W. Trabert, Isothermen von Östereich, Denkschriten der K. Ak. der Wiss. math. natur 73 B. 1901) i 1925—1940. (Prilozi poznavanju klime Jugoslavije, knj. 1, knj. 2, Beograd 1952/1957).

Srednja čestina vjetrova (tab. 1, sl. 1), u poređenju Korčule i Vele Luke s kontinentalnom stanicom Knin i izrazito maritimnom Palagružom, pokazuje znatne raz-

Tab. 1. Čestina glavnih smjerova vjetra u %[4]

Stanica	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Vjetar	Tiho
Knin	28,8	12,6	2,4	4,4	9,3	7,1	4,8	4,2	73,6	26,4
Korčula	1,2	6,7	22,2	21,6	1,2	2,5	15,8	13,6	84,8	15,2
V. Luka	7,1	6,1	21,2	29,6	4,5	2,4	15,6	10,6	97,1	2,9
Palagruža	5,0	8,1	3,2	29,2	2,0	7,0	4,5	36,2	95,2	4,8

like. Očito je da u Kninu prevladavaju kontinentalni vjetrovi, dok otok Korčula ima znatne sličnosti s Palagružom. Dominantni su smjerovi E i SE[5] te W i NW[6], koji odgovaraju glavnim vjetrovima jugu i maestralu. Udio bure (N i NE) relativno je malen, te je njen značaj i fiziološko djelovanje ograničeno, iako zna doseći veće brzine i bitno utječe na vremenske tipove.

Prosječno trajanje vjetrova u pojedinim godišnjim dobima (tab. 2) daje potpuniju sliku i realno značenje određenih smjerova, što nije moguće izraziti u godišnjim prosjecima.

Vjetrovi jugoistočnog kvadranta imaju dominantnu ulogu i najjače fiziološko djelovanje na ljude i kulture. Najizrazitiji su tokom jeseni i zime, a česti i u ranom

Tab. 2. Kontinentalni i maritimni vjetrovi godišnjih doba u %[7]

Stanica	Kontinentalni					Maritimni					Vjetar	Tiho
	N	NE	Ukup.	E	SE	S	SW	W	NW	Ukup.		
KORČULA												
Proljeće	1,3	7,4	8,7	22,2	22,8	1,3	2,3	11,6	15,3	75,5	84,2	15,8
Ljeto	0,9	4,3	5,2	17,8	12,9	0,2	0,7	17,9	27,5	77,0	82,2	17,8
Jesen	1,3	7,9	9,2	19,5	23,8	1,9	2,9	12,9	11,2	72,2	81,4	18,6
Zima	1,6	9,3	10,9	20,9	26,2	1,4	4,2	10,3	9,9	72,3	83,4	16,2
Godina	1,3	7,2	8,5	20,1	21,4	1,2	2,5	13,2	15,9	74,3	82,8	17,2
VELA LUKA												
Proljeće	6,1	5,8	11,9	17,3	35,6	5,9	2,4	16,6	8,6	86,4	98,3	1,7
Ljeto	4,9	2,8	7,7	14,2	19,8	2,8	1,8	34,6	12,6	85,8	93,5	6,5
Jesen	5,4	6,4	11,8	24,3	34,3	4,7	2,5	10,1	10,6	86,5	98,3	1,7
Zima	9,8	9,6	19,4	23,1	35,7	4,8	3,3	4,7	8,1	79,7	99,1	0,9
Godina	6,5	6,0	12,5	19,8	31,5	4,6	2,5	16,5	9,9	84,8	97,3	2,7

proljeću. Samo tokom jeseni udio ovih vjetrova u Korčuli iznosi 45,2%, a u Veloj Luci čak 63,3%. Imajući u vidu njihov maritimni karakter, lako je zaključiti da će relativna vlaga odnosno padaline biti u ovom razdoblju najjačeg intenziteta, a temperature znatno više.[8]

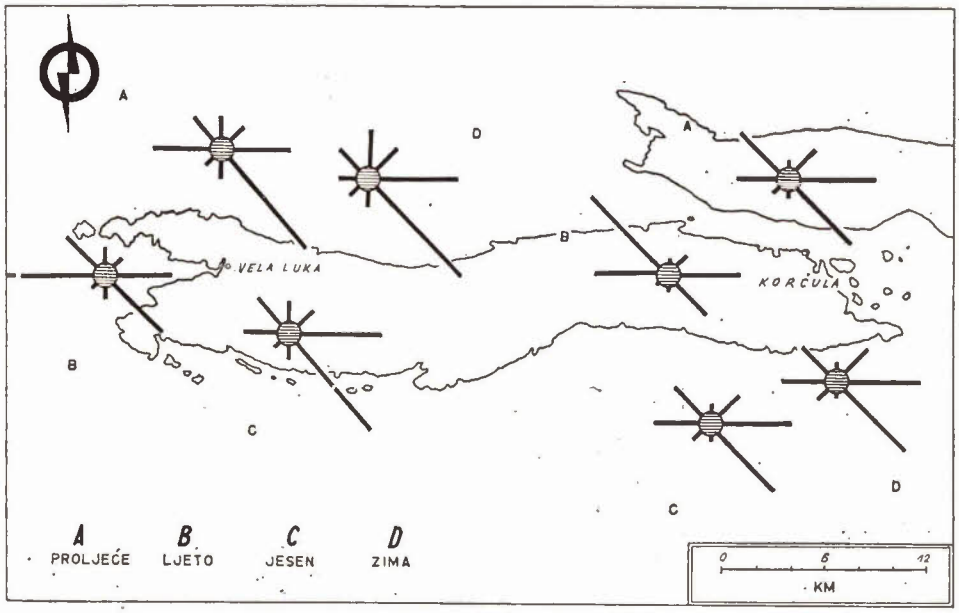
[4] Korčula i V. Luka 1948—1965. g., Knin i Palagruža 1948—1960. g. Na osnovu materijala Uprave hidrometeorološke službe SRH Zagreb i Meteorološkog godišnjaka 1949—1965, izdanje Saveznog hidrometeorološkog zavoda, Beograd 1954—1967, obradio autor. Klasična podjela na kontinentalne i maritimne vjetrove u ovom poređenju nije moguća. Dok su za Knin NW, N, NE i E izrazito kontinentalni vjetrovi na Korčuli možemo takvima smatrati samo N i NE dok E (levanat) i NW imaju maritimni karakter.

[5] Korčula 43,8%, V. Luka 50,8%; prosjek 47,3%.

[6] Korčula 29,4%, V. Luka 26,2%; prosjek 27,8%.

[7] Na osnovu mjesečnih izvještaja Uprave HM službe SRH u Zagrebu 1948—1960, sastavio i obradio autor. Godišnja doba ograničena su na cijele mjesece.

[8] Ove iz iskustva poznate činjenice dokazivali su numeričkim podacima V. Rogić (Velebitska prigorska padina, Geografski glasnik, br. 19, Zagreb 1957, str. 81—87) i M. Friganović (Polja gornje Krke, Radovi geografskog instituta sveuč. u Zagrebu, sv. 3, Zagreb 1961, str. 45—48), te ih je ovdje suvišno ponavljati.

Sl. 1. Vjetrovi po godišnjim dobima 1948—60.

Jugo (SE) je ipak najizrazitiji vjetar ove skupine. Puše tokom cijele godine, ali mu glavne osobine ovise o godišnjim dobima. Zimi je to vlažan i neobično jak vjetar koji diže ogromne valove. Često počinje iz istočnog smjera (»lavantara«) i nešto je jači, dok tokom proljeća zna biti neobično suh (»suha južina«),[9] praćen vedrinom, neugodan i štetan za kulture, jer izaziva fiziološku sušu, koja je u vegetacionom periodu vrlo opasna.

Ljeti je ovaj vjetar slab i rijedak, a veća čestina (Korčula 12,9%, Vela Luka 19,8%) posljedica je lokalnih modificiranih utjecaja i poznate ljetne cirkulacije s mora na kopno i obratno. Rijetko je veće snage i nikada ne donosi kišu, već raskidanu naoblaku i povišenje relativne vlage (do 90%).

Etezijski sistem strujanja počinje se opažati u proljeću,[10] jer već tada W i NW smjer imaju čestinu od 26,9% u Korčuli odnosno 25,2% u Veloj Luci. Njihov udio i jačina postepeno rastu, a najjači intenzitet postižu sredinom ljeta (tab. 3). Slobodni pućinski prostor Palagruže ne može utjecati na smjer etezija, ali tople morske struje,reljefna raznolikost i različito zagrijavanje obale i zaleđa, čine ovaj

Tab. 3. Udio glavnih smjerova vjetra u srpnju %[11]

Stanice	N	NE	E	SE	E	SW	W	NW	Tiho	Etezije (W + NW)
Korčula	1,1	3,6	14,7	9,4	0,0	0,7	21,5	31-1	17,9	52,6
Vela Luka	5,7	2,2	13,2	14,9	2,8	1,4	39,4	11,6	8,8	51,0
Palagruža	3,9	4,0	3,1	17,8	1,2	4,1	6,9	52,8	6,2	59,7

[9] V. Stipaničić, Vjetrovi na našem primorju, Vijesti pomorske meteorološke službe br. 4, god. V, Split 1959, str. 10.
[10] A. Obuljen, Vjetar (klima Hrvatske), Zemljopis Hrvatske, knj. 1, str. 174—178.
[11] Vidi bilješku br. 7.

sistem strujanja jako složenim. Zbog toga u Veloj Luci prevladava ljeti zapadni smjer, dok je u Korčuli najizrazitiji sjeverozapad. Lokalni utjecaji još više dolaze do izražaja u modificiranju poznatog korčulanskog maestrala (W ili NW). Njegova čestina i jačina vezana su za prostor Pelješkog kanala, jer je vrlo česta pojava da upravo tu maestral puše brzinom i do 9,3 m/sek, dok ga na pučini istočno i zapadno gotovo i nema. Puše redovito od 10 do 20 sati, a ponekad i znatno duže. Masiv sv. Ilije (Pelješac) i čitav poluotok jako se ugriju, te termičke razlike potenciraju strujanje zračnih masa sa zapada, koje, ulazeći u uski kanal, u prizemnim slojevima znatno povećavaju brzinu.[12]

Značenje ovog vjetra vrlo je veliko, posebno za turizam: on uvjetuje konstantnu vedrinu, ublažava termičke ekstreme, i relativnu vlagu drži na oko 60%. Zbog toga ljeta nisu sparna već sunčana i ugodna, a noći nešto svježije.

Jugo i maestral prevladavaju nad svim vjetrovima,[13] od kojih je bura nešto češća i najbrža. Njeno je djelovanje vremenski ograničeno, pa čak i zimska čestina iznosi u Korčuli, koja je izložena buri, svega 9,3% ili 19% od udjela juga u istom periodu. Bura je oštar i suh vjetar koji rijetko donosi temperature niže od 0°C, ali u proljeću, u toku vegetacionog perioda, ugrožava naročito bademe, koji zbog toplih zima procvjetaju već u siječnju. Fiziološka suša, koju izaziva bura, ublažena je otočnim položajem, a njen je efekt smanjen vlažnošću tla zbog toga što tokom zime prevladava utjecaj južnih vjetrova.

Izrazito maritimni karakter otoka Korčule vidi se u odnosu vjetrova i tišina. Dok kontinentalni krajevi tokom godišnjih doba imaju dosta tihih vremena (Knin 35,9%) u Korčuli i V. Luci ona su rijetka. Vjetrovitost je svakako najmanja ljeti, a često i u jeseni. Vela Luka ima zbog izrazitijeg pučinskog položaja znatno više vjetrova od Korčule, tako da godišnji prosjek tišina iznosi svega 2,7% (Korčula 17,2%).

Tab. 4. Broj dana s vjetrom $\geqq$ i $\geqq$ 8 Bofora[14]

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
KORČULA													
6 Bof.	3,5	3,7	2,7	1,9	0,7	0,2	0,6	0,4	1,7	1,9	1,9	2,4	21,6
8 Bof.	0,2	0,2	0,1	0,2			0,1		0,1	0,1	0,2	0,2	1,4
VELA LUKA													
6 Bof.	0,6	0,7	1,2	0,6	0,2	0,3	0,2	0,2	0,4	1,3	1,7	1,9	9,3
8 Bof.	0,1	0,1				0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,1	1,3

Brzine vjetrova nisu u prosjeku velike (Tab. 4), ali je ipak očito da je brzina kontinentalnih vjetrova u Korčuli najveća, što je posljedica izloženosti buri.[15] Godišnje je u Korčuli prosječno 5,9% dana s vjetrom $\geqq$ 6 Bof., dok je u Veloj Luci svega 2,5%. Vjetrovi ovih brzina vezani su za zimski dio godine, a ljeti se javljaju samo za vrijeme neverina i kratkog su trajanja ili čak trenutni. Međutim vjetrovi brzina $\geqq$ 8 Bof. na Korčuli vrlo su rijetki, jer godišnje prosječno ima 1,3 dana s navedenim brzinama, a to je svega 0,3% godine.

Malen udio kontinentalnih vjetrova i njihova vremenska ograničenost važna je klimatska osobina otoka Korčule, a prevlast juga zimi i maestrala ljeti njegovo glavno obilježje.

[12] Vlastita terenska opažanja potvrđuju činjenicu da brzina maestrala u Pelješkom kanalu često opada s visinom (uz masiv sv. Ilije).

[13] Godišnja čestina E, SE, W i NW — Korčula 70,6%, V. Luka 77,1%.

[14] Materijali Uprave HM službe SRH Zagreb i Meteorološki godišnjak op. cit., za period 1948—1965. godine. Obradio autor.

[15] Prosječna brzina kontinentalnih vjetrova (E i NE) u Korčuli iznosi 2,7 bof. (Beaufort), u V. Luci 2,0 bof.; maritimnih u Korčuli 1,8 bof., u V. Luci 2,0 bof. Slični su odnosi brzina i u god. dobima.

Naoblaka i insolacija

Naoblaka je posljedica djelovanja glavnih vjetrova i njihovih klimatskih osobina.

Već je naglašeno da južni vjetrovi prevladavaju (god. prosjek Korčula — V. Luka 47,3%) i dobro su zastupljeni u svim godišnjim dobima. Budući da su to uvijek maritimne, tople i većinom vlažne zračne mase, uvjeti za formiranje naoblake vrlo su povoljni (tab. 5). Korčula u cjelini ima nešto veću oblačnost od Vele Luke

Tab. 5. A — Srednja oblačnost u 1/10 neba; B — Srednji broj oblačnih dana (više od 8/10); C — Srednji broj vedrih dana (manje od 2/10)[16]

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
KORČULA													
A	6,3	6,1	5,7	5,3	5,1	3,9	2,3	2,3	3,7	5,3	6,2	6,6	4,9
B	13,0	10,9	11,4	9,4	8,2	3,5	0,9	2,2	4,8	10,1	11,6	14,6	100,6
C	5,0	5,6	7,2	6,7	5,8	8,8	17,8	17,4	12,0	8,8	4,6	5,5	105,2
VELA LUKA													
A	6,1	6,0	5,4	5,3	4,6	3,7	2,0	2,0	3,7	4,8	6,5	6,6	4,7
B	11,8	10,5	9,4	8,3	6,0	3,6	0,9	1,8	4,7	8,3	12,2	14,1	91,6
C	5,3	5,7	7,7	6,6	8,5	11,6	19,3	20,4	13,5	9,9	4,5	4,3	117,3

zbog visokog masiva sv. Ilije, koji zaustavlja zračne mase i uvijek formira »kapu«, koja se relativno brzo proširi nad istočnim dijelom otoka.

Prosječan broj oblačnih i vedrih dana u skladu je sa spomenutom pojavom, jer Korčula ima godišnje 100,6 oblačnih i 105,2 vedrih dana, a Vela Luka 91,6 oblačnih i 117,3 vedrih dana. Najvedriji su ljetni mjeseci, dok je naoblaka najizrazitija tokom jeseni i zime.[17]

Nestabilnost i kolebanje oblačnosti (tab. 6) najizraženiji su tokom zimskih mjeseci, dok su najmanja odstupanja u toku ljeta, što je za turizam osobito zna-

Tab. 6. Apsolutno najoblačniji i najvedriji mjeseci (1948—1965. g.)

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
KORČULA													
Najoblač.	8,3	8,0	8,2	6,6	6,8	5,0	3,5	3,4	5,5	7,4	7,7	8,0	5,9
Najvedr.	4,2	2,5	1,7	3,6	3,5	2,6	1,6	1,4	2,0	3,5	3,0	5,4	3,9
Kolebanje	4,1	5,5	6,5	3,0	3,3	2,4	1,9	2,0	3,5	3,9	4,7	2,6	2,0
VELA LUKA													
Najoblač.	8,1	7,6	7,5	6,9	6,2	5,3	3,0	3,7	5,2	7,2	7,9	8,0	5,6
Najvedr.	3,5	3,1	1,9	3,5	3,2	2,2	1,1	0,6	0,8	1,8	3,8	4,0	3,9
Kolebanje	4,6	4,5	5,6	3,4	3,0	3,1	1,9	3,1	4,4	5,4	4,1	4,0	1,7

čajno, jer posjetioci mogu računati na sigurnu vedrinu. Kolebanja su u Korčuli i u Veloj Luci manja od onih na Hvaru,[18] a najveća oblačnost najvedrijih mjeseci u V. Luci iznosi 4,0 (Hvar 4,6). Otok Korčula, osobito Vela Luka, ističe se stabilnom vedrinom koja je osobito izražena u ljetnim mjesecima.

---

[16] Isto kao bilješka br. 14.

[17] Korčula — proljeće 5,3, ljeto 2,8, jesen 5,0, zima 6,3, G = 4,9
V. Luka — proljeće 5,1 ljeto 2,5 jesen 5,0 zima 6,2 = 4,7
Hvar — proljeće 5,1 ljeto 2,8 jesen 4,7 zima 6,1 = 4,7
Očito je da između Hvara i Korčule razlika nema, a prosjeci ljeta čak su i povoljniji.

[18] V. Stipaničić, Klimatske prilike Hvara, Hvar 1960, str. 14.

Insolacija je obrnuto proporcionalna s naoblakom, te će svakako biti najviša tokom ljeta. Sekundarni slabi maksimum naoblake u proljeću nema utjecaja na dnevnu insolaciju zbog produženja dana i normalne kompenzacije[19] (tab. 7).

Insolacija je općenito vrlo visoka i neznatno zaostaje za Hvarom, a veća je od Dubrovnika. U pojedinim godinama ona u Korčuli dosiže i do 2880 sati, a u Veloj Luci je još i veća.

Prosječno dnevno trajanje insolacije ima vrlo visoke vrijednosti osobito ljeti, a u Veloj Luci je zabilježen i najveći dnevni prosjek na Jadranu (srpanj 12,5

Tab. 7. Prosječno dnevno trajanje insolacije u satima[20]

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Korčula	3,4	5,4	5,3	6,9	8,8	10,4	12,2	12,0	9,2	6,0	2,9	2,2	7,0
Vela Luka	3,9	5,5	5,8	8,4	8,0	10,6	12,5	11,0	8,3	6,0	4,5	3,1	7,3
Hvar	4,1	5,2	6,2	8,0	8,7	10,8	12,3	11,2	8,7	6,6	4,5	3,2	7,5
Dubrovnik	3,7	5,1	5,5	7,2	7,7	10,5	12,3	10,6	8,5	5,5	4,8	3,3	7,0

h/dan, Hvar 12,3 h/dan). Godišnja insolacija za isti period iznosi u Korčuli 2565 sati, V. Luci 2671 sat, Hvaru 2724 sata i Dubrovniku 2584 sata.

Sunčanost je važan klimatski element o kojem ovisi globalna radijacija[21] i temperatura zraka, a posebno je značajna za razvitak turizma. Tokom siječnja prosječna dnevna insolacija u Korčuli traje 43% vremena od izlaza do zalaza sunca, a u srpnju ta vrijednost dosiže 91%.

Visoki srednjaci i male termičke amplitude

Na termičke osobine otoka Korčule najviše utječe okolni morski prostor, ali dolazi do izražaja i utjecaj susjednog kopna.

Prosječne toplinske odnose najbolje odražava hod srednjih mjesečnih temperatura Korčule i Vele Luke u poređenju s Kninom, Hvarom i Palagružom (tab. 8). Svi mjesečni srednjaci na otoku su iznad bazne temperature od 6°C, što je za vegetaciju i kulture vrlo povoljno.

Vela Luka ima nešto više ljetne temperature od Korčule, ali zato zime nastupaju ranije i temperature su niže, zbog gomilanja hladnijeg zraka u relativno zatvorenoj zavali Blatskoga polja. Temperature Korčule imaju mnogo zajedničkoga s Palagružom a nešto su više od Hvara. Zbog izrazite maritimnosti Palagruža ipak ima niže ljetne i više zimske srednjake. Zbog relativne blizine i utjecaja susjednog

Tab. 8. Srednje mjesečne temperature[22]

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Knin	4,6	4,8	7,9	12,3	16,6	20,5	23,0	22,7	18,9	13,6	9,0	6,5	13,4
Korčula	9,2	9,2	10,8	14,2	18,2	22,1	24,5	24,5	21,4	17,5	13,6	11,2	16,4
Vela Luka	8,3	8,6	10,4	13,9	18,4	22,4	24,9	24,7	21,2	16,7	12,7	10,2	16,0
Hvar	8,3	8,8	10,5	13,8	18,1	22,2	24,9	24,4	21,4	16,9	13,4	10,0	16,1
Palagruža	9,6	10,0	11,8	13,4	17,4	20,7	23,6	23,2	20,8	17,2	13,7	12,4	16,1

kopna nema zakašnjenja ekstrema. Zbroj srednjih mjesečnih temperatura, osim Knina, ne pokazuje velike razlike.[23]

---

[19] M. Letnik, Naoblaka i sijanje sunca, Klima Hrvatske, Zemljopis Hrvatske, knj. I, str. 249.

[20] Podaci su iz raznih perioda; Korčula 1958—1965. (Materijali uprave HM službe SRH Zagreb), Hvar 1933—40. i 1952—59. g. (V. Stipaničić, Klimatske prilike Hvara, op. cit., str. 8), V. Luka i Dubrovnik 1936—1940. (M. Letnik, Naoblaka. . . op. cit., str. 249). Nije moguće izvesti sigurne zaključke.

[21] Srednja dnevna količina globalne radijacije: Korčula — siječanj 123 g-cal/cm.², srpanj 606 g-cal/cm², godina 330 g-cal /cm². Vela Luka — siječanj 131 g-cal /cm², srpanj 614 g-cal /cm², godina 340 g-cal /cm².

[22] Korčula, V. Luka, Palagruža, Knin 1948—1960 (Vidi bilješku 14). Hvar 1934—40. i 1946—59. g. (V. Stipaničić, op. cit. str. 8).

[23] Knin 160,4 — Korčula 196,4 — V. Luka 192,4 — Hvar 192,7 i Palagruža 193,8°C.

Korčula i Vela Luka imaju visoke srednjake svih godišnjih doba[24] i godine, a posebno se ističe prosjek siječnja (Korčula 9,2°C; V. Luka 8,3°C) i srpnja (Korčula 24,5°C; V. Luka 24,9°C), što je posljedica južnog položaja i ograničenih utjecaja sjevera. Usporede li se ovi podaci s drugim mjestima na Jadranu, bit će jasno da otok Korčula ide u red krajeva s najvišim srednjacima.[25]

Relativno male termičke amplitude posjedica su izraženih maritimnih utjecaja. Godišnji prosjek dnevnog kolebanja (tab. 9) iznosi za Korčulu 6,2°C, a za V. Luku 9,2°C. Srednja godišnja amplituda Korčule od 15,3°C. jedna je od najnižih na Jadranu.

Srednja maksimalna i minimalna, te apsolutna maksimalna i minimalna amplituda također nisu velike (tab. 10), a razlike ekstremnih temperatura znatno su manje od kopnenog zaleđa pa čak nešto niže i od Hvara (Split 50,1°C, Sinj 54,0°C),

Tab. 9. Srednje dnevne amplitude temperature zraka[26]

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Korčula	5,0	5,7	5,7	6,4	6,8	7,3	7,6	7,4	6,6	5,7	5,0	5,0	6,2
Vela Luka	8,4	8,5	8,7	9,1	9,3	9,5	9,8	10,4	10,1	9,3	8,4	8,5	9,2

što ukazuje da su prodori kontinentalnog zraka ublaženi otočnim položajem. Nešto veće kolebanje ekstrema u Veloj Luci nastaje zbog kratkotrajne i skokovite pojave minimalnih i maksimalnih temperatura.

Tab. 10. Termička kolebanja i razlika ekstrema[27]

Stanica	Amplituda sred. god.	Sred. maks. ampl.	Sred. min. ampl.	Aps. maks. ampl.	Aps. min. ampl.	Razlika aps. maks. i min.
Knin	18,4	21,2	16,0	22,7	19,8	51,5
Korčula	15,3	16,8	14,9	20,8	22,0	44,2
Vela Luka	16,6	17,2	15,4	23,9	23,0	45,5
Hvar	16,6	17,6	15,6	18,1	19,9	45,8

Ekstremi daju realne odnose i imaju veće praktično značenje od srednjaka. Posebno su važne apsolutne i maksimalne i minimalne temperature za vrijeme vegetacionog perioda, koji na otocima počinje već početkom ožujka.

Apsolutni minimum, obično u zimskim mjesecima, pada ispod 0°C, ali se zna desiti da negativne vrijednosti ima i tokom studenoga i ožujka, a u Veloj Luci čak i travnja (tab. 11). Kulture nisu ugrožene, jer je ožujski minimum kratkotrajan, a akumulirana toplina, koju djelomično odražava proljetni srednji (Korčula 17,7; V. Luka 18,4°C) i apsolutni maksimum (Korčula 30,7; V. Luka 31,5°C), već dosta visoka.

Visoki prosjeci ekstrema i ekstremi ljeta, kombinirani s rasporedom padalina, imaju najveći utjecaj na kulture i gospodarsku aktivnost stanovništva, jer uzrokuju suše, često vrlo opasne.

Tab. 11. Srednje i apsolutne maksimalne i minimalne temperature zraka[28]

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
KORČULA													
Srednji maks.	11,9	12,1	13,9	17,5	21,8	25,9	28,7	28,7	25,3	20,6	16,8	13,7	19,7
Apsol. maks.	16,8	17,9	21,3	26,7	30,7	34,2	37,0	37,6	31,8	30,6	24,4	18,4	37,6
Srednji min.	6,8	6,4	8,3	11,1	15,0	18,6	21,1	21,3	18,7	14,9	11,2	8,8	13,5
Apsol. min.	—6,6	—4,3	—2,8	2,1	7,3	11,3	15,4	14,9	12,8	8,2	—2,0	—2,6	—6,6
VELA LUKA													
Srednji maks.	12,4	12,7	14,6	18,2	22,5	26,5	29,2	29,6	26,1	21,3	16,8	14,3	20,4
Apsol. maks.	18,7	20,3	24,3	27,8	31,5	35,0	37,6	39,5	34,8	28,1	22,4	20,4	39,5
Srednji min.	4,0	4,2	5,9	9,1	13,2	17,0	19,4	19,2	16,0	12,0	8,4	5,8	11,2
Apsol. min.	—5,6	—4,6	—3,6	—0,3	3,1	8,2	10,2	12,8	8,7	5,0	—3,5	—3,2	—5,6

Vrlo niske zimske temperature prava su rijetkost na Korčuli, ali se ipak znaju pojaviti, iako su ograničene na pojedine dane, što potvrđuje relativno viši srednji minimum i mali broj dana s temperaturama ispod 0°C (tab. 12). Ledenih (Min. $\leq$ —10°C) i studenih (Maks. $\leq$ 0°C) dana uopće nema, a hladni su ograničeni na svega 0,8% godine u Korčuli i 3,7% u Veloj Luci.

Tab. 12. Srednji broj dana s temperaturama $\leq$ 0 do $\geq$ 30°C[29]

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
KORČULA													
Hladni min. 0°C	1,3	1,2	0,2	0,1	—	—	—	—	—	—	—	0,2	3,0
Topli maks. 25°C	—	—	—	0,1	2,6	17,7	29,4	29,4	16,0	1,3	—	—	96,5
Vrući maks. 30°C	—	—	—	—	0,1	2,8	9,0	10,8	0,8	0,1	—	—	23,6
VELA LUKA													
Hladni min. 0°C	5,3	4,4	2,0	0,1	—	—	—	—	—	—	0,4	1,5	13,7
Topli maks. 25°C	—	—	—	0,6	4,9	15,4	29,6	29,5	9,2	2,0	—	—	91,2
Vrući maks. 30°C	—	—	—	—	0,6	5,0	13,2	12,8	2,0	—	—	—	33,6

Topli dani javljaju se od ranog proljeća do kasne jeseni, a vrućih je relativno manje zbog izrazitog termoregulacionog djelovanja mora.

Izrazito mediteranski termički odnosi na otoku Korčuli modificirani su naglašenom maritimnošću i slabijim utjecajem kontinentalnog zaleđa.

Obilje a nepovoljan raspored padalina

Padaline imaju za otočni svijet posebno značenje. Njihova količina ovisi o osobinama i općem strujanju zračnih masa, a na Korčuli dolaze do izražaja i reljefne osobine susjednog Pelješca. Lokalni utjecaji na malom otočnom prostoru vrlo su ograničeni.[30]

Godišnja i mjesečna količina padalina (tab. 13, Sl. 2) dosta su visoke u poređenju s kontinentalnim zaleđem i otocima. Posebno se ističe Korčula koja prima 1121 mm kiše, na što utječe masiv sv. Ilije, koji čini visoku reljefnu prepreku vlaž-

[24] Korčula — prolj. 14,4; ljeto 23,7; jesen 17,5; zima 9,8; God. 16,4°C
V. Luka „ 14,2 ljeto 24,0 jesen 16,9 zima 9,0 God. 16,0°C
Hvar „ 14,1 ljeto 23,8 jesen 17,2 zima 9,0 God. 16,1°C

[25] Krk siječanj 5,6°C, srpanj 24,1°C, godina 14,2°C
Žirje siječanj 6,9 srpanj 24,2 godina 15,0
Dubrovnik siječanj 9,0 srpanj 24,7 godina 16,1
Podaci za period 1925—1940. g. (Prilozi poznavanju klime Jugoslavije, Hidrometeorološka služba FNRJ, knj. 1, Beograd 1952). Stanica V. Luka nalazila se na Humu i nije uzeta u obzir.

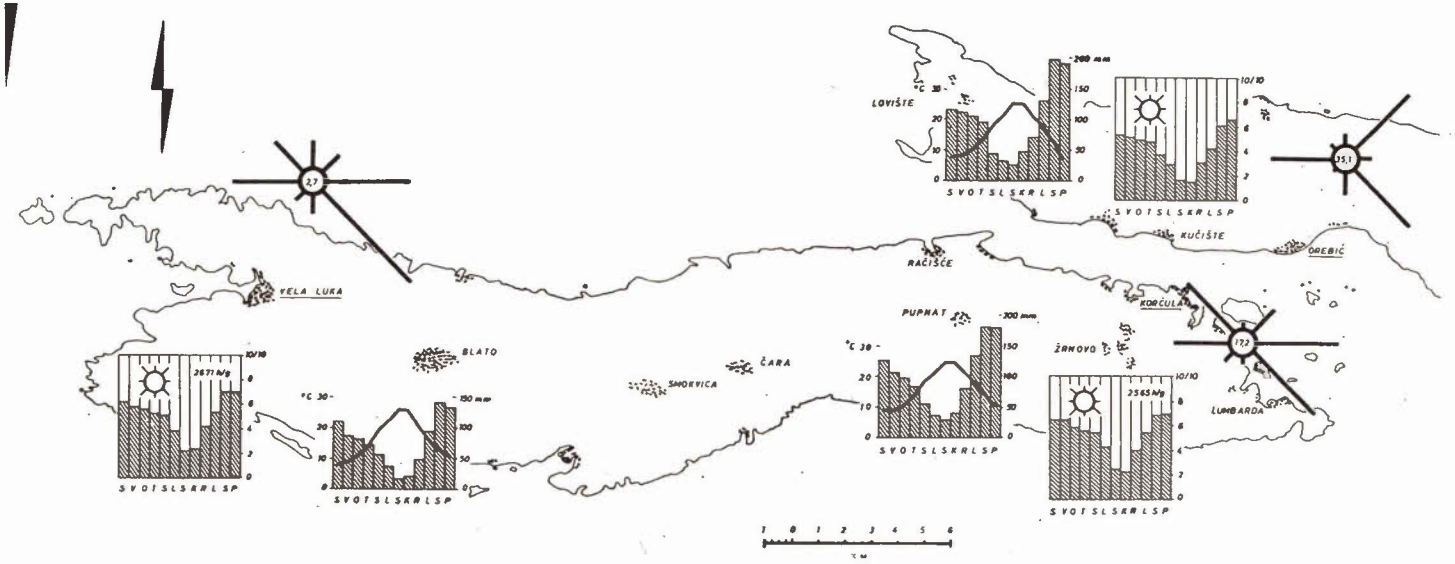
[26] Isto kao bilješka br. 14.

[27] Ibidem.

[28] Ibidem.

[29] Meteorološki godišnjak, op. cit., 1949—1965. g.

[30] Slaba ascendentna strujanja ne mogu izazvati lokalne padaline.

Sl. 2. Klimatska karta regije

Tab. 13. Srednje mjesečne i godišnje padaline u mm[31]

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Knin	91	77	56	76	86	83	50	52	80	113	124	141	1029
Korčula	234	20,8	101	9,0	385	34,3	401	35,9	1121	100			
Čara	118	122	85	117	55	48	21	28	61	87	153	136	1031
Vela Luka	99	79	93	66	34	35	22	24	48	99	158	145	902
Palagruža	45	33	44	36	38	22	7	15	26	52	47	45	412

nim zračnim masama jugoistočnog i istočnog smjera. Izrazito mediteranski režim uvjetuje zimski maksimum i ljetni minimum padalina, što svakako umanjuje vrijednost godišnjih količina.

Vrlo male ljetne količine padalina (tab. 14) ne mogu biti dovoljne ni ljudima ni kulturama, često ni za osnovne životne potrebe i procese.

Tab. 14. Raspored padalina po godišnjim dobima[32]

Stanica	Proljeće		Ljeto		Jesen		Zima		Godina	
	mm	%	mm	%	mm	%	mm	%	mm	%
Korčula	234	20,8	101	9,0	385	34,3	401	35,9	1121	100
Čara	257	24,9	97	9,4	301	29,1	376	36,6	1031	100
Blato	231	20,5	73	7,0	361	34,7	391	37,8	1038	100
Vela Luka	193	21,4	81	8,9	305	33,8	323	35,9	902	100

Već u proljeće jedva padne 20% godišnje količine, a ljeti taj udio opada na manje od 10%. Bezvodnost potencira vapnenački sastav, odsutnost površinskih tokova ili vrela i visoke temperature[33] koje pojačavaju nekoliko puta, ionako visoku evaporaciju, koju tek djelomično ublažava vegetacija.

Utjecaj nepovoljnog odnosa rasporeda padalina i temperatura još više dolazi do izražaja tokom vegetacionog perioda ili njegova glavnog i najvažnijeg dijela

Tab. 15. Padaline i srednje temperature u vegetacionom periodu, glavnom dijelu veg. perioda i u ostalom dijelu godine[34]

Stanica	III—IX			IV—VIII			IX—III			God.
	mm	%	Sr. t°C	mm	%	Sr. t°C	mm	%	Sr. t°C	pad.
Korčula	404	36,1	19,3	237	21,1	20,7	884	78,9	13,2	1121
Čara	415	40,2	—	269	26,1	—	762	73,9	—	1031
Blato	370	35,6	—	199	19,1	—	839	80,9	—	1038
Vela Luka	322	35,6	19,4	181	20,1	20,8	721	79,9	12,6	902

(tab. 15). Kulturama je tokom IV—VIII mjeseca potrebna najveća količina vlage, a ima je najmanje. Uzevši vegetacioni period u cjelini (III—IX mj.), količina

[31] Knin, Korčula i V. Luka 1948—1965, Čara 1953—1959. Materijali Uprave HM službe SRH i Meteorološki godišnjak, op. cit.). Palagruža (B. Makjanić, Klima, Jadransko more, Pomorska enciklopedija JLZ, sv. 3, str. 552).

[32] Ibidem-Blato 1925—1940. (Prilozi poznavanju klime Jugoslavije, knj. 2).

[33] U Korčuli tokom VI, VII i VIII mjeseca ima 76,5 dana s maks. temperaturom $\geqq$ od 25°C, a to je 83,1% ljeta; u V. Luci 74,5 dana ili 80,9% ljeta.

[34] Korčula i V. Luka 1948—1965. Čara 1953—1959. (Materijali Uprave HM službe SRH u Zagrebu). Blato 1925—40. (Prilozi klimi Jugoslavije, knj. 2, op. cit.)

padalina kreće se od 35,6% (V. Luka) do 40,2% (Čara) godišnje količine, a srednje temperature su 19,4°C. Znatno je drastičnija situacija u glavnom dijelu vegetacionog perioda, kada udio padalina iznosi svega 19,1—26,1%, a srednja temperatura prelazi 20°C. Relativna vlaga tek djelomično može ublažiti sušu, jer njen prosjek u glavnom dijelu vegetacionog perioda iznosi 66%.[35] Suprotno tome ostali dio godine je dovoljno vlažan i termički umjeren.

Ozbiljnost problema suše na Korčuli dolazi najjače do izražaja u poređenju s drugim krškim krajevima, gdje se taj problem smatra akutnim.[36]

Srednji broj kišnih dana odgovara godišnjem hodu padalina, jer je najveći u jeseni i zimi, a najmanji u ljetu (vidi tab. 17). Većina ljetnih, a djelomično i proljetnih kiša, pada u obliku naglih i kratkotrajnih pljuskova nakon kojih jaka insolacija izaziva intenzivno isparavanje. Pljuskoviti karakter još jače je istaknut srednjim

Tab. 16. Srednji dnevni intenzitet padalina na osnovu kišnog dana s količinom većom od 1,0 mm[37]

Stanica	Proljeće	Ljeto	Jesen	Zima	Veget. period	Glav. dio veg. per.
Korčula	9,4 mm	9,8 mm	12,8 mm	12,4 mm	10,0 mm	9,5 mm
Blato	9,5 mm	9,0 mm	15,0 mm	11,3 mm	10,6 mm	9,0 mm

dnevnim intenzitetom padalina (tab. 16), koji je za proljeće, ljeto i glavni dio vegetacionog perioda jednak, iako je količina padalina u proljeće 2,4 puta veća.

Broj ljetnih dana s grmljavinom (vidi tab. 17)[38] dobro se podudara s brojem kišnih dana i potvrđuje pljuskoviti režim padalina, koji umanjuje vrijednost ionako malih ljetnih količina. Dnevni ljetni maksimum na otoku zabilježen je u Korčuli 14. srpnja 1926. i iznosio je 114,8 mm, a 31. kolovoza 1959. godine 80,1 mm. Sasvim je sigurno da od ovih padalina ima više štete nego koristi, jer stvaraju bujice, često vrlo opasne,[39] i ugrožavaju kulture.

Najveći dnevni maksimum zabilježen je također u Korčuli 10. prosinca 1953. Iznosio je 348,1 mm, a to je 28,6% godišnje količine. Maksimum Vele Luke iznosi 102,7 mm (9. travnja 1957).

Tab. 17. Srednji broj dana s kišom, gradom ili sugradicom, maglom i grmljavinom[40]

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
KORČULA													
Kiša	12,6	11,3	11,0	9,0	8,3	5,9	4,6	3,1	6,3	9,6	11,0	14,7	107,4
Grad	0,5	1,1	0,6	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	3,6
Magla	—	—	0,3	0,1	—	—	—	—	0,1	—	0,1	—	0,6
Grmljavina	1,4	2,3	1,7	2,6	2,8	3,0	3,3	2,2	3,2	2,6	3,2	2,6	30,9
VELA LUKA													
Kiša	11,0	9,2	10,5	7,7	7,2	5,0	3,1	2,7	5,6	9,7	12,5	13,7	97,9
Grad	1,1	1,0	0,6	0,4	0,1	0,3	—	—	0,1	0,2	0,3	0,9	5,0
Magla	0,2	0,6	0,6	0,3	0,1	—	0,1	0,1	0,3	0,7	0,1	0,2	3,3
Grmljavina	1,6	1,7	1,2	1,9	2,0	2,6	2,8	2,0	3,0	3,2	3,2	2,1	27,3

[35] Relativno visoka relativna vlaga štiti kserofite, a zbog vedrih noći česta je rosa koja pogoduje kulturnoj vegetaciji. Korčula ima ljeti 64% a zimi 70% srednje relativne vlage, Vela Luka 62% odnosno 74%.

[36] V. Rogić, Velebitska primorska padina, op. cit., str. 62—66. M. Friganović, Polja gornje Krke, op. cit. str. 55.

[37] Podaci za period 1925—1940 (Prilozi klimi Jugoslavije knj. 2).

[38] Korčula — ljeto; broj kišnih dana 13,6; broj grmljavinom 8,5
V. Luka — ljeto; broj kišnih dana 10,8; broj grmljavinom 7,4

[39] U srpnju 1946, snažna bujica spustila se sredinom Lumbardskog polja i izrovala betonsku cestu u dužini od oko 50 m te iščupala blokove teške stotine kilograma.

[40] Podaci za period 1948—1965. (op. cit.)

Broj dana s količinom padalina većom od 10,0 mm najveći je u jeseni kada pada i maksimum. Imajući u vidu odnos ljetne, te jesenske i zimske količine padalina i srednji broj kišnih dana, lako je zaključiti da su u zimskom dijelu godine kiše ravnomjernije i intenzivnije.

Magla se javlja nešto više u V. Luci, jer zatvoreni zaljev i široki prostor Blatskog polja u zaleđu tome pogoduje.

Snijeg je rijetka pojava na otoku,[41] a kao pokrivač tla praktički nepoznat, jer ukoliko i pada gušće i ostane na tlu, vrlo brzo se topi. Nešto više zadrži se u visokom središnjem dijelu otoka oko Pupnata. Tuča je karakteristična za zimski dio godine kada je uzrokuju frontalne oluje.[42]

Mjesečno kolebanje padalina dosta je izraženo, te od konstatiranih činjenica ponekad ima odstupanja, što znači da od srednjih vrijednosti vlažniji mogu biti ljetni mjeseci a suši zimski.

Suša i njene posljedice

Suša je najteža prirodna nepogoda koja pogađa otočno stanovništvo. Većim ili manjim intenzitetom ritmički se ponavlja svake godine.

Raspored, količina, intenzitet i karakter padalina, te njihov odnos prema godišnjem hodu temperature, insolaciji i evaporaciji, ukazuju da je ljeto jedino sušno doba, koje pojedinih godina može početi u rano proljeće, a završiti u kasnu jesen.[43]

Pored spomenutih klimatskih elemenata, na intenzitet i pojavu suše utječu i brojni modifikatori, koje su brojni autori apstrahirali dolazeći, u pokušaju kvantitativno-sintetičkog prikaza suhe klime, do rezultata koje u krškom kraju nije bilo moguće shvatiti, a pogotovu ne primijeniti.[44]

Kompleksnost suše doći će do potpunog izražaja ako se pored padalina i temperature uzmu u obzir specifične, često vrlo složene, regionalne osobine. Zbog toga na otocima posebno značenje ima utjecaj propusne vapnenačke podloge, tanki sloj rastresitog tla koje se brzo suši, jaka evaporacija, relativna vlaga i biljni pokrov, koji je odličan i vrlo realan indikator klimatskih osobina.

Indeks ariditeta po modificiranoj De Martonne-ovoj formuli[45] iznosi na Korčuli 42, dakle je humidan, a za Vela Luku 34, što označava aridnost. Ljetni indeksi od 12 odnosno 9 za oba naselja su aridni. Očito je da treba lučiti dva različita perioda, zimski u kojem se javlja višak padalina koje tlo, zbog specifičnog sastava, ne može sačuvati, i ljetni s jakim deficitom kiša.

Prema poznatom agronomskom kriteriju po kome se sušni smatraju oni mjeseci u kojima padne manje od 60 mm kiše, suša bi u Korčuli trajala prosječno

[41] Srednji godišnji broj dana sa snijegom u periodu 1948—1965. iznosi u Korčuli 1,5 a u V. Luci 1,2. Snijeg je ograničen samo na zimu, a najviše ga je bilo 1956.

[42] V. Stipaničić, Grmljavinske oluje s osvrtom na područje Jadrana, Vijesti pomorske meteorološke službe, god. IV, br. 2, Split 1958.

[43] Ljeti 1928. suša je bila kraća, ali je u tri ljetna mjeseca palo svega 24 mm kiše ili 3,1% godišnje količine i to u lipnju, dok su srpanj i kolovoz bili bez padalina. Sušni period 1935. počeo je u ožujku a završio krajem rujna. U 7 mjeseci palo je ukupno 116 mm kiše ili 17% godišnje količine. Suša je vladala i 1950. g. (vidi I. Rubić, Suša na našem primorju, Geografski glasnik br. 13, Zagreb 1951).

[44] Problemom kvantitativnog izraza suše bavili su se mnogi autori. Noviji pokušaj I. Rubića (Suša na našem primorju, op. cit.) nije dao adekvatne rezultate, ali predstavlja važnu sintezu dosadašnjih pogleda na ovaj problem.

Nemoguće je prihvatiti A. Kominskog ili G. Hellmanna koje navodi I. Rubić, jer se s obzirom na mediteranski režim padalina često dešava da u najvlažnijem zimskom periodu bude 14 ili 15 dana bez kiše ili s količinom do 2 mm.

W. Korochenbauer (Düreperioden 1934, Reichsamt für Wetterdienst Wissenschaftliche Abhandungen, Berlin 1937), R. Lang (Prema M. Gračaninu, Pedologija III, Sistematika tala, Zagreb 1951, str. 12), E. De Martonne (Une nouvelle function climatologique et l'indice d'aridite, Meteorologie, Octobar 1926, str. 440—458), M. Gračanin, (Tlo, Zemljopis Hrvatske knj. 1, str. 358), C. W. Thornthwaite (An Approach toward a Rational Clasification of klimate, The Geographical Review 1948, str. 38) i P. Birot — J. Dresch (La Mediteranee, et le Moyen Orient, Tom. 1, Paris 1953. g. str. 75) na razne načine pokušali su odrediti sušnost nekoga kraja, ali nisu u tome uspjeli, jer ni jedan od njih ne uzima faktore tla, sastava, vjetra ili karaktera padalina, što bi date formule jako kompliciralo. Sve metode djelomično su prihvatljive u idealnim uvjetima, ali ne računaju na kompleksne odnose u prostoru.

[45] Ia = PJ; (T+10) J, (I. Rubić, Suša na . . . op. cit. str. 76) — Ia = indeks aridnosti, P = padaline, J = broj kišnih dana, T = srednja temperatura.

4 mjeseca (V, VI, VII, VIII), u Čari isto toliko, a u Veloj Luci 6 mjeseci (IV, V, VI, VII, VIII, IX). Količina od 60 mm sasvim je dovoljna u travnju i svibnju, a tada približno toliko i padne, ali bi ljeti, kad bi i pala, kiša bila premalena s obzirom na jaku evaporaciju.

Ove komponente, uz već spomenute modifikatore, nije moguće objediniti i zato je svaki pokušaj traženja matematičkog izraza za jednu kvalitetno uvijek drukčiju pojavu, kao što je suša, praktički nemoguć.

Znatno je funkcionalnije određivanje sušnosti na osnovu njenih posljedica. Jedan od idealnih indikatora je biljni pokrov,[46] koji je osjetljiv na razlike sastava, vlage u zraku i tlu, te temperaturu i insolaciju. Odsutnost povrtnih kultura i prevlast kserofita najbolje ilustriraju sušu. Kad bi zimska količina padalina bila za 50% manja od sadašnje, njen efekt bio bi isti, jer tlo ne može sačuvati višak, što znači da su glavni uzrok suše loš raspored padalina, visoka evaporacija i vapnenački sastav.

Opskrba vodom najteža je posljedica suše. Još oko 60—70% stanovnika otoka opskrbljuje se vodom iz cisterni, koje se pune kišnicom s krovova ili cijevima s brodova cisterni. Ohrabrujuće rezultate dali su vodoistražni radovi u Blatskom polju i gradnja korčulanskog vodovoda kojim se Blato i Vela Luka opskrbljuje vodom, te se već pokušava komercijalno uzgajati povrće.

Mikroklima

Mikroklimatske osobine prostora između dviju krajnje položenih meteoroloških stanica Korčule i Vele Luke vrlo su raznolike.

Velike razlike opažaju se između sjeverne i južno eksponirane obale. Dok je sjeverna obala znatno hladnija i izložena buri, južna je zaklonjena od kontinentalnih utjecaja, prisojno položena s vrlo pogodnim nagibom padina koje apsorbiraju znatno veće količine topline. Stoga su brojne uvale na ovoj obali vrlo ugodne i tople tokom zime te predstavljaju prave mediteranske oaze.

Od prosječnih vrijednosti klimatskih elemenata otoka razlikuje se i Blato smješteno u širokoj zavali Blatskoga polja. Ovdje se tokom tihih zimskih dana gomila hladni zrak, te se javlja pojava lokalnih termičkih inverzija. Srednje temperature ovdje su nešto niže, a prelijevanje hladnog zraka preko najnižeg dijela poljskoga ruba uvjetuje ranije zime i niže ekstreme Vele Luke.

Kraj između Pupnata i Čare najviši je dio otoka s prosječnim visinama između 450 i 550 m. Ovdje visina uvjetuje niže temperature, obilnije padaline i gotovo redoviti zimski snijeg koji je kratkotrajan, ali prisutan. Češći su i mrazevi koji teško mogu ugroziti kulture, jer se izlaskom sunca termički odnosi bitno mijenjaju.

Mikroklimatski je utjecaj vjetrova najizrazitiji, ali i lokalno najrašireniji. Općenito treba istaći da su gotovo sva naselja u unutrašnjosti otoka zaklonjena od bure i zimi ugodna, ali ih ljeti zato mimoilazi maestral, koji je najizrazitiji na obali. Posljedica su toga znatno neugodnija ljeta s osjetno višim temperaturama, a zbog udaljenosti od mora i nižom relativnom vlagom. Dok su npr. u Korčuli ili Lumbardi ljeta ugodna i termički umjerena, u Žrnovcu ili Pupnatu sparina i žega su neugodne. Slične su razlike između Vele Luke i Blata.

Pored navedenih primjera brojne su manje mikroklimatske razlike specifične za određene lokalitete te o njima treba voditi računa prilikom bilo kakvog prostornog zahvata, posebno ako je namijenjen turizmu.

Glavni vremenski tipovi

Sinteza klimatskih elemenata i modifikatora najbolje odražava složene prostorne odnose, koji uvjetuju formiranju različitih vremenskih tipova.

a) Zimski vlažni tip vremena (južina, šiloko) čest je u kasnim jesenskim i zimskim mjesecima, a može se javiti i u ranom proljeću, ali sa znatno modificiranim

[46] Prilično je smjelo isticati zimsku humidnost otoka, jer velika količina padalina nije isključivi kriterij za njeno određenje. Konačno, kserofite u humidnoj klimi ne mogu opstojati.

osobinama. Uvjetovan je prolazom depresija (ciklona) Sredozemnim i Jadranskim morem, te vlažnim maritimnim zračnim masama koje donose najveće količine padalina i visoku naoblaku. Relativno velike brzine (do 70 km/h) i snažni valovi često stvaraju teškoće prometu, koji zna i nekoliko dana biti paraliziran. U specifičnim prilikama ovaj tip vremena počinje s istočnim hladnijim i neugodnim vjetrom poznatim kao levanat (levantara). Jako fiziološko djelovanje južina posljedica je promjene i jakog pada zračnog pritiska, visoke relativne vlage (90—99%) i temperature. Ovo vrijeme negativno utječe na radne sposobnosti ljudi i pogoduje širenju sezonskih bolesti. Može potrajati 10 — 15 dana ,ali je znalo biti da je uz mala zatišja južina trajala i 40 dana.

U proljeće se ovaj tip vremena najčešće javlja kao suha južina, koja ne donosi padaline već raskidanu naoblaku, a brzine vjetra kreću se i do 100 km/h.

Promjene obično nastaju pomakom ciklona dalje prema istoku i naglim prodorima kontinentalnog zraka, koji uvjetuje brzu stabilizaciju vremena.

b) Zimski suhi tip vremena (burno) smjenjuje se s južinama, ali je znatno kraći i slabijeg intenziteta. Prevladava u siječnju i veljači, a čest je i u ožujku. Uvjetovan je jačanjem anticiklonalnog polja nad srednjom i istočnom Evropom. Budući da burno vrijeme nastaje zbog prodora hladnih kontinetalnih masa, donosi niske temperature i jako smanjuje relativnu vlagu. Ovo je vrijeme svježe, ali ugodno. Duga insolacija umanjuje utjecaj bure koju južna obala otoka gotovo i ne osjeća.

Neugodna je međutim »škura bura« (ciklonalna) koja nastaje kombiniranim utjecajima toplog i hladnog zraka. Zbog visoke naoblake nema insolacije, a može se desiti da dođe i do snježnih padalina poslije kojih obično nastaje razvedravanje.

Ako zimsko anticiklonalno vrijeme postane stabilno, nastaju zimske kalme (»bonace«) koje potraju i nekoliko dana, ali povećavaju opasnost od mrazeva, naročito krajem veljače i početkom ožujka.

c) Ljetni tip vremena uzrokovan je etezijskim strujama i stabilnim anticiklonalnim stanjem nad čitavim Mediteranom. Izmjenična strujanja s kopna na more i obrnuto smanjuju se s rjeđim danima potpunih tišina. Svježi utjecaj maestrala čini ovo vrijeme vrlo ugodnim i naročito privlačnim, jer nema visokih temperatura (26 — 28°C), vlaga je normalna (60 — 65%), a insolacija je duga (11 — 12,5 h/dan).

Ljetno vrijeme traje najduže, jer počinje već krajem travnja, a narušavaju ga prvi poremećaji cirkulacije zračnih masa krajem rujna.

Najneugodniji su, ali ujedno i rijetki dani ,kada nema maestrala, što uzrokuje povećanje relativne vlage, a maksimalne temperature znaju narasti i do 38°C.

Ljetni je tip vremena vrlo pogodan za turizam, jer praktički nema dana koji bi posjetilac mogao smatrati »izgubljenim«, ali zato sigurno ne zna koje napore ulaže stanovništvo da osigura vodu, bez koje u ovom sušnom periodu život može biti potpuno paraliziran.

Zaključak

Klimu otoka Korčule karakteriziraju izrazito mediteranska obilježja. Visoki srednjaci i male termičke amplitude ne pokazuju znatnija kolebanja, te su zime blage i vjetrovite, a ljeta topla s mnogim maritimnim modifikacijama.

Padalina ima sasvim dovoljno, ali nepovoljan raspored uvjetuje suše koje pogađaju stanovništvo otoka i onemogućavaju uzgoj osjetljivih povrtnih kultura, a vapnenački sastav i nedostatak tekućih voda prepreka su natapanju.

Maritimni utjecaji jako su izraženi, iako Korčula nije od kopna udaljena kao Vis, Lastovo ili Palagruža. Obalna naselja osjećaju taj utjecaj više ,dok ona u unutrašnjosti imaju niže zimske i više ljetne temperature, češće su izložena mrazu, a rijetko može biti i snijega.

Klimatske prilike, njihovi utjecaji i posljedice dali su obilježja prirodnoj sredini, te uvjetovali oblike gospodarskog iskorištavanja prostora i aktivnost stanovništva otoka Korčule.

Korčulanske gljive sabrane u prosincu

Dr Ivan FOCHT (Sarajevo)

Skupljati gljive na Korčuli u prosincu predstavlja veliku draž. To je doba kad na kontinentu, odn. s onu stranu dinarskog pojasa, već uveliko stežu mrazevi, te kočeći i, tako da kažemo, konzervirajući ih u smrznutu zemlju, priječe podzemna stabla gljiva, micelije, da nastave i dalje istjeravati na površinu svoje raznobojne i mnogolike plodove. No nije zanimljivo samo to što Korčula poput drugih naših mediteranskih područja daruje obilje gljiva i kad ih drugdje nema — pa »žabarima« poput mene može produžiti sezonu »lova« sve do proljeća, kad se i u »unutrašnjosti« nastavlja prekinuti kontinuitet — nego je još zanimljivija činjenica što se samo na Korčuli mogu u jednom te istom prosinačkom danu naći vrste iz sva četiri godišnja doba: pored onih kojima i priliči da se sada jave, zatičemo, ponekad ni dvadeset centimetara udaljene, i one vrste čije je vrijeme već davno prošlo, kao i one koje u drugim krajevima moraju još dugo čekati na svoj svečani trenutak.

Većini vrsta određeno je u knjigama kad se mogu javiti; vremenski raspon su im tako skrojili na prosječno dva do tri mjeseca. Posljednjih decenija, istina, nastaju atmosferski poremećaji koji neznano kako dovode do toga da u proljeće naiđemo na gljive koje su tipično jesenje, ili da poneke ugledamo i sa po tri ili četiri mjeseca zakašnjenja. Međutim, to su ipak individualni slučajevi, a ovdje se ne radi o odstupanjima od prirodnog reda. Naime, Korčula u prosincu ima tako blagu i ćudima gljiva pogodnu klimu (najviše vrsta voli dnevnu temperaturu između 11 i 20 stupnjeva, te puno kiše), tako da se i proljetne i jesenske mogu prevariti misleći da nastaje njihovo zlatno doba, pa ako ih napolju ne sačeka mrski neprijatelj bura, one će i izrasti. Činjenica da i na kontinentu poneki proljetni i jesenji dan liče jedan na drugoga, ne može poslužiti za analogne zaključke. Naime, ljeto na moru predstavlja jedan drastičan prekid bujanja — naša mikroflora ne podnosi, manje i od suše, velike vrućine. Tako sam višegodišnjim zapažanjima već na otoku Lokrumu primijetio da se početkom svježijeg i vlažnijeg rujna javljaju one vrste koje u planinskim predjelima Bosne i Hrvatske počinju koncem proljeća — i to potpuno istim redoslijedom. Samo, vremenski intervali u njihovom javljanju ovdje, na moru, puno su kraći, tako da već za petnaestak dana (polovinom rujna) razvoj dođe do onih koje su na kontinentu ljetne, a nakon novih petnaest i do jesenjih. Pri tome plodni period od dva mjeseca nije prošao ni za proljetne, tako da istovremeno rastu gljive iz tri godišnja doba. I sada, u prosincu, na pragu je i četvrto, a zimskim vrstama ipak nije prevruće da bi izostale.

Najviše vrsta javlja se uz raznovrsne borove (sloj iglica toplotu duže čuva), te u manjoj mjeri uz (inače vanredno stimulativne) sastojine hrasta crnike (Quercus ilex), jer u ovo doba su ih već mnogi njeni suputnici napustili. Dosta vrsta razvija se i po poljima i maslinjacima, tj. one koje ne tvore mikorizu (zajednicu s drvećem). Borova šuma s planikom (Arbutus unedo) i velikim vrijesom (Erica arborea) kraj Smokvice, zvana Vrisje, puna humusa, vlage i mahovine, pokazala se trenutno vrstama najbogatijom, jer je i od bure dobro zaštićena: 69 vrsta 10. XI 1971.

Interesantno je i da su se neke vrste, vezane uz određeno drveće, prilagodile na Korčuli sasvim drugom . Leccinum carpini, u unutrašnjosti najčešće pratilac

graba i lijeske, ovdje stupa u simbiozu s maslinom. Kraj rogača je Xerocomus cramesinus, mali rijedak Boletus borovih i bukovih sastojina. Neke mliječnice (Lactarii), inače pratioci breza, dobro su se prilagodile borovima. Isto tako kraj borova se javlja i **Tricholoma psammopus** (Kalchbr.) QUÉL., iako je inače strogo vezana za ariše.

Na Korčuli sam našao i meni nepoznate četiri vrste, pa tek predstoji da se pregleda obimna literatura (a naročito ona koja obrađuje mikofloru Sicilije, Korzike i Azurne obale, pa možda i Španije), da bi se utvrdilo nisu li možda već prije nađene ili predstavljaju nove vrste. Sigurno je da i u ovom pogledu Korčula ima specijaliteta, jer gljive ne samo da su jako varijabilna i zagonetna bića, nego su i često lokalizirane na veoma uskim područjima ili su pak vrlo kratkog vijeka, tako da ponekad treba pogoditi ne samo dan, nego i sat u danu da bi se vidjele. Ima kapricioznih vrsta koje ne izmile na svijetlo dana i po nekoliko decenija, a neke još iz prošlog stoljeća nitko ni do danas nije ponovo ugledao.[1]

Iz porodice **Boletaceae,** kojoj pripada i općepoznati vrganj — to su gljive koje s donje strane šešira, gdje je plodište (himenij), nemaju listiće, nego cjevčice tako gusto zbijene da se na svojim krajevima, gledane odozdo, ukazuju kao rupice (»pore«), odnosno spužva — zastupljen je jedan rod koji se u narodu naziva **spužarica,** a u stručnoj terminologiji Suillus (svinjče), sa tri vrste. Naziv »spužarica« je zgodno nađen, bilo da dolazi od riječi spužva, bilo od riječi spuž, jer te gljive su sluzave po površini šešira i doimaju se kao da je preko njih prešao puž. Ali, mještani griješe što ih smatraju otrovnim, jer ne samo da su jestive, nego i velika delikatesa. (Najbolje su dinstane, »na brodet«, zatim »na rizot« i za juhu; jedino nisu za »frigat« i za sušenje radi svojeg mekog mesa). Razlike između te tri vrste su za laika teško uočljive, ali to u praktičnom pogledu ništa ne smeta, jer **sve su spužarice jestive** i nema nijedne otrovne ni među ostalima, pored ovih triju. Međutim, te razlike su za nauku veoma značajne, budući da su sve te tri vrste inače u svijetu toliko rijetke da ne postoje čak ni njihove opširnije deskripcije. A na Korčuli su u borovim sastojinama masovno zastupljene, tako da bi mogle postati korisna dopuna ishrane. To su:

Suillus (Ixocomus) littoralis BOUCHET

Suillus (Ixocomus) leptopus BOUCHET

Suillus collinitus FRIES.

Sve tri su po šeširu smeđe, no prva je svjetlije, žućkasto smeđa; druga, mlada skoro bijela, postaje starenjem sve tamnija čokoladno smeđa, i to počev od centra ka rubovima, tako da i starije imaju svjetlije rubove, a i preko smeđih partija kao da su bijelom skramom prevučene; treća ima u kožici šešira urasle snopove smeđih vlakanaca. Prva je najkrupnija (šešir u promjeru i do 13 cm), a ima i najmasivniji držak (dugačak između 6 i 12 cm, a širok do 2,5 cm), bjeličasto-žut sa zlatno žutim točkicama i mrljama (kod starijih smeđim), često iskrivljen i »korjenast« na dnu (tj. prema dole sve uži dok se ne završi kao šiljak); druga je najsitnija (2—7 cm), najkraćeg drška (do 2,5 kroz 1,5 cm, često samo 1 cm dugog i 0,5 cm širokog), bjeličasta, ali **pri dnu ružičasta,** sa smeđim i rđasto-crvenkastim mrljama; treća je srednje veličine (3—9 cm), također kratkog drška (4/1), pri dnu također **ružičasta,** no sa točkicama pri vrhu živo žutim, a pri dnu

[1]) Stoga, da bi se dobio makar i približno potpun katalog gljiva jednog kraja, potrebno je dugogodišnje promatranje i traganje na licu mjesta, a to mi na Korčuli dosad nije bilo moguće. Ovaj kratak prilog predstavlja zato doslovno samo što mu naslov kaže, daleko od pretenzije da bude potpun i što se tiče mjeseca prosinca, jer ostalo je mnogo dijelova Korčule na koje nisam kročio ni ja ni moji suradnici. Nastojat ću dopuniti, ako već ne u novim izdanjima ovoga Zbornika, tad u bilo kojoj formi, rad o flori gljiva na otoku, i s obzirom na vrste, i s obzirom na lokalitete. Stvar je utoliko teža što na ovom polju nemam prethodnih radova. Što se i ovako krnji prilog ipak već sada javlja, treba zahvaliti silnoj preduzimljivosti njegovog urednika g. Marinka Gjivoja, kao i pomoć škola na otoku čiji su mi đaci spremno pomogli u skupljanju primjeraka. Kako je on u prvom redu namijenjen široj publici, nisam se pridržavao sistematskog reda u izlaganju porodica i izbjegavao sam, koliko je moguće, tešku armaturu stručne terminologije.

karmin-smeđim i često s izduljenom (romboidnom) nekompletnom tamno-smeđom mrežicom. Pore su najsvjetlije kod druge (u početku skoro bijele (krem-bijele), najtamnije kod treće (kod starijih skoro cimetno-smeđe), no kod sve tri vrste u srednjoj dobi dominira zagasito-žuto. I meso je žuto, osobito u vrhu drška i iznad cjevčica, inače bijelo. Miris ugodan, osvježavajući, na jabuke.

Bouchet smatra da se u Francuskoj Suillus littoralis javlja na atlantskoj obali, a S. leptopus na mediteranskoj. Na Korčuli, eto, imamo i atlantičku gljivu.[2]

Među Boletusima tu su i već spomenuti **Leccinum carpini** SCHULZ. ex PEARS., vrlo mekog mesa, sitan (3—6 cm), čiji šešir nije sluzav, ponekad samo malo vlažan, navoran i ponekad ispucao, tamno čađavo-smeđ, kraj Smokvice skoro crn, sa dugim sivim cjevčicama koje uokolo drška tvore žlijeb, sa sivkastim drškom po kojem su sitne, točkaste crne krljušti. Meso prljavo bijelo, na prerezu postaje najprije crvenkasto (za razliku od kopnenog), pa zatim ljubičasto-crno. Ukusan, iako ne kao gornja tri.

Xerocomus cramesinus SECR., još sitniji (2—4,5 cm), nosi šešir boje maline, a zlatno-žuti držak mu je smeđasto-crveno nahukan (5—6 visok, 0,5—1 cm širok, deblji u sredini). Za vlažnog vremena je površina šešira malo ljepljiva. Pore su mu žive hrom boje, a neobično obilne spore pozlate svojim praškom posvuda unaokolo okolinu. Također je jestiv, no šteta ga je ubrati, tako je rijedak. Meni su poslali (11. XII) 1970. samo jedan primjerak iz Kneža.

Od **Polyporaceaea,** koje sve s donje strane klobuka također pokazuju rupice, vrijedan je pažnje u našoj zemlji dosta rijedak **Boletopsis leucomelas** (PERS) FAYOD, prilično tvrda iako mesnata gljiva, glatkog i smeđe-sivog šešira, srebrenasto-sivih pora koje se donekle spuštaju i niz držak; držak smeđ sve do 1 cm od vrha, gdje je bijel. Meso bijelo, na prerezu lako zarumeni, malo gorči te nije najbolji za jelo. Moj jedini primjerak iz Smokvice velik je: š. 8 cm, dr. 4,5/1,3 cm.

Ovdje spada i tipično mediteranska gljiva koja napada stare ili ozlijeđene tamarise, **Xanthochrous tamaricis** PAT.: bez drška, prilegla uz deblo, mlada skoro poluloptasta, za žutim, bjeličasto-sivkastim i smeđim tonovima u dosta debelom, mekšem sloju, dok je tkivo ispod njega (trama) svijetlo do cimetno-smeđe. Strukture kao pluto ili drvenaste, već prema starosti. U centru trame, prema drvetu, granaju se intenzivno sumporne žilice koje pri sušenju ili kod starijih (i do 20 cm velikih) primjeraka pobijele. Gljiva je dlakava, a starija i zonirana, sa bjelkastim rubom; srednja zona je boje bijele kafe, a unutarnja cimetne. S donje strane su cjevčice također cimetne. Miris oštar, nije prijatan.

Površno gledano, izvana mu je sličan **Phellinus torulosus** (Pers.) BOURD. et GALZ. oštrih rubova i veoma sitnih pora. On se najradije okomljuje na rogače uzdrmana zdravlja, čineći im otada život još nepodnošljivijim. Zna doseći veličinu i do 30 cm.

No još štetniji je razbojnik na boru, **Phellinus pini** (THORE ex FRIES) PILAT. Njegov se micelij širi u živom stablu svake godine novih dvadesetak centimetara, razarajući ga potpuno i podmuklo; podmuklo stoga što svoje prisustvo odaje tek deceniju do dvije nakon što je stablo napao. Tako kasno se javljaju njegovi plodovi, ti smeđi, koncentrično i poput kore vlastite žrtve ispucali polukrugovi, pozelenjeli od algi i zlobe, nad svojim krasnim plameno-žutim porama. Ima ga po cijelom otoku i po cijeloj Dalmaciji.

Ove posljednje tri štetočine nisu, naravno, zbog tvrdog celuloznog sastava, za jelo, ali u nekim krajevima od sličnih »guba« narod izrađuje ukrasne predmete, u Baniji npr. izdubu ih i unaokolo naprave više otvora, tako da svijeća, zapalje-

---

[2]) **Suillus littoralis** nalazim i u Lapadu svake godine na istom mjestu; **collinitus** na Lokrumu i kraj Kupara, no **leptopus** dosada samo na Korčuli. — Sve ove tri vrste brkaju se sa vrlo srodnim Suillus granulatus (čiji su možda samo varijeteti), kojega također ima po našim otocima, no ja ga na Korčuli još nisam našao (vjerovatno je raniji). Podrobniji opisi nisu za širu javnost zanimljivi. (Kod Rolfa Singera: »Die Röhrlinge«, Suillus leptopus Bouchet je **Suillus Bondierl,** a Suillus collinitus Fr. je **Suillus granulatus, ssp. leptopus.** Naš Suillus litoralis je vjerovatno njegov **Suillus Bellinii.** Ova zbrka i upitnici dolaze uslijed općenito slabog poznavanja ove grupe Boletusa.)

na u šupljini, izaziva fine mistične efekte. Od njih se daju lako, jer su mekše od drveta, isklesati i zidne maske.

Iz mnoštva **Agaricales,** tj. gljiva čiji se himenij sastoji od listića, lamela, izvući ćemo najprije jednu koja spada među najbolje i najcjenjenije evropske konsumne gljive. Roger Heim, veliki francuski mikolog, sastavio je »Skalu ukusnosti« gljiva, i od 135 vrsta na toj skali, postavio ovu na četvrto mjesto. To je »južnjačka rujnica«, **Lactarius sanguifluus** PAULET ex FR. Stanovnici otoka je dobro znaju i rado jedu pod imenom **vrsovnica.** Na prelomu žućkastog mesa i pod pritiskom lamela ova rumeno-zelena gljiva ispušta tamno krvavo-crveno mlijeko koje kasnije postaje ljubičasto do smeđe-ljubičasto, a lamele pozelene. Naiđe se na otoku rjeđe i na vrlo srodnu joj vrstu, koju je teško razlikovati i lako pobrkati, ali na sreću bez opasnosti. I ta druga je, naime, jestiva i ukusna, iako ne toliko vrhunski. To je **Lactarius deliciosus** (L. ex FR.) GRAY, čije mlijeko nije odmah u početku tamno crveno, nego svijetlo-narančasto (»boja mrkve«). Da li je među vrsovnicama pojeo i poneki primjerak ove druge vrste, to čovjek može pouzdano doznati tek sutradan: ona naime, boji urin u crveno — bez ikakvih štetnosti po zdravlje. (Jedan moj prijatelj se zbog toga prepao da je teško bolestan; čim mi je rekao da je jeo rujnice, postalo je sve jasno). Vrsovnice nisu dobre lešo i dinstane, ali su zato izvrsne panirane (umočene u brašno i naglo pržene) ili ukiseljene u staklenke na isti način kako se to radi i sa krastavcima i sa istim začinima. Za sušenje također nisu. Gdje nema borova uzalud ćete tražiti vrsovnice.

Od mliječnica, **Lactarii,** narod jede i **pelinščice,** gotovo potpuno bijele gljive sa bijelim mlijekom, te kao i u gornjem slučaju jednim imenom naziva dvije vrste: **Lactarius piperatus** (SCOP.) FRIES i **Lactarius vellereus** FRIES. Obje su ljuta i gorka mesa, no druga je još ljuća. Razlikuju se između ostalog po tome što druga ima udaljenije (ne tako guste) lamele, veći šešir (i do 20 cm) i manji držak, te djelimično požuti. Iako gorče i za jezik grizu, narod ih jede: prvo zato što su masovne i uspijevaju (piperatus) i za sušnijih vremena, kad većina gljiva izostaje, drugo zato što se na posebne načine pripravljene mogu ugodno jesti. Mlađe primjerke pastiri peku na žaru, natičući na zašiljeno pruće kriške gljive i kriške slanine naizmjenično. Izgubiti će svoju ljutinu i ako se otkuhaju, iscijede, pa zatim paniraju. No tada ostaju malo gorke i bljutave. Najbolje su, aromatične i pikantne, kad se siliraju, tj. prirodnim vrijenjem ukisele u buradima poput kiselog zelja: sloj gljiva, sloj soli itd., a na poklopac kamen. Burad mora stajati 3—4 mjeseca u hladnom i zračnom prostoru. Na taj način pripravljene mnogo se troše, osobito kao meze uz votku, u sjevero-istočnim evropskim zemljama, gdje se votka i pije. No sumnjam da bi manje prijale i uz lozovaču[3]. Lact. piperatus se preporuča i protiv kamenca u mokraćnom mjehuru.

Sasvim slatkog ukusa i kad je sirova, a mirisa na haringu je **Lactarius volemus** Fries, mliječnica također sa bijelim mlijekom, no sa svijetlo-crveno-smeđim

---

TABLA I. (Od 1—11 — najbolje jestive gljive): 1. *Suillus leptopus* »spužarica« (a. stari primjerak; b. mladi, ponekad su srasli; c. presjek). Kraj borova, na sunčanom mjestu. — 2. *Marasmius oreades.* U skupinama i krugovima u travi na pjeskovitom terenu, boja svijetle kože. — 3. *Hygrophorus hypotheius.* Kraj borova, osobito mlađih. Žut, olivni i smeđ. — 4. a. i b. *Rhodopaxillus nudus.* Sav ljubičast, Na crnogoričnim iglicama u krugu i pojedinačno. — 5. *Clitocybe geotropa* »zelenšćica«. »Vrzina kola« na travnatim područjima, pa i u šumi. — 6. *Lactarius sanguifluus* »vrsovnica«. Isključivo kraj borova, osobito po rubu šume i na čistinama. Mlijeko tamno krvavo crveno. — 7. *Calvatia excipuliformis* »puhara«. Bjelićasto-krem. U šumi. 8. *Lycoperdon pratense* »puhara«. Kao i gornja, jestiva samo dok je čisto bijelog mesa. Na njivama i u predjelu sa stokom.

[3]) Jedan moj poznanik pronašao je vanredan način za pelinščice: osuši ih dobro, stuca u prah i od njih pravi »knedle« (»nudle«, »njoke«) mješajući ih s jajima i brašnom. Hermetički zatvorene mogu stajati mjesecima tako, konzervirane u prahu. Tada potpuno izgube i gorčinu i ljutinu, a stoje kao rezerva za neplodno razdoblje.

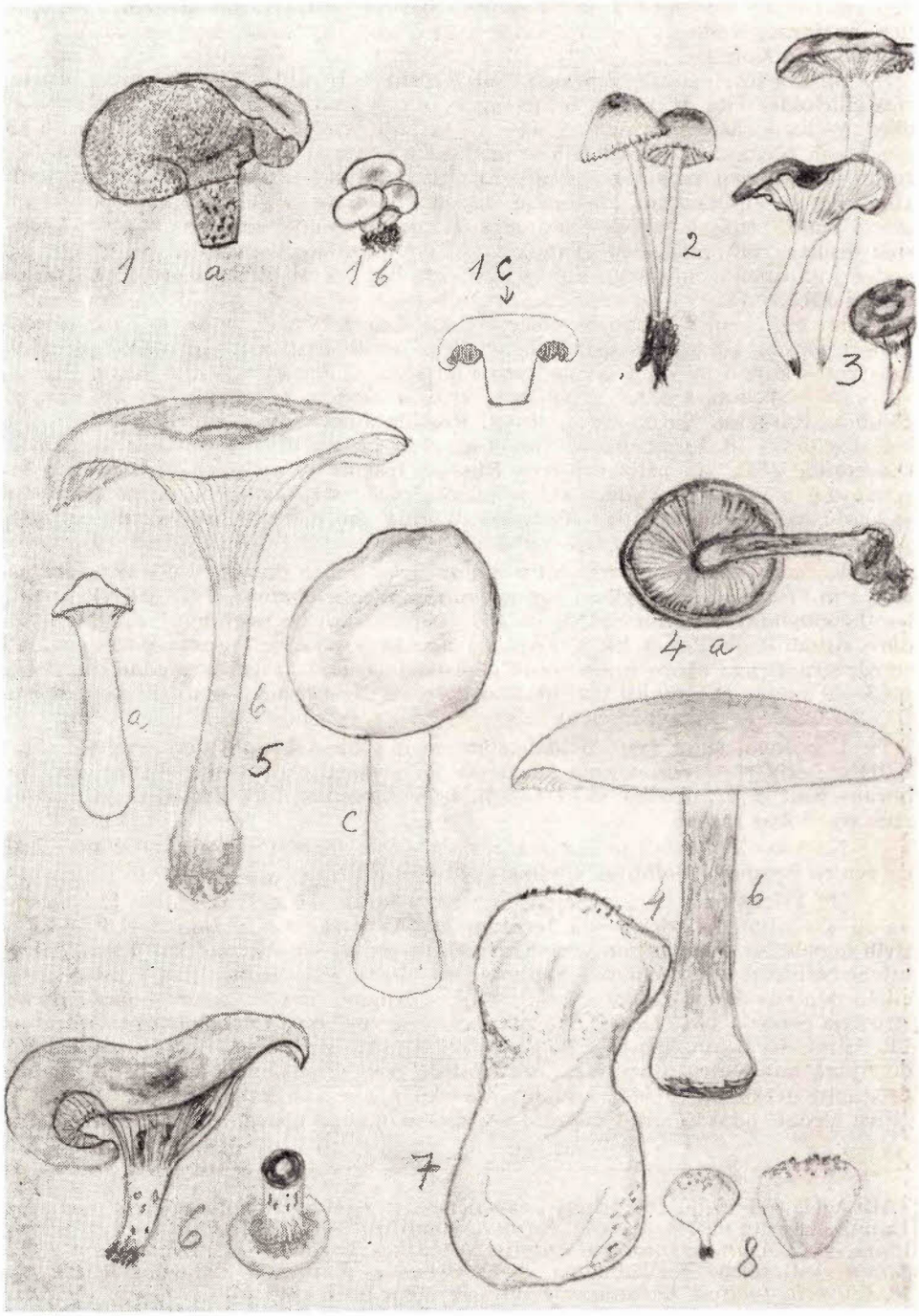

TABLA I.

šeširom i krem lamelama koje od pritiska postaju smeđe. Jede se sirova, na salatu i panirana. Nađe se i kraj česvine i kraj borova. Nisam siguran da li je to **mlikarica** sa Korčule.

Da završimo sa mliječnicama dodajući im i tri rijeđe, nejestive vrste: **Lactarius cilicioides** FR., sa bijelim mlijekom koje naglo požuti kao limun, šešira (3—8) oker-smeđeg s ružičastim dahom, najprije svijetlijeg pa tamnijeg sve do smeđih nijansi, suh blistav od srebrnastih zrnaca, sa dlačicama koje također posmeđe, sa žutim lamelama u kojim se javlja ružičasti odsjaj skoro kao kod vrsovnica, kratkim bijelim šupljikastim drškom u kojem bijelo meso na bokovima porumeni, ukusa malo ljutog, pa zatim malo gorkog, mirisa voćnog, vezan uz borove; **Lactarius insulsus** FR., sličan gornjemu, no sa tamnijim mrljama koje tvore zone na šeširu i sa bijelim mlijekom koje ne mijenja boju, kraj bijeloga graba; **Lactarius uvidus FR.**, sluzaviji i od spužarica, ružnih boja, smeđe-siv sa ljubičastim dahom i bijelim mlijekom koje ubrzo postaje ljubičasto pa smeđe, meso prljavo bljedolikog i gorkog, srednjeg stasa. Prilagodila se maslinama, a g. Gjivoje ju je našao kraj ceste koja vodi od Korčule prema Žrnovu. U Jugoslaviji nije česta.

Mliječnicama srodne, drobljivog, krtog i zrnatog mesa, ali bez mlijeka, su golubice, **Russulae.** Navodimo samo tri: **Russula amoena, var. violeipes** QUÉL., ljubičastog drška i šešira, često izvrnutog na gore, peče u ustima; **Russula sanguinea, f. cretacea** VEL., sva prljavo bijela; **Russula fragilis** FR., sitna i meka, šešira crvenkastog u svim tonovima, na Korčuli najčešće tako tamno purpurna da djeluje kao crna. Sve tri nejestive. Među golubicama ima puno ukusnih vrsta, no upravo najbolje javljaju se najranije u godini.

Iz roda **Lyophyllum** sada su u punom jeku dobro poznate i cijenjene **ledinšćice**, i to »kafene«: **Lyophyllum aggregatum, ssp. conglobatum,** VITTADINI, i »bijele«: **Lyophyllum connatum** SINGER. Prva u pješčanoj borovoj šumi, druga na »ledini« (otud »ledinšćica«) i u vrtovima (rado kraj pilovine); prva sivo-smeđa ili smeđe-siva, druga skoro bijela; obje u grmovima, odn. iz istog zajedničkog debla po 3—20 skupa. (Na mojoj listi ukusnosti su na 21. mjestu u prvoj klasi, u relaciji četiri klase po pedeset mjesta).

U borovoj šumi raste pojedinačno, no u grupi i **Lyophyllum semitale** (FR.) KÜHN. Šešir (4—7 cm) tamno smeđe-siv do sivkasto-crn, lamele pilaste, sive no ubrane pocrne, držak žilav (5—9/1—1,5), šešir istobojan, radi ne baš prijatnog mirisa nije dobar za jelo.

Na samoj pilovini, ili još češće slami raste divni i nježni, kao limun žuti, do centra isprugani **Bolbitius vitellinus** (PERS.) FR.

Od **Tricholoma** (sa lamelama koje tvore jarak oko drška) jestiva je i masovna (u kolonijama) **Tricholoma terreum** QUÉL., sivkastog drška (3—7/0,7—1,5) i **sivih lamela,** sa skoro crnim crnim krljuštima po sivom šeširu, često u središnjem dijelu (»disku«) ispupčenom i najtamnijem (3—6). Vrlo je lomljiva i teško ju je cijelu donijeti doma. Za juhu i miješanje s drugim. Smeđe dlačice polegle po šeširu čija osnova, kao i lamele, starošću sve više žuti, ima **Tricholoma scalpturatum** FR. Miriše na brašno. Jestiva je, ali početnik neka izbjegava Tricholomae, jer među njima ima i otrovnih vrsta. (Tricholomae posjeduju lamele koje prije nego će pristupiti dršku prave jedno udubljenje oko njega, kao kakav opkop. Važnije je gljive gledati odozdo, nego odozgo: odozgo su mnoge opasno nalik jedna na dru-

---

TABLA II. (od 12 do 16 rariteti i neobičnosti): 9. *Macrolepiota procera* »šubara«. Tamnija mjesta su smeđe boje. Na otvorenom, pa bilo u svjetlijoj šumi ili na poljima. — 10. *Agaricus bitorquis (edulis)* »pećurka«. U travi. — 11. *Lyophyllum aggregatum* »ledinšćica«. Na ledinama. — 12. *Clavulina Kunzei.* U mahovini. Rijetka. — 13. *Clavaria fumosa.* U šumi na zemlji. Rijetka. Jestiva. — 14. *Cordyceps militaris.* Na gusjenicama noćnih leptira. Raritet. — 15. *Crucibulum laeve.* Na grančicama i panjevima, osobito nagorjelim. Nije toliko rijetka, ali se teško zapaža. — 16. *Boletopsis leucomelas.* U šumi na goloj zemlji. Rijetka.

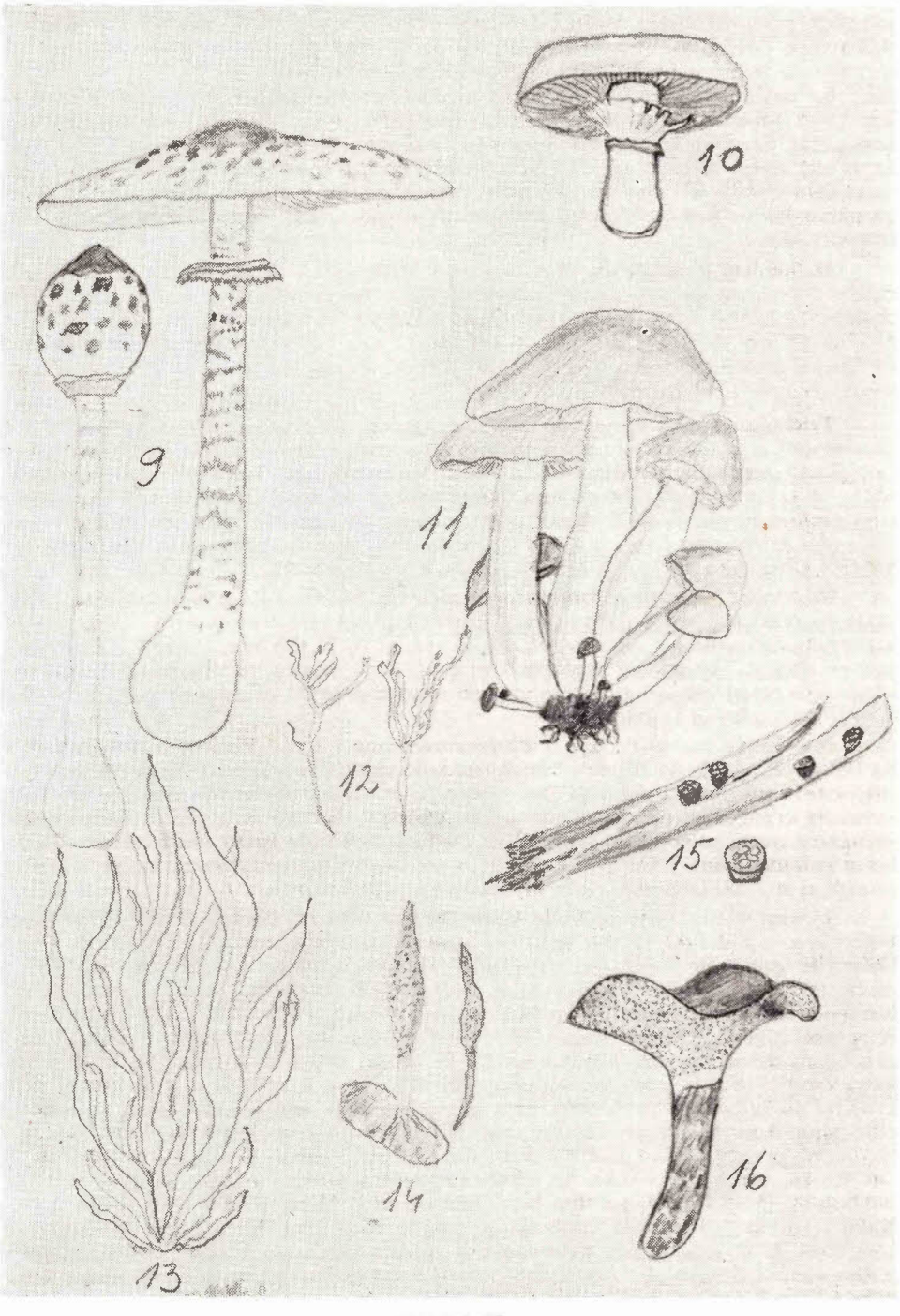

TABLA II.

gu, i obratno, ista vrsta može često i znatno mijenjati boju, pa kao kod, recimo, golubica, prelaziti cijelu skalu od bijele preko crvene, smeđe sve do ljubičaste i skoro crne. Međutim, odozdo, tamo gdje se sprema potomstvo, gljive nisu toliko spremne za podvalu. Osobito im je boja spora konstantna.)

Sa nekoliko vrsta koje je teško međusobno razlikovati, na otoku je zastupljen i rod **Inocybe**, čija većina predstavnika (80%) nosi u sebi znatne doze otrova muscarina. Srećom, to su uglavnom sitne i neugledne gljive, pa rijetko kome padne na um da ih skuplja za jelo. Njihov šešir je raščupan, kuštrav ili krljuštav, pa i radialno urezan ili ispucan, a lamele i spore su im prljavo-zemljano-smeđe. Treba paziti na to kad se skuplja Marasmius oreades, koji nema takav šešir i čije su spore bijele.

Melanoleuca melaleuca (Pers. ex Fr.) MRE., šešir do 10 cm., sivkasto-smeđ lamele bjeličaste sa ružičastim dahom, prirasle sa jarkom kao i kod drugih Tricholomatacea, no kako je šešir ponekad udubljen ili tanjurasto ljevkast, podsjeća i na Clitocybe. Držak dug oko 6 cm., širok oko 1,5, vertikalno smeđe vlaknast na bijeloj podlozi; iznutra mu je meso smeđe. Miriše na voćni cvat i jestiva je, no meni lično malo otužna.

Tricholoma albobrunneum QUÉL je jedna od svega četiri otrovne vrste u ovoj sezoni, a i ona sasvim malo, iako je mještani zovu »ludara«. Javlja se u dva varijeteta: **var. subannulatum** BATSCH, crvenkasto-smeđi šešir, bijele lamele koje rđaju, držak smeđi do 3/4 od dna, naglo prelazi na bijelu četvrtinu. Ako tog naglog prelaza nema, nego je držak postepeno od dna prema gore sve smeđe svjetliji, i ako je šešir ujedno radijalno isprugan odn. ispucao, onda je to **var. striatum** SCHFF. Obje jako mirišu na brašno i rastu u borovoj šumi.

Otrovnija je **bragara, Omphalotus olearius** SING., žućkasto-narančasta školjkasta lističarka, parazit na maslini. U mraku plavičasto fosforescira. Zato, tko je plašljiv bolje da ne ide noću po otoku, da mu se ne bi desilo kao onom s Koločepa koji je, kad je oko ponoći prolazio kraj groblja sa starim maslinama što su svjetlucale kao prigušeni lampioni, premro od straha, premda nije jasno zašto bi se duhovi umrlih odavali svjetlošću.

Na panjevima rastu još i **Pluteus cervinus** FR. i **i Pluteus atromarginatus** KÜHN., oba smeđa sa bijelim lamelama koje (kao i spore) sazrijevanjem postaju ružičaste, samo što drugi ima još i crno opervaženi rub lamela (oštricu) i raste samo na crnogorici, dok prvi nije toliko izbirljiv. No oni su dobri za jelo i **osim »bragare« nema nijedna otrovna gljiva među svima koje rastu na drvetu. — Paxillus atrotomentosus** FRIES, što uspijeva uz borov panj, ogroman sa drškom od crnoga samta, također nije otrovan, iako ne i prijatan za jelo.

Iz veoma zastupljenog roda **Clitocybe** (sa šeširom poput lijevka i lamelama koje silaze niz držak) visoko se cijeni »zelenšćica«, odn. »zelinšćica« (Čara). To je **Clitocybe geotropa** QUÉL. (u prijevodu: »ljevkasta glava koja mjeri zemlju«, a mjeri je zato što raste u krugovima). Jedan takav »začarani krug« ili »vrzino kolo« može doseći i promjer od preko stotinu metara. Podzemno stablo, micelij, širi se svake godine koncentrično 30—40 cm., tj. na sve strane gotovo podjednako ako ne naiđe na kamen, nepovoljno tlo ili kakvu drugu prepreku. Tada će je lukavo zaobići. Kako u sredini odumire, formiraju se iz godine u godinu sve veći krugovi na njihovim završecima. Ova gljiva sadrži u sebi jedan snažan antibiotik, clitocybin, koji koči i rast trave, tako da po žutim i uvelim krugovima rastinja znamo da u zemlji živi i kad gljiva ne daje. Krem je boje, ili svijetlo smeđa, do 15 cm široka, do 6 cm visoka, sa oblim ispupčenjem (ne uvijek) na disku, drška istobojnog (5—8/1—2,5), na dnu bijelopamućastog. Miris veoma fini, sličan anisu. Kako je mesa dosta tvrda, najbolja je pržena i uoctena. Na Korčuli je spremaju i na rizot. U II je klasi, na osamnaestom mjestu (općenito 68-om). — Od tog roda našao sam u Smokvici slijedeće vrste teške za razlikovanje. Zato ih samo navodim: **Clitocybe infundibuliformis** QUÉL. (dosta slična zelenšćici samo manja i manje ukusna); **inversa** QUÉL. (također smeđa i jestiva); **catinus** (FR.) QUÉL. (jes-

tiva , bijela); **pruinosa** PILAT (jestiva); **umbilicata** SINGER (jestiva); **brumalis** QUÉL. (jestiva); **metachroa** QUÉL. (jestiva, no presitna); **inormata** (Sow. ex Fr.) GILL. (jestiva). Nestručnjak može pobrkati gljive iz ove grupe sa otrovnim. Bolje je da ih ne jede kad ima toliko drugih koje ne može pobrkati.

Takva je npr. (na 25. mjestu I klase) **Rhodopaxillus nudus** FR. ex BULLIARD. Miriše na fini keks ili na rotkvice, iako ponekad slabo. Sva je ljubičasta (a starija sa smeđim tonovima), raste i u krugovima na borovim iglicama koje prožme ljubičastom vatom. Spore su joj roza.[4] 6—12 cm velika, držak 5—9/1—2. Iako izvrsna za jelo i, što je važno, lako se suši, narod je smatra »otrovnom«.

To da većina ljudi svaku gljivu koju ne poznaje smatra »otrovnom« (»divljom«) nije čudno i čak je dobro; tako je svaka opasnost izbjegnuta.[5] Ali, iznenadilo me da na Korčuli smatraju otrovnom i »šubaru«, jer to je ona i najširim slojevima poznata i kao jelo omiljena »sunčanica« (kod Heima na 12-om, kod mene na 24-om mj. I klase): **Macrolepiota procera** FR. ex SCOP. Jedna od naših najvećih i najljepših gljiva, šešira i do 35 cm, uzdiže se na dršku koji isto toliko može biti visok, do 3 cm širok (na dnu koje je gomoljasto zadebljano i do 5,5). Kad se šešir, u početku kao kugla, rastvori, raspuca se smeđa kožnata opna u niz krljušti kraj kojih se nazire bijelo meso, dok središnji ispupčeni dio, disk, ostaje cijel. Lamele su bijele i slobodne, tj. ne dosežu sasvim do drška, nego ih odvaja jedan kožasti obruč. Držak je smeđ, tamnije išaran. Nosi jedan dvostruki prsten koji se može gore-dole pomicati. Miris slab, no prijatan. Raste na sunčanim mjestima, po čistinama i rubovima šuma, ali i na njivama. Najbolja je dok se još nije rastvorila, no držak se kao pretvrd odbacuje.[6] Prži se na ulju ili maslacu.

Na poljima javljaju se jestive **pečurke**, također kaćiperke s dvostrukim prstenom na dršku, ali ne sa bijelim lamelama, nego sa ružičastim kod mladih, a čokoladno-smeđim kod starijih. Tu su **Agaricus bitorquis** QUÉLET, bijelo-krem šešira (3—15 cm) i drška (3—6/1,5—2,5) tvrdog sočnog mesa koje malo porumeni. Ona osim trave ljubi (kakva nastranost!) i asfalt, pa se naziva i »gradskim šampinjonom« (I klasa, 34. mjesto). Druga vrsta »pečurke« što također raste u travi, inače najčešća i najmasovnija, ima samo jednostavan prsten na dršku: **Agaricus campester** (L.) FR., vrlo varijabilna, a na Korčuli većinom sa šeširom boje slame i sitno smeđe čupava kad odraste, sa lamelama obojenim kao i gornja, vrlo dobra za jelo. U travi raste i **Marasmius oreades** (Bolt. ex Fr.) i nudi nam jednu od najboljih juha što postoje. Krem je boje (i držak), sa tamnijom (vuče na smeđe) partijom u centru šešira, dok su mu rubovi isprugani. Miris osvježavajući, na svježe rezano drvo. On nije velik (najviše 5 cm), ali raste u vrlo gustim krugovima (rado na pješčanom terenu!), pa se u tren oka može skupiti u dovoljnoj količini. Odbacuju se drški jer su odviše žilavi. Treba paziti na držak. Ako nije žilav i vlaknast, moguća je zamjena sa nekim otrovnim Clitocybama!

---

[4]) Spore se nakupe i tada kao fini prah i golim okom vide kad se odsječeni šešir okrenut nadole ostavi preko noći na bijelom papiru; ujutro će se obrisi lamela sjenčasto ocrtati prahom.

[5]) Otrovnih gljiva ima zapravo relativno malo. Ja sam u Jugoslaviji našao samo 31 vrstu, što nije ni cijelih 3 posto. Oko 40 % je jestivo, a sve ostale niti su jestive niti otrovne: ili su pretvrde i neprobavljive, ili gorke ili ljute, ili lošeg mirisa ili ukusa, ili, konačno, tako sitne da se ne isplati skupljati ih. — Naravno, dovoljno je da se potkrade samo jedna otrovna među jestive. Međutim, većina trovanja gljivama ne dolazi od otrovnosti samih gljiva, nego od bakterija. Većina gljiva se kvari brže od mesa, a neke brže i od riblje glave. Zato u toplim krajevima, kao što je Korčula, jesti gljive isti dan, ne sabirati ih po kiši ni u mekoj ambalaži, a nipošto ne u plastičnim vrećicama. Najbolje su od pruća pletene korpe, dovoljno čvrste i prozračne.

Unatoč brojnim predrasudama, ne postoji **nijedan generalni način** da se jestive gljive razlikuju od otrovnih. Treba poznavati svaku vrstu posebno. Čak i činjenica da životinje jedu neke gljive bez loših posljedica, ne govori da su one i za čovjeka neotrovne. I obratno, ima vrsta koje ljudi jedu bez ikakvih smetnji, a otrovne su, recimo, za pse ili svinje.

[6]) Kod pripravljanja gljive ne valja prati ako nisu jako zamazane ili rasle blizu živine. To važi osobito za vrste koje ćemo pržiti. Jer, gljive imaju i bez toga veliki postotak vode, pa suviše promoćene postaju bljutave. Dovoljno ih je očistiti i oguliti nožem, a četkicom iščistiti zemlju između lamela. Lamele i cjevčice mnoge domaćice pogrešno odstranjuju; u njima je najveća hranjivost. Naprotiv, treba odbaciti držak ako je drugačije strukture, pretvrd ili žilav, ili kožicu sa šešira ako je predebela ili s uraslom zemljom i sl. Neke treba preliti prethodno kipućom vodom. No, takve ne spadaju u prvu klasu, jer »fureći« ih uništavamo mnoge dragocjene sastojke, odosno otplavljujemo ih s vodom.

Galerina unicolor, var. muscigena HEIM, sva smeđa (1,5 cm), ima plisirani ovratnik na vratu.

S tankim bijelim mesom što miriše na hren, riđim lamelama i sporama, žutim, cimetno presvučenim malim špicastim šeširom, dugačkim (i do 9 cm) i vitkim (0,5) drškom što se svileno presijava, javlja se u zajednicama od po 5—6 komada, **Cortinarius (Dermocybe) cinnamomeobadius** HRY, nejestiv.

Među onima koje imaju slobodne lamele (tj. koje ne dotiču držak) susrećemo i **Amanitae**, rod najukusnijih i ujedno najotrovnijih (smrtonosnih) gljiva. Ove druge na moru još nisam vidio, što ne znači da ih nema. Za sve je karakteristično da izlaze iz »jaja«, jedne (najčešće bijele) ljušture (velum universale) koja se rastom ploda raspucava, pa ostaje u obliku krpica ili zrnaca na šeširu, držku i (ponekad) prstenu. Na dnu držka često (kod većine vrsta) ostaje u obliku ovojnice, poput čašice. Iako je radi moguće zabune najbolje da ih početnik ne jede, navodim ipak dva varieteta jedne jestive vrste: **Amanita vaginata** FR. ex BULL. — šešir i držak žućkasto smeđi kod **var. fulva**, sivi kod **var. grisea.** Obje nemaju prstena i obje su iscrtkane po rubu šešira. 81. i 8. mjesto. Amanitae su najrazličitijih, živih boja.

Hygrophorus, rod od oko 100 vrsta, nema nijednu otrovnu. Odlikuju ga debele i voštane lamele, pod opipom svileno mekane i nelomljive. Na otoku se sreću **Hygrophorus cossus** (SOW.) FR., sva bijela kao kreda i oštra mirisa. **Hygrophorus eburneus** (Bull.) FR. je isti takav, samo bez mirisa. Oba stajanjem požute, pa i malo posmeđe. **Hygrophorus russocoriaceus** BK. et BR., sitna, također bijela, no po rubovima šešira smeđi, širi vanredno jaki miris na tamjan i karanfiliće. **Hygrophorus hypotheius** FR. (2—5,5 cm), žutog držka i lamela, žuto-smeđeg, u centru skoro crnog, sluzavog šešira; raste kao posijan kraj borova, naročito mladih, pa se isplati skupljati jer je juha od njih jedna od najboljih. Upotrebljavaju se i dršci. Javlja se tek poslije prvih mrazeva. (Na 31. mjestu I klase). U travi živi vatrena **Hydrocybe miniata** (Scop. ex Fr.) KARST. sitna (oko 1,5 cm), orange, cinober i kao rubin crvenih boja —i po šeširiću, i po lamelama, i po držku (5/0,3).

Među **puharama** najčešći su **Lycoperdon pratense** LLOYD, **Lycoperdon pusillus** SCHUM. ex PERS. i **Lycoperdon perlatum** PERS. Od svih puhara na otoku je najveća **Calvatia excipuliformis** (Pers. PERDECK. Sve puhare su jestive i, štaviše, pored vrganja sa najvećim postotkom bjelančevina, ali, dobre su jedino dok su još tvrda i čisto bijela mesa; kad počnu na presjeku žutiti, zeleniti ili smeđiti, još i prije nego počnu ispuhavati guste oblake spora — valja ih odbaciti.

Među »zemaljskim zvijezdama« ističu se **Astraeus hygrometricus** (PERS) MORG., koji kad je suho zatvara, kad je vlažno širi svojih 6—9 krakova; **Geastrum rufescens** (PERS) FR., debelih, mesnatih, u pregibima zalomljenih orvenkastih krakova; **Geastrum triplex** JUNGHUHN, velika zvijezda s pojasom za spasavanje pod glavom.

Sa crnim sporama i gotovo crnim lamelama raste na balegi (da li od mazge ili magarca? — na kontinentu se specijalizirao za konja) **Panaeolus campanulatus** FR., sposoban da u čovjeku izazove silnu veselost i ugodne halucinacije u koloru, što ipak nije dovoljan razlog da ga uživamo. **Panaeolus papilionaceus** QUÉLET, istoga roda ali ne i iste moći, susret ćemo kadgod iz čista mira na sred puteljka.

Na suhoj balegi našao sam i jednu fenomenalnu gljivu, bolje reći gljivičicu, jer velika je samo jedva nešto iznad jednog milimetra, ali zato veoma društvena. To je »gljiva top«, **Sphaerobolus stellatus** TODE ex PERS., bijelo žućkasta kuglica koja se na toploti, pod pritiskom unutarnjih gasova, rasprsne u vidu višekrake zvijezde ispaljujući, upravo oko podneva, još manju crnu kuglicu, nabijenu mirijadama spora — i to na daljinu i od preko jednog metra (po nekim i do četiri). Tako se priroda bori za svoje potomstvo. Kad municiju potroše, vidjet ćemo da im je »cijev« iznutra nježne orange boje.

Kad smo već kod balege, spomenimo i malecnu **Tubariu furfuraceu** GILLET, svu riđu sa bijelom čarapom na nozi, sposobnu da podnese i oštriju zimu od korčulanske. Ona inače više voli grančice na zemlji.

Sićušnih stvorenja ima puno. **»Klobukarka«, Pseudohiatula tenacella** PERS. ex FR., raste na borovim šišarkama i gorka je. Ali, njena rođaka, **Pseudohiatula conigena** PERS. ex FR., slatka je i isplati se skupljati u godinama kad preplavi armije češera. (Dovoljno je odgristi komad sirove i kušati: ako nije gorka za jelo je.)

Mycena vitilis QUÉL. rijetko je veća od jednog cm, kao sivi zvončić na vrlo dugoj (i preko 10 cm), ali elastičnoj nozi, pouzdanoj za ljuljanje u svim pravcima.

Melanogaster ambiguus (Vit.) TUL. ima plodove i po obliku i po boji nalik na krompiriće (3—4,5 cm), na presjeku pokazuje smeđe-crnu želatinoznu masu, prošaranu bijelim stjenkama komora. Raste nekoliko centimetara pod zemljom i može se naći u Lumbardi, osobito kad jake kiše speru zemlju.

Tremella mesenterica Retz. ex FR., izgleda kao kakva sumporno žuta salata, od spora bijelo naprašena, koja se sušenjem jako skupi i tada postaje tamnija, narančasta. Široka i do 8 cm, visoka i do 5, raste na polutrulim opalim granama. Veoma finog, naročitog mirisa. Zasad nađena jedino kraj korčulanskog groblja.

Među raritete spada **Clavulina Kunzei** Pers. ex FR., nađena također kraj Korčule. To je nekoliko centimetara visoka i široka gljiva koja izgleda kao kakva bijela grančica što se po drugi i po treći put grana, a ima tanki i vitki korijen. Blizu nje je i **Clavulina cinerea** (Bull.) SCHROET, veća, ali ne tako rijetka. Nalik je na kakav sivi koral sa ljubičastim dahom, svakim časom sve obilnije osut prahom bijelih spora. Baza joj je bijela, no odmah se grana na žućkaste, pa zatim i smeđaste odvojke. Od pritiska smeđi i crni.

Općenito vrlo rijedak (do danas sam našao samo jedan na Šalati u Zagrebu) je **Cordyceps militaris** (L.) LINK, gljiva što napada gusjenice noćnih leptirića pod zemljom, skameni ih (tj. pretvori u sclerotium), pa tek onda na njima izraste u vidu živo narančastocrvenih prstića, dugačkih do pet centimetara, ispruženih nebu. Ali... u Smokvici i kod korčulanskog groblja smo našli čitave legije tih ratnika koje mora da su desetkovale cijeli novogodišnji naraštaj leptirića — nudeći nam jednu ljepotu umjesto druge.

Također u obliku prstića, strašno lomljivih, šiljatih i kao dim sivih (3—8), raste u grmovima od po petnaestak komada rijetka **Clavaria fumosa** PERS. ex FR. Našao sam ni na 2 m² pet takvih grmova nalik na onu lelujavu morsku travu što je zalutala na suho, među polutrulo lišće, grančice i peteljke.

Rijetkost je i **Hohenbuehelia geogenius** Singer, kao uzdužno prepolovljena neka Clitocybe. Šešir 4,3, držak 2/0,7. Boje lješnika, na radialno ispucalim mjestima izbija svjetlije žućkasta podloga, a preko gornjeg sloja kao da je popadao mraz. Lamele silaze skoro do dna drška i crtkasto se produžuju, odozdo tamno, na presjeku bijelo žute. Sva gljiva je elastično žilava. Držak na dnu ima malo zadebljanje (bulba). Miris i okus su izrazito na brašno.

Ne sreću se često ni neke **Hydnaceae** što pod šeširom nose nekoliko mm duge i raznobojne iglice. Kraj Smokvice je pronađena jedna nova vrsta za koju mi najveći evropski stručnjak za Hydnaceae, g. Maas-Geesteranus, javlja iz Holandije slijedeće: »Izgleda kao jedna tek u najnovije vrijeme u Evropi primjećena, meni nepoznata vrsta, a po svemu sudeći to i jeste«. Ona još nema ni svog imena, a dok ga ne dobije, mi ćemo notirati ovaj njen opis: šešir 3—8 cm u promjeru, površine hrapave, somotne, neravne, rupičaste i sitno rebraste, bez zona u više nijansi, ali zato u udubljenjima, rupicama i žlijebovima uvijek življih i svjetlijih boja nego na vršcima i uzdignućima, tj. u nižim partijama kadmium-žuto-bakarno-orange, po isturenim pak ove boje prelaze u smeđe. Već kroz dva sata nakon što je ubrana zapaža se da gljiva tamni, opet najprije po vršcima i izbočinama, dok sutradan sva ne postane smeđa kao cimet. Cimetne boje su i njene iglice, daleko duže (oko 4 mm) prema dršku niz koji silaze do polovice, nego li prema rubu šešira. Držak, do 5 cm dug i do 1,5 cm širok, samtan je na donjoj polovici koju iglice ne pokrivaju, i također je cimetne boje. Obično su srasla, i drškom i šeširom, dva

do tri primjerka. Kad se uberu ne mirišu nikako, ali kad se suše miris im podsjeća na cikoriju. Sasvim osušeni primjerci ponovo ne mirišu. Grupa od desetak komada nađena je 10. XII. 1971. u Vrisju, u mladoj borovoj šumi u sjeni planike. Ako netko naiđe na njih bilo bi dobro da skupi po jedan primjerak iz različitog doba starosti, da jamice koje ostanu kad ih izvuče iz zemlje zatrpa zemljom i lišćem, a ostale primjerke ostavi da bi se razmnažali.

Ne rijetka kao gornje, ali po spektakularnosti konkurent »gljivi topu« je, svakako, miroljubivija **Crucibulum laeve** KAMBLY, (do 1 cm široka i visoka), koja u svom lončiću kao od pečene gline pokazuje, kad mu odigne poklopac, svoje bogatstvo koje se sastoji od bijelih novčića. Umjesto zlato ona voli drvo za podlogu, a naročito nagorjelo. Vrlo je društvena, pa je rijetko naći samo četiri »prosjaka« na jednoj grančici, kako se to meni desilo.

Iako ovdje nismo naveli ni stotinu vrsta, vjerujemo da bi se višegodišnjim istraživanjem u razno doba godine otkrilo, sudeći po analogiji, najmanje dvije stotine i pedeset vrsta.

NAPOMENA UREDNIKA:

U ovom naučnom pothvatu, koji predstavlja značajan doprinos boljem poznavanju dosad nepoznatih gljiva našeg zavičaja i naše zemlje, pomogli su i mladi prirodnjaci osnovnih škola u Korčuli i Smokvici. Dok su »osmaši« Osnovne škole Korčula Marica Botica, Marica Vlašić i dr. sabirali gljive s područja sela Lumbarde i Račišća (zaselak Kneže), na području sela Smokvice sabirali su gljive, osim autora članka, ovi đaci VIII. razreda Osnovne škole: Ante, Danko, Miroslav, Ljubomir i Paval Pecotić, Nenad Radovanović, Srećko Pešelj, Janko Stipišić i Ivica Žaknić. Posebno se zahvaljujemo svima na uloženom trudu koji, kako vidimo, nije bio uzaludan. Doista je šteta da se i osnovna škola u Blatu i Veloj Luci nisu odazvale na dva uzastopna naša pozivanja i angažirale đake starijih razreda u ovom korisnom pothvatu, jer bi već ovi prvi rezultati bili, sigurni smo u to, još potpuniji.

Bolnička patologija otoka Korčule i Lastova

dr Zdravko MILAT (Blato)

Otoci Korčula i Lastovo su geografski odvojene cjeline. Otočne populacije su tijekom stoljeća bile izložene posebnim etnografskim i nosogeografskim utjecajima, koji elementi posebno djeluju na zdravstveno stanje stanovništva.

Od 1. siječnja do 31. prosinca godine 1958. liječila su se 944 bolesnika od 21386 stanovnika otoka Korčule i 1700 stanovnika otoka Lastova u Dubrovačkoj bolnici. Ti su bolesnici sačinjavali 12% sveukupno hospitaliziranih u toj bolnici i 4,08% stanovnika obaju otoka, odnosno 4,22% stanovnika otoka Korčule i 2,41% stanovnika otoka Lastovo.

Mjesto	Broj stanovnika	Broj liječenih	% od broja stanovnika
Korčula	9320	586	6,27
Blato	5676	112	1,97
Vela Luka	4710	98	2,18
Lastovo	1700	41	2,41
Smokvica	1680	107	6,36

TABELA BROJ 1.

Tabela broj 1. preciznije pokazuje porijeklo bolesnika po mjestima u kojima su stacionirane zdravstvene ustanove ambulantnog tipa. Napomenuti treba da su pod oznakom Korčula (gradić sa 2414 stanovnika) sadržani Orebić s naseljima koja mu gravitiraju: Pučišće, Kućište i Lovišće te mjesta koja gravitiraju gradiću Korčuli: Lumbarda, Račišće, Kneža, Žrnovo i Pupnat. Pod oznakom Smokvica nalaze se i naselja Čara i Brna. Pod oznakom Blato su naselja Prigradica, Babina, Gršćica i Prižba. Pod oznakom Vela Luka je naselje Potirna koje mu gravitira.

Iz omjera broja bolesnika došlih na bolničko liječenje i broja stanovnika po pojedinim naseljima uočavaju se procentualne razlike između istočnog dijela otoka Korčule (Korčula s okolicom, Smokvica i Čara) te zapadnog dijela (Blato, Vela Luka) i otoka Lastova. Pojava ima kompleks uzroka čija potanja analiza prelazi granice ove radnje. Ipak, napominjemo da kompleks sačinjavaju slijedeći faktori: socijalna struktura stanovništva, kvaliteta stacioniranih zdravstvenih ustanova ambulantnog tipa i njihov smještaj, kvaliteta zdravstvenih radnika i njihov broj, putovi i smjerovi prometnih mogućnosti i administrativno-teritorijalna politička podjela te zdravstvena kondicija populacije.

Prema nadoknadi troškova liječenja i broju bolnoopskrbnih dana, formirane su pri obradi tri grupe bolesnika.

A grupu sačinjavaju osiguranici po Zakonu o zdravstvenom osiguranju radnika, penzioneri, ratni vojni invalidi i bolesnici kojima troškove bolničkog liječenja plaćaju narodni odbori Općina Korčula, Blato, Vela Luka i Lastovo.

B grupu sačinjavaju osiguranici koji su osigurani po Zakonu o zdravstvenom osiguranju poljoprivrednih proizvođača.

C grupu sačinjavaju neosigurani bolesnici.

Tabela 2 pokazuje da trajanje liječenja nije ovisilo o činjenici tko će nadoknaditi troškove bolnoopskrbnog dana, dok je slanje bolesnika na bolničko liječenje ovisilo o toj činjenici.

Grupa	Broj stanov. grupe	%	Broj bolesnika	%	Broj bo. dana	%
A	10.000	43,4	608	64,4	9300	65,2
B	12.000	52,1	199	21,0	2879	20,1
C	1.086	4,5	137	14,6	2083	14,7

TABELA BROJ 2.

Po ishodu liječenja od 944 bolesnika izliječeno je 362 ili 37,37%, umrlo 9 bolesnika ili 0,98%. Ostalo je zabilježeno kao poboljšano, nepromijenjeno ili je otpušteno bez zabilježenog ishoda ukupno — 61,65%.

Podaci iz bolničkih matičnih knjiga za godinu 1958. dali su podesan statistički i evidencioni materijal po bolničkim odjelima, dijagnozama, trajanju liječenja, broju bolesnika iz pojedinih naselja, tipu osiguranja i rezultatu liječenja. Tablica 3. pokazat će broj bolesnika po odjelima, mjestu otkuda potječu, broju bolnoopskrbnih dana i tipu osiguranja po grupama A, B i C.

Odjel	Broj bolesnika	Korčula	Blato	Vela Luka	Lastovo	Broj bo. dana	A	B	C
							grupe		
Interni	145	101	12	22	10	2511	1331	680	500
Zarazni	41	31	2	6	2	642	534	37	71
Grudni	20	12	5	3	0	1138	788	350	0
Nervni	13	11	2	0	0	183	89	22	72
Dječji	48	33	12	2	0	847	603	105	139
Kirurški	198	131	28	18	10	2197	1047	705	445
Ortopedski	52	44	4	1	3	989	574	324	91
ORL	149	110	17	12	10	989	586	160	233
Očni	90	—	—	—	—	—	—	—	—
Ginekološki	128	94	10	20	4	1096	752	186	158
Porođajni	60	50	6	2	2	723	723	0	0
Ukupno	944	586+107	112	98	41	14902	9300	2879	2083

TABELA BROJ 3

Opaska: U Korčulu se ovdje uključuje Smokvica-Čara i Orebić.

Po pojedinim odjelima Dubrovačke bolnice patologija otoka Korčule i Lastova izgleda kako slijedi.

1) INTERNI ODJEL. Na odjelu je liječeno 145 bolesnika (Korčula 101, Blato 12, Vela Luka 22, Lastovo 10) sa 2511 bo. dana (A — 1331, B — 680, C — 500). Što se tiče glavnih dijagnoza, na prvom mjestu dolaze bolesti kardiovaskularnog aparata, ukupno 28 bolesnika. Mogu se podijeliti na tri grupe. U prvoj grupi bilo je 12 bolesnika s kompenziranim srcem i dijagnozama: *Atheromatosis aortae, Myode-*

generatio cordis i *Myocardiopathia atherosclerotica.* U drugoj grupi s dekompenziranim srcem bilo je 11 bolesnika s dijagnozama: *Atheromatosis aortae, Myodegeneratio cordis, Myocardiopathia atherosclerotica* i *Carditis chronica.* Dva bolesnika iz ove grupe su umrla; jedan poslije 16, a drugi poslije 5 dana liječenja. Treću grupu sačinjavaju bolesnici s abnormalnostima krvnog pritiska, ukupno 6, i to s dijagnozom *Hypertonia 5* i *Hypotonia 1.* Na drugo mjesto dolazi grupa oboljenja respiratornog trakta, sveukupno 26 bolesnika. Nije bilo komplikacija i smrtnog ishoda. — 7 bolesnika liječeno je s dijagnozom *Tracheobronchitis, Bronchopneumonia i Pleuropneumonia* s ukupno 125 bolnoopskrbnih dana i svi su otpušteni s oznakom poboljšanog stanja;

— 7 bolesnika liječeno je s dijagnozom *Pleuritis sicca seu exudativa;*
— 3 bolesnika s dijagnozom *Tonsillitis chronica;*
— 2 bolesnika s *Emphisema pulmonum;*
— 4 bolesnika s dijagnozom *Tbc. fibrosa* i *infiltratio pulmonum,*
— 2 bolesnika s dijagnozom *Asthma bronchialae,* i
— 1 bolesnik s dijagnozom *Neoplazma pulmonum.*

Na treće mjesto dolaze bolesti jetre i žućnih kanala, ukupno 19 bolesnika. Liječeni su s dijagnozama: *Cholecystopathia* (6), *Cirrhosis hepatis* (8), *Echinococus hepatis* (4), *Tumor hepatis* (1) i *Icterus obturatorius* (1). Ni jedan od nabrojenih bolesnika na internom odjelu nije operiran i nijedan nije otpušten kao izliječen.

Na četvrto mjesto dolaze bolesti probavnog trakta. Od sveukupno 16 liječenih bolesnika od ulkusne bolesti i *gastritisa* bilo je 14 te po jedan od *Gastroptosisa* i *Colitisa.* Jedan je ulkusni bolesnik otpušten kao izliječen poslije 47 dana liječenja, dvojica su otpušteni s oznakom »nepromijenjeno« poslije 3 dana liječenja ,dok su ostali otpušteni s oznakom poboljšano, a liječeni su od 4—16 dana. Na peto mjesto po broju bolesnika dolazi 12 bolesnika liječenih i ispitivanih na internom odjelu od 4—27 dana s glavnom dijagnozom *Dystonia vegetativa.*

Na šesto mjesto s ukupno 11 bolesnika dolaze bolesti koje moderni autori nazivaju jednim nazivom: kolagenoze. To su: *Polyarthritis rheumatica chronica* (5), *Spondilarthrosis lumbosacralis* (3) i *Lumboichialgia* (3).

Na sedmo mjesto dolaze oboljenja mokraćnih putova, ukupno 6 bolesnika s dijagnozama: *Nephritis* (2), *Cystitis* i *Cystopyelitis* (3) i *Calculosis vesicae urinalae* (1). Jedan je bolesnik umro od *Nephritis-a* prvi dan po dolasku u bolnici.

Na osmo mjesto dolaze infestacije s crijevnim parazitima i to 6 infestacija s *Tenia solium.* Svi su izliječeni. Na deveto mjesto dolaze oboljenja gušterače s 4 bolesnika koji su liječeni od *Diabetes Mellitus-a.* Na deseto mjesto dolaze 3 slučaja intoksikacije probavnih organa, od kojih je jedan bolesnik umro prvi dan po dolasku u bolnicu.

Ima i nekih statističkih zanimljivosti. Tako su na internom odjelu liječene i ispitivane dvije žene (jedna 7, druga 3 dana) te su otpuštene s jedinom dijagnozom *Mollimina graviditatis m. 1. II.* (smetnje u trudnoći drugog mjeseca starosti). Radi ispitivanja boravilo je na ovom odjelu 7 bolesnika u trajanju od 3—13 dana i svi su, osim jednog slučaja koji je otpušten pod dijagnozom *In opservationem propter sinusitis frontalis* (u promatranju poradi upale čeonih šupljina), otpušteni kao klinički zdravi.

2) ZARAZNI ODJEL. Na odjelu je liječen 41 bolesnik (Korčula 31, Blato 2, Vela Luka 6 i Lastovo 2) s ukupno 642 bolnoopskrbnih dana (A — 534, B — 37 i C — 71). Od navedenih bolesnika 20 je liječeno i ispitivano s uglavnom dermatološko-internističkim dijagnozama te nisu pripadali ovom odjelu *(Chollitis chronica, Bronchopneumonia, Gastritis anacida, Cystopyelitis subacuta, Cystitis, Dermatitis bullosa, Psoriasis* itd.) Ostali 21 bolesnik liječen je pod slijedećim dijagnozama: *Typhus abdominalis* (6), *Pertusis (6), Hepatitis infectiosa* (4), *Morbilli* s komplikacijama

Bronchopneumoniae i *Encephalopathiae* (2), *Variccelae* (1) i *Meningitis epidemica* (2). Svi bolesnici otpušteni su kao izliječeni.

3) GRUDNI ODJEL *(TBC PULMONUM).* Na odjelu se liječilo 20 bolesnika (Korčula 12, Blato 5, Vela Luka 3 i Lastovo 0) s 1138 bolnoopskrbnih dana (A — 788, B — 350 i C — 0). Zbog specifičnog načina liječenja mali broj bolesnika ostvario je velik broj bolnoopskrbnih dana. Sve su to bile svježe i fibroproduktivne forme tuberkuloze pluća, osim tri iznimke *(Pleuritis exudativa, Bronchopneumonia* i *Abscessus pulmonum).*

4) NEUROPSIHIJATRIJSKI ODJEL. Na odjelu je liječeno 13 bolesnika (Korčula 11, Blato 2, Vela Luka i Lastovo 0) sa 183 bolnoopskrbnih dana (A — 89, B — 22 i C — 72). Psihijatrijske dijagnoze bile su: *Dementia senilis, Melancholia, Psihoneurosis, Psichopathia, Dementia atherosclerotica, Distonia neurocirculatoria* i *Epylepsia).* Neurološke dijagnoze bile su: *Neuralgia nervi periferici* (3), *Ishias* (1) i *Haemiparesis* (1). Ako je točno da su se svi psihijatrijski bolesnici liječili u Dubrovačkoj bolnici s obaju otoka, može se konstatirati da je mentalna higijena ovog područja na zavidnoj visini. Duboko sam uvjeren da ni jedna ni druga tvrdnja nije točna.

5) DJEČJI ODJEL. Na odjelu je liječeno 48 bolesnika (Korčula 33, Blato 12, Vela Luka 2, Lastovo 0) sa 847 bo. dana (A — 603, B — 105 i C — 139).

Na prvo mjesto dolaze oboljenja gornjih i donjih dijelova dišnih organa, ukupno 15. Samo 3 slučaja su specifična. Jedno dijete umrlo je od tetanije kao komplikacije upale pluća.

Na drugo mjesto dolaze oboljenja probavnog trakta, ukupno 11 slučajeva, s dijagnozama: *Dyspepsia, Dystrophia, Praetoxicosis, Enterocollitis.*

Ostali bolesnici tretirani su u cilju ispitivanja i liječenja od ostalih oblasti dječje patologije, pretežno bolničkog karaktera, a dobar broj bolesnika nije ni trebalo slati na bolničko liječenje.

6) KIRURŠKI ODJEL. Na odjelu je liječeno 198 bolesnika (najveći broj) (Korčula 131, Blato 28, Vela Luka 18, Lastovo 10) s ukupno 2197 bolnoopskrbnih dana (A — 1047, B — 705, C — 445).

Na kirurškom odjelu potrebno je uočiti dvije činjenice. Prvo: odijeliti urgentne slučajeve od kirurških bolesnika kojima nije bio potreban hitan prijevoz. Drugo: odijeliti operirane slučajeve, i time radikalno izliječene, od neoperiranih slučajeva, kod kojih je bila poduzeta, zbog raznih razloga, konzervativna terapija.

Urgentnih slučajeva s obaju otoka bilo je 14: teške unutarnje povrede (3), *Pancreatitis* (1), *Appendicitis subacuta* (3), *Appendicitis perforans et acuta* (2), *Ulcus perforans* (2), *Hernia incarcerata* (1), *Gangrena incipiens* (1) *Ileus cronica* (1).

Od 198 bolesnika operirano je 86, a konzervativno liječeno 112.

Po dijagnozama, na prvom mjestu javljaju se upale slijepog crijeva, ukupno 24 bolesnika. Oni su liječeni u trajanju od 3—27 dana, većinom operativno. Na drugo mjesto dolaze razne herniae (kile): 23 slučaja. Liječene su u trajanju od 8 do 36 dana, uglavnom operativno. Jedan bolesnik umro je poslije 11 dana liječenja.

Na treće mjesto dolaze površni benigni (dobroćudni) tumori kao što su *fibroma, lipoma, higroma* i *lymphadenitis;* ukupno 19 slučajeva. Svi su apsolutno operativno liječeni u trajanju od 2—22 dana.

Na četvrto mjesto dolaze bolesti bubrega *(Colicae renales, microuretherolithiasis)* 17 slučajeva. Liječeni su konzervativno u trajanju od 3—52 dana. Operiranih 4.

Na petom mjestu javljaju se oboljenja proširenih vena na nogama *(Varices cruris, ulcus cruris)* 10 slučajeva. Operiran je samo jedan, dok su ostali liječeni drugim metodama i otpušteni iz bolnice s oznakom »poboljšano«. Na odjelu su liječeni u trajanju od 3—16 dana.

Na šesto mjesto dolazi ulkusna bolest. Liječilo se 9 ulkusnih bolesnika u trajanju od 5—19 dana. Operirano je 5 bolesnika, od kojih je jedan umro poslije 19 dana liječenja. Ostali su otpušteni s oznakom »poboljšano« poslije konzervativnog liječenja.

Na sedmo mjesto dolaze 5 statistički obrađenih grupa po dijagnozama, a svaka grupa ima podjednak broj od 7 bolesnika.

a) Površne povrede bez komplikacija *(Vulnera lacerocontusea)* liječene su u trajanju od 2—8 dana.

b) Grupa *Gastritis chronica anacida* liječena je i ispitivana od 3—14 dana.

c) Grupa benignih tumora unutarnjih organa *(Hyperthrophia prostatae, Polyposis)* liječena je radikalno (4) i konzervativno (3) u trajanju od 7 do 71 dan. Jedan je operirani bolesnik umro.

d) Grupa karcinoma. Od 7 bolesnika ove grupe jedan je umro, dvojica su otpuštena s oznakom »izliječeni«, dvojica s oznakom »nepromijenjeno«, dok je jedan otpušten bez oznake ishoda liječenja. Liječeni su u trajanju od 2—31 dan.

e) Ovoj grupi pripadaju svi bolesnici liječeni i ispitivani u trajanju od 4—21 dan, a otpušteni su bez dijagnoze.

Na osmo mjesto dolaze 4 statistički obrađene grupe po dijagnozama, a svaka ima podjednaki broj od 5 bolesnika.

a) Grupa oboljenja žućnih putova *(Dyskinesis vesicae fellae).* Od 5 bolesnika svi su liječeni konzervativno u trajanju od 9—16 dana. Trojica su otpuštena nepromijenjenog stanja, dvojica s oznakom poboljšanog stanja.

b) Grupa ekinokokusa *(Echinoccocus hepatis 3, pulmonis 1, mammae 1).* Izliječena su dva bolesnika, bez oznake ishoda liječenja otpuštena su dva, a s oznakom »poboljšano« jedan bolesnik.

c) Grupa *Cystitisa* i *Cystopyelitisa* liječena je u trajanju od 4—10 dana konzervativno. Otpušteni su s oznakom »poboljšano«.

d) Grupa *Phimosis* i *Paraphimosis* liječena je u trajanju od 1—10 dana radikalno i svi su otpušteni s oznakom »izliječeno«.

U devetu grupu ubrajamo: teške unutarnje povrede 3, tupe povrede 4, mastitis 3, epididimitis 3, površne gnojne tvorevine 3, Hydrocoelae testitis 2, duboki apscesi 2, akutni pankreatitis 1, struma tiroideje 1, početna gangrena 1 i ileus 1.

U desetu grupu svrstane su statističke zanimljivosti. Jedna bolesnica iz Blata poslana je na kirurški odjel s dijagnozom *abdominalnog* tumora. Bila je u šestom mjesecu trudnoće. Operirana je i poslije 8 dana zdrava otpuštena bolesnica s ekinokokom dojke. Jedan je bolesnik iz Smokvice 7 dana kirurški i rentgenski ispitivan, a otpušten je s dijagnozom B.O.

7) ORTOPEDSKI ODJEL. Na odjelu su liječena 52 bolesnika (Korčula 44, Blato 4, Vela Luka 1, Lastovo 3) s 989 bolnoopskrbnih dana (A — 574, B — 324, C — 91). Najviše je bilo jednostavnih nekompliciranih prijeloma (17), od kojih je jedan poslije 18 dana liječenja umro. Liječenje je trajalo od 1—36 dana. Kompliciran prijelom bio je samo jedan i to petog prsta ruke. Na drugo mjesto dolaze upalna oboljenja kostiju s dijagnozama: *Coxarthritis, Coxa tbc, Caries* i *Osteomyelitis;* ukupno 11 bolesnika. Nadalje, liječilo se 7 bolesnika s dijagnozom *Status post fracturam,* 3 s *Luxaciom,* 2 s *Hernia disci intervertebralis.* Ostali su liječeni s dijagnozama: *Egsostosis, Pedes plani* (3) *Deformatio art. geni, Genus valgus* i *Loesio menisci* (2).

8) OTORINOLARINGOLOŠKI ODJEL. Na odjelu se liječilo 149 bolesnika (Korčula 110, Blato 17, Vela Luka 12, Lastovo 10) sa 989 bolnoopskrbnih dana (A — 586, B — 160, C — 233). Od 149 bolesnika, s dijagnozom *Tonsillitis chronica* liječeno je ravno 90 bolesnika u trajanju od 1—20 dana. Od toga broja 19 otpušteno je s oznakom izliječen. Na drugo mjesto dolazi 17 bolesnika s dijagnozom *Hypertrop-*

hia nodulli lymphatici. Zatim: *Deviatio septi nasi* (6), *Otitis media* (5), *Sinusitis paranasalis* (4), bez dijagnoze (4), *Cephalea* (3), *Neuralgia n. trigemini* (3), *Vulnus faciei* (2), *Rhinitis chronica* (2), *Abscessus retromandibularis* (2) i *Epistaxis* (2). Nadalje se javlja po jedan bolesnik od: *Otitis externa, Cardiospasmus, Angina lacunaris, Haemorrhagia post extractionem dentorum, Ulcus chronica linguae, Stenosis aesophagi, Morbus Menier, Periostitis frontalis post traumatica, Stricturae canalis nasolacrimalis i Phlegmonae retroauricularis.*

9) OČNI ODJEL. Liječeno je 90 bolesnika.

10) GINEKOLOŠKI ODJEL. Na odjelu je liječeno 128 bolesnica (Korčula 94, Blato 10, Vela Luka 20, Lastovo 4) sa 1096 bo. dana (A — 752, B — 186, C — 158). Po dijagnozama na prvo mjesto dolaze *Erosiae portiones* (34) a na drugo abortusi (21). Urgentni slučajevi bili su: *Molla tubaria* 2, *Pelveoperitonitis* 1 i *Ruptura tubae gravidarum* 1. Ostalo su kronična upalna stanja, plastike, tumori (benignih 10, malignih 4) i *Sterilitas* (5).

11) POROĐAJNI ODJEL. Na odjelu je bilo 60 poroda (Korčula 50, Blato 6, Vela Luka 2, Lastovo 2) sa 723 bolnoopskrbna dana (A — 723, B — 0, C — 0). Od 60 poroda bila su 43 regularna, a 17 iregularnih ili s komplikacijama, kao što su: *Nephropathia i Cystopyelitis* (5), *Praematurus* (1), komplikacije *puerperia* (4): *pyometra, trombophlebitis, mastitis, anaemia, haemiparesis; Gemini* (1), *Situs labilis* (1), *Situs parientalis* (1) *Mors foetus intrauterina, strangulatio colli cum funiculus umbilicalis* (1); *Hypotonia uteri* (1). Tri *puerpere* su poslane zbog nestručno vođenog poroda *(pyometra, mastitis, metrorrhagia).*

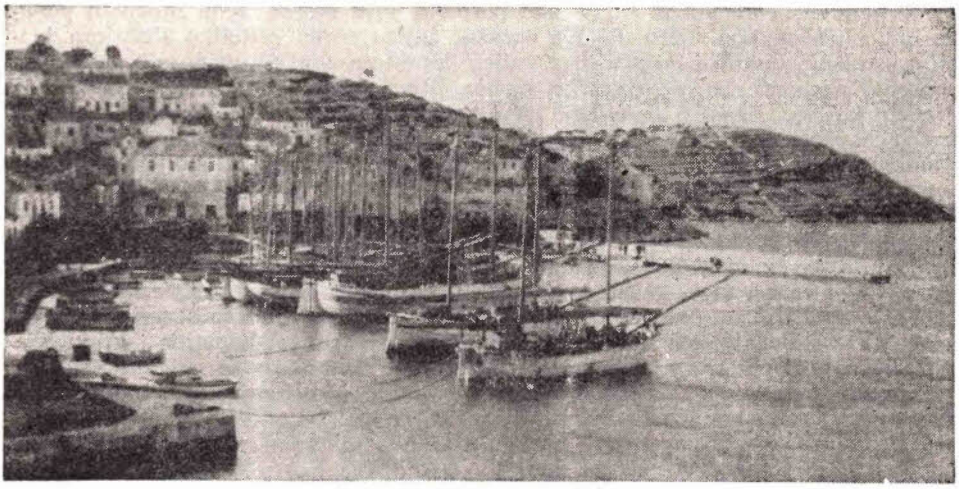
Kako su u prošlosti zarazne bolesti nemilosrdno harale ovim područjima, bile su preokupacije svih povjesničara Korčule, medicinski obrazovanih (Paulini) i medicinskih laika. Stoga ćemo na jednom mjestu sumirati stanje zaraznih bolesti na otocima Korčuli i Lastovu u godini 1958. Brojevi uz vrstu zaraznih bolesti označuju redoslijed međunarodne klasifikacije.

Plućna tuberkuloza (002) kao socijalna bolest nije sada veći problem. Problem je dugotrajni tok bolesti te se 20 bolesnika sa svježim i fibroproduktivnim formama bolesti liječilo 1138 dana. Smrtnog slučaja nije bilo. Liječenje je trajalo u prosjeku 94 dana po bolesniku. Svi su bolesnici pripadali starijoj dobnoj skupini, a bilo je upadljivo više muškaraca nego žena. Od plućne tuberkuloze liječilo se troje djece. Ostale forme tbc oboljenja nisu bile zastupane, osim dva slučaja tbc oboljenja kuka (28) i tri slučaja epididimitisa (28).

Crijevne zarazne bolesti zauzimaju, naročito u ljetnim mjesecima, vidno mjesto u bolničkoj patologiji otoka. Nesanirani vodoopskrbni objekti, bez vodovoda (istočni dio otoka) i kanalizacije, primitivni nužnici i nerazvijena higijensko-epidemiološka služba, uzrokuju još uvijek više slučajeva crijevnih zaraza. Od trbušnog je tifusa (040) liječeno 6 bolesnika, od dječjih crijevnih bolesti 11 bolesnika i nekoliko slučajeva kroničnog kolitisa koji su bili liječeni uglavnom na zaraznom odjelu te među njima vjerojatno ima infestiranih s *Entamebom hystoliticom* (046). Laboratorijske mogućnosti za dijagnozu amebijaze ne koriste se dovoljno, a u mnogim djelovima zemlje nema još potrebnih laboratorijskih uvjeta. Liječeno je 6 bolesnika infestiranih trakavicom i 3 bolesnika od zarazne žutice (092).

Dječje zarazne bolesti, bakterijalne i virusne, kao što su: difteria, hripavac, ospice, varičele i poliomijelitis nisu bile liječene u većem broju. Liječeno je 6 bolesnika od hripavca, 2 od ospica s komplikacijama, 1 od varičela i dvoje od epidemičnog meningitisa. Poliomielitisa i difterije nije uopće bilo. Sistematsko cijepljenje protiv nekih bakterijalnih i virusnih bolesti (difteria, tetanus, paratifus, poliomielitis) daje odlične rezultate, dok neka virusna oboljenja, protiv kojih se ne poduzimaju još preventivne mjere, u prvom redu epidemični *hepatitis,* pokazuju tendenciju porasta. Isto tako dugogodišnja variolizacija (patule) potpuno je iskorijenila variolu, tako da se ona kao bolest na otocima više ne javlja te je pala u zaborav. Treba napomenuti da se nekako istovremeno s potpunom eradikacijom

variole pojavila epidemična žutica kao potpuno nova bolest među otočnom populacijom, naročito kod djece. Pojava zarazne žutice pored nekoliko slučajeva klasičnih zaraznih bolesti i pojava masovnijeg karaktera zimskih gripoznih epidemija i potpuni nestanak variole, difterije, meningnitisa, poliomielitisa, kuge i kolere je problem koji će u analizi patologije odvojenih otočnih populacija zorno ilustrirati suvremena kretanja i shvatanja o zaraznim bolestima. Nasuprot tim činjenicama, ekinokok (125) je jedan od veoma rasprostranjenih parazitnih oboljenja na otocima. Liječeno je ukupno 9 slučajeva što iznosi 4/10.000 stanovnika. *Ekinokok* je bio lokaliziran kod 7 bolesnika na jetri, kod jednog bolesnika na plućima i kod jedne bolesnice na dojki. Izlječena su samo dva bolesnika, dok je 7 otpušteno neizlječeno. Kako bolnički bolesnici čine vjerojatno manje od trećine ukupnih bolesnika od ekinokoka, to se pretpostavlja da na otocima Korčula i Lastovu ima tri puta više oboljelih od broja liječenih u bolnici. Prema toj pretpostavci, na otocima bi bilo 27 slučajeva. Time bi ekinokokoza uz epidemični hepatitis i gripu bila podjednaki problem kao i tuberkuloza. Međutim, ekinokokoza se ne tretira niti se preventivno masovnije zalažemo za njeno potpuno iskorjenjivanje. Godine 1959. liječeno je u svim bolnicama SR Hrvatske 327 bolesnika od ekinokokusa. Spolne zarazne bolesti, kao sifilis (021) i ostale, nisu bile zastupane u bolničkom liječenju. Ostale se zarazne bolesti ne javljaju na otocima Korčula i Lastovo.

Luka Račišće oko g. 1924.

Pogled na grad Korčulu i okolicu iz aviona

Razlike u ribarskoj praksi između Velolučana i Komižana

dr Marin OREB (Vis)

Vela Luka i Komiža dva su najvažnija ribarska središta na Srednjem Jadranu između dva svjetska rata[1]. To su i danas. Komiža je starija od Vele Luke. Razvila se kao mjesto i ribarski centar u XVI. stoljeću, dok Vela Luka nastaje početkom XIX. stoljeća. Kao mnogo mlađe naselje i ribarsko mjesto Vela Luka unijela je u ribarsku praksu mnoge svoje vlastitosti, ali je još više poprimila od starijih ribarskih mjesta, ponajprije iz samog otoka Korčule, s Pelješca i Dubrovnika, ali i iz područja Hvarske kapetanije u kojem je Komiža na prvom mjestu.

Zbog ograničenosti prostora, iznijet ćemo samo neke razlike, i to one koje se odnose na »vađenje brušketa ili ždriba« (ždrijeba) i računanja mrakova.

Riječ **brušket** po svom korjenu dolazi od staronjemačke riječi **burst** što znači štetinja, debela i tvrda dlaka. Zatim znači i četka koja je načinjena iz takvog materijala.[2] Talijani su preuzeli ovu riječ od Nijemaca i preinačili je u **brusca** s istim značenjem. Izvedenica od ove riječi jest **bruschette.** Označuje igru koju izvode djeca, a sastoji se u slijedećem: jedan od dječaka namjesti nekoliko trješćica u šaci ili između dlanova ruku. Trješćice su razne duljine. Dio proviruje, a dio je skriven u stisnutoj šaci. Dobiva onaj koji izvuće najdulju.

Ovu su igru preuzeli i naši ribari. No, ušlo je u običaj da se umjesto trješćica upotrebljava drugi materijal, na primjer papir, novčići i kamene pločice. Izmijenila se i igra, biranje ili izvlačenje. Papirići na kojima su ispisani brojevi (svaki je papirić odnosno broj označavao određenu poštu) ponajviše su se stavljali u kapu, miješali i izvlačili. Tako se slično radilo s novčićima (bakrenim ili olovnim) na koje se upisivao broj.

Brušket, apstrahirajući od korjenskog značenja, označuje biranje pošte na neki određeni način, u određeno vrijeme i na određenom mjestu. Ni materijal za upotrebu biranja, a ni način izvlačenja brušketa nije svuda isti. Ne samo to već nalazimo na istom mjestu u upotrebi razni materijal i različite načine. Komižani najradije upotrebljavaju stare austrijske solde, a Velolučani tanke kamene pločice.

Razlikujemo dvije vrste brušketa. Jedan se naziva **veli brušket** ili ždrib, a drugi se naziva **mali brušket** ili mali ždrib. Velolučani upotrebljavaju radije brušket, a Komižani jedno i drugo. Prvi se izvodi službeno pred javnom osobom u Kapetaniji jednom na godinu, pred početak ljetne sezone. Obavezan je za sve **trate** područja, dok se drugi izvodi na samom terenu, na određenim sabirališima i vrijedi za manji krug. Oba su zakonom zaštićena i imaju zakonsku valjanost. Izvođenje, dizanje ili bacanje brušketa treba da je propisno i prema običaju.

Veli je brušket općenit za područje jedne Kapetanije. Morali su mu prisustvovati u određeno vrijeme, na javnom mjestu (Kapetaniji) svi »gospodari« ili vlasnici trata osobno ili preko svojih zastupnika. Ovi su ponajviše bili glavni svićari. Ako vlasnik nije mogao ni sam, ni preko zastupnika prisustvovati, tada je umjesto njega vadio za nj brušket sam službenik Kapetanije. Prema velikom bruš-

[1]) Ovdje iznosimo ono što su ribari obavljali između ta dva rata.
[2]) Njem.: Die Bürste.

ketu ravnao se mali brušket koji je lokalnog karaktera i vrijedio je samo za jednu noć. Veli brušket za područje zapadnog dijela otoka Korčule (za Blatsku i Velolučku općinu) održavao se u Veloj Luci. Otok Vis sa Hvarom i Bračom sačinjavao je odavno jednu Kapetaniju sa sjedištem u Hvaru gdje se i izvodio veli brušket za ova tri otoka.

Na poziv Kapetanije sabiru se u određeni dan vlasnici trata i dolaze u Kapetaniju. Svrha je sastanka upoznati vlasnike s najnovijim odredbama koje se odnose na ribarstvo, a zatim vađenje brušketa. Ponajprije se određuje pošte na području Kapetanije koje će se uvrstiti u brušket. Nisu bile fiksne. Neke su se izbacivale, a neke nove uvrštavale. Na broj pošta utjecao je broj trata. Pod Velolučku kapetaniju spadalo je oko 30 trata, a pošta je bilo trostruko više. Upravo zbog velikog broja pošta biralo se dvije pošte za svaku tratu: jedna **de fora**, a druga **de trinta**.[3] Obično su Velolučani u prvim mrakovima lovili de trinta, a u kasnijim na poštama de fora. Glavna i najsigurnija pošta na sjevernoj strani (de trinta) je Prapratna, a s južne (de fora) Brna, Karbuni i Triporte. U ovim lukama ostaju brodovi po više dana da se ne moraju zbog udaljenosti dovoziti u Velu Luku.

U Hvarskoj kapetaniji ustalio se običaj unošenja u veliki brušket 22—30 pošta, ponajboljih sa svakog otoka ili ukupno oko 90 pošta. Kako je bilo toliko i trata (najviše do 112), a svaka trata imala na noć po jednu poštu na svakom otoku, to je jedna te ista pošta pripadala 4 tratama. Na pošti je moglo istodobno svijetliti 8 svjećarica.[4] Da gospodari trata (vlasnici) ne moraju dijeliti poštu s drugima, već je samo koristiti, mnogi su posjedovali 4 trate. Nije morao posjedovati 4 x 4 brodova,[5] ali je postavljena klauzula: ako želi da čitava pošta samo njemu pripada, mora se pojaviti sa 10 brodova. Obično su takvi dolazili sa 2 levuta, 6 svjećarica i 2 male barke. Više je bilo vlasnika koji su posjedovali 2 trate. Ovi su imali pravo na pola pošte. Drugu polovinu dijelili su s drugim posjednikom dviju trata ili s dva druga koji su posjedovali samo po jednu tratu.

Dakle, u Hvarskoj kapetaniji jedna trata ima pravo na četvrtinu pošte. Svijetlilo se ondje gdje se riba najviše pojavljivala. Hvarani i Bračani svijetlili su po uvalama Visa, a Višani po Hvaru i Braču. Zavisilo je od međusobnog dogovora u kakvom će odnosu biti oni koji su svijetlili, ili imali pravo svijetliti na jednoj pošti. Ponajviše su se udruživali u kompanjiju te bi zajednički dijelili sav ulov ribe uhvaćen na toj pošti. Običaj je da se trati koja uhvati više ribe ostavi i nekoliko barila više. Tijekom noći družina se mijenjala. Po jedan drug iz jedne trate polazi na drugu zbog kontrole.

Kako je zaista bilo predaleko ribarima iz Brača i Hvara dolaziti u viške pošte i obratno, to su najčešće trate ostajale u svojim vodama te ondje lovile. O tome da li će biti u kompanjiji uglavljivali su korisnici istih pošta na velikim brušketima međusobno. Moglo je biti da Višanin lovi u svojim vodama, a Hvaranin u svojim, a budući da su u zajedništvu, dijelili su na koncu mraka međusobno sav ulov. Međutim, s vremenom je prevladalo to da je svaki bio vlasnik onoga što je sam ulovio. Uzajamno su prepustili jedan drugomu pravo na čitavu poštu.

Osim ovog udruživanja, znale su se trate udružiti i iz drugih razloga. Na primjer, pojavom plivarice običavala je obična trata, koja je imala dobru poštu, pozvati plivaricu za druga.

Veliki brušket nije bio normativ za čitavu ljetnu sezonu. Ljetna se sezona protezala od travnja do Svih svetih uključivo. Sastoji se od glavnih i sporednih mrakova. Veliki se brušket odnosi samo na glavne mrakove. Na Dan mrtvih nema više ribolova. On miruje do slijedećeg travnja. Ipak, ribolov je mogao započeti i prije, u ožujku. To je bivalo ako se riba pojavila rano u velikim količinama. Da ima ribe, Komižani bi saznali motreći na svoju uvalu iz Mustera, odakle puca di-

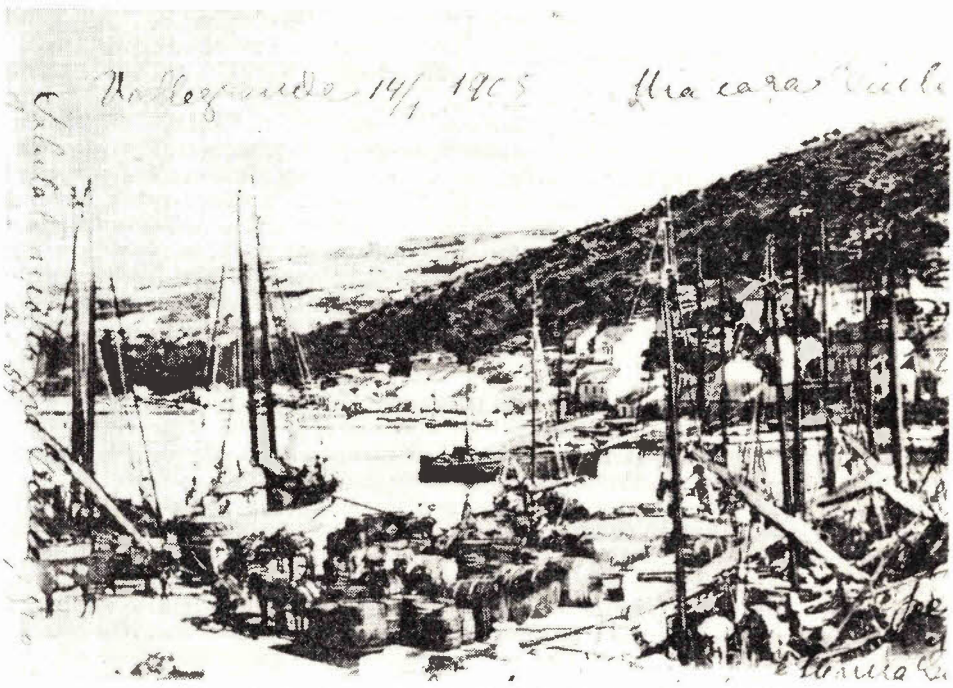
[3]) Iskrivljeno od »di fuori«, »di dentro« iznutra, izvana.

[4]) Kako svjećarica od svjećarice mora biti udaljena oko 200 metara to su pošte u Hvarskoj kapetaniji široke i udaljene jedna od druge.

[5]) Naime trata (u Hvarskoj kapetaniji) ima levut, 2 svjećarice i malu barku. U Veloj Luci imali su bogatiji po dvije svjećarice, a ostali po jednu.

van pogled na kanal do Biševa. Osim toga, oni su saznavali da li će sezona biti bogata ribom i po signalu s Palagruže.

»Signal« su dobivali s Palagruže. Ondje živi nekoliko obitelji svjetioničara, a preko zime doluta po koji ribar iz Komiže s palamgarima i mrežama stajaćicama. Po utrobama diviljači, kako već nazivaju razne vrsti morskih mačaka i pasa, ukusnih za jelo, prognosticirali bi kakav će biti ljetni ribolov. Ako bi već u veljači pronalazili u utrobama ovih riba srđelu, zaključivali su na dobar lov. U ovakvim slučajevima ribari su tražili dozvolu od Direkcije u Trstu (za vrijeme Austri-

Najstarija kolor-razglednica Vele Luke (napisana 1905.)

je), odnosno u Splitu za stare Jugoslavije, da mogu započeti ljetnim ribolovom prije termina. Direkcija je običavala dodjelivati dozvolu najviše deset dana prije sezone.

Pojava srđele prije vremena na Palagruži običavala je privući i ribare koji su lovili vojgama. Prije stotinu godina oni su polazili na Palagružu i u veljači. Imali su i ondje i drugdje svoja lovišta na koja trate nisu imale pristupa. I oni su se morali držati propisa Kapetanije i ravnati prema velikom brušketu.

GLAVNI I SPOREDNI MRAKOVI

Ribarenje tratom vrši se u ljetnoj sezoni za vrijeme mraka ili škura. To je vrijeme »arme«. Mrak traje više od petnaest dana za vrijeme kad mjesečina nije jaka pa je velik dio noći taman (škur). Ostatak mjeseca traje mirovanje, raspremа ili dezarma, kako vele Velolučani, dok Komižani radije kažu razarma, razar-

miranje. Jaka mjesečina onemogućuje ribolov na srđelu i drugu plavu ribu, jer one ne slijede umjetno svjetlo na svjećarici. Mjesečina je jaka pa privlači ribu da se poigrava po nepreglednoj morskoj pučini gdje hoće!

Ljetni ribolov počinje u travnju i traje do blagdana Svih svetih. Od Dana mrtvih do travnja ne lovi se ljetnim tratama na plavu ribu. Od travnja do početka studenog ima sedam mrakova, jedni su glavni, a drugi sporedni. Sporedni mrakovi zovu se venturini, odnosno postventurini. Postoji razlika u označavanju glavnih i sporednih mrakova između Velolučana i Komižana. Velolučani broje šest glavnih i jedan samo sporedni (venturin) mrak. Ovaj sporedni mrak uvijek je na koncu sezone, u listopadu (što je za Komižane postventurin). Glavni mrakovi kod Velolučana su: travanj, svibanj, lipanj, srpanj, kolovoz i rujan. Naprotiv Komižani imaju četiri glavna mraka i tri venturina, odnosno postventurina. Glavni su mrakovi usred ljeta, venturini na početku ljetne sezone, a postventurini na koncu. Travanj je za njih uvijek venturin, a postventurin uvijek listopad. No, može i svibanj biti venturin. Tada postoji kombinacija: travanj i svibanj su venturini, lipanj srpanj, kolovoz i rujan su glavni mrakovi, a listopad (jedini) postventurin. Kada svibanj nije venturin, onda je ovaj raspored: venturin samo travanj, glavni mrakovi su svibanj, lipanj, srpanj i kolovoz, dok su postventurini rujan i listopad. Kakav će slijed biti odnosno da li će svibanj biti venturin ili glavni mark, ovisi o nastupu punog mjeseca (tunda) nakon proljetnog ekvinocija i termina četvrtog travnja. Ako se pun mjesec pojavi do četvrtog travnja do podneva, tada je u toj godini svibanj venturin. Ako pun mjesec nastaje nakon ovog termina (makar i jednu minutu), u toj je godini samo travanj venturin, a svibanj se ubraja u glavne mrakove. Ovo je vrlo važno zbog toga što utječe na veli i mali brušket.

IZVLAČENJE VELIKOG BRUŠKETA

Pod rukovodstvom kapetana lučke kapetanije obavljaju se najprije pripreme, a zatim bacanje (izvlačenje) brušketa. Gospodari, tj. vlasnici trata ili njihovi zastupnici, ponajviše svićari, odlučuju najprije koje će pošte uvrstiti u ždrijeb (brušket). O tom su odlučivale u Hvarskoj kapetaniji posebne komisije od nekoliko poznatijih ribara sa svakog otoka napose. Uzimalo se najviše do 30 pošta sa svakog otoka. Pošte su se označivale arapskim slovima 1, 2, i tako redom. Broj 1 za otok Vis bila je pošta Balun na Biševu. Tko izvuče broj 1 ima tu poštu na prvi dan ljetne arme. Sutradan ga dopada broj 2 i tako redom kako se nižu u izabranom nizu. Kako je svaka trata Hvarske kapetanije imala istodobno za svaku noć jednu poštu na svakom od tri otoka, to se jednom dizao brušket i određeni broj odgovarao je određenoj pošti na svakom otoku. U Hvarskoj kapetaniji četiri trate imaju jednu poštu. Trebalo je pronaći posebnu tehniku i primijeniti je u dizanju brušketa, to više što je bilo gospodara koji su posjedovali dvije, tri pa i četiri mreže. Stvar je ovisila o prethodnom zajedničkom dogovoru.

Nakon izbora i popisa pošta, na posebne se papiriće unosio samo broj. Papirići su se savijali i stavljali u vrećicu (sakić), kapu ili šešir. Kapetan bi ih promiješao te rasuo na stol da ih prisutni dižu.[6] Ovako u Veloj Luci. Drugdje se vadilo iz kape, već prema običaju ili prethodnom dogovoru.

Kojim će redom prisutni vaditi ždrijeb?

U Veloj Luci bilo je slobodno, naime kako je tko uspio sa stola uzeti listić pošto je kapetan istresao papiriće iz kape i rasuo ih po stolu. Međutim da se izbjegne svaki nesporazum i smanji prilika za svađu, koja je znala izbiti među ribarima baš na brušketima, postupalo se prema raznim naslijeđenim ili uglavljenim načinima. Naime izvlačilo se ili dizalo brušket prema starosti prisutnih, prema vremenu uknjiženja trate, prema redu kako je tko ušao u kapetaniju itd. U Hvarskoj se kapetaniji redoslijed dizanja brušketa određivao posebnim prethod-

[6]) Otud dizanje brušketa. Ako se izvlačilo iz kape i sl. onda se zove: izvlačenje, vađenje.

nim ždrijebom. Izvlačio se najprije broj kako da tko diže brušket. Često se upriličivala igra zvana **tuka**[7] koja je određivala redoslijed vađenja brušketa. Počinje se od najstarijega. Otuda i uzrečica kod Komižana »od najstarijega započinje srića ždriba.« Nakon prethodne pripreme pristupa se izvlačenju, vađenju, izbiranju ili dizanju ždriba (brušketa). Za nenazočne ždrijeb je vadio kapetan.

Na prvi dan nastupa sezone trate bi se našle na pošti koja im je dopala na velikom brušketu. Sutradan su svijetlile na slijedećoj u nizu. Tako redom kroz sav mrak i sve mrakove. Gdje se stalo na svršetku mraka, nastavljalo se nastupom slijedećeg mraka po redu u nizu. Pošte su se pomicale neovisno od toga je li ih korisnik koristio ili ne iz bilo kojeg razloga.

VAĐENJE MALOG BRUŠKETA

Iako je veli brušket zaodjenut u službenu formu, ipak je mali brušket prirodniji, stariji i nekako potrebniji. Veli brušket ne može obuhvatiti i riješiti sve mogućnosti koje mogu uskrsnuti. Jedan upotpunjuje drugi! Mali brušket ima dugu tradiciju i nepisane zakone koje ribari poštuju. Ovi se odnose na mjesto održavanja, vrijeme i način izvođenja. O ovomu ovisi valjanost malog brušketa.

Koji su razlozi opstojanja malog brušketa?

Ponajprije činjenica da se u veli brušket ne unose sve pošte. Neke su u neposrednoj blizini pojedinih mjesta. Logično da na njih imaju najvećma pravo oni koji tu žive. I zaista, pošte u neposrednoj blizini mjesta (u samim lukama) nikad se ne unose u veli brušket. Tako Komižani koriste sami pošte u svojoj uvali, a Višani pošte u svojoj luci (od Stončice do Rogačića). Nadalje, veli brušket važi samo za vrijeme glavnih mrakova. Ovi pak ne ispunjavaju čitavu sezonu. U slučaju pak da se riba pojavi u velikim jatima prije sezone, ili da je vrlo dobar ulov u sezoni, tada se moli Direkcija da se s ribolovom započne prije vremena, a u sezoni da se jedan-dva dana prije počne ili produlji. I, konačno, dogodi se da korisnik pošte iz bilo kojeg razloga (nevrijeme, kvar na brodima i mreži, pravo lovljenja na dvije ili više pošta) ne dođe na svoju poštu. Tko u ovim slučajevima ima pravo loviti na slobodnim poštama? Kako postupiti u slučaju da se pojavi više interesenata koji žele istu poštu? Sve ovo spada u okvir i sve se rješava na malom brušketu. Da mali brušket bude valjan treba da se održava na određenom mjestu, u točno određeno vrijeme i na dogovoren način. Mali brušket za pošte de drinta u Veloj Luci dizao se u Prapatni i Kursaru. Za pošte de fora u Brni, Karbunima, Grdači i Zaklopatici, a u Poplatu i još nekim mjestima za pošte u samoj uvali Vele Luke. Na otoku Visu sabirališta malog brušketa jesu Balun za Biševo, Okljućna za pošte na sjevernoj strani otoka, a Stiniva i Rukavac za pošte na južnoj strani. U samom mjestu Komiže i Visa bacao se brušket za pošte tih luka koje su bile rezervirane samo za mještane. Udaljeni otoci i brakovi nisu ulazili u veli brušket. To su Sušac, Palagruža, Kopist i neki brakovi. Na određenim mjestima bacao se mali brušket za pošte na njima. Za Palagružu vrijedio je svojevrstan običaj korištenja pošte. Pošta pripada onomu koji prije stigne na nju. Upriličivala se osebujna utakmica zvana Palagruška regata sa startom iz Komiže. Sva je Komiža tada bila na nogama. Na dani znak, ponajčešće pucanj iz puške, zaveslali bi junački svi takmičari i uhvatili rotu za Palagružu do koje je trebalo desetak sati. Tko je prvi stigao, odabrao je i bolju poštu za ribolov.

Drugo obilježje o kojemu je ovisila valjanost malog brušketa jest točno vrijeme započinjanja bacanja brušketa. Pravilo je: »Pri zalazu sunca«! Sunce je trebalo da dodirne crtu horizonta! Ova je okolnost toliko važna da je bio bez učinka svaki brušket koji je samo malko prije započeo, a usto nadošao, još na vrijeme, netko drugi. Brušket se morao ponoviti. Na odredilište su dolazile samo glavne svječarice. Druge lađe čekale su, usidrene podalje, ishod brušketa.

---

[7]) Od tal. »(sorte che) tocca« — omiljena igra mornara i ribara koja se izvodi uz veliku buku dizanjem ruku i prstiju.

Mali brušket obavljao se na slijedeći način. Prema broju sudionika izabire se isti broj ponajboljih slobodnih pošta na određenom reviru. Izabrane se pošte označavaju brojevima od jedan dalje. Običaj je bio da mali brušket z o v e (ovo je tehnički izraz za takav način) onaj koji je posljednji stigao. Nakon izbora pošta prisutni bi se sporazumjeli o izvođenju brušketa da li će, naime, upotrijebiti papiriće, novčiće, pločice, tuku, eventualno par-dispar. Ove dvije posljednje igre dolaze u obzir kada je malo sudionika, ili kao redoslijed u vađenju brušketa. Papirići nisu dolazili u obzir jer se nije nosilo papira i olovaka. Kada jedan od prisutnih malo podalje označi pločice ili novčiće brojevima dolazi među kolege i polaže pločice odnosno novčiće na tlo, okrenute onom stranom na kojoj je upisan broj. Nato se redom, kako je uglavljeno, d i ž e brušket. Onaj koji zove brušket nema što izabirati. Njemu ostaje zadnja pločica, zadnji solad. Time je mali brušket završen. Svatko žuri da što prije stigne na dobivenu poštu. Za svojim svjećaricama klize polako i ostali brodovi.

Na kraju moramo još odgovoriti na pitanje koje se samo od sebe postavlja: da li se brušket još primjenjuje? Iako nema više onog značenja što ga je imao nekada (jer posta ima uvijek daleko više nego što ima ribarskih družina, pa se većinom ide tamo gdje se pojavi riba) brušket je u praksi još i danas, samo što je sve manji broj profesionalnih ribara, posebno privatnika, pa i broj mreža (»trajti«, »imbruji«) za lov na plavu ribu preko ljeta. Svi se oni (ako ih je više) drže ustaljenog reda gdje će i kada loviti, čak i one manje mreže (»sprtinjače«, »budila«, »polandare«, »trupare«).

Nekoliko toponima iz zapadnog dijela otoka Korčule

Ivo KAŠTROPIL (Split)

O toponomastici otoka Korčule pisao je akademik Petar Skok u poznatom djelu »Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima«, na strani 198. do 208. (Izdanje JAZU, Zagreb, 1950.). Međutim, kako profesor Skok nije bio na terenu po Korčuli, već se koristio austro-ugarskom i starojugoslavenskom specijalkom, obradio je samo neke najvažnije toponime, i to pretežno nazive uvala i rtova.

Toponimijom se pozabavio i Marinko Gjivoje u monografiji »Otok Korčula« (vlastito izdanje, Zagreb, 1968.) i konačno Vojmir Vinja u doktorskoj disertaciji »Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule«, koja nije tiskana pa ni dovoljno dostupna javnosti. (Tako je nažalost ni pisac ovih redaka nije imao pri ruci kad je ovo pisao.)

Toponime koje ovdje objavljujem sakupio sam za posljednje dvije-tri godine na blatskom, velolučkom i djelomično smokvičkom području. Veći dio lokaliteta, koje sam pribilježio na blatskom i velolučkom području, osobno sam obišao.

Kako je dio ovih toponima objavljen i protumačen u navedenim djelima, u ovom napisu sam obratio veću pozornost onim toponimima koji do sada nisu zabilježeni odnosno protumačeni, pa ćemo ih u tekstu posebno istaći potcrtavanjem.

Radi boljeg pregleda podijelit ćemo ih na toponime iz hrvatskog jezika i ostale toponime.

Toponimi iz hrvatskog jezika

1. Opće imenice koje su ovdje izgubile apelativno značenje i postale vlastita imena

Grȅben (poduža brda na blatskom i velolučkom području), **Obala Mejobale** (brdo i polje na smokvičkom području), **Lûka** (dio polja Sitnice nedaleko Smokvice), **Plâsa** (= starohrvatska riječ — njiva, dio polja Sitnice kod Smokvice), **Podväsje** (= prefiksalna složenica od starohrvatske riječi vas = selo, lokalitet ispod sela Smokvice), **Bâd, Badän, Badnjȅna** (= veliko kamenje, stijene), **Stîne,** Blȁto, Blȁtina, Blȁca, **Prîvor,** Dûb, Hûm, Humȉć, Hûmac, **Progȍn** (= mjesto kuda se progoni stoka), **Vȉšnja** (tako se zove dio brda) Lôv (ovdje se za lov kaže kača), **Lövišće, Klanjȁc, Njȉvica** (zabilježio sam ih 5 na blatskom i velolučkom području), **Granȉce, Svinja** (uvalica nedaleko Tačala).

2. Toponimi koji karakteriziraju vegetaciju mjesta

Dûb, Dûbovo, Dubrȁva, Dubrövice, **Dubovȁc, Podubôvje,** Hrastövice, Češvînica, Češvînovo, Lozîca, Lozîć, Lovôrnik, Vrbövica, Zdrȁčevo, Drȁčevica, **Kupînovica, Vrîsje,** Prȁpratna, Prȁpratni dolȁc, Žitna, **Bobȍv dolȁc** (možda i po nadimku Bob), Bobövišće, **Komorȁčišće** (vjerojatno po komoraču), Trstenik, Brîstva, Boröva, **Grabüšćica** (od grab), **Grahöva, Bršćänovica, Krüševo,** Mäslinova, Zelȅna trava i Sîtnica (polje u Blatu i Smokvici gdje kažu Sîknica po biljci sita od koje se prave rešeta — sita).

3. **Životinjski svijet označavaju ovi toponimi:**

Učijâk (veli i mali, od (v)uk-jak, **Mišjak, Lisjak, Zečevo brdo, Slavinj** (od slavin = slavuj), **Zvirinovica, Zvirine,** Zvirînovik (ovdje se ptice zovu zviri), **Kokotovac, Kozjača,** Vranac, Vranina, Sokolić, Ošjak (od osel-jak = magarac, otočić na koji su ostavljali magarce), **Čelina, Čelišće** (po pčelama), **Uleni vrh** (uporedi ulišća = košnice), **Martin bôk** (po galebu »Martinu«) i Vêprijak.[1]

4. **Toponimi koji upućuju na karakteristike tla ili postojanje nekog objekta na terenu**

Gnjilišća, (prema gnjila = ilovača), Brûsje (= mjesto gdje se vadi kamen), **Spîvnik,** Pînski rât (od Spilinski > (S) Pi(n)inski > Pînski[2] Spiliška, **Tačala** (rt gdje se more tača), Grdača, Grnîdolac (od Grdni), **Grûbe** grîže, **Tisne** griže, Danca (karakteristično dno uvale), Kamenjak, Stinîva, **Strmina,** Plitvîne (po plitkoj uvali), Dûgi rât, Tankâraca (od tanki rati), **Raspala kamen, Gradac** (zabilježio sam tri: na Hrastovicama, u Hotini i Potirni), Gradîna (kod Vele Luke i Smokvice) i **Gračišće** (nedaleko Dolova). Ova tri toponima upućuju na ostatke starih utvrđenja. Slični toponima, koji također označavaju postojanje naselja, jesu **Sêca** (od selca), područje ispod Doma starih u Blatu i **Sêvca** (također od selca > seoca > sevca) nedaleko Smokvice.

Prîg(r)adica (prefiksalna složenica od pri-grad-ica, ali isto tako može biti i od glagola prigraditi,[3] **Nadôgrada, Kûćica,** Kutišća (lokalitet nedaleko Žjana), **Pri gomilu, Slova**[4] i veći dio toponima navedenih pod brojem 1.

5. **Toponimi koji znače svojinu ili pripadanja nekome**

Gôjačin dol, Ćôrin dolac, Kovačni dolac, **Lušičina njivica, Salapućeva njivica,** Žajkova, Popò(v)ratak, **Grški rât, Grška glava,** Babina (luka), Mikulina (luka), **Orebovi dôci, Petrovrh,** Vidoševa (luka), **Nančinovo, Dančinovo,** Tudorovica, **Damjanovica,** Knežîna, Knežînski lazi (= kneževa zemlja) i Krajêvac (brežuljak, od kraljev-ac).

6. **Toponimi uz koje se povezuje neka radnja, zbivanja ili događaj**

Stražanica, Strâžica, Po(d)stražišće (sve u blatskom području), **Stražišće** (brda nedaleko Smokvice), **Srićni rât** (po predaji zbog sretnog ishoda u sukobu s gusarima), **Obišine** (stijene na brdu Kopili gdje su vezivali i vješali ljude), Izmeta (= uvala gdje izmeće more), Naplovac (od naplov), **Pasičine** (= pasika, krčevina), **Požarina glavica** (po paljevinama), **Oklade, Opadalice, Pudă(r)šćica** (od pudar), Prihodnja, Prihodišća, **Smoline, Smolinje** (mjesto gdje se pravila smola, paklina; vidi: Paklenice), Projîzd (otočić između kojeg se može projezdriti), **Vitarnica** (uvala gdje uvijek puše), **Vrujci** (= izvor, vrije voda), **Pišćet i Potpišćet** (vjerojatno od piska vode na tim mjestima, jer tu zaista izvire voda u kišovitom dijelu godine).

7. **Toponimi metaforičnog značenja ili karakterističnog izgleda**

Čelo, Čelopike (hrvatsko-romanska složenica = vrh u obliku čela) Crnjaluka, Zazubak, **Nozdra** (dio morskih stijena (mrkenta) gdje more kroz šupljine istiskuje zrak, tj. puše i hrče poput nozdara), Bôk, Bočić, **Zdrilo,** Topliš (uvala okrenuta sun-

---

[1] Ovaj toponim i toponim Svinja upućuju na postojanje svinja, iako je to teško vjerovati, pa se sigurno radi o metaforičnim toponimima.

[2] Da Pinski rat nastaje od Spilinski dokazuje postojanje poznate spilje na Pinskom ratu. Današnji oblik je nastao jednačenjem glasa l-n i ispadanjem **n** i početnog glasa **s.**

[3] Za naziv Prig(r)adica ne može se sigurno tvrditi da li je od glagola prigraditi ili od složenice pri-grad-ica. Budući da se ova uvala nalazi nedaleko Graca, Kurije i Krajevca, može se opravdano pretpostaviti da je nazvana-luka pri -gradu > Prig(r)adica. (Uporedi: Pri-vala, Pri-gomilu).

[4] Slova se nalaze oko 2 kilometra daleko od Potirne: između Kozjače, Kupinovice i Duba. Na jednoj ravnoj stijeli (poli) otisnuto je nešto poput konjske potkove i nekoliko slova. Oko tih slova još i danas postoji legenda. Uz Slova su vezani stihovi narodnog pjesnika Marina Velota:

»... Moj Marine, tin si tun
Na Sloveh je mrtvi duh.
To je bilo na Sloveh
Izaša je iz gore ...«

cu), Tvrda, Širöka, Duböka, Ježîna, Zaklöpatica (uvala koja je zaštićena otočićem Gorčik), Prîžba (od prek-brda, tj. prelaz na Ratäk), **Vêla glava**, Vêla strana, **Dûgi pod**, Srebrêna plöča, Gumänca (deminutiv množine gumno), **Kotâca** (deminutiv od kotal; Smokvičani ga nazivaju Kotavca), **Svićâlo** (brdo kod Smokvice), **Râznožje**, Šîbalove nöge, **Zlî stûp**, Zlînja (= zla njiva), Prišćäpac, **Kosmäto čelo**, **Krváva rõpe**, Käpja (vela i mala).

8. Toponimi Divîna glava i **Bok od divine** upućuju na slavensku mitologiju, a vjerojatno i toponim Zanâvje što je moglo nastati kao prefiksalna složenica od za-**nav**-je. (Po staroslavenskoj mitologiji nâv znači podzemni svijet, svijet blaženih). Međutim, ne može se isključiti postanak ovog toponima od latinske riječi navis (= brod, lađa).

Ostali toponimi

U ovom dijelu napisa navest ćemo nekoliko toponima nehrvatskog porijekla i neke neprotumačene bez obzira na postanak.

Na velolučkom području ima nešto više toponima nehrvatskog porijekla. Navedimo nekoliko uvala i rtova: **Bätalo**, Pêrna, Pelegrin (= lat. peregrinus = putnik, hodočasnik), Gabricija, Pupan, Gârma,[5] Kursâr i Krusar (tal. crusaro = gusar), Tarîta, Čančir, Šäkanrat (od Žakan, tj. đakon, grčki diakos = nezaređeni svećenik), Tripôrte (tal. tre porte = tri luke).

Ostali toponimi na velolučkom području: Pö(t)plat (prefiksalna složenica od našeg prijedloga pod i vjerojatno grčke riječi platos = širina ili lat. plattus = ravan), Potîrna, Sutvära (od latinsko-grčkog Sanctus Varvara), Mîrje (od lat. murus = zid), Bradät, Kovnîci (u Blatu imenica kovnici ima opće značenje kanal, potok, međa), Brkät, Gîča, Kâli, Gudulîja, Benefîcij (lat. = povlaštenje), **Rudodma**, Vinčidur, Mrtinjak (lat. murtus), **Toräc** (Brdo istočno od Vele Luke; uporedi Svićalo kod Smokvice), **Potoräčje** (područje ispod Torca), Malîšćica i Malošćica.

Na pola puta između Blata i Vele Luke nalazi se brdo Kopila uz koje je povezana narodna predaja o vješanju ljudi, pa se dio tog brda zove Obišine, a na to očigledno upućuje i naziv Kopila. Naime, po mom mišljenju, naziv Kopîla nastao je od latinske riječi copula (= vez, vezivanje). Prema latinskom glasu **u** u više slučajeva nastaje naš glas **i**, što nam svjedoči i nekoliko već spomenutih toponima (**mur**us-**mir**-je, **mur**tus-**mir**ta, Mrtinjak) i druge riječi iz našeg jezika (**crux**-**kri**ž, Judaeus-**Žid**(ov), Tragurium-Trog**ir** itd. Nije li možda na ovom mjestu izvršen poznati pokolj ilirskog stanovništva s otoka 35. godine p.n.e.[6]

Nekoliko kilometara od poznatog rimskog praediuma Junianum (Žjana), nalazi se polje Morkan, što je također moglo nastati poput Žjana, od supstantiviranog pridjeva od osobnog imena Marcus (Marcanum) Môrkan). Da je Morkan nastao upravo od imena Marko, upućuje i činjenica da se tamo nalazi crkva sv. Marka, te da se područje ispod crkve naziva **Podmârak** što je očigledan znak, po mišljenju prof. Skoka, da se radi o rimskom nazivu.[7]

Nasuprot Žjanu, sa sjeverne strane, nalazi se danas malo poznati toponim **Tribijan** čije bi postanje trebalo posebno ispitati, tim više što se nalazi u blizini poznatih toponima Krajevca, Kûrije i Graca. Možda bi se taj toponim mogao dovesti u vezu s latinskom imenicom tribus (= administrativni (vojni) centar, kotar)?

Sa zapadne strane od Prig(r)adice nalazi se brdo koje se zove Kântilišća. Slične toponime nalazimo na otocima Krku, Rabu i Lošinju i sve ih profesor Skok tu-

---

[5] Gârma u Veloj Luci i Blatu ima apelativno značenje — poluspilja uz more, odnosno strma mrkenta.

[6] Na stijenama Kopile još su očuvani ostaci željeznih kuka na kojima su, prema narodnoj predaji, vješani i vezivani ljudi.

[7] Akademik P. Skok je u navedenom djelu naveo više primjera postanka toponima od latinskog osobnog imena (Ugljan, Jakljan, a na otoku Korčuli, uz već spomenuti Žjan, i otočić Majsan). Sličan toponim nalazimo na otoku Silbi (Vidi, Skok: o.c., str. 88). Budući se Morkan nalazi dalje od mora, teško je vjerovati da je nastao od murex (lat. školjka, odnosno morske stijene) od čega Skok izvodi naš naziv **mrkenta**.

mači od cannitellus (deminutiv od canna = trstika). Nema razloga zašto i ovdje ne bi bilo tako. Prema tome Kantilišća nastaju: cannitellus > kantil+išće > Kântilišće (dakle, pretvaranjem i > b, njegovim ispadanjem u otvorenom slogu i asimilacijom e > i).[8]

Istočno od Prig(r)adice i Kûrije nalazi se mala uvalica i rt pod nazivom **Dardarić** (neki ga zovu i Gardarić) čije bi postojanje trebalo posebno proučiti.

Još nekoliko toponima na blatskom području: Papûša, **Pirûša**, Dûčilova gomîla (lat. dux = knez), Rakûša, Brnîstrova, Žûkova, **Hotîna** (zanimljiv toponim nepoznatog postanja gdje se nalazi Gradac i nedaleko **Sutûlija** i **Senjârovac).** Sutulija je poznati romanski toponim (od Sanctus Ilia = Sv. Ilija); istina, s malo neuobičajenom asimilacijom i > u. U blizini Žjana nalaze se toponimi **Subôtice, Rädež** i **Krûlić.** Ako je Krûlić nastao metatezom od Kurlić, onda je to mjesto gdje je izvršena paljevina, tj. gdje je kurilo.

Spomenimo još oko Blata toponime **Hrdäć** (dio Blata), **Hrîb** (stjenovita strana u uvali Bristva)[9] i **Domînica.**

I na kraju par toponima sa smokvičkog područja: Ispod same Smokvice nalazi se **Stagna** (lat. = močvara, lokva), **Paklenice** (polje, od paklina, smola), Žaguža plat, Žuvanovićeva ropa, **Kûpa** (stožasto brdo), Sutvara, **Sustipan,** Mirje, Bedrža gradac, Bojdana, Brendana i **Fratrski nožan.**

[8] Vidi P. Skok: o.c., strana 26, 47, 67.
Spomenimo još i to da i danas postoje u Blatu riječi **Kantula** (= cijev za točenje vina iz bačve) i **kanêt** (= drveni šuplji predmet za pletenje). Nema sumnje da je sve u vezi s trstikom.

[9] U Blatu se za stjenoviti teren kaže grižavo i hribasto odnosno hropjasto.

Pesma Petra Kanavelovića „Trstenko pastijer u veselju"

Zlata BOJOVIĆ (Beograd)

U obimnom književnom delu baroknog korčulanskog pesnika Petra Kanavelovića (1637—1719), koje sadrži više desetina pesama raznih vrsta, nekoliko drama, jedan veliki istorijski spev i prevod Gvarinijevog »Vjernog pastijera«, **»Trstenko pastijer u veselju«** ne zauzima izuzetno mesto. Ali od značaja jeste.

Pesmu je napisao u poznim godinama, 1703, kada je, osim »Svetog Ivana biskupa trogirskog« i nekoliko pesama još, za sobom već imao celokupno svoje književno delo. Pripada onom manjem krugu njegovih tvorevina koje su nastale pod uticajem arkadske poezije i koje se u priličnoj meri razlikuju od njegovog baroknog pevanja. »Trstenko pastijer« je trenutak pesnikovog odstupanja od sebe, koje je ponovio tih godina u nekoliko navrata, pevajući laganu »Stojku pokojnu« na primer. Ima u njemu i stvarnosti pesnikovog doba (kojoj je često, u skladu sa vladajućom poetikom, nalazio mesta u svojim stihovima), i alegoričnog njenog viđenja, i arkadskog dekora i baroknog refleksa, i biografije piščeve, i njegove filozofije, i poetike čak.

»Trstenko pastijer« je pesma od 668 stihova, ispevana u katrenima (rima: a b a b). Osim kraćeg uvoda u trećem licu cela je u dijalogu između Trstenka i muze Klio, tako da bi se čak mogla izvoditi na sceni kao drama u stihu. Uvod od četrdesetak stihova sadrži kodeks barokne filozofije — govori o prolaznosti, o ništavnosti svakog čovekovog dela, o kratkoći ovozemaljskog trenutka, o taštini i ispraznosti. Za pesmu se vezuje autobiografskim momentom — Trstenko, »pastijer stari«, na kraju životnog puta rezignirano razmišlja o svemu tome. Pesma se nastavlja razgovorom u kome dominiraju tri monologa: dva pastirova i jedan muzin. Postavljena su u dvostrukom kontrastu: prvi Trstenkov prema muzinom, oba njegova jedan prema drugom. U prvom Trstenko, navodeći Dragojeve reči, ozbiljnim tonom, poput Gundulića, daje široku sliku zbivanja u Evropi, u kojoj su svi narodi pod oružjem, u krvi i zavadi. Iz nje se vidi Kanavelovićeva upućenost u savremene istorijske događaje. Odgovor na Trstenkovo neraspoloženje sadržan je u monologu muze, koja efektnim kontrastom i nizom detalja slika rascvetalu, plodnu Dubravu i opominje Trstenka, koji je u »pustoj spili«, na besmislenost patnje kada su okolnosti takve da se pomoći ne može (u tome je jedan od slojeva autorove filozofije). Govori, dalje, o pesnikovoj zavisnosti od muza, iznoseći, posredno, deo Kanavelovićeve poetike:

»Jer pjevoci premda imaju
njeki viši duh skroviti
ugonenu s kijem i znaju
čestokrati što će biti,
Nije naravni ono u njima
duh, neg viši vele veće
kî im dava i uzima
kad on hoće take sreće.«

Arkadski ambijent, nasuprot »uzbunjenoj« Evropi, u kome je sve »uresnije«, »gizdavije«, »ljepše«, »draže«, »kitnije«, »mirisnije« i u koji ga Klio poziva na uživanje, zauzima središnji deo pesme. Trstenko nalazi svoje mesto u tom ambijentu i slavi ga. Uvodi poznatu epizodu o sudbini Jobovoj i sa njom poredi sudbinu

Dubrave, odnosno Dubrovnika. Nabrajanje bliskih istorijskih događaja koji su se zbili u Dubravi (napadi gusara, veliki zemljotres, kuga, nemiri koje Turci izazivaju), a od kojih se ona pomoću božjom spasla, prerasta u apoteozu Bogu. Ovako komponovana, pesma je zamišljenja kao pohvala Dubrovniku i kao prilog modernoj struji u poeziji.

Dosadašnja literatura, koja se više puta sa uspehom bavila Kanavelovićevim životom i delom, retko je posvećivala pažnju ovoj pesmi. O njoj je prvi put opširnije pisao dr M. Deanović, uočavajući njene arkadske odlike, a u novije vreme dr M. Pantić, otkrivajući u njoj neke dosad još neuočene autobiografske momente.

Koliko je do sada poznato, autograf »Trstenka pastijera« nije sačuvan. Do naših dana su došla četiri prepisa pesme, iako ih je, s obzirom na aktuelnost teme i popularnost pesnika, bilo u daleko većem broju. Kako su ti prepisi iz kasnijih perioda (XVIII i XIX vek), oni nisu u stanju da se u potpunosti približe izvornom izgledu pesme. Na njima je ostalo nanosa poznih prepisivača, koji su, neminovno, okrnjili autentičnost Kanavelovićevog jezika. Baš zbog leksičke i stilske specifičnosti poezije tog vremena, čitalac je, u nedostatku autografa, na više mesta doveden u nedoumicu kada je u pitanju odgonetanje prvobitne pesnikove reči.

Shvatajući svu ozbiljnost i osetljivost pokušaja da se predstavi ova pesma učinili smo to iz sledećih razloga. Kanavelovićeva poezija je velikim delom neobjavljena. Pesnik je, zahvaljujući u dobroj meri baš toj činjenici, proučavan samo delimično. Stoga još ni do danas, i pored nekoliko izvrsnih, ključnih tekstova, posle više od dva i po veka, nije formiran do kraja argumentovan i obuhvatan sud o njemu. Pesma, zatim, predstavlja jedno specifično poglavlje njegovog stvaranja, kojim se, u određenom vidu. odvojio od standardnog toka svoje poezije. I, najzad, zbog toga što ovo objavljivanje ne zatvara mogućnost njenog kritičkog izdavanja, ako se kojim srećnim slučajem pronađu autograf ili pouzdani prepisi ili se u postojećim rukopisima otkriju bliže veze sa izvornim oblikom pesme.

PETAR KANAVELOVIĆ

Trstenko pastijer u veselju

Jur Trstenko pastijer stari
bješe pjesni zapustio
i nepoznan i bez hani
u spilu se zatvorio,

Koju izdube skoro sebi
u divjačnoj, pustoj hridi,
gdje nije ljudi, nu od nebi
zrak milosni sveđ se vidi.

Na dni misleć izgubjene
s ispraznostim i taštinom
i bjeguće kô promjene
vrte od svijeta veličinom.

I gledajuć put nebesa
kako suncem mjesec svijeti
s jasnijem zvijezdam od uresa
vidje u zapad da sve leti,

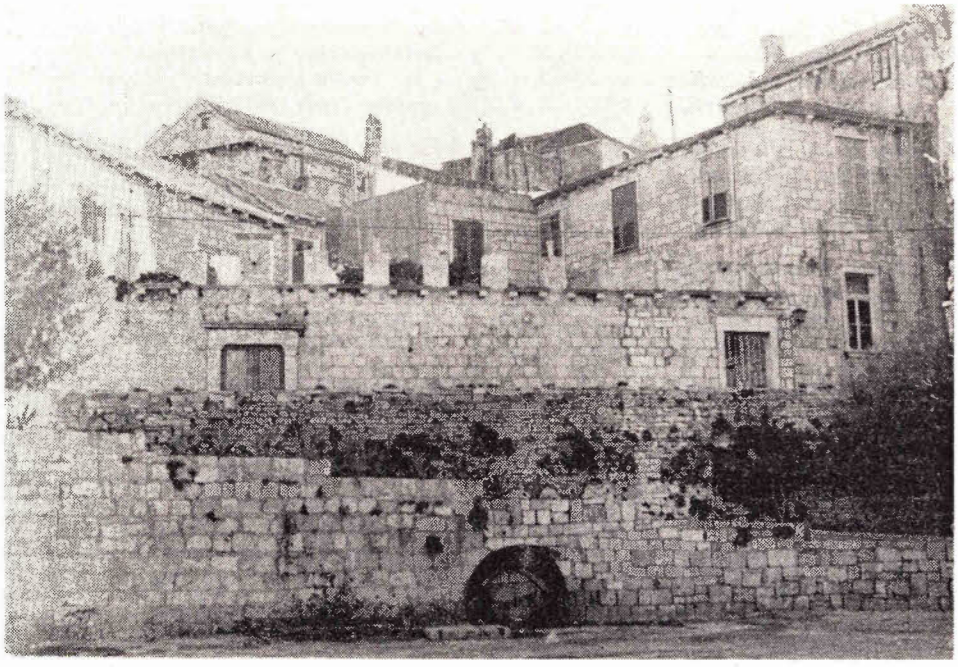
I poznajuć da je ništa
sve što na svijet čovjek stvori
pače da je sto godišta
trenutje oka, san o zori,

I čujući kê nevolje
za ovo ništa svijet obstiru
i ispod mača kî svijet kolje
rijeke od krvi da izviru,

---

12. rkp. IV — **vrte svieta velicinom**; rkp. II, III — **varte od svjeta s'veličinom**
14. rkp. II — **s'suncem**; 18. rkp. I, II, III, IV — **dvori**; 19. rkp. II — **paček**

Napomena: Prilikom pripremanja teksta služili smo se sledećim rukopisima: 1. Biblioteka Male braće u Dubrovniku, **rkp. 124**; II. isto, **rkp. 652**; III. Naučna biblioteka u Dubrovniku, **rkp. 630**; IV. isto, **rkp. 329.** Naslov pesme u rkp pod br. II glasi: »Trstenko pastijer u veselju pomlađen«.

Dvori Kanavelovića u Korčuli

Bez pristanka podiraše
u jeketu tužne uzdahe
i obilno prolijevaše
s vrla uzroka suze plahe.

Jutros zorom i prem kade
od kratka se sna probudi
u miso mu plakat pade
svijeta istoga rasap hudi.

I budući se podnijemio
jednom rukom čijem razbira
sej pečali dio po dio
drugom grozne suze otira,

Lijepu upazi doć na vrata
Klio kâ se vijek ne stara,
gdje u liru svoju od zlata
zlatnijem lukom vješto udara.

I kad stupi njega blizu,
ovako se čini čuti:
»Moj Trstenko, kê te grizu
misli, kî jad kolje ljuti?

Sad ugodno kad je vrijeme
pokojno se radovati
i načinim veselijeme
nove pjesni začinjati,

Ti u pustoj spili traješ
danke tmastoj u zabiti,
a samnom se već ne haješ
običajno veseliti.«

Za ruku ga zatijem hita:
»Osvijesti se«, ter mu veli,
»prispjela su nam čestita
doba i dni priveseli«.

On kad ljepos dragu ugleda,
znajuć da ga san ne vara,
studeniji mraza i leda
ovako joj odgovara:

»Vajmeh meni, na koji me
pokoj zoveš i radosti,
lijepa Klio, ostavi me
ili združi mê žalosti!

45. rkp. II — **brijeme;** 72. rkp. III — **običaj im;** 74. rkp. I, III, IV — **Melpomene;**

Rajskoj liri zlatne žice
možeš veće iskidati,
er je vrijeme, mâ diklice,
srce u suze prolijevati.

Zatijem pustu nju ostavi
na čipresa dub kobnoga
i običajni zaboravi
romon glasa veseloga!

A nek uzme mjesto tvoje
Melpomena puna gnjeva
prijeke smrti, vrle boje
muklom trubljom kâ pripijeva!

Zašto samnom put Istoka
ako obratiš oči jasne,
vidjeti ćeš sred potoka
gdje od krvi sunce gasne,

Kû moškovska ruka jaka
u obilne lijeva rijeke
slavnom kralju od Poljaka
za utvrdit krunu u vijeke,

Crni gdje se val razbije
na Meotidi plam užiže
a odmetne Arabije
na izdajstva puk podiže.

I ako Kserse morske vale
prutom iska ukrotiti,
Baltiko ona more i žale
sabljom hoće posvojiti.

Gdje ledenijeh sedam Trioni
sjevernici zvijezdi okolo
stražu čine i prikloni
ugodno joj vode kolo,

Vidjeti ćeš rasap koji
svecki čini mač pun slave
poljskom kralju čim nastoji
obaliti krunu s glave.

Njega rodna Sasonija
gdje oružjem brani i gradi,
gdje hrabrena Polonija
na po strena sablju vadi,

Gdje Prusija vriježi smeće,
gdje Brandeburg prijeti vrli,
gdje Čeh smioni mira neće
ni pokoja da zagrli,

Germanija svakolika
gdje u oružju bojnom siva,
krvi Austrija gdje velika
mrtvo ufanje oživljiva,

Gdje Bavijera uzbunjena
austrijanskoj se slavi opire
i od Tirola dobivena
vjerom tvrdi sebi mire,

Gdje pun himbe i privare
zlobni Ragoz diže i buni
Transilvane i Ungare
ćesarskoj se odvrć kruni,

Gdje ćesarski mač hrabreni
s mnogom pomnjom plam najprvi
izdajnostim ražeženi
u izdajnoj gasi krvi.

Oči samnom put Zapada
obrati opet i pogleda
i ako možeš teška od jada
ne protrni i ne preda!

Vid raskošna Italija,
drag perivoj svega svijeta,
otrovnijeh puna zmija
gdje ne zene već ni cvjeta!

Inostranska vojska cijela
ugrabi joj ures i uze
tako da u njoj rijeke i vrela
il krvi su, ili suze.

I gdje oštri biči nijesu
došli, ni ovi raspi i štete,
ili trešnje rastresle su
rastrestiti ili prijete.

Vid Olanda gdje u nevjeri
otvrdnuta misli i trudi
da se u njôj rimskoj vjeri
zrak blaženi ne probudi

I sramotnu svrhu toli
čijem razlozim bića krije
za užeć vas saj svijet okoli
vješto skrovne iskre sije.

Ufajući iz požara,
toli štetna svemu svijeti,
ko Feniče kad se ustara
vele jača izletjeti

I ako Skocija i Ingiltera
uzdignuti nju nastoje,
općena ih svrha tjera
cjeć obrane iste svoje.

Nu da kralji, kî od starine
rimskoj vjeri štit su bili,
u neredne sad načine
proć njoj žegu boj nemili

85. rkp. III — **razbia; 87.** rkp. III — **odmetne Arabia;** 91. rkp. III, IV — **Balticko**
111. rkp. II — **krvim;** 151. rkp. II — **ko i Feniče**

I biskupe uzvišene
da progone i tjeraju,
crkve Bogu posvećene
nevjernicim podlagaju.

I nije od njih pomnju kî ima
utažiti sej nesklade
kijem s vremenom snagu njima
a sebi istijem rasap grade.

I za uzrok tač mrzeći
od pravednijeh tužnijeh ljudi
mora od krvi čine teći
cvile, uzdišu gore svudi.

Ovo je, ovo, što krvavijem
suzam združit pravedno je
i mećaicam tač nepravijem
izgubjenje žudjet svoje.

Prostri u vruće pogled podne,
mudropojko, i ućuti
s kojom svrhom, kê neugodne
Ingiltera boje muti!

Ona odkli kralja svoga,
vječnom vlasti njoj podana,
iz kraljestva vlastitoga
tisnu u zla nenadana.

Slabe u ženske ruke opeta
prut, kî kralju ote, stavi
samo da se vjera sveta
u njoj strena ne pojavi.

Požudnija, podložena
stat usionoj ženskoj vlasti
neg vidjet se povraćena
na izgubjene s vjerom časti.

Španjskoj kruni zato ište
podložnike prigrabiti
i od njih slijepijeh svetilište
svojijem željam učiniti.

Zato smeta mir prilijepi
rukom kletijeh odmetnika
kijem Europu ukorijepi
kralj franački sred Rizvika

Za kî uzdržat i braniti
svakoj svega svijeta u strani
kralj prislavno glasoviti
neizbrojne vojske hrani.

A ona za strt lijepe ove
sprave, budi fanatike,
ište smestit tijem njegove
misli uzmnožne i velike,

Misli koje moć prostiru
sve krstjanstvo uzdržati
u ljubavi i u miru
a nevjeri svrhu dati.

Nu sve zaman muti smeće,
budi omraze sve zaludu
er pravedno nebo neće
da ispuni želju hudu,

A zna dobro da franačka
moć dopire slavno svudi
nit se boji da divljačka
nesmotrenos njoj naudi.

Petar Kanavelović

Portogala himbenima
opet varkam napastuje
i ostrozim pakljenima
bogoljubno srce truje,

Pače djelim od hudobe,
koja istom paklu grabi,
boje užiže, vriježi zlobe,
nesklad stavlja svijet da oslabi.

176. rkp. II — **scegljet**; 182. rkp. I, II — **vlastim**; 200. rkp. I — **Risirka**, rkp. II — **Risvika**, rkp. III — **Rizrika**, rkp. IV — **Riplka**
209. rkp. I, III, IV — nedostaje deo stiha **koje moć prostiru**; 214. rkp. I, II, III — **buni**; 260. rkp. IV — **drum nebeski**

Neka iz rijeke krvi i mora
krunu iscrpe, ah jaoh Bože,
kâ krstjanska rogobora
utvrdit joj sama može.

Neka inijeh izgubjenje
njoj gospostvo vječno učini
neka za nje uzvišenje
na tle padu mrtvi svi ini.

Sve mi je ovo moj Dragoje,
davnji prijatelj, spovidio,
kî je u mlade danke svoje
vele obišo i vidio.

I kad našijem u stranami
vjerna oživje nam pastijera
njegovijem se besjedami
bez zabave ima vjera.

I ovako po načinu
kad dovrši spovijedati,
ko da mu se srce iskinu,
sjede uzdisat i plakati.

I opet priuze: »Čuh, njekada
redovnika štiti znana
zgode koja prijeti i sada
izdaleče vrh krstjana

Josafatu pravednomu,
kâ se u staro doba zgodi,
u životu zasve er svomu
Gospodinu Bogu ugodi.

A to budući sadružio
s Okocijom mnoge plavi
kî nevjernik ostavio
drum od neba biješe pravi,

Bog rasrčen s družbe ove
neprilične naglo učini
da izginu sve njegove
plavi morskoj u pučini.

I do Trsi ne dopriješe
određeno gdje bi njima
er neskladnu družbu uzeše
vjerni s pucim nevjernima.

Moj Trstenko, ako ikada
vječnom Bogu pomoli se,
sad ga moli da isto sada
krstjanima ne zgodi se

S protivnicim crkve svete
koji družbu uzimaju
i na očite raspe i štete
duše i tijela svoga ustaju.«

»Dragojeve ovo jesu
riječi ovako izrečene
i one me dovele su
u skut spile sej kamene.

Zato lijepa, mâ diklice,
pusti pusta da sred stana
ja polijevam moje lice
groznijem suzam bez pristana.«

Posmijehnu se lijepa Klio
i u govor razbluđeni
veli: »Što si zaludio,
o Trstenko, sveđ drag meni?

Sveđ drag zasve lica od moga
da odvrati pogled stavni
i lovora neumrloga
vrati meni vjenčac slavni,

Koji s družbom lijepijeh vila,
u Elikoni kê borave,
mladu ti sam ja stavila
dobrovoljno više glave.

A to u ljepšoj kad Dubravi
sjeni nađe ugodnije
kojoj svrhe nije slavi,
kê slobodi svrhe nije.

Ter veseo srcu u svomu
sjedc hvalit sam bez mene
njoj po daru nebeskomu
rodne slave povraćene.

Er zasve da si zamislio
i može bit misliš sade
da bez mene rijet bi umio
što si reko, ne, ne ikade!

Ja sam ljubko, ja sam milo
pomnju od pjesni tvoje imala,
proročanstvo ono je bilo
ja kê sam ti nadisala,

Jer pjevoci premda imaju
njeki viši duh skroviti,
ugonenu s kijem i znaju
čestokrati što će biti,

Nije naravni ono u njima
duh, neg viši vele veće,
kî im dava i uzima
kad on hoće take sreće.

Eto i sada kad Dubrava,
ona ista tebi mila,
izvrsno se sva gizdava
novijem cvijetjem nakitila,

305. rkp. I, III, IV — **Zasve da si;** 314. rkp. III — **višnji**

Došla te sam sloboditi
od zaludna nepokoja
er ti ne mož ugasiti
tvojijem suzam plam od boja,

Koji prli, žeže i hara
sve od svijeta četr strane,
samo u ovoj ne izgara
lis Dubravi na vrh grane.

Na nju, na nju oči obrati,
na nju samnom pomno gleda
i vidjet ćeš da plakati
ponovljeni nje ures ne da.

Ona blizu za usahnuti
s jake sile zlijeh vjetra,
koji iskahu srčni i ljuti
da usahne, da se shara

Zelen rodnu uresnije,
gizdavije, ljepše i draže,
grane kitnije, mirisnije
cvijetje a voće slađe kaže.

Njoj otrovi zmajske, ognjene,
kê svakomu smrtne jesu,
čudno u lijek promijenjene
zdravlje i život donijele su.

Od nje stoje nadaleče
sve nevolje i porazi,
vruće ljeto nju ne peče,
nju ne lede zimnji mrazi,

Jesen u njoj blaga i mila,
zima i ljeto da se čudi,
s proljetjem se sadružila
vjekovitoj u razbludi.

U njoj rusa ne opada,
čemin u njoj vijek ne vene,
ne sahne u njoj lijer ikada
a rumeni trator zene.

Među cvijetjem voće zrelo
visi o dubju razlikomu,
mirno, skladno i veselo
svak u bitju žive svomu.

Plahi vjetri, poplavice
njoj usione zaman prijete,
branjena je od desnice
svemoguće Božje svete.

Biskup sveti od Sebaste
prid Pristoljem od Višnjega
za nju moli, s njega raste,
s njega zene, capti s njega.

I neka je čudo očito
žarko sunce gdje na vrijeme
svijem pomaga zamjerito
plod izrodit živućijeme.

Plodne on hoće da uzroči
Dubravi ovoj sve ljeposti
samo mjesec od istoči
blagodarnom svôm svjetlosti.

U njoj na čas od slobode
s pastijerima lijepe vile
začinjaju i izvode
slatke pjesni, tance mile.

Mudro isprazni glasoviti
svi pod vijencim od lovora
slave od zlata vijek čestiti
njoj od rajskijeh poslan dvora.

Zato i ti na nju obrati
u veselju oči tvoje
i uzmi opet pripijevati
tvê radosti, njê pokoje.

I ti imaš među njima
mjesto zato u ljuvezni
i ti pjesnim veselima
vesele im združi pjesni.

Ja ću mojoj liri odi
zvek napravit ljepši i draži
a ti slađi iznahodi
glas i radost tvoju ukaži.

A te boje vrle i plahe
i sve smeće zaboravi,
otri suze a uzdahe
bez koristi tvoje ustavi.«

Na ove riječi lijepe vile
Trstenko se vas promijeni
i Dubrave uze mile
pomno pazit drage sjeni.

I kad u njoj slave i dike
ponovljene vidje opeta,
zaboravi svekolike
smeće, rati, raspe od svijeta.

A na svoje od mladosti
dni prošaste povrati se
i zanesen u radosti
u ovi način oglasi se:

»Što ja vidim, kê čestite
ove jesu sreće meni
kad su ovako uzorite
Dubravi ovoj njê zeleni?

333. rkp. I, III, IV — **na onu, na onu**; 334. rkp. I, III, IV — **na onu**; 345. rkp. I, III, IV — **otvori**
380. rkp. I — **ljeposti = svjetlosti**; 426. rkp. I, III, IV — nedostaje deo stiha **svak u dio**

Ja već nijesam kî i prije,
sve mi se je promijenilo,
sve mi se je veselije
neg li ikada učinilo.

Zato, vilo mâ ljubjena,
pokli je, eto, svak u dio
Dubrava ova ponovljena
ter sam se i ja ponovio.

Sjedi odi polak mene,
vjerna meni sveđ, družice,
i tvê lire pozlaćene
udarati počni u žice.

Dubrave ove da slaviti
slave i pjesni mogu moje
i veselo sadružiti
udaranje glasom tvoje«.

Tu uz kladenac bistre vode,
pod platana kitna grane,
čestokrati gdje izvode
vile od gora tance izbrane,

Sjede s Kliom svôm zajedno
u razlike kâ načine
izbiraše nu naredno
udaranja sve tančine.

A on ljubavi pun i mira,
kad podobni zvek objavi
zlatnijem lukom zlatna lira,
ovako se pjevat stavi:

»Zlatne pčele, kê leteći
po cvjeticu med vidate
i razbludno žamoreći
u slasti istoj trud imate,

U Dubravi koju kiti
svako bilje, svako cvijetje
slađi ćete med kupiti,
vječno je u njoj primaljetje.

Pokojno se i bez truda
u njoj medna slas nahodi
čemera u njoj nije huda,
gorki pelin i ne plodi

I sred inijeh ako strana
trud, piću ištuć, nahodite,
obilno u njoj daždi s grana,
zato u nju doletite.

Najraskošni perivoji
koje Nino kralj čestiti
ni kê pitna Ibla uzgoji
s njom se neće istakmiti.

Nadhodi ona i dobiva
lijepa polja i livade,
u kijeh Rudžer njegda uživa
kad mu Alčina srce ukrade.

Pri njom i oni u nescijeni
kî se i danas hvali dosta,
gdje Rinaldo zatravljeni
rob Armide lijepe osta.

Pri njom gube slavu oni
gdje ognjenoj u vrlini
strašni drokun i usioni
zlatnijem dunjam stražu čini.

Ime se i onijem pri njom gubi
Pafo i Gnido kijem se slavi,
mlada Adona gdje obljubi
lipa majka od ljubavi.

Ali zašto iznahodiš
od spjevoca pripovijesti,
pjesni moja, ter ne ushodiš
vele više s boljom česti?

Druzijem ove ostavimo
ispraznosti i taštine
a mi ovako uzletimo
na pjevanje od istine.

S dopuštenjem Božjim kade
izmišljavac od svijeh zloba
sa svôm teškom snagom pade
na pravedna kralja Joba,

Ter mu čini od gusara
neizbrojna stada uzeti
s kojijeh bogat i dobara
svijeh pun biješe na sem svijeti.

S pastijerima sluge uzdane
čini mu ubit i poklati
da ni jedan ne ostane
nego kî će glas mu dati.

Iz pakljene zatijem spile
snažnom rukom koju otvori
svijeh vjetara vrle sile
hitro izvede dvor da obori

Jednoskupno gdje uživahu
svi njegovi sini i kćeri
u veselju ter častijahu
lijepu gozbu na večeri.

Kada vjetri suprotivni
među sobom moć združiše
i vrhu njih srčni i gnjivni
dvor visoki obališe

441. rkp. II — **s'svojom Clio sjede saedno**; 469. rkp. I, II, III, IV — **nahodi;**
477. rkp. II — **i oni**; 482. rkp. I — **Gnisdo**, rkp. II, III, IV — **Gnjido**
506. rkp. IV — **S'snaznom;** 541. rkp. I, II, III, IV — **ovomu;**

I pod zgradam visocima
sluge ostaše i dvorani
s gospodarim nevoljnima
prije neg mrtvi ukopani,

Samo jedan iznađe se
kî izide iz gomile
tužnom ćaćku da donese
glase trudne i nemile.

Najposlije kad upazi
sunca dio da ne ima,
život mu udri i porazi
vas ranami žestocima.

On ustrpjen podavaše
hvale višnjem Bogu s nebi
i ovako govoraše
u nevolji i potrebi:

»Tvoji su dari, Gospodine,
sve mê bile čestitosti,
tvoji su dari veličine
mojijeh tuga i žalosti.

Ti si podo i ti opeta
uzeo mi si što bi tvoje,
zato djela tvoja sveta
hvalit će u vijek usti moje

I u životu neću svomu
nego slave tvê pjevati
i imenu slavnom tvomu
blagosove podavati.«

Za ovako ustrpjenje
Bog mogući zgar s nebesi
povrati ga na uzvišenje
ljepše i opet ljepše uresi.

Dvakrat blago veće njemu
i imanja sva usplodi,
kćeri opet i sine mu
na broj prvi žena rodi.

I u gospostvu osta svomu
vele veći neg je bio
zašto u bitju nevoljnomu
nije dušu ockvrnio.

Pače veće što stiskaše
glad i boles njega uboga,
veće on hvale podavaše
Boga imenu neumrloga.

Ti, Dubravo plemenita,
eto u naša sada doba
prilika si istinita
pravednoga kralja Joba.

Zli gusari većekrati
ne jedanput tebe odriješe
i većekrat plijen bogati
tvoga iz skuta tebi odniješe.

Ti ustrpjeno zaboravi
grapše, plijene. raspe i štete
i u ruke Božje stavi
svekolike tvoje osvete.

Tebi trešnja u čas jedan
svijetle obali tvê dvorove
i u način prem neredan
pobi ćaćke i sinove.

Ti vječnomu hvale Bogu
sa svijem srcem podala si
i štetu onu plačnu i mnogu
ustrpjeno primila si.

Kuga, koja ne razbira
ničije lice za čes ljutu,
užeže se usred mira
tvojijeh, pače tebi u skutu.

I od umrle na sramotu
pomnje ranam kijem nije lijeka
tebe u srcu a u životu
tvoj puk rani vrla i prijeka.

Ti u bitju nevoljnomu
k vječnom Bogu oči obrati
i uze imenu svetom svomu
blagosove podavati.

I ako ustrpjen Job vrh svega
bi u Božjem stavan strahu
na besjede kojijem njega
kralji istočni progonjahu,

Svako istočno progonjenje
ustrpjeno podnije i ti
kijem na tvoje izgubjenje
zmaj režaše strahoviti.

I u nevoljam velicima
jur gotova za izginuti
ustrpjeno k nebesima
sa svijem srcem hvale uputi.

I u Božje stavi ruke
tvoju pomnju i obranjenje
i sve pomnje i odluke
u njegovo pusti htjenje.

On, Bog vječne od milosti,
ustrpjenje vidjeć svoje
iz nevolje i žalosti
i iz truda te izveo je.

544. rkp. IV — **blagodarc podavati**
551. rkp. II — **i sinove**, rkp. III — **sinove mu**; 556. rkp. III — **oškvarnio.**

Zlotvore je tvê velike
raspršao i pobio
i osvete svekolike
za te vrh njih učinio.

Uzmnožio je izgubjene
tvoje ćaćke i sinove
i u njih podo sve žuđene
svoje svete blagosove.

Kugu u dno vječnijeh tmina
odagno je tebi iz krila
i tvâ rados iz visina
njegovijeh je zarosila.

Dvore i kuće lijepe tvoje
ponovio je ljepše tebi,
slobodu ti utvrdio je
na zemlji odi tvrđom s nebi.

Zmaja ognjena istočnoga
ukrotio je pun ljubavi
i mogućstva slavna svoga
vlastim žvalo njemu stavi.

Neka na te već ne reži,
neka tvoju krv ne pije,
neka u krugu zbijen leži,
neka tebi ne dodije.

On promijeni pače u njemu
ćud naravnu i privrati
i učini blag u svemu
da te u mir rodni vrati.

1703

I ko Joba pravednoga
blagodaran ljepše uresi
blagodarstva darim svoga
tako uresna i ti jesi.

I ja vidjeć vječnom vlasti
tvû slobodu utvrđenu
uzmnožene tvoje časti,
tvoju slavu uzvišenu

Klanjam ti se izdaleče,
o Dubravo, srećna dosti,
i mâ želja hrlo teče
čestiti ti tvê radosti.

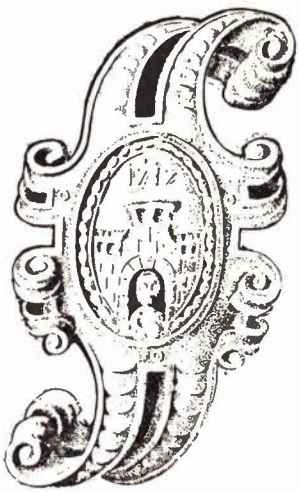
Nu kad vrijeme već mi ne da
paček mi isto vrijeme utječe
s mislim, srcem uporeda
klanjam ti se izdaleče.«

»O Trstenko, dosti, dosti,«
zavapi odi lijepa Klio,
»za otkriti tvê radosti
dosta si se istrudio.

Zasad te ću ostaviti
dokli Bog da da iz nova
slađe i draže proslaviti
bude se od nas Dubrava ova.

Utoliko ti boravi
u radosti i veselju«.
I tako ga sama ostavi
a od sebe veću želju.

Svrha

Barokni grb grada Korčule (1717.)

Pjesnički lik Kuzme Petkovića

Stjepan KASTROPIL (Zadar)

Za razliku od triju prethodnih stoljeća, relativno bogatih, bar u kvantitativnom pogledu, piscima i djelima,[1] XIX. stoljeće, naročito u nekoliko svojih zadnjih decenija, za književnost pisanu narodnim jezikom na otoku Korčuli razdoblje je mrtvila i stagnacije. Međutim, početkom našeg stoljeća položaj domaće književne riječi na otoku postepeno se poboljšava. Nekoliko mladih ljudi, na studijama izvan rodnog kraja, počinje se baviti književnošću, kultivirajući uglavnom poeziju. Neki su kasnije objavili vlastite zbirke pjesama ili su im stihovi tiskani u našim vodećim književnim časopisima.[2] U tome vremenu izrasla je i formirala se jedna snažna pjesnička ličnost, ličnost Kuzme Petkovića, najizrazitije književne pojave na našem otoku između 1900. i 1914. i jedne od najvećih koju je Korčula u svojoj povijesti uopće dala.

O ovom pjesniku pisano je više puta, prigodom njegove prerane smrti, a i nekoliko godina kasnije.[3] Pisano je vrlo pozitivno, koji put čak i pretjerano. Uza sve to njegovo ime i njegova poezija potpuna su nepoznanica i najužim stručnjacima hrvatske književne historiografije. I to samo zato što je Petković, kao teolog i budući svećenik, pripadao sasma određenom idejnom krugu, iz kojega su i potekli svi napisi o njemu objavljivani u časopisima katoličke orijentacije koje najveći dio čitalačke publike nije pratio.

Iako je u tim člancima pjesnik Kuzma Petković prilično osvijetljen, čovjek u njemu ostao je gotovo potpuno u tami. Kao da nije bio suvremenik mnogih od nas, kao da je živio u nekom drugom vijeku, a ne u našem. Antun Matasović doslovno piše: »O njemu znamo veoma malo, tek toliko da je bio činovničko dijete.« A Ljubomir Maraković zaključuje svoj prikaz o pjesniku riječima: »A baš o Kuzmi Petkoviću, osim ovih posve oskudnih podataka, uza sve moje molbe i traženja, nema ništa.«

Istim riječima mogao bih i ja zaključiti ovaj svoj prikaz, prvi koji je pisan od čovjeka izvan pjesnikova idejnog kruga, kad bih se oslanjao na »molbe i traženja«. Tim se putom, naime, može malo saznati o pjesniku. Na sreću, da bih osvijetlio lik Kuzme Petkovića kao čovjeka, posjedujem nešto što ni Matasović ni Maraković nijesu mogli imati: sjećanja još živih Blaćana koji su ga poznavali, a zatim i svoje lične uspomene na pjesnika. Uspomene na nekoliko slučajnih sretanja s njime koja su na plahog četrnaestogodišnjeg dječaka, koji je već u rukama imao **Peripetiju** i divio joj se, iako je zapravo nije razumio, ostavila utisak koji ni nakon 57 godina nije izblijedio. Ne znam tko je ono rekao — ali čini mi se da je to bio Gide — da je riječ **ja** u književnom djelu odvratna.[4] Koliko li je pak odvratna u jednom kritičkom prikazu koji stremi, i mora stremiti, objektivnosti i impersonalnosti! Ali drugog izbora nemam (i nadam se da će čitaoci to shvatiti) ako želim o Kuzmi Petkoviću čovjeku reći nešto više od svojih prethodnika, svjestan da neću ni izdaleka kazati sve što bi trebalo kazati i što sam nekada možda mogao kazati. Godine za godinama, naime, odlažu u moždane vijuge svoj odvratni sklerotični talog i brišu iz njega pojedinosti sjećanja, ostavljajući samo općenitosti, a više puta ni njih.

---

[1] Vidi o tome moju raspravu **Nacrt za književnu povijest otoka Korčule.** (Posebni otisak iz »Zadarske Revije« br. 2/1965.)

[2] Ante Anić, Antun Farčić, Kuzma Tomašić i dr.

[3] Martin Jurjević u časopisu »Luč« (Ratna knjiga 1914—1915. str. 52) — Josip Andrić u almanahu »Luč« za 1918. — Dr. Ljubomir Maraković u kalendaru »Zrno« (Sarajevo, 1919., str. 111. — 121.) Antun Matasović u časopisu »Luč« za 1926., br. 6.—7., str. 114.—117. Ova dva posljednja pisca bit će tokom ove rasprave više puta citirana i svi citati u vezi s njima odnose se na gore navedene njihove napise. Nadodajmo tome da je Kuzmu Petkovića spomenuo i Mate Ujević u svojem **Pregledu hrvatske književnosti** kao talentiranog pjesnika.

[4] »Le moi est haissable.«

Evo najprije generalija o Kuzmi Petkoviću. Rodio se 2. XII. 1892. u Imotskom. Potekao je iz blatske obitelji Petković s nadimkom Šumerin.[5] Otac Kuzma bio je poreski činovnik. Službovao je neko vrijeme u Vrgorcu, gdje se i oženio, a zatim je premješten u Imotski i Korčulu. U vezi s ovim takoreći slučajnim pjesnikovim rođenjem u Imotskom,[6] a s obzirom na česta činovnička seljakanja njegova oca, o Kuzmi Petkoviću pisano je kao o nekoj vrsti **déraciné**-a, kao o čovjeku bez korijena u zemlji, bez doma i zavičaja i poređivalo ga se sa Šimunovićevim **Tuđincem.** Ta neumjesna i neprihvatljiva poredba mogla je nastati samo iz potpunog nepoznavanja činjenica. Kuzma Petković imao je, naime, i te kako svoj dom: jednokatnu kuću svojih djedova u Blatu posred Velog Učijaka koju je ako postane svećenik trebao baštiniti od svog strica korčulanskog kanonika.[7] U njoj je boravio sve vrijeme svojih praznika. U nju je dao prenijeti svoju bogatu biblioteku. I ne samo to: njegov duh i njegovo srce bili su duboko pustili korijenje u zemlju djedova. Ona je nadahnula njegovo pjesničko stvaranje, dajući hrane njegovim raspjevanim vizionarskim maštanjima na Spivniku i natapajući žarkim bojama kist kojim je stvarao nezaboravnu sliku blatske jematve. Nakon osnovne škole, koju je pohađao u raznim mjestima gdje mu je službovao otac, bez kojega je rano ostao jer je umro od tuberkuloze u Blatu 1900, Kuzma Petković stupio je u splitsko sjemenište gdje je završio gimnaziju. Nakon toga školovao se četiri godine u zadarskoj bogosloviji. Ne mogavši da bude zaređen za svećenika, jer nije bio napunio kanonima propisane godine, došao je u Blato. Bilo je to 1914. godine. Došavši kući na praznike, imao sam prilike da se te godine nekoliko puta sretnem s njime,[8] i to uvijek gotovo u isto vrijeme i na istom mjestu. On je, naime, običavao svakodnevno, poslije objeda, šetati u blizini groblja, ondje gdje se, kao kakva usjeklina u pejsaž Tišeg Humca, otvara pogled na Krtinjsko polje sa zelenim čunjem Spivnika u pozadini. Tu smo znali da ćemo ga naći svaki put kad bi naša četica gimnazijalčića odlazila na kupanje u Prigradicu. Izmijenili bismo s njime nekoliko riječi i onda bismo produžili do mora, posrćući po rupčagama »starog puta«, a on bi ostao na usijanoj pripeci da onako gologlav, vitak i crn razmišlja o novim pjesmama i osluškuje, na domak Spivnika, u duši nove ritmove. Neću pogriješiti ako rečem da je **Peripetija** nastala upravo u potpunoj samoći ovih šetnji, a možda i mnogi drugi stihovi koje nam je sudbina uskratila. Sjećam se: jednom smo se na istom mjestu sreli u suton. Nekoliko dana prije toga govorio sam mu o nekoj, ne sjećam se više kojoj, nepravdi koju mi je nanio, ili mi se učinilo da ju je nanio, neki stariji drug. On je, a da ja nijesam ni znao, intervenirao kod njega i te večeri me o tome obavijestio. Pun zahvalnosti, ja sam mu tada rekao da imam njegovu **Peripetiju,** da sam je čitao, ali da mnoge stvari u njoj ne razumijem. »Premlad si još, razumjet ćeš sve kad budeš stariji« — bile su njegove riječi. Poslije toga nijesam ga više vidio. Čuo sam da je otišao iz Blata. To su bili prvi dani rata i u Blatu se govorilo da je Krilo mobiliziran. Ali to nije bilo točno. On je naime, prekasno — kako piše Maraković — bio poslan u neki sanatorij za

---

[5] Obitelj Petković-Šumerin bila je od davnine poznata i ugledna obitelj u Blatu. Iz nje je potekao znatan broj intelektualaca, većinom svećenika. Godine 1820., na primjer, jednovremeno se školuje nekoliko članova te obitelji, među njima i don Kuzma Petković, prastric pjesnikov. Najpoznatiji je član ove obitelji don Pavao Petković Šumerin, rođen 1690., koji je, nakon završetka nauka na padovanskom sveučilištu, bio na službi u Zavodu Sv. Jerolima u Rimu. U novije vrijeme obitelj je, kao što je to često s blatskim obiteljima, dobila i drugi nadimak Krilo, po kojemu je i naš pjesnik bio poznat u Blatu. Obratiti pažnju na naglasak Krilo, a ne Krilo (ala), što bi u blatskom izgovoru dalo krilo.

[6] Martin Jurjević iz Splita, pisac prvog nekrologa pjesniku u Ratnoj knjizi »Luči«, veli za pjesnika da je »poznavao svoje rodno mjesto Imotski u zagorskoj Dalmaciji ukoliko ga je vidio napisana u krštenici.« Nadodajmo da je pjesnik imao još jednu sestru i tri brata i svaki je od njih rođen u drugom mjestu. Danas još živi pjesnikova sestra Leticija u Padovi i najmlađi brat Martin ,liječnik u Makarskoj.

[7] Nalazi se u ulici koja je danas obilježena brojem 37, a kućni broj joj je 7/4. Po oporuci kanonika Kuzme Petkovića, trebala je pripasti onom članu njegove obitelji koji se opredijeli za svećeničko zvanje, u ovom slučaju našem pjesniku. Po njegovoj smrti, prema oporuci prastrica ,koji je bio u vrlo lošim odnosima s pjesnikovom majkom, kuća je pripala korčulanskom kaptolu, od kojega ju je 1925. kupio Borovina Miče Kuzma pk. Marka, kojega nasljednici i danas u njoj žive. Kuća svojim rasporedom i arhitekturom donekle odudara od ostalih kuća u Blatu. Na kamenom vijencu zdenca iznad kuće nalazi se neki grb. Za vrijeme svog boravka u Blatu pjesnik je u njoj stanovao s nekom ženom imenom Marija Stres, koja je vjerovatno, kao kućanica pok. kanonika njegovog prastrica, koji je umro 1904., prema njegovoj oporuci stalno živjela u kući.

[8] Ako se ne varam, prvi moj susret s pjesnikom bio je već ljeti 1913.

plućne bolesti u blizini Graza. Tada to mi nijesmo mogli znati, jer ni ja ni itko od mojih drugova nijesmo ni slutili da je naš Krilo teško bolestan, da već dugo nosi u sebi smrt koja će ga pokositi četiri mjeseca kasnije, 7. XII. 1914., u tom štajerskom liječilištu.

Prošlo je od toga 57 godina — gotovo čitav jedan ljudski vijek — a da sjećanje na Kuzmu Petkovića nije izblijedilo u mojoj duši. Čak je i njegov fizički lik još u meni prisutan. Ovog časa, dok pišem ove retke, vidim pred sobom njegovu vitku, u crno odjevenu pojavu, mršavo lice, visoko čelo i blag pogled očiju iza zlatom obrubljenih naočala. On je kao čovjek za mene bio i ostao oličenje blagosti, dobrote i pristupačnosti. Marakoviću veli, po čuvenju jer se nikada s njime nije

Kuzma Petković (u sredini)

sreo, da je bio »skroman i neobično marljiv, uzorna života«. Teško tuberkulozom ranjen u svojoj fizičnosti, bio je ne manje povrijeđen i u svojoj duši, prikraćen za ono što svako dijete posjeduje, na što svako dijete ima pravo: ljubav i nježnost majčinu. Teško je i delikatno o ovome pisati, ali bi u jednom objektivnom prikazu, na koji pretendira pisac ovih redaka, još teže šutke preko toga prijeći. Pogotovo što je to u Blatu svatko znao i što su o tome već i drugi pisali. Kako je njegova preosjetljiva pjesnička duša morala bolno reagirati na ovaj latentni sukob s majkom, lako je zamisliti, kao i objasniti onu pesimističku notu nekih stihova njegove prve tiskane pjesme.[9]

[9] Izgleda da je do raskida došlo, ne samo s majkom već i s ostalim članovima obitelji, zbog pjesnikove uporne želje da postane svećenik. Pjesnikova je majka, naime, bila vrlo liberalnih načela. Kako stari ljudi pričaju, u Blatu se govorilo da nije ni svu djecu dala krstiti te su je zbog toga zvali »framasonkom«, što, naravno, nije bila niti je mogla biti. Glasovi o ovom pjesnikovom nesłaganju s majkom prodrli su bili i izvan Blata, gdje je to bilo opće poznato. »Godinama je živio u istom gradu u kojem i njegova mati (što nije točno!) no ipak su se rijetko viđali« — piše Antun Matasović. A. Martin Jurjević u nekrologu pjesniku piše da je »od najmlađe dobi bio odgojen daleko od majčina oka i porodične intimnosti.«

Poslije pjesnikove smrti njegova majka došla je u Blato.[10] Tada je rasprodala neke stvari koje su iza njega ostale, naročito njegovu biblioteku. Knjige su, kao cjepanice, prodavane na vreće i mnogo vremena nakon toga blatski su trgovčići zamatali »slanu ribu« u listove istrgane iz knjiga Kuzme Petkovića. Što se tiče pjesnikovih rukopisa, njihovu je sudbinu nemoguće objasniti.[11] Možda su oni tada uništeni. Možda ih je pjesnik sam uništio pred svoj odlazak iz Blata, što je malo vjerovatno. Možda ih je ponio sa sobom, ali bi ih u tom slučaju, nakon njegove smrti, uprava lječilišta u kojem je izdahnuo, skupa s ostalim njegovim stvarima, bila dostavila obitelji. Međutim pjesnikova obitelj ne posjeduje ni jedan njegov pisani stih,[12] a izgleda čak ni štampani. Kad se sve ovo uzme u obzir, mora se zaključiti da zbilja neka čudna fatalnost lebdi nad životom i stvaranjem ovog darovitog pjesnika.

Kuzma Petković vjerovatno je vrlo rano počeo pisati stihove i objavljivati ih u šapirografiranom listiću **Neven** koji su od 1906. izdavali splitski sjemeništarci. U dugom pismu dr. Ljubomiru Marakoviću,[13] jedinom koje od njega imamo i koje je od neprocjenjive važnosti za poznavanje pjesnikove intime, Petković više puta cilja na ovu suradnju u **Nevenu,** ističući pomoć koju mu je Maraković tada pružio svojim dobronamjernim savjetima. Maraković, sa svoje strane, veli o njegovim tadanjim pjesmama da »zapanjuju neobičnošću i slikovitošću izražavanja«. U **Nevenu** je Petković objavio pjesme **Noć na Poljudu, Panteon, Iz prirode** i **Sjeverni brico,** a možda i još koju.[14] Vrijedne su spomena dvije posljednje.[15] Prva se sastoji od četiri kitice s po četiri nesročena stiha. Tema je pjesme zalaz sunca. Upravo zapanjuje pristup toj konvencionalnoj i otrcanoj temi ovog šesnaestogodišnjeg dječaka:

Azurom plove crveni oblaci
Ko s plašta da je večernjoj kraljici
Gigantska, silna drska ruka
Strgla, prosula nebom grimiz

Promatrajući taj prizor, pjesnikovo je oko privukao stršeći profil jednog ogromnog čempresa koji se, kao koplje, ispriječio putanji sunca koje »silazi veličanstveno« i

Gle! Već se tiče koplja smrtonosna...
Gle! natače se o vrh britki
Srce svemira. Gle! Drhti... puca.
Već cure kaplje žarke i prevrele
Niz koplje. Svemir blijedi i umire.
A nebo stere crn sag, na njem
Suzice drhću: plaču bozi.

Druga pjesma, **Sjeverni brico,** još je zanimljivija jer otkriva nepoznatu stranu pjesnikova talenta: smisao za duhovitu poredbu i humor. »Sjeverni brico«, to je

---

[10] Sjećam se dobro te visoke, koštunjave žene energična izgleda. Kao i sve što je u vezi s pjesnikom, lik njegove majke, Kate-Ivice iz vrgoračke obitelji Franić (rođena 1860.), koja se u Blatu viđala svake jematve kad bi sakupljala »koloniju« od težaka koji su obrađivali zemlje njezina muža, a i kasnije kad je svu tu zemlju rasprodavala, duboko mi se usjekao u pamćenje. Sjećam se čak i tamnoljubičaste haljine u koju je bila odjevena kad sam je zadnji put vidio.

[11] Kako sam saznao od jednog od triju kupaca, jedini rukopis koji su oni tada vidjeli bile su latinske bilješke teoloških predavanja.

[12] To je izjavio pjesnikov brat dr. Martin Petković.

[13] Pisano u Zadru 26. svibnja 1912. god. Ljubomir Maraković, književni kritičar i teoretičar, književni ideolog takozvane »Katoličke Moderne«, kojega pjesnik smatra svojim učiteljem, objavio je ovo pismo uz prije spomenuti svoj članak o pjesniku u kalendaru »Zrno« za 1919., str. 107 — 111.

[14] Nemoguće je uopće doći do »Nevena«. Čak nije sigurno da li je sačuvan i u biblioteci splitskog sjemeništa. Ukoliko se tu pronađe i bude u njemu vrijednih pjesama Kuzme Petkovića ,o tome će biti naknadno pisano u slijedećem svesku ovog Zbornika.

[15] Obje je pretiskao Maraković u časopisu »Luč«, koji je tada uređivao. **Iz prirode** u br. 5. (1908., str. 257.), a drugu pjesmu u br. 6—7. iste godine, na str. 327. Objavio ih je pod šifrom **K. P., gimn. — »Neven«.**

naša otočka bura od koje se cvokoće u tradicionalno nezagrijanim našim otočkim kućama, koja se zavlači i pod najdeblje slojeve odjeće, štipa vrške prstiju i brije lica bez britve i sapuna:

Ja brico san spretan, ja brico sam hud,
Ja zimski svat.
Kad izmiče jesen, ja dolazim već
Da brijem vam šiju i vrat.
A fina je moja ta britvica, hej!
O gorsku oštrim je hrid,
U more je močim, u škatulju meku:
U pećine sklonim joj brid.

Fina je i zdjelica neumornog brice i sastoji se od niza gorskih kotlina, a sapunjača je u njoj bijela: snijeg i led. Brico ima i tamburu, kao i svaki brico, da skrati »dosadni čas«:

Kad ugasne selom i posljednja luč,
I svijet se uspava vas.

I evo što brico poručuje selu:

Ja znam da me svi se vi klonite, svi
I skrivate u kuću tu.
Zaludu vam! Jer ću svu noć kroz okance
Gunđat vam huhuhu huhu!

S prvom tiskanom pjesmom **Pismo o ljubavi,** objavljenom u časopisu **Luč,**[16] Petković nastupa kao već zreo pjesnik. Da bi dao ovoj pjesmi i formalni oblik pisma izražen u naslovu, pjesnik je započinje konvencionalnim riječima *Moj dragi prijatelju.* Zatim se izvinjava što mu već dugo nije pisao jer je sav zaokupljen planovima i težnjama koje se »na mutnoj ploči« njegova »nemirnog snа« pojavljuju stalno kao svijetla tačka. To je njegova želja da se sav preda poeziji, da od nje učini smisao svog života. Poezija se u njegovim »ognjenim sanjama« pojavljuje kao neki mistični grad u kojemu on »vitez mračni« treba da nađe pribježište:

Ja vidjeh grad na visu naših gora...
U cjelovu se zore sjaji bio.
Ko jedno silno srce od mramora
Iskri na gori. Grad sam opazio
Ja vitez mračni iz neznanih dvora,
Neslavan sam na turnir zakasnio...
I ne zgrijah se — mnogo ljeto minu —
Čestita zamka na toplu kaminu.[17]

Slijedi nekoliko teških, upravo tragičnih stihova, u kojima je pjesnik nizom majstorski odabranih poredbi i simbola naslikao svoja intimna kolebanja i sumnje, osjećajnu pustoš svoga života i sve ono u čemu se osjećao prikraćen od sudbine:

Mrak kaciga je moja, a viteški
Umjesto plašt zavijam se u sjene
Kuteva praznih i u noći teških
Mrazne i hladne i crne koprene.
Bez zlatne niti i bez arabeske,
Mjesečnog luka, zvjezdice srebrene

---

[16] U br. 7. za godinu 1911—1912. Ista je pjesma kasnije pretiskana u almanahu »Naše Kolo« br. 1 za god. 1912., koji je uređivao dr Ljubomir Maraković, a izdavali su ga u Beču katolički orijentirani sveučilištarci, a djelomično i u već spomenutom kalendaru »Zrno«.

[17] Očita aluzija na nedostatak topline obiteljskog ognjišta u pjesnikovu životu.

Kudgod sam došo, kasno došo sam:
Ljubav je moja anahronizam.[18]

Pjesnik se pita da li je taj čarobni grad, sagledan u njegovim nemirnim snima »svetoga i živohranog Grala[19] kaštio tajanstven, nevidan.« Muči ga misao da ga možda nijesu s kule spazili »njegovi budni i sjajni stražari«. Pita se da li ga je spazila i da li za nj mari »kraljevna jasna što prohodi dvorim«. On zna da je mnogi »vitez gore uzašao, ponosan, gizdav« i da je tu našao sreću. »Hoće l'je naći i noćnik nepoznati« — pita se tjeskobno, jer on je čvrsto odlučio

Poć gradu i na visu luč zažgati:
Ljubavi moje vječne luč i plamen,
Života novog prvi simbol, prvi znamen.

Broj almanaha **Naše Kolo,** u kojem je bila pretiskana ova pjesma, donio je na stranama 115. i 116. Petkovićeve sonete **Nekom lijepom znancu s otoka** i **Ko porod oblaka.** Šaljući ih uredniku Marakoviću, pjesnik ga, u pismu o kojemu je već bilo riječi, moli da ih »uturi u koju prazninu kao vinjete.« — »Ja sâm — veli on dalje — ovih dvadeset i osam stihova ne cijenim mnogo... ma da sam ih s čuvstvom napisao. Iznakaženi su«. Pišući ovo, pjesnik očito pretjeruje, jer, iako u njegovim sonetima sve nije savršeno, iako se u njima osjeća izvjesna nategnutost ili, bolje rečeno, ukočenost dikcije zbog kompliciranog sistema rima koji ta pjesnička forma nameće pjesniku, ipak i te dvije Petkovićeve pjesme nose na sebi pečat njegovog ličnog izraza, njegove sposobnosti da sa čitaocem komunicira pomoću neobično plastičnih metafora i produhovljenih simbola. Obraćajući se svom »lijepom znancu«,[20] pjesnik uranja pogled u njegove oči i pita ga:

Sa kojeg mora don'je, reci daj,
Ta krupna, modra dva kamena draga

da bi odmah zatim uporedio plavetnilo tih očiju na sedefastom blijedilu mladenačkog lica s dragim kamenjem na bisernoj školjci. Muči ga, zagonetka je za njega tužan izraz tih očiju i tog lica koje ga podsjeća na skulpturalnu ljepotu grčkih efeba koju su klesali umjetnici drevne Helade:

O s kojeg grčkog mora mađijane
Te don'je oči u puste nam strane!
Što ti je? Kakav mori li te vaj?
. . . . . .
Kaži nam lijepo i turobno dijete,
Svoj lokot tajni i bol, kaži daj!

Drugi je sonet više misaonog karaktera. Pjesnik je u njemu htio uporediti različitost ljudskih sudbina sa različitošću udesa »poroda oblaka«, to jest kišnih kapi. »Htjedoh — piše on Marakoviću — njim izraziti staru ideju o prolaznosti i kratkotrajnosti svih fizičkih, naravnih i konvencionalnih (staleških) razlika... Meni se naime učini da se ljudski život, pod ovim vidnim kutom gledan, vrlo bistro odrazuje i u vodi.« Možda ova pjesnikova misao i nije naročito originalna, ali joj je pjesnik u 14 stihova soneta dao originalno slikoviti izraz. Ljudske se sudbine začinju — veli on — kao buntovni kišni oblaci, između zemlje i neba, jer ljudi su od neba odbačeni i sa zemlje izagnani:

---

[18] Grčka riječ (od **ana** natrag i **chronos** vrijeme), a znači: neaktuelnost, zastarjelost, nesuvremenost.

[19] Gral — smaragdni kalež kojim se, prema srednjovjekovnoj legendi, Krist služio na Posljednjoj Večeri i koji je Josip iz Arimateje navodno napunio na Golgoti Kristovom krvlju. San svih vitezova bio je njegov oponašatelj Wolfram von Eschenbach (XII. st.) pun je njihovih najfantastičnijih pustolovina koje njegov oponašatelj Wolfram von Eschenbach (XII. st.) pun je njihovih najfantastičnijih pustolovina koje je, mnogo kasnije, svojom besmrtnom muzikom ovjekovječio u **Parsifalu** Richard Wagner. Romantičari, zaljubljeni u srednji vijek, ponovno su oživjeli ovu mističnu legendu.

[20] Možda, a čak i vjerovatno, Antunu Franuloviću, kasnijem dugogodišnjem popularnom blatskom liječniku, koji je bio u splitskom sjemeništu u isto vrijeme kad i pjesnik. Iako 2—3 godine mlađi od njega, stalno je bio u njegovu društvu i odlazio s njime na šetnje do Špivnika, odakle puca divan pogled na Blato i okolne brežuljke. Za to govori donekle i opis oči i lica pjesnikova »znanca« u prvim stihovima pjesme, koji bi odgovarao Franulovićevu mladenačkom liku.

Noseć šum groma, prokletstva u glavi
I lik munjevnog mača grebeštaka.

Evo na zemlji njihove sudbine:

Jedni će sać da s halja kal sapiru,
Kroz bunjišta će drugi proći gusta,
Jedne će primit kneginja na usta,
Druge svećenik svetom u putiru.

I sonet se završava dvjema tercinama punim optimizma i nade u ponovno uzdignuće k nebu, jer

Jednog dana zatočje kad mine,
Razmotat će se klupko žute svile
Sred neba u milijon tankih niti

i »kap po kap, čiste, proste, lakokrile« opet će se »dić u plave carevine.«

Časopis **Luč** u svesku 17—20. za godinu 1912—1913., na stranama 396—399, objavio je najznačajnije Petkovićevo pjesničko djelo: 260 stihova poeme **Peripetija.**[21] Zanimljivo je da u pjesnikovom pismu Marakoviću nema ni spomena o ovom djelu niti se iz tog pisma uopće može zaključiti da je Petković imao u vidu jedan ovako opsežan pjesnički pothvat. On dapače izričito veli da nije »izrađivao kakovih velikih prinosa za almanah« i da »trice« koje priklapa ovom pismu (misli na sonete) »čekaju već dvadeset dana«. Tuži se da je »silno, baš do grla zaposlen«, da za književni rad u bogosloviji nema vremena i da se lijepoj knjizi posvećuje za vrijeme praznika, koje da provodi u Blatu na Korčuli. Na temelju svega ovoga mislim da možemo s punom sigurnošću tvrditi da je **Peripetija** napisana ljeti 1912. i to u Blatu.[22]

Ovo značajno djelo hrvatske književnosti, o kojem, nažalost, ni najuži stručnjaci njezini nemaju ni pojma, ima i dva podnaslova koja točno određuju njegov sadržaj: **Monolog iz jedne idile. Fantazija u rujanskoj gori. Peripetija** je idila poglavito u svoja prva 22 stiha. Ali kakva idila! Bujna, sirova, razbarušena i pijana. Idila nekadašnje blatske jematve, tog nekada najznačajnijeg događaja u životu sela kad je ono zbilja naličilo ogromnoj bačvi, iz koje se dizao opojni, ljepljivi i gusti zadah masta, od kojeg je sve bilo omamljeno i ljudi i mazge i oblaci, a i samo sunce koje se tromo vuklo nebom:

A s naših brda prelio se Rujan
Ko lijen i rumen talas gusta masta:
Opojan, sladak, sanljiv, gust, spor, nujan.
Cijedi se sporo niz svaku puklinu
Ljepljivi jedan potok, a za sobom
Ostavlja lisje i lozje rumeno . . .
Ko zavoji na šarafu od tijeska
Vijugaju se brdski puti strmi.
Svako je brdo jedan tijesak, mijesi
Nabrekli niza nj kaplje iz grozdova.
Isto toliki badnji su doline,
A selo moćna bačva. Pod rumenim
Posrću mijesim mazge omamljene,
Ijuče »io« pijana ćurominka.[23]

---

[21] Grčka riječ, a znači preokret, obrat. Njome je Aristotel u svojoj poetici tragičnoga označio vrhunac dramske radnje u tragediji, koji donosi rasplet dramskog čvora i motivira stradanje glavnog junaka.

[22] Bila je nekoliko puta pretiskana. U cijelosti u »Našem Kolu« br. 2. za 1914. i dnevniku »Narodna Politika« br. 88./1928., str. 6. Djelomično (opis blatske jematve) u kalendaru »Zrno«, nasuprot kalendarskoj materiji za mjesec rujan.

[23] Neka vrst jednocijevne, a katkad i dvocijevne frule, kojom su goniči mijesima natovarenih mazaka kratili vrijeme i najavljivali svoj dolazak ukućanima.

Sunce se kliza tromo... ko kap meda
Ili niz badanj zrno barijanke,[24]
I sav se zapad cakli ko u tijesku
Sećerni talog. U opojnu zraku
Klimaju mrtvo na grudi rutave
Rudaste, drijemne, ražarene glave
Opitijeh oblaka...

Ovaj raspjevani uvod, sav bujan od plastičnih, ali tako istinski doživljenih slika, težak i bremenit od sirove materijalnosti, treba da u pjesnikovom planu posluži kao kontrast onome što će dalje slijediti u poemi i po čemu će se **Peripetija** u neku ruku nadovezivati na **Pismo o ljubavi.** Vidjeli smo, naime, kako je na kraju ove pjesme pjesnik odlučio »poć gradu i na visu luč zažgati«, to jest posvetiti se sav ljepoti pjesničke riječi. Tom prilikom tjeskobno se pitao hoće li i on »noćnik nepoznati«, naći sreću u Gradu koji je u svojoj viziji bio sagledao »ko jedno silno srce od mramora«. Slijedeći odjeljak **Peripetije**, čitavih 39 stihova, daje nam odgovor na ovo pitanje. Ne, »vitez mračni iz neznanih gora« u poeziji sreće nije našao. Njegov san o poeziji kao askezi ljepote i njegova ideja o pjesniku kao nekoj vrsti modernog Parsifala nijesu se ostvarili. A njemu je dojadilo biti pjevačem sirovih materijalnosti života, utjelovljenih, vidjeli smo, u pijanim oblacima, koje takoreći neprestano kucaju na vrata svakog pjesnika i traže da zabruje na žicama njegove lire:

Vlastita mi se moja pjesma grsti
. . . . . .
Odvratan mi je i taj zanat moj:
Pjesmom veselit gozbe beskonačne
I doponoćne sumorne pijanke
Opitijeh junaka Oblaka.
. . . . . .
Utekao sam im s pune, svijetle sofre
I vučem se kroz polja i dolove
Od vinskoga im bježeći zadaha.
. . . . . .
... jer je gadno, nisko
Bit pjevač Oblaka.

Neodoljivo se onda pjesniku nameće čežnja za mirom »sred kakvog mračnog, tihog manastira«, gdje bjegunci od života slični njemu u polutami korskih sjedala, kao u kakvim sarkofazima, pokapaju sebe, plaču grijehe i šapuću psalme.

Dok bježi od jematvenog pijanstva, njegov pogled privlači tamnozeleni vrh gore:

Ah...
Pomolio se evo Spivnik borni.

Pjesniku se pričinja da na vrhu te gore vidi samostan. Tamni vršci borova izgledaju mu kao kukuljice isposnika:

Ha! eno tamo jedan samostan
Turoban, tih... Hiljadu kukuljica
Tavnijeh iz njeg smjerno proviruje.
Nije to Spivnik. Ne! Ne! Atos! Atos!
Sveta je ovo gora.

[24] Ova riječ, koja je pjesnika morala očarati svojom zvučnošću, označava vrst bijelog, slatkog grožđa u Blatu.

Odlučio je poći na kapiju samostana, pokucati i reći:

Otvorte vrata vaša, monasi siromasi,
Ta teška i zelena...
Primite sita mene, vi trijezni isposnici
I mene razboljena.

On zna da su prije njega tolike okrunjene glave tražile u samostanskoj tišini lijek od »carskih mamurluka« i razočaranja zbog otetih im kruna. Ali on nije ni Karlo V., ni Filip, ni Nemanja. Drugi su njegovi jadi. U nekoliko stihova, upravo dragocjenih za nas, jer pjesnik u njima otkriva intimne jade svog života, strasti i grijehe koji su harali i njegovim kao i običnim ljudskim životima, on nam onda povjerava koji su to jadi i lijek koji traži za njih:

O neka oči moje, što gledahu požudno
Lomače div-tjelesa,
Vlastitom podžeženih, na vjetrovima, strašću
Pohote, srdžbe, bijesa —
Klupka junaka što se motaju nad propašću...
Nek očistim ih, dajte, i ikonama predam.
I istrapim ih vele
Na trnju gotskog slova[25] *pokornih pjesni sedam.*

Kad je stupio u borik, pjesniku se čini kao da je stupio u vrt samostana. Od tog trenutka **Peripetija** ponovno postaje idila, ne prestajući da bude ujedno i fantazija. Zapravo se idiličnost, koju su refleksije o vlastitom životnom promašaju u prethodnim stihovima bile potisnule u pozadinu, sad udružuje s razigranom fantazijom od ljepote spivničkog pejsaža u produhovljeni i raspjevani amalgam, iz kojega nastaje niz nezaboravnih pjesničkih slika. Pjesniku se čini da je sred nekog »divna hrama« kojeg su zidovi od »mermera plavog s žilama od zlata.« Šum vjetra u borovima dočarava mu svirku orgulja, na koje mu naliče nejednaki, zašiljeni i skladno poredani vrhovi stabala:

... Orgulje su
Nekakve to, stogrle, glasovite.
Zelene vidim frule: tankovrhe
I zašiljene. Goleme su jedne
A druge sitne i tanane. Slaze
I uspinju se skladno po visini.

Borovi mirišu snažno na ljetnome suncu i pjesnik se pita otkuda ti mirisi oko njegove glave. Zar je već mrtav i balzamiran?

Umro sam, umro, istina je ja!
. . . . . .
Umro sam, umro u purpurnom Rujnu
Na nekoj lijepoj gori...

Pjev monaha, zvukovi orgulja i mirisi tamjana: to je njegovo opijelo koje služi sto biskupa, sto borova zelenih, u omaglici ražarenog sunčeva zapada koja naliči na dim iz mnogobrojnih kadionica. Da bi ga opisali, stihovi poprimaju svečanu, majestetičnu kadansu:

Sto biskupa ga služi sred kada i korala,
Stotinu bliješti mitra, stotinu pluvijala
Zelenih talasa se, satkanih sve do tla.
Tamjan se rud kovrči pod zapadnim oltarom
Na žeravniku zlatnom, dragocjenom, prastarom.

[25] Šiljasti oblik gotskih slova, kojim su često štampane svećeničke molitvene knjige, izaziva u pjesniku sliku trnja kojim bi on htio da trapi svoje grešno tijelo.

Pjesnik se onda pita čemu sva ta raskoš, tko je on bio u životu da ga se s takvom pompom ispraća do groba, da se njegovo tijelo nosi kroz špalir ljudi odjevenih u sive surke i crvene košulje.[26] I onda se odjednom sjeća: on je bio alkimist.[27] Drugim riječima bio je tragač za smislom života oličenim u umjetničkom savršenstvu pjesme, od kojega bi se i najsumornija, najjadovitija stvarnost pretvarala u suho zlato sreće. Niz stihova, koji mjestimično poprimaju inkantacioni ton čarobnjačkih formula, opisuje radnje koje je pjesnik vršio u crnoj alkemičkoj kuhinji svoje duše:

U crnoj, tajnoj kuhinji
. . . . . .
U zdjelicam po mjericam
Miješo sam noću i danju,
Prošlost i krutu sadašnjost
Zbilju i plinsku sanju.
. . . . . .
Sô gorkih suza i zvonku
Srećna smijeha kov.

Miješao je »otrove, ocat, alkohol«, bakar, srebro, sokove ljekovitog bilja. Sazvao je »zbor zvijezda« i »migave noćne vračare« da prisustvuju tim tajanstvenim operacijama. I konačno je pronašao »željen kam«. Izmučena retorta njegove duše i crveni, spaljeni lonac njegova srca sad mogu da otpočinu:

O izmučena retorto!
Retorto izgorena!
Počini sada, smiri se:
Digla se zlatna pjena.
Ah i ti, i ti spaljeni
Crveni lonče moj!

»Kamen mudraca«, to jest pjesničko savršenstvo sad je u njegovom posjedu i sve što dođe s njime u dodir u zlato se pretvara. Nekoliko stihova, koji za mene znače vrhunac ove pjesme, izrazuju, rekao bih u ritmu poskočnice, radost stvaraoca nad pobijeđenim tegobama stvaranja:

Pozlatih ćorde heroja
I đerdan s curskog vrata,
Ogrnuh divlje moje sne
U plašte od brokata,
Pozlatih — evo gledajte
I samu crnu smrt.

Ali zvukovi posmrtne koračnice s njegova sprovoda miješaju se s ovim himničkim zanosom i nadjačavaju ga. Pjesnik negoduje i kliče:

Ja sam eliksir divni našo, znajte!
Ima li kakva himna HEUREKA[28]
To udarajte!

---

[26] Matasović je ovaj detalj protumačio jednostrano. Siva surka po njemu simbolizira »običnu pojavu čovjeka«, a crvena košulja »strastvenost«. Međutim ovaj detalj ima svoju opravdanost u jednoj sasma konkretnoj činjenici: pojavi Hrvatskog Sokola u Blatu koji je, u Petkovićevo vrijeme, bravuroznim vježbama nekih svojih članova oduševljavao Blaćane. Uostalom slijedeći stih **Ja mora da sam bio rodoljub** to jasno tumači.

[27] Čovjek koji se bavi alkemijom, to jest pronalaženjem basnoslovnog »kamena mudraca«, od dodira kojeg bi se sve kovine pretvarale u zlato. Ova nazovi znanost, iz koje se ipak razvila kemija, veoma je cvjetala u srednjem vijeku kao i mnoga druga praznovjerja.

[28] Grčka riječ. Znači »pronašao sam«. To je, prema legendi, bio usklik Arhimeda kad je u kadi **pronašao osnovni zakon hidrostatike. U svim pretiscima Peripetije** ova je riječ tiskana krupnim kitnjastim kurzivom, vjerovatno po želji pjesnika.

Međutim, ovaj pronalazački zanos bio je kratkotrajan. Pretvarajući sve oko sebe u zlato, sudbina mitskog kralja Mide[29] postala je i pjesnikova sudbina. Kao i Midi i njemu prijeti smrt od gladi, jer ne zna više što je vino ni što je kruh. Neprestano cjeluje »zlaćane krinke« i grli »oklop zlat.«

Od živog daha, od neba
Dijeli me dragocjena
Na usnam mojim marama
Sva zlatom izvezena.

Zlato pjesničke riječi, u potragu za kojim je bio otišao u »grad na visu naših gora« i koje je bio pronašao u mučnim alkemičkim operacijama, u koje je angažirao čitava sebe, postalo je za njega teret. Ono onemogućuje njegovom duhu da se vine u sfere neke više, esencijalnije transcendentalnosti. On ga mora pošto poto zbaciti sa sebe i oprati se, kao Mida u Paktolu, u rijeci religiozne spiritualnosti. Zato se pita tjeskobno:

Teče li jošte Paktolos
Zlatopralja rijeka?
Ima li spasa i meni,
Ima li meni lijeka?
Neće l'i mene izbavit
Veliki Jupiter?

Preokret je dakle izvršen. Riječ »peripetija« je opravdala svoje čeono mjesto u pjesmi. Načelo **l'art pour l'art,** prema kojemu je umjetnost sama sebi svrha, napušteno je. Sad samo preostaje pjesniku da u nekoliko stihova zacrta novi put kojim treba da krene njegova sudbina. On to čini na način njemu svojstven i u religioznoj poeziji, u kojoj je pjesnički »kič« skoro neizbježan, potpuno originalan. On šalje svoje prijatelje, svoju »braću dragu« do Krista. Naći će ga »dolje u sjenici za klasjem zlatnim i jagodama od baršuna«. Moli ih da mu reknu:

U gori klonu jedan junak mlad
Pod zlatom. Mre i evo posla nas
I moli te: ne krati mu da smije
U tvoju rijeku zlatni plivač sać.
On će dat suho zlatno srce svoje
Za vječni na dver tvoju dar,
U gori onaj zlatni kupalac.

Ovo su ujedno i zadnji stihovi pjesme.

S obzirom na naslov njezin **Peripetija,** koji bi u Aristotelovoj gradacionoj shemi tragične radnje odgovarao četvrtom činu petočine tragedije, Maraković misli da je ova pjesma samo ulomak veće cjeline, kojoj bi trebala prethoditi »historija moralne i opće dekadencije modernog čovjeka«. Međutim meni izgleda točnije mišljenje Matasovića koji veli da je **Peripetija** »posve jedinstveno, samostalno i zaokruženo djelo«. Jer zar čitav klimaks radnje, s ekspozicijom u jematvom opijenom pejsažu, zapletom i raspletom na »rujanskoj gori«, a čak i samom katarzom ili pročišćenjem u zadnjim stihovima pjesme, nije sadržan u Petkovićevoj poemi? Uostalom nemamo nikakvih podataka po kojima bismo mogli zaključiti da je pjesnik namjeravao **Peripetiju** zaokružiti stvaranjem jedne veće pjesničke cjeline.

Nakon **Peripetije** Kuzma Petković objavio je još samo jednu pjesmu pod naslovom **Putnik** u almanahu **Naše Kolo,** i to nekoliko mjeseci prije svoje smrti. Sim-

[29] Mitski kralj Frigije kojemu je Dioniz dao moć da sve čega se dotakne pretvori u zlato. Umirući od gladi i žeđi, Mida je izmolio od Jupitera da se može okupati u basnoslovnoj rijeci Paktolosu i, spravši sa sebe nesnosno zlato, postati opet običan čovjek.

ptomatično je da Maraković, koji prethodno manje više potanko analizira ostale Petkovićeve pjesme, ovu pjesmu uzgred spominje citirajući samo dva njezina stiha, po kojima izgleda da njezina tematika produžuje tematiku **Peripetije:**

Ostavih zlatnu kuću
Žurim se... dostignuću.[30]

Ovakav stav Marakovića prema **Putniku** ne začuđava jer se i meni čini da je to najmanje uspjela Petkovićeva pjesma. Pišući njezinih 28 stihova, podijeljenih u sedam strofa, pjesnik je sebi nametnuo teški sistem srokova sričući međusobno prva tri stiha svake strofe, a četvrti s četvrtim stihom slijedeće i time se unaprijed osudio na neuspjeh. Već je prva strofa potpuni promašaj:

Za mojim leđ'ma zlato,
Znate li što je zlato?
Ne vidim za mnom zlato,
U istok mi je put.

Katkada je uslijed toga primoran da traži neobične riječi ili, da bi zadovoljio rimu, da ih sam kuje, što otežava razumijevanje pjesme:

Zadnje dijevne tavni
Okreću obraz s ravni
I žude se kroz stravni
Smućenim okom čas.

Ipak i ova pjesma sadrži pokoji stih u starom Petkovićevom stilu:

Kroz zelene žardine
Zlatan će grad da sine...
. . . . . .
Vrh gora od istoka
Klonu dan, svijetla toka.
Od boka mu do boka
Plavijeh rana pâs.

Ali odmah zatim slijedi besmislena strofa sastavljena od obične igre riječima istih ili sličnih zvučnosti:

Modrice, koje more,
Modre se sve na gore...
Zaman ga liječe gore,
Pritječu zvijezde man.

Možda je u ovoj pjesmi važnija od svega njezina, da tako rečem dokumentarna vrijednost. Iz nje se, naime, jasno razabire da pjesnik ni nakon preokreta proživljelog u **Peripetiji** nije našao smirenje. Ostavivši »zlatnu kuću« i žureći »dostignuću«, on to potvrđuje s ova dva stiha:

Silom me na raspuću
Povraća vjetar ljut.

Zadnja kitica pjesme svojim sumornim raspoloženjem još pojačava ovaj utisak:

Vrh nevesela brijega
Mrazna me kuća čeka;
Kad stignem izdaleka,
Podleć će tužno dan.

Teško ju je ne shvatiti kao zadnju jadikovku, zbog fizičke i osjećajne osame bolesnog pjesnika, i kao naslućivanje bliskog kraja života.

[30] »Za svojim leđima — komentira ova dva stiha Maraković — ostavlja »Putnik« zlato i svu divotu svijeta koji se odvrnuo od Istoka svoga, putuje u susret pozivu svom, odricanju.«

Namjerno sam ovaj prikaz pjesničkog rada Kuzme Petkovića protkao mnoštvom citata iz njegovih pjesama da bi čitaoci stvorili što pravilniji sud o njegovu velikom pjesničkom daru i o originalnosti njegova talenta. Naravno, kao i svi drugi pjesnici, i Petković je bio izložen raznim književnim utjecajima. Tu je u prvom redu Kranjčević, za kojega Petković veli da mu je nekada bio »non plus ultra hrvatske pjesme«, ali da se već oslobodio njegova utjecaja. Maraković spominje i utjecaj Nazora koji se, po mome mišljenju, dade jasnije nazrijeti u stihovima soneta **Ko porod oblaka.** Maraković također veli da je Petković »mnogo toga učio od Moderne« s kojom se »dotiče upravo u intenzivnosti pjesničkih slika i u crtanju ugođaja«. Od stranih utjecaja koji su djelovali na Petkovića Maraković spominje »utjecaj talijanske i njemačke poezije«. Petković je dobro poznavao ova dva jezika i sigurno je čitao njihove vodeće pjesnike, starije i suvremene.[31] Ipak na temelju same ove tvrdnje čini mi se da je nemoguće Petkovićevu poeziju svrstati pod izravan utjecaj bilo kojeg stranog pjesnika. Da je tih utjecaja bilo i da su oni gotovo automatski djelovali na dvadesetogodišnjeg mladića, to je sasma razumljivo i normalno.[32] Ali su ti utjecaji morali biti više stimulativne nego imitatorske prirode. Poticali su na razvitak vlastitih stvaralačkih moći, ne dozvoljavajući tuđima da im se nametnu kao gospodari.

Ipak je u poeziji Kuzme Petkovića donekle moguće prepoznati utjecaj antičke poezije. Petković je tu poeziju neobično volio, bio je upravo prožet njome. Čitajući u VII. razredu gimnazije na originalu Sofoklovu **Antigonu**, on se oduševljavao horovima i u pismu Marakoviću izražava čuđenje »kako je mogla nova dramatika zanemariti i napustiti taj snažni i najpjesničkiji elemenat«. Petkovićeva zaljubljenost u pjesničku antiku urodila je instinktivnim podražavanjem Homeru u ovim stihovima **Peripetije:**

...Sklonuti me
Neće više ništa, ni da dođe Zora
Na rumenome svom brodovlju, Sunce
Usijanim svog ata kopitima
Čavlima zlatnim potkovnim da udre
Moje pred dvore...

Pored Homerovog, još je jedan naivni pjesnički izraz zanosio pjesnika: narodna pjesma. Od nje je već bio posudio »mač grebeštak« kao simbol borbenog stremljenja. Stvarajući **Peripetiju**, Petković je bio skoro bih rekao opsjednut narodnom pjesmom,[33] tako da je čitave stihove iz nje prenosio u svoj pjesmotvor:

Što da li tešku pozametnu kavgu?
Njihovoj tko će dževap dati kavzi?
. . . . . .
Smrt je sanku rođena sestrica.

Iznoseći Marakoviću svoje maločas spomenuto mišljenje o horovima grčkih tragedija, zanosi se mišlju da napiše »tragediju s horovima od fabule jedne mitske i tragične narodne pjesme«. Da nam ga je sudbina ostavila na životu, možda bi on bio i ostvario ovaj krajnje ambiciozni, ali i krajnje teški naum i mi bismo imali možda još jedan razlog više da se njime ponosimo.

---

[31] Nemamo dokaza da je Petković poznavao francuski jezik pa, prema tome, ni na samom njezinom vrelu francusku poeziju, koja je još uvijek suvereno vladala Evropom i koju je vjerovatno čitao u talijanskim i njemačkim prijevodima. O tome bismo mogli možda određenije govoriti da nam je sačuvana njegova biblioteka.

[32] Petković to i sam priznaje. »Znam naime — piše on Marakoviću — da upliv moderne literature, koju sam sve do nedavna pohlepno pio, i njezini tragovi neće tako brzo i naglo iščeznuti.«

[33] Karakterističnog načina izražavanja narodnog pjevača nije se mogao osloboditi ni u najsvečanijem trenutku svoje poeme: u stihovima koji izražavaju preokret koji se desio u njemu, ovako oslovljavajući svoje poslanike Kristu: **»Već čujel 'te me, moja braćo draga?«** i sebe nazivajući **jedan junak mlad.**

Kuzma Petković smatrao je sebe neoromantikom. U pismu Marakoviću na nekoliko mjesta on se takvim deklarira.[34] Htio je štoviše da i sam pseudonim **Roman Tieck** pod kojim je tiskao svoje pjesme[35] bude neka vrst borbenog gesla u njegovu vojevanju za pjesničku školu u službu koje je stavio čitava sebe. Kao što, s obzirom na trenutak naše književne prošlosti u kojemu se pojavio i u kojem je stvarao, on pripada Hrvatskoj Modernoj, i to krajnje desnom njezinom krilu, takozvanoj Katoličkoj Modernoj, koje je svakako najznačajniji pjesnik, tako se, iako više deklarativno nego stvarno, kao što ćemo vidjeti, uklapa u onaj trenutak književne povijesti Evrope kada se duhovi, prezasićeni »krvavim isječcima života« naturalizma, okreću vrednotama koje je romantizam bio tako snažno stavio u pokret: kultu individualne osjećajnosti, sanjarenju, idealizaciji života i prošlosti. Iako se nije radilo o jednostavnom oživljavanju romantizma onakvog kakav je za prvih decenija XIX stoljeća vladao književnostima Evrope, književni historičari u nastojanju da protumače onu eksploziju oduševljenja koju je, na primjer, izazvala pojava na pozornici Rostandova **Cyrana de Bergeraca** ili sentimentalni stihovi gospođe De Noailles u Francuskoj, ili u Njemačkoj poezija Stefana Georgea i njegovo vojevanje za novu poeziju u od njega osnovanom časopisu **Blätter für die Kunst,** ponekad su na sve te i mnoge slične pojave i u drugim zemljama lijepili etikete neoromantizma. Zadojen idejama bečkog pjesnika, esejista, filozofa i dramatičara Kralika,[36] duhovno srođen s krugom ljudi koji su se okupljali oko bečkog časopisa **Der Gral**, što ga je od 1906. izdavala skupina katoličkih književnika okupljenih u književnom društvu **Gralbund** na čisto romantičarskim i idealističkim pozicijama, Petković je svim srcem prihvatio da se književno bori pod etiketom neoromantizma. U tome je nalazio podstreka i hrabrenja kod svog učitelja Marakovića koji se i sam deklarirao kao neoromantik iako je ovakav njegov stav nailazio na otpor kod mnogih njegovih idejnih istomišljenika.[37] Ne začuđava zbog toga što poezija Kuzme Petkovića sadrži u sebi dosta elemenata neoromantizma. Međutim ti elementi nijesu ni njezina bitnost ni njezina prava vrijednost. Rekao bih skoro da su oni više dekor, scenarij u kojemu se odigrava intimna drama njegova života. Svi ti vrletni zamci (»grad na visu naših gora«), turniri, mračni vitezovi, mistični kaštio Grala, križari, kraljevne »što prohode dvorim«, alkemisti i podrobnosti njihovih mračnih operacija, profanom nerazumljivih i dalekih, tako da je pjesnik bio primoran da ih u dvjema bilješkama ispod teksta objašnjava čitaocima **Peripetije:** sve su to rekviziti opće zaljubljenosti romantičara u srednji vijek. Mislim da neću biti daleko od istine ako napišem da oni nijesu spontano izrasli iz pjesnikova nadahnuća, već su, kao plod njegove erudicije, manje više vještački na nju nakalamljeni. Zato su u pjesničkom opusu Kuzme Petkovića stihovi u kojima se oni nalaze najmanje uspjeli.

Promatrajući iz tog ugla Petkovićev pjesnički izraz, u kojemu također — i to treba naglasiti — uopće nema onog za romantičare tipičnog kulta individualne senzibilnosti, a ima nečeg drugog što je u biti antiromantizam: izrazite objektivne skulpturalnosti stiha i muzikalne sugestivnosti simbola, moramo zaključiti da Petković, ako i pripada neoromantizmu, pripada možda još više njegovoj antitezi onakvoj kakva se izrazila (da spomenem Francusku gdje se ona organizirala u škole) kod pjesnika Parnasa i simbolizma. Petković je upornom lektirom i mediti-

---

[34] »Shvatio sam romantiku, odobravam je i hoću da u svojim radovima, ako uopće budem što pisao, pišem u njezinu duhu — dakle: hoću da budem novoromantik.«

[35] U pismu Marakoviću, prema kojemu se odnosi uvijek kao učenik prema učitelju, oslovljavajući ga često riječima **ljubljeni moj učitelju, moj vođo u visinama poezije i gajevima ljepote,** Petković veli da mu je Marković dao njegov pseudonim, bez sumnje ingeniozno skovan tako da prva riječ izražava pjesnikovu sklonost klasičnim, odnosno romanskim književnostima, a druga je u stvari prezime vođe njemačke romantičke škole Ludwiga Tiecka (1773. — 1803.) Spojene, obje riječi daju naziv **romantik.**

[36] »Pabirčim i po Kralikovim esejima (Kultur-Studien,-Arbeiten-Fragen) i mnogo su mi osvijetlili i raširili pojam o romantici« — veli pjesnik u pismu Marakoviću.

[37] »Pristajati uz bilo kakav program — ironizira o svojim protivnicima Marković u svom članku o Kuzmi Petkoviću — značilo je vezati se, silom udarati poeziju na kalup koji joj ne pristaje . ... A još pogotovo romantika! Tuđinska, izrazito njemačka struja srednjovjekovnih mračnih boja, fiksna ideja ljudi koji ne gledaju realno u svijet i koji ne osjećaju nacionalno — s užasom kao da će na samu tu riječ uskrsnuti srednjovjekovni vitezovi s križarskim vojnama i torturama.«

ranjem, pored romantizma, bio u sebi apsorbirao i vitalne elemente tih dviju škola te iz njih i iz onog što je u njemu bilo potpuno njegovo, lično izgradio svoj samonikli pjesnički izraz.

Kad bismo pokušali nešto potanje reći o toj samoniklosti, relativnoj, naravno, kod jednog dvadesetogodišnjeg pjesnika, odmah bismo naglasili njezinu misaonu stranu. Kuzma Petković dakle ne bi bio čisti liričar. Njegova je lirika, naime, misaona, refleksivna. Obično ova vrst lirike, katkad i kod najvećih njezinih predstavnika, pati od suhoće, od nedostatka topline i neposrednosti. Kod Kuzme Petkovića nije tako. Misao je njegova, naime, većinom plastična ili sugestivno simbolična. To, naravno, ne uvećava njezinu jasnoću ali doprinosi njezinoj izražajnoj snazi. Pomoću nje pjesnik onda uspostavlja neku vrst aktivne suradnje između sebe i svog čitaoca koji se trudi da pronikne u smisao onoga što mu je u pjesmi tako plastično i sugestivno rečeno. Nekoliko primjera uzetih iz **Peripetije** najbolje će to ilustrirati.

Pjesniku je dodijao raspojasani život »pjevača Oblaka« i on čezne za mirom »sred kakvog mračnog, tihog manastira«, da bi tu »umotan sjenom polutame« plakao grijehe i šaptao psalme

Nad žutim listom jesenjeg brevira.

Kakav je to »jesenji« brevir?[38] — pita se aktivan čitalac, sve dok se u njegovoj svijesti ne stvori predstava često znojavim i od nikotina požutjelim prstima listanih listova molitvene knjige, tako sličnih uvelim, požutjelim listovima koji u jesen padaju sa stabala.

Svoju želju da se ukopa kao u grob u samostanski mir pjesnik još plastičnije izražava ovim stihovima:

O polutamni hora sarkofazi
Od drva crna, vješto izdjelana,
Crn gdje se konjik propinje i vere
Kroz šumu zapletenu, kroz cvijetove
Crne s opojnim mirisom tamjana!

S koliko je plastične ljepote, s koliko simboličke sugestivnosti ovdje izražena ta jednostavna misao! Da bi joj udahnuo plastični život i osigurao time što jači utjecaj na čitaoca, pjesnik se služi konkretnim predmetom: korskim sjedalima, koji u njegovoj mašti postaju sarkofazi (na koje i naliče) u koje se žive ukapaju monaške sudbine, a njihove crne od tamjanskog dima rezbarije simboli tmurnog pejsaža smrti.

Kao što sam već spomenuo, ovaj neobični Petkovićev dar za plastično i simboličko slikanje života došao je naročito do izražaja u slici blatskog Rujna na početku **Peripetije,** za koju Maraković kaže da »mnoštvom metaforskog elementa upravo guši te postaje gotovo groteksna.« Tu se nalaze stihovi koji po svojoj bujnoj slikovitosti upravo strše iz pjesničke produkcije Petkovićeva vremena i postaju, skoro bih rekao, avangardni. Zar na primjer u stihovima

... U opojnu zraku
Klimaju mrtvo na grudi rutave
Rudaste, drijemne, ražarene glave
Opitijeh oblaka ...

nema nečeg »krležijanskog« nekoliko godina prije pojave prvih knjiga poezije ovog našeg velikog pisca? Isto bih mogao reći i za onu drugu neobično plastičnu, upravo »rubensovski« bujnu sliku pijanih oblaka nadnesenih nad oblinama brda:

Kožusi im se sve u vinu kvase ...
Do njih, na zemlji, brdine su sjele:
Gojne im, teške žene.

[38] Skraćenica od **breviarium** — molitvene knjige iz koje određene dijelove svećenici moraju svakog dana čitati.

Petković je upravo majstor plastične metafore i originalnog, slikovitog epiteta. On, na primjer, u **Peripetiji** govori o **carskim mamurlucima, plinskoj sanji, dubokim psalmima, purpurnom Rujnu, divljim snima, soli gorkih suza, bolnom zlatu, svilenom klasju**, itd. Maraković zaista ima pravo kad veli da bi se »tri druga pjesnika mogla nasititi obiljem njegove dikcije.«

Više puta, da bi što više izoštrio plastičnost koje slike ili dao što više rječitosti kojem simbolu, Petković uz imenicu niže čitav niz epiteta s istančanim smislom za njihovu gradaciju. Rujan je, na primjer, kod njega **opojan, sladak, sanljiv, gust, spor, nujan**. Svijet je **sit, pijan i pospan**. Djela oblaka su **mahnita, hirna** i **obijesna**. Orgulje, na koje mu naliče nejednaki vršci borova Spivnika **stogrle** su, **glasovite**, a njihove su frule **zelene, tankovrhe** i **zašiljene**. Vračare su **migave** i **noćne**, itd. U ovome je Petković više nego u drugom vjeran sljedbenik romantičara, koji su poeziju svijeta uvelike zadužili time što su pridjevu, to jest pjesničkom epitetu dali nov sjaj i čeono mjesto u pjesničkoj dikciji. Aludirajući na ovu osobinu Petkovićeve poezije, dr Nikola Ivanišin, red. prof. novije hrvatske književnosti na zadarskom Filozofskom fakultetu, kojeg sam upoznao s Petkovićevom poezijom, napisao mi je da u **Peripetiji** »postoji takozvani 'obojeni jezik', fenomen suvremene ekspresionističke lirike« (1913!)

Postoji u njoj i nešto drugo: sugestivna muzikalnost (kojoj su toliko težili simbolisti) nekih njezinih dijelova. Iz obilnih citata kojima sam protkao svoje kazivanje o pjesniku (opis opijela, poziv na smirenje svojoj namučenoj duši i nemirnom srcu, niz pobjedonosnih stihova nakon pronalaska »kamena mudraca«, itd.) čitatelj se mogao i sam u to uvjeriti. Nadodat ću još i to da je Petković u jednom trenutku stvaranja **Peripetije** bio toliko opsjednut muzikom stiha da je opisujući i slušajući svoj vlastiti posmrtni marš onomatopejski izrazio svirku nekih instrumenata. Glasovima *c* i *č* i umetanjem između njih dvoglasa *in* izrazio je vriskavo metalni zvuk činela:

I jecaju tanjuri *cinčani*

A nizom glasova *b* potmuli tutanj bubnja:

Al što to *bubanj* u plač provaljuje
Turobno, kobno, ko iz dubokog groba,
Spomene tužne budi, a sva mu se
Od boli burne biba utroba?

Ne radi se ovdje o hirovitom traženju zvučnih efekata, a još manje o prostoj igrariji riječima. Mislim da mogu tvrditi da je pjesnik, osjećajući se teško bolesnim i misleći na vlastiti pogreb, u trenutku stvaranja zaista čuo u svojoj duši onomatopejski zov ovih konsonanata i instinktivno ih prenio na papir.

Peripetija je, kao i ostala oskudna pjesnička baština koja nam je ostala iza Kuzme Petkovića, djelo mladenaštva jednog izvanredno darovitog pjesnika, pak bi pretjerano i neobjektivno bilo govoriti samo o njezinim vrlinama, a prešutjeti njezine nedostatke. Ovdje mislim u prvom redu na nedovoljnost unutrašnje kohezije radnje i logičnosti zbivanja. Pjesnik, bježeći od pijane jematvene stvarnosti, na Spivniku doživljava svoju smrt, opijelo i pogreb. Pri tome, iako mrtav, on se sjeća svojih alkemičkih istraživanja, pronalaska »kamena mudraca« i zlatne tragedije svog života, od koje vapi izbavljenje. Ipak, pošto je sve što se na Spivniku dešava fantazija, kako je istaknuto u podnaslovu, fantaziji ne samo što nije neophodno potrebna logička kohezija zbivanja, već previše kruto shvaćena, ona može i škoditi njezinu slobodnom djelovanju, pak se ovaj nedostatak može pjesniku i oprostiti. Većim mi se nedostatkom čini ono nizanje tehničkih termina pri opisivanju alkemičnih operacija, koje u pjesmi djeluje kao eruditivan balast i povećava njezinu nerazumljivost. Neka kao primjer posluže ovi stihovi:

Niz gostarica grčkijeh,
U kojim zlato trepti,
Hermetske na njim pečate

Nać ćete, o adepti.
Ne mogu doseć profani
Traktat hrizopejski.

Među nedostatke **Peripetije** mogao bih ubrojiti i pokoji stih koji svoje postojanje u pjesmi treba da zahvali mogućnosti sricanja sa stihom koji mu prethodi,[39] kao i ono mnoštvo usklika koje je pjesnik, kao da želi izvjesnom familijarnošću kazivanja umanjiti suviše ezoterični dojam svoje pjesme na čitaoca, na više mjesta ubacio u pjesmu:

Ha! eno tamo jedan samostan
. . . . . .
A nu! ja ležim negdje u visini
. . . . . .
Aj, maknite se samo!
. . . . . .
Hm! čudno baš!
. . . . . .
Aha, sad istom imam pojam čist!
. . . . . .

Današnjeg čitaoca, pored ovoga, mogu u poeziji Kuzme Petkovića eventualno iznenaditi neki arhaični jezični oblici, kojih se arhaičnost u vrijeme kad je pjesnik stvarao nije tako osjecala kao danas. To je slučaj, na primjer, s oblicima kao **opitijeh, objesnijeh, njima, tavnijeh, lisje, pjesni, vele** (mnogo), itd. Isto bi se moglo reći i za one česte elizije u pjesmi. Pjesnik, naime, vrlo često, da ne bi prekoračio broj slogova u stihu, izbacuje **i** iz glasovne kombinacije **ij,** i to ne samo iz ijekavskih jezičnih oblika, pišući, na primjer: **don'je, dal'zgadi, il'bolje, neće l'i mene, leđ'ma, itd.**[40]

Međutim, bez obzira na ovo, jezični registar u Petkovićevim pjesmama neobično je širok. Jezična zrelost tog dvadesetogodišnjeg mladića upravo zapanjuje, narocito u **Peripetiji.**[41] Stihovi koje sam u ovoj raspravi citirao to jasno vele i nepotrebno je navoditi nove primjere Petkovićeva istančanog smisla za slikovitost i zvučnost riječi, za njihovo izražajno nijansiranje. U toj težnji za što većim izražajnim potencijalom svog stiha Petković ne bira sredstva. Dijalektalni izrazi,[42] arhaizmi, neologizmi, sve mu to dobro dolazi da bi ostvario svoju težnju. A kad u postojećim neologizmima ne nalazi tražen izraz, on stvara nove,[43] udovoljavajući tako svojim stvaralačkim instinktom načelu klasičnih književnosti, kojima je bio prožet, prema kojemu je dužnost pjesnika stvaranje novih riječi.[44]

Kad se poezija Kuzme Petkovića pojavila u *Luči i Našem Kolu,* ostala je bez jačeg odjeka, ne samo kod tako zvane liberalne kritike koja ju je naprosto ignorirala i taj je stav zadržala do danas, već i kod književne kritike koju su u katoličkoj periodici pisali neki ljudi konzervativnijih književnih shvaćanja. Prema

[39] To je, na primjer, slučaj sa stihom **O zovnite mi igumana,** umetnutim zbog sricanja s prethodnim stihom **Na katafalku mrkom u srijedi samostana.**

[40] Iz praktičkih razloga, gdjegod je to bilo moguće, uspostavili smo modernu grafiju.

[41] Po ovome me Petković neodoljivo podsjeća na Rimbauda, iako je on po svemu drugome, osim po ovoj zapanjujućoj ranoj jezičnoj zrelosti ,antipod »Mladića-Satane«. Oba ova pjesnika uz to su u istim godinama napisala svoja glavna djela, pjesme svoje sudbine, Rimbaud **Pijani brod,** a Petković **Peripetiju.** Oba su u istim godinama završila svoju pjesničku karijeru. Petković smrću ,a Rimbaud svojevoljno, operiravši — kako kaže Mallarmé — sa sebe poeziju i zakopavši se u pustoš Afrike. U ovu poredbu, naravno, ne ulazi ogromna vrijednost Rimbaudova pjesničkog djela i njegov presudni utjecaj na razvoj moderne poezije svijeta.

[42] Na primjer: **caklo** (staklo), **žardine, lozje, udarajte** (svirajte).

[43] **Rugo** (ruglo), **nevidan** (neviđen), **perjanka, dijevne tavni** (djevičanske tame), čavlim **potkovnim, tankovrhe, rud** (kovrčav), **kov** (kovina), **zlatopralja** (rijeka), **kupalac** (kupač), itd.

[44] Poetarum est verba novare.

Marakoviću Petković je bio svuda dočekan hladno i bez ikakva razumijevanja. »Roman Tieck — piše Marković — bio je osuđen još prije nego što su ga i čitali. Bujno isprepletena njegova simbolika bila je, romantički nejasna', a slika gralskog viteza u *Pismu o ljubavi* preživjela romantika. »Međutim pjesnikova prerana i neočekivana smrt kao da je prodrmala savjesti. U nekrolozima koji su tada objavljeni, a i u člancima o njemu, od kojih, po mom znanju, najnoviji seže u 1926. god., uočena je bila sva težina gubitka koji je ne samo katolička književnost već hrvatska književnost uopće pretrpjela Petkovićevom smrću. »Fragmenti koje nam je ostavio — piše Martin Jurjević u prvom napisu poslije pjesnikove smrti[45] — samo pojačavaju našu bol, jer nam daju naslućivati grandioznu cjelinu, koju bi bila sazdala njegova duša jake pjesničke energije, da mu je bilo suđeno duže življenje.« Dr Andrić u *Luči* za god. 1918. naziva *Peripetiju* »klasičnim djelom«. Međutim najiscrpnije, a ujedno i najpohvalnije, o pjesniku je progovorio njegov učitelj dr Ljubomir Marković u već spomenutom i ovdje na više mjesta citiranom napisu u kalendaru *Zrno*. On pjesnika naziva »genijalnim dunom«. Za njega se »vitez mračni u kratkom roku od nekoliko godina prve mladosti popeo visoko, tako visoko da ga mnogi i ne mogoše slijediti.« Za Markovića su Petkoviceve pjesme »kod nas dosad nečuveno silna koncentracija unutarnjeg života«. U njima se pokazala Petkoviceva »nadasve neobična snaga alegorijskog i simbolskog gledanja«. Vanrednom plastičnošću slika on — po Markoviću — »ostavlja daleko iza sebe i Nazora i Frana Galovića i sve koji su u nas simbolično stvarali.« Zatim nastavlja Marković: »On je sav spiritualan, sav u eterskoj visini vizije te ga se i ne prihvaća materija. U ovome mogu mirno kazati naprosto nema premca Romanu Tiecku u cijeloj našoj književnosti... Njegove pjesme nisu ono što se obično naziva 'literaturom', one nisu za mnoge... Roman Tieck, uza sve dojmove Kranjčevića i Nazora, talijanske i njemačke poezije, je maskroz originalan. Tako originalan da bi ga uopće bilo teško prevesti.« Za Antuna Matasovića Petkoviceva djela »jesu vrednote za vječnost«, a *Peripetija* je »jedan od najljepših bisera hrvatske knjige uopće, a na me je iza Kranjčevićevog *Prvog grijeha* učinila najjači dojam od sve novije produkcije ljepe knjige na hrvatskom jeziku.«[46]

Sve ove pohvale, mada mozda izrecene u suviše apsolutnim formulacijama, ne mogu se smatrati aktima ideološke pristranosti i strančarske zaslijepljenosti. Ljudi koji su ih izrekli, naročito Marković, bili su ljudi od pera, ljudi velike književne kulture i dobri poznavaoci stranih književnosti. I kad odbijemo izvjesnu, da tako kažem vanjsku hiperboličnost u izražavanju njihovih mišljenja, preostaje neosporna pozitivna suština njihovih sudova o poeziji Kuzme Petkovića, koja, mislim, i poslije nekoliko decenija stoji i koju, uglavnom, možemo i danas prihvatiti. Samo tako možemo protumačiti činjenicu što jedan tako uvaženi književni historičar i kritičar kao već spomenuti dr Nikola Ivanišin, ograđujući se od ideološke pozadine *Peripetije*, može govoriti o »nemalom pjesničkom talentu« Kuzme Petkovića i smatrati da nijedna antologija novije hrvatske poezije ne bi smjela biti bez onog opisa blatske jematve na početku te pjesme. U mnogo varijanti i na raznim mjestima isti je stav zadržan i u ovoj raspravi. Iz svega što je u njoj rečeno proizlazi da je Kuzma Petković snažan, originalan i autentičan pjesnički talenat, naročito po snazi plastičnog i simboličkog oblikovanja stvarnog i unutarnjeg života pjesmom. Svjež, izvoran i smion u pronalaženju metaforskog ruha za svoje sti-

[45] Ratna knjiga »Luči«. God. 1914. — 1915., str. 52. — 55.

[46] Treba napomenuti da je ovo pisano 1919. Uostalom Marković malo dalje ispravlja apsolutnost svog suda, veleći da Nazor nije slabiji pjesnik, ali da on često »pušta s vida simboliku i slika samo radi ugođaja.«

[47] »Luč«, god. XXII. br. 6. — 7./1926, str. 114 — 117.

hove, on upravo strši iz hrvatske pjesničke produkcije neposredno pred prvi svjetski rat. Po svojim traženjima što smionije i djelotvornije jezične ekspresivnosti u stihu, koja je plod za njegovu dob upravo zamjerne jezične kulture, a i po samoj formi svojih stihova pisanih često u slobodnom stihu u vrijeme (1908.) kad to u ondašnjoj poeziji nije bilo tako često, on se u izvjesnom smislu može smatrati i avangardnim.[48] Kao takvog može i mora ga prihvatiti naša književna historiografija i dati mu mjesto koje mu u njoj pripada. Njegova pripadnost određenom ideološkom krugu ne smije je u tome sprečavati. Uostalom, ako se izuzme nekoliko završnih stihova *Peripetije*, on uopće nije pisao religioznu poeziju.[49] Sam Maraković morao je u svom članku priznati da nam Petkovićeve pjesme »pružaju premalo psihičkih dokumenata da bismo mogli ustvrditi da je Roman Tieck u potpunom i zasebnom smislu mistik.« Naravno književna historiografija može o pjesničkom djelu Kuzme Petkovića govoriti samo kao o torzu, jer ono i jest torzo, smrću ostavljen u stanju nedoklesanosti. Ali zar katkada torza ne ostavljaju veličanstveniji utisak od mnogih dovršenih i dotjeranih umjetnina? A s pjesničkim je djelom Kuzme Petkovića baš takav slučaj.

Može se postaviti pitanje kako bi to djelo danas izgledalo da je njegov tvorac poživio i nastavio ga izgrađivati. Vjerojatno razlikovalo bi se mnogo od *Pisma o ljubavi i Peripetije*, ukoliko bi Kuzma Petković, kao svećenik i možda župnik u kakvom zabitnom selu Dalmatinske zagore, uopće nastavio da piše pjesme. Poziv pjesnika, koji traži apsolutnu slobodu pristupa svim ljudskim osjećajima i strastima da bi ih umjetnički oblikovao i izrazio, po mom je mišljenju teško spojiv s pozivom dušobrižnika i svećenika. Crkveni hijerarsi to dobro znadu i zbog toga obično gledaju s nepovjerenjem na literarne, a pogotovo na pjesničke aktivnosti svećenika.[50] To je svakako jedan od razloga zbog kojih ovaj stalež nije svjetskoj književnosti (bar ne u književnostima katoličkih zemalja) dao ni jednog znatnijeg književnika. Veliki su katolički i uopće religiozni pisci u pravilu laici. Svjesni da je, kako kaže negdje moderni francuski skeptični filozof André Suarès, najbrutalniji način uništenja jedne religije stvaranje prema njezinim dogmama umjetničkog djela, oni osjećaju svu težinu kompromisa između dogme i svoje umjetnosti i ne bez muke održavaju ravnovjesje između jednog i drugog, stvarajući vrlo često književne umjetnine na rubovima ponora hereze. Slučajevi Fogazzara, ili bliže nama Mauriaca, Bernanosa i Claudela, rječito o ovome govore. Strah od hereze ispunjao je i istinski religiozno gorljivu dušu mladog Kuzme Petkovića. U pismu Marakoviću on izražava bojazan da bi se njegov sonet *Ko porod oblaka* mogao krivo tu-

[48] Rekao bih čak da se Petković najslobodnije osjeća u nevezanom stihu. Najuspjeliji stihovi **Peripetije** su upravo njime izraženi.

[49] Ali i da jest, zar bi se trebalo nje odreći makar imala sve odlike prave poezije? Po toj bi se logici historija svjetske književnosti trebala odreći, na primjer, zanosnih staroindijskih kozmogoničkih himni **Vede**, raspjevanog lirizma **Pjesme nad pjesmama** ili duboko ljudski tragične **Knjige Jobove.**

[50] Danas vjerovatno ne bi bilo tako, ali je u Petkovićevo vrijeme bilo. Ne bih želio ni o čemu brzopleto i krivo suditi, ali mi se čini da je u to doba na svaku aktivnost svećenika, osim čisto staleških, pa i na naučnu, gledano sa sumnjičavošću. Navest ću ovdje slučaj koji me neizravno tangira. Blaćanin don Pero Sardelić-Širić, kanonik dubrovački, čovjek znatne kulture i pisac nekoliko priručnika za župnike, čitavog je života pisao povijest svog rodnog otoka. O tome mi je više puta govorio, a zadnji put u Blatu negdje 1922. ili 1923. kad je bio došao da pregleda bogatu numizmatičku zbirku pok. Stjepana Kalođere, kasnije prodanu u Split. Tom prilikom sporazumjeli smo se da će on iduće godine donijeti rukopis u Blato i da ću ja tada izvršiti jezičnu reviziju teksta. Nažalost do toga nije došlo zbog njegove smrti. Ali rukopis je nestao netragom. Nikakvih informacija o njemu nijesam mogao dobiti od članova pokojnikove obitelji koji su s njime živjeli. Uputili su me na jednog svećenika koji je za vrijeme Sardelićeve bolesti stalno bio uz njega i bio, ako se ne varam, izvršitelj njegove oporuke. Zbog delikatnosti slučaja nijesam mu se izravno obratio, ali sam od drugih čuo da mu ništa nije poznato o spomenutom rukopisu.

mačiti kao da će »moralnih razlika nestati i grešnici i nevini jednako čisti biti... Ja sam to napisao — nastavlja pjesnik — bez obzira na moralnu stranu čovjeka, nu hoće li čitatelj tako uzeti? Pjesma ne smije biti dvolična, pogotovo ako je jedan smisao hereza, kako bi to ovdje moglo biti.« Vjerujem da bi skrupule ovakve vrsti pratile Kuzmu Petkovića, da je pozvao, na čitavom njegovom književnom putu. Pogotovo što je, kao što smo već istakli, njegova poezija naišla na dosta hladan prijem u konzervativnijim krugovima katoličkog pokreta. Čak su — kako piše Marković — dva stiha njegove *Peripetije* bila pri štampanju u *Luči* »okrnjena« i njihova »smiona sjetilnost« retuširana »iz pedagoških razloga«. Ali usprkos svim tim i vjerovatnim drugim smetnjama, sumnjam da bi jedan onako autentičan i strastan pjesnički temperamenat pristao da pravi bitne ustupke na račun svoje umjetnosti i dao se na pisanje beskrvne i konvencionalne poezije namijenjene edifikaciji duša. Radije bi — da parafraziramo savjet starog našeg pjesnika od mogućnika ugroženom pjesniku — slomio »gusle o zemljicu crnu«. Ili bi se sam slomio u onom svom krhkom tijelu u kojemu je duša bila kao pun ognja vulkan. S te strane možda mu je smrt,pokosivši mu život, učinila uslugu. Ima u jednom spisu starogrčkog komediografa Menandra jedna rečenica koja veli da »oni koje bogovi vole mladi umiru«.[51] Nju se dade lijepo primijeniti i na udes Kuzme Petkovića, koji je umrijevši mlad izbjegao mnogostrukim udarcima koje bi mu vjerovatno život bio nanio. Umro je mlad od sune glodave bolesti, bolesti pjesnika i svih onih koji srcem dišu i srcem stvaraju. Smrću Keatsa, Shelleya, Leopardija i Chopina, svoje velike subraće u umjetnosti i patnji. Umro je konzumiran od onog unutrašnjeg ognja kojim je gorio. »Oh kad bi mogao — jada se on u pismu Ljubomiru Marakoviću — da otkinem samo cvjetove, samo vrhe moje nabujale bašte, moje duše, da ih skupim, da nijednoga ne izgubim iz punog naručja! Nije mi moguće!... Ne mogu oganj ja iz sebe prelit!« Eto, to je bila tragika njegove sudbine kao čovjeka, ali i zalog njegove još uvijek žive prisutnosti među nama kao pjesnika.

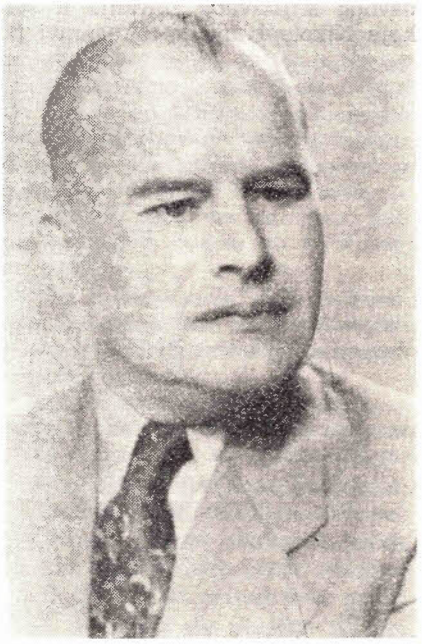
Došli smo do kraja ove šetnje po životnom i pjesničkom putu Kuzme Petkovića.[52] Duge šetnje po tako kratkom putu! Ali piscu ovih redova nije se dalo ići prečacima i stranputicama, kako bi ekonomija vremena i prostora to zahtijevala. Želio je da ništa ne mimoiđe, da ništa ne izbjegne što bi mu bilo moglo pomoći u ostvarivanju cilja koji je sebi postavio kada je uzeo pero da piše ovu raspravu. A taj je: približiti i još više stopiti čovječji i pjesnički lik Kuzme Petkovića s krajem koji je bio izvor nadahnuća njegove poezije i velika ljubav njegova života. Pristupiti opjevanom Spivniku kao našem »brijegu nadahnuća«, učiniti od njega simbol našeg zanosa zbog ljepote stihova koje je njegova zelenokosa ljepota izma-

---

[51] Menandar (Menandros) rođen oko 343. god. pr. n. e., tvorac »nove atičke komedije«. Napisao je 105 komedija, od kojih je do nas doprlo samo nekoliko i to u preradi Plauta i Terencija.

[52] Prikupljajući građu za ovu raspravu, nailazio sam na ogromne teškoće, jer izvjesnih publikacija u kojima se nalaze neki Petkovićevi stihovi nema ni u jednoj našoj biblioteci. Mnogi su me ljudi zadužili svojom pomoći i ja im ovdje od srca zahvaljujem. U prvom redu rukovodiocima Knjižnice Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu, dru Karlu Kosoru, direktoru Franjevačke gimnazije u Sinju, koji mi je poslao prijepis **Putnika** kad sam se već bio rezignirao da ga neću nigdje naći, mojim znancima i prijateljima u Blatu, koji su mi pomogli da oživim materijalnu stranu pjesnikova boravka u našem rodnom mjestu, unaprijed se ograđujući od eventualnih netočnosti pojedinih podataka, znajući kako je teško po pamćenju rekonstruirati činjenice koje su se desile pred više od pola vijeka. Zahvaljujem također pjesnikovom bratu dru Martinu Petkoviću koji mi je, na zauzimanje dra Jurja Radića, franjevca iz Makarske, kojem također zahvaljujem na tome, stavio na raspolaganje jednu fotografiju s pjesnikovim likom. Zahvaljujem naposljetku i uredniku ovog »Zbornika«, bez neumornog traganja po zagrebačkim bibliotekama kojega ne bi ni bilo ove rasprave u ovom obliku i opsegu.

mila pjesniku.[53] Zatim: ne niječući pripadnost Kuzme Petkovića specifičnom ideinom krugu, što je imalo, bez sumnje, nepovoljan utjecaj na njegovu sudbinu kao pjesnika, smjestiti njegovu pojavu u književno-povijesni okvir kojemu pripada i na taj način revalorizirati takoreći njegovu poeziju u sadašnjem našem književnom i povijesnom trenutku. Želio bi da je u tome uspio i da može s punim pravom dati svojoj raspravi ovakvu zadnju rečenicu: »Pjesnik Kuzma Petković traži mjesto koje mu pripada u našoj književnosti, a za nekoliko stihova svoje *Peripetije* i antologijsku sudbinu.«

KASTROPIL Stjepan (r. 1900. u Blatu, gdje završava osnovnu školu) klasičnu gimnaziju završio u Dubrovniku. Na Filozofskom fakultetu u Beogradu studira francuski jezik i književnost, uporednu te jugoslavensku književnost. Student je Bogdana Popovića, čuvenog historičara i teoretičara književnosti, koji je, kako sam priznaje, na nj izvršio veliki uticaj. Službuje kao profesor na gimnazijama Sinja, Sušaka, Splita i Dubrovnika. Jednu godinu provodi na specijalizaciji u Francuskoj, na Filozofskim fakultetima Nancya i Pariza. Od kraja 1944. do kraja 1949. direktor je Učiteljske škole u Dubrovniku, zatim, do studenog 1960. kada je izabran za višeg predavača za francusku književnost na Filozofskom fakultetu u Zadru — direktor Naučne biblioteke u Dubrovniku.

Kao maturant osniva i uređuje s pjesnikom Perom Ljubićem u Dubrovniku omladinski književni časopis **Vrelo**, u kojem objavljuje više književnih priloga. Kao student surađuje književnim informacijama i prijevodima (D'Annunzio, Papini) iz talijanske književnosti u **Srpskom književnom glasniku**. Nakon jedanaestogodišnje pauze, posvećene školi i izgradnji svog pedagoškog lika, počinje s objavljivanjem rasprava i članaka iz francuske književnosti u raznim časopisima, ponajviše u **Savremeniku** gdje se pojavljuje i njegovo najznačajnije djelo iz tog područja: esejistička trilogija **Trojica s mramorne ploče u pariskom Panteonu**, posvećena trojici francuskih književnika poginulih u prvom svjetskom ratu. Ipak Kastropilovo najznačajnije stvaralačko razdoblje je ono koje je proveo u Naučnoj biblioteci u Dubrovniku, gdje je postavio i popratio

[53] Kad je negdje tridesetih godina tadanja blatska općinska uprava bila sazvala skup blatskih intelektualaca zbog konzultacije o promjeni imena mjesta, pisac ovih redaka, s nekoliko svojih prijatelja bio je podnio prijedlog ako se već ima mijenjati ime mjesta, da mu se dade ime opjevanog Spivnika, a ne Vinovgrada, kako je bilo poluslužbeno sugerirano. Međutim većina je prisutnih bila za to da se ne mijenja historijski naziv mjesta, što je i bilo najispravnije. Iznosim ovu pojedinost kao prvi doprinos buđenju interesa, osobito izletničkog, za Spivnik.

stručnim katalozima na našem i francuskom jeziku četiri izložbe posvećene starim dubrovačkim knjigama, rukopisima, Ivu Vojnoviću i Marinu Držiću. Uporedo s time pojavljuje se, uz prvi dio njegovog opsežnog djela posvećenog rukopisima te biblioteke u Akademijinom izdanju, i niz studija iz dubrovačke književnosti pisanih na temelju do tada nepoznate književne građe (Mažibradić, Hidža, Ferić, Pijerko Bunić). U to vrijeme Kastropil je suosnivač i jedan od urednika (kasnije i glavni urednik) časopisa **Dubrovnik**, gdje, pored više književnih studija, objavljuje, iz broja u broj, svoju **Panoramu nedavnog književnog zbivanja u svijetu**, koju Nikola Ivanišin, u raspravi posvećenoj autoru prigodom njegove sedamdesetgodišnjice, naziva »jedinstveno neponovljivo svojega roda kvalitetno dostignuće«. Posljednji Kastropilovi radovi **O prvim dosad nepoznatim književnim tekstovima na otoku Korčuli i Nacrt za književnu povijest otoka Korčule** posvećeni su književnosti njegovog rodnog otoka.

Kao prilog višestranosti Kastropilova književnog rada treba spomenuti i knjigu na francuskom jeziku **L'Adriatique Yougoslave** koju je objavio u suradnji sa svojim kolegom Velolučaninom Franom Violićem, urednikom časopisa **Jugosl. Turist** i pionirom turističke publicistike na Hrvatskom primorju.

Vid Vuletić-Vukasović

Kao i mnogi stvaraoci njegova kova, i Vid Vuletić-Vukasović nije do danas bio predmet nekog obuhvatnijeg izučavanja, koje bi sabralo njegove vrednosti i procenilo ulogu u vremenu i oblasti kojom se bavio.

Raznorodan i obilan, naučnik i pisac — a ni jedno ni drugo u onoj meri koja bi mu obezbedila glasniju slavu — bez sabranog dela za sobom i sa velikim brojem radova rasutih po periodičnim publikacijama (koje se danas često jedva i mogu naći), pa stoga teško sagledlv, bez iole potpunije bibliografije — ostaje da traje kao pojava u istoriji kulture jednog kraja i da na momente, pri prelistavanju »Slovinca«, »Vienca«, »Viestnika« ili »Starinara«, opominje na svoje delo.

Ovo vraćanje Vidu Vuletiću-Vukasoviću nije vođeno namerom da u celini uobliči njegov portret, već da osvetli najplodniji deo piščevog života. I to koristeći se pre svega onim što je o njemu sam zapisao.

Iz nekoliko nekrologa, prigodnog članka objavljenog prilikom izbora za člana Srpske akademije nauka i jednog kasnijeg sećanja na godišnjicu smrti može se sagledati njegova biografija. Rođen je 17. XI 1853. u Brsečinama kod Dubrovnika, poreklom je iz Hercegovine. Prvo je obrazovanje stekao od književnika i svešteника Petra Franasovića a zatim se školovao u Zadru (Arbanasi) opet u blizini jednog pisca i prevodioca, Stjepana Buzolića; od 1876. g. je učitelj u Dubrovniku, odakle 1878. odlazi na Korčulu u zvanju učitelja građanske škole. Posle devetnaestogodišnjeg boravka u Korčuli ponovo je u Dubrovniku, sada kao profesor, gde će se penzionisati 1916. g. i provesti ostatak života, do 1933. Sahranjen je u rodnom mestu.[1]

Korčula je zauzimala veliko i značajno mesto u životu i radu Vida Vuletića-Vukasovića. Došao je u nju kao mladi učitelj, pun ljubavi prema pozivu i istraživačke strasti, a otišao već zrelih godina, kao pisac i priznati poznavalac bogate tradicije.

Najpre vođen samo osećanjem i intuicijom, kasnije obogaćen znanjima i sve više podgrevan ljubavlju, pa i pod uticajem zanetih »starinara«, obavio je obiman posao otkrivanja kulturnog blaga Korčule, bosansko-hercegovačkih lokaliteta i dubrovačke okoline. Iz oblasti arheologije, epigrafike, istorije, folklora, etnologije, književnosti. Veliki poklonik starine, zaljubljenik više no naučnik, pouzdan u velikoj meri, iako ne uvek do kraja, otvorenog i poštenog odnosa prema predmetu kojim se bavi, bez sujete, rešen da otkrije što više podataka i da ih tako pruži drugima da, kad uzmognu, prave sinteze (sam on uživajući baš u onom prvom delu posla, smatrajući njega važnijim). Proveo je dve decenije tragajući po zabitim selima,

---

[1] Podatke o tome sadrži posmrtna lista. Beograd, Državni arhiv Srbije, DSS — 4746.

»Naš mili otac
Vid Vuletić-Vukasović

profesor u penziji, dopisni član srpske kraljevske akademije itd. itd. preminuo je nenadno 10-og jula u 7 1/2 časova uveče.

Javljamo ovu tužnu vijest svima srodnicima i znancima našeg dragog pokojnika i našim.

Opijelo će se održati u srijedu 12. jula u 9 sati u crkvi sv. Andrije, a smrtni ostaci dragog nam pokojnika biće preneseni u Brsečine ,gdje će biti sahranjeni u obiteljskoj grobnici.

Dubrovnik, 11. jula 1933.

Stijepo i Baro, sinovi
Ivica Perić i Cirila Leontić, kćeri
za se i ostalu svojtu.«

Na poleđini ove posmrtne liste, upućene u Beograd Društvu Svetog Save, nalazi se sledeći koncept teksta kojim Društvo izjavljuje saučešće:

»Porodici Vukasović, 13 — VI
I Društvo Svetog Save oplakuje smrt našega miloga oca, i dugogodišnjeg trudbenika na polju domaće književnosti i nauke — nezaboravnog Vida Vuletića-Vukasovića. Bog da ga prosti.
U B. 13 juna 33

Za D. Sv. S.
sekretar«.

Od piščevih potomaka danas su još živi kćer Cirila i sin Baro.

raštrkanim na okomitoj krivulji od Korčule do Vele Luke, zalazeći u nepristupačne porodične arhive, koje su vlasnici ljubomorno čuvali verujući, često bez osnova i razumevanja, u neprocenjivu njihovu vrednost. Svestan činjenice da vreme može samo osiromašiti i onako oskudnu sačuvanu građu, nastojao je da dođe do što većeg njenog dela i objavljivanjem spreči neminovno propadanje.

Pored drugih njegovih ljubavi i strasti, najjača je bila ona prema piscima. O književnosti je malo pisao. Ali je o njoj brinuo. I radio na njoj. Manji portreti starih korčulanskih pisaca, objavljivanje rukopisa (testament i drugi dokumenti P. Kanavelovića; stihovi J. Salečića, V. Tulić-Krizeo, P. Kanavelovića; začinke; stare crkvene pesme i dr.) i njihovo prepisivanje, nadahnuti napisi o bliskim prethodnicima i savremenicima, o svojim učiteljima P. Franasoviću i S. Buzoliću, o nizu književnih tema, sa i van Korčule (o Dž. Gunduliću, P. Bogašinoviću i dr.), prilozi iz oblasti usmenog stvaralaštva — samo su okvir najznačajnijih rezultata njegovog rada. I pre i posle boravka na Korčuli bavio se i književnošću i naukom. Sa manje strasti i manje poleta, izgleda.

Desetak njegovih pisama iz tog perioda — upućenih sa Korčule, u raznim prilikama, u Zagreb i Beograd, Šimi Ljubiću, Jovanu Boškoviću, Srpskom učenom društvu — ocrtavaju neposredno njegovu korčulansku biografiju. Naročito su u tom pogledu interesantna pisma Šimi Ljubiću, uredniku »Viestnika« i Vukasovićevom prijatelju, nastala u vremenu od 15. marta 1890. do 21. maja 1892.[2] Pored podataka u vezi sa objavljivanjem radova iskradaju se čitavi biografski pasusi, koji plene svojom neposrednošću i autentičnošću. Neki od njih će ovde biti navedeni jer svojom izvornošću otvaraju mogućnost intimnog susreta sa njihovim autorom.

U pismu od 15. marta 1890. piše Ljubiću, ne bez ponosa, o svom poreklu (o istoj temi objaviće trinaest godina kasnije članak u »Sarajevskom listu«):

»... **Dakako, da su moji stari joštera bili poznati kao plemići za bana Ninoslava, te su u Gabeli Vukasi ili Vukasovići imali prvo mjesto do turske vlade, al' se nikako nijesu iznevjerili kontu ni narodu. Moji đedovi nijesu hoćeli da postanu kapetani od careva grada nego su voljeli postati rajom i ratarima...**«

Rodoljublje će i inače biti jedna od njegovih osnovnih vera u život, jedno od najstabilnijih osećanja. Svoja neslaganja sa promenljivim političkim strujanjima i nezdravim podrivanjima u narodu, bilo da je reč o nacionalnosti, prošlosti ili jeziku, iznosiće više puta, nedvosmisleno i iskreno.

O radu na Korčuli govorio je u nekoliko navrata. Često pominje kao saradnika Frana Radića (npr. u pismu od 2. marta 1891: »**iza pregleda će mi F. Radić nacrtati kartu za rečene stećke...**«). Od posebne zanimljivosti je pismo od 5. marta 1892, u kome otkriva onu nevidljivu i ne uvek ugodnu stranu istraživačkog posla.

»**G. Bormann mi je pisao odulje pismo, da će on činiti ukloniti svake prepreke, a da bi se moglo kopati na KOLUDRTU u Lumbardi. Još mi je obećao, da će me poduprijeti moralno i materijalno u mojijem istraživanjima kroz Herceg-Bosnu... Mogu Vam to kazati, da sam ja srećan kako PAS U CRKVI, jer sam odavna želio, da se posvetim starobosanskoj epigrafici, pa mi je obećao i g. Jagić, da će me preporučiti g. m. Kalaju, ali SICUT ERAT IN PRINCIPIO... Na KOLUDRTU bi se našlo štogod preglamenita, ali bi valjalo kopati mnogo i preduboko... Nije lak posao s onijem lukavijem i lakomijem seljacima, jer oni misle, da je sve zlato. Joštera meni po najbolje vjeruju, jer se nadaju, da će samnom naći blago, kaonuti što je kod mene starinska knjiga za traženje blaga...**«

Žali se, dalje, i na nerazumevanje druge vrste, koja ga sputavaju u radu i obeshrabruju:

»... **Sve bi mi lasno išlo za rukom, al' me je naš krasni konzervator stavio pod proces, da sam prodavao ploče grčke zagrebačkomu muzeju, pa me je stoga politička vlast pozvala, da se opravdam na zapisnik, a tako i g. F. Radića.**

[2] Zadar, Historijski arhiv, Š. Ljubić, 11/VIII, 488—492 (pet pisama iz Korčule: 25. III 1890; 2. III 1891; 13. VI 1891; 5. III 1892; 21. V 1892).

Mi smo ovamo PEREGRINI IN TERRA STRANIERA, pa vam se je boriti sa stotinom nepogoda . . .«

U ovim pismima pominje se niz ličnosti iz javnog života sa kojima je dolazio u dodir: Brusina, Budmani, Kostrenčić, Truhelka, Jagić, Tkalčić, Rački. Ponekad sa preosetljivim naglaskom, jer su se oglušili o prijateljstvo i pažnju, kao u pismu od 21. maja 1892:

». . . držim da je ta Akademija vazda naklona, da podupire mlade ljude, te rade i prinose po koji kamičak za znanosti i prosvjetu.

Pisao sam gg. Prof. Brusini, i pr. Josi Tkalčiću, pa ni besjede, te viđu, da mi Vi sami ostajete, koji ste me vazda podpomagali tvorom i zborom«.

O njegovoj bliskosti sa Š. Ljubićem svedoči i fragment iz pisma od 2. marta 1891, u kome mu na trenutak otvara svoj porodični život:

VID VULETIĆ-VUKASOVIĆ

». . . I ovamo je bilo leda, pa je lako za odrasle, premda je Radića protislo, te je stao u postelji dvije nedjelje. U mene je mlađa kćer od teške nazebe bila na smrti, al' joj je danas, Bogu hvala, bolje, pa me je to u velike uznemirivalo . . .«

Dva pisma upućena iz Korčule 3/15 juna 1885, jedno sekretaru Srpskog učenog društva Jovanu Boškoviću a drugo samom Društvu,[3] popraćaju njegov tekst »Nješto pojedina o kulturi jugoslavljana«. Ona međutim, posebno drugo, opširnije, sadrže njegov radni i naučni kredo:

[3] Beograd, Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, SUD—1885, 60, 61.

»Slavno Društvo!

Dr Moriz Hoernes proputovao je kroz Herceg-Bosnu, onako na brzu, pa kao nuti bogat i uplivan čovjek dobio je napisa starobosanskijeh grbova, pa po njima je brže izrekao prijeki sud, da su Jugoslavljani i kao i n d i p e n d e n t i bili na najnižem stepenu kulture tj. poludivlji. Zanijekao je jugoslavljanima i pisma. — Umiljato potpisani, kao skroman čovjek, putovao je više doba kroz Hercegovinu, pa se osvjedočio, da to nije istina; al nije htio nikada, da odgovori spomenutom g. Dr Morizu Hoernesu, pa je umiljato iznašao redomice materijal za našu kulturu t. j. natpise i opise dotičnijeh spomenika... te je priredio članak i dostavlja ga Tomu Slavnomu Društvu...«

Ovom se zbiru, po tonu i raspoloženju, može priključiti i jedno pismo upućeno Risti Odaviću, uredniku beogradske »Nove iskre«, pisano posle dolaska iz Korčule u Dubrovnik, 13. VI b. g.,[4] u kome sa žarom govori o umotvorinama i starinama, u kome daje najvišu ocenu narodnom stvaralaštvu (»želio bi da se sve zasluge i vrline našega dobroga i junačkoga naroda u zlato okuju ... jer su umotvorine, starine i t.d. narodne, a ne moje«) i u kome zapisuje nekoliko toplih rečenica o dum Ivanu Stojanoviću:

»... Pozdravlja Vas u velike naš Dum Ivan, te je češće u meni, i ja u njega, jer smo blizu u mišljenju, a nek sam ja ištom njegov učenik... On je skroman, pa sam jedva jedvice štogod od njega izmamio, jer on o sebi ne voli zboriti. Eto Vam u kratko bilježaka o njemu, a jamčim da sam pogodio karakter i njegovu misao. Za sliku pišite uredništvu B. V i l e u ime uprave Dubrovnika, pa je poslije povratite upravi D u b r o v n i k a, jer je njezina...«

Ovih nekoliko odlomaka iz Vukasovićeve prepiske uobličava, i mimo piščeve želje, njegov duhovni portret. Bez poze i retuša. Ne iznenadi, ali obraduje činjenica da između tog portreta i onog drugog, koji se prihvata postepeno, upoznavanjem njegovog dela i stava, ne postoji razlika. A to opravdava vraćanje piščevoj ličnosti, koja ga je u više mahova zaista zaslužila.

* * *

Naučni i književni rad Vida Vuletića-Vukasovića je veoma obiman. Pored pripovedaka, pesama i prevoda objavio je, koliko smo do sada mogli utvrditi, preko dve stotine i pedeset manjih i većih članaka u periodičnim publikacijama — od naučnih časopisa do dnevnih listova — a izvestan broj i u zasebnim knjižicama. Gotovo jedna četvrtina od njih odnosi se na Korčulu. Sabiranje tih radova u knjigu dalo bi, možda ne sistematičnu, ali svakako jedinstvenu istoriju kulture i duha jednog kraja. Među značajnije radove koji se odnose na Korčulu spadaju: **Slovinstvo na otoku Korčuli** (Slovinac, 1880), **Običaji na otoku Korčuli** (1881), **Korčulanske starine** (Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, 1881), **Iscrizioni Dalmate d'epoca Veneziana** (Bullettino di Archeologia e storia Dalmata, 1881; 1882), **Iscrizioni Dalmate d'epoca Ungharese** (isto, 1881; 1882; 1888), **Mato Kapor, starinar** (Viestnik, 1882), **Otok Korčula. I Lazarin Testa; II Vid Ostojić; III Andrija II Kanavelović; IV Petar Ferro-Barnaba** (Biblioteka za povijest dalmatinsku, 1882), **Kuga na Korčuli** (Bullettino, 1884; 1888), **Grbovi bosanskoga jali srpskoga postanka u Korčuli** (Starinar, 1888), **Otok Korčula pod vladom Engleškom** (Bullettino, 1888; 1889); **Fra Martin Korčulanin i Bosanske kustodije** (Glasnik jugoslovenskih franjevaca, 1889), **Spanići na otoku**

[4] Beograd, Državni arhiv Srbije, RO, I, 295.

Korčuli u Dalmaciji (Starinar 1890), **Pabirci po historiji književnosti hrvatske** (Vienac, 1891), **Il testamento di Pietro Canavelli (Kanavelić) ed altri documenti attinenti all' eredità dello stesso Canavelli** (Bullettino, 1892), **Corrispondenza archeologica fra Matteo Capor da Curzola e Pietro Nisiteo di Cittavechia** (Smotra dalmatinska, 1896), **Matteo Capor e Pietro Nisiteo. Cenni biografici** (isto, 1897), **O Korčuli i o korčulanskijem saveznicima Neretvancima** (Srpski magazin, 1897), **Moreška i tusti sudac** (Karadžić, 1900; objavljeno i ranije ali sad prvi put sa notama) i dr.

Zlata BOJOVIĆ

ŠIME VUČETIĆ

Starinska jubavna pisma o jubavi na vali o podne dokli spu svi ostali judi

Tako si gola lipa,
Noge su ti debele.
Ispod trbuha črne
doliću ti čele.

Žal ostavi i dojdi
malo bližje do mene
da ovo toplo sunce
bez tebe tun ne vene.

I žal i škoji i more
i granje od rogača,
ako bila ne prijdeš,
zakvajinkat će od plača.

Šta ću pak jan jidan
od te žalosti vele,
dokle ti cviće črno
pokriju tihe čele?

Tako si gola lipa
ki ovčica, ki sipa!

(Iz neobjavljene autorove zbirke dijalektalne poezije)

KUZMA TOMAŠIĆ

Tri pjesme

(otočke slike)

1.

SELO I GROBLJE

Opkoljen morem smrti i života
zaseban svijet je otok i pri brijegu mu selo.
Pred svakom kućom vrt i bademi u cvatu,
cijelo je selo krošnja rascvjetana
i dobar plod je cvijeću izmjena.
A cesta ravna — stablu deblo živo —
do groblja ide zidom opasana:
duboko leže mrtvi
ko žile stabla sa zemljom spleteni,
u grobovima bez dna, s pločama bez imena.

No pogledaš li s mora: cesta je konop jaki
za igru vedru dokonu mornarsku,
selo i groblje krajeve snažno vuku, —
tek oni ispod zemlje vazda žive pretegnu,
jer — varajuć u igri — svi za konop potežu,
a njih je mnogo više,
u svakoj igri nekog iz sela k sebi povuku.

Ali kad bure urlaju sudbinske
živi se s mrtvima vežu —
cesta je lanac sidra ukopana.
I dokle selu-brodu vihor jarbole lomi,
mornare s broda nosi, te sva se čeljad splaši,
šapće mornarska stara vjera iskustva davna:
— I ta će proć oluja, s mjesta nas neće maći,
izdržati će sidro, drže nas mrtvi naši!

A u radosti berbe,
kad omami se selo najslađim sokom vinskim,
cesti je znamen ravnoteža stalna:
na jednom kraju živi u bučne frule sviraju,
mrtvi na kraju drugom tišinu cvijeća snivaju.

2.

Stari mornari

Prerano krenusmo s obala,
a slaba imasmo sidra,
te ne ostasmo nigdje.
No prekasno pođosmo natrag —
jer već ne bješe žala istih.

Sanjamo zalud luku djetinjstva
mirisnu od bora i dalekosti svijeta,
a ludost jutra plovi mimo
za riječi večeri gluha.
O pijana jedra, kud žurite
kad nigdje nema sidrišta ni luke!

Učimo šutnju zemlje i stijene,
dok sluhom uspomena i vidom sanja
godine huče kroz daljine
oluja Biskaja, Ognjene Zemlje,
vidika Indije, Sumatre, Kine,
prašuma, rudokopa,
grebena bezimenih, gradova — polipa strašnih,
užasa rata, pustoši tuge,
zvijezda očiju djevojaka.
I već ne znamo što bješe zbilja,
a što tek tlapnja živa —
izmiješalo sve se:
gorčine i radosti — svejedna tišina,
šapat u granju i žubor žala.

Šuteć krijemo mudrost poznu:
da znanja nema na pučinam života
više nego u proljeću petom,
kad zavoljesmo šumu borovu,
i plavi mora skut,
i nad oblakom jata ždrala.

(No kad bi starost dala
opet bismo na put).

3.

Živio je

Živio je čovjek — naš Ranoran stari,
bez pređa znanih težak nepoznati,
ne znaše ljeto niti dan rođenja,

nit njega znaju nova pokoljenja
u selu malom. Samo priča traje.

Tko bi mu godine znao što ko jastrebi huje,
i nose brige mnoge i zlokobne oluje
nad zemljom, i čovjekom s tek dvije ruke gole
što stalno dobro rade, ali se slabo mole!
Pa nebo udre sušom, olujom ili gradom,
pozebom, skakavcima, i drugim raznim jadom,
još pošalje i pošast da mori djecu mnogu.
Od onih što ostaše dva mu zaklao sina,
a trećem — ribaru znanom — u bedru odgrize nogu
ne zubati pas morski nego ćesar bojovni.
I rodilju mu ženu uze udes otrovni
(rekoše: čovjeka grešnog iskušava sudbina).
Dva unuka mu pobi neki s prekmora duče
što i naš otok htjede da niz more odvuče.
Dva posljednja sam dade nek uzme borba duga
protiv gusara novih sa sjevera i s juga.

Rod čitav svoj nadživje Ranoran otporni stari.
Vremena dolaze druga i mijenjaju se stvari.
On dalje stalno radi — nitko mu rad ne plati.
Vazdan okolo luta: ukloni kamen s puta,
maslinu okopa, lozu oplijevi, korovu žile smlati,
ne zna na njivi čijoj, da l' tuđoj ili svojoj,
al na voljenoj zemlji i jalovoj i plodnoj.

Sve više k zemlji prignut — zemlji postade sličan,
prsti — kvrgava loza, lice — maslini kora,
a trup, ruke i noge — deblo staroga bora.
Sunce mu peče zjene, pa blage traži sjene
po mjesečini noćnoj poslenik neobičan.

Svi su mu druzi znani odavno pokopani,
i smrt mu više gnjevno: Navršeni su dani! —
No on se gluhim pravi, pa joj se negdje skriva:
u selu već ga nema,
nit na groblju ne drijema.
Al još u naše dane po nekom čudu biva,
da ponajbolje rode voćke i vinogradi
što nekad ih uzgoji iz priče Ranoran stari
(zbivanju tajne mnoge ne znaju ljudi mladi).
A neka baka sijeda, što sve pamti i sve zna,
kazuje unucima, dok drže je za skute,
lik ljudske sjene blage nad njivama prignute
pod velom mjesečine, kad tiha zemlja sniva:
— To radi Ranoran stari,
za mrak ni strah ne mari, —
i da je umro ne zna!

Na pragu kuće

Na pragu kuće
ostale su ruke moje majke
i sito puno brašna
i riječ zgusnuta u zraku
i oko što gori u mraku
vatrom zvijezda.

Na pragu kuće
ostala je kolijevka,
smijeh i prvi koraci
i prsti zapleteni u kosi
i zubi na dojci
što peku poput Sunca

Na pragu kuće
ostale su igračke
i suze na rumenilu dlana,
a u skutu dana
ostala je plodnost
što s vjetrom dolazi
uz južne kiše
ostale su ruke moje majke
i sito puno brašna

Anka Prizmić

Moja uvala

Kose raspletene
kose zamršene
od vjetra
od Boga
od čovjeka moga
sa kamena
sa mora iz uvale moje
gdje se pije vino
vino čisto sa loze

Iz uvale gdje se rađaju
djeca sa pjesmom
djeca što spremaju
ruke za žuljeve,
i zube za kidanje
i noge za hodanje,
po kiši
po moru sa srcem u nebu,
po hridi izdubljenoj
od vala
od poljubca slana
sa pučine

kose raspletene
kose zamršene
od čovjeka moga
iz uvale moje
gdje se pije vino
vino čisto sa loze.

Anka Prizmić

Ljiljana ANDREIS

Mirno proljetno jutro

Sviće dan, gase se zvijezde,
More kao na dlanu, tiho, mirno.
Proljetna rosa kaplje po lišću,
Zeleni bor u svom sjaju iglica
Diše, stvara ugođaj za izlazak sunca.

Hodah bosa po travi, mokroj od rose,
Beskrajni mekani zeleni sag.
Tako je lijepo osjećati noge bose
U tom mekanom čeznuću od rose.

Tamo su boje u jednom svijetlu,
Ljubičasta, crvenožuta, plava i zelena,
Svaka se stopila u dugu dugu.
Beskrajnu dugu šarenila neba,
Beskrajnu dugu šarenila mora.

Čini se kao da je sve stalo,
Nebo, more, čak i vrijeme.
O zaustavi se na čas divna prirodo
Da vidim, da upijem bar malo,
Da ostane u meni ovo divno jutro.

Cvjetovi badema

Kroz prozor možeš vidjeti sliku,
Možeš vidjeti kako su se razcvjetali bademi.
Izgleda kao da su od nekuda pale
Bijele, tihe pahuljice koje se ne tope.

Pogledaj i vidjet ćeš, osjećaš kao da brdo cvate,
Uz svaku kuću jedan je badem, mirisan i rascvjetan.
Tisuće cvjetova bijelih i ružičastih,
A opojan miris svuda se pruža.

Htjela bih biti tamo, da prošećem ispod badema,
Htjela bih ležati na mekim laticama,
Odmarati se na mekim laticama,
Gledati cvijeće i biti uz tebe.

Danas mi se čine posebno divni,
Mada ih gledam svaki dan.
Danas su posebni, nešto je novo u njima.
Da bar mogu dugo, dugo gledati ih.

Kao i obično lijepe stvari malo traju,
Još je zima, vjetar će odnijeti latice,
Sigurno još ovu noć, odnijeti će latice,
Latice i snove zato jer su lijepi, lijepi.

LJILJANA ANDREIS

Pisma svršene pravde Općinom Korčulanskon, koja od Cesara dojde na dan 7. prosinca 1870.

Ustan'te se domorotci
svi sinovi i svi otci
Svi iz serza zapivajte
Bogu našem falu dajte

koji nam je udilio
što se od davna još želilo.
Eto sad se 'slobodismo
od sužanstva pod kim bismo

korčulanske oholosti
ki nam jihu meso i kosti.
Trista godišć po kim stasmo
derahu nam što imasmo.

Ali više non si magnia
sentenza je došla nama
s kojom svaka već dospiva
i apela njoj ne ima.

Jerbo Cesar naš osudi
čast i fala njemu budi
Frane Giose plemeniti
Kralj izvarsni pričestiti.

Da općina Korčulani(h)
već dirita nima s nami
da razdile sve do mire
dokle konfin naš dopire.

I da dadu naše imanje
stisnut će se sad u manje!
A moj, Bože, dragi i mili
vele ti su nam izili!

I živihu dosta tusto
noseći od nas blago pusto.
Sve Blaćani što imaše
Korčulani sadiraše,

Al' ko bi ti stomačio
i sve stvari izbrojio
što vukoše nam iz Blata
kad bi došli u naša vrata.

Što bi našli, do istine,
ne praščahu ni mišine.
Za paškule i škoje od paše
robijahu nam trude naše.

Još i multe ke klađahu
krku, drva fermavahu
na inkanat prodavaše
mnogim jade zadavaše.

Dosta ste nas svej mučili
vraga izili i popili
Sad zberite što je vaše
ubile vas suze naše!

Što je bilo već je prošlo
slobođenje nam je došlo.
Sad ćemo bit svaki sebi
mili Bože, fala tebi.

Gospodar će jedan biti
naš načelnik plemeniti.
I Bog će nas upravljati
ki će s nama svej vladati

Ali, braćo, neka znate
od kud ovu priču imate,
i početak koje bio
on je bogu odletio

*Neumrlog ime nika**
najprvoga načelnika.
Pod njim pravda sastavjena
a pod ovim dovršena.

Da ni poče ovo dilo
nigda ne bi ništa bilo
neg svej sužnji i nevojni
pod oblasti pâs otrovni.

Ostoić je onda uputi
*calujera** ni zapusti.*
Naš načelnik časni Franko
nek mu sjaje sunce žarko.

---

* Nikola Ostoić, prvi načelnik općine Blato (1865—1869)

** Franjo Kalogjera, drugi po redu načelnik općine Blato (1870—1877), rođen 1837, umro 1904. g.

Nastoja je do istine
za da pravda ne ostine.
Dosta u Split putih pojde
za da pravdi svrha dojde.

Avokata jasprom tiši
neka pravdu on pospiši.
Tako svrši baš umalo
što se jošče ni nadalo

Dakle mu svi zafalimo
i harnost mu prikažimo:
neka žive dosta lita
u skupštini svih vićnika!

Sad svršivam već je dosti
mi primismo list radosti
baš na jedan od prosinca
spomenimo dobročinca.

Svi iz srca zavapimo
i pokoj mu nazovimo
ki je uputi ovo dilo
Gospodin ga primi u krilo.

Amen!

Pjesma »Pisma Sversene pravde Opcinom Corculanscon koia Od Cesara dojde na dan 7. prosinza 1870« uzeta je iz bilježnice Jerolima Andreisa iz Blata, o kome se nešto biografskih podataka nalazi među biografijama na kraju Zbornika. Tu je on zapisivao razne nabožne pjesme koje su se pjevale u mjesnoj bratovštini Svih svetih, na raznim crkvenim svečanostima ili na pogrebu, a zapisao je i neke satirične pjesme koje su zanimljive za bolje shvaćanje ondašnjih prilika u Blatu i na otoku Korčuli uopće. Kako sam kaže, pisao ih je sa »strpljenjem i neumornim trudom« a sa željom da njegova bilježnica ostane u obitelji njemu na spomen. Ove riječi završavaju s datumom i njegovim potpisom: »Blato 9. ožujka 1859. Girolamo Andreis, autore«.

Neka nam bude dozvoljeno reći nekoliko uvodnih riječi u vezi postanka i interpretacije pjesme koju ovdje objavljujemo. U pjesmi se očigledno izražava velika radost Blaćana nakon konačne odluke cara Franje Josipa da se izvrši razgraničenje između nove općine Blato i korčulanske općine o čemu anonimni pjesnik (možda je to bio sam J. Andreis) jasno kaže:

»Da općina Korčulani(h)
već dirita nima s nami
da razdile sve do mire
dokle konfin naš dopire.«

Ne želimo prepričavati sadržaj ove pjesme, nego samo izvući zaključak iz njenog sadržaja, da odnošaji između Korčule i Blata nisu bili uvijek idilične prirode, već ponekad dosta napeti. To nam potvrđuje i ova blatska pjesma u kojoj je izraženo opće raspoloženje uz značajno društveno zbivanje. Međutim sličnih pjesama ima više, osobito iz kraja prošlog i početka ovog stoljeća. Neke su poprimile opća obilježja narodnih pjesama, pa i one kojima se zna autor, ili, kako Blaćani vele, »ko ih je skonponi«.

Izvršili smo neka dotjerivanja za tiskanje ove pjesme, i to pretežno grafijska, a potom pravopisno-gramatička. Kod toga smo napustili grafiju pre-

pisivača Jerolima Andreisa, koja bi samo otežavala čitanje pjesme, i prilagodili je današnjoj, tim više što Zbornik nije namijenjen samo uskom krugu znanstvenih radnika koji se bave pitanjem jezika i književnosti. Nadalje, ispravili smo tekst prema sadašnjim pravilima interpunkcije. Međutim, što se tiče oblika riječi i načina pisanja slogotvornog **r** i **t** ispred **c** (otci), ostavili smo onakav oblik kakav je u rukopisu, iako je teško vjerovati da se tako naglašeno **-ar, -er** u vrijeme postanka pjesme tako ovdje govorilo (izvarsni — izvrsni, karka — krka). Uzeli smo sebi jedino slobodu da u stihu 17 izmijenimo jedno **koju** s rječju **jerbo,** zatim u stihu 45 da zamjenimo očigledno nejasnu riječ **saje** s riječju **svej** i u stihu 80 nastavak **-št** s blatskim **-šć** (godišć, jošće). Razumljivo je da ne možemo umećati tzv. epentetsko **l** između skupova **vj** (sastavjena).

U pravopisnom pogledu Andreisov rukopis predstavlja pravo šarenilo. Tako za glas »c« ima dvije grafije: c (Cesar) i z (serza, sarza); za »č« čak tri: c (stomacio), čč (počče) i z (Korzulani); za »ć« dvije: (brachjo) i chi (chiemo); za »đ« upotrebljava g (poge, doge); za »k«: c i k. Glas »i« piše kao »j« (izbrojo,) a glas »j« kao »g« (gihu); »nj« piše **gn** (gnioj, gniemu, susgni), ali katkada taj glas ortografira i kao **ni** (imanie). Za glas »s« skoro redovito upotrebljava dugi znak»s«, a za »š« ili samo dugi »s« (imase, sadirase) ili spojen dugi glas »s« s kratkim »s« (nasse). Za »š« upotrebljava se i »ss« (nasse, vukosse, missine). Za glas »ž« nalazimo tri grafije: »s« (susgni); »z« (zivihu) i »x« (xelilo, boxe xive, xarko).

Kao i mnogi drugi rukopisi onoga i ranijeg razdoblja i ovaj rukopis sadrži riječi ortografirane s udvostručenim konsonantima (alli, appella, dilla, bitti, krillo, milli, velle, izilli, popilli, vratta, sebbi, plemenitti, zberitte). Nailazimo i na spajanje više riječi u jednu: chiese (će se), kobiti (ko bi ti), vechie (već je). Vlastita imena i prezimena pisana su malim početnim slovom (nika, calujera), a tamo gdje bi trebalo malo upotrebljava se veliko početno slovo (Fala, Fermavahu, Inkanat).

M. Gjivoje — I. Kaštropil

Pet narodnih pjesama iz Blata

1.

SMRT OMERA I MLADE AJKINICE

Što mi lova loviš oko dvora!
Oli misliš da jan ne znan mlada
Što je tvoja učinila majka.
U potaju oženila te je
S onon malon Novkinon divojkom.
Eno ti je u ložnici spava
Bilin velon pokrila je lice.
— Ne znan, dušo, života mi moga
Života mi moga i tvojega
Ako jan znan druge virenice
Izvan tebe, moja Ajkinice.
— Okreni se, Omere mlajahni!
Neka vidin črne oči tvoje
Spjengat ću ih na rukave svoje.
Kad mi dojde žeja od Omera
Pogledat ću na moje rukave
Pasat će mi žeja od Omera,
Kad je milon majci dohodijo
Prida nje je majka istrcala:
»Što s,'Omere, sine hudovojan
Oli su te urekle divojke
Oli te je konjic razigrajo
Oli te je vino pridobilo?«
— Ni su, majko, urekle divojke
Niti me je konjic razigrajo
Niti me je vino pridobilo
Nego mi je to zadnja večera.

Omer pojde u kamaru svoju
I nahodi mladu Novkovicu:
»Lipa ti si lica rumenoga
Al' srcu mom omilit ne možeš.
Ma san čuo, draga dušo moja
Da tin imaš nože pozlaćene
Biš ih, dušo, meni pozajala
Dokli bi jan svoje pozlatijo.«
Kad se Omer nožih dočepao
Novkovici riči besedio:
»Kad ujutro bili dan osvane
Mila će me dozivati majka:
'Ustani se, Omere mlajahni
Ol'se nisi najubi divojke
Ako nisi, i n'e daj ti Bože!'
A tin, dušo, majci odgovori:
'Omer ti se od jada ubijo.
Ne žen' sina di je tebi drago
Već ga ženi di je njemu drago.
Tin mu najdi bubanj i svirala
I još temu četiri nosila
Da ga nosu priko poja ravna
Uza dvore mlade Ajkinice.«
Kad je Ajka sprovod ugledala
Iz kuće je svoje istrcala
Ćapala se jednega nosila
Mrtva pade kraj svoga Omera.
Skupa su ih u greb zakopali.
Bor se vije okolo borice
Kako mladić okolo mladice.

2.

MLADA BEGOVICA

Šetala se mlada begovica
U žardinu bega gospodara
Črnoj se je zemji tugovala:
»Črna zemjo, vazmi mene pri se
Jerbo mi je život dodijao
A prez bega moga gospodara.
Ovo ima godinica dana
Da san u dvor begov dovedena.
Nisan s begon nojcu noćevala
Nego prvu ku san dovedena
I tu prvu kako s milon majkon.
Da san s majkon svita bi mi dala
A moj beže svita ni nauka.
Ko bi mene s begon pomirijo
Lipo ti bi njega darovala
Po mojega blaga bi mu dala
I ne blaga bega gospodara
Nego blaga što mi majka dala
A za bega kad me je udala.«

3.

LIPA TI JE ZA GORON LIVADA

Lipa ti je za goron livada
Po kon pasu dva vrana konjica
Prid njima je gizdava divojka
Češjat kose i zaticat konje?«
K njoj dolazi na konju delija
Dobri jon je danak nazivajo:
»Dan ti dobri, mlada pastirice!
Jesi li se umorila mlada
Češjat kose i zaticat konje?

Ona muči kako da ne čuje.
Jopet jon je junak besidio:
»O divojko, draga dušo moja!
Da te pitan, biš li se udala
Da te prosin, biš se moja zvala?«

Ona muči kako da ne čuje.
Jopet jon je junak besedio:
»O divojko, draga dušo moja!
Vazmi prsten pa se zovi moja!«

Unda mu je mlada besidila:
»Još san mlada i još ponejaka
Tujon kućon jan ne znaden vladat
Niti znaden što je muška glava.«

Kada se je doma povratila
Mila jon je majka govorila:
»Ćerce moja, što si učinila
S livon rukon desnu si osikla.
Dva mladića ka su te prosila
Prosili te, nosili ti dare
Jednemu je kuća put istoka
Ispod tvoga dvora bijeloga.
Prid kućon mu žutica naranča
Di si mogla počivat u hladu
Svon draganu pujati u glavu.
A za kućon smokva ziminica
Di si mogla osušit smokava
Za godišće i više litava.
A sad ti ga črna zemja jubi
Zemja jubi, a travica grli
A što ću ti, moj mladiću mrli.«

4.

BLAGO MENI I TEBI DIVOJKO

Blago meni i tebi divojko
Sutra ćemo u pašu zajedno.
Tin donesi sira od ovaca
Jan ću junak prosovih pogača
Paka ćemo blagovat zajedno
U dolini na tvojih kolinih.

5.

BIŽ OTUDA, PASJA PARO STARA

Biž otuda, pasja paro stara,
Ode za te nima divojaka!
Što je bilo, to se razudalo
Što je ostalo, to je obećano.
Jan te ne bi za monka vazela
Po Pelicu da mi oce paseš
A kamo li da mi jubiš lice
I privrćeš bile dojke moje.
Bile dojke lipe ti ste moje!
Da mi je znat, bile dojke moje
Hoće li vas mlad junak jubiti?
Svu bi ružu po poju pobrala
U njoj bi se umijala mlada
Zada san mu bila i rumena.

Nekoliko napomena uz objavljene pjesme

Kao dijete vrlo sam često slušao ove pjesme od pokojnog djeda. Dakako, u to vrijeme nisam shvaćao vrijednost tih pjesama da bih ih pribilježio, a djed je umro 1944. godine (u 86. godini života), pa sam ove pjesme zabilježio ljeti 1968. godine po očevu sjećanju. Otac mi ih je kazivao jer ih ne zna pjevati, kako je to činio pokojni djed. Djed je bio nepismen čovjek pa je sve te pjesme pjevao iz glave. Obično je to radio krešući **parastate, bašice, kamenice** i dr. u **petraru** Pokantilišća, ili, u starije dane, kada više nije mogao raditi, sjedeći pred osamljenom kućom **(na stanu)** Pokantilišća. (Kantilišća je brdo zapadno od Prig(r)adice). Zanimljivo je spomenuti da ovakve, lirsko-epske odnosno čisto lirske pjesme, pretežno pjevaju ili kazuju žene (naročito u Dalmaciji), a muškarci uglavnom pjevaju (kazuju) epske pjesme.

Zbog ograničenosti prostora odlučio sam se na objavljivanje ovih pet pjesama: tri balade (prve tri, tj. pod brojevima 1, 2, 3) i dvije kraće ljubavne (pod brojevima 4 i 5). Zadržao sam u rukopisu tri balade s muslimanskim imenima i dva fragmenta sličnog karaktera. Među pjesmama u rukopisu nalazi se i varijanta već objavljene pjesme Selin i njegova majka (Vidi broj 97, V knjiga Matice hrvatske, 1909.) koju je kazivala Baldi Glaviću Jakica Tomašić iz Smokvice. Ova blatska varijanta znatno je kraća, ima svega 31 stih, dok pjesma iz Smokvice ima 170 stihova.

Muslimanska imena i neki slični motivi upućuju na zaključak da je pjesme donio onaj dio stanovništva koji je ovamo doselio bježeći pred Turcima. Međutim, ne bi trebalo smetnuti s uma i mogućnost autohtonosti, jer je poznato da su naši Korčulani dolazili u kontakt s Turcima, pa ne bi bilo nikakvo čudo da su i u pjesmama uzimali njihova imena. Bilo kako bilo, pjesme su se razvijale ovdje i time postale dio našeg narodnog stvaralaštva, a to se lijepo ogleda u odnosima prema likovima, ambijentu i jezičnom izrazu.

Pjesma Smrt Omera i mlade Ajkinice jest varijanta vrlo poznate balade Omer i Merima. Nije mi poznato da se igdje djevojka zove Ajkinica. Međutim, u pjesmi Tragična ljubav koju je Olinko Delorko zabilježio na Olibu djevojka se zove Nerina. (vidi: O. Delorko: Zlatna jabuka, 1956.) Za pjesmu pod brojem 3 moglo bi se zaključiti da je izvorna. Ova pjesma bi zaslužila posebnu pozornost radi uspješnog kompozicionog sklada.

Pjesma Blago meni i tebi divojko upućuje na sličnu pjesmu koju je pod brojem 154 objavio Olinko Delorko u zbirci Ljuba Ivanova, Split, 1969. Međutim, dok se pastir iz Slanoga (tamo je zabilježena) veseli zajedničkom pjevanju i vezenju, blatskom paru milije je blagovati udvoje.

Iako je motiv otpor mlade djevojke protiv udaje za mladoženju poodmaklih godina, čest u narodnim pjesmama, ova je naša pjesma sigurno izvorno naša. Poznato je, naime, da su naši Blaćani do nedavno putovali na Pelješac da se tamo udome, pa je neuspjeh starog mladića bila prigoda za pjesmu.

Na kraju da kažem nešto o dosad zabilježenim narodnim pjesmama iz Blata. U već spomenutoj V knjizi Matice hrvatske nalazi se i epska pjesma Jela, ljuba Radulova, koju je zabilježio B. Glavić prema kazivanju Franice Bačić iz Blata.

Dr Matija Murko, češki filolog, u svom poznatom djelu Tragom srpsko-hrvatske narodne epike (Izdanje JAZU, knjiga 41.) izvještava o svom boravku na Blacima (krajem kolovoza 1931.), gdje je upoznao Ivana Žanetića-Tadota koji mu je pjevao epske pjesme uz gusle (str. 181). U tom djelu Murko spominje i Ivana Miletića-Popovca koji je pjevao junačke pjesme i jednu o blatskom hajduku Vidu Marušiću.

U Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena iz 1931. o ljubavnim narodnim pjesmama iz Blata pisao je Franko Cetinić.

Bez obzira na to što iz Blata nije zabilježeno i objavljeno više narodnih pjesama, može se sa sigurnošću tvrditi da je ono imalo bogatu usmenu književnost. Što do sada nije više zabilježeno i objavljeno, razlog je u nedovoljnom interesu poznatijih sakupljača za Blato i čitav otok Korčulu.

Ivo KAŠTROPIL

Narodna vjerovanja: bića kao ljudi

(Mȍra, štrînge, tenac, màcići)

M. Gjivoje

Iako je pokret renesanse i baroka stvorio po svojoj ljepoti dotad još neviđene umjetnine, iako je humanizam prenuo uspavanu prosvjetu srednjega vijeka, ipak je ostalo u dušama svih i svakoga vjerovanja i praznovjerja donesenog dobrim dijelom još iz pradomovine, a s tim su u vezi ostali i različiti običaji. Ti običaji su se duboko uvriježili ne samo kod neukih seljaka nego i u ljudi s akademskim titulama koji su prije nekoliko stotina godina sa sveučilišnih katedara predavali o sablastima, zlodusima, vještacima, vampirima, vilama, vilenjacima i morama.

Priče o tim čudnovatim stvorovima prelaze predajom s koljena na koljeno, no gube se malo po malo. U našim selima znade o njima još samo poneki starac ili starica. Objavljujem neka zanimljiva narodna vjerovanja zabilježena u Smokvici i u gradu Korčuli godine 1939., od kojih neka mogu poslužiti ujedno kao prilog frazeologiji ovoga otoka. Donosim vjerovanja o poštribulima, o mori, štringama, tencima i macićima, kao i o odbojnim sredstvima da se ukloni razorna moć tih zlih sila. Tumač kurzivom složenih riječi nalazi se u rječniku na kraju Zbornika.

MORA

Došlo bi čoviku da ga noću, kako bi sklopi oči, ništo pritiskuje i davi. On bi reka: ovo je mȍra; neću spat, čekat ću je! Kad mu se to dogodilo prvi put, reka bi: vaja dobavit *grȅbene*, a to bi bilo poput *gârze* što baba *gàrza* (gargàša) vunu. I on bi ove grebene drža za glavon u posteji, i u snu kad bi ču težak život, ograša bi po mori i sutradan bi poša vidit.

Kad bi ga bila došla mȍra morit u noći, zatvori bi je u skrinju, a ujutro kad bi otvori skrinju — žena! I molila ga je da je pusti.

A meni pokojnega dida uvik je morila i on raširi ruke i kad je ču da ona gre, on ti je ćapa. I što je ćapa. Mašku! Velu mašku! Mȍra se pritvara u mašku i u kokoš, a *štringa* u list od stabla. I on je je udri, a ona ga *ižgràn-fala*. Pa kad je dobro istuka, baci je niz *punistru*, i on vas vesel što je *krèpala*, kad u niko doba ona: - Mjau, mjau, mjau! Tri puta. I sutradan pokojna Rozinica Marija umrla.

— A imali još mora? — upitah.

— Sad hi više nîma!

ŠTRINGE

Štringe to su bile zle vile. U niko vrime su bile nike *pustolovice* i hodile bi u pašu ženske, pa kad bi zvale brave »rode, rode«, a one štringe da su se sa strane rugale »rode, rode«. A kad je niki čoban hodi u pašu da su mu se rugale: »Franko Milat, pas gubavi i *oprli* i *opalì!*«

A njih se *lâti* kajenjem za svetega Vida, svetega Ivana i svetega Petra. Vaja se zato nakadit da ti ne bi naudile!

— A je li se vi nakadite? — upitah.

— Svako uboga godìšće!

U Veli četvrtak oli u Veli petak došli bi vazet uje iz *lumîni*, za štrînge i möre, jer to sila vridi. U crikvi se čuva cilu noć. Kad bi komu bilo primalo uja, reka bi drugemu: hote spat, ja ću čuvat! A to bi reka za moć vazet makar vlas onega uja, pa odnit doma za *štringarìju*. To *jadno* vaja. Ti si se razboli napriliku i *tùkalo* bi te pomazat s onim ujen s božjega grevca. A ona stara što ga ima doma, i ti to ne znaš, donese ti, izmaže te, nakadi na sito i blagoslovjenon vodon križa, i dogodi se da budeš zdrav.

Evo kako su se još branili od štrîngih. Ditetu jednu bičvu bi obukli napako da ga ne bi kogod ureka okon, a nejaken ditetu stavili bi soli u povoj da bi bi pametniji, a *križ od pâsa* da ga ne bi urekle štringe. Muški kad *gre na more* izvrne rukav da ga ne bi štringe urekle.

Ma ni to sve. Kad bi bilo počelo grmìt, bili bi uputili krcat *cirije*, sviće »tri Marije«, a to su one tri sviće što se užežu u Bilu subotu, da hi ne bi štringe. A kad bi hodi vihar na njih, krstili bi kršćenom vodon. Od starine su u rupi u *meji* u vinogradu, di stoju voli i ovce, držali dvi male botije s kršćenon vodon. A na svetega Ivana kad bi priskakali priko ognja, tri puta bi pasali priko *kâda* radi štringa. A koja ne priskoči tri puta (držali bi) da je štringa. Žene su se branile o štringi tako da bi stavile na vratu *sbalune* od crnega trna i jedan samac luk da ne bi štringe došle na nju.

Na dan svetega Vida i svetega Petra slavjenje, ma na svetega Ivana slavi se nepristano za da onu noć štringe ne mogu se popišat. Pa bi oni slavili cilu noć i išli bi bili iskat štringe po putih, po raskrsnicah di su one imale doć igrat kolo. Drugi bi se bili stali da će na svetega Ivana poć iskat di je *sila* praprata pa oni praprat vas požet mačon. Tu bi *dokidalo* svašta: strašila, *šušuri*. Ma da je vajalo hodit di nima zvona.

TENAC

Ako bi nikomu, iza kako je niko u kući umri, krepala živina, onda bi mrca izvadili iz greba i isikli na *bòkune*. Tenac je mrtvac što se diza iz greba i iša na bilen konju, i koliko bi kamenčića baci u kućicu, toliko živine mora krepat.

Bilo bi došlo brime da bi vidili da kokot *ćúti* rjavo *brîme*. Stane kukurikat jednu noć, drugu noć, ma treću noć gre se na *klance* na vrh *čimatorija*. I tu bi čekali, ma nima ništa. Krepa mazga, umre dite... Ee, ovo niko je. Da hodi iskat, imali su *čavarine*, a to su sprave kojima su *trkjali* i sastojale su se od östī i sikire na *sulici* od crnega trna. Šćap bi se ostavi priko puta. I oni bi isikli mrca iz greba na male bokune i zaklačili greb da

ne bi moga izhodit iz greba. Ma došlo bi jopet, kogo bi umri, krepalo bi *živo*. I tako bi radili opet, nikad ne bi dali mrcu pokoja, nego bi isikli glavu, isikli noge i jopet ga stavili u greb.

(Kazivao Stipan Korunić, Smokvica, 1939. g.)

Măcićі*

Macići su bića kako patûjci, a nosu na glavi crjenu bareticu. Kriju se po *fumarima* i po kućišćima. *Ingordi* su za *priklami*. Prezentaju se obično na Badnju noć kad ima prikala. Čejad se njih ne strašu, ma im na Badnju večer moraju ostaviti na pragu od kuće malo prikala, jer *altrimenti* bi im se mogli osvetit. Oni koji nisu u mogućnosti da umisu prikle dršću od straha a osobito ako in je žena nosêća.

Pokojni barba Tode mi je ispripovidi, i klê se svim na svitu, što se njemu jednega godišća na Badnju večer bilo *sučedilo*. Izaša on iz crikve za vrime trajanja ponoćke, a s njin u kumpaniji je bi jedan njegov prijatej, barba Visko. Učinili nikoliko *pàsi*, a stali prid njih *màcići*. Okolili hi, počeli urlikat, a glasi su im bili kako da zavijaju čagji. Napastovali su hi i raznin drugin zanovetima dokle njegov prijatej ni skoči doma, doni *pjat* prikala, da' in da jidu, i ondar su se umirili i pošli svojin puten.

Napominjem da stari Korčulani sve stanovnike predgrađa Sveti Nikola nazivaju macićima, pa je uslijed te poruge znalo doć i do ozbiljnih sukoba.

Tenci su nike vrsti *gospodari*, a macići su njihovi *alijêvi*. Tenci se ne ukazuju na svitlo dana (i noći!), nego se kriju po pećinami, a macići hi dvoru, poslužuju i izvršuju njihove zapovidi. Viruje se da su gospodari maciće držali u fumarih, pa kad bi on sta revat, gospodar bi reka: »U blago, u blago!« Ako se reče »u blago, u blago«, a »blago« su zvali stari, kad su se ode naselili, ovce i novac, a i sada, onda bi prestalo.

(Kazivao u Korčuli 1939. godine Ljubidrag Garčina)

---

* S. Castrapelli (»Nekoliko riječi u čakavštini«, Slovinac 1880, str. 86—89) donosi riječi tenac i macić. Riječ **macić** objašnjava ovako: duša nekrštena djeteta koja se povampiri pa obnoć obilazi kuće, ogrebe kao mačka.

Još jedna Martinova koledarska pjesma

M. Gjivoje — I. Kaštropil

Pjesma »Na Svetega Martina«, koju ovdje objavljujemo našli smo na 64—65. strani Andreisove bilježnice; koledarska je lirska pjesma koja se pjevala na dan svetoga Martina (prva polovina studenoga), vjerojatno kao i koledarske pjesme uz božićne praznike, i to one što Blaćani nazivaju: veseljanje po starinsku. Ova pjesma nema nikakve sličnosti s Martinovom pismom što se pjeva u Korčuli (objavljena je u knjizi M. Gjivoje »Otok Korčula«, Zagreb 1969, str. 235). Prvi stih ove pjesme jednak je početku pjesme koju su veseljaci veselili uoči Tri kralja (Vodokršća):

Došli smo van navistiti
Vodokršća dan čestiti
da su kraji dojizdili
da su Bogu dar donili.

Međutim nije nam poznato do kada se ova pjesma pjevala u Blatu, jer bi to zahtijevalo posebna istraživanja, ali običaj da se uz Svetoga Martina otvara bačva s novim vinom (»prokrči karatilo«) sačuvan je do danas, pa se kaže: »Sveti Martin — prokrčimo karatil.« Da su stari Blaćani vrlo bučno i veselo slavili otvaranje bačava s mladim vinom i da je taj običaj bio vrlo star, svjedoče i stihovi ove pjesme kojima veseljaci potsjećaju prijatelja u kući da ne »pogardi« (pokudi) njihove kante, »jer su ovo Martinovi, bili *vazda od užance*«. Čašćenje iz tikve također je, izgleda, bio poseban običaj uz praznik Svetoga Martina, a sjetimo se da se sveti Martin obično prikazuje na slikama s tikvicom. Zanimljivo je s lingvističke strane spomenuti da stari Blaćani (isto tako i Žrnovci) crkvu svetoga Martina nazivaju *Mratin*, Pod sveti Mratin, Mratinovo. Dakle, vrši se metateza *ar-ra*.

Jezik ove pjesme ne razlikuje se znatnije od današnjeg blatskog govora, iako je pjesma zapisana pred stotinjak godina. Ipak bilo je potrebno obaviti njeno grafijsko dotjerivanje u istom smislu u kojem je dotjerana jedna druga pjesma iz istog vremena, obrađena na str. 301, pa upućujemo na uvodno razmatranje uz spomenutu pjesmu. Vrijedno je spomenuti glagol *slišati* (stih 29.) koji se danas nigdje ne čuje u ovom dijelu Korčule. Slijedi tekst pjesme, a objašnjenje za manje poznate riječi dano je u rječniku na kraju Zbornika.

Na svetega Martina

Došli smo van navistiti
dan današnji pričestiti
do istine dan Martinov
pokarčimo karatilo.

Martin momak glasoviti
biše soldat hrabreniti.
Stat veselo bi mu milo
jer je pio vino cilo.

Na 'vi dan se svit pomami
kako da je dan obrani.
Popi, fratri, sekulari
a najveće militari.

Svaki zove dan Martinov
pokarčiću karatilo.
S druge strane žene viču
da će izist lojenicu.

Min recimo: viva Bako
pijmo vino svakojako
jer je Martin naš kolega
pijmo danas najbojega.

Martin vino ni vodnio
neg' je cilo vazda pio
i mi isto to činimo
stope njega svi slidimo.

Martin bi se bi sjutio
kad bi sneba daž hodio
da će mu vino razvodniti
da mu neće cilo biti.

Vi u kući ki slišate
ovoj družbi mista dajte!
Berzo vrata rastvorite
i veselo nas primite!

Pripravite žmule i žlice
i pogače lojenice.
Jednu tikvu punu vina
s' kojon ćemo reć-eviva.

Nemoj dragi prijatelju
pogarditi naše kante
jer su ovo Martinovi
bili vazda od užance.

Čujete li družbo mila
di se vrata rastvoraju.
Skladna čejad ove kuće
sa svim sercem nas primaju.

Ulazite brez riguarda.
I s njima se svi združimo
jer je tikva preparada
s njon Martina počastimo.

Bog nam dobra udilio
Martin vazda s nama bio
Svima, i vami družbo mila
dobra van noć vazda bila.

Naše stare maškarade*

Stijepo N. IVANČEVIĆ (Korčula)

U našim je primorskim mjestima od davnine običaj da se karneval (poklade) slavi što bučnije, veselije i svečanije. Možda je to posebno došlo do izražaja u Korčuli.

Karnevalsko slavlje počelo je tu 6. siječnja s balima (plesom), koji bi potrajali do »čiste srijede«, tj. do konca raspojasanosti, kada nastupa početak pokore, posta i posipanja pepelom. Nešto prije pola noći uoči »čiste srijede« posebno zvono s katedrale najavljuje da počinje pokorničko doba i da su »svršili Mare bali.«

Na početku slavljenja karnevala kolali su od usta do usta stihovi, koji su se posebno pjevali na zadnji dan:

Karneval se razboli
Testament je učini
Pa ga nose oko grada
Da ga vidi lipa mlada!

Za vrijeme karnevala pojedine družine ili »klape« maškara priređivale bi svake subote, nedjelje i srijede[1] »bale« i to na nekoliko mjesta u gradu i predgrađu.[2] Na čelu klape maškara su »kaporjuni« (vođe, glavni organizatori), obično najpopularniji muškarci (većinom) ili žene u mjestu.[3]

U te dane navečer vrvjele su ulice grada manjim i većim skupinama veselih maškara koje su svojim kostimima, svojim dosjetkama i svojim više-manje nedužnim zadirkivanjem prolaznika unosili veseo ton u ponekad puste uličice, plokate i zakutne ulice. Oko ovih skupina okupljali su se, kao i danas, prolaznici u nastojanju da pogode tko se krije iza ovog ili onog kostima, jer je svatko htio u njima prepoznati svoje prijatelje, znance, srodnike, a i protivnike, ako bi od ovih čuli kakvu riječ na svoj račun iz svog privatnog ili poslovnog života.

Posebno živo bilo je u kućama u kojima su se održavali bali, gdje se s mnogo smisla za vedar humor natjecalo tko će više upasti u oči i razveseliti sebe i druge. Da skrene pozornost na sebe, najbolji *muškardin* platio bi stanovitu svotu da može otplesati sam sa svojom partnericom ples (to se zvala *munda).*

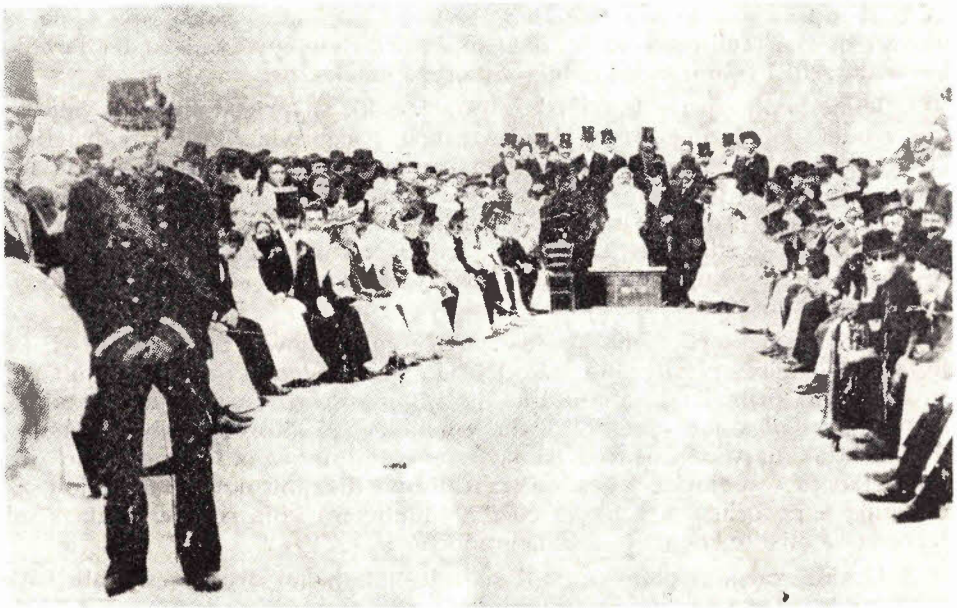
* Kod sastavljanja ovog članka zanimljive podatke pružili su mi Stipe Sessa, Mate Kalođera, Maksim Joković, Frano Stanić, Gabre Tomović, Marinko Gjivoje i Nikša Lozica, na čemu im se posebno zahvaljujem.

[1] Dakako u te se dane malo radilo pa da bi opravdali svoj nerad izmislili su ova »pravila«: petak — turski svetac; subota — sabato ingleže; nedija — dan zapovidni po svetoj materi crkvi; ponedinik — dan odmora od velike manjarole, a slave ga brijači i postolari (ne rade); utorak — Santa Flora, non si lavora; srida — »poka voja«, dolce far niente; kurbin pir; četvrtak — eee ti dan vaja rabotat.

[2] Budući da nije bilo velikih dvorana, kao što je današnji dom kulture, bali su se priređivali u pojedinim kućama koje su raspolagale s većom salom, a koje su zvali **kavalkine** (jahalice). Tako unutar gradskih zidina: u starom teatru, u dvorima Baničevića (u ulici što od trga pred katedralom vodi do polukružne kule, kuća br. 56); izvan zidina u predgrađima: u prizemlju kasnije sokolane, u stanu Milanovića na punti Jurana, u Kondenara (kavalkina »Tresi-mesi«) i iznad kafetarije na plokati (današnja Mjesna zajednica), zatim u Benderke u korti Beora, u stanu Antičića u Borku (pod imenom »Ježina«) i u stanu Drušković-Ungar.

[3] U živom sjećanju najstarijih mještana su ovi organizatori maškarada: Roza Trojan i Ive Kanarin Čunkej, postolar (grad), Riškinica i Vica Geričić-Patatinka (sv. Nikola); Vica Kušpilić, Vica Mušinica, Palmina Peršić Kranjac i Trifona Tefela (Borak).

Pokladno veselje doseglo bi svoj vrhunac na predzadnji dan karnevala kada se održavala velika maškarada koja bi završila na plokati s kolom.[4] Zadnji dan (utorak) sve se svršilo završnom svečanosti blizu rotonde. Tu bi se postavio podij za tribunal na koji bi se popeli suci, advokati i branioci te pročitala optužnica (sentenca) u kojoj su se iznosili svi *»falimenti«*, doživljaji pojedinaca (npr. ljubavne neprilike, razne zgode i nezgode), a na kraju bi karneval bio, dakako, osuđen. Da bi se dokazalo da je bio i *bonkulović*, rasporili bi mu s alatom od *čirurga* trbuh i u njemu našli — pun kotao *makaruna*[5] *s pašticadom*. To bi se razdijelilo među vijećnike i advokate, koji

Karnevalada na korčulanskoj rivi iz g. 1902.

su pohlepno jeli iz *bukalina*.[6] Pošto su se dobro najeli i napili, odvukli bi »krnovala od slame« na »torjun od Svi' sveti'« ili na *puntin* te zapalili.[7]

Na »čistu srijedu« sve bi se klape sastale na rivi. Donijeli bi sa sobom *feštune*. Predvođena glazbom i narikačama pogrebna bi povorka krenula pod sv. Antun, gdje ih je, obično u Bosnić Tvrca ili drugdje, dočekala *bakalarada*.

Od karnevalada koje najstarija generacija još pamti spomena je vrijedna ona iz 1902. godine, kada je jedne veljačke nedjelje klapa od oko 50 korčulanskih veseljaka priredila na rivi veliko »vjenčanje«, koje je ovjeko-

[4] Dok se narod veselio, stariji su tjeskobno gledali na ovo preveliko veselje te u tome vidjeli »kaštig božji« i predznak velikih nesreća i propasti, a mlađarija bi na kraju konstatirala da je karneval prekratko trajao.

[5] Naše stare žene pravile su same makarone uz pomoć štapića.

[6] Bukalini (noćne posude) su, dakako, bili još neupotrebljeni; obično su ih iz neke od mjesnih željezarija (Garčina, Kapelina, Marković) posudili nove novcate i sutradan opet vratili.

[7] Jedne godine nakon I. svjetskog rata stavili su ga na »cataru«, odvukli prema kanalu i zapalili nasred mora.

vječeno slikom koju ovdje objavljujemo. Mladenci[8] su stigli uz pratnju glazbe kočijom (kočijaš je bio Angelo Onofri). U kočiju su bila upregnuta dva bijela konja (oboje vlasnost Antuna Depolo-Piče, agenta Austrijskog Lloyda, koji se upravo bio vratio iz Odese). Gradonačelnika je predstavljao Ivo Lovričević, notara Frano Blažić, suce Vice Caenazzo, Vice Rakić, Petar Tasovac i Vlado Trojan; redara G. Pomenić; ostalu pratnju — obučenu u muško i žensko — sačinjavali su sve odreda muškarci.[9] Iz popisa sudionika dade se razabrati da su tu feštu zajednički organizirali politički protivnici (narodnjaci i autonomaši).

S obzirom na staru korčulansku brodograđevnu djelatnost, u karnevalskim feštama vukle su se po ulicama i plokati na karima i kariolama stare barke. U njima su bile pojedine klape, te se na gradelama pekla riba i jela na plokati ili rivi. Zalijevali su je, dakako, dobrim vinom. Znali su na jarbolu barke objesiti i vršu u kojoj je bila zatvorena mačka.

Jedne godine prije I. svjetskog rata izradili su prigodom karnevala veliki model popularnog prvog korčulanskog parobroda »Prvi«, podrugljivo zvanog »Šilo«, pa ga montirali na dva kara u namjeri da ga provozaju ulicama. Ali što se dogodilo? Na raskršću ispred ondašnjeg dućana Garčine brod je zakrčio prolaz, a masa je stvorila gužvu i metež, tako da je morala intervenirati i žandarmerija. Kada su jednog od organizatora počeli preslušavati, brzo se obranio riječima: — »Ništa neznam što se vani događalo, ja sam bio makinista!«

Kada je nakon I. svjetskog rata u Korčuli osnovan turistički ured, taj je, pored ostalog, preuzeo na sebe i brigu oko organizacije maskiranih plesova, a čisti prihod od zabava išao je u korist turizma. Na jednoj takvoj priredbi u ondašnjem hotelu »de la Ville« (danas »Korčula«) bio je najavljen dolazak najvećeg sisavca na svijetu. I svi su napeto i radoznalo očekivali tko će se pojaviti. Konačno su u plesnu dvoranu dovezli u karjoli, zamotanog u povojima, s velikom čučom (dudlicom) koja se završavala s mijehom (šta mislite koga?) — samog gradonačelnika.[10]

U karnevalskim danima znali su mještani jedan drugome »ofabrikati« razne stvari. Tako ukrasti kokoš prijatelju i pozvati ga na večeru. Taj bi se, dakako, zanimao što će dobro biti za večeru, ali bi dobivao odgovor: — Prijatelju, samo ti dođi, pa ćeš vidjeti! I pošto je prospavao noć, ujutro bi primijetio da mu je »netko« ukrao kokoš.

Organizatori su znali uložiti mnogo rada za pripreme. Pitur Toni Đaski utrošio bi čitavo slobodno vrijeme da bi izradio velike cilindre i obojio ih raznim bojama.

Korčulanska gospoda uživala su dražeći djecu konfetima i karamelama koje bi vezali za uzicu na bambusovoj trstici. Za djecu je predstavljalo veselje da love bombone.

---

[8] Mladenci (zaručnici) bili su Mato Rakić (nevjesta) i Mato Bernardi (mladoženja).

[9] Kao žene su bili odjeveni: Rudolfo Onofri (majka nevjeste), Šimun Arneri, Ivo Tedeschi, Grgo Giaschi, Pavo Kondenar, Antun Kalođera, Dinko Benussi, Gabre Portolan, Dinko Kalođera, Marko Denoble, Nino Denoble, R. Rasbosky, Giovani Volpicella, Josip Volpicella, Tomaso Parillo, Josip Del Maschio, Jozo Sessa, Šimunić i V. Trojan, a kao muški: Vicko Kalođera (otac nevjeste), Adolf Stuk, Antun Marinović, Verzotti, Ante Lozica, Sessa, Antičić, Ignacijo Svoboda, Duje Bašić, Marko Dodaš, Rafo Arneri i Anđelo Šižgorec.

[10] Tadašnji gradonačelnik težio je 130 kg. Da se namakne novac za unapređenje turizma i nasmiju sugrađani ni prvi građanin grada, član istaknute korčulanske obitelji, nije oklijevao da se izvrgne smijehu svojih sugrađana.

Neki se od tih starih običaja ponavljaju, ponekad u sličnom obliku. I dandanas postoji običaj da se za karnevala imenuje »vlada od maškara« (predsjednik Nikša Lozica, članovi Vali Verzotti, Pero Nola i dr.).

Korčulanske maškare oko g. 1920 (popis imena vidi u bilješci 11)

Na kraju bih napomenuo da većina pokladnih izraza, predmeta i jela, koje su u modi o pokladama, počinje sa slovom »k«: *karneval, kavalkina, kotiljun, konfeti, kalamuča, korijandoli, kana, kanotjera, karoca, kar, kaporjun, kapobanda, kantadur, klašuni, klepetuša, kukurikat, krepajica, klapa, kontrapartija i drugi.*

[11] Na slici od desna na lijevo: Fani Ivančević, Ante Jeričević, Božo Jeričević, Živko Ivančević, Stjepo N. Ivančević (pisac članka), Ina Ivančević-Stanić, Smilja Kirinčić, Marija Foretić-Tomašić, Rinka Ivančević-Stecca, Kruna Ivančević-Marinović, Đineta Marinović i Bambulina Marinović.

Sjećanja iz zemlje Češke

Kuzma TOMAŠIĆ (Smokvica)

Prelomna 1912. Omladina naša intuitivno osjeća da se Austriji bliži »posljednje vrijeme«. Nakon jedinstvenih đačkih protestnih štrajkova protiv režima banskog komesara Cuvaja u Hrvatskoj, Jukićevog atentata, hapšenja omladinaca (i nas šestorice gimnazijalaca u Dubrovniku »radi izvida zbog veleizdaje«), sastanka delegata hrvatsko-srpske radikalno napredne omladine 1. septembra u Rijeci, gdje smo odlučili da pokret prijeđe u ilegalnost (ne više s lozinkom »Prosvjetom k slobodi!«, nego »Borbom k slobodi!« — za Jugoslaviju!), — putujem u Prag početkom jeseni. Prvi dani oslobodilačkog rata protiv Turske. Suputnici u vagonu, austrijski Nijemci, grohotom se izruguju mojim riječima da će Turska biti poražena, a od granice zemlje češke nagli izlaz iz tmuše: opća radosna vjera u pobjedu južnih Slavena. Kako želje upravljaju mislima!

Zlata Praha. Divan grad i divan narod. Jihoslovane (Jugoslaveni) — riječ koja otvara vrata domova, srca i skritih političkih misli i nadanja. Dosta je naših studenata bilo primano u češke domove, kao najrođeniji, tokom svih godina studija. Nigdje se nismo osjećali toliko doma kao u tom nezaboravnom gradu. Tu je bilo srce i misao Slavenstva, misao napredna, slobodarska, husitska. Sa tri strane ukliješteni od germanske najezde, stalna je bila opasnost da se kliješta zatvore potpuno, da češki narod doživi sudbu nestalih polapskih slavenskih naroda: Prusa (od kojih je ostalo samo ime, i slaven. nazivi nekih mjesta, npr. predgrađa »Nowa wes« u Berlinu do Hitlera), Borusa, lužičkih Srba. — Naskoro radosne vijesti: pobjeda kod Kumanova, turski slom nakon pet stoljeća (»Pet stotina je proljeća iz crne zemlje skočilo« himnički je kliktao Vladimir Nazor u pjesmi »Uskrs«). To je njemački poraz! — likovali su Česi: propao je plan prodora na istok (Berlin — Bagdad) preko Balkana i Turske (— Austrija je već bila njemačka prikolica).

Za nas na jugu Austrija je neka teška feudalno-vojno-klero-birokratska nepokretna glomazna nakazna grdosija. Život je bio mumificiran, ništa se nije smjelo mijenjati, za najveće ljetne žege u Dubrovniku nije se smjelo u kavanu bez kaputa i kravate, ići gologlav bez šešira — strahota: »Ovo su anarhisti, protiv Boga i protiv cara!« komentirali su duhovni čuvari pljesnivog reda i poretka. A u Češkoj čistiji uzduh. Češka je bila na najvišoj kulturnoj i ekonomskoj razini u Austriji. Za Čehe je Austrija bila olinjala sipljiva izmoždena mrcina oličena u »starom Prohazki«, kako su općenito nazivali Franc-Jozefa (Roman o Dobrom vojaku Švejku mogao je da napiše samo Čeh iz Praga — Hašek). Poznata je anegdota kako je na putu u Prag, na otvorenje jubilarne izložbe 1908., na peronu željezničke stanice Českih Budějovica, »Njegovo apostolsko veličanstvo — cesara i kralja«, u prisutnosti vojnih, crkvenih i civilnih velikodostojnika pokrajine Češke, pozdravila de-

klamacijom pjesmice i predajom kitice cvijeća kćerci mjesnog kotarskog poglavara. I na carev upit kako se ona zove, sva srećna odgovorila: Takè Prochazka (također Prohazka, — veoma često prezime u Češkoj).

Među svim studentima demokratičnost, drugarstvo, svi su se obraćali jedan drugome samo sa »ti« (nezamislivo u Beču, Grazu, Innsbrucku). Utjecaj slobodarske, demokratske sredine na naše studente bio je velik, naročito Masarykove naprednjačke stranke (Pokrokovaca), a i na političke struje u jugoslavenskim pokrajinama Austro-Ugarske. Jedno zajedničko studentsko društvo jugoslavenskih studenata nije dozvolila austrijska vlast (po staroj praksi), ali smo tome doskočili time da su tri društva (»Adria«, »Hrvat« i »Šumadija«) imala zajedničke prostorije i u praksi djelovali kao jedno društvo. Časopis »Zora« preselio se iz Beča u Prag, gdje 1914. prestaje, a izlazi »Jugoslavija« (urednik Ljubo Leontić). Jugoslavenskih studenata bilo je tada u Pragu oko 300.

U jesen 1912. poslali smo iz Praga štampano »Otvoreno pismo« banskom komesaru Slavku Cuvaju u Zagreb, s potpisima gotovo svih naših studenata iz Austro-Ugarske u Pragu (osim nekolicine državnih stipendista). »Kraljevskom povjereniku« rekli smo u pismu da je predstavnik feudalne prošlosti, tuđinske ugnjetačke vlasti i svih načina eksploatacije naroda, a da mi omladina predstavljamo široke slojeve naroda, budućnost, ideale demokracije, socijalne pravde i slobode, — pa s tih razloga, u dvanaestom času, pozivamo njega »kraljevskog povjerenika« da se makne i ustupi mjesto narodnom povjereniku. Zaređala su masovna preslušavanja u policiji, ali kako nitko nije otkrio inicijatore i sastavljače Otvorenog pisma, stvar je zaspala, jer se vlast ipak bojala blamaže u monstre-procesu protiv nekoliko stotina studenata (samo su stipendisti banske uprave iz Zagreba dobili nalog da prijeđu na studije u Innsbruck).

Sjećam se jednog događaja mogućeg, u tadašnjoj Austro-Ugarskoj, samo u Pragu. Noću, pred novu 1913. godinu, sjedio je na okupu veći broj jugoslavenskih studenata u velikoj kavani reprezentativnog Općinskog Doma (Obecni dom) u centru grada. Bilo nas je iz svih naših krajeva, i iz Srbije i Crne Gore. Pjevali smo patriotske pjesme, u zanosu pobjednog oslobođenja od Turaka. Cijela kavana, dupkom puna, često nam je aplaudirala. Zelen od bijesa ustao je od nekog stola austrijski oficir, pošao k orkestru, uzeo knjigu nota i našao austrijski vojni Radetzki-marš, te s jednim violinistom došao k nama, i, držeći mu knjigu nota, naredio da svira taj austrijski ratni marš, obilazeći oko naših spojenih stolova. Cijela je velika kavana utihnula. Šutjeli smo i mi, razmišljajući kako da reagiramo. Naglo su ustala dvojica: Hercegovac Simo Govedarica (čuli smo da je poginuo na galicijskom frontu u ratu 1914. pri pokušaju prijelaza k Rusima)i neki snažni Dalmatinac, zgrabili oficira za šiju, dovukli do vratâ, lupili ga nogom u tur da je poljubio snijeg na ulici. Urnebes, pljesak i povici cijele kavane i galerija sva je publika ustala i zapjevala himnu sveslavensku »Hej, Slovane«. Za pola sata pojavio se izbačeni oficir s četom vojnika da hapsi. Sve se diglo na noge, uz zvižduk i grdnje, mi smo se izgubili u masi, te kroz kuhinju i razna vrata velike zgrade izašli na ulicu, među golemu masu slavljenika Nove godine, a vojska je naredila da se kavana isprazni. Na ulici smo započeli s antiaustrijskim povicima, što je odmah burno prihvaćeno kroz sve ulice centra grada i dalje. Demonstracije su bivale sve jače i potrajale čak do 10 sati u Novoj

godini, kada su se pojavili odredi vojske da isprazne ulice. Bilo je odmah plakatima proglašeno da je u gradu vanredno stanje tri dana.

Zalazio sam redovno u klub u Taborskoj ulici (s nazivom »Čitaonica i knjižnica imenom Lava Tolstoja«) političkih emigranata iz carske Rusije (mi drugi smo bili »vanjski članovi«, bez prava glasa na sjednicama). Od naših su tamo zalazili medicinari Vlaho Novaković iz Konavla i Andrija Brlić iz Slavonskog Broda. Ovaj je tako savršeno govorio literarno ruski da su mu i sami Rusi priznavali da govori bolje od njih. Na žalost, umro je mlad u Zagrebu, ubrzo nakon završetka studija. Svake je subote navečer bio zanimljiv program: predavanje, diskusija, deklamacije, sviranje, pjevanje. Nas i Čehe čudile su debate i snovi o rušenju carskog režima i preuređenju velikog imperija, pa smo te mlade ljude donekle smatrali fantastama, kako su i nas naši »realisti« prije balkanskog rata 1912. U Pragu je ranije 1912. bio kongres ruskih socijalista, gdje su se sasvim razišle struje menjševika i boljševika, te su i u klubu bile kontroverzne debate, a redovno su ispunjavale čitave subotne sastanke nakon Nove godine 1913. U proljeću 1913. najavljena je važna sjednica. Našao sam sve tri klupske prostorije dupkom pune, divio sam se izvanrednom govorniku, upotrebljavao je citate i simbole iz klasične ruske literature, po liku, držanju i gestama držim da je to bio Lenjin (bio je došao iz Krakova, i na moj upit rekli su mi da je Uljanov, što je porodično Lenjinovo prezime). Objašnjavao je i branio program i ideje boljševika. (U Dubrovniku je 1911—1912. u Narodnoj štionici nama desetorici diskretno, jer bi to svakako bilo nepoćudno c. k. upravitelju gimnazije, davao kurs ruskog jezika dr Baldo Gradi, posljednji od svog vlasteoskog roda).

Školske g. 1913—1914. prešao sam u Graz da naučim njemački. Kakva razlika ambijenta prema Pragu! Graz, postankom od slavenskog naselja (grad ili gradac), bio je fanatično pangermansko uporište za daljnje prodiranje na jug i istok. I nama je jugoslavenskim studentima bilo ovdje sve tuđe i položaj teži. — »Zar se ne osjećate nesrećnima što niste Nijemci?« — pitala nas je jedna učiteljica, kćerka vlasnice pansiona gdje smo se nekolicina hranili. I zaprepastila se kad smo prasnuli u smijeh. A moja je stanodavka, porijeklom Hrvatica, bila 1915. kažnjena što se u privatnom društvu usudila reći: — »I Srbi su ljudi.« — Već je tada bila u akciji teorija više rase. — U zimi je došao u Graz Frano Supilo da, nakon Praga i Beča, održi omladini predavanje o svojim političkim pogledima. Prekinuo je bio s političkim strankama, očekivao je velike događaje (S istoka nam se javlja zora velikih nada — rekao je).

Odmah na dan Principova atentata u Sarajevu, na Vidovdan 1914., pojavili su se na vratima kavana u Grazu napisi: »Slavenima i psima ulaz zabranjen!« — Požurili smo kućama.

Za rata 1914—1918. dosta mi je u vojski pomoglo znanje češkog jezika. Slobodno se moglo obratiti bilo kojem Čehu, pa i visokog ranga, osobito vojnim liječnicima, za pomoć, i činili su sve, uz rizik. — Austrijska 28. regimenta, sastavljena od Čeha, prešla je cijela u Galiciji k Rusima, s muzikom na čelu.

Poslije rata nagrnuli su jugoslavenski studenti hrpimice u Prag, bilo nas je preko 2000. Dobili smo u centru velike prostorije za našu menzu, za naš klub »Skerlić« prostorije bivšeg kluba studenata Nijemaca. U našem sijelu, kavani »Sportovki«, na tabli velik popis naših studenata koje traže češki predratni prijatelji i porodice. Nađoh i svoje ime. Suze radosnice sa-

stanka u slobodnoj državi Čehoslovačkoj. Doček predsjednika Masaryka u Pragu bio je veličanstven. Nema grada koji zna tako dočekivati i tako jednodušno osjećati. Predsjednik Masaryk odazivao se i dolazio na naše jugoslavenske studentske priredbe i ostajao sve do kraja i preveć diletantskih programa, skupa sa šefom svog kabineta i ministrom vanjskih poslova Benešom (kasnijim predsjednikom republike), koji je do u rane sate strpljivo odgovarao na sva naša zapitkivanja i politička mudrovanja. A Masaryka sam bio vidio i ranije — 1911. u Dubrovniku, kad smo mu omladinci priredili ovacije pred hotelom Imperial (bilo je to nakon njegova demaskiranja u bečkom parlamentu tzv. Friedjungovih dokumenata protiv prvaka hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskoj, kao falsifikata austrijskog poslanstva u Beogradu. Policija nam je zapriječila ulaz u hotel, ali smo pravnik Ljubo Leontić i ja preskočili zid iza hotela te kroz kuhinju došli u hotel do Masaryka da mu izrazimo zahvalnost i simpatije jugoslavenske omladine. Mene je — 1911. — frapiralo da Masaryk ne nosi tada građanski obligatne tvrde manšete uz rukave, ni polucilindar nego mekani crni šešir, što je visio na klinčanici, ima žilave kao radničke ruke (kao dječak kovao je u očevoj kovačnici), drži se i govori jednostavno prirodno, no oči ima umne, duboko prodorne. — Zaslužan je za svoj narod i borbom protiv nacionalnog historijskog romantizma (demaskirao je kao falsifikat dotad neprikosnovenu »svetinju« tzv. Kralodvorski rukopis) a za realizam. — I stari književnik patrijarhalni Josef Holeček, prevodilac naših narodnih pjesama, posjećivao je priredbe našeg kluba u Pragu. — Nakon rata više nije bilo onog društva ruskih političkih emigranata, čuo sam 1919. da su neki od njih postali važni faktori u Lenjinovoj vladi.

Prošlo je šest decenija od 1912. Starijih članova odlične praške porodice, ondašnjeg direktora opere Narodniho divadla i poznatog kompozitora, gdje sam od dolaska u dragi grad bio priman kao svoj, nema više. Ali se s potomcima, onda još sitnom dječicom, i danas dopisujem.

Na spomeniku Vaclava, pradavnog češkog kneza, na povišenom početku najljepšeg trga u Evropi (Vaclavske naměsti), ispred muzeja zemlje Češke, uklesane su riječi prastare pjesme (horala) iz zlih vremena povijesti: »Sveti Vaclave, vojvodo češke zemlje, ne daj da nestane nas ni budućih!« A na spomeniku Jana Husa, u starom središtu grada (poprištu slavnih i tragičkih zbivanja) stoje riječi znamenitog učitelja Jana Amosa Komenskoga, nakon gubitka češke slobode (bitkom na Biloj Hori 1620.) tužnog emigranta, koji je umro 1670. u Holandiji: — »Vjerujem da će se upravljanje svojim poslovima opet vratiti k tebi, o narode češki!« I humana poruka Jana Husa, književnika, borca za pravdu i istinu, mučenika (na lomači inkvizicije): — »Volite se, istinu svakomu želite!«

Ante MILINA-PERŠONA

Akcija u Luci

Pošto su udarom naših boraca njemačke snage na Korčuli, nakon žestokih borba u Blatu i Veloj Luci, bile likvidirane, veći je dio otoka oslobođen, a njemački okupatori zadržali su svoje snage još samo u gradu Korčuli. Sredinom 1944. ja sam se našao na Visu i drug Vicko Krstulović izvještava me kako je javljeno našem odredu da se pod svaku cijenu moraju ugroziti njemački brodovi koji vodom snabdjevaju pekaru u Korčuli jer bi tako okupator ostao bez kruha.

Krenuo sam na Korčulu i saznao da odred iz Korčule javlja da se tom zadatku ne može pristupiti zato što je njemački garnizon u Luci (Porto pedočo) jako naoružan. Na jednoj i na drugoj punti na ulazu u Luku postavljeni su četverocjevni mitraljezi, koji štite navodno 10 do 20 ratnih brodova s oko 700 naoružanih njemačkih vojnika. Saznavši to, počeo sam ispitivati kako bih se upustio u samu akciju. Pozvao sam omladinca Roka Kršinića iz Lumbarde, koji je još živ, nekog druga Davora, kome se prezimena više ne sjećam, znam da je stanovao ispod Svetoga Antona, a kasnije je poginuo te smo odredili večer kada ćemo noću pokušati akciju. Moglo je to biti početkom rujna 1944. Bila je mrkla noć, puhao je tihi maestral. Omladinca Davora ostavio sam na punti i zaplivao od punte Križa prema brodovima koji su se nalazili usidreni na istočnom dijelu luke, vezani za obalu. Plivajući, vukao sam za sobom oko 60 pasi arganela, držeći kraj zubima. Na glavu sam privezao pištolj i dvije bombe za slučaj potrebe.

Doplivao sam pred brodove. Bili su to trabakule od 150 i 200 kvintala nosivosti. Na njima nije bilo nikog. Rivom je šetao amo-tamo stražar. Popeo sam se na brod i dok je stražar šetao rivom, okrenut meni leđima, vezao sam kraj arganela za krmu broda. Dok je stražar bio meni okrenut leđima, ja sam uspravljen sjekao cimu od kraja pa zatim cimu od sidra, a kada bi šetao prema meni, spustio bih se na kovertu da me ne vidi. Kad sam prerezao oba konopa koji su bili debeli oko 4 centimetra, zadrmao sam arganelom omladincu koji je bio na kraju na punti

da počne potezati brodove. Čim je to učinio, brodovi su se počeli pomicati prema vani. Kad smo došli na puntu, prihvatio sam omladinca pa smo krenuli dalje na vesla iza Badije prema otočiću Lučnjaku.

Kad smo došli do Lučnjaka, zamislili smo se. Kamo sada? Do Lastova je daleko. Da li potopiti brodove ili krenuti s njima na Lastovo, gdje su se nalazili naši. Znajući da obično u ovo vrijeme znade noću zapuhati bura, čekao sam. Bogami, oko pola noći zapuhala

je bura, povoljan vjetar da krenemo prema Lastovu.

Kad smo ujutro oko 6 sati stigli do Lastova, ugledali smo našu mornaricu. Razmišljao sam da smo mogli i stradati. Stigli smo najprije u Saplune, najgornje otočiće Lastova da bismo tu surgali brodove te plivajući stigli do samog otoka Lastova kako naši nebi, ne znajući tko smo, pucali na nas. Podigao sam se stoga na jarbol, objesio bijelu košulju da vide da su brodovi na predaju. Prišli su nam neki motori i oteglili nas do našeg porta i garnizona.

Ubrzo nakon toga, pod pobjedonosnim udarcima naše vojske na našem tlu i savezničkih armija na drugim frontovima, 13. rujna 1944. njemački okupatori sasvim su napustili otok Korčulu.

Ante BUŠKARIOL

Partizanska radionica u Blatu izrađivala je i ručne bombe

Godine 1941. u okupiranom Blatu, Talijani su uspostavili fašističku vlast. Naizgled, okupator je mogao biti zadovoljan. Blaćani kao da su prihvatili novo stanje i pomirili se s njime. Ali to je bilo samo prividno.

Članovi Komunističke partije su se počeli češće okupljati u svojim ćelijama i dogovarati. Pripremajući se za ustanak partijska organizacija Blata imala je veoma mnogo važnih zadataka. Među zadacima, kojima se posvetila posebna pažnja, bilo je i prikupljanje oružja za podizanje ustanka. Sakupljalo se svako oružje do kojeg se moglo doći: vojničke i lovačke puške, pištolji, municija... Jedan dio tog oružja bio je neispravan, a ni municije nije bilo dovoljno za različite tipove oružja. Zbog toga je Kotarski komitet Komunističke Partije za Korčulu zaključio da se pokuša sa punjenjem praznih čaura od metaka i da se neispravno oružje osposobi. Nadalje je zaključeno da kovačka radionica Antuna Buškariola bude ilegalna partizanska radionica, a sa radionicom će rukovoditi sam vlasnik, odnosno sam će izvoditi sve potrebne radove.

Partizanska radionica je otpočela radom u prvim danima jeseni 1941. u okupiranom Blatu. Prazne puščane čaure punjene su crnim barutom, a umjesto čeličnih imale su olovne kugle. Kapsule su bile od patrona lovačke puške. To je bio prvi »proizvod« radionice. Nije se stalo samo na tome tj. popravljanju oružja i izradi puščanih metaka, već se išlo dalje. Na jednom partijskom sastanku dao sam ideju o pravljenju ručnih bombi. Taj prijedlog je prihvaćen s izvjesnom nevjericom. Prva bomba je napravljena početkom studenog 1941. Bombu je trebalo isprobati. Teren za pokusnu eksploziju je izabran u šumi nedaleko kuće Lovre Šemana u predjelu Ančinovo. Pokus sam izvršio zajedno s Pavlom Farčićem. Kao konstruktor bombe mogao sam biti zadovoljan. Pokus je uspio, a ideja je realizirana. Bomba je eksplodirala, ali nije imala zadovoljavajuće djelovanje. Znači trebalo je samo pojačati punjenje. I od toga dana gotovo svakodnevno proizvodile su se bombe. Ukupno je u partizanskoj radionici proizvedeno preko dvije stotine komada. Ove bombe su se u praksi pokazale vrlo efikasne i razarajuće. Upotrebljene su i u većoj akciji studenog 1942. godine, kada je napadnut kamion pun karabinjera na cesti prema Korčuli u predjelu Gradina. U toj akciji ubijeno je 28 talijanskih fašista.

Bombe su bile različitih oblika i razne težine. Neke od njih bile su teške čak i tri kilograma. Vanjski dio bio je od raznih cijevi, a punjene su eksplozivom iz morskih mina, koje je neprijatelj položio oko otoka Korčule. Morske mine se rastavljalo i potreban materijal preko veze dostavljao do radionice. Upaljač bombe bio je od obične lovačke puške nabijače, a nabavljene su od lovaca iz Blata. Fitilj je bio običan, tj. onaj što se upotrebljava u građevinarstvu, kao i kapsul detonator, koji se upotrebljavao u dinamitu za kamenolom.

Partizanska radionica radila je ponekad, u hitnim slučajevima, danju i noću. U redovno radno vrijeme pripremale bi se kutije za bombe, a noću bi se vršilo punjenje i ostali dio posla. U toku jednog dana bilo je moguće napraviti 2—3 komada. Ove bombe su najviše koristili partizani Korčulanskog odreda, a neke su zbog svoje efikasnosti i razornosti slane i na Biokovo.

Nedaleko od moje kuće bila su napravljena dva manja bunkera, zapravo spremišta u starim zidinama. Jedan je služio kao spremište za puške (bio je dugačak), a drugi manji za pištolje, bombe i metke. U radionici bio je popravljen i jedan mitraljez koji je bio zarobljen u akciji na talijanske fašiste u Gradini. Također su pravljeni i lanci koji su služili za vezivanje narodnih neprijatelja.

Zanimljivo je spomenuti da sam bio sakrio u kovačku mješinu sedam neispravnih pištolja, i ti su se tu zadržali sve do kraja rata. Talijani su ispreturali čitavu kuću i radionicu te opljačkali sve što je bilo vrijedno, a zatim zapalili. Kovački mjeh su noževima izrezali ali pištolje nisu pronašli. Oni su se nalazili u donjem usisnom dijelu mješine, stavljeni kroz ventil.

Za čitavu aktivnost ove radionice bila je formirana posebna organizacija, koja se je sastojala od dvadesetak povjerljivih drugova — članova KP i Skojevaca. Oni su nabavljali potreban materijal za bombe kao eksploziv, fitilj, kapsule, te čuvali stražu oko radionice i raznosili proizvode u Korčulanski odred.

ANTE Buškariol rođen je u Blatu na Korčuli 5. ožujka 1912. godine. Potječe od siromašne radničke obitelji. Po završenoj osnovnoj školi, izučio kovačko-bravarski zanat (1930). Od 1933 do 1935 nalazio se na odsluženju vojnog roka u mornarici, a zatim nastavio svojim radom. 1937. položio visoku kvalifikaciju u spomenutoj struci, te 1941. radio kao privatni obrtnik. Član Komunističke partije postao 1941. g. u partijskoj organizaciji Blato u prvom rajonu 1. ćelija. 1942. godine bio sekretar organizacije do dolaska u NOV. U ratu bio dva puta lakše, a jednom teško ranjen, tako da je danas ratni vojni invalid s 60% nesposobnosti. Nosilac je Partizanske spomenice i više drugih odlikovanja. God. 1947. demobiliziran sa činom poručnika te danas kao umirovljenik kad mu zdravlje dozvoljava sudjeluje u radu Saveza komunista, Saveza boraca, SSRN i u nekim komisijama, mjesnim i općinskim.

Za sigurnost ovih radova u okupiranom Blatu, vlasnik radionice dobio je zadatak od Kotarskog komiteta KP da se učlani u fašističku organizaciju »Dopolavoro«, kako bi radovi tekli normalno, bez ikakvih sumnji od strane okupatora i radi njegove vlastite sigurnosti. Čitava organizacija je bila zanimljiva i oprezna što se vidi iz činjenice da je u radu pojedinih dijelova učestvovao i talijanski doušnik Bučić. Zbog vlastite egzistencije našao je posao u radionici, čiji je vlasnik bio član spomenute okupatorske organizacije. On je tu radio sve dok mu sina nisu uhvatili partizani negdje početkom veljače 1943.

Koncem siječnja 1943. morao sam napustiti Blato uslijed opasnosti od hapšenja. Mojim odlaskom u partizane tj. na Biokovo u IV Dalmatinsku brigadu, prestali su radovi na popravljanju oružja, pravljenju metaka i bombi, a time je prestao i rad ove jedinstvene partizanske radionice na Korčuli, koja je jednim dijelom snabdjevala oružjem i municijom prve partizane otoka Korčule.

Petar MARIJETIĆ

Moja ustanička sjećanja

Nakon dolaska talijanskog okupatora na otok Korčulu Kotarski komitet KP Korčula organizira u travnju 1941. svoju pomorsku partizansku vezu s kopnom Prigadica — Split i Lumbarda — Pelješac. Budući da su ove veze bile dosta otežane, uspostavlja se nova pomorska veza s malim drvenim brodovima (barkama) i to između Rasohe na Korčuli i Lovišta na Pelješcu, a odatle dalje za Biokovo preko Hvara i Podgore. Važnost je te veze neprocjenjiva. Upravo tim putom prebacile su se tijekom NOB hiljade naših boraca. Pred nosom okupatora i ratnih brodova koji su stalno patrolirali tijekom čitavog rata veza je stalno funkcionirala. Preko te veze prebačen je i sekretar Okružnog komiteta Partije Ivo Morđin-Crni kojega su iz Rasohe na Pelješac prebacili drugovi Vicko i Marko Milat te potpisani.

Još mi je u živom sjećanju taj događaj iako je od njega prošlo trideset godina. Prebacivali smo se u kolovozu 1941. godine barkom koja je bila 4—5 metara dugačka. Bili smo naoružani pištoljima i ručnim bombama, a za kamuflažu poslužile su nam neke stare mreže skupljene od simpatizera. Vozilo se na vesla jer motora nije bilo. Relacija je bila prilično duga: Rasoha na Korčuli — Trstenik na Pelješcu. Da je prijeđemo valjalo je proći pored nekoliko talijanskih straža. No nas je gonila čvrsta vjera u pobjedu.

Daljnji značajniji zadatak uslijedio je negdje koncem srpnja ili početkom kolovoza 1942. godine, kada sam se vratio sa zadatka s otoka Hvara na otok Korčulu, gdje se u Rasohi nalazila naša partizanska baza. Na mrkenti dočekao me je Petar Marinović-Barilo i rekao: »Druže Petre, čeka nas jedan veliki zadatak«. Upitao sam ga: »A gdje?« Saopćio mi je da ispod tvornice sardina u Veloj Luci čeka brod na koji će talijanski okupatori ukrcati ulje (oko dva vagona). Naš se zadatak sastoji u tome da to ulje prilikom prijevoza oduzmemo neprijatelju. Iz Rasohe krenuli smo u Potirnu. Tu smo se u predjelu nad Garmom sastali u kući Jele Cvitanović-Vlah, gdje smo našli druga Krista Marinovića koji nas je odveo do Poplata. U Poplatu smo dočekani od drugova iz Vele Luke koji su sudjelovali u istoj akciji. Oni su nas prebacili barkom na otočić Proizd, pokraj kojeg je trebao proći brod. Bila je subota. Brod je morao krenuti iz Vele Luke u Split u nedjelju ujutro. Međutim, nije isplo-

vio u nedjelju već u ponedjeljak. Čitave nedjelje ostali smo na Proizdu, čekajući kada će brod isploviti. U ponedjeljak oko 5—6 sati brod je isplovio iz Vele Luke. Petar Marinović i ja ukrcali smo se u barku s dva druga iz Vele Luke koji su imali zadatak barkom krenuti natrag (jedan se zvao Joze i bio je malo nagluh, drugome se imena ne sjećam).

Približili smo se brodu pod izgovorom da ih upitamo da li će kupiti ribe (jer su mislili da smo ribari). Pošto je brod polako plovio, Petar Marinović-Barilo i ja uspeli smo se na brod koji je nosio ime »Duh«. Na brodu su se nalazila dva mornara s kapetanom broda i jednim talijanskim povjerenikom koji je obavljao ulogu sprovodnika. Kapetan broda zvao se Petar Stanojević, a jedan mornar Tonči Gregot, trećemu se imena ne sjećam. Kad smo oduzeli brod, ja sam uzeo kormilo u svoje ruke i krenuli smo kraj Proizda kroz »Mala vrata«. Marinović je s kapetanom, s povjerenikom i mornarima otišao na provu i tu im saopćio tko smo i kakav zadatak moramo izvršiti. Od mornara se otkrio Tonči Gregot s riječima da je SKOJ-evac. Međutim, kada smo uplovili u Korčulanski kanal, opazili smo talijanske brodove gdje polažu morske mine između Korčule i Hvara, tako da s brodom nismo mogli dalje pa smo okrenuli u uvalu Prapratna. Kada smo došli u Prapratnu, pobacali smo bačve s uljem u more, a zatim ih otkotrljali u šumu. Tako smo oduzeli sve ulje, osim tri bačve ulja za koje smo mornaru naredili da ih preda viškim partizanima, što je i učinjeno. Nakon izvršene akcije brod smo pustili, a Marinović i ja krenuli smo do Kotarskog komiteta KP Korčule da izvijestimo o uspješno obavljenoj akciji.

Koncem 1942. godine talijanski okupatori skupili su i odveli u Korčulu sve barke i čamce s otoka, tako da nakon toga nije više bilo slobodne barke, već je pod talijanskom kontrolom ostalo svega nekoliko ribarskih barka s mrežama plivaricama. Međutim, talijanski financi u Prigadici imali su kajić od 4—5 metara za svoje potrebe. Kad je Kotarski komitet saznao za taj kajić, odmah je dao u zadatak grupi omladinaca da ga ukradu. U toj akciji sudjelovali su omladinci Franko Farac-Prce, Ante Petković-Kastelac i Franko Petković-Njoško, sva tri iz Blata. Barku su oduzeli, doveli je do Rasohe u partizansku bazu. Marko Milat i ja (tada sam bio sekretar partijske organizacije na vezi) primili smo barku i sakrili je u šumi u uvali Rasoha da je talijanski okupatori ne bi pronašli.

Barkom smo se služili ne samo cijelo vrijeme talijanske okupacije nego i poslije za vrijeme njemačke okupacije otoka Korčule. Naša veza bila je Korčula — Lovište na Pelješcu — Bogomolje na Hvaru. Kada bismo barkom bili u Lovištu, na Hvaru ili u Rasohi, nakon završenog zadatka odmah bismo je u ranu zoru potopili. Izvadili smo »klokun« i barka bi se nalila, a zatim bismo u barku stavili velik kamen da ostane na određenom mjestu na dnu mora.

Jedne zimske večeri u veljači 1943. barka je bila potopljena u Blacima na Korčuli. Navečer kad smo se spremali, prije kretanja na zadatak da izvadimo barku s morskog dna, Ivan Sardelić-Šije, inače čovjek pun viceva, zaustavio nas je ovim riječima: »Stanite, drugovi, da vam nešto rečem. Kada bi Hitler i Mussolini znali da će partizani s ovom barkom dobiti rat, za tanbrmakul, što bi tražili barku po Blacima.«

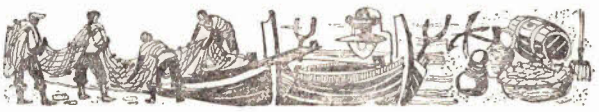
U siječnju ili veljači 1944, izgubivši svaku vezu s Visom, gdje se nalazila XXVI. divizija, odlučio sam kao komandant partizanskog korčulanskog odreda krenuti barkom na Vis da se povežem sa štabom divizije radi direktiva i uputstava za daljnji rad. Jednog dana obavijestio sam o tome Kotarski komitet, te ih izvijestio da će sa mnom drugovi Vicko Milat (narodni heroj), Marko Milat, Lola Vojvodić-Ružir i Lovre Tomas.

Naša je barka bila skrivena u šumi u Rasohi. Određenog dana u suton barku smo izvukli iz šume, pripremili je, ukrcali vesla, nešto hrane i bure vina. Neustrašivi borci ukrcali su se u barku i krenuli prema otoku Visu. Vozili smo na četiri vesla. Kada smo otvorili kanal i došli prema Proizdu kod Vele Luke, bilo je nemoguće nastaviti jer je

počeo u provu puhati jak vjetar. Barku smo morali istegnuti na kraj na Proizdu na pogodno mjesto blizu svjetionika. Čučnuli smo iznad barke u maloj šumici, ne znajući gdje je neprijatelj koji se nalazio na otoku Korčuli i na Proizdu. Tog istog dana došli su ribari iz Vele Luke da zameću mreže, pa su primijetili najprije barku, a zatim i nas. Od njih smo saznali da na Proizdu nema okupatorske vojske, pa smo tu ostali čitav dan. Druge noći u sumrak porinuli smo barku i odveslali prema Visu. More otvoreno, a noć mračna, tako da se nije ništa vidjelo. Od Proizda je puhao levant u pola krme. To nam je poslužilo kao orijentacija do Visa.

Kad smo stigli na Vis, otišao sam do štaba XXVI. divizije da dobijem naređenje o vojnim operacijama na Korčuli. Ostali drugovi javili su se komandi V. pomorskog sektora. Na Visu sam se zadržao jedan dan. Drugog dana uvečer krenuh vezom na otok Lastovo, a iz Lastova na Korčulu u svoj partizanski odred, gdje sam nastavio partizanskim životom, goneći njemačkog okupatora. Od veljače do rujna 1944, kada su njemački okupatori sasvim napustili Korčulu, u mnogim akcijama dosta smo jada zadali okupatoru.

Jedne se akcije posebno sjećam. Njemački okupator zauzimao je cijeli otok Korčulu, a partizani su bili po korčulanskim šumama i samotnim uvalama. Korčulanski partizanski odred imao je dobrog obavještajnog oficira koji je s gornjeg dijela otoka, uz pomoć terenaca, davao potpuna obavještenja o kretanju neprijatelja, a isto tako i iz donjeg dijela otoka. Tako smo u odredu bili obaviješteni da je okupator postavio na otoku oko 12000 nagaznih mina. U travnju 1944. pozvan sam na Vis u štab XXVI. divizije gdje sam dobio zadatak da odred na Korčuli treba dignuti s obje strane otoka sve neprijateljske nagazne mine. Nakon uklanjanja mina uslijedit će invazija na njemačke garnizone na Korčuli s otoka Visa, uz pomoć Korčulanskog odreda. Mine smo uklonili i s Visa 22. travnja došlo je do iskrcavanja dva bataljona s Visa. Uslijedio je napad na okupirane položaje u Veloj Luci, Blatu, Smokvici i Čaru. Desant naših snaga na Korčulu bio je velika naša pobjeda. U ovim akcijama bilo je što zarobljeno što ubijeno oko 1300 njemačkih vojnika i oficira te zaplijenjeno dosta ratnog materijala. Bila je oslobođena Vela Luka, Blato, Smokvica i Čara, a zatim i istočni dio otoka Korčule. Korčulanski partizanski odred borio se do potpunog oslobođenja otoka. Kada je od njemačkog okupatora oslobođen otok, prebacio se na susjedni Pelješac.

MARIJETIĆ Petar (r. 16. II. 1909. u Blatu u siromašnoj seljačkoj obitelji) bavio se nakon završetka osnovne škole zemljoradnjom na siromašnom imanju roditelja, na imanjima bogatijih seljaka kao nadničar, a kao mornar radio je na jedrenjacima privatnog vlasništva. Kada je odslužio vojni rok u mornarici (1932), ne mogavši se izdržavati samo od zemljoradnje, »navegava« na brodovima Jugoslavenskog Lloyda. Godine 1933. nalazi se na brodu »Ivo Račić«, a 1934. prekrcava se na brod »Kraljica Marija«, na kojem ostaje 7 mjeseci. Godine 1935. sudjeluje s grupom SKOJ-evaca u demonstracijama za petomajskih izbora. 1936. ukrcao se na brod »Vidovdan« te za vrijeme građanskog rata u Španjolskoj skuplja novčanu pomoć za republikance, predajući je u prisutnosti člana KP Martina Bosnića sekretaru komiteta Španjolcu u Buenos Airesu. S ovog broda prekrcan je koncem 1939. godine na brod »Nemanja«, ali se ubrzo vraća kući, gdje nastavlja radom u organizaciji SKOJ kojoj je pripadao od najmlađih dana.

U članstvo KPJ primljen je početkom 1941. godine, kada formira partijsku ćeliju čiji je sekretar. U lipnju 1941. uhapšen je (s Marinom Cetinićem, Ivanom i Markom Milatom i drugima) od talijanskog okupatora. Nakon puštanja iz zatvora povlači se u ilegalnost. Po direktivi Kotarskog i Mjesnog komiteta partije uspostavlja pomorsku vezu između Korčule i Pelješca, Hvara i Biokova te vrši i razne druge dužnosti. Do kapitulacije fašističke Italije sudjelovao gotovo u svim partizanskim akcijama na otoku Korčuli, a nakon oslobođenja Blata postaje komesar u bolnici za ranjenike u Blatu, a neko vrijeme vrši dužnost sekretara Općinskog komiteta KP Blato. Formiranjem XIII. dalmatinske brigade postavljen za komesara bataljona. Nakon formiranja Korčulanskog partizanskog odreda postaje njegovim komandantom, ostajući na toj dužnosti sve do dolaska Nika Vuletića. Tada prima dužnost komesara odreda i na njoj ostaje do oslobođenja Korčule i Pelješca.

Kada je poslije oslobođenja Dubrovnika formiran u Dubrovniku bataljon KNOJ-a, postavljen je za komesara bataljona. Poslije postaje zamjenik šefa kotarske OZN-e u Korčuli do 1948. ka-

da odlazi u Beograd na školovanje te se 1949. vraća u UDB-u za kotar Dubrovnik, gdje ostaje do travnja 1951. Nakon stanke zbog poboljevanja, prihvaća mjesto pravnog referenta u poduzeću »Luke i skladišta« u Dubrovniku. Od godine 1960. tajnik je Kotarskog odbora Saveza udruženja boraca NOR do 1963. kada je umirovljen. Od 4 braće i jedne sestre tri su učesnici NOR-a i članovi SK. I supruga Kata učesnik je NOR-a od 1941. Svojom mirovinom izdržava obitelj. Od troje ženske djece dvoje je stalno nesposobno za rad; jedinog sina pregazio mu je auto 1945. u Blatu.

Pozdrav domovini

Sjedim, druže, na azijskom p'jesku
Gledam zvijezde, gledam mjesečinu.
Na mjesecu moj pogled ostane
I po njemu topli pozdrav šaljem.

Ne šaljem ga ženi ni dječici
Nego našoj dragoj domovini,
Domovini od koje smo pošli
I u ovu pustinju smo došli.

U pustinju azijskoga p'jeska
Gdje caruje nevolja i b'jeda.
Od kako je pustinja postala
Stanovnika još nije imala

Nego danas dvadesetog v'jeka;
Starci, žene i malena djeca.
Po pustinji bijeli šatori
To su naši sadašnji domovi.

Zauv'jek će tu mnogi ostati
U zagrljaj p'jeska počivati.
O pustinjo, ne budi im teška
Jerbo si ih nevine otela.

Nismo došli da sport provodimo
Već od klanja da se zaštitimo.
Pozdrav drugi šaljem drugu Titu,
domovine omiljenom sinu.

Koj' se bori i tjera dušmana
Iz našega jadranskoga žala;
Oslobađa sela i gradove
Nacističke proklete ždaje.

I pozdravljam naše partizane
Što tjeraju Njemce i ustaše,
Svoje mlade žrtvuju živote
Za slobodu domovine svoje.

Sad mjeseče i zvijezde sjajne
Roda moga kažite mi tajne.
Da li Njemci naš narod progone,
Da li kolju nevine sinove?

Dok mi pogled na zv'jezdami bio
Oblak se je crni približio.
Kroz oblak prolijeću gavrani
Kljun i noge njima su krvavi.

Oblak nije, nisu ni gavrani
Već proklete njemačke nemani.
S njim' pašuju Dražini četnici
I poznati ustaški krvnici,

Koji skupa pljačkaju i pale,
Ubijaju naše mile i drage.
Jadne majke na oči suzami
Djecu svoju nose u rukami.

Starci b'jedni jedva koračaju
Zv'jeri ljute jer ih proganjaju.
Proganjajuć muče do golgote
Dok njihove ne uzmu živote.

Moj narode, ne gini, ne kloni
Bit' ćeš skoro u žuđenoj slobodi.
Sinci tvoji na bojnome polju
Sebe daju za slobodu tvoju.

Hrabra budi, domovino moja,
Skoro, skoro biti ćeš slobodna.
U tuđini mi smo djeca tvoja,
Primi pozdrav, domovino moja!

Milan Laus pk. Jakova

Smrt u pustinji

Sunce žarko zemlju žeže
Po pustinji stope leže
Zasipane pijeskom žarkim
Žeđ nemila usne steže.

Nigdje traga spasu kome
Po pijesku se tijelo muči
Vrući vjetar strašno huči
Zbogom majko, zbogom dome.

U daljini na kraj brijega
Koliba se vidi neka
Jedan putnik iz daleka
Misli: bit će u njoj spasa.

Ali ni tu nema spasa
Slabost, žeđa obori ga.
Sunce žarko zemlju žeže
Putnik pađe, ne miče se.
Zasipa ga pjesak strašni.
Suhe-usne traže vode
Strašna pustoš kesi zube
Majko, di su usne tvoje
U pustinji da poljube
Umiruće čedo svoje?

El Shat, 24. I. 1945.

Milan Laus pk. Jakova

POSJETILI SMO NAŠE U BROKEN HILU*

Od nešto preko 300 tisuća Jugoslavena, što prema službenim podacima australijskih vlasti živi u Australiji, nekoliko tisuća doselilo se u posljednje vrijeme, tražeći bolju zaradu. Međutim, postoji ne mali broj iseljenika koji stigoše nakon prvog svjetskog rata. Od njih su mnogi zašli u duboku starost i već su u penziji. Došavši u Australiju, radili su na najtežim poslovima, u rudnicima, na primjer, u vrijeme kad je ovom kontinentu radna snaga bila mnogo potrebnija nego danas. Stanovit broj tih ljudi, među kojima ima velik broj Korčulana, zapošljavao se u velikom rudarskom centru Broken Hilu, što u prijevodu znači »slomljeni brijeg«. Danas taj grad broji 33 tisuće stanovnika, od kojih je 5000 rudara.

Neobični su nazivi ulica u Broken Hilu. Glavna ulica zove se Ardžent Strit — Srebrna ulica, zbog toga što se Broken Hil smatra jednim od najvećih nalazišta srebra u svijetu. Ima također bakra, cinka, sulfata i antimona. Tu su, zatim, Bakarna ulica, Sulfatna ulica i tome slično.

Predsjednik općine gospodin Dial pun je lijepih riječi i pohvala Jugoslavenima koji uglavnom rade u rudnicima Broken Hila. Za njih kaže da su u mnogome doprinijeli razvoju grada. S prvom jutarnjom smjenom krenuli smo da vidimo gdje rade naši ljudi koje smatraju najboljim rudarima u Broken Hilu. Kazimir Pirjak iz Blata na Korčuli smatra se najboljim kopačem u rudniku. Vrlo je cijenjen i dobro zarađuje.

»Još je mlad — govore iskusniji rudari — tek kad Pirjak zađe u godine, osjetit će posljedice.«

Pošto sat-automat zabilježi vrijeme dolaska svakog rudara na posao, grupa se spušta u okno. Radi se u četiri smjene. Stručnjaci tvrde da su rudna bogatstva Broken Hila gotovo neiscrpna. Mjere su opreza velike. Kazimir Pirjak neće početi radom dok se ne utvrdi da li sve grede stoje čvrsto kako ne bi došlo do odronjavanja. Slabije zaštićena mjesta osiguravaju se. Za nenavikle vrućina je neizdrživa. Uprta u tvrdu rudaču srebra, bušilica stvara zaglušnu buku. Živci se kidaju. Glas čovjeka se uopće ne čuje.

A najmanji grumen rude nije lakši od 50 kilograma.

Sve to čini da je vijek rudara relativno kratak. O tome svjedoči i obližnje groblje gdje su sahranjeni prvi rudari, ljudi koji su u proljeće svog života doputovali ovamo, noseći sobom i ideju o bratstvu i jednakosti među ljudima. Takav je bio i Persifal Džon Brukfild kojeg su vlasti kao komunistu ubile 1921. godine. Na njegovoj spomen-ploči piše: »On je živio za drugove i poginuo za njih.«

Do njega je i grob starog rudara Vice Alagića iz Makarske, rođenog 1898. Smatra se osnivačem radničkog pokreta u Broken Hilu. Nema više ni Franka Bosnića iz Blata na Korčuli. Izvršio je samoubistvo. Ante Stanić poginuo je u rudniku. A maštao je da će, ako zaradi dovoljno novaca, doći da umre u starom kraju. Obitelj Frane Cetinića također počiva daleko od domovine. I tako redom.

Pod žarkim suncem daleke Australije imena na nadgrobnim pločama kao da bilježe tužnu pripovijetku o ljudima koji su imali samo dvije želje:

---

* *Ovo je odlomak iz serije reportaža reportera RTV Beograd o našim ljudima koji žive na najmanjem kontinentu.*

da u tuđini nešto zarade i da se pod stare dane vrate u rodni kraj. Umjesto vijenca ili bar kite sočnog zelenila u dalekom zavičaju, na grobovima umjetno cvijeće koje ne vene već jedino gubi boju i valjda zato nekako djeluje još nestvarnije, još tužnije.

Ni preživjeli — bar najveći broj — nemaju mogućnost da se vrate. Uštedevine su male, a i mirovine nedovoljne da se započne život na drugom mjestu.

Da bi bar donekle dočarali zavičaj, rudari Broken Hila iz naših krajeva osnovali su klub »Napredak«. Njegov je predsjednik Ivan Andrijić, umirovljeni rudar, rodom s Korčule. U Australiji živi od 1926. godine.

Upravo je subota, dan sastanka većine Jugoslavena. I još jednom, tko zna po koji put, teče razgovor o dalekoj domovini, o tome kako nigdje kao u njoj nema ljepšeg mora, nigdje ljepših planina, nigdje plodnijih ravnica ni bistrijih rijeka . . .

Eto, govore starci, i lozu smo posadili da bi nas podsjećala na naše krajeve — na Primorje.

Ivko Buškariol dao je svom domu ime »Blato« da ga vječno podsjeća na rodno mjesto. U kući predsjednika kluba »Napredak« Ivana Andrijića sve je kao u Dalmaciji. Možda taj utisak jedino kvari papiga spremna da svakog ugrize. Jedino se sprijateljila s mačkom prema kojoj iskazuje znake nježnosti.

Mara Tucun iz Blata najradije uzgaja kupus. Sadi ga punih 30 godina, koliko i živi u Australiji.

Kad smo u prvi sumrak došli u klub, bio je već pun. Rudari su se raspitivali o Jugoslaviji, kako se živi, šta je sve novo izgrađeno, i tome slično. Govorili su o želji da bar jednom posjete rodno mjesto, a mlađi tvrdili da će se kad-tad vratiti tamo odakle su im roditelji ili preci.

Kao što smo već rekli, izvjestan broj mlađih doselio se nedavno na poziv starijih rođaka. Oni će se nešto kasnije uključiti u zabavu, jer svakodnevno, u slobodnim satima uče engleski. Svijesni su da bez znanja ovog jezika teško mogu dobiti prikladno zaposlenje.

Najstariji Jugoslaven u Broken Hilu je Vicko Vlatkov. Ima 81 godinu. U Australiju je dospio prije pola stoljeća. Izrazio je želju da ga snimimo s našim najmlađim zemljakom, tri tjedna starim Miroslavom Petkovićem. Veoma su omiljeni i blizanci Ante i Frane Žaknić. Rođeni su 29. studenoga 1962. godine, na dan naše Republike, pa ih nitko ne zove po imenu, već jednostavno — republikanci.

Korčulanin Drago Nodilo čak je improvizirao pjesmu u čast naše ekipe.

Redovni posjetilac kluba »Napredak« je i doktor Heri Mak Mahon, koji neobično voli naše ljude i Jugoslaviju, u kojoj je boravio već tri puta. Naučio je i naš jezik. Supruga profesora Roba Džonsa redovno svira naše stare pjesme na svim priredbama u »Napretku«.

I tako, pjesma je pjesmu smjenjivala i još jednom podsjećala na stari zavičaj — Nikolu Martinovića, Vicka Vlatkova, Matu Pirjaka, Ivana Andrijića, Ivana Cetinića i sve druge među kojima smo bili svega dva dana. Iza nas su ostali oni čije su misli i najljepše želje uvijek upućene dalekom starom zavičaju. Dok smo odlazili, pratile su nas riječi još jedne stare nostalgične pjesme koja će tko zna koliko decenija i dalje živjeti među našim ljudima u dalekom Broken Hilu.

Aleksandar BALJKOVIĆ

ZVUČNA PISMA IZ PREDALEKE AUSTRALIJE

»Tuđa zemlja ima svoje
Ne poznaje jade tvoje«
(Petar Preradović)

Ti naši iseljenici zamišljali su Australiju kao neku »obećanu zemlju« u kojoj teče med i mlijeko. Da li je bilo tako neka govore oni sami. Jedan važ od pet kila slanih gera što ga je Postranjanin barba Antić poslao avionskom poštom pred novu godinu 1970. postranjskim iseljenicima u Australiju uspio je okupiti pred magnetofonom nekoliko desetina naših iseljenika. Neki su prevalili do Sidneja i do 80 km, ne zato da bi uzeli »svoj dil« jer ribe ima i u Australiji (iako su, priznaju, ove naše slane nekako slađe), nego da mogu poslati svojima pozdrav u stari zavičaj.

Možda ništa neće slikovitije prikazati sredinu u koju su došli i ono što im je često na pameti od njihovih vlastitih riječi koje su snimljene na magnetofonskoj vrpci. Dajemo ovdje samo nekoliko isječaka s nekoliko vrpca koje nam je dragovoljno ustupio barba Antić Didović. Tu je prikazan dio ljudske drame, tog našeg masovnog napuštanja rodne grude, dio nezaboravnih doživljaja koji su im se duboko zasjekli u dušu. Da, otišli su u nepoznati i daleki svijet da bi pod tuđim podnebljima potražili životne uvjete koji im nisu bili dani u vlastitoj domovini. Dajmo im riječ, ovim našim ljudima koji se nalaze na krajnjem kontinentu naše zemaljske kugle.

— Ovamo nima susidih, ode je tuđina. Ima nas u svuda i svi smo mi teški srčani bolesnici, svi do jedan. Mi svi živimo *su po srca.* A vi ćete pitat: a kako to *»su po srca?«* Ovako: pola srca nan je vamo, a pola nan je tamo s vama, u rodnom zavičaju iz kojeg smo potekli. Tamo smo se rodili i tamo bi trebali i umrit!

A sad ću van ispripovidit kako je vamo, ma najprin jedan moj doživljaj iz tamo. Sjećan se kad san hodi na ribanje s onon mrižon što smo je imali, pa nas je jedanput uvati na Peliscu veliki snig. Bi je sa vnon iz Postrane Gunge i barba mi Kuzma, a bi je pokojni Bate i Marko Bunduj. I uvati nas je snig veliki, nismo bili uvatili ništa. I zamalo smo bili poginuli. I išli smo i zakucali smo na prva vrata — u Želeta Blaćanina. Otvori nan je vrata, pusti nas je unutra, ogrija nas je, da nan je jist, da nan je pit. Dragi moji, ovamo tega nema. Da bi ti na priliku ode zakuca oko ponoća na tuja vrata i da bi reka što ti se dogodilo. Za tobom nahuckaju pase i ubiće te s puškom na svom. Takav je zakon. Nema vamo susidi, nema nekog ko će te pomoć. Zato ako mi neko kaže da smo mi sretni što smo ode, ja ću mu odgovorit: Mi smo nesritni, nama falite vi, nama fali zavičaj, nama fali domovina, nama fali rodno more, nama fali sve. Zato ako nema otac sina tamo, neka izljubi drugega. Tako mi činimo ovamo. Mi smo ovamo svi ko jedna fameja, mi smo svi braća.

ANTE JAKAS ČALE koji je »Bratskoj slozi« za gradnju doma bio poslao 30 dolara, bio je kratak: Ja vas lipo čujem što mi govorite priko vrpce, ali vas ne vidim. Bio sam vaš prijatelj i ostajem vječito. Neću duljiti da mi se ne dogodi ono što se dogodi maloj dici — da počnu plakat!

NIKO BATISTIĆ: Naš život nije ovamo onakav kakav smo mi zamišljali da će nan biti prije nego što smo otišli. Život je pun jada i čemera. Jer

Australija je sasvim drugačija nego što smo zamišljali mi onako mladi i ludi. A eto sada smo ode i moramo se borit i mučit se za odgojit dicu. Ja znan da ste vi svi željni nas vidit kao što smo mi željni vas. Svi želimo poć tamo ali ni to lako. Ode smo radili dan i noć za stvorit novi dom... Možda ćemo se vidit, a možda i nećemo. Ja znan da biste vi jadno želili da su dica s vama. Ja san misli o temu ali to je nemoguće. Mat je mat. Draga majko, mi te nikad ne možemo zaboravit makar mi i hotili. Ti čuvaj sebe, prodaj koze, ubi ovce i digod će doć koji dolor. A što mi možemo kad je došlo tako da vaja poć van za prihranit sebe i dicu.

(U nastavku vrpce čulo se neko nutkanje i nećkanje, jer je trebala svojima izručiti pozdrave žena koja nije imala snage da progovori, pa je magnetofon isključen dok ona »frema plakat«.)

MALA MARIJA pozdravila je zatim babu i zapitala: — Imate li kokoši, šipaka i smokava? A njezina majka Jela Maričić će na to:

— Da vam je samo vidit njezine lasi, to je lipa mala, ali nezna govorit naški. Govori engleški. Hiljade i hiljade ima ovakvih. I trebalo bi da se netko zauzme, netko ko prima pare da ne bude više nas ovamo nego tamo.

MARKO RUŽIN SPLIĆA: Draga majko, mislin da imaš 78 ili 79 godina i želim da se iduće godine nađemo u našoj staroj kući i da se napijemo. Nedjeljko je veliki naresta. Zva san ženu na telefon da dođe ode ali je rekla da neće doć jer bi počela plakat.

IVE ŠILO: Nije lipo kad misto odlazi i kad je svo zlo tamo, a dobro ovamo. Samo nikada se ne smi zaboravit svoj rodni kraj!

A zatim obraćajući se djetetu, koje je cijelu večer mislio što će reć, ali mu nije došlo na pamet: Skviči sine, neka čuje dida, neka čuje baba. Neka čuju!

Čuli smo i glas ANTETA CURAĆA PLEŠE koji je pripomogao izgradnju doma s prilogom od 25 dolara, a spreman je uvijek doprinjeti svoj udio za dobro zavičaja.

TOMA, nakon što je pozdravio sve Maslote, Plufa, Pikoleta, Ivana Klasuna, starega Pucleta i Antića, poručuje:

— Reci Plufu i Pikoletu neka kopaju valu, neka je nikad ne zapustu. Onde ćemo mi kosti ostavit. Bio san u Ingleškoj, Njemačkoj, Francuskoj i Španiji, ali ovo je jedna od najgorih zemalja di san dosad doša rabotat. Grubi kruh! Zato nikad nemojte u ovu zemlju dolazit. Ja san to reka deset puti. Radim ode svaki dan i subotu i nediju po 18 sati, a da san doma, radio bi 8 sati. Žalosno je da je otac kraj nas petoro ostao — samac.

Na to nadodaje MIKO: Svi smo ovamo došli bez kuće. Ni nan je ostavi ni otac ni mat, ni baba ni dida. A vajalo je stvorit novi dom. Za 40 uri rada tjedno to se ne može stvorit. Radi se i u subotu i u nediju da se nešto stvori. Svak se muči i radi. Mislim da se Postranjani tamo s Postranjanima amo mogu samo ponosit.

Čuli smo i pjesme naših pjevača, posebno Vice Vukova koji je najomiljeniji naš pjevač među našim iseljenicima. Neki naši iseljenici imaju po nekoliko stotina gramofonskih ploča, a one najomiljenije su, kako sami kažu »izdrte od stalnog struganja i navijanja.«

Pojedinci su spominjali svoje najmilije i pozdravljali ih. Iako udaljeni oko 12.000 milja ili 40 dana putovanja brodom, ipak su oni tako blizu srcima našim. Tu su barba Antić, Marija Strašinica, Marija Pucletovica, barba Ivan

Maslo, Marko Pekota, teta Petromila, Andrija Ule, braća Jerići, barba Ivan Milun i Ruža, Dinko Buta, Ante Kralj, Ivan Šiško, svi Krpači, stari Marko Butinčina sa ženom, Marin Jastog, učitelj Straš, dundo Ćuk, Ivan Fažan, Ive Servin, Frana Butinka, Petar Šimunov. barba Franić, barba Mikula Pipalo, Ivan Kušpilić, Miro Maslo, teta Malvina, Ante Mimica s Maron, Ante Brbora, Kuzma Boro, Jakov Grbin, braća Raškići, Mikula Čive, Ante Šukić, Ante Bigo, teta Kata Stakanka, Gera, Petar Pauleto, Pola Gabrijela, Markurela, teta Pama, barba Jakov Čale, Cikle, Ante Amalijin, Jakov Morač, Jakov Pinac, i drugi. Nisu zaboravili ni na nogometni klub »Sloga« u kojem su neki igrali, zatim dumne na Mratinu i u Korčuli, preporučujući im »naše starce«, pa dun Jozota i sestru Anu, dun Ivota Matijacu, preporučujući mu čuvanje naših starina i običaja.

Nisu zaboravljene ni žrnovske vale, posebno Orlanduša, koja je ovjekovječena u poznatoj pjesmi *»Zbogom moja Orlanduša vala — I kučica Jakova Stakana«*. Često je spominjana Postranjska pijaca, taj simbol Postrane i njene viteške Moštre (kumpanjije). A zatim (svako od imena koje slijedi znači neki doživljaj): Bačva, Danca, Bratinja luka *(Oh, di si Ivane Fažana, pomogla te Isusova majka, i dobro ti rodila lozica, da ga bude i za se umivat!)*, Vela banda, Smrć, Pavja luka, Kranje spila, Zaglav, Gostinja vala, Bili rat, Danče, Bila glavica, Curaćevo dance, Činja punta, Šakotinja dance, Vela vala, Mala vala, Veli Katića križ, Mostinja, Maslotovo dance, Mali Katića križ, Kriva lučica, Butina, Mali Makarac, Bat, Veli Makarac, Bili brig, Glogovac i sve do Pržine preko Ražnjića.

Primjedbe uz monografiju „Otok Korčula“

Najveći broj primjedaba uz Gjivojevu monografiju »Otok Korčula« poslao je historičar Korčule prof. dr Vinko FORETIĆ. Dobar dio Foretićevih primjedaba korišten je u II. izdanju te knjige, a ovdje iznosimo uglavnom one primjedbe koje iz tehničkih razloga nije bilo moguće iskoristiti u II. izdanju, a zanimljive su za čitaoce. Prof. Foretić iznio je da knjiga ima relativno dosta tiskarskih grešaka, pače i na nekim mjestima, gdje iznoseći stvarne podatke može čitača zavesti u bludnju. Upozorio je i na to da I. izdanje ima tu i tamo pojedinih kontradikcija među pasusima na raznim stranama, te je skrenuo na njih pažnju piscu da u II. izdanju uskladi svoje djelo.

Korisnost priložene geografske karte — piše prof. Foretić — očevidna je tim više što su u njoj označene mnoge pojedinosti, osobito u morskim uvalama. Međutim, karta je premalena, a nazivi su tako sitno ispisani da ih uza svu dobru volju, naročito kod morskih uvala, ne možemo sve pročitati. Neophodno je potrebno, da bude priložena, pa makar i u pregibu, veća geografska karta. U nju moraju ući svi geografski objekti (npr. brda, brežuljci, doline itd.), koje pisac u djelu spominje, jer u sadašnjoj mnogo njih nije uneseno. Vrlo bi poželjno bilo da uz poglavlje »Građa (geološke osobine) i reljef« bude kao prilog i geološka karta.

Propust je, što pisac nije opširnije pisao o spiljama, tim više što je baš on sam proučavao spilje, dao o tome i posebnu radnju, jer bi time radnji bio pružio dosta materijala svojeg samostalnog istraživanja.

U poglavlju »Upravna podjela« autor na strani 36. kaže i ovo: »Osnivanjem banovine Hrvatske 1939. g. opet srez (kotar) Korčula dobiva tri otočke i četiri poluotočke općine.« Mislim, da to, koliko se ja sjećam, nije točno. Uostalom pogledao sam Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske, Zagreb 1940, prema kojemu je Pelješac ostao i dalje pod kotarom Dubrovnika, a kotar Korčula ograničen na otok. Neka autor izvrši daljnje provjeravanje!

Autor je na stranama 45 — 52 razgraničio povijest Korčule na razdoblje 1000 —1254, 1254 — 1358, 1358 — 1420, 1420 — 1797, što je zaista pravilno. Doduše u genetičkom povijesnom tretiranju ne mogu se zbivanja uvijek do krajnih konsekvencija iznositi čisto kroničarski u posvemašnjem kronološkom redu, jer treba tokom raspravljanja i nešto anticipirati i nešto se u tretiranju kasnijeg razdoblja osvrtati na ranije vrijeme, ali je ipak poželjan hronološki red, koliko je to moguće. Međutim, autor, iako je izvršio pravilnu periodizaciju, dosta je pobrkano u jednom razdoblju iznosio prilike drugog jednog razdoblja. Tako npr. u poglavlju »Razdoblje od g. 1420. do 1797.« iznosi dosta toga o prilikama g. 1254 — 1358. Bilo bi dobro, da pisac ,ukoliko mu je to moguće, uskladi način pisanja ipak prema razdobljima.

Primjedbe o plemstvu uz str. 47—48. Plemstvo dalmatinskim gradovima nije udjeljivao ni kralj ni kasnije Mletačka republika. Ono je nastalo postepeno u srednjem vijeku od uglednijih i moćnijih porodica. Plemićka prava uživali su plemići samo unutar svoje općine, smatrajući se samo plemićima svojeg grada, a rjeđe se dešavalo da je poneki plemić bio ujedno i plemić nekog drugog grada. To što važi za ostale gradove važi i za Korčulu. Plemstvo se u Korčuli formiralo konačno u 14. stoljeću i Mleci su to plemstvo g. 1420. priznali kao korčulansko plemstvo. Mletačka republika je kasnije nekim ljudima zaslužnim za nju udjeljivala naslov **conte**

s nasljednim pravima. Tako su u Korčuli dobili naslov **conte** Španići, koji su već bili korčulanski plemići. No bio je slučaj da su i pučani dobivali od Mletaka naslov **conte,** ali samim time nisu postajali plemići dotičnih gradova. U Korčuli je ugledna pučka obitelj Smaća (Smacchia) dobila naslov **conte,** ali i dalje su ostali u Korčuli kao **pučani.** Naslov **conte** bila je počast svoje vrste, ali nije davala sama po sebi pravo na posjedovanje časti i prava gradskog plemstva. Bilo je kasnije i pučana Korčulana, koji su dobivali plemstvo u nekom drugom gradu, ali to su već detalji. Ono što je Vid Vuletić Vukasović pisao u Slovincu o plemstvu u Korčuli nije točno.

Nisam u mogućnosti istraživati navodno staroplemićko porijeklo Boschi-a iz Katalonije ni njihove migracije, ali u Korčuli Boschi nisu bili plemići, već samo ugledna pučka obitelj. Čini mi se da je autor uzeo podatke iz Zbornika plemstva od V. Dujšina. Međutim Dujšinovi podaci nisu u svemu pouzdani, a on ih je unosio u glavnom prema podacima koje mu je dostavljala odnosna obitelj, ili ih je nalazio u raznim zbornicima, a sam se nije upuštao u kritičnija istraživanja. Da ne bi nezgodno bilo u drugom izdanju izostaviti porodicu Boschi, moglo bi se reći da je prema obiteljskoj tradiciji imala staro plemstvo iz Katalonije, ali da u Korčuli nisu bili priznati kao korčulanski plemići.

Za porodicu **Giunio** očito je da je njezino prezime nastalo od patronimika **Junius,** hrvatski **Žunjo,** te se u srednjem vijeku često nazivala **Žunjević** (Zugnevich). Oblik **Junii** je genitiv singulara od **Junius,** a oblik **Junio** jest ablativ singulara. Tek kasnije se ovaj latinizirani oblik **Junio** talijanizirao u **Giunio.** Međutim narod ih još i danas u Korčuli zove po starinsku **Žunjo.** Mislim, da bi ove okolnosti trebalo istaknuti.

Uz poglavlje »Spisak knezova, gradonačelnika i predsjednika NO Korčule (998 — 1968)« (str. 54—59) autor ističe da je nešto korigirao popis objelodanjen na temelju ranijih pisaca od Vida Vuletića Vukasovića, no naravno trebalo bi mnogo dublje i šire proučavati, naročito za vrijeme do g. 1420., kronotaksu knezova, da bi se u potpunosti posve točno utvrdio njihov redoslijed. Korisno je ipak što je autor donio redoslijed i u ovakvu obliku, ali predlažem da u II. izdanju postavi ipak stanovitu blagu rezervu ,a pogotovo u pogledu prvog Querini-a koji nije stopostotno zajamčen, jer neki misle da je popis knezova, koje je navodno Venecija g. 1000. poslala u dalmatinske gradove, kasnija krivotvorina. Uostalom g. 998. ne bi stajala, već g. 1000.

Podatke o načelnicima Blata može autor naći u knjizi Francesco Madirazza: Storia e costituzione dei comuni dalmati, Spalato 1911. str. 420, 423, u raznim šematizmima Dalmacije koji su od g. 1827—1847. izlazili pod imenima Schematismo, Almanacco, Manuale, te u Mašekovu Manuale di Dalmazia, koji je izlazio g. 1871. — 1879.

Ne bih se mogao složiti ni s formulacijom rečenica u recima 7 — 13 drugog stupca strane 52. Pojava bratovština ,bilo čisto vjerskih bilo profesionalnih ali na vjerskoj bazi, opća je pojava u katoličkoj crkvi. Naravno poprimaju bratovštine u pojedinim krajevima još i specifična svoja obilježja. Na Korčuli su profesionalne bratovštine relativno kasnijeg postanka, tako bratovština brodograditelja iz g. 1623. (iako se brodograditelji u obranu svojih interesa i ranije sastaju), bratovština kamenara iz g. 1685, bratovština drvosječa iz g. 1646., bratovština bombardijera u gradu Korčuli iz 17. stoljeća. Nije mi poznato da bi na primjer trgovci imali svoju bratovštinu. Istina je doduše da je i u čisto vjerskim bratovštinama pučki život došao do izražaja, ali one ipak nisu bile isključivo pučke ustanove i ne može se reći da su »nastojale da postanu vijeća pučana, nezavisna od vijeća plemića«, kao što nije prihvatljiva ni tvrdnja: »Iako ih Venecija nije prihvaćala, nije im ni branila vlast.« Naprotiv puk se sastajao u svoju opću skupštinu grada i sela, koja u početku nije bila legalno priznavana, ali g. 1512. vidimo da je mletačka vlast priznaje. Inače u pojedinim selima sastajale su se posebne pučke skupštine.

Na strani 89. izvođenje naziva **Korčula** od talijanskog **Curzola** mislim da potječe od inače uvaženog jezikoslovca Vojmila Vinje, ali ja uvelike sumnjam u ispravnost te tvrdnje. Moglo bi se ime **Korčula** izvesti lingvističkim postupkom i iz starog naziva **Korkyra — Corcyra,** a **Curzola** iz hrvatskog **Korčula.**

Na strani 111. autor je označio statističke podatke o ribolovu. Za Velu Luku je pri vrhu označio da su to tone, a u daljnjim podacima nije svuda označio o kojim se mjerama radi.

Mislim, da navodi na strani 115. u recima 12—16 izrečeni u onakvoj formi nisu u potpunosti točni. Narodna skupština, u smislu okupljanja cjelokupnog naroda bez obzira na klase, prvobitno postoji u Korčuli već u 13. stoljeću, a po nekim indicijama možda još i g. 1420. No nakon toga narodne skupštine u tom smislu više nemamo, ali tokom 15. stoljeća pučka klasa grada i sela sastaje se via facti na sastancima da bi obranila svoja prava u odnosu prema plemstvu, ali plemići smatraju te sastanke ilegalnim, a ni mletačka ih vlast još nije priznavala u potpunosti zakonitima, barem ne kao stalnu ustanovu. Prema dosadašnjim istraživanjima znamo da je svakako g. 1512. i dalje zatim skupština puka (ali ne u smislu nekadašnje narodne skupštine srednjeg vijeka) priznavana kao legalno tijelo, u kojem se okuplja pučka klasa. Ta pučka skupština, zvana **kongrega,** ima stanovita prava ,ali ne može se ni za onu narodnu skupštinu srednjeg vijeka ni za ovu pučku kongregu reći da »je uz kneza, malo i veliko vijeće predstavljala glavnu vlast na Korčuli.« Ja bih mjesto izričaja »Narodna skupština (koja je uz kneza, malo i veliko vijeće neko vrijeme predstavljala glavnu vlast u Korčuli) protestira« metnuo »Brodograditelji protestiraju«. Autor spominje i izraz **drvenog ugljena.** Nisam barem dosada uočio tu činjenicu. Naprotiv dosta se u dokumentima govori o paklini pod nazivom **teda** ili **pegula.**

Nije potpuno točan ni pasus u recima 10—12 str. 137: »Budući da se od 1918. do 1921. godine Korčula nalazila pod talijanskom okupacijom, u to su vrijeme klesarski proizvodi bili rađeni uglavnom za Zadar koji se u tom vremenu dosta izgrađuje...« Talijani su razvikali svoju izgradnju u Zadru. Međutim, od značajnijih građevina tu je samo most preko luke i nova zgrada općine te nekoliko betonskih građevina. A to se i nije gradilo za vrijeme vojničke okupacije g. 1918.—1921, dok je i Korčula bila pod njom, nego tek kasnije, pa tek u to doba nakon okupatorskog stanja Korčule, dakle nakon g. 1921. gradi se zgrada Općine, za koju je upotrijebljen korčulanski kamen. Skulptorske ukrase na zgradi izradio je kipar iz Korčule **Stecca** (talijanskih osjećaja), a koliko se sjećam, kamen iz Korčule dobavio je za zgradu Zorzi Peručić (Bumbardun), koji je kao talijanski optant živio u Korčuli.

Uza stranu 141. ne bih se složio s pasusom u recima 31—35. od riječi »Osim toga« do riječi »karaka«. Nisam naišao na podatke, da bi Venecija već u početku svojeg vladanja u XV. stoljeću bila naručivala brodove u Korčuli. Koliko znam, Mlečići su prema podacima Paulinijevim tek u 18. stoljeću ponekad gradili brodove u Korčuli, a ranije su katkada vršili popravke brodova, kad im je najpogodnije bilo u Korčuli kao najbližoj izvršiti popravke. Inače su korčulanski brodograditelji morali na poziv mletačke vlade ići ponekad na rad i izvan Korčule. S područja Jadranskog mora naručivali su se brodovi u Korčuli, ali nisu mi poznati slučajevi da bi to bilo s područja užeg Sredozemnog mora. Nije mi poznato da bi Korčulani gradili direktno za Turke, tim više što je mletačka vlada zabranjivala, ali se zaista pribojavala da bi brodovi, koje Korčulani grade za kršćane, mogli indirektnim putem doći u turske ruke. Ipak ako autor ima o svim ovim stvarima podatke temeljene **na pouzdanim historijskim izvorima** (ali ne tvrdnje nastale domišljanjem) neka ustraje u njima. Druga je stvar u 19. stoljeću kad su Korčulani valjda neki brod i gradili u Korčuli za Turke i kad su brojni korčulanski brodograditelji radili u turskoj državi (Carigradu, Maloj Aziji i Egiptu). Koliko mi je poznato, prvi put se spominje gradnja karake u Korčuli već g. 1418.

Uza stranu 143. pisac veli: »Korčulansko je vijeće stoga godine 1580. zatražilo od mletačkog senata dozvolu za osnivanje cehovske organizacije brodograditelja u Korčuli.« Ta mi činjenica nije poznata, ali ako ju je pisac našao u pouzdanim historijskim izvorima, neka ustraje na njoj, ali neka dobro provjeri i godinu.

Uza stranu 155. razvoj parobrodarstva u trećem i četvrtom odlomku strane je ponešto zbrkano prikazan. Zaista je 1903 — 1914. postojala »Korčulanska parobrodarska plovidba Ivan Foretić i drugovi.« Najprije je imala parobrod Prvi, a zatim

k tome i parobrod Drugi. Parobrod Drugi je nakon stanovitog vremena prodan izvan Korčule, a Prvi je stajao dugo vremena u raspremi. Od god. 1914. do 1926. postojalo je društvo Depolo i Smrkinić, koje je nastalo tako što su Lovro Depolo i Smrkinić (zvan Loško) kupili parobrod Prvi od likvidirane Korčulanske parobrodarske plovidbe, a zatim i parobrod Dražicu, koja je bila prvobitno jahta baruna Ransonneta nastanjenog u Opatiji, od kojeg su i kupili parobrod. Godine 1915 — 1925. postojalo je društvo Hum s parobrodom »Petar Zrinjski«, koji je društvo kupilo od Hrvatskog parobrodarskog društva u Senju. Sve ovo iznosi točno i autor, ali baš zbog toga je i netočno, što među parobrode društva zvanog »Korčulanska parobrodarska plovidba Ivan Foretić i drugovi «ubraja Dražicu i »Petra Zrinjskog«. Parobrodi tog društva bili su samo Prvi i Drugi, a Dražicu su ,kako malo prije vidjesmo, kupili Depolo i Smrkinić od baruna Ransonneta, a »Petar Zrinjski« kupljen je u Senju. Obadva parobroda zadržala su bila staro ime. Nepoznata mi je sudbina Dražice nakon g. 1926, ali u koliko se brod i prozvao Strosmayer, to je bilo kad više nije pripadao Depolu i Smrkiniću. Parobrod »Petar Zrinjski« prešao je u vlasništvo Dubrovačke plovidbe, i tek tada je dobio ime Pelješac, a plovio je i dalje po Korčulansko-pelješkom kanalu.

Uza stranu 167. pri dnu teksta piše: »Brodogradilište je izgrađivalo i projektiralo putničke brodove do 250 BRT, putničko-teretne brodove do 3000 BRT, teretne do 5000 BRT...« Autor je sigurno taj podatak crpio iz tiskanih reklama, kojima se nudi takva izgradnja, ali to ne znači da su se takvi brodovi i gradili. Od putničkih brodova sagradila se samo manja jahta za predsjednika Vladimira Bakarića i oveća jahta »Podgorka« za predsjednika Republike Tita, samo dva putničko-teretna za Indoneziju bruto nosivosti 950 metričkih centa, od teretnih dva riječna šlepa, i onom famoznom Dancu dva (ili tri) broda za prijevoz stoke, kojima neznam dimencije, a koji nisu dosegli zapreminu od 5000 BRT, a ta su dva (ili tri) broda bila i neposredni povod propasti brodogradilišta. Nisam za to da se napada to naše neslavno brodogradilišno poduzeće, ali ipak njegovo poslovanje treba realnije prikazati. Autor je stvarno u prethodnim odlomcima strane 167 prikazao stvarne gradnje, i to je dobro, pa bi stoga citirani pasus crpljen iz najobičnije nestvarne reklame trebalo brisati.

Uz stranu 184.treba napomenuti da je služba javnih nosača postojala u Korčuli već i prije **prvog** svjetskog rata.

Društveni život u Korčuli bio je znatno razvijen još i prije vremena, o kojem govori pisac, tako već i u drugoj polovici 19. stoljeća (npr. Pjevačko društvo, Čitaonica, dvije glazbe, Casino) i u prvim decenijama dvadesetog (uz spomenute prosvjetno društvo Kanavelić, Sokol), što se uostalom vidi i iz raznih drugih strana ovog djela.

Uza stranu 191. drugi stupac: Krivo su raniji pisci uzimali, da su Orebići bakarska obitelj, a stvar stoji obratno. Orebići su pelješka obitelj, a tek neki ogranak te obitelji s Pelješca bio se privremeno nastanio u Bakru. Stoga neka se ono **bakarskoj** izostavi!

Uza poglavlje »Zdravstveni turizam« (str. 193—195): Zaslužan za istraživanje ljekovitog mulja na otoku Korčuli i propagandu liječenja njime jest i Korčulanin dr Dinko Mirošević.

Uza stranu 204. općenito govoreći osnivanju gradskih samouprava u gradovima Dalmacije možemo reći da je ona počela i znatno ranije, već i u 9. stoljeću, no točno je da se svestranije regulira statutima prihvaćenim u 13. i 14. stoljeću.

Uza stranu 208. Osim dra Balda Cviličevića i dra Karla Pansinija, sveučilišnog profesora, nisu spomenuti liječnici grada Korčule, a trebalo bi da autor, makar i bez većeg proučavanja, spomene one iz posljednjih decenija, koji su mu sigurno i po imenu i osobno poznati, a koji po svojem značenju i sposobnosti ne zaostaju za onima opće prakse, koje je za Blato spomenuo.

Uza stranu 228. (ili 229. II. izdanja) možda je točno, što veli pisac da se oporuka korčulanskog grecista Nikole Petrovića od 25. ožujka 1559. nalazi u Kaptolskom arhivu Hvara, ali meni nije poznato. Neka autor provjeri. Neke stvari iz Badije nakon

ukinuća samostana bile su prenesene u franjevački samostan na Hvaru, ali neke i u Zadar i Dubrovnik.

Uza stranu 234—235 gdje su opisani narodni običaji, pitanje pjesme sv. Martina trebalo je bolje prikazati. To je zaista pjesma koja se pjeva u narodu (iako nije isključeno da je od umjetnog pjesnika). Zaista nije nimalo nabožna, te ju je kanonik Alibranti htio istisnuti s jednom pobožnom pjesmom, ali nije u tome uspio. Prihvaćene su samo dvije kitice, i to prva i posljednja. Ne uvijek, ali se početak običava pjevati s Alibrantijevom kiticom (ponešto i njom mijenjanom):

Eto vječnom (vičnom) Bogu hvala:
lijepa (lipa) noć nam je procvala,
kada Martin biskup sveti
na nebesa (ili: s ove zemlje) Bogu (ili: nebu) uzleti (ili: sleti)

Prihvaćena je i kitica:

A sad kad smo dovršili
Martinova sveta dila
darujte nas, gospodari,
što vam kažu vaši stari.

Ova kitica odgovara onoj pobožnoj Alibrantijevoj ,ali smiješno pa čak i humoristički zvuči uz onu staru korčulansku, pa bi je zaista trebalo u pjevanju eliminirati.

Uza stranu 235—236. u novogodišnjoj pjesmi nakon stihova:

Ovi prvi dan godišta
svemu svitu mir navišta

pjevala se kitica od dva stiha domaćinu kuće, nazvavši ga osobnim imenom, npr.:

Oj ti Pero zlatna kito
čestito ti mlado lito

U kitici:

Ovdi vam je jedan Ivo
dones' te mu **desno krilo**

mjesto **desno krilo** izvorno je bilo **jedno pivo,** ali riječ **pivo** nije bila u današnjem značenju, već kad se to piće u Korčuli još nije poznavalo, u Korčuli se pod **pivo** razumijevalo svako drugo piće, osim vode.

Uza stranu 238. ili 239. u II. izdanju treba spomenuti da je i grad Korčula imao nekada svoju proslavu 1. maja koja doduše nije imala politički karakter. Obje glazbe, i autonomaška (Banda cittadina) i hrvatska (Općinska glazba), učinile bi rano u jutro svaka za sebe ophod po gradu (đir), i to autonomaška imala bi na vrhu zastave buket cvijeća, a u hrvatskoj bi se nosio mjesto uobičajene zastave velik bor okićen cvijećem. Nakon toga se išlo na posao.

Na strani 245. ili 246. II. izdanja autor veli: »Donosimo kratak opis pojedinih figura neskraćene (cjelovečernje) moreške kakva se izvodila prošlog i početkom ovog stoljeća.« Tome imam primijetiti ovo:

Kod figure sfide su prije moreškanti ulazili u igru dva po dva, te je radi toga sfida dugo trajala, pa se odavna već to ukinulo, te sada nakon ulaska Otmanovića i još jednog moreškanta ulaze svi ostali moreškanti ujedamput. No ostale figure **sve donedavna** igrale su se propisno cijele, a to znači, kako se govori, **od kralja do kralja** (»od kraja do kraja«). Već nakon sfide naime prva je odmorna šetnja u krugu, te odmah tada stoje bijeli i crni kralj jedan do drugoga, i kako je autoru poznato, bojni ples u svim figurama, tako da svi igrači idu dalje te svaki slijedeći »kolap« moreškant igra s drugim moreškantom prema sebi i tako to ide dalje dok se bijeli kralj i crni kralj ponovno sastanu, te uz poklik **paf** figura svršava i na-

stane odmor. Tako se **od kralja do kralja** igralo **sve donedavna,** dakle ne samo do početka ovog stoljeća, već možemo reći do početka ovog decenija, a sada se već igra skraćuje i ne sastaje se kralj s kraljem. To skraćivanje jedna je od pojava degeneracije moreške. Inače izvode se sve figure, osim španjolete, koja je davno nestala.

Kad smo kod moreške, uza stranu 247, rekao bih nešto u vezi s napisom uz sliku. U moreški se država i bilih i crnih zove **carstvo** i **kraljevstvo** sinonimno, ali i bilog i crnog nazivaju, doduše izvan teksta, **kraljem,** a jedino Otmanović u rječkanju s bilim kraljem veli: **Ja car jesam ti car jesi.** Dakle **Moro** je zapravo sin vladajućeg cara. Mislim, da je podesnije ipak i **bilog** i **Mora** zvati prema korčulanskom običaju **kraljem,** a ne carem, te predlažem autoru u napisu pod slikom izmjenu.

Za crkvu sv. Petra (str. 308. u I. ili 311. u II. izdanju) veli autor: »... ovo je najstarija crkva u gradu Korčuli (X — XI st.).« Zaista se govori i piše, da je ova najstarija crkva u gradu, ali dokumente o njoj imamo tek iz 14. stoljeća, što naravno ne znači da nije i starija, no za X — XI stoljeće nemamo na njoj, barem koliko ja znam, nikakve stilske karakteristike, pa bih ja to datiranje **X — XI st.** izostavio.

Uza stranu 309. odn. 312. II. izdanja: Pomno sam više puta pregledavao grobove u Crkvi Gospoje, ali nikad nisam opazio grob Antuna Rozanovića. Neka autor to provjeri!

Uza stranu 321. odn. 324: Nije mi poznato da je kucalo palače Arneri doneseno s otoka Kandije! Neka autor to provjeri!

Nadalje, nema dokumenata kojima bi se već u 13. stoljeću spominjala cisterna u dvorištu dvora (str. 323.) Nemam pri sebi pribilježaka kad se spominje prvi put, ali nikako to nije bilo u 13. stoljeću.

Pišući o zbirci Svih Svetih pisac veli da se tu nalazi »veliko bizantsko raspelo iz XVII st.« Nemam pri sebi podataka o njemu, ali neka pisac provjeri tu tvrdnju! Za reljef na bratimskoj kući Svih Svetih rekao bih da je iz 14. ili 15. stoljeća.

PRIMJEDBE dra ZDRAVKA MILATA U POGLEDU OBRADE BLATA

Iako je u monografiji »Otok Korčula« iznesena masa podataka i obrađen velik broj tema, neke su teme načete, ali nedorečene. Fali arhitektura mjesta na otoku obrađena na jednom mjestu kroz povijesna razdoblja, uz razvoj urbanizacije naselja. Nedorečen je opis automobilskog saobraćaja od 1944. do 1964. (str. 177), a povijest pošte, telegrafa i telefona gotovo je izostala. Automatsku telefonsku centralu od po 60 brojeva dobili su Blato i Vela Luka 1964. Trgovačka mreža Blata nije opisana iako nema manji broj prodavaonica od Korčule ili Vele Luke. Na str. 189 nije naveden mali hotel u Prigradici s petnaestak soba i tridesetak kreveta uz lijepi restoran koji postoji i funkcionira već petnaestak godina.

Što se tiče školstva Gjivoje na str. 212 navodi da je u Blatu prva početna škola osnovana već godine 1803, a zatim ukinuta, pa se o njoj ništa ne zna do 1830. kada je osnovana muška pučka škola (str. 216). Skrenuo bih pažnju na pismo Sindikata Blata upućeno 10. XII. 1823. Preturi u Korčuli (čuva se u arhivu obitelji Ostoić), u kojem se navodi podatak da Blato ima oko 2300 stanovnika među kojima djece za školu, a to su samo muška djeca u dobi od 6 — 12 godina, oko 202, te se moli za otvaranje Niže osnovne škole. Pretura dopisom od 19. VIII. 1824, a po odobrenju Visoke Vlade, odobrava otvaranje jedne osnovne škole. Da je škola bila zaista prije otvorena, svjedoči važno pismo Sindikata Blata Preturi u Korčuli od 10. V. 1828. u kojem se raspravlja o troškovima za izgradnju novog groblja u Blatu »... te Sindikat u Blatu nije u stanju snositi troškove koji se sada istovremeno javljaju plaćanjem liječnika i **uzdržavanjem nove škole.**« Nadalje se navodi kako svi prihodi odlaze u Korčulu te da je dužnost Općine u Korčuli snositi potrebne troškove. Predlaže se potpuno financijsko osamostaljenje Blatske općine za područje Blata, Smokvice, Vele Luke i Čare, te bi u tom slučaju bili u stanju snositi troškove za izgradnju novog groblja.

Iz upravo spomenutog dokumenta od 10. V. 1828. jasno je da je i poslije 1923. godine (koju Gjivoje navodi na str. 351. kao početak djelomičnog osamostaljenja Općine u Blatu) bilo zahtjeva za f i n a n c i j s k i m osamostaljenjem, iz čega proizlazi da je postojala u neku ruku djelomično izdvojena Općina (ili samo sa zajedničkim financijama u Korčuli) u Blatu i prije 1823. jer originalni dokumenti iz arhive obitelji Šeman (broj 132 datiran 31. VIII. 1820. u Blatu) i drugi iz kuće obitelji Glavočić (datiran 3. IX. 1810) što se nalazi u Zavičajnom muzeju Blato, započinju riječima: ATTESTO CON GIURAMENTO IO SOTTO SCRITTO CHIRURGO DI QUESTA COMUNE CANTON DI CORZULA... Ukratko, još nije pouzdano poznato **kada je i kako** počeo proces odcjepljivanja Općine Blato od Općine Korčula. Povijesna logičnost ne dozvoljava mogućnost da bi proces odcjepljenja počeo prije godine 1797. Poslije te godine a prije godine 1810. moguć je onolik broj pretpostavki koliko u tom razdoblju ima godina. Tim više što se u Gjivojevoj monografiji nabrajaju u II. izdanju (str. 58) autonomni blatski sindici i s t o g r a n g a od godine 1797. do 1821. kao i od 1823. do 1865. kada je Općina Blato dobila načelnika Općine, dok se od 1828. preko 1843. i 1865. i dalje do 1898. za Velu Luku spominju rang »s e o s k i g l a v a r« kao i za ostala sela na otoku. Nadalje, meni izgleda da je naziv »sindik« i »načelnik« jedno te isto, samo se prvi upotrebljava za seosku općinu, a drugi za gradsku općinu. Inače, kako bi se Općina Blato »potpuno osamostalila i postala neovisna od grada Korčule tek godine 1843.« kada je te godine bio sindik Blata Ostoić, a prvim načelnikom Općine Blato postao tek 1865.

Od 1941 — 1962. godine postojali su organi Općinske uprave u Blatu (okupatorski i narodni) koji su nosili razne nazive, što nije navedeno na strani 58 monografije, iako je ,recimo, za Velu Luku to precizno označeno (bez okupatorskih oblika vlasti).

Na kraju poglavlja o NOB na Korčuli, na str. 82, stupac prvi od 8. do 12. retka trebalo bi, radi veće jasnoće neupućenima, nadopuniti: nakon riječi »neprijateljskim položajima« trebalo bi dodati »s južne strane Blata na brdu Vela strana« i nakon riječi »odbačen s dviju kota« nedostaje otprilike tekst: »na Veloj strani«.

Na str. 227. izostavljena je važna materija o osnivanju i djelovanju suda u Blatu, a na str. 228. u poglavlju o arhivima trebalo je spomenuti još ove arhive: obitelji F. Kalođera (nasljednik pravnik Petar Kalođera), obitelji Šeman, zatim arhiv Zavičajnog muzeja s knjižnicom. Na str. 351. mislim da Riceputi ne piše za Blato »kraljica drugih sela« već »Regina dell' altri paesi« što bi se moglo prevesti samo »kraljicom drugih mjesta«, a time se sasvim dijametralno oprečno mijenja smisao Riceputija.

NASTAVLJAČI POMORSKE TRADICIJE

Da bi se nadopunio prikaz o pomorstvu otoka Korčule objavljen u monografiji »Otok Korčula« neće biti na odmet — sugerira **Vinko IVANČEVIĆ** — ako se ovdje popišu učenici koji su završili Nautičku školu u Dubrovniku, a podrijetlom su s otoka Korčule. Ispušten je popis učenika s onog dijela Pelješca koji danas pripada općini Korčula, jer je to posebno poglavlje od tolike važnosti da mu je potrebno posvetiti pažnju u posebnom prikazu. Korčulani su pohađali i druge naše nautičke škole, ali to se ostavlja za drugu priliku.

Godine 1952. proslavljena je u Dubrovniku 100-godišnjica Nautičke škole, jer je g. 1852. započela s radom dvogodišnja nautička škola. U tih sto godina prošlo je kroz tu školu mnogo Korčulana dobivši osnovnu pomorsku naobrazbu za obavljanje teškog kapetanskog poziva. Slaveći tu obljetnicu odbor za proslavu izdao je spomenicu »Dubrovačko pomorstvo« u kojoj je — uz mnoge članke naših istaknutih pomorskih pisaca o mnogim suvremenim i povijesnim pitanjima — objavljen i popis učenika koji su završili tu školu.

Donoseći popis imena učenika služimo se isključivo spomenutom spomenicom i to onim redom kako su u njoj navedeni: Petar Smrkinić, Antun Kondenar, August

Cviličević, Marko Cebalo (Žrnovo), Vicko Laus (Žrnovo), Rok Nonković (1891),* Erman Zakarija (1894), Ljubomir Zakarija (1897), Zvonimir Ivančević (1913), Vice Bibica (1917), Ivan Vigna (1917), Bernard Mirošević (1918), Antun Dužević (1920), Šime Mlinarić (1920), Marin Milat (1921, Žrnovo), Frano Milina (1921, Lumbarda), Antun Marinović (1922), Stjepo Marinović (1923), Rafo Ivančević (1925), Božo Lovričević (1926), Grgo Lovričević (1929), Ivan Šegedin (1930, Žrnovo), Antun Lovričević (1934), Marko Portolan (1934), Antun Šegedin (1935, Žrnovo), Frano Pučnik (1938), Ivo Balarin (1939), Zvonimir Jurišić (1939, Račišće), Ronald Mamić (1939), Ante Šimunić (1939), Ivo Sladović (1939), Živko Četinić (1940, Blato), Prosper Franulović (1940, Blato), Marin Petković (1941, Blato), Nikola Bačić (1942, Vela Luka), Stjepan Fatorini (1942), Ivan Šćepanović (1942, Vela Luka), Ivan Botica (1948, Račišće), Uroš Fabris (1949), Vojmir Salečić (1950, Smokvica), Nikola Unković (1951, Račišće).

Pomorski tehnikum (ekonomski odjel) završio je Ivo Fabris (1951, Vrnik). Školske godine 1951/52. pohađaju nautički odsjek: Branimir Drušković (Račišće), Marko Franulović (Blato), Vjekoslav Pavlin (Vela Luka), Nedjeljko Surjan (Blato), Tomislav Visković, Mitar Botica (Račišće), Niko Botica (Račišće), Nikola Botica (Račišće), Ante Cebalo (Račišće); ekonomski odsjek: Dobren Dragojević (Vela Luka), Ivica Šimić (Blato).

Posebno treba istaknuti, da je u popisu spomenuti kap. **Vicko Laus,** kao najstariji živući učenik nekadašnje nautičke škole u Dubrovniku, bio počasni predsjednik proslave. Rođen u Žrnovu (21. III 1858), završivši dvogodišnju nautičku školu g. 1873, Laus se odmah posvetio teškom pomorskom pozivu i ukrcao na jedrenjak »Giovanni D« (Duboković — Jelsa), sagrađen u Korčuli. U 17. godini, nakon pripravništva i položenih ispita u Trstu, postade poručnik, a u 25. godini i kapetan duge plovidbe. Bio je zapovjednik na pelješkim jedrenjacima (Amor fraterno, Ida B), a nakon toga g. 1896. zaposlio se kao pilot na Dunavu kod Evropske dunavske komisije. Poslije 42 godine plovljenja po raznim morima i Dunavu g. 1913. vraća se u domovinu te nastanjuje u Orebićima. Umro je g. 1953. u svojoj 96. godini života. (Vjesnik, Zagreb 17. IV 1953; R. Roter, Najstariji pomorski kapetan Vicko Laus, Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik 1952).

Od ostalih korčulanskih kapetana spomenimo još Dmitra Foretića Ivanova i Frana Slavića. Da je Dmitar Foretić pohađao nautičku školu u Dubrovniku, osim obiteljske tradicije postoje o tome i njegova skripta na kojima je napisano »Ragusi li 15 Agosto 1847«. Bio je ukrcan na austrijskom barku »Perzagno« kad mu je zapovjednik bio Vinko Masarović. (V. Foretić, Crtice iz pomorske povijesti. Zadarska revija br. 5/1962). Kao kapetan duge plovidbe plovio je parobrodima tršćanskog Lloyda. Dmitar Foretić sin je poznatog korčulanskog brodograditelja Ivana Foretića Đurovog. (V. Ivančević, Korčulanski brodograditelj Ivan Foretić. Pomorstvo br. 2/1953).

Korčulanski gradonačelnik od g. 1889. do 1897. bio je pomorski kapetan Frano Slavić. On je jedan između onih Korčulana koji su prionuli uz hrvatski pokret u Dalmaciji i u njemu živo sudjelovao. Godine 1869. pomorska austrijska zastava zamijenjena je austro-ugarskom. Slavić je nije htio izvjesiti na brodu koji je bio pod njegovim zapovjedništvom, pa je izgubivši brevet (ovlaštenje za kapetana) otišao u Crno more i tamo nastavio ploviti pod ruskom zastavom. To mu je bilo to lakše što se i tada tamo nalazilo naših ljudi koji su imali svoje brodove i trgovačke radnje za izvoz žitarica. (V. Ivančević, O hrvatskim imenima brodova dubrovačkog okružja. Časopis Dubrovnik br. 3—4/1962).

Obojica, i Foretić i Slavić, bili su vatreni Hrvati i zadojeni panslavističkim osjećajima koje su tada isticali mnogi diljem naših krajeva.

Profesori odnosno upravitelji Nautičke škole u Dubrovniku rodom iz Korčule bili su: Ivan Fabris (p. uč. 1895—1904), Ivo Lovričević (upravitelj 1928—1934), Ivo Vigna (kap. 1930—1931), Vinko Foretić (h. n. 1944—1945).

---

*) Brojka označuje godinu kada je završio školu. Učenici bez oznake mjesta su iz grada Korčule.

ZA ISPRAVNIJE NAZIVE PTICA

Prof. dr **Mladen KRPAN** (Split) koji je obradio ptice otoka Korčule pod naslovom »Prilog ornitofauni otoka Korčule« (rad je u tisku) upozorio nas je da su u poglavlju gdje su obrađene ptice otoka Korčule navedena neka imena ptica sa zastarjelim nazivima, a ponegdje netočno. U popisu koji slijedi navedeni su prvo nazivi koji su štampani u monografiji »Otok Korčula«, a zatim kako bi ti nazivi trebali glasiti.

Vaši netočni nazivi:	**Ispravni (suvremeni) nazivi:**
Sylvia salicari — smokvarica ili bekafiga	*Sylvia borin (Bodd.)* — grmuša smokvarica
Motacilla troglodytes — strijež	*Troglodytes troglodytes* (L.) — strijež palčić
Regulus flaviceps — volujerac	*Regulus regulus* (L.) — kraljić zlatoglavi
Cypsellus apus čiopa — sipokril	*Apus apus* (L.) — čiopa crna
Saxicola oenanthe — (s)prdavica	*Saxicola rubetra* (L.) — batić smeđegrli
Pica caudata — s(v)raklić	*Pica pica* (L.) — svraka maruša
Alcedo hispida — modrić ili martin	*Alcedo athis L.* — vodomar ribar
Perdix perdix — šljuke Perdix perdix je trčka skvržulja)	*Scolopax rusticola L.* — šljuka bena
Scrinus (Canaria) scrinus — frzelin	*Serinus serinus* (L.) — žutarica obična
Acanthis (carduelis) cannabina — faganel	*Carduelis cannabina* — jur. ica obična

DOBILI SMO I PELJEŠKI ZBORNIK

SPOMENICA GOSPE OD ANĐELA U OREBIĆIMA 1470 — 1970. Omiš 1970. str. 415. Izd. Franjevački samostan Orebići

Svaki je zbornik kulturni ispit savjesti. Listajući njegove stranice, vidimo ličnosti svoje prošlosti; divimo se njihovim djelima kao da su sada nastala; gledamo, kao na malom ekranu, veće ili manje odsječke svoje kulturno-povijesne baštine koja bi, kada se zbornici ne bi pojavljivali, ostali pokriveni arhivskom prašinom.

Svake godine, s raznih strana i krajeva naše lijepe domovine, pojavi se koji glasnik hrvatske prošlosti koji s najrazličitijih gledišta iznosi i uspone i padove naših krajeva. Među brojnim zbornicima ove vrsti zauzimlje ugledno mjesto »Spomenice Gospe od anđela u Orebićima 1470—1970«, kojoj bi zbog raznolikog sadržaja odgovarao više naslov »Pelješki zbornik«, pa joj njezin stariji brat »Zbornik otoka Korčule« s radošću posvećuje ove retke.

Spomenica je »Pelješki zbornik« u pravom smislu ove riječi. Ovako ju je nazvao u predgovoru franjevac Berard Barčić. I trebalo je zadržati ovaj opći naslov a u podnaslovu istaknuti: »Prigodom 500 godina samostana Gospe od anđela«, jer se iz panorame članaka, što ih je napisalo desetak suradnika, jasno vidi povijesno zbivanje na čitavom poluotoku. To se osobito vidi iz članka dra Vinka Foretića »Kroz prošlost poluotoka Pelješca« (str. 251—326), koji je zapravo povijesni profil Pelješca od VII. stoljeća do naših dana.

Uredniku O. Justinu Velniću treba čestitati što je našao i animirao za Spomenicu prvorazredne stručnjake, kao što je dr Cvito Fisković koji je svoj rad »Crkva i samostan u Orebićima« (str. 39—138) ilustrirao i slikama davši mu tako potrebitu plastiku. Tako je Spomenica dobila i na prozračnosti i na privlačnosti.

U prilozima ostalih autora osvijetljen je ovaj poluotok u povijesnom, kulturnom, vjerskom, ekonomskom i prirodnom pogledu. Pelješac je dao našoj umjetničkoj baštini nekoliko istaknutih spomenika kulture, priličan broj zasluženih sinova (sjetimo se samo Celestina Medovića) i bezbroj pomoraca. Pomorce koje je ovaj kraj dao u XVII. i XVIII. stoljeću prikazao je Stjepan Vekarić. Anica Kisić prikazala je tipove brodova XVI. — XX. stoljeća koje nalazimo na slikama u franjevačkom samostanu, a Matko N. Župa značenje samostana za turizam pelješke rivijere.

Zanimljivi su i prilozi Nedeljka Subotića i J. Velnića o franjevcima s poluotoka Pelješca, iz kojih vidimo da je poluotok u zadnjih 500 godina dao preko 140 franjevaca, zatim prilog prof. Ivana Pederina o pelješkoj pjesničkoj školi i na kraju prikaz Frana Glavine o trpanjskim crkvama, popraćen s oko 150 bilježaka od kojih su neke vrlo zanimljive.

Korčula je više manje isprepletena u svim vedutama ove Spomenice, ali je na osobit način ovo znao učiniti Igor Fisković u svojoj studiji: Povijesni spomenici pelješkog kanala do gradnje samostana nad Orebićima (str. 167—194).

Pelješac i Korčula uvijek su povezani ne samo morem u kojem se ogleda najarhitektonskiji grad na obali Jadrana — Korčula, kao i ćelavi sv. Ilija ,nego još više i jače duhovnim vezama. Prve su bile preko otoka Majsana. Kada je svetište srušeno, njegovu je ulogu preuzela sada zamrla Badija. Nastavak i Majsana i Badije danas je Franjevački samostan Gospe od anđela nad Orebićima »koji već 500 godina pozdravlja zvukom svoga zvona smjele mornare; želi im sretan put i sretan povratak u toplu i dragu luku obiteljskog doma...« (Spomenica, str. 331).

Na Spomenicu osvrnuo se naš dnevni i periodički tisak. Činimo to i mi radi svoje publike koja rado prati naša kulturna zbivanja, jer tko se bude želio ozbiljno baviti povijesnim zbivanjima Pelješko-korčulanskog kanala, morat će posegnuti i za ovom spomenicom.

Urednik

VJERNA SLIKA ZDRAVSTVENIH PRILIKA

Ambroz Kapor: »Zdravstvene prilike u Korčuli u srednjem vijeku. — Korčula 1971. — Izd. Pododbor »Matice hrvatske« Korčula. — Tisak: »F. Kluz« — Omiš 1971.

Radovi s područja povijesti zdravstva i zdravstvene kulture uopće novija su znanstvena disciplina kod nas. Rijetki radovi, kao što su radovi dra Paulinija početkom 18. stoljeća, dra Kuzmanića i Frariya o kugi polovinom 19. stoljeća, preko Thallera, Crmeka i Glesingera polovicom 20. stoljeća, prolaze u organiziraniju društveno-institucijalno-znanstvenu disciplinu tek osnivanjem Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije godine 1954. u Beogradu i Odjela za povijest medicine pri Institutu za medicinska istraživanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (kasnije Institut za povijest prirodnih, matematskih i medicinskih nauka JAZU).

O području otoka Korčule tiskana su veoma rijetka djela: Ostojić (po Pauliniju), Vid Vuletić-Vukasović i poblikacija povodom 100-obljetnice Blatske ljekarne. Znanstveni rad o zdravstvenim prilikama u Korčuli u srednjem vijeku Ambroza Kapora obradovao nas je stoga samom svojom pojavom, a još više, jer dolazi iz pera medicinskog laika. Više desetaka aktivnih liječnika, radeći na otoku, poneki i do 25 godina, sjedeći na bogatoj kulturnoj baštini mosta koji spaja grčku i rimsku kulturu sa Slavenima, nisu dosad ništa objavili. Povijest medicine nije doduše usko vezana za medicinske profesionalce, te se tako imenima laika Fanceva, Horvata, Kempfa, Novaka, Šišića, Esiha i Fiskovića, sada pridružuje i Kapor. Inženjer agronomije po profesiji, pisac nekoliko znanstvenih radova o duhanu te prikaza iz opće povijesti rodnog mu grada, potomak stare korčulanske obitelji praromanskog porijekla, nasljedni posjednik čuvene obiteljske biblioteke i arhiva, Ambroz Kapor, široka kultura i nenametljiva odmjerena priroda, svojom izuzetnom multilateralnom znanstvenom sklonosti, vjeran principima znanstvenog rada uopće dao nam je, koliko su mu izvori i domet njegove medicinske edukacije dopuštali ,vjernu sliku zdravstvenih prilika u gradiću Korčuli u srednjem vijeku, tiskavši svoj rad na 23 stranice brošurskog formata.

Izvorna je vrijednost njegove radnje u obradi razvoja liječničke službe prema Korčulanskom statutu od godine 1214 te do sada neobjavljenim podacima iz 1420, 1431. i 1451 godine, kao i imena 12 do sada nepoznatih liječnika koji su radili u gradiću Korčuli od 1623. do 1837. godine. U razvoju lijekarničke službe nije uspješno dokazano postojanje ljekarne s magistrom farmacije na otoku Korčuli prije 1865. Preventivne, higijenske mjere i epidemije opisane su i nešto malo proširene novim podacima iz Korčulanskog statuta kao i prijedlogom jednog liječnika iz 1690. godine. Potpuno novo i izvorno pisac iznosi podatke o zdravstvenom osiguranju na otoku od godine 1451. do 1827, o sanitarnim uredima i pojedinim bratovštinama crkveno-humano-karitativnog karaktera od godine 1301, preko poznatih podataka o Banci Sv. Josipa i Doma za nemoćne (koji nikada nije funkcionirao kao bolnica) do vrlo vrijednog i izvornog podatka o financijskom opterećenju društva za zdravstvo od 1451. do 1779. godine.

Njegovi zaključci i usporedbe s današnjim stanjem posve su realni, razumni, dovoljno kritični i dobrodošli.

Na kraju, popis liječnika i ljekarničke literature koju autor posjeduje, (41 djelo — od Galena, Pisanellija 1629, i Mathioli-Senesca 1645, preko Baglivija 1752 i

Tissota, do Margirdiciana i Primolija 1831) poneko iz Žiljkovićeve biblioteka 15. i 16. stoljeća, otvara široke mogućnosti za profesionalno studiozniji rad o zdravstvenoj službi na otoku Korčuli u srednjem vijeku.

Šteta što je kratak zaključak objavljen na vrlo lošem engleskom jeziku, vjerujemo ponajmanje krivnjom autora te radnje.

dr Zdravko MILAT

STUDIJSKI PROJEKT O RAZVOJU OPĆINE KORČULA

U studenom 1969. godine Općinska skupština Korčula je usvojila prijedlog predsjednika Skupštine da se priđe izradi kompleksnog studijskog projekta sa radnim naslovom: PROGRAM RAZVOJA OPĆINE KORČULA. Zaključak je bio da se izrada povjeri odgovarajućim institucijama, ali je istovremeno odlučeno da se formira i savjetodavno tijelo koje bi Predsjedniku u toku rada na projektu pružalo stručne preporuke i savjete (tzv. »Redakciona grupa« s 13 članova).

Projekt je koncipiran u dva osnovna dijela: prvi, s nazivom »PROGRAM RAZVOJA OPĆINE KORČULA« unutar kojega bi se posebno izradio ekonomski program razvoja, a zasebno prostorni plan područja i drugi, u kome bi se sistematskim monografijama obradila priroda i historija područja na potpuniji način nego je to do sada bio slučaj.

Izrada prvog dijela zamišljena je kao aktuelna obrada pravaca razvoja i time kao podloga za radno objedinjenje svih snaga na području, u skladu s programom što ga je usvojila Općinska konferencija SK Korčula u travnju 1969. godine. Da bi se osigurao odgovarajući kvalitet izrada je povjerena: Ekonomskom institutu Split (sada: Institut za pomorsku, turističku i obalnu privredu) — ekonomski dio, a Urbanističkom zavodu Split — prostorni plan.

Rok izrade prvog dijela bio je predviđen za polovinu 1971. U tom roku izrađen je ekonomski dio, a prostorni plan će biti završen u toku veljače 1972. g.

Drugi dio, sistematska historijska obrada područja općine, ostao je u kompetenciji Redakcione grupe, ali rok završetka nije definiran.

Završetkom oba dijela dobit će se solidna osnova za praktične akcije i historijsku valorizaciju u razvoju područja općine Korčula. Treba očekivati, prvo, da će »Program razvoja općine Korčule« biti razmatran i usvojen od mjerodavnih organa Općine kao službeni dokumenat, kao akciona osnova i, drugo, da će rezultati Programa biti radno prihvaćeni od svih nosilaca odluka na području Općine Korčula, jer je nejedinstvenost u akcijama, zasnovana na forsiranju krivo shvaćenih parcijalnih interesa, uvjetovala brojne promašaje.

Prethodna opća napomena o Programu razvoja općine Korčula bila je, nadam se, neophodna informacija za čitaoca, koji na ovaj način prati stanovita zbivanja i napore na području Općine. U nastavku dajemo kratki prikaz već objavljenog ekonomskog dijela Programa.

II

Ekonomski institut Split koncipirao je svoj rad tako da je uporedo rađeno trinaest monografija, iz kojih je onda sastavljena »završna studija« (rujna 1971.).

Mi ćemo redom upozoriti najkraće na osnovni sadržaj monografija i Završnu studiju.

1. **Globalna projekcija razvoja** (autor: dr Ante Jelavić, 59 strana). U monografiji se primjenom pojednostavljenog Harrod-Domarovog modela (bitne zavisnosti su između investicija i društvenog proizvoda) i kratke analize stanja daje projekcija razvoja agregatnih veličina — društvenog proizvoda, investicija i zaposlenosti, po sektorima — primarni, industrija, trgovina i ugostiteljstvo, saobraćaj i veze, ostala privreda, vanprivredne djelatnosti.

2. **Prirodni faktori kao preduvjet za privredni razvoj** (autor: Dr Miljenko Tešić, strana 78). Monografija obrađuje sistematski sve relevantne faktore: geografski položaj, geološko-morfološki pregled, obalu, morfometrijske podatke, hidrogra-

fiju, klimu, prirodne činioce saobraćaja i prirodne činioce turizma. Uz opširno navedenu literaturu u tekstu su dane i odgovarajuće tabele i slike.

3. **Stanovništvo korčulansko-pelješke regije** (autor: dr Ante Kalogjera, strana 56). Autor daje veoma pregledan razvoj demografske problematike područja po lokalitetima i u vremenskom nizu od 1837. do 1969. godine, za obilježja kod kojih je bilo moguće konstruirati odgovarajuću seriju. Pored prostornog rasporeda stanovništva, obrađen je odnos aktivnog i uzdržavanog stanovništva, migracije (osobito emigracije), školska sprema, struktura porodice, prirodno kretanje stanovništva, proces urbanizacije i projekcija razvoja stanovništva. Pored tabela tekst sadrži i grafičke priloge.

4. **Poljoprivreda općine Korčula, stanje i perspektive** (autor: dipl. inž. Pavle Bakarić, strana 106). Monografija je podijeljena u dva osnovna dijela: prvi, u kome se daje sistematski pregled razvoja u nizu godina i sadašnjeg stanja poljoprivrede u svim aspektima (raspored i bonitet zemljišta, posjedovna struktura, nasadi, mehanizacija, karakteristike i učešće poljoprivrednog stanovništva i sl.) i drugi, u kome se po redoslijedu obrade iz prvog dijela razmatraju mogućnosti razvoja — po opsegu i sortimentu, sa naročitim naglaskom na specijalizaciji i koncentraciji površina.

5. **Ribarstvo** (autor: Fabjan Grubišić, strana 31). Autor obrađuje slijedeća pitanja: historijski pregled, prirodne uvjete za razvoj ribolova, ekonomske pokazatelje, ekonomske pokazatelje prerade ribe s kritičkom ocjenom stanja, ocjenom mogućnosti razvoja do 1975. i 1990. godine i prijedlogom potrebnih mjera za realizaciju mogućnosti.

6. **Proizvodna i građevinska djelatnost** (autor: dipl. inž. Ante Jambrović, strana 22). Autor je u monografiji obrađivao samo dio zanatske djelatnosti u društvenom sektoru: građevinarstvo, klesarstvo, štamparstvo i tekstilnu proizvodnju.

7. **Brodograđevna djelatnost** (autor: prof. Otokar Kohout, dipl. inž. strana 65). Opsežna problematika ove djelatnosti obrađena je u četiri osnovna poglavlja: dosadašnji razvoj, sadašnje stanje, razvoj do 1975. godine i razvoj do 1990. godine. Unutar poglavlja obuhvaćena su sva važna pitanja (asortiman proizvodnje, oprema, problem suradnje, kadrovi, investicije, snabdijevanje materijalom, plasman i sl.).

8. **Saobraćaj** (autor: dipl. ecc. Branko Sirovatka, str. 84). Autor je monografiju usmjerio pretežno na deskripciju saobraćaja uz procjenu perspektive saobraćaja i potrebe za saobraćajnim sredstvima, u slijedećim poglavljima: opći preduvjeti saobraćaja općine, dosadašnji utjecaj saobraćaja, prijevoz putnika danas, perspektiva razvoja prijevoza putnika, potrebe za saobraćajnim sredstvima, prijevoz robe, potrebni saobraćajni objekti, prateći objekti.

9. **Turizam, ugostiteljstvo, trgovina i zanatstvo — elementi za projekciju razvoja općine Korčula** (autor: Dr Ante Lešaja, strana 48). Monografija počinje uvodom u kome se određuje zadatak rada, razdoblje projekcije (do 2000. godine) i pristup. Zatim slijede poglavlja: osnovne napomene o razvoju područja, osnovni podaci o razvoju razmatranih djelatnosti, povezanost razmatranih djelatnosti, projekcija razvoja trgovine, razvoj zanatstva, politika razvoja — preporuke.

10. **Prosvjeta i kultura** (autor: Ivo Kaštropil, strana 36). Autor je u četiri poglavlja skicirao postojeće stanje i izložio pravac razvoja do 1975. i 1990. god.: osnovno obrazovanje s pretškolskim odgojem, obrazovanje na školskom stupnju, usmjeravanje studija na III školskom stupnju, kultura.

11. **Likovni i urbanistički spomenici općine Korčula** (autor: akademik dr Cvito Fisković, strana 52). Na veoma pregledan način autor je u ovom poglavlju obradio najvažniji spomenični fond općine ovim redom: grad i predgrađe, gradske kule, zgrade i spomenici javne namjene, crkve, istaknute kuće i palaće, javne zbirke povijesnih rijetkosti i umjetničkih djela, privatne zbirke, spomenici u pojedinim mjestima općine.

12. **Zdravstvo općine Korčule** (autor: dr Ante Čatipović, strana 96). U nizu monografija ova je najopširnija, a autor je uložio veliki trud da sistematizira podatke i dade prijedlog razvoja, koji bi odgovarao području. Obradio je problematiku u slijedećim poglavljima: historijat, osnovne karakteristike zdravstvenog stanja, zdravstveno osiguranje i potrošnja za zdravstvenu zaštitu, organizacija zdrav-

stvene službe područja, perspektivni razvoj zdravstvene službe do 1975., prijedlog službi osnovne zdravstvene zaštite do 1975. godine, procjena potrošnje za zdravstvenu zaštitu i zdravstvene službe 1975—1990. godine, zdravstveni turizam.

13. **Infrastruktura općine Korčula** (autor: dipl. inž. Stanislav Tedeschi, strana 66). Kako je infrastruktura najsporniji i najteži problem područja, izrada ove monografije je posebno korisna. Autor problem infrastrukture obrađuje ovim redom: cestovne saobraćajnice, vodoopskrba, odvođenje otpadnih voda, elektroopskrba, objekti telefonskog saobraćaja, odstranjenje otpadaka.

14. **Završna studija** (autor: Dr Nenad Gvozdanović, strana 153). Zadatak je studije bio sumirati istraživanja monografija tako da se dobije osnova kako za prostorno planiranje tako i za praktične razvojne programe na području. Pored uvoda, studija se dijeli na četiri dijela: prvi, prikaz stanja i mogućnosti razvoja privrednih i vanprivrednih djelatnosti, drugi, ocjene sadašnjeg stanja i polazne osnove za koncepciju razvoja, treći, projekcija razvoja (do 1975. i od 1975—1990), četvrti, putovi i sredstva i na kraju završne napomene.

Kao osnova razvojne koncepcije studija je prihvatila metodologiju i kategorizaciju globalne projekcije, razvivši tri varijante rasta društvenog proizvoda i zaposlenosti, uz investicije.

Sve su monografije veoma kvalitetno umnožene na šapirografskoj tehnici i podvrgnute diskusiji na području (poduzeća, ustanove, mjesne zajednice).

Na kraju samo nekoliko kritičkih napomena načelne prirode:

a) Monografije su neujednačene po metodološkom pristupu, premda je u njima sadržan bogat faktički materijal,

b) Velika je šteta što javnoj upravi nije posvećena zasebna monografija, jer je ta problematika ostala sasvim neobrađena,

c) Završna studija je dijelom kompilacija monografija, ali je u bitnom dijelu (koncept razvoja) ostala na pristupu (pojednostavljeni model razvoja iz zavisnosti društvenog proizvoda i investicija) koji je potpuno neprimjenjiv na male regije; za područje općine Korčule on je posebno neprimjenjiv, jer ne razmatra odlučno pitanje razvojne akcije: u kojim sektorima i na koji način treba mijenjati dosadašnji način razvoja da bi se bitni problemi područja riješili na efikasan način (infrastruktura, nivo proizvodnosti i dohotka). Isto tako treba naglasiti da studija nije izričito navela one točke razvojnog koncepta na kojima je jedinstveni angažman svih lokaliteta uvjet racionalnog razvoja područja kao cjeline i svakog lokaliteta zasebno.

d) Radom na ovom dijelu projekta područje je dobilo veoma vrijednu osnovu za daljnji rad na proučavanju i za vlastitu organizaciju analitičko-planskog rada (npr. statistička služba na općini nije organizirana) pa se u tom smislu napor Ekonomskog instituta i autora mora pozitivno ocijeniti.

Ante LEŠAJA

Korčula je svečano proslavila mnoge obljetnice 1571 - 1871 - 1941

Godina 1971. bila je na otoku Korčuli u znaku mnogih značajnih jubileja. Nakon što je u kolovozu KUD »Bratska sloga« u Žrnovu proslavila 60-godišnjicu svog osnutka, sredinom rujna grad i otok Korčula proslavio je 400-godišnjicu obrane Korčule od napadanja i opsade turske osvajačke sile. Tom prilikom otkrivene su spomen-ploče glasovitim Korčulanima **Jakovu Baničeviću** (na zidu zvonika katedrale) i **Petru Kanaveliću** (na zapadnom zidu lađe sv. Roka). Na kraju ovog kratkog izvještaja donosimo u cjelosti prigodno slovo povjesnika **dra Vinka Foretića** održano povodom otkrića spomen-ploče J. Baničeviću. Na dan proslave bio je u upotrebi prigodni poštanski pečat odobren od Uprave PTT (rad akad. slikara Alfreda Pala) i spomen-koverta.

Podkraj studenoga je narod korčulanske općine na svečan način proslavio **30. obljetnicu Narodne revolucije** i **100. obljetnicu preuzimanja općine u hrvatske ruke.** Dana 19. i 20. studenoga u hotelu »Korčula« u Korčuli održano je **znanstveno savjetovanje** o temi: »Narodni preporod i preuzimanje općine u hrvatske ruke.« Nakon savjetovanja, 21. XI, izvršeno je **otkrivanje obnovljene spomen-ploče kralju Tomislavu,** koju je talijanski okupator bio skinuo s glavne gradske kule. Istoga dana postavljen je kamen temeljac za novi Dom narodnog zdravlja u predjelu Kalac i novu osnovnu školsku zgradu u predjelu Betlem nedaleko sadašnje gimnacije, čija izgradnja će se realizirati mjesnim samodoprinosom Korčule, Lumbarde, Žrnova i Račišća.

Kao kruna slavlja bila je svečana sjednica Sabora općine 28. XI, kojom je proslavljena 30. obljetnica Narodnog ustanka i 100. obljetnica prve hrvatske općine na otoku, a kojoj su sudjelovali i predstavnici susjednih općina i gosti Sabora.

Referat o kontinuitetu borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje na području općine Korčula što ga je podnio predsjednik Skupštine općine **Ivo Jeričević,** donosimo na početku Zbornika. Na sjednici je govorio i **Marin Cetinić.** Donesen je zaključak o osnivanju galerije korčulanskih umjetnika, koju odluku će provesti u djelo Mjesna zajednica Korčula. Otkrivene su i spomen-ploče u atriju općinske vijećnice i na zgradi obitelji Arneri.

GOVOR Dra VINKA FORETIĆA PRIGODOM OTVARANJA SPOMEN-PLOČE JAKOVU BANIČEVIĆU U KORČULI

Zapala me je čast da progovorim nekoliko riječi prigodom otkrivanja spomen-ploče glasovitom Korčulaninu Jakovu Banićeviću. On je doduše manje poznat na otoku Korčuli, pogotovo manje od pjesnika Petra Kanavelića, čiju spomen-ploču također danas otkrivamo, a za kojeg zna na Korčuli tako reći svako dijete. Baničević se rodio na otoku Korčuli u Žrnovu g. 1466, pa je g. 1966. prošla neopaženo petstogodišnjica njegova rođenja, ali eto koristeći ovaj veliki jubilej obrane Korčule od Turaka sjećamo se i velikih naših ljudi. Život Baničevića još nije dovoljno proučen, a više se o njemu pisalo u inozemstvu, gdje je uostalom veći dio života djelovao, te nam razni izvori i rasprave o njemu nisu ni pristupačne. Ipak na temelju onog koliko znamo, čuvajući se predimenzioniranja, možemo reći, da je bio ugledna ličnost u tadašnjem evropskom svijetu. Filozofiju i teologiju učio je u Bolonji i Padovi, a g. 1498. postao je kanonik korčulanskog kaptola, no od g. 1501. vidimo ga u raznim diplomatskim službama. Baničević, iako je Korčula tada bila pod mletačkom vlasti, bio je protumletački raspoložen te je sudjelovao u međunarodnim akcijama protiv Venecije. Od g. 1512. bio je dekan kaptola u poznatom biskupskom gradu Tridentu, talijanski zvanom Trento, sada u Italiji, gdje se kasnije u istom stoljeću održao poznati crkveni koncil. Tu mu je njegov sinovac također imenom Jakov postavio nadgrobnu ploču s natpisom, koja i sada postoji. Umro je Baničević g. 1532. u Trentu. Inače i za vrijeme, dok je obnašao čast dekana u Trentu, bio je također u raznim diplomatskim službama.

Naročito se istakao u službi rimsko-njemačkog cara Maksimiljana I. te je kao takav sudjelovao na državnim saborima u Ausburgu g. 1510. i u Wormsu g. 1515, a bio je djelatan i kao tajnik Maksimiljanova nasljednika Karla V, koji je ujedno bio španjolski kralj i rimsko-njemački car te najveći vladar u tadašnjoj Evropi. Kao takav, Baničević je vrlo rano saznao za prvo putovanje oko svijeta poznatog Magelana pomorca u španjolskoj službi, izvršeno g. 1519—1522, koje je nakon Magelanove smrti na Filipinima nastavio Elcano. Baničević je o tom važnom otkriću obavijestio dubrovačku vladu, pače joj je podnio Elcanov izvještaj u talijanskom prijevodu. Ti se vrlo važni dokumenti nalaze i danas u Dubrovačkom arhivu.

Car Maksimiljan mu je g. 1513. udijelio grb, a car Karlo g. 1518. plemstvo. Na kući u Žrnovu nalazi se u kamenu isklesani Baničevićev grb s natpisom, a u natpisu se među ostalim kaže, da mu je na rodnoj kući na njegovu uspomenu g. 1646. taj grb postavilo potomstvo.

Baničević je živio u doba kad se u Evropi razmahao bio veliki duhovni i kulturni pokret humanizma i renesanse. Ljude istaknute u pisanju i poznavanju književne i znanstvene kulture tog doba nazivamo humanistima. I u domovini i diljem Evrope djelovalo je tada mnogo humanista Hrvata. I naš je Banićević bio humanist te je podržavao veze s nekim najistaknutijim humanistima i umjetnicima svojeg vremena. Spomenut ćemo neke istaknute ljude, s kojima je podržavao veze. Erazmo Rotterdamski, glasoviti nizozemski humanist poznat je naročito zbog proučavanja Biblije, a u tiskanoj zbirci Erazmova dopisivanja nalaze se pisma, koja je Erazmo pisao Baničeviću i ovaj njemu. Dopisivao se Baničević još s glasovitim talijanskim piscem kardinalom Pietrom Bembom i njemačkim humanistom Wilibaldom Pirkheimerom, koji mu je posvetio neka svoja djela. Bio je prijatelj s velikim njemačkim renesansnim slikarom Albrechtom Dürerom, jednim od najslavnijih slikara svijeta. O Baničeviću se napisalo kod nas dosta članaka. Prirodno je, da su o njemu pisali i Korčulani, tako među prvima korčulanski historičar Matej Kapor, a u obiteljskoj knjižnici Kapora ima i materijala o Banićeviću. Dalje je o njemu pisao Petar Franasović u nekadašnjem dubrovačkom časopisu Slovincu, a u novije vrijeme Petar Giunio i Marinko Gjivoje, oba u Zborniku otoka Korčule, izašlom 1970. godine. Osvrnula se na njega pred nekoliko vremena i naša »Lanterna sv. Marka«. Spomenut je kratko u Stanojevićevoj

Narodnoj enciklopediji, a kratko i u knjizi »Znameniti i zaslužni Hrvati« izdanoj g. 1925. prigodom tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva. Obrađen je nešto duže u Hrvatskoj enciklopediji i Enciklopediji Jugoslavije. No trebalo bi o njemu napisati opširno djelo i u jednoj knjizi skupiti sve njegove tekstove.

Hrvatski preporoditelji Korčule prozvali su bili svojedobno u gradu Korčuli u počast njemu našu Plokatu Baničevićev trg, kojeg se naziva sjećamo mi iz starije generacije, ali je nakon prve talijanske okupacije u slavu dana oslobođenja prozvana Trg 21. aprila g. 1921. Iako je to vrlo važan datum korčulanske povijesti, te je lijepo i korisno bilo javno ga obilježiti, ipak nam je žao što je s jednog značajnog korčulanskog prostora iščezlo Baničevićevo ime. Međutim neka ova spomen-ploča podsjeća Korčulane i posjetitelje Korčule na ovog glasovitog dosta zaboravljenog čovjeka, a neka i potiče našeg dičnog opata, koji je u crkvi, riznici, knjižnici i opatskom arhivu sakupio neprocjenjivo kulturno blago, da uznastoji prikupiti literaturu i izvore o Baničeviću, koji su nam, većinom objelodanjeni u inozemstvu, zasada nepristupačni; obećavamo i mi ostali, koji se bavimo poviješću Korčule, da ćemo mu u tome pomagati.

Neka je slava Jakovu Baničeviću!

60-OBLJETNICA »BRATSKE SLOGE« ŽRNOVO

Značajnim korčulanskim povijesnim obljetnicama koje su proslavljene 1971. godine, kao što su 400-godišnjica odbrane Korčule od turske opsade, 100-godišnjica prelaska općine u hrvatske ruke, 80-godišnjica osnivanja društva »Hrvatski napredak« u Veloj Luci i 30-godišnjica ustanka naših naroda protiv okupatora, pridružila se i 60-godišnjica čitaonice »Bratska sloga«, koja je ubrzo prerasla u kulturno-prosvjetno društvo.

Žrnovski zaselak Postrana je 15. kolovoza 1971. na svečan način proslavio 60-obljetnicu postojanja svog društva »Bratska sloga«. Tog dana održana je svečana sjednica društva koju su svojim prisustvom uzveličali akademici dr Cvito Fisković i Petar Šegedin. Na sjednici je predsjednik društva **Roko Curać** u svom referatu (koji objavljujemo u cjelosti) iznio kratak historijat društva.

Društvo je kao cjelina učestvovao u NOB-i. O toj aktivnosti govorio je učesnik NOP-a, **Ante Curać-Šilo**, koji je 1941. godine bio tajnik društva. I njegov referat objavljujemo u cjelosti. On je ujedno otkrio spomen-ploču članovima društva koji su pali kao borci ili žrtve fašističkog terora.

Aktivnost društva od osnutka do danas na raznim poljima prikazana je i posebnom izložbom. Proglašeni su i novi počasni članovi društva: kipari **Jakov Jerićević** i **Marinko Radovanović** i publicista **Marinko Gjivoje**, te su im uručene diplome.

Osim spomen-ploče poginulim članovima društva 1941—1945. i žrtvama fašističkog terora (25), otkrivene su još dvije spomen-ploče: graditeljima doma društva, te na rodnoj kući osnivača društva prof. Nika Batistića u čast svima osnivačima »Bratske sloge« (prigodom otkrivanja govorio je **Marin Šegedin-Jastog**). Slavlje je završeno izvođenjem Moštre.

*

PALIM U BORBI
PROTIV FAŠISTIČKOG OKUPATORA
1941—1945
ZA PRAVA ČOVJEKA I ČAST NARODA SVOGA
U NOB

BATISTIĆ MARA PETROVA
CEBALO JAKOV NIKOLIN
CEBALO PETAR JAKOVLJEV
ĆURAĆ ANTE NIKOLIN
ĆURAĆ FRANA ANTUNOVA
ĆURAĆ IVAN ANTUNOV
ĆURAĆ NIKOLA MARKOV
ĆURAĆ IVAN MARKOV
ĆURAĆ VOJKO ANTUNOV
DIDOVIĆ DRNATA FRANOVA
DIDOVIĆ ŽUVA FRANOVA
GRBIN NIKOLA NIKOLIN
GRBIN SREĆKO NIKOLIN
ŠALE IVAN MARINOV
ŠEGEDIN LJUBO JAKOVLJEV
ŠEGEDIN MARIN MARINOV
ZUPČIĆ ŠIME PAVLOV

ŽRTVE TERORA

BATISTIĆ FRANO ANTUNOV
ĆURAĆ DANICA BARTULOVA
ĆURAĆ IVAN IVANA
ĆURAĆ KATA ANTUNOVA
GRBIN Dr KRISTO ANTUNOV
JERIČEVIĆ FRANA JAKOVLJEVA
STANKOVIĆ TONKA NIKOLINA
ŠEGEDIN MARTIN NIKOLIN

OVU SPOMEN-PLOČU PODIŽE BRATSKA SLOGA SVOJIM ČLANOVIMA U POVODU ŠEZDESETE OBLJETNICE OSNUTKA ŽRTVAMA NA SLAVU — GENERACIJAMA U SPOMEN.

ŽRNOVO-POSTRANA 1971

ZDRUŽENI U
BRATSKOJ SLOZI
POSTRANSKI PUK
ZAVRŠIO JE OVO ZDANJE
1968 GODINE
ČIN JE TO
ODANOSTI
POKOLJENJIMA
OD KOJIH POTJEČE
SIMBOL ZAHVALNOSTI ŽRTVAMA
OSLOBODILAČKOG RATA I
ZNAK NJEGOVE SVJESNE VOLJE
BUDUĆIM NARAŠTAJIMA

Život i rad društva „Bratska sloga“ Žrnovo 1911 — 1971.

(Referat predsjednika Roka Curača na svečanoj sjednici 15. kolovoza 1971.)

Kako je vidljivo iz zapisnika osnivačke skupštine, KPD »Bratska sloga« osnovano je 31. prosinca 1911. na inicijativu istaknutog Postranjanina profefora don Nika Batistića koji je bio ne samo dobar rodoljub nego i uvažen i neumoran kulturni radnik.

U to vrijeme nije u našim općinama vladao narodni duh, pa je osnivač »Bratske sloge« sa svojim prijateljima najviše pridonio da je općinska uprava u susjednom gradu Korčuli oteta iz ruku autonomaša te prešla u hrvatske ruke i da se rodoljubni hrvatski osjećaj živo usjekao u srca svih Žrnovaca.

Tokom 60 godina svog postojanja ovo je društvo odigralo značajnu ulogu kao nosilac kulturno-prosvjetnog i društvenog života mjesta i kao pokretač mnogih korisnih akcija. Stoga je vrijedno da se osvrnemo na njegov razvoj od osnutka do današnjeg dana.

Društvo je osnovano kao čitaonica, prva u povijesti našeg mjesta, pod imenom »Bratska sloga«, pa je već svojim imenom propagirala slogu među našim zaseocima i u našem narodu.

Društvo je odmah okupilo sve napredne snage mjesta, a rad društva počeo je nabavom dnevnih listova. Već tada osjećala se potreba ne samo za čitaonicom nego i za društvenom knjižnicom. U društvenim prostorijama okupljaju se mještani te pokušavaju osvježiti kulturnu djelatnost mjesta priređivanjem plesova, održavanjem predstava i sl. Ovakav rad potrajao je sve do početka Prvog svjetskog rata, kada je djelatnost društva nešto oslabila, jer je dobar dio članova društva i uprave mobiliziran u vojsku.

Međutim, čim se svršio Prvi svjetski rat, rad je u Bratskoj slozi živnuo, ali nastaju i trzavice u društvu koje se nedugo poslije toga stišavaju obračunom s onima koji nastoje rad društva zaustaviti. Kao rezultat pobjede naprednih snaga osniva se 1920. godine Tamburaško pjevačko društvo »JUG«.

Marin Šegedin-Jastog postavlja vijenac na otkrivenu spomen-ploču osnivaču društva prof. N. Batistiću

Okupacione (talijanske) vlasti nisu rado gledale napredak društva, tako da su pripreme Tamburaško-pjevačkog društva održavane u tajnosti. Čitava je aktivnost usmjerena na pripremu javne manifestacije u povodu odlaska okupacionih vlasti s našeg područja. Vrijedno je napomenuti da je novoosnovano društvo svoj prvi javni nastup održalo na dan odlaska talijanskog okupatora i dočeka nove vlasti.

Kako smo istakli, okupacione vlasti (za prve talijanske okupacije) su nastojale suzbiti napredak našeg društva. Organizatori aktivnosti pozvani su dapače na ratni sud u Zadar, gdje su preslušavani i konačno osuđeni na dvije go-

dine zatvora. No preslušavanja i zatvor nisu obeshrabrili naše ljude, već im davali snage i poleta za jaču aktivnost. U to vrijeme održavaju se predstave u mjestu i okolini. Valja spomenuti kazališne komade »Devet krvavih dana«, »Posljednji Zrinski«, »Zimsko sunce« zatim »Hrvati kroz 1000 godina« i dr.

Predstave su se održavale u većim kućama: u početku u kući pokojnog Filipa Jakasa, a kasnije u kući pok. Pavla Pavlovića. Ondašnje vlasti pratile su s posebnom pažnjom razvoj i aktivnost društva. Kako ta aktivnost nije bila u skladu s njihovom politikom, društvu je zabranjeno da nastupi prije nego što se program dade na uvid tadašnjim vlastima, poglavarstvu u Korčuli, koje je korigiralo program i na sve načine željelo onemogućiti rad društva. Za vrijeme šestojanuarske diktature 1929—1933. bila je onemogućena svaka aktivnost društva, pa je tamburaški zbor raspušten da bi se obnovio 1937. godine.

Ovdje moramo spomenuti da je Bratska sloga pozivala u gostovanje i grupe iz drugih mjesta; tako je 1938. godine nastupala sekcija ogranka Seljačke sloge iz Smokvice. U ovo vrijeme društvo nema svojih prostorija, često se seli iz jednih u druge, što ne dopušta da se aktivnost proširi. Kada je društvo dobilo svoje prostorije u kući pok. Martina Šegedina, rad društva postaje življi, redovno se održavaju plesovi i priredbe. Kao kruna svega toga održava se viteška igra kumpanija. Sa svojom sekcijom društvo nastupa i na smotri u Splitu, gdje privlači posebnu pažnju.

Pored dnevnih i tjednih listova, društvo prvo nabavlja radio aparat, pa se u prostorijama društva okupljaju napredne snage mjesta, posebno omladina. Društvo uistinu postaje središte društvenog života mjesta, sav kulturni i društveni život mjesta odvija se upravo u organizaciji Bratske sloge. Na čelu društva nalaze se najnapredniji mještani i aktivisti*. No na pomolu je Drugi svjetski rat.

Okupator je odmah po svom dolasku 1941. godine pokušao društvo podvrći svojim ciljevima. Društvo je to energično odbilo, pa mu okupator zabranjuje rad. Imovina društva biva pohranjena kod članova ondašnje uprave. Međutim, društveni rad prestao je samo formalno, jer se aktivnost i dalje osjeća. Održavaju se plesovi čiji prihod ide za Crvenu pomoć. Na čelu tih aktivnosti su članovi društva, ujedno organizatori NOP. Kada je rujna 1941. godine u Postrani (u kući Dinka Šegedina Bute) osnovan prvi aktiv SKOJ-a u Postrani, u njemu nalazimo mlade članove Bratske sloge: mladog klesarskog radnika Dinka Šegedina Butu kao sekretara, inače člana uprave društva do njegove zabrane ljeta 1941. te člana Mjesnog komiteta SKOJ-a, zatim Anta Curaća Šila, Petra Cebala Blaće, Jakova Cebala Jakina, pekarskog radnika Filipa Didovića, Karmela Didovića, Nikolu Curaća i dr. Svi su uglavnom bili članovi uprave društva.

Iste je godine u Postrani djelovala grupa simpatizera NOP pod rukovodstvom člana našeg društva Davorina Batistića, Ivana Curaća Košića i Ivana Šegedina, koji su pripadali starijem članstvu Bratske sloge. Omladina, okupljena u zabranjenoj Bratskoj slozi, organizira izlete, aktivno djeluje u zadacima NOP, te mladići iz njenih redova među prvima odlaze u NOV. Vrijedno je spomenuti odluku mladih članova Bratske sloge, uglavnom članova SKOJ-a i KPJ, veljače 1943. godine. Tada su naime odlučili da svi odu u partizane i to izvan područja Korčule, na Biokovo.

Članovi Bratske sloge su i tada nosioci svih aktivnosti u mjestu. Vrijedno je spomenuti da je radio aparat Bratske sloge ustupljen aktivistima mjesta, da je bio čuvan u bunkeru u predjelu Mikulin Dolac te da su prve radio vijesti koje su se umnažale na našem području primane upravo preko radioaparata našeg društva.

Posebno moramo istaći aktivnost članova Bratske sloge za vrijeme njemačke okupacije. Oni su spremno sudjelovali u evakuaciji stanovništva na oslobođeno područje, te u pružanju po-

* Imena najpoduzetnijih aktivista koji su se istakli od 1911. do 1941. ovdje se ne spominju, jer su navedena u članku R. Curaća, objavljenom u I. svesku Zbornika otoka Korčule, gdje je iznesen historijat društva.

moći obiteljima čiji su članovi bili u NOB. Poznata je i aktivnost članova Bratske sloge na čelu s Dinkom Šegedinom Butom u organizaciji obavještajnog rada za potrebe NOV. Na kraju s ponosom možemo ustanoviti da nijedan član našeg društva nije bio za vrijeme rata na strani neprijatelja. Društvo je kao cjelina učestvovalo u NOB-i. O angažiranosti članova Bratske sloge govore nam činjenice: desetak članova društva postali su oficiri naše armije u ratu, a preko 20 podoficiri, 25 članova društva poginulo je u NOB ili su nestali kao žrtve fašističkog terora.

Povratkom iz NOR-a rad se u društvu obnavlja. Aktivnost društva usmjerava se isprva na održavanje zabava i uređenja mjesta, gdje su postignuti vidni rezultati. Betonirana je ulica kroz mjesto, popravljeni su porušeni putovi, popravljena je Pijaca. U svim tim akcijama članovi Bratske sloge su nosioci i primjer aktivnosti. Mještani iz inozemstva šalju pomoć društvu, pa se nabavlja novi radio aparat, a malo nakon toga televizor, ne samo prvi u mjestu nego i na otoku. Povećanjem aktivnosti društva sve se više osjeća potreba za prikladnim društvenim prostorijama koje su bile san mnogih naših živih i mrtvih.

Po oslobođenju, u novim uvjetima, obnavljaju se i proširuju svi oblici kulturno-prosvjetne djelatnosti društva koje su za vrijeme rata bile u stagnaciji.

Počasni članovi društva: (u prvom redu) Antun Curać-Poskok, dr Ivan Ivančan, dr Franjo Stanković, Marinko Radovanović-Strule, (u drugom redu) književnik Petar Šegedin, Marinko Gjivoje i Jakov Jeričević

Poslijeratno razdoblje možemo podijeliti u dva razdoblja. Prvo od 1945—1965. godine, kada se rad odvijao dosta kampanjski te je akcenat bio bačen na uređenje mjesta, konsolidaciju društva i pripreme za nove akcije. I drugo od 1965—1966. godine koje predstavlja prekretnicu u radu društva. Društvo prelazi u najaktivniju dekadu svoje aktivnosti te donosi odluku da gradi svoj društveni dom, dom u kojem mi sada živimo i radimo.

Mnogi od nas, potaknuti čvrstom odlukom starijih članova, odlučili smo i

prihvatili smo tu zamisao te počeli graditi ovo zdanje. Odmah smo se obratili našim mještanima u inozemstvu i tuzemstvu. Odaziv je bio veličanstven. Pomoć za ostvarenje naše zamisli pristiže iz svih krajeva svijeta, iseljenici šalju pomoć od preko 2.000 funta. Mještani na zboru upisuju preko 17.500 dobrovoljnih radnih sati, a pri prvom skupljanju pomoći dano je 550.000 dinara. Mještani rasijani širom naše zemlje dali su također pomoć. Vrijedno je spomenuti da je Bratska sloga uspostavila vezu sa svim kontinentima svijeta, sa svim gradovima naše zemlje. Svatko, oduševljen odlukom, pruža pomoć iznad svojih mogućnosti. Vrijedno je spomenuti izvatke iz nekih pisama naših mještana koji borave izvan Žrnova. Tako Marija ud. Fistanić, stara 68 godina iz Zagreba, piše u svom pismu: »Od svoje skromne mirovine odvajam 5.000 dinara i šaljem Vam ih da ostvarite želje svih nas živih i mrtvih«. Iseljenik (sada pokojni) Antun Curać-Poskok piše iz daleke Australije: »Sretni smo svi što možemo pomoći akciju za naše drago mjesto«. Ovakvih je pisama bilo bezbroj, a iz svih se vidi oduševljenje, svuda se kupi pomoć te ovo zdanje raste. Odbor za gradnju na čelu s Petrom Curaćem Verinim čini maksimalne napore da se zgrada završi na vrijeme. Članovi odbora za gradnju prvi daju primjer te stoje na čelu svih aktivnosti. Požrtvovanim radom nije bilo teško dom sagraditi, dati ga na korištenje i u njemu razvijati aktivnosti te tako ostvariti želju živih i mrtvih, kako je to u pismu pisala spomenuta Marija ud. Fistanić.

U novim uvjetima nije bilo teško obnoviti već gotovo zaboravljenu igru »Moštru«, što je učinjeno 1966. godine. Tada aktivnost društva dobiva odjeka u štampi, radiju i televiziji. »Moštru« snima RTZ, RT Bratislava i drugi.

Godine 1967. folklorna grupa »Bratske sloge« sudjeluje na smotri folklora u Zagrebu te iste godine uspostavlja prijateljske odnose s KPD »MOSLAVAC« iz Volodera da bi 1969. godine primila u posjet grupu ovog društva. Te godine 50 naših članova ide u Voloder gdje im je priređen veličanstven prijem.

U kolovozu 1969. godine društvo proglašava prve počasne članove, ljude posebno zaslužne za napredak društva. To su akademik i književnik Petar Šegedin, dr Ivan Ivančan, dr Franjo Stanković i Antun Curać Poskok.

Rad društva dobiva u novim prilikama širu ulogu pa društvo nadopunjuje svoj STATUT, koji predviđa proširenje društva nizom sekcija (nogomet, ping-pong, fotoamateri). Društvena knjižnica dobiva u društvenim prostorijama svoj kutak. Vrijedno je spomenuti da danas društvo ima veoma lijepo opremljenu knjižnicu s nekoliko tisuća knjiga, da knjižnica daje na čitanje knjige ne samo članovima Bratske sloge i mještanima, osnovcima, srednjoškolcima pa i čitaocima izvan našeg zaselka. Za opremu knjižnice posebno možemo zahvaliti akademiku Petru Šegedinu, Ivanu Curaću, Miši Dinku Šegedinu Buti, Marinku Gjivoju i drugima. Ovdje moramo istaći da nam još dosta toga treba da bi naša biblioteka doista zadovoljila potrebe mjesta, potrebna su nam sredstva jer iz djelatnosti društva i članarine ne možemo smoći toliko da bismo mogli nabavljati knjige suvremenih pisaca i ostala novija izdanja.

Danas se na stolovima društva nalazi uglavnom cjelokupna dnevna štampa, a televizijske emisije prati veći broj mještana. Valja napomenuti da se danas naše mjesto ne bi moglo zamisliti bez »Bratske sloge« i njenih prostorija, njene djelatnosti. Upravo tu svaki mještanin koji to želi može naći za sebe svoj društveni kutak. Danas možemo reći da je naše društvo veliko, da razvija svoju raznovrsnu djelatnost, a broj članova društva svakog dana raste pa ono broji preko 130 članova. Članovi društva ne žive samo u mjestu, već širom zemlje i svijeta, ima ih danas u svim našim gradovima i zemljama svijeta.

Ovako postavljeno društvo proširuje svoju djelatnost i izvan okvira prosvje-

te, povećava svoju imovinu, kupuje zemlju za nogometno igralište, proširuje područje oko kuće ,uređuje ulice i prilaze, betonirajući oko 1000 metara terena. Vrijedno je spomenuti uređenje ulice koja povezuje dom s pijacom, te dio puta Plitvine — Sv. Rok, u što je društvo, uz pomoć mještana i Mjesne zajednice, utrošilo nekoliko milijuna dinara. Ovdje moramo spomenuti člana društva Ljubomira Šaina i pok. Antuna Curać Poskoka koji su svoje zemljište oko zgrade besplatno predali u vlasnost društva, na čemu im posebna hvala.

Iz ovog kratkog prikaza vidi se da je u 60 godina postojanja društva karakteristična njegova patriotska orijentacija i jedinstvo težaka i radnika našeg mjesta. Kako smo vidjeli, osim osnovnog rada u čitaonici, koja je osnovana prije 60 godina kao kamen temeljac društva »Bratska sloga«, društvo se širi i obuhvaća niz djelatnosti: diletantsku, kazališnu sekciju, stvara biblioteku, organizira poučna predavanja, čak vodi brigu za izvorni lokalni folklor, a da i ne govorimo o društvenom životu i pokretanju niza korisnih i značajnih akcija, kao što su izgradnja vlastitog doma, uređenje mjesta i sl.

Danas možemo s pravom reći da se glas o našem mjestu čuo ne samo u njegovoj bližoj i daljnjoj okolici već i izvan granica naše zemlje upravo zbog nas, naše »Bratske sloge«. Danas se desetine naših iseljenika obraćaju društvu sa željom da i oni postanu članovi naše velike porodice ovdje u rodnome mjestu Bratske sloge.

Kako smo istakli, Bratska sloga se svojim radom i aktivnošću poistovjetila sa svojim selom, postavši njegov simbol. Društvo i svi mještani postali su jedno tijelo, a društveni dom druga ku-

Sa gostovanja u Voloderu 1969. nakon izvođenja »Moštre«

ća svih mještana. Društvo je poznato i priznato ne samo na otoku nego i u zemlji pa i izvan njenih granica. Zato se mi Žrnovci, a posebno Postranjani, s pravom ponosimo svojim društvom.

Završavajući ovo kratko izlaganje ne mogu a da se još jednom ne zahvalim svima onima koji su nam pomogli i davali potstreka i snage da završimo ovo zdanje u kome se danas nalazimo.

Govor prvoborca Ante Curaća-Šilo prigodom otkrivanja spomen-ploče palim borcima

Ove godine slavimo 30-godišnjicu ustanka naših naroda protiv okupatora i 60-godišnjicu čitaonice »Bratska sloga«. U sklopu te proslave danas otkrivamo, pored ostalog, i ploču s imenima palih boraca u toku NOB i žrtava fašističkog terora. Bolje rečeno spomen ploču članova društva koji su dali svoje živote u toku NOR za dobrobit svog naroda i njegovu bolju budućnost.

Ova spomen ploča s uklesanim imenima onih koji nisu žalili svoje živote, već su ih žrtvovali u borbi za svoj narod, treba da nas stalno podsjeća da smo dužni da idemo putem za koji su oni dali svoje živote, da čuvamo i branimo ono što je njihovom krvlju poprskano, da ne dozvolimo da nam to bilo tko i na bilo koji način ugrozi. S obzirom na veličinu NOB mi danas ne možemo dozvoliti onima koji pokušavaju da je omalovaže i sve negiraju što se učinilo, da nas vrate unazad. Stvaraju smutnje, da vrate zemlju u nekadašnje stanje, loveći u mutnom i proturajući svoje stavove. Sve je jedno bili to unitaristi ili šovinisti ili tko zna kojim se imenima sve nazivali, to nisu naši prijatelji, to su oni koji nisu nikada voljeli svoj narod, koji su uvijek mutili za svoj račun i svoje interese, a mi im to više danas ne možemo dozvoliti. »Bratska sloga«, odnosno veći broj njenih članova uvijek se borio za napredne ideje pa tako i danas. Broj žrtava između njenih članova najbolje govori o tome. Mi bismo danas ovdje mogli satima govoriti o našim drugovima i drugaricama čija su imena isklesana na ovoj ploči. To je nemoguće, ali neke trenutke smatram da je potrebno spomenuti.

Vojko Curać, student građevinarstva u Zagrebu, član SKOJ-a od prije rata, baš je ovdje ispred ove zgrade na cesti, 1941. godine, po kapitulaciji stare Jugoslavije, napao žandare, nazvavši ih izdajnicima, slugama bilo kome gospodaru, koji za novac ne prežu da idu protiv svog vlastitog naroda. Pozivao je one koji su se vraćali iz propale vojske da sačuvaju svoje oružje, jer će nam ono služiti i od velike potrebe biti. **Jakim Cebalo** radije je pristao da ga talijanski fašisti strijeljaju nego da oda svoje drugove. **Ivana Curaća Košića** još i danas mnogi njegovi drugovi iz Biokovskog (zvanog krvavog) bataljona spominju, sjećajući se njegova primjernog drugarstva i njegove hrabrosti. **Petar Cebalo**, iako tek prizdravio od rana, traži da ide u Bosnu, i gine u VII. ofenzivi, braneći ostupnicu Vrhovnom štabu u Drvaru i samom drugu TITU. **Miko Grbin**, iako mlad i bolestan, ne napušta svoj puškomitraljez, ide s njime iz borbe u borbu, dok ga opaka bolest nije prikovala uz krevet, pa ostavlja svoj mladi život na liječenju u Italiji. Velik broj njegovih drugova sjeća se još danas mladog SKOJ-evca Nikole **»Pampajape«**, njegove neustrašivosti, borbenosti i odvažnosti te spremnosti da izvrši svaki zadatak koji je pred njega postavljala organizacija. Još se sjećamo hrabrosti, odvažnosti i sposobnosti mladog učitelja **Anteta Curaća Pinjca** čijom smo smrću mnogo izgubili. Ne možemo zaboraviti čas kada je oko 30 omladinaca i omladinki veljače 1943, odaziva-

jući se pozivu KPJ i SKOJ-a, bilo spremno da na čelu s glazbom ode na Biokovo i bori se protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajica bilo gdje širom naše zemlje. Stjecajem okolnosti to se u tom času nije ostvarilo, ali je ostvareno kasnije.

na naprednim omladincima i starijim drugovima članovima KPJ i SKOJ-a osjećala se neprekidno u toku rata, a da ne govorimo poslije rata. Mnogi radovi u mjestu, a i sama ova zgrada — san čitavog mjesta — djelo je naroda okupljenog u Bratskoj slozi. Kao što

Za vrijeme govora prvoborca Ante Curaća-Šilo (desno); tekst spomen-ploča vidi na str. 350.

Odazivajući se pozivu KPJ, upravo članovi Bratske sloge stvaraju 1941. godine prvu grupu SKOJ-a u našem zaseoku i od 5 članova, koliko ih je imala prva grupa, trojica su bili članovi upravo Bratske sloge i jedan član njene uprave. Kao što se narod širom naše zemlje borio u toku NOB, pod rukovodstvom KPJ i SKOJ-a na čelu s drugom TITOM, to isto čini i naše mjesto, a broj učesnika u NOB-i i broj palih za slobodu najbolje govori o tome. Bratska sloga, iako formalno pod okupatorom biva raspuštena, nije prestala sa svojim radom i djelovanjem. Predvođe-

smo bili jedinstveni u toku NOB, i poslije rata, tako moramo biti i danas. Pozivam vas da se svi učlanimo u Bratsku slogu, okupimo oko nje, jer će nam to omogućiti da naše selo bolje napreduje i u svom radu ide dalje. Tako ćemo lakše onemogućiti one koji mute i teže razdoru. Sjećajući se onih koji su pali u NOB-i, treba da se sjetimo i onih koji su sudjelovali u njoj, prolili svoju krv, zebli, gladovali i borili se širom zemlje. Trebamo nastojati da pošteno riješimo njihova pitanja. Drug Tito je jednom zgodom rekao da nisu rat dobili samo oni koji su se nalazili u je-

dinicama s puškama na ramenu, već i oni koji su bili na terenu i pomagali ih, obavještavali i radili za njih. Bez ovakvog rada pobjede nije moglo biti, zato ih ne smijemo zaboraviti. Naš rad u toku okupacije bio je ilegalan, tako je moralo biti. Zato nitko nema pravo da svojata da sve zna, da je on sam radio, osporavajući rad drugog, za kojega on nije znao. Još je gore ono kada pojedinci koji su svoja lična pitanja riješili pa su, zadovoljni rješenjem svojih pitanja, stali osporavati drugom pravo da to isto učini. Takvih je vrlo malo, a čak sam slobodan i to reći da je njihov rad u toku rata bio minimalan, a i problematičan.

Još jednom vas pozivam da poštujemo uspomenu na one čija su imena uklesana na ovoj ploči, svih onih koji su se borili, krv lili, teškoće podnosili i pomagali NOP na bilo koji način, da se okupimo u Bratskoj slozi, da nastavimo i dalje pod rukovodstvom našeg političkog i državnog rukovodstva na čelu s drugom TITOM, da imamo puno povjerenje u njih, jer samo na čelu s njima možemo očuvati svoju nezavisnost i slobodu i ono što smo krvavo stekli u ratu i teškom mukom poslije rata.

Korčula dobiva suvremenije telefonske veze sa svijetom

U Korčuli sada postoji čvorna automatska telefonska centrala na koju su vezane krajnje automatske telefonske centrale u Veloj Luci, Blatu, Orebićima i Trpnju. Ostala mjesta imaju induktorske centrale sa jednim automatskim priključkom na jednu od navedenih centrala. Veze između centrala ostvarene su dijelom žičnim vodovima, dijelom putem visokofrekventnih uređaja koji rade po istim žičnim vodovima, i to: Vela Luka je vezana na Korčulu sa 6 veza, Blato sa 4 veze, Orebići sa 8 veza i Trpanj sa 8 veza. Čvorna centrala u Korčuli vezana je s 24 veze, koje su ostvarene bežičnim (UKV) sistemom s glavnom telefonskom centralom u Dubrovniku. Glavna centrala Dubrovnik vezana je s 36 veza na tranzitnu centralu u Splitu, s 12 veza na tranzitnu centralu u Zagrebu i s 12 veza na tranzitnu centralu u Beogradu, a preko ovih na sve druge centrale u zemlji i inozemstvu.

Kapacitet čvorne automatske centrale u Korčuli bio je 200 priključaka, a ostalih krajnjih centrala po 60 priključaka.

S obzirom na to da postojeće veze i kapaciteti nisu mogli zadovoljiti potrebu velikog porasta prometa Poduzeće PTT saobraćaja u Dubrovniku poduzelo je mjere da sanira postojeće stanje te rekonstruira čitavu telegrafsko-telefonsku mrežu otoka, kako bi se omogućilo normalno odvijanje prometa. Na taj način otok Korčula će biti prvo područje Poduzeća PTT Dubrovnik koje će biti potpuno kablirano i automatizirano.

Izgradit će novi prenosni sistem koji će povezivati sva usputna veća mjesta na otoku i to: na čvornu centralu u Korčuli bit će vezane krajnje centrale u Lumbardi sa 12 veza, u Račišću sa 6 veza, u Orebićima sa 12 veza i Trpnju sa 12 veza. Uvodi se nova čvorna centrala u Veloj Luci na koju će biti vezane krajnje centrale u Blatu sa 12 veza, Smokvici sa 6 veza i Lastovu sa 12 veza. Druga mjesta će biti priključena na centrale u susjednim mjestima. Čvorna centrala u Korčuli bit će vezana sa 36 veza na glavnu centralu u Dubrovniku, a čvorna centrala u Veloj Luci s 24 direktne veze na glavnu centralu Dubrovnik i 12 veza na čvornu centralu u Korčuli. Navedene veze bit će ostvarene putem visokofrekventnih uređaja koji će kao prenosni sistem koristiti samonosivi koaksialni kabel koji će se objesiti na postojeće H stupove od Lumbarde do Vele Luke. Koaksialni kabel i uređaji su švedske proizvodnje, a montirat će ih radnici iz PTT poduzeća Osijek uz nadzor proizvođača. U toku su radovi na rekonstrukciji i zamjeni stupova postojeće zračne trase koje izvodi poduzeće »Tegrad« iz Ljubljane. Radovi na montaži kabela i uređaja trebali bi biti gotovi do nastupajuće turističke sezone. U svim opisanim radovima na otoku uložit će se oko 15 milijuna novih dinara.

Pored prenosnog sistema za smještaj uređaja bilo je potrebno izgraditi odnosno urediti prostorije za smještaj uređaja i novih automatskih centrala. Tako je dograđena zgrada u Blatu, a adaptirane su zgrade u Lumbardi, Račišću i Smokvici. Nadalje, da bi se automatski telefonski promet mogao nesmetano odvijati potrebno je kablirati sve mjesne pretplatničke mreže. Te radove također izvodi poduzeće »Tegrad«.

Automatske telefonske centrale dobavlja i montira tvornica »Nikola Tesla« iz Zagreba. Kapacitet centrala je u Korčuli 400, Veloj Luci 200, Blatu 200, Smokvici, Lumbardi i Lastovu po 60 i Račišću 20 priključaka. U Orebićima je također proširena centrala od 60 na 200 priključaka.

U Lastovu je sagrađena nova zgrada za smještaj pošte i telefonskih uređaja. Krajnja centrala Lastovo bit će povezana sa čvornom centralom u Veloj Luci bežičnim UKV sistemom s 12 veza.

Na kraju treba napomenuti, da iako će otočne veze i veze Korčule s kopnom biti suvremene i dovoljno kapacitirane ipak se ne može očekivati, da će se promet normalno odvijati sve dok

se ne konsolidira ostala nacionalna telefonska mreža, posebno mreže Beograda, Zagreba i Splita koje i danas predstavljaju najveće izvore zagušenja čitavog nacionalnog telefonskog prometa. Poduzeće PTT saobraćaja u Dubrovniku, pored navedenih investiranja na otocima, ulaže znatna sredstva za proširenje glavne centrale u Dubrovniku sa tranzitnom centralom u Splitu sa 60 na 180 veza, sa tranzitnom centralom u Zagrebu sa 12 na 24 veze, sa tranzitnom centralom u Beogradu na 36 veza, sa tranzitnom centralom u Titogradu 36 veza i sa tranzitnom centralom u Sarajevu na 12 veza. Tek kada sve to bude izgrađeno može se očekivati normalnije ostvarivanje prometa, što znači da se s jednim ili dva pokušaja biranja dobije željeni pretplatnik.

Pored telefonskih veza Korčula je povezana sa 12 telegrafskih veza s telegrafskom centralom u Dubrovniku, dok će Blato i Vela Luka biti vezane sa po 6 telegrafskih veza.

Milovan CETINIĆ

UDRUŽUJE SE VELOLUČKA PRIVREDA

Nakon stanovitog oklijevanja, uvidjevši da je vrijeme da se usklade zajednički interesi, dolazi do udruživanja među privrednim organizacijama u Veloj Luci. U privrednim organizacijama veoma se dinamično ulažu znatna sredstva u povećanje proizvodnje.

Prije kratkog vremena izrađeni su elaborati s proizvodno-tehničkom dokumentacijom i ekonomsko-financijskom analizom koja je pokazala opravdanost udruživanja velolučke privrede. Osnovna koncepcija integracije je koncentracija sredstava i kadrova uz podjelu rada po djelatnostima radi boljeg korištenja privrednih potencijala, uz jedinstveno programiranje bržeg razvoja privrede Vele Luke. Prijedlog stručnih komisija prihvatili su radnički savjeti Poljoprivredne zadruge, Trgovinskog poduzeća »Izbor«, Komunalnog poduzeća »Komunalac« i Hotelskog poduzeća »Vela Luka«. Radni ljudi Hotelskog poduzeća »Vela Luka« i Trgovinskog proizvodnog poduzeća »Izbor« odlučili su referendumom 30. prosinca 1971. da se udruže u jedno poduzeće koje je od 1. 1 1972. počelo poslovati pod nazivom Privredno poduzeće »Hum« Vela Luka.

Novo poduzeće »Hum« imat će u svom sastavu dvije samostalne organizacije udruženog rada s pravnom samostalnošću: Trgovinsko-proizvodno uslužno poduzeće »Izbor« i Hotelsko poduzeće »Vela Luka«. Od 1. svibnja 1971. prestala je radom ribarska zadruga »Proleter« i fizički se pripojila Tvornici za preradu i trgovinu ribom »Jadranka«. Ujedinjenjem ribarskih ekipa u Veloj Luci ribarstvo čini značajan korak prema svojoj boljoj perspektivi.

M. Cetinić

NA KORČULI PREKO 500 TRAKTORA

Poljoprivrednici otoka Korčule dugo su svoje vinograde, maslinjake i ostale površine pod raznim kulturama obrađivali motikom, što se pokazalo veoma naporno, sporo i neekonomično. Posljednjih godina mehanizacija sve bržim koracima stiže na otok Korčulu u sve većem broju. Tako sada na Korčuli ima preko 500 traktora moto-kultivatora, što predstavlja za posljednje tri godine povećanje za oko 10 puta. Najviše ih ima u Blatu na Korčuli (oko 200 traktora) jer je to najjače mjesto u poljoprivrednoj proizvodnji. To su mali traktori od 4—14 KS, uglavnom njemačke i talijanske proizvodnje, ponajviše nabavljeni deviznim sredstvima.

Dolaskom strojeva za obradu zemljišta na Korčuli se za sada donekle još s uspjehom nadoknađuje nedostatak radnika u poljoprivredi, jer mladi se nerado bave tim poslom. Poljoprivredu na otoku Korčuli uglavnom održava starija generacija čiji je vijek starosti u prosjeku oko 50 godina.

M. Cetinić

PRVI GOSTI »POSEJDONA«

Novi hotel »Posejdon« u Veloj Luci, koji je 15. srpnja 1971. godine primio svoje prve goste, uklopio se u ambijent ovog poznatog gradića na otoku Korčuli. Hotel ima 296 kreveta, terasu, restauraciju sa 400 mjesta, kavanu, aperitiv-bar, bazen, prostorije za sport i razonodu, garažu i parkiralište, vlastito kupalište i drugo. U njegovu izgradnju Hotelsko poduzeće »Vela Luka« iz Vele Luke utrošilo je oko 16 milijuna dinara. Projektirao ga je Milivoje Đukić dipl. inž. arh. iz Beograda, a izgradili radnici građevinskog poduzeća »Dubac« iz Dubrovnika.

Novi je hotel za skromnu hotelsku obitelj Vele Luke velika prinova. U arhitektonskom pogledu predstavlja veoma uspješno ostvarenje, za razliku od mnogih drugih betonskih gradnji koje ozbiljno narušavaju ljepotu našeg mora i obale. Pročelje mu nije jednolično, sastoji se od više različitih ploha razigranih dodatnih arhitektonskih elemenata, dijelom obloženih kamenom, pa hotel tvori jedinstven sklad te se veoma lijepo uklapa u okolicu veloluškog zaljeva i brežuljaka koji ga okružuju.

M. Cetinić

»TRIKOP« U NOVIM PROSTORIJAMA

Poduzeće »Trikop« Blato, koje proizvodi dječju konfekciju, zaštitnu odjeću i ugostiteljsku opremu, prešlo je u ožujku 1971. godine napokon u svoje novoizgrađene prostorije. Proizvodna hala i upravna zgrada sagrađena je u predjelu Ratkuše, gdje je uglavnom locirana blatska industrija. Dosad je poduzeće bilo u središtu mjesta u neprikladnim prostorijama. Novostvoreni radni uvjeti omogućit će ovom mladom kolektivu brži razvoj. Poduzeće »Trikop« je dosad zapošljavalo 270 radnika, uglavnom ženske radne snage. Kapaciteti novosagrađene hale omogućit će zapošljavanje oko 350 proizvodnih radnika s radom u dvije smjene. Pored proizvodne hale, sagrađena je upravna zgrada u sastavu koje su i društvene prostorije s čajnom kuhinjom.

U gradnju ovih prostorija uloženo je više od dva milijuna dinara, Samo je poduzeće iz svojih fondova uložilo oko 600.000 dinara, a ostatak je osiguran iz kredita.

M. C.

VELOLUČKI PLES U ZAPADNOJ AUSTRALIJI

Velolučani koji žive u Zapadnoj Australiji organizirali su potkraj 1969. godine prvi put otkako su stigli u daleku Australiju »Velolučki ples«. Bila je to veoma uspjela i zapažena društvena manifestacija. Organizatori plesa tiskali su i pozivnice s lijepom slikom zavičajnog grada i njima obavijestili velik broj velolučkih obitelji koje žive u Perthu, Fremantleu i u drugim mjestima, tako da se u dvorani Hill Memorijal Hall okupilo oko 200 velolučkih parova.

Ples je u pravom smislu bio velolučki, tako da su »na tance« došli svi koji su mogli, stari i mladi. Oni koji su bili spriječeni poslali su priloge za pokriće troškova organizacije susreta, koji je protekao u vedrom raspoloženju. Osim modernih, čule su se i stare popularne melodije. Orkestar nije, međutim, mogao izvesti taktove poznatih velolučkih plesova »tepavica« i »pritilica«. Zato se na ovom plesu i rodila misao da se osnuje zabavna grupa »Vela Luka« koja bi na sebe uzela organizaciju društvenih priredaba te tako pridonijela da se

lijepa velolučka pjesma i druge tradicije zavičaja sačuvaju i među Velolučanima u Zapadnoj Australiji. Potaknuti uspjehom prvog plesa, australski Velolučani odlučili su da za poklada organiziraju drugi ples te da se na njemu zabave upravo onako kako se u to vrijeme zabavljaju mještani u Veloj Luci.

M. Cetinić

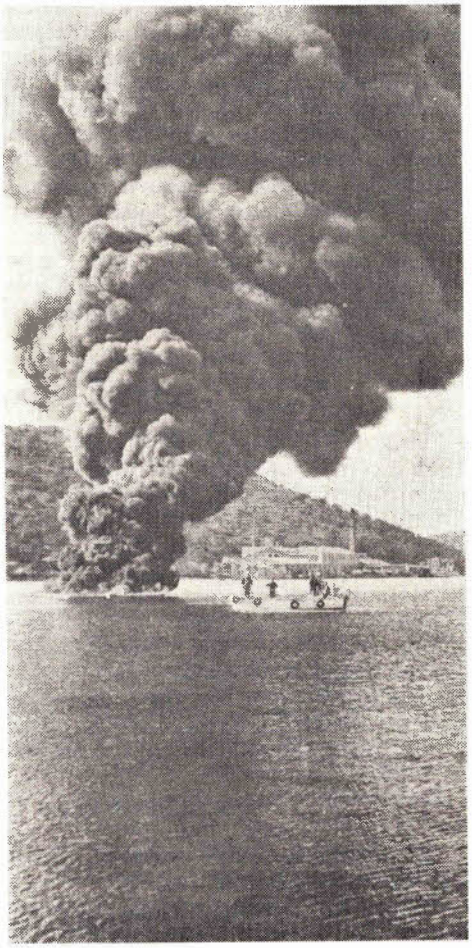
U VATRENOM PAKLU »GREBEN II« IZDRŽAO

Nakon poznatog pokusa s vatrootpornim zatvorenim čamcem za spasavanje namjenjen tankerima, što je izvršen g. 1964. (o kojem je pisala domaća i strana štampa), brodogradilište »Greben« u Veloj Luci obavilo je 15. II. 1971. s potpunim uspjehom ispitivanje — prvi put u nas i u svijetu — novog tipa vatrootpornog čamca od specijalne stakloplastične mase.

U posebno izrađenom bazenu, u zaljevu Vele Luke, na površini od 200 m² bilo je prosuto 18 tona nafte, ulja i benzina, a zatim je, opremljen instrumentima, uplovio taj novi tip čamca za spasavanje »Greben II«, čiju su posadu činili zamorci, bijeli miševi i jedna koza. Nekoliko minuta potom upaljena je nafta u bazenu i stravični plameni jezici liznuli su i do 200 m visoko, a »Greben II« potpuno je nestao u ognju zapaljene nafte i benzina. Za to vrijeme instrumenti su registrirali sva zbivanja u čamcu i oko njega.

Nakon dvadesetak minuta vatra se ugasila i iz dima je isplovio »Greben II« sav crn. Privučen je obali i kad su radnici otvorili kabinu, prolomio se spontan uzvik :»Živi su, sve je uspjelo!« Životinje su bile potpuno neozlijeđene, zdrave i normalnog ponašanja. Instrumenti su pokazali da je »Greben II« bio točno 11 minuta i 10 sekundi u vatrenom ognju od preko tisuću stupnjeva Celzijusovih. Za cijelo to vrijeme prosječna temperatura u njegovoj unutrašnjosti kretala je od 30 do 35° C, a samo kratko vrijeme maksimalna temperatura bila je 55°C.

Čamac je, inače, dug osam, širok 2,80 i zajedno s kabinom visok 1,90 metara. Namijenjen je spasavanju posade s tankera i može primiti 46 osoba. Pogonski stroj od 29,5 KS daje mu brzinu od 6,4 čvorova, dok po Međunarodnoj konvenciji o zaštiti ljudskih života na moru brzina treba biti 6 čvorova.

Pokusu je prisustvovao velik broj građana Vele Luke, kao i gostiju iz zemlje i inozemstva, među kojima i predstavnici brojnih međunarodnih registara brodova. Demonstracija je obavljena uz pomoć stručnjaka Brodarskog instituta iz Zagreba.

M. Cetinić

HUMOR

Umjesto uvoda

Korčula je otok koji od davnina voli i njeguje humor. Humor je način na koji njegovi stanovnici govore, šute, vole i ne vole, ukratko žive od kolijevke do groba. Uvijek je taj naš otok pod plavom mediteranskom kapom imao »meštre smiha«, prvake duha u duhovitosti koji su do posljednjeg daha bili svojevrsni narodni tribuni, miljenici ovog vedrog podneblja. Na njihova usta progovarao je narod. Oni neće nikad umrijeti, živjet će u sjećanjima i nakon smrti. Zašto, stoga, ne posvetiti i tom neodvojivom dijelu nas samih nešto prostora u ovom djelu?

*Dragi naš sinko i nevista**

Prijali smo vaše pismo koje nas je našlo u dobremu zdravju što od srca želimo i vama a bit će kako Bojda. Jadno nan je drago da ste nas zazvali da vas dojdemo Goreka vidit ma lako je vama reć dojdite. Goreka ni lozja maslina boba biži kumpiri grude i Ogote, a svemu temu vaja dat reda i načina a min nismo više sila Mladi i ni nan lako ovo sve skunsumavat. A i vama Dico dobro dojde kapja uja pero grude i žmul Vina e oštijeti vaja stit ruku naprsi i reć ono kako je. A osin tega vin znate dasu ovo gruba vrimena za **vijaže**. **Marač** je a u njega ni nikad vire. Dico moja virujte mi da se nisan okusi mrsne hrane ni cilega Vina do danas jer se još uvik strašin da me ne **gata** Marač, neka san jan trizan da me ne bi **natanta** zaspat ili **zakunjat** na suncu a to ti je odma tiket za u Svetega roka. Ma boje je da se jan rugan Svetemu Roku ozdole nego Sveti roko meni odizgara. Ma ni sve nj utemu nego draga naša Dico ni red ni ostit ono bidne Kuće i Dvora jer kozna štose može dogodit stin dokli se mi vratimo a i vrbovica nanje zaresla utravu a Lozje puno zaperaka pa nan je ito sve skupa velika briga jer nan može propast cila intrada. Ma isve bimo to Draga dico, i **prikužili** dani meni Matere jan nisan čovik od svita vaja reć ono štoje a i jadnoj materi su Prihodnja, Podorsan i Vrbo-

* Ovaj sastav bio je pročitan na Korčulanskoj večeri u Zagrebu početkom 1971. godine. Njegov sastavljač je Velolučanin **Gorki Miletić.** Objavljujemo ga na našu vlastitu inicijativu uz napomenu da se objašnjenja za manje poznate riječi (ovdje tiskane debljim slovima) nalaze na kraju Zbornika.

Da bi se postigao stilski sklad i uvjerljivost pisma izbačena je logička interpunkcija, pobrkana su velika i mala slova, spojene neke riječi koje čine izgovorne cjeline i izbačena upotreba stavaka koja je karakteristika dobre pismenosti. Skrećemo pažnju na neke govorne karakteristike Vele Luke. Kao i ostali čakavci i Velolučani umjesto **m** na kraju riječi obično imaju **n**; umjesto **o** uz suglasnik **n** i **m** imaju obično **u** (kumpir, modun, skunsumavat), umjesto **e** uz **n** i **m** imaju obično **i** (studen — studin, barem — barin).

vica cila Jugoslavija a ona dva puta što smoje bili doveli u Split bila se pripala kako Čagaj u **Navijorku** tako da se ni od tega više ništa ne **zapovnji** nego da prostite javnega zahoda na pijaci jer je tamo u tri puta **speso** trcala a to su joj sve dale one proklete Mošnje Vrag odni kad san **kladja** i vari bob jer je to meni dalo više srama nego njoj a vi draga Dico znate dase Mat još nikad ni **inbarkala** u Žejeznicu i jako joj i sad rečete da žejeznica zna kabilo izist čovika za užinu ona bi vam rekla A neka ih vrag nosi i njih i kato nesriće držu po putih A vragje i s modun jerse i ode po Luci **šuška** od njoj a Materi je teško izać u **sotokotulu.** A od studeni davan i ne pišen. Jer nju **ipampanaju** dase u Zagrebu kabilo smrzne Čovik **impijo** a ona i sada u Marču nosi tri para lipih debelih **bičava** i depju **sotobrage** spodvezicun dajoj ne izvitri ono što izajde nego da ostane i topli akamoli tu tešku studin **prikužit**. Johi meni u koju bimoje nevoju uvalili ma istoje rekla da je puno zadovojna i da van puno hvala na postolima štoste joj jih poslali i da su finćukasto zadovojile njeje ugodnosti Isad čeka kaće kogo umrit za poć na sprovod jerbo se drugačije ne može izložit s postolima. Razumjivo jan je **zafrikajin** da su baš lipi postoli i visoki taki kako u pokojne Anete i da su je Nevista i Sin dobro odili u nošnji Anete. Ali Oštijemi ne obada nego se još **kuntreštaje** i reče mi ludonja umrisi a još ne vidiš kako se svit nosi, an. A Dico moja i tako je. Ma san je **ben** ćapa di ih svuca i obuca prid **zdrcalo** maka njoj godi Bog je ne može najidit i tako je uglavnom zadovojna Moja mila ančica. Ma min smo se isto s osjećajun i žejun odlučili vama u posjet ali Mat se je sad nahladila kašlje **beca molaje podase musura** i u diskusiji o Zagrebu ovako bude moje parićajmo se a ona, **Javal** te odni ludonja, što ću jan **zdrak** prominit pa dobijin **plovuritu** i **namisto** Dici donit radost da jin donesin **sekadu** Ma ne reć bolest oli smrt, koja fineca od nje an. Ko bi je reka za ne poć pa da na mene pade teret u odgovornost. **Dunkle, jandin baramanku** ovi ako joj projde **javuk** u plućima i osjeti bolje Zdravje moguće Ma isto teško da je Vlak dovuče u tu veliku dajinu i odili od Cvića kuće i Ogote. Vin gore se snajdite kako umite da je uvirite da više niko ne strada s Vlakun da judi gredu siguro i više nego siguro i da vlak ni perikuloz na **protres** da su Dani lipi topli vrući da je u Zagrebu grude i **ćikolate** da žinske nosu visoke Take da nosu mantele i kotule na **faldune** da goju cviće po dvorima da će imat što vidit i da je narod dobar i da se svakemu lipo javjaju da daju svakomu simena od cvića i tako daje. Ijako se s ovin poslužite možete dobit brzojav da se dohodi ali drugčije jok. I zato se javjajte često i mazite je kako **lujku** ako je hoćete gore vidit jer inače njoj ne fali puno da joj **škopija** a undar će pasat još koja jematva dokli je jopet ne ćapa voja za doć. Eto draga naša Dico, janse isto ufan daćemo vas **akobojda** bez koje novitadi ma zapravo reć nimeni ni veliki gust doć jerbo znan da neću moć izać naput i **sulentavat** niti ću moć ono lipo podomaću i na komodu zabeštimat jerbo su i uvas vada tanki miri pase sve čuje ususidstvu ajan vas nebi hoti ablamirat prid njima. Ali isto prin nego što dojdemo poslaćemo **prisobun** pak mošanja i morača da nam se ne pokvaru stumci jerbo mi Dico moja i neznamo drugo jist, i jedan **bidun** Vina da ne moramo lokat to vode vragje odi hoćeš daje je unas toliko **baria** za zalivat. Tako draga naša dico dovidjenja Bog da ste zdravo i veselo ostajemo zauvik vaš

otac i mat

Javite nan se odma!

Luške ragate

Govoru čeljad da su se ragate u Luci odavna održavale. Stari se ne spominju odkad! Oduvik se znalo na Svetega Ivana, onega što je 24 šestega, regatat iz Gradine do u Luku. Bili su poznati guci pokojnega Menegina i Milijota, u kojima je moglo bit šest do osan vesala. Govoru da je najžešći bi »Patulo« (to kako danas kajić »Vranca«).

Stariji Lučani smatraju da je najvažnija ragata u Luci bila kontra Inglezih 1934. kad je tun bi školski brod »Ceres«. Undar su za Luku vozili barba Franko-Frankos, pokojan Franko Mikica, barba Franko Dragoman, pokojan Drago Peršić i barba Marko Pile, a **timun** je drža pokojan Petar Novak. **Rota** je bila od Ošjaka do Vele rive. Inglezi su dali Lučanima najgori kajić. Vozilo se **šenozo:** na jednu bandu 2, a na drugu 3 vesla. Lučani su zaveli od kupališća i ostili Ingleze niku 80 metri. Za nagradu je dobi svak mornarski **britvulin.**

Ma, ni se samo **ragatalo** u lagahnim kajićima. Bilo je i težjega kalibra. Bile su to regate leuta Goleta, Bućina, Rokota Gobice, Črnilota, Taketa, Ribarske i tako daje.

Eee, dragi moji, bilo je u Luci poznatih u državi i **vanka** nje. **Po duši,** oni se nisu ragatali u ribarskim kajićima, ali se isto vozilo s veslima. Patrun je skifu bi **dobota** prvak svita. Za njega ni bilo konkurencije u Luci, pak bi za trening bi **ćapa vapor** kad dođe u Luku i **zave** po 40—50 **paladi** na **menut** i osti ga. Današnji luški veslači govoru da bi i oni mogli isto tako kad bi u Luku dohodili opet na **vapu.** Mučno!

Valjalo bi spomenuti Markota Musu, našega glavnega suca, Rokota, Marinkovića, Dinkota i druge.

A danas? Eee, danas je težje vozit jerbo nan odma izađu **muzoji** — govoru luški mladići. Dobota imaju i pravo. Lako je bilo prin vozit kad je veslo bilo lagje, a danas ga više niko neće ni da **intriga.** Brzo će se zaboravit i vozit.

Tukalo je obnovit staru **užancu.** Niki luški studenti što priko lita nimaju što činit nego smetaju **čejadima od fatige,** išli su po **trajtama** nać kojega mlajega za vozit na ragati. Provali su nagovorit nike, ali oni su bili svi priko 50 godišć. Ni bilo kud nego **abandunat** ribare i vaalo je poć išćat po ciloj Luci ko može da **izdura** vozit od Škoja do Vele rive bez **fremat,** a ko dođe prvi dobiće nagradu, ali ne britvulin.

Javile su se klape iz Pinskega rata, Vranca, Krvošijana, Drofe. **Nindi** ribara a bila je i jedna težaška ekipa (»Drofe« kako i samo ime govori). Trenirali su po mraku, da ih ne bi kogo **učvara.** Na dan ragate došla je jedna grupa u postavama za **drofe** da će se i oni ragatat — ako neće niko. Vaalo jih je pustit. Hodili su **miju** na dan i tako su brzo pasali **stažu** od 50 metri. Nakun njih su se uputili iz Škoja kaići. Najprvo su **zavele »Drofe«** ali su se brzo **ušpuntinale.** Isto su zauzeli misto odma iza »Vranca«, »Pinskega rata« i »Krvošijani«.

Ali žešće je bilo litos. Bilo je malo **depju** učesnika. Bile su i nike **žinske** u sandolinima i nike **furešte.** Ovega puta među kajićima ni bilo »Pinskega rata« ni »Drofa«, ali su zato **krešili** »Briške«, pardon »Fjake« i »S.O.S.« koji su bili određeni da skaču u pomoć kad se kogo počme **fundavat,** ali nisu ispunili svoj zadatak. »Šoferi«!? Ovi su do zadnjega časa mislili da će vozit u traktoru, pak nisu ni išćali kaić, što su kasnije oćutili.

Postavari su se **nagujozali** na veliku nagradu pa jih se prijavilo dvajest. Niki su imali i nove **postave** koje su kupili samo za ragate. Ragatu su otvorili postave. Ovega puta jin je brzina bila dvi mije nazad na uru. Nakun tri kvarta od ure vožnje izumili su da je najboje da se okreću u mistu. Tako se bar neće **fundat** (niki su to kasno naučili). Zahvaljujući levantu dva-tri su došli do rive.

U ragati sandulinih se odma vidilo ko najviše dangubi na kupališću (di stoju sandulini). Tun smo min puno boji od Italije.

Trka kajića je počela su 5 ekipa, a na rivu su došli 4. Nesrićni šoferi su poveli, ali od velike **force** su se misto prima Rivi uputili prima dnu i nestali. Bi je poslat avijun da jih išće po moru, ali je naša samo dva **pajola.** Kad je javjeno da u Luci ni morskih pasa svi smo odahnuli. Kasnije su niki doplivali u Gradinu, a niki u Zubaću valu, pak je tako isto sve dobro svršilo. »Vranac« je doša opet prvi jer je ima najbojega trenera, a i kajića kako govoru. »Krvošijani« su došli drugi uz pomoć **beštimija.** »Fjake« su zauzele dobro misto **zabud** da su fjakasti, a »S.O.S« je hodi zadnji da spasije ako se kogo utopi.

Isoma, regata je uspila bar što se tiče puplike. Zato bi **tukalo** i dogodišća štogo **onidit** i neće bit **trudno** samo ako kogo bude hotit vozit.

Ante BAČIĆ-FRATRIĆ:

Veliki meštri smiha

(Humor Blata na Korčuli)

»Po užanci od našega mista,
và se rugat sobom i s drugima!«
(Iz Blatske himne)

SUD I KAMIŽOLA

Kad Marko Kustro ni hoti vratit gosparu Zlataru beče, koje mu je ovi zaja, tuži ga Zlatar sudu.

Dobije tako Kustro poziv za na sud u Korčulu i udijasto š njin gre ća Zlataru.

— Jan ću poć na sud, samo niman što obuć — reče Kustro.

Zlatar mu na tu ispovid zajme svoju kamižolu. Kad je u sudu Zlatar postavi pitanje da mu Kustro vrati beče, ovi se na to afendi kako ti **pošten čovik** i reče sucu:

— To ni istina, gospodin sudac! On laže! Sad će još reć da je i ova kamižola što je na meni, njegova. —

— Pa i ije moja! — uvriđeno će Zlatar na tu Kustrotovu drskost.

— Gospodin sudac, jesan li van reka da laže!

KO UMIRE

Stari proverbij govori da se čejad žene zato da stvore potomstvo. Večini to i gre za rukon. Međutin, oven staren Blaćaninu to ni išlo, zato je bi primoran svo svoje imanje ostit neputima.

— A neću se vâda krivit radi tega — govori je jon prijatejima.

Ali, malo po malo i jon ostari ki svi drugi koji ne umru mladi. I tako je jon star, dan po dan očekiva kad će smrt dolampat i prid njegova vrata. Ubrzo dojde i ta ura. Ali, on se pridhodno dogovori Smrću da ga pusti učinit tastamenat, što mu smrt odobri. Kad je s te strane bi miran, zazove k posteji jude i ženu i reče jin:

— Onu mrvicu u poju, ostavjan mojemu neputu Franku!

Ženi to krivo, paka nadoda:

— Ne, ne nego neputu Petru (njejen).

— Kuću, gustrinu, vrtal i dvorić, ostavjan neputu Ivanu!

A žena će jopet:

— Ne, ne nego neputu Marku (njejen).

Kad je starega stufala ta ženina gnjavaža, obrusi jon onako muški, osorno, zajedljivo:

— Dobro, Frana, bogati, je li umireš tin oli jan?!

KUŠKIN

Stari Stipe Mrlako ima je jednega velega i jadno lipega črnega pasa. Kad mu ga je jednon prilikon vidi niki Lučanin, zapita ga:

— A, je li Barba, je li to vaš pas? Što je lip!

— A, ne, ne, ovo ti ni moj pas. To je kuškin, a u mene je samo na hrani — duhovito mu odgovori barba Stipe.

AN, TAKO!

Niki stari Blaćanin je ima papagala. A nesrića je bila u temu što ni zna koji je od njih dvojice muški. Da stvar razčisti, odluči jih nadzirat. Par dana iza tega, oserva jon da se je jedan papagal uspe na onega drugega i da na njemu čuči puno vrimena.

— Nima što: oni na njemu je sigurno muški, jer jedino muški znaju tako jahat!.

Tada ćapa onega gornjega i ostriže ga po glavi, radi lašnjeg razpoznavanja.

Dvadesetak dana iza tega otkrića, ovemu se Blaćaninu oženi sin. A kako su bili dobro stojeći, upriliče veliki pir. Na pir, izmeju ostalih, pozovu i jednega fratra da svojin prisustvon uveliča svečanosti. Kad je pir poče, uvide prisutni da fratra još ni. I tek što se prihvatiše jela, fratar banu na vrata. Najprvo se opravda zbog zakašnjenja, pozdravi goste i skala onu svoju kapicu s glave te side i počme jist. Kad ga je papagal adoća iz svoje gajbe onako ostrižena, reče mu:

— A, i tebe su ćapali na dilu ki mene, a moj gospodine. A jan san misli da se vin fratri s tin poslon ne bavite!

PRILAZ PRIKO ČRJENEGA MORA

Odluči don Ivan Šeman narešit Velu crikvu jednon lipon i pobožnom slikom, zato pošje svojega slugu u Tndrličića da mu reče da udija dojde u njegov uficij. Ka je Tndrličić doša, don Ivan mu naloži da naslika veliko platno-palu koja će nosit biblijski naslov »Prilaz Izrajilaca priko Črjenega mora«. Plati ga jon dobro već unaprid, hrani ga je još boje i na svrhu, kad je sve to bilo gotovo, slikar ga uvede u jednu crkvenu prostoriju na kojoj je na jednen miru visilo veliko platno opiturano črjenon bojon. Kad je slikar ukloni zastor s pale, stade tumačit don Ivanu, kako ta slika pristavja »Prilaz Izrajilaca priko Črjenoga mora«.

Kad se don Ivan otrizni od prvega udarca iznenađenja, reče mu:

— Dobro, to neka bude Črjeno more. U redu! Ali di su Izrajilci? Njih nijdi ne vidin?

— Pa razumi se da jih nima! — reče mu Tndrličić. Oni su već pasali. Tuka si doć ranije, pa biš bi i njih vidi.

ŠTO JE REKA GOSPODIN

U ono vrime, u don Ivana Šemana, služi je sluga po imenu Petar. I jednega jutra don Ivan reče svojemu Petru:

— Slušaj, Petre! Hodi sad udija u mesara i reci mu da san ti reka da ti neka da još jedno kilo mesa, da ću mu jan unadar platit sve zajedno. Kad to urediš dojdi u crikvu — svrši don Ivan i ide ća put crikve, a Petar u mesarnicu.

Dojde Petar u mesara i reče mu što mu je reka don Ivan.

Izgleda da se je mesar to jutro diga na livu nogu, jer je bi grubo jidan i ovi mu je jadnik dobro doša da na njega istrese svoj jid. Sigurno je gospodin mesar ima puno ovakvih mušterija koji će na kraju platit sve odjedanput. Zato je Petru i reka:

— Reci tin tvojemu popu da ću mu dat govno a ne kilo mesa! Reci mu da mi još ništa ni plati. Kad plati, dobit će!

Kad je Petar razumi riči mesarove, ide ća dretura u crikvu i prispije na samo čitanje evanđelja, i to na oni dil di je pop čita:

— Petre, Petre, što je reka gospodin? A jadan Petar ne znajući za to evanđelje, već misleći da to don Ivan pita njega što je reka gospodin mesar, onako lipo isprid svega prisutnega puka i na vas glas odgovori:

— Reka je da će van dat govno a ne kilo mesa. Da mu niste platili ni ono što ste mu dužni!

T U Ž B A

Bilo je to za vladavine pokojnoga Dupeta, pripovida nan je barba Miko Tulić da je to ču od pokojnega oca. Ne zna on zašto, ali tada je bila izašla odluka općinskog poglavarstva da se tega godišća ne smi u selu ubijat gudeta.

— A mi smo imali dvi gude, i to velike. Koji će vrag hranit dvi gude još jedno godišće. A nedaj Bože da krepaju. I mi ti sve jedno zavelili ubit jednu, pa kako jon bude. Ali, što se dogodilo? Oni što je je doša šilom ubit, fali je je. Ćapa je je samo malo dezbrišo, po horcu. I tamo ovamo, ta ti guda uteče ća na put. I bogami, ni pet ni šest, uteče ća dretura u kortu tadašnjega tajnika općine. Iza tega se je selon proni glas:

— Guda je išla tužit Tuliće!

V R A T A R

Pitali jednom Blačani starega Franka Kutlića udija iza I. sviskega rata:

— Je li barba Franko, što van se čini ovo sad iza rata. Je li sad boje oli prin njega?

A baš nikako u to vrime u Blatu se obnovilo nogometno društvo Zmaj. I već se i u Blatu govorilo i golman umisto **vratar**, i bek umisto **branič** i još kojekakvi nehrvatski izrazi. A barbi Franku, koji inače slovi ki veliki domoljub, taj je golman itekako dobro doša da ovima odgovori, paka jin i reče:

— Ko bilo od vas mladarije napuhane reče i govori da je sadar boje, vara se. A jan se, dico moja, spominjen još: meni je žena prin rata pekla po punu peć. A sadar? Sad više tega nima, nego ti stavi po jednega na vrata od peći, reka bi da je oni tamo iz Zmaja, oni — **golman!**

OVO NIJE ŠALA

U Blatu starega Antonja Koću, zbog njegove vedre naravi, svi mištani pa i joni susidnih sela, zovu Šala. Jednega dana Šala se uputi u branje maslina (ne u politak!) i baš, kad je hoti pobrat i vrhove da ne ostavje politak, skale sklizne i jon skupa š njima pade pod maslinu, slomivši ton prilikon par rebara. Njegovima ni priostalo ništa drugo nego da na brzu ruku učine protantinu i da ga odnesu doma. I dok su oni tako njega nosili, jedan će prolaznik svom susidu:

— Mà, jeli ono nose Šalu na protantini, bogati?

— A ni, ni šala, ovo je sad nazbilj! — odgovori jin jon s protantine.

N E S P O S O B A N

U Blatu je niko vrime službovao Stipe Smole, sudac Kotarskog suda i veliki ljubitelj kokoši. Svakako su njegove kokoši bile najbolje u Blatu. Što su one Širićeve u Kapji prima njima? A ništa. Šaka jada! A koje je pusto meso bilo na tin kokoškama. A nosačice kakove su bile. A i jaja je bilo ki frementuna. Ali, blaske bufune to ne zanima je li njihov gospodar sudac ili pop. Njima je to svejedno. Stoga oni odluče i jedne večeri provale u sučev kokošinjac i ukradu mu sve kokoši osim kokota Jureka. Za njega je klapa rekla:

— To nan se i neisplati vazest. Sama kost i koža!

Iza te konstatacije, vežu mu za nogu bilentin na kojemu su napisali:

— Privremeno nesposoban. Vazest ćemo ga pri drugoj levi kad se malo pomože!

NIJE IH NAŠA

Jadikuje se niki Blaćanin staremu Staniću, zvanemu Kanjura, kako ga ništa ni voja, kako nima apetita itd.

— A da još bude gore, ima punih dvadedeset godišć da san izgubi zube.

— I još ih nisi naša! — našali se stari Stanić.

D O B O T A

Kad je postolar barba Joze Suležić doša na auto za poćat put Splita, pristupi mu jedan postariji čovik i reče mu:

— Joze, molin te ki Boga, ako mi dole digod u Splitu vidiš sina, da mu rečeš kako bi bilo dobro, ako može da mi štogod pošje, jerbo san jadno potriban.

— E, a mali je Split. Kako ću ti to jan po njemu nać sina. A i nepoznajen ga. Što je on dole?

— A lako ćeš ga poznat. On ti je fakin!

— E, a malo je fakini u Splitu — govori mu Joze.

— Dobro, dobro. Kad je tako vidiću.

— Ali on ti je broj 20 — odgovori stari.

Čim je Joze ariva iz Splita, stari ga dočeka kun auta i udijasto ga zapita:

— Je li Joze, jesi li mi vidi sina. Je li ti štogod dà da mi daš?

— Ne moj barba Franko, nisan ga vidi, mà doboto!

— Kako to, mà doboto? — zapita ga barba Franko.

— A, lipo. Vidi san broj 19. Je li to nego doboto!

NA SVOJEMU

Iako je Kustro bi oženjen čovik, ipak je po odsluženju vojske dove sa sobon u Blato drugu žensku. Kad je š njon prohodi uspod pijacu, ukaže jon Kovačeve polače, govoreći:

— Ženo, sve su ovo moje kuće!

A žena, ki žena, gleda to pusto blago i divi se svojemu draganu. A kad su pasali priko poja od Krtinje put Žukove, Kustro jednin pokreton ruke obuhvati cilo poje i reče »ženi«:

— Ženo moja mala, sve je ovo naše!

A kad su došli pod Spivnik, žena će mu:

— A kad onda obradiš sva ta pusta polja?

Na to će joj Kustro ironično:

— A po Gospu, kad dojde svak na svoje, to se brzo uskopa.

OTIŠAO PO LULU

Veliki bufun i šaljivčina, nenadmašivi blaski meštar smiha, barba Stipe Juretić, nan je jedno popodne, dok smo sidili na Zlinjama pod lipon, ispripovidi jedan svoj doživljaj koji je vridno priobćit točno onako kako smo ga iz justi barbe Stipeta čuli:

— Vraća san se iz Sarajeva u Dubrovnik. A znano van je da jan volin prilično fumat. A fuma san pipu i to u jednen duru. U kupeju, di san bi, bila je i nika gospoja koja ni podnosila smrad od tabaka. U niko će doba ona meni:

— Molim vas prestanite pušit, smeta mi!

Ma, di ću jan žensku obadat. Oli nisu gaće starije od pandila. A zaboravi san van reć da je ova gospoja imala sobon jednega malega pasa za zabavu. U niko doba, nju ti to moje fumanje stufà, ćapa ti ona onu moju pipu iz justi i vrže je, oštije mi, dretura kroz punistru od kupeja! A jan, ništa, kako da nisan ni vidi to. Mučin i samo gledan onega njejega pasa. Mà, e, pobogu, u niko doba ti se ona digne i izajde iz kupeja. A jan ti sada žvelto ćapan onega pasića što je stà ispod tovilice pa š njin dretura kroz onu istu punistru kroz koju je malo prin izletila moja pipa. Još alavija nisan ni sè, kad eto ti nje.

— Miki, Miki! — zove ti ona onega pasića.

— Nema moga Mikija.

A jan, ki da me ni tun.

— Gdje je moj Miki? — na zadnje ti zapita ona mene.

— Tvoj Miki išao tražit moju lulu! — završi svoj doživljaj popularni barba Stipe.

PEPELNICA

Na Čistu sridu, iza mise, svećenik posipa virnike pepelon po glavi govoreći:

— Spomeni se čoviče da si prah i da ćeš se u prah obratiti!

I baš jedne Čiste sride, barba Stipe Juretić ni dopusti teti Teri da gre slušat misu. A teta Tera, ki prava kršćanska duša koja zna da će se pritvorit u pepel, stane mu govorit:

— Bog će te kaštigat, moj Stipe, što mi ne daš poć u crikvu. A znaš li tin, Bog ti razum prosvitli, da danas svaki pravi kršćanin valja da bude prosut pepelon, kako bi moga skrušeno se pokajat za nedila što jih je učini priko godišća.

Kad je teta Tera izmolila svoje litanije, digne se barba Stipe sa svojega pristolja dostojanstvom Poncija Pilata, pristupi špaheru, vazme u šaku malo pepela i istrese ga ženi na glavu govoreći:

— Spomeni se, ženo moja, da si vrag i da ćete vrag odnit!

SPROVOD

Niki Blaćanin ni bi još doša iz vojske kad mu je doma umri otac. U toj obiteljskoj žalosti govori mat mlajen sinu:

— Sinko moj, danu vazmi bokun karte i napiši bratu pismo da je otac umri. —

— Ali, maja, ... jan mu ne bi tako pisa. Znaš i sama da se na to može iznenadit... i ko zna... sačuvaj nas Bože, moga bi se od žalosti i desperat. —

— A donkle, sinko, piši kako znaš da će bit najbolje. —

— A pisat ću mu neka dojde što prin jerbo da je sutra ocu sprovod. —

KAKO ĆE SE OVO SVRŠIT

Dok je još rat divja na svim frontama nesmanjenon žestinon i dok se još ni znalo na čijoj je strani bog rata, zapitaše Blaćani barbu Franka Anića:

— Barba Franko, što van se čini od ovega rata? Kako će se ovo svršit?

A barba Franko jin na to odgovori, ocjenjujući rat ki rat:

— A ovo će van bit još koji dan slabo pa da više nikad ne bude dobro. —

POZDRAV

Prohodi Miko Telić uz Podučijak tišćac uz ogradu barbe Petra Čintrota koji je upravo gradi kuću. Pozdravljajući ga na sebi svojstven način, Miko mu reče:

— Veseli barba Petre! A što to gradite peć za kokošice?

Jadan Miko još alavija ni ni izgovori svoj pozdrav, a barba Petar mu odgovori:

— A ni, Miko moj, ne. Ovo ću ode nagradit jednu malu štalu za mlade teliće! —

(Kokošica je kolač za djecu i nadimak barbe Petra, a telić je mladunće od krave i Mikotov nadimak!)

OBUČEN

Dohodi teta Mara Roša s mužen u butigu i ala da kupuje ali sve za se. Te desetak pari gaćica, isto toliko bičava, bluzu, pandil, postole i još puno drugih stvari. I to sve po deset pari.

Kad je te njeje bale jadan muž vidi, pripade se da za njega neće ostat ništa, pa će ženi, ali malo iz dajega:

— Čekaj ženo, Gospe ti. Nemoj sve strufat! Znaš da se i meni va obuć od glave do pete. —

Na to se teta Mara afendi (a ko i nebi!), pa reče butigiru:

— Dajte mu jedne sandale za na noge, jednu pižamu za život i jednu baretu za na glavu, pa neka i jon bude obučen od glave do pete.

DA UDOVAC

Fremava Dum Ivan Želeta Marinovića Njoku prid punpon u Korčuli i ala da ga stane punjavat:

— Žele! Više si u godišćih. Zašto se ne oženiš?

— Hoću brzo, Dum Ivane! — odgovori mu Žele.

Mejutin, Žele se ni ženi a Dum Ivan, kadgod ga je kontra, ni ga frema punjavat:

— Žele! Još se nisi oženi. Što čekaš?

A kad je to Želeta stufalo slušat, odbrusi mu na sebi svojstven način, ki pravi Blaćanin:

— Dum Ivane! Zašto se vin ne oženite? Vin ste stariji od mene!

Na to će mu Dum Ivan ozbiljno:

— Jan san se sinko oženi sveton Materon Crikvon! —

A Žele će mu na to ironično:

— Za santisimo, Dum Ivane, nego ćete ostat udovac!

PAVAL BURAN I ANTONJ ŠERVO

Dohodi Šervo išćat posla u »Karbun« u kojemu je direktor Paval Buran, postolar!

— Slušaj Sine! Jan bi se zaposli odeka u vas, barenko za skladištara. —

Buran ga na to pogleda sažaljivo i ironično mu odgovori:

— Bila bi jadno velika šćeta da tako dobar zidar, kako si tin, propada u skladištu. —

Šervo mu na to ni osta dužan i odgovori mu u isten tonu:

— Sine! A oli ni tebe, tako dobrega postolara, šćeta za diretora! —

RAVNODUŠNOST

Staren Ivanu Rabadanu reče žena, Jaka Lumbarajka, da jon je svega dosta i da se gre utopit (duboko uvirena da će s tin činom razneżežit muža, i da će je jon udija stat odvraćat od tega nauma). Stala je prid pucal od gustrine na dvoru, svukla postole i uspela se na pucal kako da će se vrć unutra. Na to ćapa kamen i vrže ga u gustrinu. A muž, koji je sve to gleda s vrata od komina, podrugjivo jon reče:

— Jaka, ostali su ti postoli! —

TOVARI I OBRUČI

Čuo Marko Čavranko da je Miko Markota bi u vojski kolo konja.

— On se sigurno razumi u bolest o živine — Marko će san sebi.

A Marku se razboli — tovar! I di će jon nego u Mikota.

— Jooo moj Miko, da znaš koju muku mučin s ovin mojin tovaron. Ništa ga neće da žere. A kako se je nadù, svaki čas bi reká da će puknut!

Miko se na to malo zamisli, tek toliko da postavi dijagnozu, te će Marku:

— A stavi mu dva obruča, pâ neće puknut! —

DOLE

Jednom se jedan Blaćanin, neplivač nažalost, vozi na brodu kapitana Kara Vilića, i za vrime jedne grube vožnje nindi na otvorenon moru, mornar se probudi, izajde na kuvertu malo pogleda naokolo, pa zapita kapitana:

— Barba, koliko je još largo do teraferme?

— Pet mija! — odgovori mu Karo na sebi svojstven način.

Ali tih se pet mija oteglo u nedogled, zato će mu mornar ponovo:

— Mà, u koju bandu, kapitane? — Sadar je i Karotu bilo dosta tega propitkivanja, pa mu odgovori:

— Dole, dole! — i ukaže mu rukon prima dnu.

MUDAR ODGOVOR

U školi učenika u privredi u Blatu nastavnik pita manovala Petra iz građevinskog poduzeća, koji je doša polagat ispit za zidara:

— Slušaj, Petre! Reci tin nama, kako biš tin učini kuhinju da ti ne dimi i zahod da ne smrdi? Da se razumimo: letrika, plin i konzerve ne dohodu u obzir!

Petar se na čas zamisli, a ondar slavodobitno odgovori:

— Druže nastavniče, jadno lipo! U kuhinju bi se sra, a u zahodu bi vari!

GUDINI

Dojde Žrnovčanin u Blato kupit gudine. Čovik, kojen se je obrati, uputi ga u starega Kutlića. Došavši u njega, lipo mu se javi i jon njemu isto tako, da bi nakon tega ovi reka pošto je doša.

— Dobro, dobro! — reče mu barba Franko i odvede ga da jih vidi.

Žrnovčanin gleda u jone male gudine, gleda i na svaken najde po jednu falingu:

— A ovi van je zahumeren,... oven padaju uši,... ovi je zgrčen.

A kad je starega to stufalo slušat, reče mu:

— Moj čoviče, kad je tako, što jan mogu? Ništa, nego te lipo svitovat: kad nisi zadovojan š njima, òde ti je još i stara pa je opasi i pa izaberi kojega hoćeš! Drugo ti jan ništa ne mogu reć!

(Iz zbirke humora VELIKI MEŠTRI SMIHA — Ante Bačić Fratrića)

BIBLIOGRAFIJA

(Dopuna i nastavak I. dijela, objavljenog u II. izdanju monografije M. Gjivoje: »Otok Korčula«, Zagreb 1969.)

Alibranti Andrija: Curzola — Korčula. I cantieri. Manuale del Regno di Dalmazia (Maschek), Zadar 1876—77.

Alković Mano: »Gandaria« je zaplovila. Slavlje na korčulanskom škveru. Dubrovački vjesnik br. 605 od 15. V 1962.

— Korčulanin Ivan J. Batistić — predsjednik američkog suda. Dubrovački vjesnik 2. X 1965.

Bačić-Grlica Ante: Iz glazbene djelatnosti u Blatu. Zbornik o. Korčule I, str. 128—129.

Bakarić Pavle: Mogućnost uzgoja zimskog rezanog cvijeća u Južnoj Dalmaciji. Dubrovnik 1968.

— Poljoprivreda općine Korčula. I dio. Stanje i perspektive. Dubrovnik, prosinac 1969. str. 70 (umnoženo).

— Poljoprivreda općine Korčula. II dio. Perspektive. Dubrovnik, prosinca 1969. (umnoženo).

— Problemi proizvodnje i plasmana maslinova ulja na području općine Dubrovnik, Korčula i Lastovo. Dubrovnik 1968.

Barčot Ivan: Otok Korčula u narodnooslobodilačkoj borbi 1941. i 1942. godine i odlazak u partizane na kopno. Pomorski zbornik, Zadar 1969, knj. 7, str. 859—891.

Barić Dušan: Operacija ruske flote po otocima srednje Dalmacije 1806. i 1807. Jugoslovenski mornar br. 3/1949.

Basioli Josip: Korčula. Ribarstvo. Pomorska enciklopedija sv. 4/1957.

Baturić J.: Istraživanje vode na Korčuli i Pelješcu. Zavod za rudarska mjerenja i geofizička istraživanja. Zagreb 1956.

Belin Ivo: Privredni život gradova na dalmatinskim otocima. Nova Evropa knj. XX/1930.

Beroš Josip: Marko Polo Korčulanin? Jugoslovenski mornar br. 2/1952.

Bogišić Rafo: O hrvatskim starim pjesnicima. Petar Kanavelić. Zagreb 1968.

— 330-godišnjica Petra Kanavelovića. Telegram 29. XII 1967.

Boglić M.: Ivan Lozica u sjećanjima brata i učitelja. Vjesnik br. ?/1954.

Bolčić-Skokandić-Stanojević: Rekognosciranje kamenoloma otoka Korčule. Zavod za geološka istraživanja. Zagreb 1953.

Božanić-Bezić Nevenka: Bakrene posude za pranje. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske br. 1/1965.

Bulić Ivan: Prilikom retrospektivne pomorske brodograditeljske izložbe u Korčuli. Novo doba 15. VIII 1935.

— Britanska okupacija i dominacija Korčule g. 1813—1815. Novo doba 18. VIII 1936.

Butorac Milan: Marko Polo. Priroda br. 2/1951.

— Marko Polo. Zadarska revija br. 2/1955.

Cetinić Franko: Blato (na otoku Korčuli). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 1930, 27-1, str. 183—184.

— Ljubavna pjesma. (Blato na Korčuli). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 1931, 28-1, str. 240.

Cetinić Marin: O razvojnom putu i ulozi Saveza komunista u prijeđenom pedesetgodišnjem razdoblju. Korčula 1969. str. 20.

Cetinić Milovan: »Greben« se priprema za plastične brodove. Vjesnik br. 8606 od 3. II 1971.

— Neobični projekt »Plitvine«. Vjesnik br. 8814 od 1. IX 1971.

— U vatrenom paklu »Greben II« izdržao. Vjesnik 17. II 1971. prilog »More i obala«.

— Vela Luka — nov centar zdravstvenog turizma. Vjesnik 6. I 1971.

Curać-Pucle A.: Ženidbeni običaji u Žrnovu. Zbornik o. Korčule I, str. 162—164.

Curać Roko: »Bratska sloga« Žrnovo. Kratak historijat društva. Zbornik o. Korčule I, str. 113—120.

Čengić E.: Svakom umjetničkom djelu treba prilaziti objektivno. Pet pitanja kiparu Franu Kršiniću. Oslobođenje 2. IV 1961.

— San kao trajanje. Nedjeljna posjeta ateljeu vajara Frana Kršinića. Oslobođenje 26. VIII 1962.

Ćatipović Ante: Zdravstvo općine Korčule. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut. Split 1971.

Ćupić B.: Položen podmorski električni kabel Korčula—Hvar. Dubrovački vjesnik br. 1046/1970.

Delalle Ivo: Pallavicini. Narodna svijest br. 120/1925.

Depolo Josip: Pjesnik forme. Povodom smrti kipara Petra Palavičinija. Vjesnik br. ?/1958.

— Dug prema velikom kiparu Ivu Lozici. Vjesnik br. 5185/1961.

Depolo Luka: Vela Gospa od Otoka (Badije). Glas koncila br. 4 od 21. II 1971.

Dorbić Vicko: Korčulanska moreška. Novo doba br. 173/1926.

— Moreška starinska korčulanska viteška igra. Sletski sokolski vesnik br. 3/1923.

Dračevac V.: Jedan dan na slobodi (Vađenje kamena na Vrniku). Prava Crvena Hrvatska br. 377 od 18. V 1912.

Draginić-Saška A.: Plač Marka Koćine u izgubljenju svog tovara u Zavalatici. Zbornik o. Korčule I, str. 174—176.

D(rmač) I(vo): Iz korčulanskog brodogradilišta. Nov pogon za metalnu brodogradnju. Privredne informacije Trgovačke komore. Split br. 7/1956.

— Kamen iz Korčule »pigavac«. Vjesnik 26. V 1955.

— Kamen iz Korčule za kineski paviljon. Vjesnik 9. VII 1956.

— Prirodno antireumatično lječilište u Veloj Luci. Vjesnik 18. VI 1956.

— Korčulanska brodogradnja. Vjesnik br. 2916/1954.

Dvornik P.: Dalmatinski kamen. Borba (Zagreb) br. 25 od 30. I 1951.

Đurić Vojislav: Vizantijske i italo-vizantijske starine u Dalmaciji. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 12/1960.

Erber T.: Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814. Programma dell' i. r. gimnasio sup. Zadar I-V/1885—1890.

Esih Ivan: Korčula i Dubrovnik u prikazu njemačkog publiciste. (Friedrich Kochwasser, Korčula — die »Schwarze Insel« in der Adria). Naše more br. 3-4/1962.

Fabris Miho: Proslava radnog kolektiva na brodogradilištu u Korčuli. Pomorstvo br. 7/1947.

Fancev Frano: Građa za bibliografiju Petra Kanavelovića (1637—1719). Građa Jugoslavenske akademije knj. 11/1932.

Farčić A.: Turci pod Korčulom. Zbornik o. Korčule I, str. 213—218.

Fazinić Alena: Utjecaj Korčulanskog statuta na izgradnju grada Korčule u srednjem vijeku. Zbornik o. Korčule I, str. 76—80.

Fazinić dr inž. Nevenko: Poljoprivreda općine Korčula II dio. Perspektive. Dubrovnik, prosinac 1969. str. 52 (umnoženo).

Fio Oliver: Parobrodarstvo Dalmacije 1878—1918. JAZU, Zadar 1962.

— Prilozi poznavanju pomorskog školstva na našoj obali u 19. stoljeću. JAZU, Zagreb 1956.

Fisković Cvito: Crkve na južnom dijelu Pelješca. Novo doba, Split 21. IV 1935.
— Dalmatinski spomenici i okupator. Split 1946.
— Dva drvena gotička kipa s Pelješca. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU XIV, 1—3, str. 50 Zagreb 1966.
— Engleske povijesne uspomene i umjetnine na Jadranu. Slobodna Dalmacija, Split 9. IV 1953.
— Likovni i urbanistički spomenici općine Korčula i njihova zaštita. Program razvoja poćine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.
— Naši primorski umjetnici od 9. do 19. stoljeća. Hrvatsko kolo br. 2/1948.
— O našoj kulturnoj baštini. Zbornik o. Korčule I, str. 29—34.
— Spomenici otoka Visa od IX. do XIX. stoljeća. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 17. Izd. Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, 1968, str. 61—264 (spominju se neki spomenici otoka Korčule).
— Tri ranokršćanske lucerne s Majsana. Zbornik Adriatica praehistorica et antiqua. Zagreb 1970, str. 689—698.
— Urbanističko usavršavanje Korčule Kanavelićeva vremena. Mogućnosti br. 2/1972, str. 111—148.
Fisković Igor: Dva drvena gotička kipa s Pelješca. Bulletin Zavoda za likovnu umjetnost JAZU, god. XIII/1965, trobroj 1-3, str. 50—61.
— Još jedan rad Bonina Milanca u Korčuli. Telegram br. 5 od 15. XI 1971.
— Kulturno-umjetnička prošlost pelješkog kanala. Mogućnosti br. 6/1970, br. 1/1971.
Foretić Dinko: Radnička društva u Korčuli. Zbornik o. Korčule I, str. 109—112.
— Borba za ponarodnjavanje općina u Dalmaciji. Časopis Dubrovnik br. 4/1964.
— Borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji (1865—1900). Zbornik Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zagreb 1969.
Foretić J.: Turizam u Korčuli. Geografski horizonti br. 1-2/1969.
Foretić Vinko: Akcija za gradnju brodogradilišnog doka u Korčuli u prošlom stoljeću, Dubrovački vjesnik br. 610 od 19. VI 1962.
— Hektorovićevo doba na relaciji Hvar — Korčula — Dubrovnik. Zbornik radova o Petru Hektoroviću. Posebno izdanje časopisa »Kritika«, svezak 6, Zagreb 1970, str. 131—145.
— Iz nekadašnjeg sportskog života na moru u Korčuli. Dubrovački vjesnik br. 796 od 22. I 1966.
— Iz života na starim korčulanskim brodogradilištima. Dubrovački vjesnik br. 663 od 3. VII 1963.
— Iz života u Korčulansko-pelješkom kanalu. Dubrovački vjesnik br. 686 od 12. XII 1963.
— Izvoz korčulanskog kamena u starija vremena. Dubrovački vjesnik br. 645 od 27. II 1963.
— Jedan pogled u prošlost grada Korčule. Narodna svijest br. 30 od 26. VII 1939.
— Kroz pomorske uspomene Gradskog muzeja u Korčuli. Dubrovački vjesnik br. 669 od 15. VIII 1963.
— Pogled u prošlost Korčule. Hrvatska, Dubrovnik br. 30 od 26. VII 1944.
— Pogled na staru korčulansku brodogradnju. Dubrovački vjesnik br. 661 od 19. VI 1963.
Franasović Petar: Mato Kapor. Slovinac br. 16/1880.
— Jakob Baničević (de Banisiis). Slovinac br. 12/1878.
Franić A.: Mogućnosti privredno-društvenog razvitka dalmatinskih otoka. Privredni razvoj otoka Korčule. Ekonomski institut, Split, 1969.
Franulović Petar: Korčula u posljednjem izdanju. Na prvom mjestu turizam. Slobodna Dalmacija br. 6530 od 24. II 1966.

Garčina Ljubidrag: U prolazu našim Jadranom. Impresije s puta od Sušaka do Korčule. Jadranska straža br. 8/1932.

Gattin Ivo: 1000 godina našeg pomorstva. Jadranska straža br. 9—10/1925.

Giunio Petar: Jakov Baničević znamenita ličnost političkog i kulturnog života Evrope. Zbornik otoka Korčule I, str. 91—96.

— Hrvatski otok Korčula i njegovo značenje za razvitak pomorstva na istočnim obalama Jadrana. Suradnja br. 4/1943, Novine br. 105 od 15. XI 1943, Gospodarstvo br. 283 od 17. XII 1943.

— Otok Korčula pod engleskim protektoratom. Otkrića br. 6/1955.

— Otok Korčula vjekovni bedem našeg Jadrana. MATICA, list Matice iseljenika Hrvatske, br. 7—8/1953.

— Starinski običaji u gradu Korčuli. Od Badnjeg dana do Silvestrova? br. 112 od 3. I 1944.

Gjivoje Marinko: Antikni kamenolomi na Korčulanskim otocima. Zbornik o. Korčule I, str. 68—75.

— Da li je čagalj k nama importiran ili je autohton? Zbornik o. Korčule I, str. 144—147.

— Korčula je spašena! 400 godina od junačke obrane grada. Vjesnik 11. VIII 1971.

— Legenda o Crnomirima. Zbornik o. Korčule I, str. 177—182.

— Najstarija stabla u Jugoslaviji. Otkrića br. 8/1954.

— Otok duhovitih nadimaka. Zbornik o. Korčule I, str. 260—263.

— O vezama između Erazma Roterdamskog i Jakova Baničevića. Zbornik o. Korčule, str. 97—98.

— Prikaz razvitka sportske djelatnosti na otoku Korčuli. Povijest sporta, broj 8, Zagreb 1971, str. 741—757.

— Restauracija kulturno-historijskih spomenika u Korčuli. Slobodna Dalmacija 29. VIII 1952.

— Vinko Foretić historičar Korčule. Zbornik o. Korčule I, str. 60—67.

Glavinić Milan: Estetika dalmatinskih gradova. Korčula. Jadranska straža br. 2/1928.

Gogala-Dominis Frederik. Dopuna praznini o životopisu Marka Pola. Zadarska revija br. 4/1954.

— Još o porijeklu Marka Pola. Zadarska revija br. 2/1955.

Grgić Ivan: Klaićeva pisma Rafi Arneriju. Zadarska revija br. 4-5/1961.

Grabovac Julije: Narodne čitaonice. Zbornik Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zagreb 1969.

Grubišić Fabijan: Ribarstvo. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Gugić Zoran: Neizvjestan optimizam Korčule. Vjesnik br. 8655 od 24. III 1971.

— 115 km asfaltne auto-ceste preko Pelješca i Korčule. Vjesnik 18. IX 1969.

— Znanstvene studije o Korčuli. Vjesnik 8814 od 1. IX 1971.

Gvozdanović dr Nenad: Program razvoja općine Korčula. Završne studije. Ekonomski institut Split, 1971 (umnoženo) str. 141.

Hanel J. J.: Statuta et leges civitatis et insulae Curzolae (1214—1558). Monumenta hist.-jur. Slavorum Meridionalium. JAZU 1877.

Herceg Jakša: Dvije teze o porijeklu Marka Pola. Telegram 8. VII 1962.

— Mletačka ili dalmatinska teza? O porijeklu Marka Pola. Narodni list 12. I 1955.

Ivančević Vinko: Još o banci sv. Josipa u Korčuli. Zbornik o. Korčule I, str. 102—108.

Jakulić Vicko: Korčulanski škveri i izložba obrtničke škole. Narodni list 18. VII 1914.

Jambrović Ante: Proizvodnja i građevinska djelatnost. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Jackson F. G.: Sulla città ed isola di Curzola... per cura di D. Andrea Alibranti... Split 1889.

Jeričević Ivo: Korčula punim jedrima u turizam. Vjesnik 13. V 1970.

— Integracija — korčulanski put u budućnost. Vjesnik 11. IX 1969.

Jeričević Josip: Zavod sv. Angjela Čuvara u Korčuli. Danica koledar 1915.

Jutronić Andre: Naši ljudi koje Talijani svojataju. Kartograf XVI. stoljeća Vinko Paletin iz Korčule. Slobodna Dalmacija br. 2729.

— Gdje se rodio Marko Polo. Slobodna Dalmacija br. 3049 od 2. XI 1954.

— Marko Polo i njegovo putovanje. Slobodna Dalmacija br. 988 i 189/1948.

— Odakle je obiteljskim porijeklom Marko Polo. Slobodna Dalmacija br. 2721/1953.

Juraschek Fr.: Una spelonca con avanzi di abitazione preistorica sull'isola di Curzola (Korčula). Bollettino di archeologia... sv. 39/1919.

Kamić Boro: Korčulanski refreni. Naše more br. 5-6/1956.

Kalođera inž. Ante: Neki starinski običaji u Blatu na Korčuli. Zbonik o. Korčule I, str. 156—161.

Kalođera Ante: Korčula. Pomorska enciklopedija sv. 4/1957.

— Otok Korčula. Prilog poznavanju socijalno geografskih obilježja, Radovi Geografskog instituta, Zagreb, sv. 8, str. 69—118, Zagreb 1969.

— Socijalno-geografski aspekti emigracije s otoka Korčule. Zbornik o. Korčule I, str. 81—85.

— Stanovništvo korčulansko-pelješke regije. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Kapor Ambroz: Zdravstvene prilike u Korčuli u srednjem vijeku. Izd. Ogranak MH Korčula, 1971, str. 24.

Kastrapeli Stjepan: Braća Crnomiri. Historička pripovjest. Zbonik o. Korčula I, str. 183—206.

Kapović M.: Osnivanje i djelatnost Narodnih vijeća na području Dubrovnika i Korčule 1918. godine. Časopis Dubrovnik br. 4/1966 i br. 1/1967.

Karaman Ljubo: Dalmatinske katedrale. Vjesnik 19. VI. i 21. VI. 1951.

— Korčulanin Marko Andrijić. Hrvatski graditelj i kipar XV stoljeća. Spremnost br. 91/1943.

— Šetnja kroz grad Korčulu. Nova Evropa knj. XXI/1930. Eseji i članci. Zagreb 1939.

Kaštropil Ivo: Prosvjeta i kultura. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

— Neke značajke govora Blata i Vele Luke. Zbornik o. Korčule I, str. 86—90.

Klisura Frane: Novo brodogradilište »Ivan Cetinić«. Dubrovački vjesnik br. 481 od 12. XII. 1959.

— Pripreme otvaranja Galerije korčulanskih graditelja i kipara. Slobodna Dalmacija br. 4023/1958.

Koch Ferdo: Prilog poznavanju geološke izgradnje Korčule i Pelješca. Vjesnik Geološkog instituta kraljevine Jugoslavije za godinu 1931, knj. 1, sv. 2, Beograd, 1932, str. 278—294.

Kochwasser Friedrich: Korčula — die »Schwarze Insel« in der Adria. Kosmos, Stuttgart, Heft 6, Juni 1961.

Kohout Otokar: Brodograđevna djelatnost. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Konjhodžić Mahmud: Je li Korčula još uvijek otok. Vjesnik br. 8044/1969.

Kolendić Petar: Pulcinella u Kanavelovićevim komedijama. Novo doba br. 87/1945.

Köllner Gordana: Počivenke. Zbornik o. Korčule I, str. 168—169.

Kovač V.: Neka razmatranja o problemima kadrova na Korčuli. Dubrovnik 1969.

Kovijanić R.: O brodograditelju Mišulinu. Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru IV/1956.

Körbler Đuro: Andro Stitikeca, komedija Petra Kanavel(ov)ića Korčulanina. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor knj. II, sv. I/1922.

Krpan dr Mladen: Prilog ornitofauni otoka Korčule. (Rukopis.)

— Prilog poznavanju ornitofaune otoka Lastova. Larus, vol. 21—22, 1970, str. 65—83.

Kršinić-Šove Frano: Nalaz novih ulomaka grčkog natpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli. Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb 1970) 3, serije, sv. IV, str. 119.

Kružić S.: Prijedlog rješenja dovoda vode do otoka Korčule. Privreda Dalmacije br. 1/1969 Split.

Kučinić Viktor: Jedna njemačka knjiga iz godine 1718. Kako su Amazonke s Korčule osramotile svoje muževe i odbile navalu gusara. Novosti od 7. II. 1941 str. 15.

Kudrjavcev Anatolij: Stara i nova Korčula. Povodom proslave 2000 godina korčulanske brodogradnje. Slobodna Dalmacija br. 2936/1954.

Kušan Vladislav: Ivo Lozica (1910—1943). Hrvatska revija br. 10/1943.

Lahman Ivo: Korčulanska moreška u Splitu. Novo doba br. 176/1926.

Lasić M.: Otvorena memorijalna zbirka Ive Lozice. U dubrovačkoj Umjetničkoj galeriji. Oslobođenje br. 4714/1961.

Ledić Gerhard: Tajna pećine s galijom. VUS 24. I. 1968.

— Čudo iz Vele Luke: devetorokatni osinjak. VUS 10. VII. 1968.

Lešaja Ante: O osnovnoj razvojnoj orijentaciji Korčulansko-pelješkog područja, Dubrovnik 1968.

— O turističkoj orijentaciji u razvoju općine Korčula. Zbornik o. Korčule I, str. 21—28.

— Prilog ocjeni razvojnog momenta i određivanje razvojne orijentacije općine Korčula. Privreda Dalmacije 11-12/1970 str. 6—20.

— Razvoj turističke djelatnosti općine Korčula. Zagreb, kolovoz—rujan 1969, str. 62 (umnoženo).

— Razvoj turističke djelatnosti općine Korčula. Zagreb—Korčula, rujan 1969—april 1970.

— Turizam, ugostiteljstvo, trgovina i zanatstvo — elementi za projekciju razvoja općine Korčula. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Leontić Boro: Korčulanska operacija. Vojno istoriski glasnik br. 4/1952.

Letica Ljubomir: Korčula kao kupalište i klimatsko lečilište. Nova Evropa knj. XXI/1930.

Lisičar Vicko: Arhidjakon Anton Ružić (Roseneus) osloboditelj grada Korčule god. 1571. Narodna svijest br. 7—10/1934.

Ljubić Kažimir: Statistika pučanstva u Dalmaciji, Zadar 1885.

Ljubić Šime: P. Kanavelich i B. Kasich. Zora dalmatinska br. 16—17/1845.

— Rimski nadpis našast u Potirni na otoku Korčuli. Viestnik hrvatskog arkeologiškoga družtva br. 3/1887.

— Rimski nadpisi u vrtu gospoje Kapor u Korčuli. Viestnik hrvatskog arkeologiškog družštva br. 3/1882.

Maclean Fitzroj: Rat na Balkanu. Zagreb 1964.

Madirazza Francesco: Storia e costituzione dei comuni dalmati. Spalato, 1911.

Magdalenić A.: Geološka, hidrološka i inženjersko-geološka istraživanja otoka Korčule, knji. 1, Zavod za geološka istraživanja, Zagreb, 1959.

Maixner Franjo: Tumačenje grčkoga nadpisa iz Blata na otoku Korčuli. Viestnik hrvatskog arkeologiškoga društva br. 1/1884.

Maleković Vladimir: Knjiga o velolučkom susretu umjetnika. Vjesnik br. 8104/1969.

— Jubilarna izložba Frane Kršinića u povodu sedamdesete (i prve) godišnjice života u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Vjesnik 24. IX. 1968.

Marčić Marko: Brodogradilište na Korčuli. Zadrugar br. 1/1909.

Marković Inđo Vladimir: Iz borbe I dalmatinske proleterske brigade. Zajednička akcija s Englezima na otok Korčule jula 1944. godine. Slobodna Dalmacija br. 2063 od 21. IX. 1951. i br. 2064 od 22. IX. 1951.

Matijaca Ivo: Crkva svih Svetih, Lanterna sv. Marka br. 2/70, str. 28—32.

Matijaca Toni: Kuća i zbirka bratovštine Gospe od utjehe. Lanterna sv. Marka br. 1—2/1971, str. 26—30.

Marić Luka: Kroz kamenolome Vrnika i Korčule. Novosti 22. VI ?

Mayer A.: O starijim mjesnim imenima obale srednje Dalmacije. Hrv. geogr. glasnik br. 8—9—10, Zagreb, 1939.

Mihičić Andro-Vid: Ivo Lozica. Zbornik o. Korčule I, str. 54—59.

— Predgovor katalogu: Skulptura Frana Kršinić. Beograd 1962.

Mileta I.: Radnici korčulanskog brodogradilišta udarnički obnavljaju našu drvenu flotilju. Slobodna Dalmacija 24. XI. 1945.

Mladinov D. i Ljubić Z.: Privredni i društveni razvoj Splita. Rudno bogatstvo splitske općine, Ekonomski institut, Split 1970 (o korčulanskim kamenolomima).

Mojaš Mato: Kotar Dubrovnik u iseljeništvu. MATICA list iseljenika Hrvatske br. 2/1961.

Novak Grga: Korčula. Povijest. Pomorska enciklopedija sv. 4/1957.

— Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća. Beograd, 1962.

Onofri Ivo: Kočje — specijalni rezervat vegetacije na otoku Korčuli. Priroda br. 6/1964.

— Korčulanski drvored čempresa. Priroda br. 4/1963.

— Korčulansko-pelješka rivijera. Prirodni rezervat? Priroda br. 6—7/1966.

— Korčulansko-pelješka rivijera prirodni rezervat? Zbornik o. Korčule I, str. 136—143.

— Prirodno pošumljavanje čempresom. Priroda br. 9/1966.

— Samonikla vrst tulipana. Priroda br. 7/1967.

— Vegetacija poluotoka Pelješca. Priroda br. 9/1967.

Oreb Franko: Pjesnik Antun Šimatović — kroničar Vele Luke. Zbornik o. Korčule I, str. 219—224.

— Prilog historijatu razvitka i rada narodne glazbe u Veloj Luci. Zbornik o. Korčule I, str. 121—127.

Ožegović Branko: U posjeti korčulanskom kamenoklesarskom poduzeću »Vrnik.« Slobodna Dalmacija br. 3377/1955 od 26. XII. 1955.

Pantić M. Petar Kanavelović i Dubrovnik (I i II). Zbornik Matice srpske za književnosti i jezik, knj. XVIII, 2 i 3, 1970.

P(avlović) B(oro): II međunarodni susret likovnih umjetnika. Vela Luka 15.—30. kolovoza 1970. Časopis Covjek i prostor, br. 212/1970.

Pecotić Markulin: Sjećanja o akcijama partijske organizacije na otoku Lastovu. Zbornik o. Korčule I, str. 256—7.

Pecotić Bogdan: Mornarica je omogućila naše uspješno ratovanje na otocima. Velika pobjeda na Korčuli i Mljetu maja 1944. Jugoslovenski mornar br. 9/1946.

Peručić Andro: Korčula kao najstarije i najznatnije brodogradilište na Jadranu. Jadranska straža br. 7/1927.

— Nova cesta preko Korčule. Novo doba br. 18/1935.

— 25-godišnjica Zavoda sv. Anđela čuvara. Novo doba br. 285/1930.

Petrović M.: Vela spila (Velika spilja) na Korčuli. Geografski horizont, br. 3—4, Zagreb, 1969.

Pirnat Viktor: Korčula včeraj in danes. Pomorstvo br. 11/1954.

Pivac Anđelko: O daljnjem razvoju izgradnje grada Korčule. Zbornik o. Korčule I, str. 11—20.

— Kipar Trpimir Ivančević. U povodu njegove 75-godišnjice rođenja. Časopis Čovjek i prostor, br. 210/1970.

— Korčula njezin (mogući) razvoj i naša urbanistička praksa. Časopis Čovjek i prostor, br. 225/1971, str. 14—17.

Popović Đorđe: Pero Palavičini. Republika br. 299/1951.

Praštalo D.: Na Korčuli je instaliran prvi aparat za »preradu« morske vode. Oslobođenje, 20. VIII. 1968.

Puljan Srđan: Otkrivena tajna pećine s galijom. VUS 7. II. 1968.

Puljizević Jozo: Frano Kršinić: Nisam slabić — ali bilo je teško. Vjesnik 19. X. 1968.

Radić Frano: vidi bibliografiju na str. 136. Zbornika.

Radić Ljubo: Frano Radić, pedagog, hrvatski arheolog i polihistor. Beograd, 1932 (40 + 232 l, strojopis).

Raljević Lucija: Stare blaske šaljive igre uz komin. Zbornik o. Korčule I, str. 170.

Rendić-Miočević Duje: Nekoliko novih ulomaka grčkog natpisa iz Lumbarde. Vjesnik arh. muzeja u Zagrebu (Zagreb 1970), sv. IV, str. 31—44.

Ristić Nada: Pjesnik oblika. Uz izložbu Frana Kršinića u Galeriji Doma JNA u Beogradu. Rad br. 49/1962.

Rozanović A.: Obrana Korčule 1571—1971 (Uluz-Ali ili Occhialino, potkralj Alžira, Korčula s kopna i s mora napada, ali je ne osvaja). Prev. Ivo Matijaca. Korčula 1971, str. 36.

Rudimir Roter: Najstariji pomorski kapetan Vicko Laus. Dubrovačko pomorstvo. Dubrovnik 1952.

Sadiković M.: Na korčulanskim brodogradilištima. Hrvatski dnevnik 21. IX. 1940.

Sarnavaka-Vandekar: Vodoistražni radovi otoka Korčule. Arhiv Geoistraživanja, knj. I—IV, Zagreb, 1958.

Sirovatka Branko: Saobraćaj. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Sladović J.: Kako se gradi barka. Zbornik o. Korčule I, str. 148—155.

Stilinović Ž.-Miličić: Što ometa razvitak industrije kamena na otoku Korčuli? Slobodna Dalmacija 20. IX. 1951.

— Mramor na Korčuli. Vjesnik 5. VII. 1953.

Stratimirović Đorđe: Starinski grb u Korčuli. Bulićev zbornik, Zagreb/Split 1924.

Splivalo Josip: Kruh sa 7 kora. Rijeka 1966.

Šantić Š.: Petar Kanavelović korčulanski pesnik. Nova Evropa knj. XX/1930. Pretiskano iz Obzora 29. VII. 1929.

Ščavnićar B.: Sedimentno petrografska analiza pijeska iz Korčule. Arhiv zavoda za geološka istraživanja br. 172, Zagreb, 1956.

Šegedin Petar: Sjećanje na Ivana Lozicu. Književne novine br. 11/1948.

Šikić D. Geološki pregled otoka Korčule. Zavod za geološka istraživanja, Arhiv rudišta br. 2721/b, Zagreb, 1956.

Škunca Josip: Plitvine — arhitektonski događaj stoljeća. Vjesnik br. 8640 od 9. III. 1971.

Šošić Davor: Ivo (Lozica) je danas sigurno veliki umjetnik. Slobodna Dalmacija br. 3069/1954.

Šparac Josip: Dokumenti o Korčulaninu Marku Polo. Split 1971.

— Korčulanin Marko Polo. Prvi Evropejac koji je proputovao i istražio Aziju. Slobodna Dalmacija br. 2825 od 11. III. 1954.

— Najstariji balkanski globusi (o navodno Paletinovim globusima iz Badije koji su u Zadru). Slobodna Dalmacija 13. I. 1971.

Šuljak Tomislav: Trpimir Ivančević. Časopis Dubrovnik br. 4/1965.

Tadić Jorjo: Korčulani u Dubrovniku. Časopis Dubrovnik br. 6/1929.

Tedeschi Stanislav: Infrastruktura općine Korčula. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Tešić Milenko: Prirodni faktori kao preduslov za privredni razvoj. Program razvoja općine Korčula. Ekonomski institut, Split 1971.

Tihić Smail: In memoriam. Skulptor Petar Palavićini. Oslobođenje 2. XI. 1958.

Ungaro A.: Jučer i danas. Zlatno doba brodogradnje u Korčuli. Vjesnik br. 2304 od 5. IX. 1952.

Vasiljević Jovan: Korčula. Narodnooslobodilački rat. Pomorska enciklopedija sv. 4/1957.

— Dejstva na Jadranu u narodnooslobodilačkom ratu. Beograd 1957.

— Obračun na Jadranu. Zagreb 1962.

Vekarić Stjepan: Jedrenjaci i brodovi naših brodogradilišta. Split 1953.

— Brodogradilište Pelješkog društva u Orebiću. Brodogradnja, Zagreb, br. 5—6/1951.

Vekarić Živko i Letica Ljubo: Korčula. Nova Evropa knj. XXI/1930.

Vinski Ivo: Nacionalno bogatstvo na području otoka Korčule. Ekonomski pregled br. 2/1961.

VuletićVukasović Vid: Otok Korčula pod vladom Engleškom. Bullettino di archeologia e storia Dalmata br. 6, 7, 8—12, Split, 1888.

— Die Moresca von Corzula. Zeitschrift für österreichische Volkskunde, Beč 1902.

— Dum Pero Franasović. Slovinac br. 4/1884.

— Halka na vratima porodice pk. Arnerića u gradu Korčuli (Dalmacija). Starinar Srpskog arheološkog društva, Beograd br. 3/1885.

— Gjurgjevica spila u Samogradu kod Račišća na otoku Korčuli. Narodni list, prilog 43/1894.

— Hrvatski nadpis u gradu Korčuli. Bollettino de archeologia ... br. 7/1890.

— Korčulanske čakavske počasnice. Slovinac br. 24/1881.

— Mato Kapor starinar. Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga družštva br. 4/1882.

— Otok Korčula pod vladom engleskom. Slovinac br. 14/1881 i Bollettino di archeologia ... br. 6—12/1888, br. 1—5/1889.

— S. Barbara u selu Lumbardi (o. Korčula). Starohrvatska prosvjeta, Knin br. 4/1896.

— Slovinstvo na otoku Korčuli. Slovinac br. 18/1880.

— Španići na otoku Korčuli u Dalmaciji. Starinar Srpskog arheološkog društva. Beograd br. 2/1890.

— Trijemovi (lože) u gradu Korčuli. Slovinac br. 29/1882.

— Zvona sv. Nikole na Korčuli. Bollettino di archeologia ... br. 12/1883.

Wiesner Ljubo: Corcyra Candida. Narodne novine, Zagreb 1933.

Župa Matko: Arheološko otkriće na otočiću Majsanu. Dubrovački vjesnik br. 680 od 31. X. 1963.

— Pomorska istraživanja kod Vignja na Pelješcu. Dubrovački vjesnik br. 1055 od 15. X. 1971.

— Pomorski muzej JAZU Pelješko odjeljenje Orebić. Zbornik o. Korčule I, str. 130—135.

— Što krije brod u Pelješkom kanalu? Vjesnik 20. X. 1971.

* * *

Dubrovačko pomorstvo. U spomen sto godina Nautičke škole u Dubrovniku. Dubrovnik 1952.

Grupni vodovod Korčula, Glavni projekat, Geoistraživanja 1959.

Katedralna sakristija. Lanterna sv. Marka br. 5—6/70, str. 38—42.

Legenda o Crnomirima (grupa autora). Čara 1970. P. o. iz Zbornika otoka Korčule I, str. 40.

»Mati grada« i »Mati otoka Korčule« (o korč. crkvama s likom Bogorodice). Lanterna sv. Marka 4—5/1971, str. 16-27.

Orebić. Pomorski muzej — znamenitosti — hoteli. Orebić 1970, str. 8.

Peljar Jadrana. Hidrografski institut JRM Split, 1964.

Prijedlog rješenja dovoda vode do otoka Korčule. »Privreda Dalmacije« 1/1969, str. 23—27.

Program razvoja turističke djelatnosti Vele Luke. Mjesna zajednica Vela Luka, 1970.

Proslava obljetnice obrane Korčule 1571—1971. Lanterna sv. Marka. VII/1971. Posebno izdanje. Omiš 1971.

Razvedenost obale i otoka Jugoslavije. Izd. Hidrografski institut Jugoslavenske ratne mornarice. Split 1955 (na str. 34—5 o korčulanskom insulitetu).

Regionalni prostorni plan Južnog Jadrana (Pomorstvo; Infrastruktura; Prirodno-geografske karakteristike; Prostorni plan; Pejsaž). Dubrovnik 1968.

Spomenica 25-godišnjice Sokolskog društva Blato n/K. 1906—1932. Izdalo Sokolsko društvo Blato 1931, str. 91.

Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470—1970. Omiš, 1970, str. 410.

Spomenica Jugoslavenske čitaonice u Blatu. 1897—1927. Prigodom proslave tridesetgodišnjice njezinog djelovanja. Dubrovnik 1927.

Statut Kluba za podvodne aktivnosti »Majsan« Korčula. Korčula 1970, str. 34 (umnoženo).

Tragom branitelja nakon 1571. Lanterna sv. Marka br. 4—5/1971.

Zbornik otoka Korčule sv. 1 (50 autora). Zagreb, 1970, str. 304.

Žrnovo i njegove znamenitosti (grupa autora). Žrnovo, 1970, str. 36.

Biografije suradnika

(Za suradnike prvog sveska Zbornika koji se pojavljuju i u II. svesku radi uštede prostora nismo objavljivali biografske podatke, već samo upućujemo na I. svezak Zbornika u kojem su objavljene biografije takvih suradnika).

ANDREIS Ljiljana — biografske podatke sa slikom vidi na str. 300.

ANDREIS Jerolim rođen je u Blatu 30. IX 1806. od oca Ivana, pomorskog kapetana, i Pelegrine Vuxio, oboje porijeklom s otoka Brača (doselili u Blato oko g. 1795.). Po zanimanju je bio krojač, a bio je i crkovinar, organizator pokladnih zabava. Zapisivao je razne crkvene pjesme, a i rugalice, od kojih je neke vjerovatno i sam spjevao. Bavio se i slikarstvom, tako portret koji ovdje objavljujemo sam je izradio 1846. Još se i danas spominju karnevalske priredbe kojima je on bio organizator, tako »kako je Andreis jedne godine bio na poklad obukao 12 krštenih te na pijaci svukovao jednoga po jednoga.«

BAČIĆ-FRATRIĆ Ante — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku o. Korčule I, str. 279.

Jerolim Andreis (autoportret)

Pavle Bakarić

BAČIĆ-GRLICA Ante — biografske podatke vidi u Zborniku o. Korčule I, str. 279.

BAKARIĆ Pavle, dipl. inž. agr. (r. 13. IV 1931. u Žrnovu) završio je Poljoprivredni fakultet. Od 1963. godine direktor Stanice za južne kulture u Dubrovniku, koja obavlja poslove poljoprivredne službe na području općina Dubrovnik, Korčula i Lastovo. Objavio nekoliko radova iz problematike južnih kultura i razvoja poljoprivrede općine Korčula i Dubrovnik. Poznat je i kao neprofesionalni politički radnik. Bio je zamjenik predsjednika Skupštine općine Dubrovnik, zastupnik u Republičkom vijeću Sabora SRH, a sada je predsjednik Općinske konferencije SKH Dubrovnik i član Centralnog komiteta SK Hrvatske.

BALJKOVIĆ Aleksandar, reporter RTV Beograd

BOJOVIĆ Zlata (r. 24. XII 1939. u Beogradu) diplomirala jugoslavensku i opću književnost 1963. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu, a 1965. završila postdiplomski studij i odbranila magistarski rad sa temom »Barokni pjesnik Nikola Bunić«. Od 1966—1970. radila kao asistent u Institutu za teoriju književnosti i umjetnosti u Beogradu, od 1970. je asistent za stariju jugoslavensku književnost na Odsjeku za jugoslavensku književnost Filološkog fakulteta u Beogradu. Radove objavljivala u »Prilozima za književnost, jezik i folklor«, »Politici«, »Zadarskoj reviji«, »Letopisu Matice srpske«, »Putevima«, »Narodnom stvaralaštvu«, »Književnosti i jeziku.«

Zlata Bojović

BOŽIČEVIĆ Srećko (r. 1935. u Vel. Trnovitici kraj Garešnice) po završetku Prirodoslovno-matematskog fakulteta u Zagrebu, smjer geologija (1958.) zaposlio se u Institutu za geološka istraživanja u Zagrebu, gdje još uvijek radi. Njegova djelatnost u Institutu sastoji se uglavnom iz speleoloških istraživanja u okviru odjela za inženjersku geologiju i hidrologiju. Još kao student bavi se speleološkim istraživanjima i publicističkim radom. Od godine 1951. član je planinarske organizacije, bio je urednik časopisa »Speleolog« i član redakcije časopisa »Naše planine.«

Srećko Božičević

Rezultate istraživanja sa područja našeg krša objavio u oko stotinu popularnih i putopisnih članaka u raznim novinama i časopisima (Večernji list, VUS, Otkrića, Priroda, Naše planine, Speleolog i dr.), te na radiju i televiziji. Uz pomoć Planinarskog odbora Zagreba izdao brošuru »Vladimir Horvat i njegovih 500 stuba na Medvednici«. Naučne radove objavljuje u »Geološkom vjesniku«, »Kršu Jugoslavije«, »Acta geologica«. Sudjeluje na jugoslavenskim i svjetskim speleološkim kongresima, gdje održava predavanja o svojim rezultatima rada. Poznat je kao i fotoamater: održao dvije samostalne izložbe crno-bijele i kolor fotografije sa speleološkom tematikom. Zapažena televizijska emisija »Fenomen krša«, u kojoj je on scenarista i autor teksta.

BUŠKARIOL Ante — biografske podatke i sliku vidi na str. 322.

CETINIĆ Milovan (r. 18. X 1940. u Veloj Luci) osnovnu školu pohađao u Veloj Luci, a zatim završio Srednju ekonomsku školu. Od 1962. radi u tvornici »Jadranka« u Veloj Luci. Od 1965. bavi se dopisništvom za »Vjesnik«, »Večernji List«, povremeno surađuje u »VUS« i »Areni«.

CURAĆ-ŠILO Ante pok. Ivana (r. 17. III 1922. u Žrnovu) završio osnovu školu u Žrnovu, a zanatsku školu (kamenoklesarsku struku) u Korčuli. Kao mladi klesarski radnik učestvuje u štrajkovima u borbi za ostvarenje radničkih prava: osamsatnog radnog vremena, boljih uvjeta rada i povećanja dnevnica. Prije rata bio je aktivan član KPD »Bratska sloga«, 1941. godine njen tajnik. Od 1941. godine aktivno učestvuje u NOP kao rukovodilac SKOJ-a, SMG i USAOH-a. Godine 1943. stupa u NOV, po oslobođenju u JNA, gdje je na raznim dužnostima sve do 1969. godine kada je demobiliziran kao major. Vidi sliku na str. 357.

Mile Dupor

dr Oliver Fio

CURAĆ Roko — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku o. Korčule I, str. 280.

DUPOR Mile (r. u selu Štikada kod Gračaca 14. XI 1905.) osnovnu školu završio u Štikadi 1917, višu pučku školu u Gračacu 1923, Privatnu gimnaziju Milošević u Beogradu 1928—1930. Službovao u financijskoj kontroli od 1923—1941. u raznim mjestima države, od 1941—45. trgovac u Korčuli, 1945—1960. financijski inspektor i načelnik financija u Korčuli, od 1960. umirovljenik i honorarni korespondent Turističkog biroa.

Izdao: Jedini moji grijesi (Pjesme), Šibenik 1941; Uvod u modernu astrologiju, Šibenik 1934; Idu Slaveni, Split 1939; Malo kineski, Korčula 1958; Ne vjerujte provjerite, Rijeka 1971; Što vas čeka do kraja 1972, Rijeka 1971. i drugo.

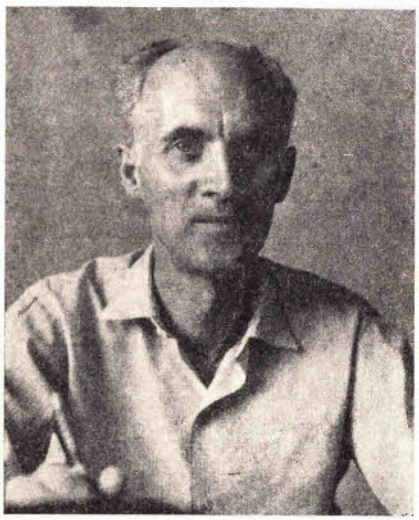
FIO Oliver (r. u Puli 23. I 1915.) završio Višu pomorsku školu u Rijeci,

Pomorsko-ekonomski fakultet u Napulju u Italiji, gdje je doktorirao 1963. U NOB od 1944. Doktor pomorske ekonomije i kapetan duge plovidbe, naučni savjetnik i direktor Zavoda za pomorsko-društvene nauke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu, član Jugoslavenskog udruženja za pomorsko pravo, dopisni član Nacionalne akademije pomorskih nauka u Đenovi itd. Bavi se historijom pomorske ekonomike. Objavio oko stotinu pedeset naučnih, stručnih i ostalih radova.

FISKOVIĆ dr Cvito — biografske podatke i sliku vidi u Zborniku otoka Korčule I, str. 29.

FOCHT dr Ivan (r. u Sarajevu 7. VI 1927.) Filozofski fakultet završio u Zagrebu, gdje je i doktorirao sa tezom: Hegelovo učenje o odumiranju umjetnosti. Redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu (predaje Estetiku). Važniji naučni radovi: Istina i biće umjetnosti (»Svjetlost«, Sarajevo 1959), Mogućnost — Sudbina umetnosti (»Veselin Masleša«, Sarajevo 1960), Moderna umetnost kao ontološki problem (Beograd 1966) i drugi. U slobodno vrijeme bavi se sistematski proučavanjem gljiva Jugoslavije.

FORETIĆ dr Vinko — biografske podatke vidi u eseju »Vinko Foretić« u Zborniku otoka Korčule I, na str. 60.

Marinko Gjivoje

Stijepo Ivančević

GJIVOJE Jadranko (r. u Zagrebu 14. V 1947.) od najranijih dana živi u Korčuli. Nakon završene osmogodišnje škole i gimnazije u Korčuli 1966. se upisao na Strojarsko-brodograđevni fakultet u Zagrebu (konstruktorski smjer, energetička grupa) koji je apsolvirao 1972. godine. Od 1958. u slobodno vrijeme bavi se podvodnim aktivnostima. Sliku vidi na str. 149.

GJIVOJE Marinko — biografske podatke vidi u Zborniku otoka Korčule I, na str. 149.

IVANČEVIĆ Stijepo (r. 13. V 1904. u Korčuli) nakon završene građanske škole u Korčuli i tečaja za strane jezike pohađao Trgovačku akademiju u Zagrebu. Između dva rata voditelj advokatske kancelarije dra Jure Arnerija u Korčuli. U slobodno vrijeme bavi se društvenim i javnim radom. Poslije II. svjetskog rata počasni konzervator, suosnivač Gradskog muzeja u Korčuli, od 1952. godine tajnik Turističkog društva, a zatim i tajnik Turističkog saveza općine Korčula i RKUD »Korčula«. Odlikovan ordenom rada sa zlatnim vijen-

cem prilikom 100-godišnjice osnivanja prvih turističkih organizacija u Jugoslaviji, a 1954. godine i ordenom zasluga za narod.

IVANČEVIĆ Vinko — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku otoka Korčule I, str. 284.

JERIČEVIĆ Ivo (r. u Korčuli 21. I 1932.) osnovnu školu završio u Korčuli, nižu gimnaziju pohađao u El Shattu i Korčuli. Po završenoj Srednjotehničkoj školi u Splitu (1950) radi u brodogradilištu »I. Cetinić«, od 1953. kao nastavnik elektro-predmeta u Industrijskoj školi brodogradilišta. Nakon što je 1961. diplomirao na Višoj stručnoj pedagoškoj školi u Rijeci radi u Školi s praktičnom obukom u Korčuli kao nastavnik, pomoćnik direktora i direktor. Uz to stalno aktivno surađuje u kulturnim, sportskim i društveno-političkim organizacijama. Obavljao je razne rukovodeće funkcije od sekretara SKOJ-a u školi do predsjednika Općinske konferencije SKH za Korčulu. Danas je član Republičke konferencije SKH i predsjednik Skupštine općine Korčula. Pored toga

Ivo Jeričević

Frano Kršinić-Šove

stalno radi u školi (v. d. direktora Školskog centra u Korčuli).

KALOĐERA dr Ante — biografske podatke vidi u Zborniku otoka Korčule I, str. 284.

KANAVELOVIĆ Petar — biografske podatke vidi u monografiji »Otok Korčula« II izd. (str. 269) i na str. 259 u ovom Zborniku.

KASTROPIL Stjepan — biografske podatke vidi na str. 289.

KAŠTROPIL Ivo — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku otoka Korčule I, str 285.

KRPAN Mladen rođen u Splitu, gdje je završio Klasičnu gimnaziju i položio ispit zrelosti. Prirodopis i zemljopis završio na Sveučilištu u Zagrebu, gdje je postigao doktorat bioloških nauka. Većina radova objavljena u izdanjima Biološkog instituta zagrebačkog Sveučilišta — sekcija ornitološka (npr. u Larus, vol. 21—22 (1970): Prilog poznavanju ornitofaune otoka Lastovo). Neke radove mu je izdala Pedagoška akademija u Splitu, zatim razni naučni i stručni glasnici. Značajniji mu je rad objavljen

uz 900-godišnjicu Spomena grada Šibenika, a u štampi je njegov rad o ornitofauni otoka Korčule.

KRŠINIĆ-ŠOVE Frano (r. 23. VIII. 1947. u Lumbardi u obrtničkoj obitelji od oca Mata, klesara, i majke domaćice) prva tri razreda osnovne škole završio u Lumbardi, a zatim odlazi u Dubrovnik gdje završava osnovnu školu i gimnaziju. Godine 1967. upisao je studij biologije na Prirodoslovno-matematskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a diplomirao je početkom 1972. s temom iz biologije mora. Njegova maturalna tema »Ljetni zooplankton istočne obale otoka Korčule« djelomično je tiskan u »Prirodi« br. 7/1967. Za vrijeme školskih praznika neumorno prebire škalju u Lumbardi na mjestu gdje je prije 90 godina njegov pradjed Božo Kršinić pronašao nekoliko fragmenata »lumbarske psefizme« u namjeri da kompletira ovaj dragocjeni spomenik, što uspijeva (v. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu za 1970. god.: »Nalaz novih ulomaka grčkog natpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli«).

LAUS Milan pok. Jakova (r. u Čari 20. II. 1909.) poljoprivrednik, g. 1943. o-

Milan Laus

dr Zdravko Milat

bavljao dužnost tajnika odnosno predsjednika NOO-a u Čari, bio sekretar partijske jedinice. U siječnju 1944. kreće s korčulanskim zbjegom preko Visa i Italije u Egipat (El Šat), gdje ostaje do 1946. U logoru obavljao dužnost ekonoma. Obavljao je razne dužnosti u društveno-političkom životu, a u kumpanjiji nastupao 17 puta kao serdar. Na narodnu sjevao nekoliko pjesama.

LEŠAJA dr Ante — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku o. Korčule I na str. 286.

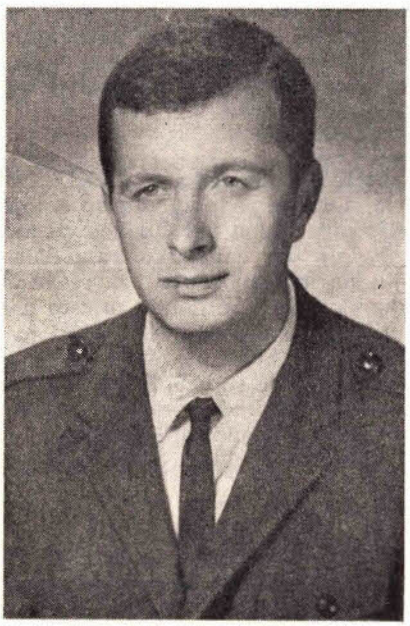
MARIJETIĆ Petar — biografske podatke sa slikom vidi na str. 326.

MILAT dr Zdravko, rođen 11. I. 1932. u Blatu gdje je završio osnovnu školu, gimnaziju u Splitu i Sinju, Medicinski fakultet u Zagrebu (1959.). Radio kao stažist u Dubrovačkoj bolnici i na ginekološko-porođajnom odjelu Kliničke bolnice u Wroclawu (Poljska). Stažirao i završio SOŠ na Vojno-medicinskoj akademiji u Beogradu. Kao liječnik opće prakse radio u Divuljama, u Korčuli, Selcima na Braču i u selu Čađavica, općina Podravska Slatina, zatim u ro-

dilištu i Zdravstvenoj stanici Orahovica kraj Osijeka. Bio je liječnik Međunarodne tehničke suradnje u okviru Ujedinjenih nacija te kao liječnik-opstetičar radio u Inas-Tripoli-u u Tripolisu (Libija). Sada se nalazi u Jugoslaviji, nezaposlen. Već više godina u slobodno vrijeme bavi se poviješću zdravstva Blata i otoka Korčule.

MILETIĆ Gorki (rođen u Veloj Luci 9. VIII. 1945.) Tehničku školu elektro-smjera (jake struje) završio u Splitu 1954. godine. Po završenoj školi radio godinu dana u velolučkoj tvornici JADRANKA, a poslije toga upisao se na Visoku školu za vanjsku trgovinu u Zagrebu, na kojoj je 1969. diplomirao. Sada radi u eksportnom odjelu tvrtke ŽELJPOH u Zagrebu.

MILINA-PERŠONA Ante (r. 9. II. 1914. u Lumbardi) klesarski zanat učio kod Nikoleta i Marina Fabrisa iz Vrnika od 1928. g. Klesarstvom se bavio sve do 1949. godine. Godine 1937. i 1938. jedan od organizatora štrajkova klesarskih radnika, koji su uspjeli postići uvođenje osamsatnog radnog vremena u kavama i povišenje dnevnica za 30—40%. Osim u štrajku na Korčuli učestvovao zatim u štrajku klesara na Braču i u Petrovaradinu. Učesnik NOB-e i nosilac partizanske spomenice. Sliku vidi na str. 320.

Gorki Miletić

dr Ivan (Marin) Oreb

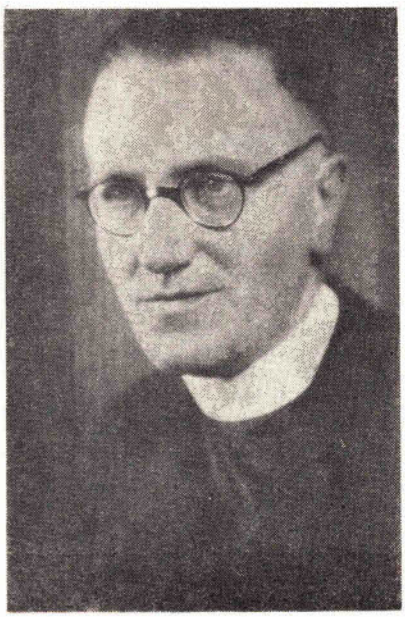
OREB Franko — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku otoka Korčule I, na str. 287.

OREB dr Ivan (Marin) (r. u Veloj Luci 9. I. 1918. od oca Marka Oreba-Kokola i Jake rođ. Telenta-Maglica) osnovnu školu pohađao u Veloj Luci, gimnaziju u Ptuju i Zagrebu, gdje je 1937. maturirao na II. klasičnoj. Teologiju polazio u Zagrebu i nastavio u Rimu gdje je doktorirao 1943. Nakon toga studira crkveno pravo u Lateranu. Po svršetku rata vratio se u domovinu gdje je službovao kao profesor (kateheta) u Zagrebu. Ujedno završio pravni fakultet. Službovao kao župnik u Puli i Savudriji, zatim kao profesor u sjemeništu u Zagrebu; sada živi u Visu, a ujedno predaje u Nadbiskupskom sjemeništu u Splitu.

Djela: **Samostan sv. Franje u Šibeniku** (Rad JAZU, sv. 13—14, Zadar, 1968), **Cymba** (Pomorski zbornik, knj. 6, Zadar, 1968), **De peccatis in Didache** (Romae, 1944), **Slava franjevačke Istre** (Zagreb, 1960), **Bl. Oton iz Pule** (Zagreb, 1962), **Uzori svetosti** (Split, 1970), **Moj mali samostan** (Split, 1971). U pripremi radovi ponajviše iz povijesti franjevaca u nas.

OREB Izvor — biografske podatke vidi na str. 193.

OSTOIĆ Ivo (r. u Blatu, gdje je 3. XII. 1967. i umro), unuk povjesničara otoka Korčule i prvog načelnika Blata Nikole Ostoića (1803—1869), svećenik, od 1909. godine službovao u Malom Stonu, Veloj Luci, Blatu, Malom Zatonu u župi Pile (Dubrovnik) i Blatu. Preveo iz talijanskog djelo svog pretka »Vela Luka historijsko-topografski prikaz« i objavio ga 1953. s dodatkom novije povijesti.

Ivo Ostoić

Simeone Portolan

PORTOLAN Simeone (r. 1899. u Korčuli) pohađao osnovnu školu u Korčuli, a gimnaziju u Zadru, gdje se 1918. zaposlio u ondašnjem Kotarskom sudu. Umirovljen je 1969. kao ravnatelj kancelarije Vrhovnog kasacionog suda. Sada boravi u Firenzi. Bavi se poviješću i književnošću.

PRIZMIĆ dr Anka (r. 7. XII. 1918. u Veloj Luci) u rodnom mjestu ostaje do 1943. kada stupa u NOB kao zdravstveni radnik. Po završetku rata dolazi u Split na doškolovanje, završava Višu zubarsku školu te dobija mjesto u Korčuli, gdje ostaje do 1949. Zatim je premještena u Split, završava medicinu u Zagrebu, vraća se u Split na mjesto stomatologa. Uporedo bavi se i likovnom umjetnošću. Samostalno izlagala u Splitu 1945 i Veloj Luci. Sliku vidi na str. 189.

RAPANIĆ Željko (r. 26. X. 1932. u Splitu) diplomirao je povijest umjetnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, te od 1957. radi u Arheološkom muzeju u Splitu kao kustos, a od 1971. kao

direktor muzeja. Bavi se proučavanjem arheoloških spomenika kasnoantičkog (posebice seoba naroda) i ranosredovjekovnog razdoblja. Posljednjih godina rukovodi terenskim istraživanjima u

Željko Rapanić

Drago Šain

Solinu i podmorskim arheološkim istraživanjima na Pelješcu.

ŠAIN Drago (r. u Pupnatu na Korčuli 22. X. 1942. u zemljoradničkoj porodici) završio je Učiteljsku školu, a zatim Pedagošku akademiju u Splitu (grupu predmeta: povijest — geografija). Od 1965. radi kao nastavnik u Osnovnoj školi Žrnovo. Uporedo s radom u školi aktivan u društveno-političkim organizacijama Pupnata i općine Korčula.

TOMAŠIĆ dr Kuzma — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku otoka Korčule I, na str. 290.

VUČETIĆ Šime, književnik — biografske podatke sa slikom vidi u Zborniku otoka Korčule I, na str. 291.

Rječnik manje poznatih riječi

U ovaj su Rječnik unesene one riječi koje bi prosječnom suvremenom čitatelju (nekorčulaninu) mogle biti nepoznate ili nejasne. Uz neke riječi je dan i pokušaj etimologije. Gdje sam bio siguran ili pretpostavljao da je riječ iz mletačkoga govora označio sam **ven.**, a gdje sam bio siguran ili pretpostavljao da je iz književnotalijanskoga označio sam **tal.** Zbog tehničko-tipografskih teškoća nije mogla biti provedena dvostruka akcentuacija, pa je označen jedan akcenat (onaj koji je između dva bio nešto malo jači i izvjesniji kao stariji), a neke riječi nisu akcentirane, pa molim čitatelje da nas izvine.

Neke manje poznate riječi koje dolaze u I. svesku Zbornika otoka Korčule i tamo su protumačene, nismo htjeli ponovno ovdje unositi i objašnjavati.

abandunat napustiti

adoćat (tal. adocchiare) ugledati

akobojda ako Bog dade

afendit se (tal. offendersi) uvrijediti se

alavija (tal.) kako treba, dobro

alijev (tal. allièvo) šegrt

altrimenti (tal.) u protivnom

apelat (tal. appellare) uložiti prigovor, žalbu

arganel (tal.) tanki konop

ârti (tal.) pribor koji upotrebljavaju ribari prilikom lova manjom lađom

Bako starogrčki i starorimski bog vina i veselja

banda (tal.) strana

baramenku, barin bar(em)

bašica veća kamena ploča

baterija (tal.) više topova (ili drugog vatrenog oružja) smješteno na jednom položaju (tvrđavi, brodu ili drugdje)

becat podrigivati, štucati

beči (tal. bèzzo) novci

bên ćapá dobro uhvatio

beštimija psovka

bičva = bječva (čarapa)

bidun kanta, posuda za vino

biletin (tal.) ceduljica

bràcera (tal.) manji obalni jedrenjak s jednim jarbolom s oglavnim jedrom i s kosnikom na kojem je prečka

brik jedrenjak sa dva jarbola s križnim jedrima i jednim šošnim jedrom na krmenom jarbolu

brime breme

brîme vrime (vrijeme)

britvulin nožić

bufun (tal. buffone) šaljivčina, obješenjak

bulentin ceduljica

butigir dućandžija

cilo vino nerazvodnjeno vino

čima konop kojim se vežu brodovi

cirija »velika svića napengana što gori prid oltarom«

čavarina (tal.) gvozdene grabulje

čejad čeljad, ljudi

čejad od fatige radni ljudi

čela pčela

čirurg kirurg

ćikolata čokolada

ćutit osjećati, naslućivati

depju (tal.) više

desperat se očajavati, ražalostiti se

dezbrišo krivo, okreznuto

dirit (tal.) »nima dirita« = nema ovlaštenja, ne može davati naloge

dobota zamalo

dokidati napuniti se, skupiti se

dolampat dojuriti kao bljesak

donkle (tal. dunque) dakle

dospit završiti

dretura (ven. dreto) ravno, izravno, pravo

drofe drop

dur, u jednem duru (lat., tal. durare) na dušak, odjednom, neprekidno

faldun nabor

fermavat (tal. fermare) zaustavljati

feštun (tal. festone) papirnati ukrasi na špagi koji kite npr. plesnu dvoranu za vrijeme pokladnih plesova

finćukasto fino, savršeno, lijepo

francuzice vrsta crijepa

frementun kukuruz

fumâr (ven.) dimnjak

fundati potopiti

gajba (tal.) kavez, krletka

gargašat (tal. garzare) grebenati vunu

garza češalj za vunu

gatati omatati, začarati

gospodar gazda

greben sprava sa željeznim zupcima za grebenjanje

guda krmača, prasica

gust (lat.) užitak, zadovoljstvo

horac njuška od svinje

hudovojan zlovoljan

impijo vertikalno, na nogama

inbarkat ukrcati; zasjesti, zauzeti

ingord (tal. ingordo) pohlepan, proždrljiv

inkanat (tal. incanto) dražba

intrada ljetina, prihod

ipampanavat obmanjivati; nagovoriti

isoma (tal.) dakle

ižgranfati (tal. granfiare) izgrebsti

jadno puno

jandin mislim, namjeravam

jaspra novac

javal đavo

javuk bol

jidan ljutit

kâd aromatični dim

kamara (ven.) spavaća soba

kamenica kameni sud (obično za ulje)

kamižola (ven.) kaput

kanalica vrsta crijepa žljebastog oblika

kantat (tal. cantare) pjevati

karka (krka) kora od borova drveta za bojadisanje mreža

kava (tal. cava) kamenolom

ke, ki kin(m) skraćeni oblici zamjenice **koji**

kladjat sijati; mećati, stavljati; zabosti

klokun (klokul) čep na dnu barke

kolap (tal. colpo) udar(ac), napad

konfin (tal. confine), granica, međa

koret ženski kaput od sukna bez rukava

kotula (tal.) suknja

koverta (tal. coperta) brodska paluba; pokrivač za postelju; omotnica

kraj kralj; kopno, svršetak

krepat (tal.) crknuti, lipsati

krešit povećati

krivit se plakati na sav glas

križ od pâsa = »škapular« (ven.) skapular

kržetun (ven. crosato) muški prsluk

kun kod

kuntreštavat prepirati se, svađati se; suprostavljati

kûnjat (od zakunjat) pasti u polusan, zahvatiti u polusnu

largo (tal.) daleko

las vlas

lâtiti tjerati

lêva (tal.) stavnja, novačenje, regrutacija

lujka lutka

meja međa, suhozid, gromača

menut minut

mija milja

militari vojnici

mišina mješina u kojoj se nosi vino i ulje

molavat podase puštati ispod sebe, mokriti u gaće

mošnje mahune (od boba)

multa (tal.) globa, kazna

musurat izbacivati gnojnu tečnost iz nosa, smrčati

muzoj žulj

napengan oslikan

natantat navesti, namamiti

naveg(av)ati (tal. navegare) ploviti

Navijork New York
nindi nigdje
obadat (tal. abbadare = motriti) slušati, pokoravati se
ode(ka) ovdje
opali ćosavi (ćelavi), olinjali (pas), otpadnih dlaka
oprl opržen
orloj (ven. relogio) sat
osit ostaviti
ostinut ohladiti
oštijeti, oštijemi (tal. ostia, lat. hostiá) ovdje dolazi kao uobičajena kletva
pajol daska koja se stavlja na pod barke da noge ne gaze u vodu
paka te, pa
palada zaveslaj
parastat kameni prag (arhitrav)
parićat pripremiti
pâs povoj
pas koračaj ili, kao mjera, sežanj
paškul (tal. pascolo) pašnjak
Pelisac Pelješac
penšjunat (tal. pensionato) umirovljenik
perikuloz opasan
pero (npr. grude) list
petrar kamenolom
pjat (tal. piatto) tanjur
plovurita upala porebrice
po pola
pokarčit = prokrčit karatilo = otvoriti prvi put bačvu s novim vinom
politak paljetak
porat (tal. porto) luka
postava veliki drveni sud za pretakanje vina
postavar čovjek koji vozi postavu
pòštribul pošast, neprilika
pravda parnica
preparada (od tal. preparare) pripremljena
prezentati se (tal. presentarsi) pojaviti se, pokazati se
prijat primiti
prikle uštipci (u Veloj Luci »pršurate« od prsura)
prikužit preživjeti
prisobon ispred sebe; unaprijed
privrć(i) pretresti
protantina (od tal. portare = nositi) nosiljka
protres poremećaji, potresi
proverbij (tal. proverbio) poslovica
pújat se tražiti uši po glavi
pûnta (tal.) rt; vrh; šiljak
puriti (gere) peći gere na žeravi
pustolovice neke ptice što neugodno krešte, vjeruje se da mogu opetovati ljudsku riječ koja im se dovikne; imaju veze s vješticama; prema Akademijinom Rječniku (sv. 12, str. 720) još i utvara, avet, mora, noćnica, vilenica.
ragatat se takmičiti se
razarma rasprema
reparan u ispravnom stanju, popravljen
rigvârd (tal. riguardo) obzir, poštovanje, strah
riva (tal.) pristanište na morskoj obali
rota (tal. rotta) smjer, prometna ruta
santisimo (santissimo = Presveti Sakramenat) ovdje poznata kletva
sbalun okrugli plod od crnoga trna
sekada dosađivanje, briga
sekular (tal. secolare) svjetovnjak
sentenca (tal. sentenza) presuda, rješenje
sila adv. mnogo
skonsumavat (tal. consumare) pojesti; progutati; savladati; potrošiti
slišati slušati
sotobrage (tal.) donje muške gaće, ovdje debele ženske gaće poput sotobragi
sotokotula podsuknja
speso (tal.) brzo, često
spjengat (tal. spiegare) izvesti, nacrtati
stan, na stanu = stanovati izvan mjesta (na osami)
stomačit protumačiti, objasniti
strufat potrošiti, upropastiti
stufat dosaditi

sučedit se (tal. succedere) dogoditi se
sulentavat zadirkivati; prigovarati
sulica držalo
svej uvijek, stalno
šćap štap
šenoz čudak, ludast
škoj od paše otočić određen za ispašu stoke
škopijat šokirati; uhvatiti slabost; udariti u glavu, poluditi
štringarija čarolija (vještičja)
šuškat potajno pričati, naklapati, trčati
šušûr (tal. sussurro) žamor, buka, šum
tak (tal. tacco) (pot)petica
tanbrnakul (lat. tabernaculum = svetohranište) ovdje poznata kletva
tastamenat (tal.) oporuka
teraferma (tal.) kopno
tiket (engl. ticket) cedulja itd., ovdje: ulaznica
tišćac sasvim uz
tovilica niska stoličica
trkja zaoštreni rašljasti kolac
trkjati trkljama probadati, udarati, tući
trudno teško
tuji, tuja, tujo tuđ
tuka v. bilješku na str. 253.
tùkati trebati učiniti
tunda (tal. tondo = okrugao, kružan) nastup punog mjeseca
tusto debelo
učvarat začarati
uficij (lat. officium) ovdje: ured
unadar onda
uputiti početi
ušpuntinat se uskiseliti se
užanca običaj
vada valjda
vala uvala
vanka izvan
vapa para
vašel (tal. vascello) veći drveni ratni brod naoružan s mnogo topova
vazmi (od vazest) uzmi
važ posuda
vele ti su izili mnogo su pojeli
venturini sporedni mrakovi
vijaž (tal. viaggio) putovanje
vivere (tal.) živjeti
vo(ja) treba
zabeštimat (hrv. za + tal. bestemmiare) prokleti, zapsovati
zabud budući
zada ovdje (str. 305): da
zafrikavat zadirkivati
zajat posuditi
zakrajinkat, zaskajinkat (hrv. za- + ven. cain) zacviliti od bola
zakunjat vidi kunjat
zaveliti zarećі
zavest zaveslati
zdrak zrak
zdrcalo ogledalo
zlica žlica, kašika
živo domaća životinja (npr. mazga, magarac)

Sadržaj

Predgovor (Marinko Gjivoje) 5

AKTUELNE TEME

Ivo JERIČEVIĆ: O kontinuitetu borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje na području općine Korčula (Referat predsjednika Skupštine općine na Saboru općine Korčula 28. XI. 1971.) . . . 11

dr Vinko FORETIĆ: Presjeci kroz prošlost Korčule (Povodom korčulanskih obljetnica) 27

OKRUGLI STOL

dr Ante LEŠAJA: Javna uprava i problemi razvoja općine Korčula . . 72

Pavle BAKARIĆ: Više zabrinjavaju sporost i nesuvremenost novih procesa u poljoprivredi nego njihova pojava 76

Ivo KAŠTROPIL: Obrazovanje koje će zadovoljiti suvremene potrebe . 77

dr Oliver FIO: Brodarstvo — značajni činilac gospodarstva otoka Korčule 78

Marinko GJIVOJE: Pitanja treba rješavati usporedo 79

POVIJEST

Ivo OSTOIĆ: Arhiv obitelji Ostoić u Blatu 81

Simeone PORTOLAN: Gdje se nalazi nadgrobna ploča Jakova Baničevića? 85

Ante BAČIĆ-GRLICA: Dopisivanje don Franka Franulovića Glumca, plebana Blata, sa francuskim okupacionim vlastima od 1807. do 1809. godine 87

Vinko IVAŇČEVIĆ: Pad Korčule u engleske ruke g. 1813. 95

Franko OREB: Pjevačko društvo »Hum« Vela Luka (Osvrt na djelovanje društva od osnutka do danas) 105

ARHEOLOGIJA

Franko OREB: Pregled arheoloških lokaliteta i nalaza na području Vele Luke i neke mogućnosti istraživanja i prezentacije . . . 123

Marinko GJIVOJE: Frano Radić hrvatski pedagog i arheolog . . . 131

Frano KRŠINIĆ-ŠOVE: Da li srednjovjekovna crkva ili antička cisterna? 138

PODMORSKA ISTRAŽIVANJA

Željko RAPANIĆ: Antički brod s teretom keramike kod Vignja . . 141

Jadranko GJIVOJE: Podmorski nalazi u Pelješkom kanalu . . . 148

ZAŠTITA SPOMENIKA

dr Cvito FISKOVIĆ: Prilog zaštiti kulturne baštine na području korčulanske općine 157
Marinko GJIVOJE: Kašteli otoka Korčule 171

PORTRETI NAŠEG VREMENA

Mile DUPOR: Korčulanin Vanka 179
Marinko GJIVOJE: Marinko Radovanović-Strule 183
Marinko GJIVOJE: Anka Prizmić 189
Marinko GJIVOJE: Izvor Oreb 193
Marinko GJIVOJE: Ante Sardelić 195

GEOGRAFIJA I SPELEOLOGIJA

Drago ŠAIN: Pupnat — problemi od obale udaljenog naselja . . . 197
Srećko BOŽIĆEVIĆ: Speleološke pojave otoka Korčule 209

KLIMA

dr Ante KALOGJERA: Klimatska obilježja otoka Korčule 215

FLORA

dr Ivan FOCHT: Korčulanske gljive sabrane u prosincu 229

ZDRAVSTVO

dr Zdravko MILAT: Bolnička patologija otoka Korčule i Lastova . . 241

RIBARSTVO

dr Marin OREB: Razlike u ribarskoj praksi između Velolučana i Komižana 249

TOPONOMASTIKA

Ivo KAŠTROPIL: Nekoliko toponima iz zapadnog dijela otoka Korčule 255

KNJIŽEVNOST

Zlata BOJOVIĆ: Pesma Petra Kanavelovića »Trstenko pastijer u veselju« 259
Stjepan KASTROPIL: Pjesnički lik Kuzme Petkovića 269
Zlata BOJOVIĆ: Vid Vuletić-Vukasović 291
Šime VUČETIĆ: Starinska jubavna pisma 295
Kuzma TOMAŠIĆ: Tri pjesme: Selo i groblje — Živio je — Stari mornari 296
Anka PRIZMIĆ: Na pragu kuće — Moja uvala (pjesme) 299
Ljiljana ANDREIS: Cvjetovi badema — Mirno proljetno jutro (pjesme) 300

Andreisova »Pisma sveršene pravde Općinom korčulanskom koja od Cesara dojde na dan 7. prosinca 1870« (M. Gjivoje — I. Kaštropil) 301
Pet narodnih pjesama iz Blata (Ivo Kaštropil) 304

FOLKLOR

Narodna vjerovanja: Bića kao ljudi (Möra, Štrînge, Tenac, Màcići) (Marinko Gjivoje) 307
Još jedna Martinova koledarska pjesma (M. Gjivoje — I. Kaštropil) . 310
Naše stare maškare (Stjepo N. Ivančević) 312

DOGAĐAJI KOJI SE NE ZABORAVLJAJU

dr Kuzma TOMAŠIĆ: Sjećanja iz zemlje Češke 316
Ante MILINA-PERŠONA: Akcija u Luci 320
Ante BUŠKARIOL: Partizanska radionica u Blatu izrađivala je i ručne bombe 321
Petar MARIJETIĆ: Moja ustanička sjećanja 323
Milan LAUS pok. Jakova: Pozdrav domovini — Smrt u pustinji (pjesme) 327
Aleksandar BALJKOVIĆ: Posjetili smo naše u Broken Hilu . . . 328
Zvučna pisma iz predaleke Australije 330

OSVRTI

Primjedbe uz Gjivojevu monografiju »Otok Korčula« (dr Vinko Foretić) 333
Primjedbe dra Zdravka Milata u pogledu obrade Blata 338
Nastavljači pomorske tradicije (V. Ivančević) 340
Za ispravnije nazive ptica (dr Mladen Krpan) 341

PRIKAZI

Dobili smo i Pelješki zbornik 342
Vjerna slika zdravstvenih prilika (prikaz dra Zdravka Milata Kaporove brošure »Zdravstvene prilike u Korčuli u srednjem vijeku«) . . 343
Studijski projekt o razvoju općine Korčula (dr Ante Lešaja) . . . 344

KRONIKA

Korčula je svečano proslavila mnoge obljetnice 1571—1871—1941 . . 347
Govor dra Vinka Foretića prigodom otvaranja spomen-ploče Jakovu Baničeviću u Korčuli 348
60-obljetnica »Bratske sloge« Žrnovo 349
Život i rad društva »Bratska sloga« Žrnovo 1911—1971 (Referat predsjednika Roka Curaća na svečanoj sjednici 15. kolovoza 1971) . 351
Govor prvoborca Ante Curaća-Šilo prigodom otkrivanja spomen-ploče palim borcima 356
Korčula dobiva suvremenije telefonske veze sa svijetom (Milovan Cetinić) 359

Udružuje se velolučka privreda 360
Na Korčuli preko 500 traktora (M. Cetinić) 360
Prvi gosti »Posejdona« 361
»Trikop« u novim prostorijama 361
Velolučki ples u zapadnoj Australiji 361
U vatrenom paklu »Greben II« izdržao 362

IZ NARODA ZA NAROD (Humor)

Dragi naš sinko i nevista (Gorki Miletić) 363
Luške ragate 365
Veliki meštri smiha — Humor Blata na Korčuli (Ante Bačić-Fratrić) . 367
BIBLIOGRAFIJA 373
BIOGRAFIJE SURADNIKA 383
RJEČNIK manje poznatih riječi 392
SADRŽAJ 396

UKOLIKO VEĆ NISTE NABAVILI, NABAVITE ŠTO PRIJE OVE KNJIGE:

Marinko GJIVOJE: OTOK KORČULA I. izdanje. Zagreb 1968, str. 384 50,00

Marinko GJIVOJE: OTOK KORČULA. II prošireno izdanje. Zagreb 1969, str. 384 + 16 tabla 80,00

ZBORNIK OTOKA KORČULE sv. I. (50 autora, str. 304). Zagreb 1970 60,00

ZBORNIK OTOKA KORČULE sv. II. (44 autora, str. 400). Zagreb 1972 120,00

Obrana Korčule 1571—1971 (prijevod Rozanovićeve kronike o obrani Korčule od Turaka 1571, prev. I. Matijaca) str. 36 10,00

Petar GIUNIO: ŽIVOT MORA. Zagreb 1969 str. 192 + 8 tabla u bojama 18,00

Jozo BAČIĆ-MANJAVIN: GROMAČE libar pisama sa škoja (Pjesme). Zagreb 1969 10,00

Josip SPLIVALO: KRUH SA 7 KORA (Roman našeg iseljenika). Rijeka 1966, str. 236 18,00

SPOMENICA Gospe od anđela u Orebićima 1470—1970 (Pelješki zbornik). Omiš 1970 str. 416 60,00

Ambroz KAPOR: Zdravstvene prilike u Korčuli u srednjem vijeku. Pododbor MH Korčula 1971 6,00

LEGENDA O CRNOMIRIMA (grupa autora). Čara 1970. P. o. iz Zbornika otoka Korčule 1. str. 40. 8,00

OREBIĆ Pomorski muzej — znamenitosti — hoteli. Orebić 1970 str. 8. 2,00

ŽRNOVO i njegove znamenitosti (grupa autora). Žrnovo 1970 str. 36 8,00

Marinko GJIVOJE: Otoci kamenara. P. o. iz Građevinara br. 2/1954 5,00

Marinko GJIVOJE: U podzemnom svijetu otoka Korčule. Spilje. Zagreb 1952 5,00

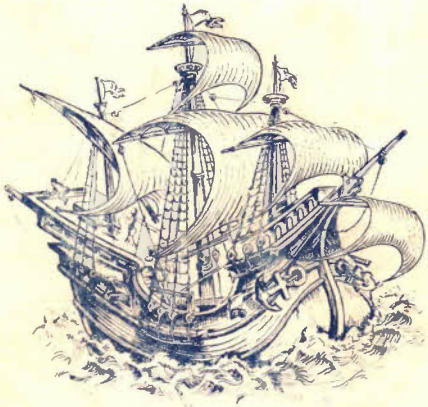
Marinko GJIVOJE: Prikaz razvitka sportske djelatnosti na otoku Korčuli. P. o. iz Povijesti sporta br. 8, Zagreb 1971. 10,00

(Posebni otisci nekih priloga ovoga sveska Zbornika mogu se dobiti kod urednika Zbornika.)

Knjige se mogu dobiti na naslov: Marinko Gjivoje, 41040 Zagrebačka Dubrava, P. p. 25.

I S P R A V C I

Strana 36 mjesto poglavlja III treba IV
Strana 53 redak 26 odozgo mjesto vladavine treba vladine
Strana 57 redak 20 odozgo mjesto pojavama treba pojavima
Strana 57 redak 30 odozgo nakon riječi »orugje« dodaj: lukavijeh
Strana 63 redak 20 odozdo mjesto odsjelo treba odsjeo
Strana 67 redak 32 odozgo prije riječi »pojedinostima« treba dodati: u
Strana 67 redak 36 odozgo mjesto iskazao treba iskazano
Strana 68 redak 6 odozgo mjesto ogovorili treba govorili

Cijena 120.— d.